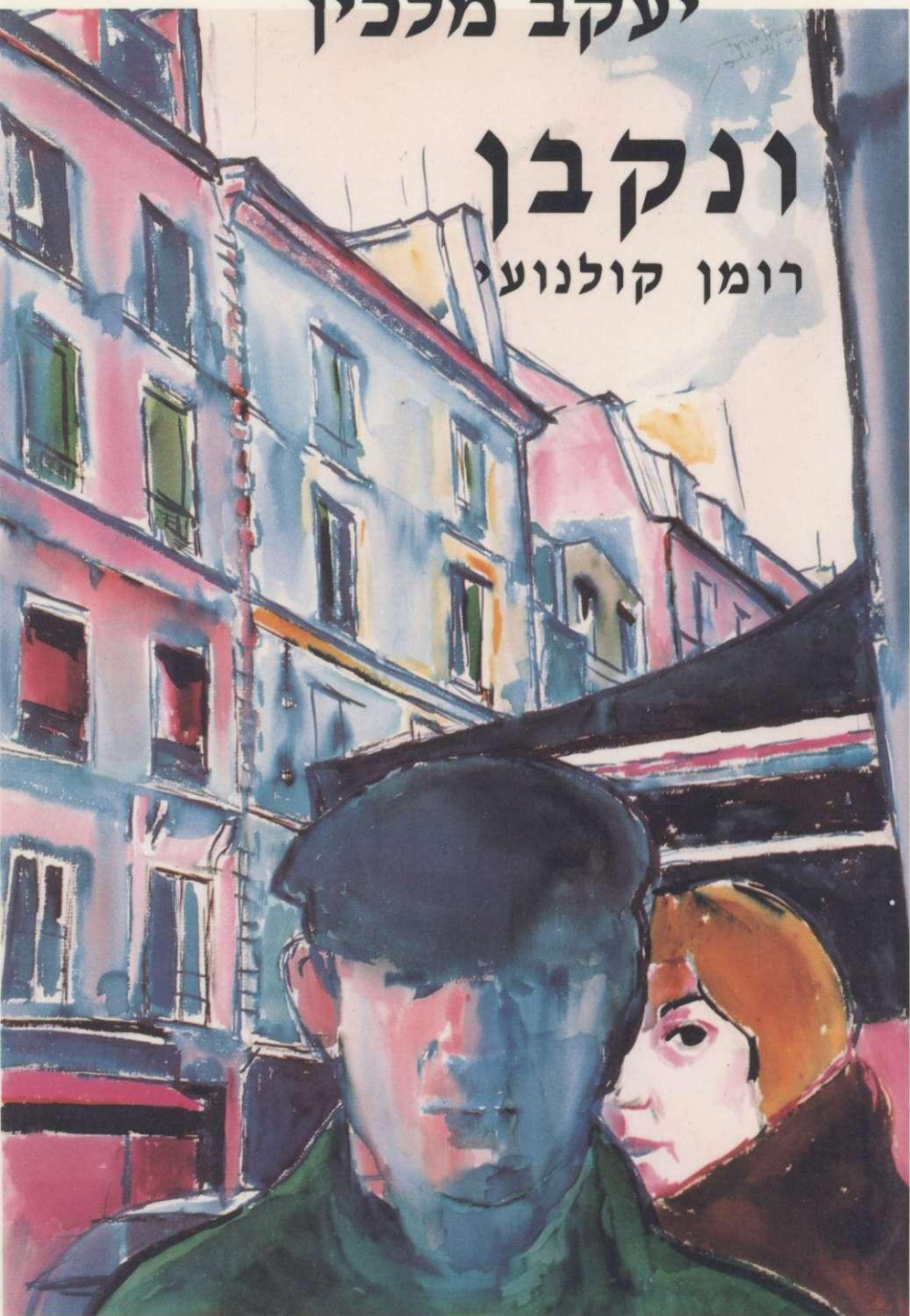
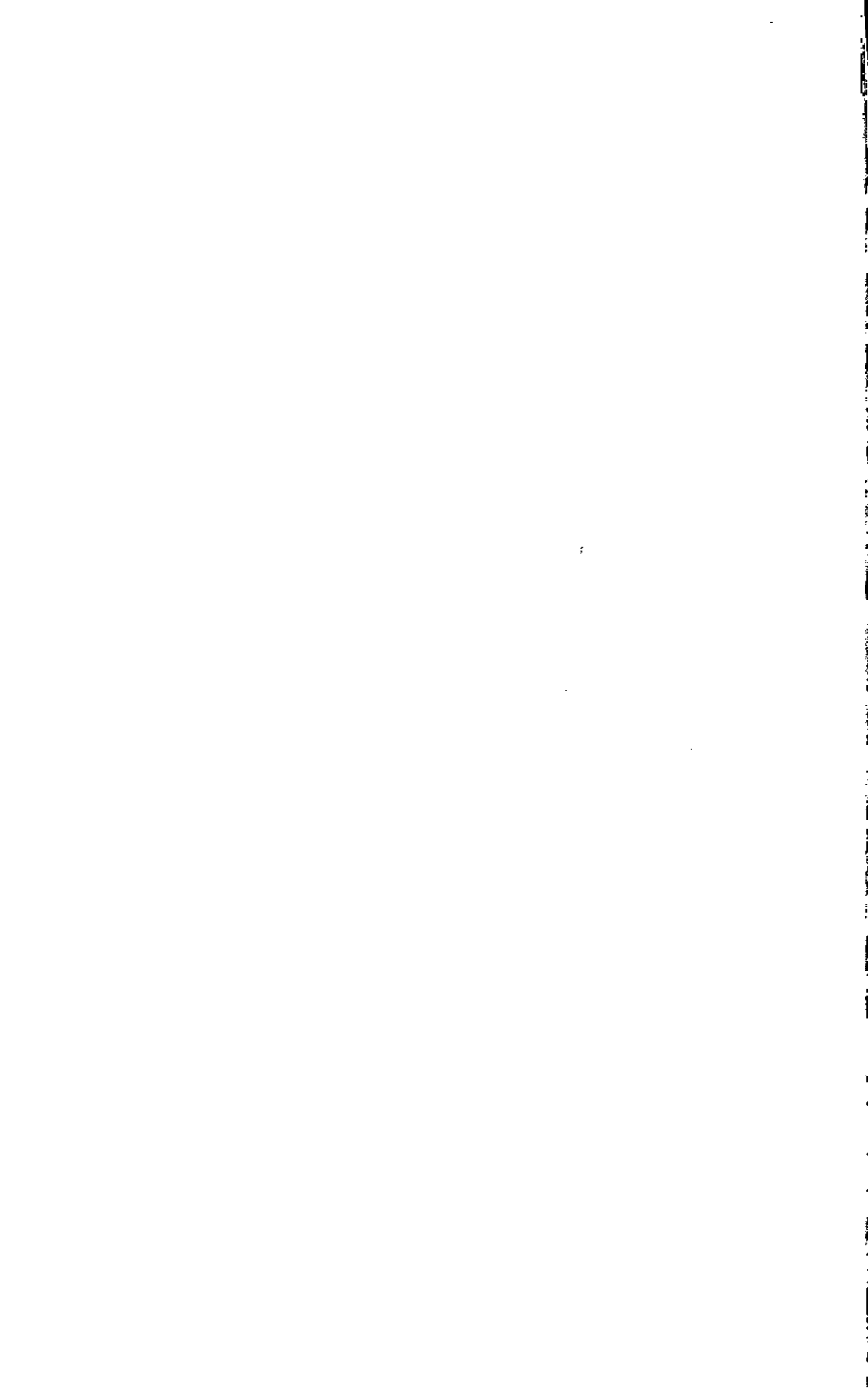

יעקב מלכין

ונקבן

רומן קולנועי

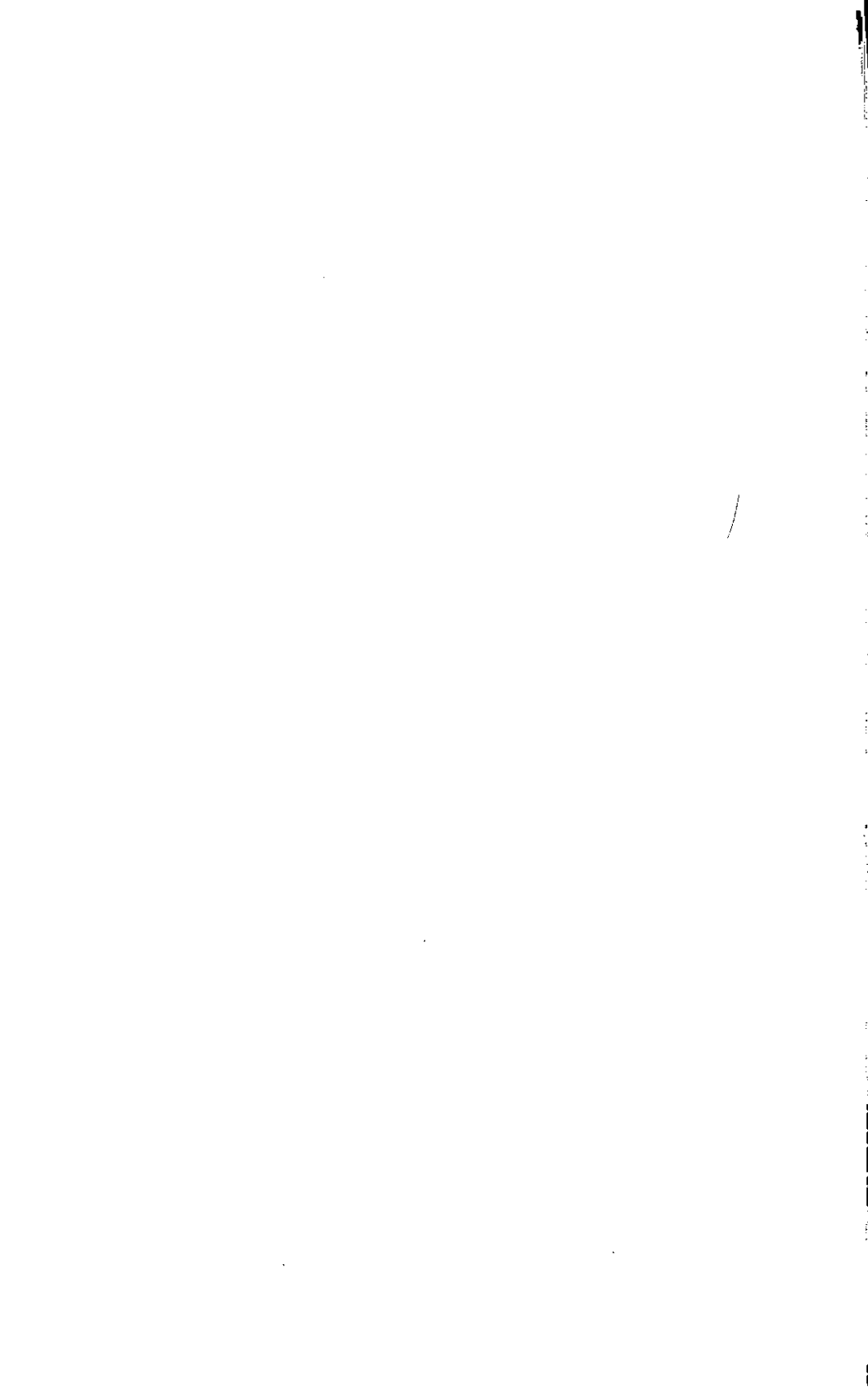
JERUSALEM 1993
YAAKOV'S NOVEL
+ ON SARASU

WITH LOVE -
AND A LOT OF
HEBREW - BUT
WITH DRAWINGS

ונקבו ונפשו קשורה בנפשו

Love and
hopes to welcome
you here

Yaakov
2.11.93

יעקב מלכין

ונקבן
ונפשו קשורה בנפשו

רומן קולנועי

ציורים - פליס פזנר מלכין

מסדה

**לפליס ידִידתי ואשתי
שנמשי קשורה בנמשה
המתבר**

מספר קטלוגי 00-1715

Yaakov Malkin-VANKABAN, a novel © 1993
כל הזכויות שמורות להוצאת מסדה ולמחבר • © 1993
סדר-צילום: הפקות המקור
נדפס במפעלי דפוס פלאי בע"מ, ראשון לציון
Printed in Israel

"ונפשו קשורה בנפשו"
(בראשית מד 30)

— לאלי —

אחרון המאמינים באחוות לאומים
אשר תוליד שלום.
אמונה עד מוות.

רומן זה הוא פרעון חוב־נפש לאלי לבל,
לכל המאמין, החי בנו את התקווה הגוססת לשלום בארץ הזאת
— את מותה לעינינו.

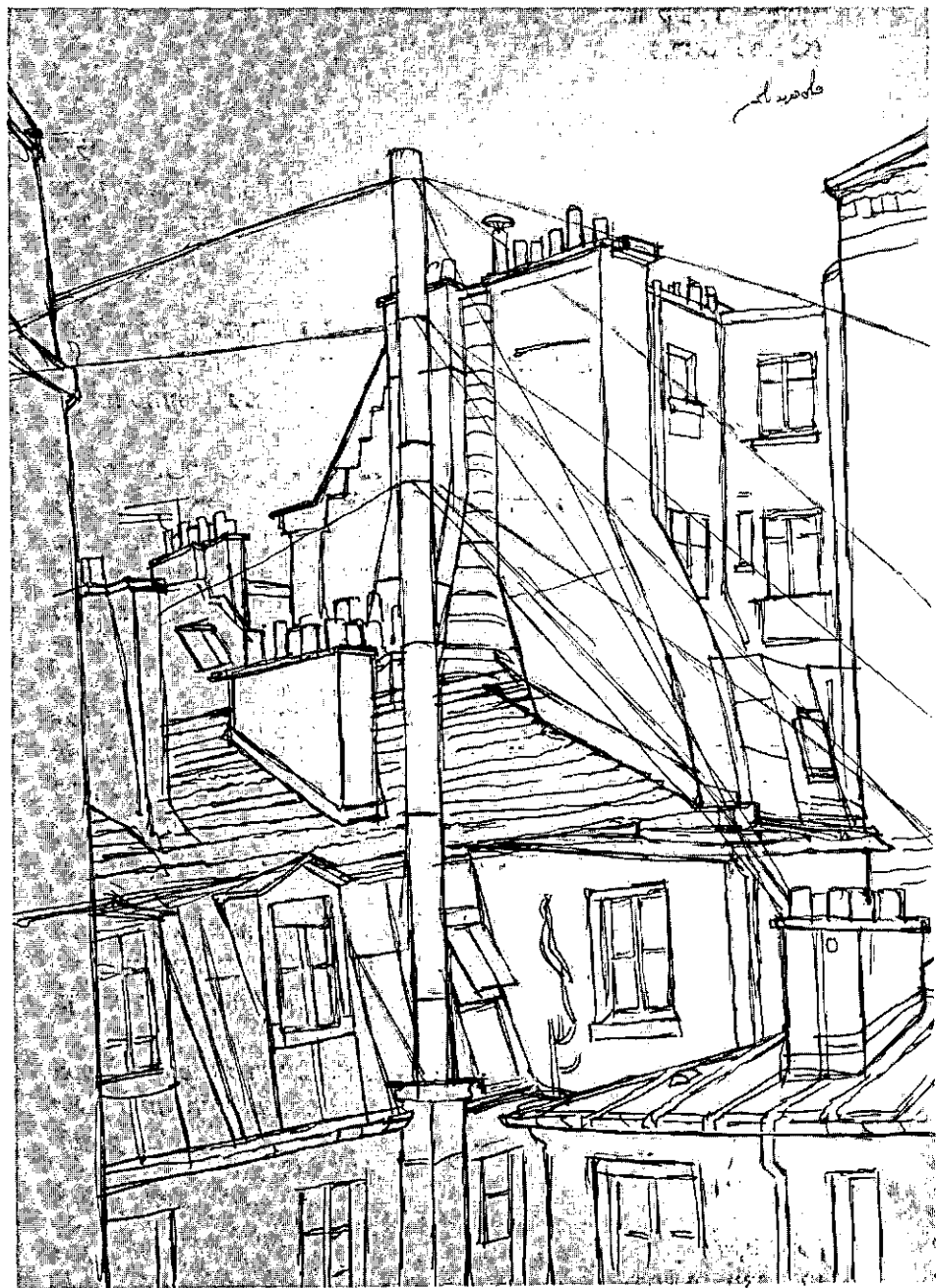
כל מה שכתבתי בונקב"ן הוא עלילה כרויה מלבי.
לכל מה שבדיתי — זיקה לעלילות חיים, סמויות וקיימות
בעבר שאינו חולף לעולם
רק מצטבר ונערם יום־יום בחיינו, כבחיינו,
גם בהפסקם —
במרידיו.

עלילת אהבותיו של עמנואל, גיבורו של ונקב"ן, לאניטה, לנעמי ולרחלי
אחותו מתרחשת כפריס אחרי מלחמת ששת הימים, שבה לא השתתף, כדירתו
סרבן־מצפון. עתה הוא מכין את אלטנוילנד 2000, הסרט שיתעד את העתיד
לקרות בקרוב מאוד, "כשייגאל העם היהודי מגטו הכובשים, שאליו הכניסה
אותו הציונות בשיא כוחה ונצחונה, ובגללו".

ככל שרחקתי מאמונותיו של גיבורי
— אמונת נעוריינו, אשר לא היה לנו ספק בצדקתה —
כך גבר כאב תקוותו באכזבתי.

בספרי את עמנואל החי בלבנו מאז —
ידעתי כמה רחוק ממני,
כמה קרוב.

יעקב מלכין
ירושלים, מאי 1992

יצא עמנואל ממועדון-הלילה של מרתה, עבר את כיכר הפנתיאון הריקה, פעמוני סן אטיין השמיעו חצות, ועמנואל הביט על סביבותיו, מחפש כמו תמיד את הפנסיון שבו גרו אבא גוריו ווורטין, את הדלת בה נכנס רסטיניאק, כשהיה מגיע הביתה בשעת לילה כזאת, מאמין כמו שהאמין עמנואל לפני חמש-עשרה שנה, כי יכבוש את פריס ויהיה בה לשם. נעמי נשארה ללון בדירתה של מרתה, מעל מועדון-הלילה.

גשם דק. צמרמורת בגופו. ציער אותו-על שהתעבה, עד שכפתורי מעיל-הצמר התל-אביבי הישן נפרפו רק בקושי רב. "כפתורים חשבו להישבר". שנה את הצער על גופו שהתעבה וחזר והבטיח לעצמו נזירות מלחם, וידע שלא יעמוד בכך. בפינת סופלו וסן ז'ק התחייכה אליו אשה צעירה שהופיעה מן החשכה, לבושה במעיל דק וארוך, בחיך המבקש להיות מקצועי, ואינו יכול להסתיר את חוסר-הניסיון. פנים וייטנאמיות נעימות, לא מכירה את הרחובות שנועדו לכך בעיר הזאת. כשעבר עמנואל על פניה, התלוותה אליו צעדים מספר, אמרה דברים בצרפתית של סייגון, כלחש. עמנואל היסס והאט צעדיו, האשה עצרה כחוששת להתקרב, מחכה בשתיקה, מביטה בו בתהייה זרה, ללא שמץ תנחון. עמנואל חזר חזרו צעדיו כמורד רחוב סופלו. לא ידע למה לא יענה לה. השעות הנדירות, שזכה בהן להתרגשות של ממש, היו שעות השוטטות השבועיות שלו ברחובות הזונות. מרגש מכולם — הרגע לפני שהחליט להיענות לאחת מהן, "רע שכולו הווה".

פעמונים חזרו והזכירו את השעה. לולא רחלי, שאולי מחכה עכשיו בחדרו, לא היה עומד בפיתוי. עדיין קרא לזה "פיתוי" כינו לבין עצמו. אולי תהיה כאן גם מחר. תחכה לו בשעה הזאת.

מאו הגיע עמנואל לפריס, לפני ארבע-עשרה שנה, היה זה עולם ההרפתקות הנסתר של חייו. נסתר אפילו מאניטה. "חיי המקבילים", קרא להם. לדעת עמנואל, היה הוא אחד הקליינטים האחרונים של זונות בפריס, שהתבייש בתשוקתו אליהן. היה משוטט במשך שעות ברחובות שכהן עמדו על המדרכות, נענה פתאום לאחת מהן, ללא נימוק, ללא בחירה, כמו מתוך ויתור על כושר ההתנגדות שלו. תמיד קיווה, כשהלך לשם, ל"כושר התנגדות", אך זה נמצא לו רק כשהיה חסר-פרוטה. בשנה הראשונה לחייו בעיר הזאת היה מבקר מדי שבוע ברחוב ושינגטון שליך האטואל. היה פוגש מדי שבוע באותה אשה עצמה. עבדה רק ברחוב הזה, ותמיד אחר-הצהריים. קראה לו "מון אטיין-נט", והיתה נפגשת בו בשמחה, שתמיד קיווה כי היא רבה ממה שמתחייב מהמקצוע. היתה לו חצת ידו

כמכרה ותיקה, פונה בעניינות של בעלת-עסק שיש למהר ולסיימו, נכנסת עמו לפואייה של הפנסיון המשפחתי שברחוב שטובריאן הסמוך, ממשיכה לשוחח עם בעלת-הבית כעניין שהחלו לרוץ בו בעת ביקורו של הקליינט הקודם, כשבעלת הפנסיון מתלווה אליהם תוך דיבור, מחליפה מגבות, בודקת אם הוחלפו הסדינים, גובה שכרו של החדר מידי של עמנואל, משתהה מעט השתהות של נימוס וחביבות, כשפרנסואז כבר מתחילה להתפשט ולרחוץ עצמה מעבר למחיצת-הכר. גם היום, אחרי ארבע-עשרה שנות ניסיון, לא האמין עמנואל כי הוא באמת זקוק לזונות. היה מזור להיפגש עם מכרים ברחוב. דקות ספורות אחרי, להעמיד פנים ששום דבר מזור לא איצע לו, שאינו מתענה בחרטה על החולשה ועל כשלון כושר ההתנגדות. המשך לקוות לו. ידע כי בשבוע הבא ייכנע שוב ל"פיתוי", על אף ההבטחות לעצמו. תהא אם יוכל אי-פעם להשתחרר מסתחררות ההבטחות והפרתן, משמירת הסוד המעיק והפחד מפני היחשפו. כשנים האחרונות החל להיענות אפילו לנשים ברובע שבו גר. היה מוקסם מהסיכון שאניטה תראה אותו בכך. חלונות דירתה של אניטה, שתי קומות מתחת לאלה שלו, פנו אל הרחוב. לא ידע אם חושדת בו. על דעתה של נעמי זה לא יכול היה לעלות. ושניאור?

אביו היה מתרברב תמיד בחידות מידותיו, בשחרור הגמור "מכל משפט קדום נגד מעשה שנוקד קטן מהנאתו". אף פעם לא סיפר בעילוסיו. הרכילות המשיכה ליחס לאביו הרפתקות ללא ספור, והוא לא הכחיש אף אחד מהסיפורים הרבים, שסופרו "מפי עדים" או מפי השמועה. בשתיקותיו ורמזיו היה מעודד אותם. כשהיה מספר לעמנואל על פגישה עם אשה, היה קולו לובש ארשת דיסקרטיות, שהניחה כי הכול עשוי היה לקרות — אם כי ייתכן שדבר לא קרה; אך מפני שייתכן וקרה, אין זה ראוי לומר את שמה או לספר דבר שאינו ראוי. שניאור לא הזכיר זונות אלא בבדיחות, שנהג לספר גם בנוכחותו של עמנואל, כשהיה עוד ילד קטן.

רק פעם אחת דיברו על כך כמעט במפורש. בבוקר הראשון של עמנואל בפריס, כשאביו חיכה לו בתחנת-הרכבת "ליון", אחר שעמנואל נסע מסע מפרך בן שתיס-עשרה שעות ממרסיי. זכר את החיבוק שחיבוקו אביו, ככוח, חיבוק מתמשך, כמו מיואש. נשארו עומדים על הרציף, לאחר שכל הנוסעים יצאו אל המוניות. אחר-כך נסעו נסיעה ארוכה במטרו, מטלטלים את המזוודה הכבדה של עמנואל, שהיתה זכורה עדיין לשרירי ידיו בכל פעם שזכר פגישה זו לפני ארבע-עשרה שנים. בחמישים ושש.

קרבות מלחמת סואץ כמעט נסתיימו בעוד עמנואל באונייה. אביו סיפר לו, כי כל הישראלים בפריס חייבים להתייצב בקונטנליה הישראלית, מיד. ישב ברכבת המטרו מול אביו, דיברו על אמו של עמנואל ותודותיה לשפיותו, על המשך לימודיו, שלדעתה עשויים להצילו מהשיגעון שדבק בו, על כשלון הצרפתים והאנגלים בסואץ, על מפולח המדיניות הישראלית, שעמנואל תמיד ניבא לה

והתגלתה עתה "בשיתוף הפעולה עם האימפריאליזם הכושל". זכר את חיוכו של שניאור, שסירב להיכנס לוויכוח שעמנואל ניסה למושכו אליו. שניאור אמר כתשובה:

"גברים, כידוע לך, חייבים להיזהר בפריס. שוב עלתה עקומת מחלות-המין, על אף הפניצילין. אם לא הבאת עמך, מוטב שתקנה לך קונדומים כבר היום. גם אם אין הם מגינים הגנה מלאה, הם לפחות מפחיתים את הסיכון, אף פעם אין לדעת בעיר הזאת מתי תודקק להם, ביחוד לשמדובר כאנשים מסוגנו, הנוטים ליפול תמיד ברשתו של היצר הטוב. ואז מוטב לא לדאוג לגולד, אם אתה סולח על תרתי המשמע".

זכר את צחוקו של שניאור, מיועד כביכול למליצות שהפליג בהן, לועג לקלקלת רצינותו והאינטימיות ה"ויקטורינית" של דיבורו. היה מבקש להיזהר מן הפחים שזו טומנת לו, והיה שואף אליה בעוצמה שהביכה לא רק את עמנואל, אלא גם את עצמו. צחק על שהוא "ממליץ לעמנואל המלצות אבהיות כמו אבות, המוליכים את בני הבר-מצווה שלהם לבית-הבושת בעיירה שבסיפורי שלום אש".

היתה זו הפעם הראשונה היחידה, שבה נאמרו המלים בהקשר אישי. הבהילות בקולו של שניאור, כשדיבר עמו על דברים אלה, נשתתחה בזכרונו של עמנואל עד היום. חשד בו לראשונה שהוא מדבר כבעל ניסיון, ולא רק כבעל דעה. אולי גם אביו נוע כמותו למירוץ הכפייתי הזה ברחובותיהן, אולי גם הוא סובל מכך, כי כל ההיחורים אינם נוטלים את החרפה שבכניעה, שכל העינוגים אינם הופכים אותם מותרים בעיני המצפון. שניאור מיהר לדבר על כך במטרו לפני שייפגשו עם הגיית בדירתם, לפני שעמנואל ייצא לברו אל הרחובות של פריס, המסוכנים ל"אנשים מסוגנו", אפילו כשהם ריקים ונטושים כמו הרחובות במורד הר הפנתיאון או המדרכה לאורך גדר הלוקסמבורג החשון, שעמנואל הלך בה עתה לאטו. הזכירה לו את המדרכה לאורך גדר רומה, שסכבה את הגן הזקסי בוורשה. היה מהלך בה עם אביו בדרך מגן-הילדים, ידו ככפתר-הצמר ביד הגדולה של אביו. תהה מדוע הוא מאט עתה את צעדיו. לא היה עוד סיכוי שהאשה מרחוב סופלו תלך בעקבותיו. הייתכן כי הוא חושש מהפגישה הקרובה עם רחלי?

מה ידעה חגיית על שניאור? האם ידעה היכן ומה היה עושה בימים, שבהם היה עסוק אחר-הצהריים בעיסוקים שלא פורשו מעולם, ואשר בהם היה עמנואל בא במקומו לאסוף את רחלי מהגן היהודי-הצרפתי באוטייל?

במשך כל שעות הלילה, שבו דיבר עם רחלי על עצמו ועל האמונה האנטי-ציונית שהוא שטוף מוח בה לדעתה, לא דיברו באבא שלהם. ידע כי לא יכלה ליחס לאביה חטאים מעין אלה, לא ידע-מה היא מייחסת לו.

מלה מגוחכת, "חטא"; אך לא היתה טובה ממנה לציין מעשים, שלא היו בבחינת עברה בעיניו — אך היו פסולים מבחינת העיקרון הקנטיאני של "ראיית כל אדם כמטרה, ובשום אופן לא כאמצעי". שכירת מעשי אהבה של זוגה

היתה לו בבחינת חטא, שהוא ניגודו של עיקרון מוסרי, ניגודו של עיקר, שכל המוסר כולו נתמצה בו, לדעתו — גם אם המאמינים בו אינם עומדים בדיברות הנגזרים ממנו בגלל כניעתם ל"עריצות המינית" המדבריה את האדם, ככשירו של ברכת.

למה זה חשוב מה יודעת רחלי על שניאור?

מה זה משנה בדיוקנו של אביך, אם את רואה אותו בדמיוןך משוטט ברחובות שבין מרלן לאופרה, ליד פתחי הבארים שבתויתם הן נאספות, שומע אותן אומרות מלים שבשגרה, מתבונן ובוחר מהן בלא להחליף עמן מלה, כמו מאלה שהיו נאספות במרתף "מריניאן" שבשאנו אליזה, יושבות ליד שולחנות נפרדים, מעשנות בציפייה לרמו של אחד הגברים שישבו אף הם ליד שולחנות נפרדים, כמו שניאור ועמנואל כאותו ערב כביקורו האחרון של שניאור כפרים לפני שלושה חודשים, כאשר שניאור חזר ממסע ההרצאות שלו במזרח ארצות-הכרית, מסעו הראשון אחר התקף-הלב.

פעם רצה לכתוב רומן שירי על אביו, בשנים שבהן עדיין חלם כי יתפרסם כסופר כפרים. רומן שבו ביקש לחלץ את שניאור ואת עצמו מ"שעון החול של הימים הניגרים אל החשכה". עמנואל כבר אינו כותב שירים. רק נעמי קראה בהם פעם, ואף היא כנראה שכחה שקראה. שנים לא שאלה עליהם. לא זכר היכן הניח אותם. אולי, למזל, אבדו. לו מצא, לא היה מתאפק והיה קורא אותם לרחלי. כיוון שלא ידע היכן הם נמצאים, חסך לעצמו אכזבה מתגובתה. את תסריט אלטגוילנד 2000 לא הראה לשניאור או לנעמי. היה זה בבחינת מלאכה, לא יצירה. רחלי ביקשה לקרוא בו, שמעה עליו משניאור הנרגש, לדבריה, מהאפשרות שעמנואל יוכל סוף-סוף לביים סרט באורך מלא.

כשראה את רחלי יורדת במדרגות הנעות מאולם המכס באורלי, היה מאושר שהכיר אותה מיד. אף שכמעט לא ראה אותה מאז הגיעה לכאן אמש, נדמה לו כי היא קרובה לו יותר מכל האחרים. קיווה כי יוכל לדבר אתה על שניאור, כפי שלא יכול היה לעשות זאת אפילו עם נעמי. מדוע לא שאל אותה דבר על אביו? מדוע לא סיפר לה על החרדה האוחזת בו, כשנרמה לו שהוא נעשה דומה יותר לשניאור מיום ליום, "שכיו במלכות הגנים שאין ממנה תנינה". יכול היה, כמובן, לעצב את חייו כרצונו, אך מנין לו כי התורשה אינה מעצבת אפילו את רצונו? איזה תפקיד מילאו הגנים בעיצוב ההכרה והדמיון, שהדריכו את יצוריו והפכו תשוקתו שלו לרצונות? מה מקור ההתנגדות שהלכה וגברה בו לאביו ולהשפעתו המכרעת, גם אם עקיפה ונסתרת כל כך, על חייו?

מדוע גברה ההתנגדות דווקא כשנאלץ להודות בדמיון ההולך וגובר ביניהם? התחרט על שלא נענה לווייטנאמית ברחוב סופלו. עברו שנים מאז שכב עם אשה אסיאנית — מאז הידידה ההודית שלו בפלאס ד'איטלי. אולי עוד גרה שם עם אמא שלה. רבים מן הרחובות זכר לפי הנשים שהכיר בהם. על המצבה שלו יצוה עמנואל לכתוב: "מהפכן שנכשל, זנאי שהצליח".

הפעם ימצא את רחלי בחדרו, מחכה. במשך השנים התרגל לריקות, שחילחה לו בחדרו עם שוכו. מפלט מבני-ארם. היה מודה להוגל שהפך את הברידות למנוחה. כשהיה תלמיד בבית-הספר בתל-אביב, לא היה לו חדר משלו. היו להם שני חדרים כבית, מחוכרים זה אל זה בדלת עץ רחבה. כימים חיו הכול בשניהם. בלילות היו הפוכים לשני חדרים-שינה. בקיבוץ גרו שלושה בחורים בחדרו. אפילו בחדר-הסטודנטים שלו באבן ישראל בירושלים לא גר לבדו — שכר הדירה היה גבוה מדי. מאז שעזב את דירתם של שניאור וחגית בפריס ועבר לגור בחדר, שהציעה לו אניטה בקומת המשרות שמעל לדירתה, גילה את מנעמי הלבריות. פתאום — אחות. דומה כל-כך לילדה הקטנה שזכר. איך אשה יכולה להיות דומה כל-כך לילדה בת חמש?

זכר את ידה הקטנה בידו, מחזיקה בו בכוח, ברחוב הזר, כשיצאו מבין העצים באוטייל דרך השער הכבד שבחומת הקמפוס של בתי-הספר של "כל ישראל חברים". כמה היה אז צעיר. לו ידע שאפשר להתאהב בתינוקת בת חמש — היה נזהר יותר. היה מבלה אתה שבתות בבוקר או ימי ראשון, כדי לשחרר את חגית ושניאור מעול ההורות שהכביד עליהם, לדעתו. במשך עשרים השנה הראשונות של חייו היה בן יחיד. ממציא לו אחות בכל ילדה חכמה ויפה שפגש בכית-ספר תל נורדאו, מספר לעצמו סיפורי אהונתם. כשנולדה רחלי, היתה תינוקת של שניאור וחגית — לא אחותו. כשפגש אותה בפריס, נודעה לו אהבתו אליה. היה לוקח אותה בימי ראשון לשיט כאגם בולון. היו לה סיפורים בצרפתית ילדותית מעורבים במלים עבריות, יושבת ממולו בסירה במכנסיים אדומים, מספרת על ילדה "שישבה על ספה בלי פנים, וכמובן שלא אמרה שום דבר, איך אפשר לדבר בלי פה?"

כשחגית היתה עסוקה בסקר הארכיטקטוני-החינוכי שלה בשעות אחר-הצהריים, ושניאור היה עסוק בעיסוקים שנשארו תמיד מסתוריים ומרומזים על-מנת לשמור על פרטיותו — היה עמנואל מחכה לרחלי בין העצים הגבוהים שליד שער גן-הילדים באוטייל, בשביל המוליך מן הרחוב הראשי אל חצר מירוצי מכוניות הילדים הקטנים, ליד הגרנדות. העצים הגבוהים הטרידו אותה. "איך אפשר להיות כל-כך הרבה שנים ולא להיות זקן?"

זכר את האושר בזרועותיו שחיכו לה, רצה אליו ממסלול מכוניות הילדים, דרך השער הנמוך שהפריד את הגן מבית-הספר התיכון. היו לה פנים של אור ומימה ותיק בצורת מזוודה, ושניהם התרוצצו סביב גופה ההזה להפחיד, שהיה נצמד אל חזהו כשתיקב והרים אותה מריצתה. נעמי, שליוותה אותו פעם כשהגיעה לחופשה מקובלנקה, אמרה שיעודו האמתי של עמנואל הוא להיות גננת, האלטרנטיבה היחידה לאבהות. היו אלה הפגישות האומללות ביותר שהיו לו עם נעמי. היתה יושבת שעות רבות בחדר המלון שממול הבניין של אניטה, מחכה לו שיבוא, שוכבת אתו בחימה מאוהבת, מיואשת מעצמה. מאז חזרו חגית ורחלי ושניאור לארץ בחמישים ושבע, ניסה עמנואל לענות

על מכתביה הילדותיים של אחותו, כתובים בצרפתית של גן. פתאום פסק לכתוב לה. היה זה עוד אחד מחטאיו שאין להם סליחה בחבונתו. קיווה למחסום של זרות. הזכרונות סירבו לקהות. היה מגוחך בעיני עצמו כשהיה חוזר בימי ראשון, לברו, לאגם שביער בולון, שט לבדו בסירה הקטנה, כמו זו שבה היה שט עם רחלי, מגיע ל"אי הפיקניקים", כפי שקראה לו, תודה למה זה חשוב לו כל-כך, וזכר חמונות ללא מלים. על מה דיברו במשך כל השעות הללו על האי?

עכשיו היא ציונית כמו אבא שלה. עולבת ב"אויבים האנטישמים בדיעבד של המהפכה הלאומית היהודית" ועדיין דומה לילדה בת חמש. אמר לה שזה היה מעשה שטות לשלוח לו את הצילום כרי שיוכל לזהות אותה כשדה-התעופה. אמרה שהיא דווקא לא היתה בטוחה שזה הוא, כשראתה אותו מנופף אליה בשתי ידי. שאל אם עכשיו היא בטוחה. אמרה שכן וידע שלא. איש זר. כמעט זקן. קצב נשימתו הופר.

ככל שהתקרב עמנואל לצומת מונפרנאס-רספאי-דלאמבר, כן האט את צעדיו. ידע שהפרת קצב הנשימה שלו אינה אלא ביטוי לחרדה, שהחלה תוקפת אותו בכל פעם שחשב על גילו. כבר עבר את כל הבריקות האפשריות בבית-החולים האמריקני. אניטה דאגה לכך. לא מצאו דבר. "פשוט חרדה התוקפת את מערכת העצבים האוטומטית כשמזכירים לה כמה קרוב סופה". הרופא של אניטה אהב לדבר גלויות, אך גם הוא לא הזכיר את המלה "מוות" ברצון. מצחיק להימנע מהמלה "מוות" כשמדברים עם עצמו וחושבים אותה. או אולי נזכר בכך בגלל ביקורה של נעמי? למה באה דווקא עכשיו? במה הם יכולים לחשוד? אומנם גוטפריד צילם את הדיוקנים של נאצר וקדאפי לטלוויזיה הגרמנית, אולי חושדים בעמנואל בגללו? בגלל שותפותו באלטנוילנד 2000? אך בלעדיו אין סיכוי להפקה. ההזדמנות הראשונה ואולי האחרונה לביים סרט של ממש — והכול בזכותו של גוטפריד. למה לא שאלה אותו נעמי דבר עליו? למה היא מתחכה?

הכיר את המירוץ הפראנוידי של המחשבות. כאילו ייתכן כי נעמי נשלחה לכאן במיוחד לעקוב אחר הכנתיו להסרטה. ידע כי לא ייתכן. לא נעמי. ניסה להחזיר את נשימתו לתקנה. אמר בקול לחוש: "זה רק חרדה". נשף בכוונה גדולה, הגיח לנשימה לחזור מעצמה לריאותיו, כמו שלימד אותו דוקטור קוטלר. אניטה סמכה רק על רופאים יהודים. עכשיו ראה את חלונות דירתו בעליית-הגג שבמעלה הרחוב. לא היה בהם אור. אולי היא כבר ישנה. השעה היתה אחת אחרי חצות.

כששמע את צחוקה עולה אליו שש קומות מן הרחוב אל החלון הפתוח שעל-ידו ישב, היתה השעה כבר קרוב לשתיים. צחוק תלול, בודד, בתוך הדממה הגבוהה של הרחוב. הביט אל החוץ מחלון חדר-השינה החשוך, לא יכול היה לראותם. עמדו כנראה על-יד שער הכניסה לכניין. אחר-כך שמע את מנוע המעלית, את צעדיה העולים מהקומה החמישית אל עליית-הגג, שבה היו שתי שורות של חדרי-משרות וביניהם פרודור ארוך. אניטה חיברה שני

חדרי־משרתות ועשתה מהן דירה לעמנואל. רחלי פתחה את דלתה במפתח שנתן לה הבוקר, נכנסה בוהירות לחדר־האוכל שבו הציע לה את מיטתה, נוהרה שלא להעירו. עכשיו היא קוראת בוודאי את הפתק שהשאיר לה על השולחן, מתחת למנורה המוארת, ליד צלחת הגבינות וכוס הקקאו שכבר התקררה. חושבת שהוא ישן. כנראה נרגשת מאוד מהשוטר שלה. לא הצליח לשמוע את קולו מן הרחוב. אלן גינזבורג'ה — בן כמה הוא יכול להיות?
חזר ואמר לעצמו את השם, כמשנן. עצם את עיניו. רצה להירדם לפני שיקום וישאל את רחלי שאלות אסורות. האור שמתחת לדלת שלה כבה.

ב

כשרחלי התעוררה בחדר הצר שבעליית־הגג, ראתה את בוחק השמש על הגגות הפריסאיים השחורים מבעד לחלון הדלת הגבוהה שבדירת עמנואל. "בוקר ראשון אחרי שלוש־עשרה שנות פרידה מן העיר הזאת — זה פתטי להתרגש ככה", כתבה אחר־כך להוריה.

כשהחלה, כשעתיים אחר־כך, להלך במורד סן מישל לבדה, משאירה את עמנואל בקפה־מדויס קורא את עיתוני השבת שהביאה עמה אמש מאווירון "אל על" — היתה התרגשותה לפחד. שמחה כשאחיה הציע לה בארוחת־הבוקר לבלות את היום הראשון שלה בפריס בלעדיו, בייחוד אחרי ריב הפגישה הראשון שלהם אמש. מאז שערק מצה"ל בגלל התנגדותו למלחמת סואץ, עברו עליו חמש־עשרה שנים בעיר הזאת, ועמדותיו הקצינו והלכו. שלוש־עשרה שנים לא ראתה אותו, בקושי הכירה אותו אתמול בשדה־התעופה.

רחלי צעדה במדרכה הרחבה והריקה ריקות של יום ראשון בבוקר, נעצרת בפניות הרחוב לעיין במפה שקיבל למענה עמנואל, מוודאת כי הרחובות נמצאים במקומם, מקווה כי תדע למצוא את בית־הקפה, שבו הכטיח לחכות לה "החל מבצהריים ועד בוש". ידיה היו כביסי הבטלרס הכתול של חיל־האוויר שנתן לה אריאל לקראת הנסיעה, בכף־ידה לחצה עד כאב את מפתחות דירתו של עמנואל, מבעד לבד הפוליאסטר הדק חשה בלולאות שמלת־הצמר הסרוגה, הדוקה לגופה. תגית קנתה לה אותה לפני שבוע, בכלבו "שלוס", מתנה ליום־הולדתה השמונה־עשר של רחלי. אחר כתבה לחגית ולשניאור:

"פתאום נזכרתי ברחוב הזה. ראיתי את עצמי, בת חמש אולי, הולכת ממולי, עם אמא שלי, כמו בתמונה על השולחן של אבא, כמעט אמרתי להן שלום".
כשהגיעה לאמצע הגשר, ראתה את הנוטרדם לימינה. שמש הופיעה בין עננים ממהרים והאירה את המגדלים הרבועים של הכנסייה, נמוכים יותר ממה

שזכרה בסרטו של קלארק, בהירים מאלה שבתצלומים הישנים, שהדביקה על כריכת עבודת הגמר שלה על ה"נוטרדם בספרות ובאמנות" במקום כחינת בגרות בבית-הספר "אליאנס" בתל-אביב. מרוב התרגשות הידקה את הבטלדרס לגוף הילדותי, לדעתה. בארץ לא העזה ללבוש את השמלה הזאת ברחוב, עכשיו היא הולכת אתה למיטה של בוקר בנוטרדם.

חלון הרחטה המערבי היה מכוסה בחלקו בצנרת העוגב, שמילא את החלל בצלילים מתמשכים, עד שפלא היותם לגעימה מופרת אבר ונמצא חליפות. ברממה שנשתררה לפתע בתוך גודש הקהל, שבקושי הצליחה להידחק לתוכו, נשמע קולו הצלול של כומר בנאוומו. כל הכסאות שבמרכז הכנסייה היו יושבים, ורחלי מצאה עצמה שעונה אל סורג מרזהב של קפלה צודית, אשר במרכזה עמד שולחן-כתיבה שחור עם טלפון, במקום מזבח. מבטה חזר לחפש את חלונות הרחטה המוכרים מהרפרודוקציות שבספרים, הצפונית ניבטת ממולה עתירת צבעים פתאום, שוב נמצאה לה השמש כנראה. הצפיפות שמעבריה גברה. אנשים לחשו סליחה עם כל מגע מקרי, מחייכים בהתנצלות. פיו של הכומר נראה פתאום מבעד לראשים הרבים מדבר אל המיקרופונים הסמוכים לשפתיו, קולו צעיר להפתיע, מתנגן בתקיפות, נשמע לה קרוב וברור מן הרמקול הקטן שמעל לראשה, קשור בחוט-ברזל אל סורגי-הזהב.

כשהרימה עיניה אל הרמקול, נפגש מבטה בזה של האיש בחליפת הטוויד האפורה כהה. עמד סמוך אליה, גברה ממנה, ועיניו אורות אל מגל פניה; נבוכות על שנתפש בקלקלת התבוננות מתהנה ומקווה כי לא תרגיש בו. מבטה נדד משלו במהירות, לאורך שדרת העמודים הדקים, מיתמרים עד היפגשם בתקרה עם עמיתיהם מן השדרה המקבילה. כשחזרה להביט בכומר, נתקל מבטה בעיניו של האיש לידה, מנסות לחמוק מעיניה. הכומר האריך בהפסקות בין משפטים רבי-קומות ושעבודים וטטיות מן הנושא — מהלכים במסלולים ארוכים החוזרים למחוז חפצם במפתיע, כאילו כל המלים מוכילות בהכרח אל המסקנה האחת שאין ממנה מנוס בהיותה אמת.

הכירה את הטקסט של סנט פול. חיכה לעצמה מחמאה על חוסר-הבורות שהתגלה לה במפתיע. כשסיים קריאתו המתנגנת מהטקסט, התרומם פתאום קולו כרמקול שמעל לראשם, ושניהם הרימו אליו עיניהם כבת-אחת, נפגשו כמו למרות עצמם, מחייכים לאי-הנוחות שבעמידתם סמוכים כל-כך לרמקול שנשמט מאחיותו ופנה כלפי מטה, אל קודקודיהם, מדבר על "אמונתם של אלה הטועים לחשוב כי אין אמונה בלבם", על "המשיחיות שהיא תקוותה האוניברסלית של האנושות, אפילו של אלה המתחכשים למשיח, מהפכנים אתאיסטים, שאינם מסוגלים, על אף מאמציהם, להסתיר את האופי המשיחי של תורותיהם, המדעיות כביכול".

האיש שלידה לא יכול עוד להתאפק מגיחוך שנתמלט מחיובו. שרוול מקטורן הטוויד נגע בכתפה, קולו לאט בקשת סליחה חפוזה, חזר להקשיב כמיה

לדברים על "המשותף לכל האמונות שבעולם הוא האמונה בטבעו של האנושי, שעיקרו האהבה לזולת או הכמיהה לאהבה כזו — לזולת אנושי ואלוהי כאחד". לדעתו של הכומר, יחרג הבן האלוהי מאלוהותו מרוב אהבה לזולת והגשים בכך את הדמיון בין צלם האדם לצלמו של אלוהים. — "מעשה ודמיון המעסיקים סופרים והיסטוריונים הטוענים להעדר אמונה".

רחלי נהנתה מהלוליניות, שבה הוליך הגואם את טענותי המעגליות, ומבטה שתהה לתגובת שכנה נפגש בחיוכו, שלא הסתיר עוד התפעלותו מהאשה הצעירה בעלת בלורית הבלונד הקצרה ("קצרה מזו של עמנואל"; איש לא אמר לה שאפילו התסרוקות שלהם דומות). האיש שלימינה לחש:

"שומעת. אותו בפעם הראשונה?"

רחלי לא ענתה. הרגישה מגוחכת כשסירבה לענות אך לא יכלה. ידעה כי היא מסמיקה, כמו עמנואל. קיוותה כי האיש לא הרגיש בכך באפלויות, שחזרה ופשטה כאשר התעמעמו הצבעים בחלון הרוזטה שממול.

לשתיקת הרגע, שנשתררה עם סיום נאומו של הכומר, התפרץ העוגב בצלילים מהירים, חזקים, מקילים ראש בעצמם, מוטיבים של באך בווריאציות של ג'ז. ביקשה להצטרף לתנועת האנשים שהחלו לנוע פתאום לכל כיוון, יוצרים פקקי תנועה בצפיפות ניידת. ידו של הגבר מימין מיהרה להושיט לה ספרון, בכריכת-עור, כמו ספר תפילות קטן, פתוח. ראתה: תעודת שוטר, תמונתו של האיש, ומעליה — שמו באותיות מצוירות, גדולות, בדיו סגולה, ובדף שממול: "אינטרפול — מדור תקירות" וכתובת ומספרים וחותרת גדולה וחתימות בכתב. המלה "משטרה" היתה מודפסת בראש שני העמודים, מעל השם "אלן גינזבורגיה".

רחלי השהתה מבטה בתמונה, מנסה לחשוב מהר ולא יודעת על מה, חוזרת וקוראת את המלים הספורות, יודעת שזו טעות, זוכרת את איחוליו של עמנואל "שיתגשמו כל מאוויי ההרפתקות שבדמיוןך הפרוע". רחלי שאלה כאנגלית, בקול תקיף שהפתיע אותה:

"משהו לא בסדר?"

האיש ענה בניעומת מצטדקת, אמר שלהפך, הכול בסדר גמור, ואם הבהיל אותה, הוא מבקש אלף סליחות, התכוון להרגיע אותה כשנדמה שהוא מעליב אותה בחוסר-הנימוס הבלתי-נסלח של מבטיו, הבטיח כי לא יפריע לה עוד, ורק ביקש לדעת אם היא סולחת לו.

דיבר אנגלית מנוסה, מדויקת, בקול שהתגבר על צלילי העוגב, נאבק בארשת הרצינות הבלתי-אפשרית שניסה לשוות לפניו, פנים רזים, מגולחים מאוד. רחלי לא ידעה מה תענה. אלן גינזבורגיה החזיר את התעודה לכיס מקטורנו, אמר:

"אני לא בתפקיד, רק אוהב מוסיקה של תפילות, ואת?"

"תיירת".

"בפעם הראשונה בנוטרדם?"

”כמעט“.

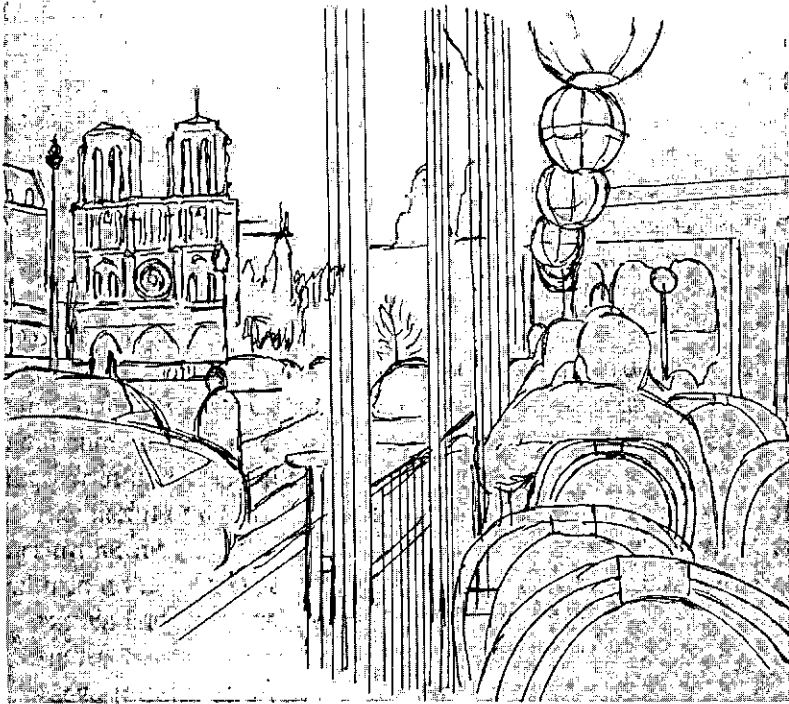
אמר שאם כך הוא עוד יותר מצטער על שהפריע לה. בפגישה הראשונה שלה עם החלל היפה כעולם. הבין כי עשה מעשה שטות כשהראה לה את תעודת השוטר, אבל פחד שהיא חושדת בו, וידע כי עוד מעט תיעלם לו בהמון, לנצח. ”נצח אומנם אינו מתרץ את חוסר-הנימוס“, אבל היא מוכרחה להודות, כי לפעמים רואים פנים שאפילו חובות הנימוס מחמוטטות בפגישה עמן, לא קרה לה אף פעם?

קבוצת תיירים גרמנים מיהרה מאוד להשיג את מורת-הדרך הגוצה והזקנה, מניפה בוריוזות דגל ירוק, משולש, ממהרת לעבור על-יד אלן ורחלי במעבר הצר גדוש אנשים נדחקים. רחלי תהתה אם הבחיץ במגן-דוד של זהב שקנתה לעצמה כעיר העתיקה לפני הנסיעה והיה תלוי עתה בשרשרת דקה על הסריג הלבן של שמלתה, מתחת לצווארון הגבוה. אמרה:

”אתה יודע איך מגיעים מכאן אל הגרגוילס ישעל המגדל?“

אמר שכמוכן, ואולי היא מעוניינת במורה-דרך. ”זה גבוה מאוד, שלוש מאות מדרגות“.

”שלוש מאות וארבע-עשרה, אני יודעת“.

העוגב המשיך להשתעשע כצירופי צלילים שהמציא, אשה גבוהה ישבה בכיסא-גלגלים מוסעת על-ידי גבר בעל זקן לבן, מרובע, רוכן אל ראשה, לוחש דברים. ידו של אלן נגעה רכות במרפקה של רחלי, למנוע התנגשות, ביקש סליחה, אמר שבימי ראשון צפוף כאן מאוד. צעדו לעבר מדרגות המגדל. ילדה קטנה, שהחזיקה בידו של איש צעיר, שאלה בעברית קולנית:

"זה בית-המקדש שלהם?"

וכשעיניה של רחלי חיפשו אותה, נעלמה בהמון. אלן שאל:

"מישראל?"

"כנראה".

"ואת?"

"מתל-אביב, אבל אחי גר בפריס".

כמו לומר: לא בדיוק תיירת.

המדרגות הצרות, המוכילות לגג הנוטרדם, מקיפות את עמוד האבן במרכז המגדל הצר, מתעקלות כמו בחולץ פקקים. אנשים היורדים מהגג מאלצים אותך להצטנוד אל הקיר, להסתיר את התנשמותך, בגלל המאמץ המפתיע של טיפוס כקור הנושב אליך בין קירות-האבן העבים מפתח בלתי-נראה כמרומים. כמו מנהרה מאונכת. מוארת בעוני, כנורות צהובות, נתונות בכלוכים של כרזל. קיר-האבן הקיף אותם מכל עבר, ואלן שאל:

"באת ללמוד בפריס?"

"לא, רק לחופשה, כעוד חודש אהיה חיילת".

שתק. כשלושים מדרגות לא אמר דבר. מדרגות-האבן היו גבוהות מאוד, נשימתה נתקצרה עוד יותר, עצרה, נשענת אל הקיר. לא יכלה עוד לעצור בעד ההתנשמות. כבר לא התביישה.

"אתה בא לכאן לעתים קרובות?"

"בפעם האחרונה עליתי על המדרגות האלה לפני עשר שנים, זה ככה כשגרים ברובע".

הפתח בקיר-האבן היה נמוך ופתאומי, כמו הרוח שהדמיעה את עיניה וחזרה ופרעה את שערה. עמדו זה ליד זה על הרחבה הפתוחה שעל המגדל, ליד המעקה. מפלצות האבן הביטו בעיון בעיר שמתחתיהן במבט אישי, מהורהר. הכירה אותן מהתמונות, אך איש לא אמר לה שהן רואות כל היום את פריס. אלן שאל אם הן דומות לתמונות.

"בכלל לא".

דיברה לחלל, ראתה אותו עוקב אחר מבטה, מתכוננת בכנסייה הלבנה שעל
ההר מעברה השני של העיר, מופיעה פתאום באי של אור, בשמים שהחלו שוב
להאפיר במהירות. רחלי התכרכלה בבטלדרס הגדול מדי, הרוח הקרה חדרה
מבעד ללולאות הסריג שמתחתיו. בקושי עצרה בצמרמורת שהרעידה את גופה.
בתוכה אמרה מישהי:

"למה אני לא שואלת מה אני עושה כאן פתאום עם האיש הזה?"

אלן שאל בקול דאוג:

"קר לך?"

רחלי שאלה:

"זה שם הסקֶרְקֶר?"

"הלב הקדוש. שם משונה לבניין."

כשיצאו מנוטרדם, שאל אם היא זוכרת משהו מילדותה כעיר הזאת. אמרה
שכן, פינות רחוב, חדרים, חדר גדול בלזבר עם ארונות ארוכים ובוכות-אבן
ועירות. היתה שם לכדה, הוריה הלכו לחדרים אחרים, "כשהייתי ילדה פחדתי
מפסלים גבוהים". מאז שהגיעה לעיר, לפני משהו יותר משתיים-עשרה שעות,
נזכרה בזה, קיוותה למצוא אותן במקומן.

מחלון הביסטרו "נוטרדם" שמול הכנסייה, מעבר לנהר, בגדה השמאלית,
התבוננו בכית שהוצמד לקתדרלה. מעבר לשמשת בית-הקפה היה גשם דק.
מתחת לגג המשופע של הקתדרלה ראתה את תחרת-האבן, עגולה, ללא זכוכית
— הרוזטה. על המגדל, שעונים אל המעקה, עמדו אנשים אחרים, ועירים,
מדברים ביניהם כמו היא ואלן לפני דקות מספר. שאלה אם המשטרה תמיד
מגישה שירותי הדרכה אדיבים כל-כך לתיירות צעירות ביום הראשון שלהן
בפריס. אלן אמר שלא רק ביום הראשון. המלצר הביא שני גביעי מוסקאדה
קריר. גמעה בוהירות. שאל אם טעים. היין היה חמוץ וחזק, מהדהד בטעמים
שפשטו בפיה.

אחר-כך נגמרו המלים. חשבה שכבר לא יהיה להם מה לומר עד שיקומו
מכאן. לא ידעה איך להיפרד ממנו. הכורסה היתה עשויה קטיפה חומה. בגלל
ההסקה הסירה את הבטלדרס הכחול, ידעה כי השמלה ההדוקה מבליטה את
שדיה, קטנים מדי לדעתה. התביישה שהיא נהנית ממבטו. אלן שאל:
"כשהיית ילדה דיברת צרפתית?"

אמרה שכן, כגן. עדיין הצרפתית שלה היא של גן-ילדים. אמר שהוא דווקא
נהנה מהצרפתית שלה. כתחילה חשב שהיא יודעת רק אנגלית. שאלה:
"זה חשוב?"

"מאוד, יש דברים שאי-אפשר לומר אותם בשום שפה אחרת."

עיניו חזרו וחייכו אליה, אך פניו נחממו. מסתירות.

שאלה מנץ הוא יודע אנגלית טובה כל-כך, ורצתה לשאול: "מה זה פתאום
חשוב לך שאדע צרפתית?", ואיך זה שהיא יושבת מול הנוטרדם עם מישהו שיש

לה כבר זכרונות משותפים אתו, שותה מוסקאדה, שצורב לה את הלשון, נמוג בראשה, מהנה אותה מעבר למה שטעם של יין יכול להנות. אלן סיפר על השנתיים שבהן למד באנגליה, בבית-ספר של המשטרה, לימודי השתלמות, כשכבר היה קצין משטרה באלג'יר; ומבלי להפסיק רצף קולו המספר, שאל אם תסכים לאכול אתו היום ארוחת-צהריים במסעדה עתיקה, שבה אכל גם וולטר, לא רחוק מכאן, על-ידי האודיאון, "פרוקופ".

היה לו דיבור להוט פתאום, מלא תקווה שלא יכול היה להסתירה, חושש כי תסרב. במסעדה אמרה שאיננה יודעת בעצם למה הסכימה כלי-כך מהר להצעה שלו, ואלן שאל:

"לאיזו הצעה: לראות את הגרגוליס על המגדל?"

קיוותה כי היא לא מסמיקה. אמר שהוא שמח מאוד שהסכימה. בדרך-כלל לא מזדמן לו להיות שמח כלי-כך, מובן שזה מצחיק לומר את זה, אבל הוא מרגיש תודה גדולה על שלא נעלבה כשהשתטה בכנסייה.

אחרי-כך לא זכרה את השאלות שלו, רק זכרה שסיפרה לו על אביה המבוגר בהרבה מאמה, על שחגיגת היא אשתו השנייה של שניאור, פעם היתה תלמידה שלו, בסמינר הקיבוצים. אחרי מלחמת העצמאות, בחמישים וארבע, באו שניאור וחגיגת לפריס.

"אמא למדה בבואזאר אדריכלות, אבא היה סופר פריסאי של עיתון יומי בתל-אביב".

כשרחלי היתה בת חמש וחצי, חזרו עמה הוריה לארץ. מאז אמא שלה מתגעגעת לפריס. כשילדותה אותה לשדה-התעופה, נתנה לה מפה עם כל הכתובות ההיסטוריות של ילדותה. אלן שאל אם היא מתכוננת לבקר בכתובות הללו לבדה או היא שוב זקוקה למורה-דרך. רחלי סיימה את היין כגביע החרט של מסעדת פרוקופ, עיניה במבט החיבה הגלוי שלו, תמהה לנוחות שהרגישה בחברתו. רצתה לומר לו את זה ולא יכלה.

כשעזר לה ללבוש מחדש את מעיל הפוליאסטר הכחול, שאל אם אין עזרתו מעליבה את האשה המשוחררת שבה. אמרה שלא היתה לה הזדמנות להיות משועבדת, והרגישה במכוכה הפושה בה על שהיא מבקשת להרשים את האישי הזה, גבוה ורזה, בגיל של עמנואל אולי, כופף עצמו אליה כשהוא מרכב בקול נמוך מאוד, פותח את הדלת הכבדה של המסעדה, יורד במורד המדרגות התלולות, המוליכות הישר אל הרחוב העולה מן השוק הדומם בשעה הזאת. הלכו לעבר כיכר האודיאון. מעברו השני כבר עמדו תורים לבתי-הקולנוע. עדיין לא היתה צריכה לחזור ולהיפגש עם עמנואל. שיחכה.

ד

כשנעמי חצתה את סן מישל, ראתה את פניו של עמנואל מרחוק, מבעד לשמשות בית־הקפה. שמחה שהוא לבדו. בטלפון סיפר לה שנדבר להיפגש עם רחלי "באחת השעות שאחרי־הצהריים". קיוותה כי תאחר, רצתה להיות אתו כשהוא לבדו, לפחות זמן־מה. כשקרכה ראתה אותו רכון על שולחנו, סמוך לזכוכית הסוגרת את מרפסת המדרכה של בית־הקפה, משוקע בקריאת לָהּ מוגד שהיה פרוש על שולחן השיש העגול. כשצמדה לפני דלתות־הזכוכית, עדיין לא הבחין בה. נדמה היה שרכינתו על העיתון גדולה משהייתה. "רק בן שלושים וחשע". זה ארבע־עשרה שנה שהם נפגשים כאן. ידה של נעמי היתה עכשיו על הידיח שהייתה פעם זהובה, עורה נהנה מהפגישה עם המתכת הקרה, שמחה שעמנואל לא מרגיש בהתקרבה, הרגע היה כולו שלה. חיוך שחלף על פניו, למראה משהו שקרא בעיתון, האיר אותם בנעימות נדירה. ידעה שקולו יצרום תחילה, כמו תמיד, חריף; מסקני, מבודח כביכול, מתגונן. עכשיו יעברו שעות רבות ללא רגעי חסד של אלם כזה.

מבטו התרוםם אליה כאחת, מבקש להתאושש מהפתיעה המביכה של היות נראה־ולא־רואה. בייתוד על־ידי נעמי. בייחוד בפגישה ראשונה מאז שלוש שנים. מאז מלחמת ששת הימים לא היתה בפריס. לא ייתכן שחזרה לשירות פעיל. לא מגייסים אמהות למודיעין. אולי את נעמי כן. קם במהירות. מחווה קירה מוגזמת. כמו פנטומימה של נימוס אצילי, מזמין אותה להיכנס אל מעבר מזה של השמשות הסוגרות את ארמונו. להיות מגוחך זה טוב מלהיות נבוך.

כמו תמיד הפתיעה אותה החרווה שגאתה בה בעת הפגישות האלה. כשחיבק אותה ופגיו נושקות את עורפה, לא היה עורך זכר להצגת הנימוסים. ראתה מבטיהם התוהים של הגברים שישבו בשולחן הסמוך. זקנות ישבו זו סמוכה לזו, על כסאות-קש קלוע ליד הקיר, על השולחנות הזעירים שלפניהם תה ותופנים של יום ראשון אחר-הצהריים, תופנים אפויים בשוקולד, בורדים על מפיות-תחרה לבנה מנייר. חיבוקו של עמנואל התארך, לא דומה לחיבוקים החטופים שבו נפגשים צרפתים זה עם זה. כשהניח לה, מיהרה לשבת, נבוכה פתאום ממבטיהן של הזקנות שפגשו את עיניה.

עמנואל שאל:

"רק שלוש שנים?"

"קצת יותר, הייתי כאן במאי שישים ושבע."

"חודש לפני המלחמה הגדולה, שנה לפני המהפכה הצרפתית הקטנה."

"עכשיו זה מצחיק אותך? כתבת שאתה רוצה לכתוב על זה ספר."

אמר שאינו רוצה לרבר על שישים ושמונה. חסר-חשיבות לחלוטין. דווקא מפני הספרים שנכתבו על זה. הרבה יותר מעניין לדבר על שישים ושבע. עבר זמן רב עד שהבין את הקשר בין ביקורה של נעמי בפריס לבין המלחמה שפרצה כעבור שבועיים.

"היה קשר, נכון?"

תמיד התברר על התפקיד המכריע שהיא ממלאה, לדעתו, בשירות החשאי של ישראל. כשלא ענתה, המשיך בצפיפות שביקשה לכסות על השתיקות, כאילו לא היו. אמר שלא ייתכן שלא היה קשר. כשיכתבו את ההיסטוריה האמיתית של המלחמה, יתגלה חלקה בניצחון. אומנם ביקרה כאן עם בתה, היתה תינוקת כמעט, אבל זה דווקא כיסוי נפלא לסוכנת של מעצמה קטנה. ילדות בנות חמש כסוכנות חשאיות, מי יכול להיזהר מהן? עמנואל עצמו בטוח שלא נזהר וגילה כל סודותיו בנוכחות דנה. "לנאצר לא היה סיכוי נגד דנה, נכון?" אמר שאינו מבין למה נעמי שותקת, וכי לדעתה היה לו סיכוי?

לנעמי לא היתה דעה. לא חשבה. חיכתה בסבלנות עצבנית שיירגע. אהב לשחק כל פגישה כאילו היתה זו התחלה חדשה. הכול חוזר על עצמו. במשך עשרים ושלוש השנים מאז דיברו זה אל זה לראשונה בלילה ברחוב הירקון בתל-אביב, על-ידי הכית האדום. לשמחתה היו הנושאים שלו מתחלפים במהירות. עכשיו סיפר באריכות כמה שמח לעזור לאמא של נעמי, כשחזרה בשנה שעברה לאמריקה דרך פריס. עמנואל הזמין אותה לקונצרט. חקר אותה, כמובן, על כל מאהביה של נעמי, "הנושא האהוב והמסקרן אותי כפייתית ותולגית, כידוע לך". מזל שאמא שלה פטפטנית יותר מהבת שלה.

"אבל חוץ מזה אתן דומות להפליא, היא יפה מאוד, אמא שלך, תהיי כמוה

בגילה?"

"עמנואל, תפסיק."

"להפסיק מה? לדבר על אמה שלך? היא באמת יפה ונכונה ואוהבת אותך ומתאבלת עדיין טיפגשת אותי. צודקת, כמובן. למה זה היה נחוץ לך?"
לא כעסה, רק קצת עייפה למשחקים. עמנואל דיבר בקול עליו ומשועשע, בטון שהיה רבך בו כמו למרות עצמו. העצב היה חודר אליו בהדרגה, שבה נעשה קולו חרישי יותר. שאל איך עברה הנסיעה. איך דנה. איך העבודה שלה למען "עיתון הדסה הצעירה תמיד". כבר לא חזר לשאול אם זה עוד כיסוי לתפקידיה בשירות החשאי. זכר ששאל בפעם שעברה.

כשענתה, ראתה שהוא מגייס כל כוחו לשים לב לדבריה. סיפרה על הכתבות השבועיות שהיא שולחת לעיתון הדסה באמריקה, למערכת בקליבלנד. כן, אמה שלה עדיין יושבת ראש הסניף המקומי. וחזרה לשתוק, כמו מצפה לשמוע. מלצר עבה עמד ליד שולחנם. זכרה אותו מביקורים קודמים ב"מדיציס". היה לו מגש עגול וגדוש בקבוקי-מים מינרליים ריקים וצלחות משולחנן של הזקנות. היה קליל על אף מידותיו, מסתיר גילו בעור פניו האדומים מאוד מעל כרסו המוקפת בלובן סינר ארוך מאופנה שחלפה. עמנואל הזמין סיטרון פרסה עם כוסית וזדקה נוספת, נעמי היססה ומלמלה "אותו דבר" כמוותרת על המאמץ לבחור.

"פעם חשבתי איך שמלצרים כאלה כבר הגיעו לגיל העמידה. עכשיו אני נזכר פתאום, שאני כמעט בגילם. את מאמינה שאני כמעט בן ארבעים? זה לא מצחיק?
כמה זמן אפשר להיות ילדתי וכן ארבעים?"
נעמי שאלה איפה רחלי. אמר שאינו יודע. הציע לה ללכת לאיבוד לבדה. דווקא ביום הראשון שלה בפריס. זה נורא להיות מודרך כיום הראשון בפריס. כמו אוטובוס תיירים. נדברו שתגיע לכאן כשימאס לה.
"את לא מתארת לך כמה זה מביך לאכזב אחות קטנה."
"אין לך בררה, זה חלק מגיל העמידה. כמו תחביבים. עדיין מנגן בגיטרה?"
ארשת העצב הטוב, שסילקה את התוקפנות, נעלמה באחת. הכיט בה בהיסוס חרד.

"מאתה סיפרה לך?"

"הקשיבו לך במולדישן, בחושך. ידעו שאיש מלבדך לא גר בביתו של היועץ הכלכלי לממשלה אפריקנית זו. אמרו שאתה מנגן לא טוב, אבל נוגע ללב. למה לא סיפרת לי?"

אוויר של ספטמבר מעונן גדש בין-ערביים על העצים שהלכו והשחירו ממולם, מעבר לרחוב, בגן לוקסמבורג. הזקנות נפרדו זו מזו, עוברות ליד שולחנם, פורפות מעיליהן. אורחי הערב עדיין לא הגיעו. מבטה של נעמי עצר באוטובוס העירוני החדש, חסר-המרפסת האחורית. עתה עצר כאורות הצומת. שמונים ושלוש. זכרה אותו היטב. היתה נוסעת בו לשגרירות. לא ידעה אם מתחרטת על שיפורה לו, על אף השבעותיה של מרתה. הבטיחה למרתה שלא תספר, ולא התאפקה. היה בא בלילות אל מרתה ללמוד גיטרה בעת הביקורים הקצרים שלו. מאפריקה,

בשליחות ממשלת מולדישן.
נעמי התחרטה על הרשעות שהיתה מתגנבת אליה בנוכחותו של עמנואל, מבקשת לועזע אותו, להוציאו ממשחק המחבואים. עכשיו לא יכלה להפסיק. "דווקא מצא חן בעיניי שאתה מנגן. חשבתי שאני כבר יודעת הכול. פתאום — היועץ הכלכלי של הממשלה המרקסיסטית השחורה מנגן את בדידותו על גיטרה. תודה שזה מפתיע. בייחוד מפני ששמרת על זה בסוד. ממי אתה מתבייש? ממני?"

ידעה שגם הפעם יתאושש מהמבוכה. תמיד הוא מתאושש, לדאבונה. שאלה: "מתי עזבת את מולדישן?"
"ביום כיבוש העיר העתיקה. יריד שלי במשרד האוצר שלהם חשב שזה מסוכן מדי בשבילי".

"לא חשדו בך בציונות, חלילה?"
"אני לא יודע כמה חשדו. אולי גם הם לא ידעו. יועצים זרים חשודים תמיד, בייחוד כשהם לבנים".

"כייחוד כשהם יהודים".
"בייחוד כשהיהודים מזוהים היום בכל מקום עם ציונים".
"בגלל הניצחון המפתיע על נאצר?"
"גם".

"עליכן חזרת לעסוק במלחמה בציונות?"
"גם בציונות".
"קראתי על הצלחת במכתב שלך לשניאור".
"זה אות הצטיינות ראשון שלי מהפשיזם היהודי. סכין של 'לא עוד' באספה אחרי הרצח ברי דה רוזייה".

"היתה על זה כתבה במעריב".
"גם על הנאום או רק על הסכין?"
"גם על הנאום. 'חובתנו — להעניק לעם הפלשתיני את האמצעים לזכות מחדש בכבודו', נכון? תרגמתי לי את זה לצרפתית. שמעתי אותך אומר את זה. נבהלתי נורא כשהודיעו שלקחו אותך לבית-חולים, כבר לא היית שם כשטלפנתי. מרתה הרגיעה אותי. טלפנתי גם לה".
"אני יודע".

קולו התרכך. פתאום שמת שמרתה סיפרה לה על השיעורים. ידעה של נעמי היתה עכשיו על ידו כמבקשת. רצה שתשאירה במקומה. היה עייף ומתוח ומתחנן למשהו בתוכו שיפסיק. היתה ראשיתה של אפלה, ורחלי עוד לא הגיעה.
"מה פתאום דיברתן עלי?"
"אנחנו כל הזמן מדברות עליך".
"ספק חייך ספק השחתך בצערה".
"מה היא אומרת עלי?"

"שאני אומלל, כיוון שאני עוד אוהבת אותך, לדעתה."

"מנין לה?"

"מהכוכבים, היא עכשיו באסטרולוגיה."

"לא."

"כן, ברצינות, זה לטוב ככוכבים שלי גם בתודש הזה."

"מה פירוש ברצינות?"

"מרתה חושבת שזה רציני, אני — לא. כבר כמעט עשרים שנה אני יודעת

כמה זה אבוד."

"אני לא."

"אפשר להסתפק בידיעה שלי?"

הפנה מבטו לשמשה. מהעבר השני ראה את רחלי, פניה בשרידי האור, צווארון פרוות-הניילון הכחולה פתוח, מגן-דוד של זהב כוהק באור החזק של בית-הקפה שהאיר אותה. כשקירבה פניה אל דלת הזכוכית, נהרה בשמחת הפגישה עם נעמי, שואלת בהעוויה איך נכנסים לכלוב השקוף, תוהה אם תספר להם, אם תשאל אותם ביחס לארוחת-הערב, או תיפרד מהם מיד בהיכנסה, תאמר שהיא ממהרת, יש לה פגישה. איך מבארים להם כמה זה לא חשוב שהוא נשוי?

עמנואל הסתכל בפניה: גלויות, תקיפות, תווי פנים חטובים, חדים מתחת לשיער הבלונד המסופר נערי. ידע שהוא מקנא. במשהו. נעמי חיבקה אותה בשמחה, מצטערת בתוכה שרחלי הגיעה דווקא עכשיו. לפני שכוע נפרדו זו מזו בירושלים, נדברו להיפגש אצל עמנואל. נעמי אמרה שעמנואל סיפר לה, כי אחותו הלכה לצלול בעיר הגדולה.

"צללת?"

נזכר בטלפון דחוף שהוא חייב לטלפן. מיד ישוב. וקם, נכנס מן המרפסת המזוגגת אל אולם בית-הקפה, כמורד המדרגות, אל קומת הטלפונים והשירותים. נעמי השהתה על גבו את מבטה יותר משהתכוונה, הרגישה את עיניה של רחלי במבטה. רחלי אמרה:

"כמובן שצללתי, היה נהדר, שמעתי בנוטרדם את המיסה הגדולה, ראיתי את הגרגוילס על הגג, רק ללובר לא הגעתי. סיפרתי לך פעם על המיניאטורות המצריות? אגב, איפה זה רחוב סן פֶר? רחוק? הזמינו אותי לארוחת-ערב, זה צריך להיות ברובע הזה, נכון?"

נעמי הקשיבה מוקסמת מהצגת הדיבור האדיש, הוריו מדי. לא יכלה להסתיר דאגה:

"את בטוחה שאת צריכה ללכת לארוחת-ערב? או שאת מכירה אותו מזמן?"
עמנואל חזר וישב לשולחן, משועשע כמי שתחבולתו עלתה בידו. אמר שלדעתו זה נפלא שזה קרה לה ביום הראשון. "יוס פרימא נוקטיס עבר לרשותן של הנשים". רחלי אמרה שאינו יודע על מה מדובר. צריך להכיר את האיש כדי להבין. והיא מכירה אותו יותר ממה שהם חושבים. אמרה ששמו אלן

גינזבורג'יה והוא קצין משטרה, והיא לא פוחדת מאונס, אבל אין לה התנגדות שישמיעו דעות, לא רק שאלות דאגניות, לזה היא רגילה מאמא. הראתה להם את כרטיס הביקור-הארוך, מודפס בצפיפות, מפרט מספרי טלפון, בבית ובפרפקטורה, והאותיות הגדולות "משטרה", כמו בתעודה.

נעמי הביטה בפניו של עמנואל כששאל: "קצין משטרה? איך נפגשתם?" שמעה את רחלי מספרת לו שוב על הנוטרדם, על התעודה שבה רצה אלן להרגיעה, על הבהלה שאחזה בה כשראתה את המלה "משטרה", על הטיול לאורך הסינה, "מול הלובר", ובייחוד שמעה אותה אומרת "אלן" כאילו הכירה אותו מתמיד. קולה של רחלי היה נרגש ועשה מאמצים לחזור לעניינות שהצליחה לשוות לו קודם לכן. מבוגר משהו, מסתיר את החשש מפני התנגדויות ועימותים צפויים. עמנואל הניח את כרטיס-הביקור על השולחן. נעמי הביטה בו, אמרה שצריכה ללכת לשירותים. עמנואל אמר לרחלי:

"רק אל תלכי לאיבוד, זו עיר גדולה מאוד, יש לך כסף?"

ופרש על השולחן את המפה המקופלת מהבוקר, מטייל בכפית על המסלול שיוביל אותה ממריציס לרי סן פֶר, דרך פלאס ד'אודיאון ובולבר סן ז'רמן. אמר כי הוא מצטער שלא יוכל להיות המארח שלה לערב זה, אבל הוא מבין כי פער הגילים הוא לרעתו. אמרה:

"דווקא לא, אלן בגילך כנראה".

עמנואל שאל: "כל-כך זקן?" ורחלי ענתה: "כן, ישיש, כמוך", ועמדה מכסאה, רוכסת את אפודת-הפוליאסטר, אומרת. לנעמי, שחזרה לשולחנם, כי מחר ידברו בטלפון, אומרת "לילה טוב" חטוף, ממוזג בעליות ובחוסר-סבלנות ובדיכוי דורסני של שרידי דאגה ובשמחת ניצחון על ההתנגדויות שעמדה לשמוע. כשעמדה על המדרכה ברחוב שהחל להחשיך, הניפה ידה לנעמי ועמנואל, הולכת ומתרחקת מהם לכיוון האודיאון, בידה המפה המקופלת מחדש כך שכל המסלול יהיה גלוי לה, עד ביתו המשוער של אלן במספר 12א, שסימן עמנואל בצלב אדום. נעמי ישבה ממולו, הביטה בדמות המתרחקת אל החשכה, אמרה שבספר הטלפונים יש איש כזה בכתובת ההיא, אבל כתוב "מריאן ואלן גינזבורג'יה", רשמה את המספר. אמרה שזה מוזר אבל אולי זו ארוחה משפתתית וחייכה אל מול פניו הדאוגים של עמנואל.

בחלון הצרפתי הארוך של דירתו עמד אלן ופניו אל הרחוב שהלך והתרוקן מהולכי-רגל עם ראשית החשכה. זרם אורות המכוניות נראה מבעד לוויילן התחרה שבינו לבין השמשה — מלאכת מחשבת רוסיית, מתנת אמו לנישואין. הביט ברחוב שהדליק פנסיו על המדרכה הצרה שממול, לאורך בניין בית-הספר החדש לרפואה. בדירתו גרו פעם אביו של אלן עם אשתו ובניו, לפני המלחמה. מהחלון הזה יוכל להבחין ברחלי אם תרד ברחוב סן פר מהכולבר. שתי כנפות-העץ של החלון נפגשו בידיית בריח-הברזל — לכנה ומעוטרת, מניחה לאוויר הקריר של הערב לחרור מעט.

פתאום ידע שלא תבוא.

"מה פירוש 'נשוי אבל זה לא חשוב'?"

כששאלה לא הביטה בו. עכשיו התבייש בקנאות לאמת שבה סיפר לה על נישואיו. זה שנים רבות אינם אלא מגורים משותפים בדירה הזאת, ללא תקווה, כמעט ללא צער. רחלי וראי נבהלה. הצטער שלא נענה לה ולא נתלווה לפגישה עם אחיה. לא היה צריך להזמינה לביתו, יכלו להיפגש במסעדה.

הטלפון נצטלצל. כשהרים את האפרכסת, כבר השלים עם האכזבה שיהיה זה קולה המתנצל של רחלי. שמח שהיה זה הקול של אשתו, המהגה האלוסי העליז תמיד. דיברה בקול שיכור במקצת, מרוצה מאוד שמצאה אותו, מצטערת מאוד שהיא רחוקה ממנו כל-כך ברגע הזה. היא בחדר-המלון בלאסיוטא.

"זוכר? המלון הקטן שמאתורי נמל הדייגים? נדמה לי שזה אפילו אותו חדר עצמו — חום נורא, ערב-ערב אותו הדבר. סוזי עדיין עירומה, על כיסא-הנוח על המרפסת, תינוקית כמו תמיד; מוסרת לך נשיקות, בת עשרים ושמונה ועדיין מתפנקת."

מריאן דיברה בלחש-במה. ידע שכבר אינה מדברת אליו, סיפרה על יום הצילומים המפרך שלה ושל סוזי, "סלעים וטיפוס על עצים ושאר השגעונות" של עורך עיתון האופנה, שלמענו עבדה כצלמת. אמרה: "לא ייאמן", כדרכה בסוף משפטי התיאור של חייה עם אהובתה, שאלה אם אינו משתעמם, אמרה שדואגת לו בעיקר בימי ראשון.

"אפילו אהובה הגונה ונשואה אי-אפשר להשיג ביום הזה, נכון?"

כשאלן שאל אם מרוצה מהצילומים, אמרה שלא האמינה כי יספיקו כל-כך הרבה, כמעט גמרו את כל הסריגים של האביב, מחר יתחילו עם החליפות. "רק סוזי עם המזוכים הטבעי שלה יכלה ללכוש כל-כך הרבה סוודרים בשמש הזאת; לא ייאמן."

אחר-כך שאלה על אמא שלו, אם טלפן לה ומה אמר הרופא, ומה הוא עושה הערב, ושסוזי שולחת ברגע זה נשיקות, ו"להתראות בקרוב מאוד" וטרקה. לא חיכתה אף פעם לחשובה לשאלות הרבות שלה, רק שאלה אותן בכוונה גדולה, בכנות נוגעת ללב: "לא ייאמן". מריאן דאגה לו, אך לא יכלה להתעניין בדבר מלבד סוזי. כבר שנים שאין בלבו עליה דבר. כשהניח את השפופרת, ראה את השעה על שעון האטרנה המרובע והדק, מתנת אביו ליום-הולדתו השלושים וחמישה. עדיין ייתכן שרחלי תגיע. זכר את כל המתנות שקיבל מאביו בימי ההולדת ובימי השנה לחתונה עם מריאן. מצבות קטנות לאשם התמיד שחי בו אביו, כפי שאנשים אחרים חיים בחובה או באהבה או בהרגל. המתנות הקיפו אותו, התערבו בחייו, יום-יום. כמו הווילונות שמבעדם נראו עתה פנסי הרחוב כחשכה המתעבה לערפל. אלן הביט בהם מהקומה השלישית של "רחוב האבות הקדושים", כפי שביאר לרחלי כששאלה אותו הבורק לפירוש השם. עקבים של אשה נקשו בהליכה מהירה על המדרגה הסמוכה לבניין. רעשה של מכונית היסה אותם, גבר, גווע. שוב שמע את העקבים מתחתית-הקניון של הרחוב הצר, מתרחקים. קול צחוק הדהד על-יד משרד הדואר הסמוך לביתו. לא קולה של רחלי. כשהיה צעיר, היה אלן אומר-לעצמו לא תבוא, כדי להבטיח שתבוא. עכשיו ידע שלא תבוא. אחיה הזהיר אותה מפני פגישה עם שוטר. לא ידע את כתובתו של אחיה — מחר יאתר אותו. כמה שניאורסון ככך יכולים להיות ברחוב דלאמבר. זכר את תחנת המשטרה האפלולית במעלה הרחוב דלאמבר. קומה שנייה, שם ידעו בוודאי. הישום הזרים ומעקב אחרי מגוריהם היה מעניין של משטרת הרובע.

כשהיא מנסה לציית בדייקנות להוראותיו של עמנואל, התקרבה רחלי לכנסיית סן ז'רמן, מהלכת במדרגה הימנית, רואה את שלט המטרו, כמצופה. פנסי-גז קטנים האירו ציורים שהוצמדו במקלות כביסה אל גדר הכנסייה. איש מיפן עמד לפני הישומי פריס מדויקים, מוצללים, תלויים על חבל אדום המתוח בין עמודי הגדר, מתבדח עם בעלת תנור הגחלים על גלגלי-הברזל, שבו בישלה אגוזים במרק שוקולד מבעבע ביונה של נחושת, כדיוק כפי שתיאר אותם עמנואל, כשהוא מוליך את הכפית על מפת האזור שבידה. ידעה כמוכן שכל זה שיגעון. מה היא יודעת על מר גינבורג? נעמי שאלה אם היא בטוחה. כמו אמא שלה. רק שאלות, נזהרות מלתת עצות; מפתרות מדווקאיות, יודעות שמבינה למה הן מתכוונות. שאלות שהחרדה לא מצליחה להסתתר בהן, בצדק. כמוכן שצודקות, כמוכן שמסוכן. מה לא? ובריאן לא היה מסוכן? כמוכן, הפעם זה אחרת. אף פעם לא התרגשה כל-כך. היתה מחוץ לכול. שמחה בהפתעה שהפתיעה את עצמה, כשהסכימה לבוא לביתו לארוחת-ערב. אמר: "תודה שאת מסכימה, אפילו אם לא תבואי". זה היה מאוד מוזמן. לפני שעתיים. עכשיו אולי הכול השתנה. בעיתון יהיה

כתוב מחר: "המתחזה לאלן גינזבורג'ה מהמטרה הבינלאומית — אונס תיירת צעירה שהגיעה לביתו עם זר פרחים".

המוכרת הזקנה של הפרחים ישבה ליד הדלי שלה על כורסת-כד מתקפלת, מעבר ליורה הרוחתת. צחקה כשמסרה את הפרחים לידיה של רחלי והביטה ביפני, שתלה עכשיו את רישום בניין האופרה מעל לראשה. כשנתנה לרחלי את העודף, אמרה לה דברי איחולים, מתעלמת מהיפני שהמשיך לומר לה דברים שהצחיקו אותו.

למה רק אונס? למה לא יהרוג ויטביע אותה כדי להעלים את הגווייה? הבהלה פלשה מעברים שונים, כשעמנואל התחיל בהסברים המדויקים מדי שלו, גודש פרטים מיותרים, חוזר ומסביר, מציץ לראות אם נעמי כבר עולה במדרגות מחדר-הטלפון. כנראה בדקה אם יש כתובת כזו. כשהציע ללוות אותה לפחות עד פינת הרחוב — סידיכה. היתה מבוגרת בהרבה ממה שנדמה לו. אולי בדור שלהם שמונה-עשרה זה עוד היה ילדה. לפחות מבחינה מינית. נעמי היא כבר בת ארבעים-ושתיים, כמעט כמו אמא שלה, ואלן בן שלושים וחמש. זה באמת מבוגר.

הרגישה בשתי המחשבות הנחשבות כה בכת-אחת. אף אחת לא נותנת לאחרת לגמור משפט, טפשי להמשיך אותו אם האחרת צודקת. "איך אפשר לדעת מה אני רוצה לומר לעצמי, לפני שגמרתי את המשפט?"

אלן הוא כמעט בגילו של עמנואל. קצין מטרה. חבל שהראתה להם את כרטיס-הביקור. חשבה שזה ירגיע אותם. נדמה שנבהלו. על-כל-פנים עמנואל נבהל. אלן מבוגר ממנה בשבע-עשרה שנה. טוב שלא אמרה שהוא נשוי. אף פעם לא הלכה לבקר איש נשוי. אף פעם לא קנתה פרחים לגבר מבוגר ממנה בשבע-עשרה שנה. תאמר לו שזה פיצוי על האיחור.

לאמיתו של דבר היא לא פוחדת. רק ההיגיון בבהלה. אנשים יצאו מפתח המטרו שבפינה. האור התחלף, ורחלי עברה את הכביש הרחב והתקרבה לקפה דה מאנו, כמו בהסבר של עמנואל. זכרה מגע ידו של אלן על מרפקה. לא סיפרה להם. מישהו בתוכה גער בה שהיא מעמידה פנים. תודי שאת פשט הולכת אליו כי את רוצה. לא רק סקרנות. אם ירצה — תשכבי אתו. וזה לא יהיה בפעם הראשונה. אז מה את עושה את עצמך?

ניסתה לשתוק עם עצמה ולא הצליחה. איך אפשר לשתוק כשנמצאים עם עצמו? ואם זה פתאום יהיה רציני? אם ירצה להינשא? קשקוש. שוטר צרפתי מזמין תיירת שקטף בכנסייה לבילוי של ערב, כיוון שאשתו נסעה לריביידה, לא מספיק טוב לך? "פרימא נוקטיס". חושב ששומרים על הבתולים עד גיל העמידה, כמו בפלמ"ח.

נהנתה הנאה משונה מהגסות שבה דיברה אל עצמה. אחרי שעברה את קפה פלור, האפילה המדרכה. עמנואל לא אמר שהרחוב יתרוקן פתאום. הדאגות שלו לשלומה מסתרות בהסברים המדויקים מדי. גם בארוחת-הבוקר חזר

והסביר לה כל עיקול של רחוב שעל המפה. כאילו לא ראתה מפה מעולם. אפילו את תארי-הטלפון שבפינת סן פר תיאר בפרוטרוט. היה אור בהיר מאוד בשני התאים שמול כנסיית סן פר החשוכה. שתי נערות צעירות — "אפילו צעירות ממני" — עמדו דחוקות בתא, מכנסיים קצרים, תרמילי-גב ארוכים וכתומים, נלחצות אל קירות הזכוכית, צוחקות אל מישהו בשפופרת.

המעלית הייתה ישנה ואטית, ספסל צר ומרופד על הקיר האחורי שלה, קירות צבועים בלבן מבהיק, ללא תקרה. דלת הסורג הכפול גלשה, נסגרה ללא קול, כשרחלי לחצה על כפתור הקומה השלישית. המעלית החלה רואה כלפי מעלה בלחש מנוע רחוק. תקרת תור המדרגות החלה להתקרב במהירות אל פניה. אי אפשר שלא להימחץ. המעלית עצרה כדממה. רחלי עמדה על שטיח אדום, עבה, קצר-שיער, שבין דלת המעלית לכניסה המגולפת. בשטיח — אותיות גדולות: קלמן. ידית-פליז ממורקת, מבהיקה כאור החזק של הנברשת התלויה מעל הכניסה. כבר לא יכלה להשליך את הפרחים. צלצול גונג מעבר לדלת הבהירה ענה ללחיצה הקלה שלחצה על הכפתור שמעל ידית-הפליז, ללא שם. כשפתח, מיהרה להושיט לו את הפרחים.

"זה בגלל האיחור".

התחרטה על שאמרה. אלן אמר "תודות רבות" ורחלי ענתה "על לא דבר", בצרפתית, ואלן שאל אם קשה היה לה למצוא את ביתו, או שההיסוסים שלה אם להיענות לחיזוריו של גבר זר גרמו לה לאחזר, ואם לא הגיעה השעה להוריד את המעיל הצבאי הזה. הציע עזרתו. שמטה את הבטלרס מכתפיה והגישה אותו לידו המושטת.

הרגישה בריח התבשיל כשעמדו ליד הקולב שבפרוודור, המעוגל בחצי גורן, מופרד בדלתות מרושתות עץ וזכוכית מהמטבח ומהחדרים האחרים שנראו מבעדן. שאל אם גם לה היה ספק אם תבוא אליו הערב. שאלה מה הוא מבשל. אמר שקוראים לזה תבשיל של אש ביין, כמו "טשולנט" של איכרים צרפתים.

"יודעת מה זה 'טשולנט'?"

אמר "טשולנט" כמו שאומרים באידיש: אמרה שלא עלה על דעתה שהוא יודע מלים כאלה.

"אמא שלי מרוסיה. גינצבורג היה שם משפחה ידוע בפטרוגורד".

"ואבא שלך?"

"אבא משטרסבורג, אבל גינצבורג זה שם אמי, הם לא היו נשואים".

הילך בזריזות בין המטבח לבין חדר-האוכל, שממנו התמשך חדר-האורחים הרבוע, פונה לרחוב. רחלי עמדה מול החלון הצרפתי הארוך, שמעקה-הברזל המעוטר שלו נראה מבעד לוויילון-התחרה. אלן המשיך לדבר בעליזות עצורה כשהוא עורך כלים על שולחן-האלון החשוף, מעמיד במרכזו סיר חמין מהביל. ריחות היין החם והמתוכבל מילאו את החדרים. שתי קעריות-חרס שרוף וכפות עץ עמדו משני צדיה של צנצנת קריסטל, שבה נתן את פרחיה של

רחלי: משב רוח הניע פתאום את הווילונות הארוכים שבין יריעות הקטיפה החומה שעיתרו את החלונות. אהילי-המשי פיזרו אור נעים על השטיחים. הבהירים. אף פעם לא היתה בחדר כליכך יפה ושלי. כשאמרה לו את זה, כמו הצטרק. אמר שזה בזכות הכסף של אביו וכשרונותיה של אשתו. אולי משום כך הוא מרגיש כאן כמו בבית של מישהו אחר. אמא שלו לא יכולה לסבול את זה. במשך עשר שנים ביקרה כאן רק פעמיים, כשאלן היה חולה.

כדברו הדליק את הנר העבה שבפמוט-הברזל, והפרחים הווארו באשו. הזמין אותה לשולחן, מסיר את מכסה הקרמיקה הכבד מסיר החמין, יושב ממולה, מוזג יין בספלי-החרס. שואל אם אחיה לא דואג מפני שהיא יוצאת לבלות. בכיתו של גבר נשוי בערב הראשון שלה בפריס.

"הוא נרגע, כנראה, כשאמרתי לו שזה שוטר".

אלן שאל אם גם לה מפריע שהוא שוטר. אמרה שלא עלה על דעתה שזה מפריע למישהו, ולמה הוא מאבד את חוש ההומור שלו כשאומרים שהוא שוטר, ושהטשולנט שלו הוא מצוין ומי לימד אותו לבשל.

שאל מנין היא יודעת מתי הוא מאבד את חוש ההומור שלו. אמרה:

"אנחנו כבר מכירים המון זמן, לא?"

"מאז שאת בת שמונה-עשרה".

"זה בטח נראה לך ילדותי נורא להיות בת שמונה-עשרה".

"ולך?"

"כמעט זקנה".

"ולאחייך?"

"אני לא יודעת, לא מכירה אותו".

לדעת רחלי, גיל זה ככלל לא עניין של שנים. אבא שלה, למשל, כבר בן חמישים וחשע והרבה יותר צעיר מהאח שלה.

"עמנואל הוא כמו איש מכוגר עם פנים של ילד".

"נשוי?"

"לא, אבל כשעוד היה ילד כבר חי עם החברה שלו, מכוגרת ממנו בשלוש שנים. שניהם לא נשואים, עכשיו היא באה לבקר אותו בפריס. חברה טובה של הוריי ושלי. אולי גם שלו, אני לא יודעת".

היה משונה לדבר על עמנואל. רק בשבועיים האחרונים לפני הנסיעה החלה לשאול עליו את הוריה. עמנואל היה בן אשתו הראשונה של אביה, אך אמא שלה מכירה אותו היטב, מאז שגרו יחד בפריס בחמישים ושש. אבא כמעט לא מדבר על עמנואל; כמו מתאבל עליו. מישהו שאבד לו מאז שלא חזר לארץ. כשהיתה ילדה-היתה נבהלת מקולו של אבא כשדיבר על בנו. אולי מפני כך הפסיקה לשאול. רק עכשיו, ממש לפני הנסיעה, זכרה כי אף פעם לא דיברה עם אביה על בנו.

כשכתבה לעמנואל שהיא באה, ענה מיד. אחרי למעלה מעשר שנים, שבהן לא

התכתבו, כתב שהוא מתגעגע להכיר את אחותו הזרה. תמיד שמע עליה דברים משניאור, "האיש הפחות אובייקטיבי בעולם בכל נושא ובייחוד במה שנוגע לבתו".

אלן שאל אם שניאור זה אבא שלה. אמרה שכבית היא קוראת להוריה בשמות הפרטיים — זה מנהג מימי ילדותה של אמא, בקיבוץ. גם עמנואל קורא לשניאור בשמו. רק לפעמים הוא אומר פתאום "אבא". מאז הפגישה אתמול כשדה-התעופה ובמשך כל השעות שבהן אכלו ורבו בקופול לא שאל עליו דבר. לא הזכיר בכלל את שניאור. כששאלה אותו למה הוא אומר שהוא עדיין בגיל ההתבגרות, אמר: "זה נמשך כל עוד מתביישים לדבר על אבא".

אלן שאל למה, לדעתה, הוא מתבייש לדבר על אבא שלו. אמרה שעמנואל חושב שזה מפני שהוא לא יכול לסלוח לאביו את הבגידה באידיאליים של הדור-לאומיות, מאז שהצטרף פתאום לבן-גוריון ולמדיניות המדינה היהודית. אלן שאל:

"עמנואל עדיין מאמין בדור-לאומיות?"

"עכשיו הוא מתנגד לכל תנועה הרוצה להקים או לקיים מדינה לאומית כלשהי. לפני שנה ניסה ליסד כאן תנועה לשחרור ישראלים ופלשתינים מהלאומנות של מנהיגיהם".

הביטה אל הפתיעה בעיניו של אלן, כמו לא ידע שהיא מסוגלת לדבר על דברים כאלה. אמרה:

"לולא האומללות של אבא שלי, לא הייתי אפילו מנסה להבין אותו. פעם האמנתי כי אנטיציונות זו מחלה, כמו דת, ידעתי כי בסופו של דבר כולם יתראו ממנה, כשיתבגרו. עכשיו נדמה לי שזו מחלה שאי-אפשר לרפא אותה".

בשתיקה, שנשתררה בפעם הראשונה בערב הזה, זכרה כיצד האמינה כי שניאור מגזים בכל מה שסיפר על עמנואל. לא ידעה מדוע הם מדברים עליו. לא רצתה, נדמה לה, אבל לא יכלה להפסיק. ניסתה לבאר לאלן למה אבא שלה מתכוון כשהוא קורא לבנו "חסיד שוטה" — "אדם המסתפק בתשובות כל ימי חייו".

"ולאבא שלך אין תשובות?"

"אבא לא מאמין כי יש בכלל תשובות. כולן בעיניו רק טיוטות לשאלות חדשות. לטור השבועי שלו בעיתון הוא קורא 'דרך משקפיים סוציאליסטיים', כי לדבריו משקפיים אפשר להחליף, עיניים לא".

כשדיברה החל העצב גואה בקולה ולא רצתה שירגיש בכך. אלן שאל:

"רבת עם עמנואל כבר בפגישה הראשונה?"

"ארבע שעות ישבנו בקופול ורבנו. לא דיברנו על שום דבר כמעט, רק על מה שאי-אפשר להסכים עליו או לשכנע. הוא כל הזמן נימוסי והגיזוני — זורעה".

"ועמנואל מאמין בפתרונות שלו?"

"לדעתו לא יכול להיות פתרון כל עוד קיים חוסר-שוויון בינינו לבין הפלשתינים. אמר שאחרי הכיבוש במלחמת ששת הימים אבד גם היהודים החופש שלהם".

"ואת לא מאמינה כזה?"

"עכשיו נדמה לי שכן, אתמול אמרתי לו שזה טירוף."

"זה מה שמעציב אותך כל-כך?"

חזר ומזג לגביע שלה. ישבו עכשיו על ספת-העור הנמוכה, מול החלונות. שוב היה לה קול תקיף, כשדיברה על "הצרה של אחיה": "הוא מאמין בהיגיון כמו בדת, על-יכן הוא מאבד כל קשר עם המציאות". כשאבא אמר לה את זה בפעם הראשונה, לא האמינה שזה ייתכן.

"אתה לא מתאר לך כמה אני שמחה שאני יכולה לדבר על זה עם מישהו."

אלן ניסה להיזכר בתנועה לשחרור ישראלים ופלשתינים מלאומנות, שאל:

"אמרת לו שהאמונה שלו בהיגיון מזעזעת אותך?"

וכשלא ענתה, שאל אם בגלל זה היא בורחת מאחיה. רחלי הכיטה בו. ידעה כי השאלה אינה הוגנת. אחר אמרה: "אולי" והמשיכה לשתוק. אלן שאל מה קרה, ורחלי ענתה שהיא מצטערת שהם לא מדברים עברית.

למה שאל אותה שאלה כזאת? כשבאה לכאן לא עלה על דעתה שהיא בורחת ממישהו. הרגישה בחום שיסמיק כנראה את פניה.

"בבוקר, לפני שהכרת אותי, גם אז לא רצית לברוח ממנו?"

"בבוקר חשכתי רק על הנוטרדם, לא על עמנואל. אבל אולי אתה צודק, אני

כבר לא יודעת. אולי אני באמת רוצה לברוח."

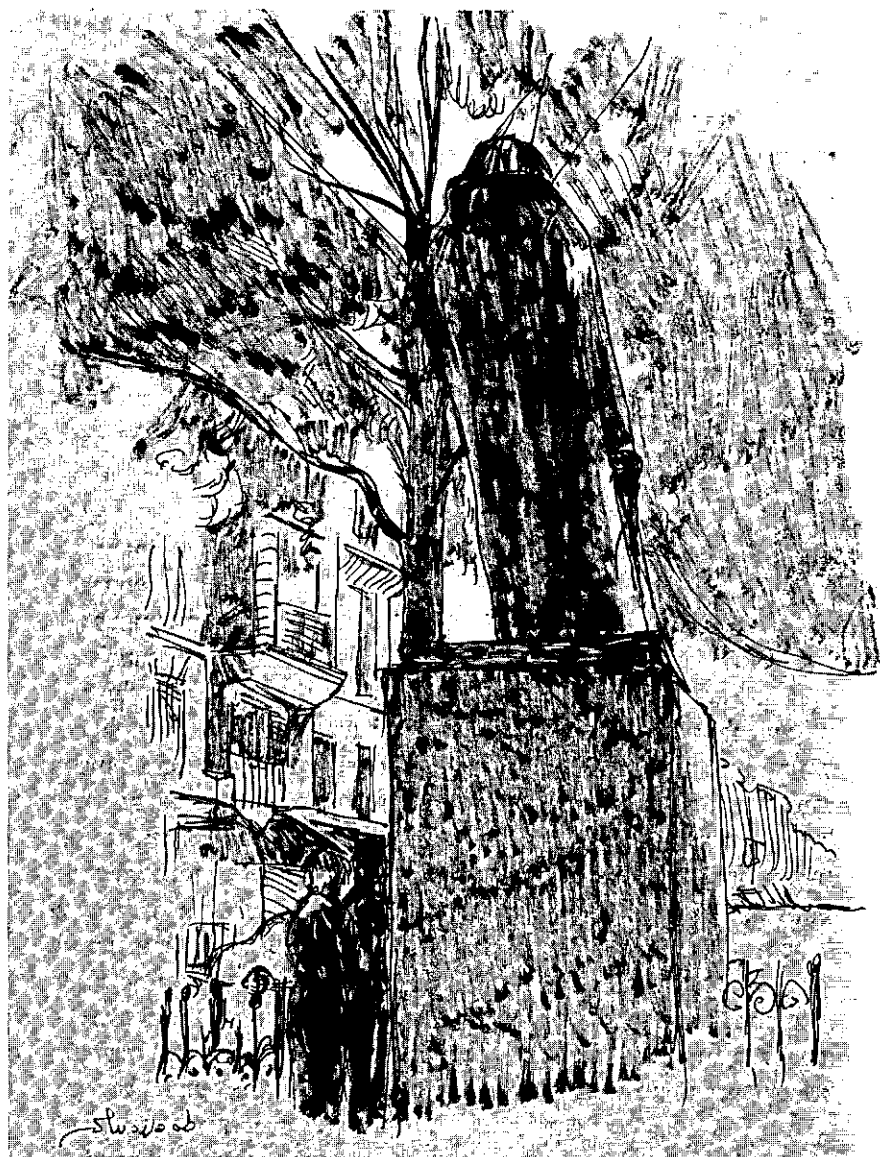
"ממנו? או ממה שהוא אומר?"

אמרה שזו שאלה קשה מדי. אמרה שמזל שהיא לא נאשמת בשום דבר ושהוא לא החוקר שלה. אפילו כזה כבר לא היתה בטוחה. כשחייכה שאל אם היא עדיין כועסת עליו.

אמרה: "לא כועסת ולא יודעת למה לא. לפני רגע כעסתי נורא, לא בטוחה על מי."

אלן הניח ידו על כף-ידה השמוטה על הספה ביניהם, ומשלא נענה חזר והסיר אותה. אמר שהשעה מאוחרת מאוד. אחיה ידאג בוודאי. וקם, ניגש לחלון והציץ מבעד לוויילונות, אמר לחלון שאם היא לא מתנגדת הוא ילווה אותה לרחוב דלאמבר.

כשיצאו, אמרה שהיא רוצה ללכת ברגל, בגלל היין.

ך

בבולבאר רספאיל שילבה זרועה בזרועו, ידעה כי הוא לא יעז, שאלה למה לא
 היו הוריו נשואים. סיפר כי אמו היתה מזכירה של אביו, כשעבדה בבנק שלו
 בשנות השלושים. היתה פליטה במלחמת העולם הראשונה, מפטרוגרד, התגלגלה
 לשווייץ ואחר-כך לפריס. כשהיתה בת שלוש ושש ומסייה קלמן נשא לו
 לאשה יורשת צעירה משטרסבורג, אמו של אלן היתה לקלמן, ללא ידיעתו. כשפחד

שזה מסוכן מדי לשמו הטוב של "ברוך בנקים יהודי", כפי שקוראת לו אמא שלו, הציע לה להתפטר מהבנק וקנה לה דירה ורנטה למחייתה. התנאי היחיד שלה היה שקלמן לא יבקר אותה ולא יראה את הילד שייוולד לה, לעולם. הוא הסכים. עכשיו היא גרה בבלווי בדרך לוורסיי, בעיירה קטנה מחוץ לפריס. אם רחלי רוצה, הם יכולים לבקר אותה בדרך לארמון.

עוד לפני שהתאהבה רחלי באלן, התאהבה כלהיטות שבה תכנן את פגישותיהם וטיוליהם בשעות המעטות, שבהם יכול היה להשתחרר מהפרפקטורה בשבוע הראשון להיכרותם. דיבר אתה על סידורים כאילו נפגשו אחרי שנים רכות של פרידה מקרית, מבקש לנצל את כל הרגעים שנותרו להם לפני הפרידה המחודשת. בכוקר למחרתו היה עליו להיות בפרפקטורה. שאל כמה ימים בדיוק תהיה בפריס. "שלושה שבועות".

"ואחר-כך?"

"אמרת לי, אני מתגייסת באוקטובר".

"לכמה זמן?"

"שנתיים לפחות".

"שנתיים לא תהיי בפריס?"

"לפחות".

"אולי ייתנו לי חופש מחרתיים".

קולו השיר את הבוטות כאילו היתה מסכה. היה רגיל כנראה להסתיר את רגשותיו מבלי שרצה בכך. אמרה כי אינה בטוחה, חייבת לשאול את עמנואל אולי קבע משהו, אם כי אינה מאמינה, אבל היא תודיע לאלן, אם אפשר. אמר: "את לא מתארת לך כמה אפשר", חבל רק שמתר יהיה עסוק כל היום, אבל יוכלו להתראות בערב, "אם אפשר", ביום רביעי שוב לא יוכל לראותה, הבטיח לאביו לצום אתו כיום הכיפורים. בפעם הראשונה בחייו שהוא צם; עד עכשיו לא העז אביו לבקש את זה ממנו. כשביקש — לא היתה לאלן בררה והסכים. שאלה אם הוא רואה את אביו לעתים קרובות.

"פעם בשבוע, במסעדת פוקה בשאנו אליזה, בכל יום חמישי, מאז יום-ההולדת החמישה-עשר שלי. אז פגשתי אותו בפעם הראשונה בחיי, בניגוד להסכם. אבא שלי יזעזע אותך עוד יותר מהאח שלך. הוא עדיין מאמין שייעודם של יהודים הוא להיות קורבן למען הצלתה של האנושות".

כשהחלו ארוחות-הצהריים שלהם לפני עשרים שנה, ניסה אביו לשכנע את אלן לתורת הקורבן כייעודו של העם הנבחר, "כמו אברהם עם יצחק". זו, לדעתו של אביו, הדרך היחידה שבה יכולים יהודים לנצח את גורלם — להגשים את ייעודם, להרגיש תמיד ביתרון שיש להם על כל הגויים, שלא נבחרו עלידי ריבון העולם, ואשר על-כן חיייהם נטולים כל משמעות.

רחלי שאלה אם ייתכן שאבא שלו באמת מאמין בכל הדברים הללו. אלן חיך אליה. באור הקלוש בצל עצי שדרת רספייל, שבה הלכו שלובי זרוע בשלווה הקרה

של הערב. הרחוב היה ריק. אמר שאביו כנראה מאמין בכל מלה. הוא משוכנע שעמיה הרשעים של אירופה, ששיתפו פעולה עם היטלר, קיימים רק בזכות העם היהודי שנהרג למענם. עכשיו הוא יעלה לקורבן למען הצלתם וישועתם של העמים הערבים. הציונות פסולה בעיניו כמו המלאך שניסה להציל את יצחק מייעודו.

"ואת זה הוא אמר לך כשהיית בן חמש-עשרה?"

"אמר גם שהוא מרחם עלי, כי אמא הסכימה שימולו אותי בבית-החולים. לדעתו ברית-מילה, כמו להיות יהודי, זה עניין של בחירה. אסור לצרף את מישהו בעל כורחו לעם הבחירה. לפני המלחמה התחנן בפני אשתו להשאיר לבניהם את הבררה; אך המשפחה התעקשה. במלחמה, כשהסתתרו אצל שכנים אלזסים שלהם, "עדי יהודי" — גילו אותם הגרמנים בחיפוש, כיוון שהיו נימולים, ולקחו אותם יחד עם אמם למשרפות.

אביו של אלן בן שבעים וחמש. שוב היה נשוי ליהודיה שהמירה את דתה לקתוליות אחר המלחמה, כשהוא עצמו החל לשמור מצוות לפי ההלכה, כמעט. ביום הכיפורים הוא שוכר לו חדר בבית-מלון כדי שלא תפריע לו בצום שלו.

רחלי שאלה אם הוא חוגג חגים יהודיים אחרים. אלן אמר שלא. כשבילו — להיות יהודי זה פשוט עובדה, לא פעולה או ייעוד, כמו בשביל אבא שלו. "כל בן אדם שייך לעם שבו נולדו הוריו. עובדה. זה הכול".

קולו האפיל. המשיכו לעלות כשדרה שבין שני הכבישים. כבר ראו את אורות מונפרנאס. רחלי אמרה:

"בשבילי זה גם לפחד מדברים שרק יהודים מפחדים מהם, או לקוות לדברים שונים ממה שמקווים לא יהודים. לא ייתכן שזה רק עובדה חסרת-משמעות".

"חץ מהשם שלי — מה עוד יהודי בחיי?"

"חץ מאבא שלך ואמא שלך והניסיון המתמיד שלך להשתמט מהפחד היהודי". שמעה את עצמה מדברת פתאום בהרמת קול, כהתרסה, כמו שדיברה עם עמנואל.

אלן שאל בקול עצור שדמה לקולו של דיכאון:

"את יודעת מה זה פחד יהודי?"

"כן, אבל אני לא יודעת ולא צריכה להגדיר את זה. ואתה יודע? אתה רוצה לומר לי שהיהודיות שלך בכלל לא השפיעה על החיים שלך?"

אמר שזה כמעט השפיע על הפסקת החיים שלו. אסרו אותו ברחוב כשהיה בן חמש, כי לא היה לו מגן-דוד צהוב על החולצה. ירה, שחיבקה את זרועו, לחצה אותה אל שדיה, נודרת שלא תהיה אף-דמעה אחת. שומעת בשתיקה את קולו. "חברה של אמא החביאה אותנו בחדר-משרות שלה בעליית-הגג. אצילה רוסיה לשעבר. ברחתי להן בוקר אחד, דרך המדרגות האחוריות, לרחוב. שוטר צרפתי אסר אותי. רצה לשלוח אותי לריכוז של ילדים יהודים, אבל רופא

גרמני שחרר אותי. הרוסיה הביאה אותי לכומר בקלווי. מנצח מקהלת כנסייה.
את שארית המלחמה כיליתי כשירה".

"אתה לא מתאר לך כמה אני מתביישת".

"קשה לומר 'רחלי' בצרפתית, איך קראו לך בגן?"

הפסל המואר של פלוק מאת רודין הופיע בין העצים בקצה השורה, לפני
צומת מונפרנאס. אורות הרמזור התחלפו, מיותרים בשממת הרחוב של שתיים
בבוקר. כשקרבו לרחוב דלאמבר שמעבר לפולבר, שאלה רחלי:

"אשתך יהודיה?"

"מי שהיתה אשתי יהודיה".

"התגרשתם?"

"מזמן. אבל לא חוקית. אני לא יודע למה. זה לא חיים, רק מגורים משותפים".
מלצרים העמידו כסאות על שולחנות ב"דום" הריק. רק בקפה רונדפואנט דלקו
אורות ואנשים נראו מרחוק, עומדים ליד הבאר. רחלי ואלן החלו לעלות במעלה
דלאמבר. רצתה לשאול למה הם גרים יחד. למה הוא כל-כך בודד. אלן שאל
אם עמנואל דואג לה, אם האור בתלון עליית-הגג ההיא הוא החדר של עמנואל.
אמרה:

"שידאג, הוא בעד חופש לבני הנעורים".

"ואת?"

"אני בעד החופש לבחור לעצמי את הסייגים, שבלעדיהם אני לא יכולה".

"בטוחה?"

"משוכנעת. אף אחד לא יכול".

"והסייגים משתנים?"

"לפעמים רחוקות. ולפעמים הם מתמוטטים פתאום".

"כמו מה?"

"כמו שגברים נשואים הם מחוץ לתחום ואסור להיענות להזמנה שלהם
לארוחת-ערב".

"תטלפני לי כמו שהבטחת?"

"לא הבטחתי, אבל כן".

"למה?"

"טוב לי אתך, אני לא יודעת למה".

לא הביטה בו. עצרו ליד דלת הכניסה לבניין. ידו של אלן אחזה בכף-ידה
שנשמטה רק עכשיו מזורעו. החלון בקומה השישית מעליהם היה מואר עדיין. אלן
אמר שהיא לא יכולה לתאר לעצמה כמה שמח לו בפנים וכמה זה מפחיע. לחצה
על הכפתור שזמזם ופתח את דלת-הזוגית המסורגת של הבניין. אלן חיבק
ידה בשתי ידיו. אחר-כך נשאר עומד על המדרכה. כשהאירה את המנורות
בחדר-המדריגות, ראתה את צלליתו מעבר לשמשה.

עוד טרם התעוררה, שמעה רחלי את צלצול הטלפון ואת קולו של עמנואל מדבר בו צרפתית מהירה מעבר לדלת הסגורה של חדרו. מבעד לוילון-הבר המשובץ שכיסה על חלונה היתה שמש בהירה. הצטערה על שאיחרה לקום. כמו תמיד. כבר לא תספיק לאכול עם עמנואל את ארוחת-הבוקר המוכטחת. היתה מופתעת מהצרפתית שהבינה פתאום בכמויות כאלה. דיברו על מצלמות ועל מכתב גוטפריד שלח אל המפיקים בטלוויזיה הגרמנית של המבורג ועל העתקיו שלא הגיעו עדיין לעמנואל. זחלה בעצלות מתפנקת מתחת לשמיכת-הפוך, שבה כיסה עמנואל את מיטתה, אחר-כך הכריחה את עצמה לקום, למהר לחדר האמבט הקטן שהיה דחוק בין שני חדרי-הדירה, לנסות להספיק להיות עם עמנואל לפחות דקות מספר לפני שהוא יוצא לאוניברסיטה. כשיצאה מהאמבט, כבר גמר את שיחתו עם גוטפריד ומיהר לפתוח את הדלת לחדרו. אוויר קר הכה על פניה מבעד לדלת החלון הפתוחה אל הגגות ואל השמש המסנוורת שנשתברה בהם עתה. היה משהו בריח הפיח שבאוויר שהזכיר לה ריחות ילדותה. על שולחן-העץ העגול שליד דלת החלון היתה סלסילת קרואסנטים טריים ופרקולטור מבעבע. אמר כי ישנה חזק כל-כך, שלא שמעה אותו יורד למאפייה להביא לה את ארוחת-הבוקר, כמוכסת. מיהר לסגור את החלון. שכח כמה היא רגישה לקור, מצטער, מוציא חלב וחמאה, מחייך במבוכת הצטדקות על היעילות והשגרה שבתנועותיו, עסוק, מוזג, מגיש, שואל כיצד ישנה, אינו שואל על הערב הקודם, תוזר ואומר שהוא נורא מצטער שעליו לברוח. הסטודנטים שלו בסדנת ההפקה מחכים לו ליד פתח של תחנת מטרו, מקווים כי יספיקו לצלם לפני שהשמש תוסתר על-ידי העננים המובטחים להיום, פתח את הרדיו שעמד על תיבת המקרר, הביט בשעונו, מבאר כי הוא מקווה לשמוע אולי יש שינוי בתחזית מזג-האוויר, שואל אם היא אזהבת קרואסנטים — הכול ברצף אחד.

רחלי שאלה, רגועה פתאום אל מול עצבנותו:

"סדנת הפקה של מה?"

מנסה לשים עצמה מתעלמת מהמבוכה של עמנואל, ממבטו שהשתמט ונח עתה על פניה כמו מופתע מהתעניינותה.

"סדנת קולנוע דוקומנטרי — ניסיון לתעד את העתיד, לא סיפרתי לך?"

"מענין?"

"זו הפרנסה שלי. בעצם כן, מעניין, בייחוד עכשיו, שאני מתכוון להפקה של אלטברילנד 2000, כל סדנה היא כמו טיוטה."

"גם הסטודנטים מעוניינים?"

"נדמה לי, בייחוד מאז שבסדנאות משתתפים גם פועלים מבתי-החרושת שבהם אנחנו מצלמים".

כמעט שנתיים השקיע בניסיון לשכנע לדרך העבודה הזאת, שאל אם שמעה על מה שקוראים כאן "מהפכת שישים ושמונה", במשכה — נדמה שהכול אפשרי, אחר-כך ביטלו את כל הניסויים, ורק בחודשים האחרונים החל בהם מחדש. קולו הלך ונרגע, מזג לעצמו כוס שלישית כאילו שכח שהוא ממהר, בדק אם הטלפון תקין, מאזין לקול החיוג, מחזיר את השפופרת למקומה, פורש בידו האחת את גליון הקומפא מהיום, מציץ בכותרות, פניו חוזרים ומעלים ארשת עסוקה, אבודה כמעט. שאלה:

"על מה עובדים בסדנאות האלה? מה זה לתעד את העתיד?"

אמר שהוא מנסה פרויקטים של סרטים דוקומנטריים אוטופיים, כמו על ארץ-ישראל בשנת אלפיים. כל סדנה שלו מכינה סרט על בית-חרושת או שירות ממשלתי — כפי שהוא פועל בתנאים אופטימליים מבחינת העובדים והצרכנים כאחד.

"זה מכריח אותם לחשוב על פתרונות, לא רק על בעיות; כמו סייאנספיקשן של ההווה אבל בלי להטוטים, רק עם מה שכבר נמצא, מה שניתן לצילום — רק הראיונות הם פיקטיביים, ולא כולם".

"כדי להוכיח שהכול אפשרי כבר בהווה?"

"כדיוק".

"ואתה מאמין בזה?"

"עובדה. צריך רק לעשות מונטז' חדש מהשוטים של המציאות — והאוטופיה מוגשמת".

"אפשר לבוא פעם לבקר בסדנה שלך? לא נספר להם שאני אחותך".

אמר שהיום זה בלתי-אפשרי. הבוקר מוקדש להדרכה אישית בצילום. אבל אם היא רוצה מחר — עושים תחקיר ב"רנו", בית-חרושת על אי שבנהר, יוכלו לנסוע יחד, אבל תצטרך לקום מוקדם מאוד. אמרה שאינה יודעת אם היא פנויה מחר, צריכה לטלפן כדי להיוודע.

"למשטרה?"

הביט בה משועשע כביכול, קיווה שאינה מרגישה שזה כביכול. הרגישה. ניסתה להתעלם מהילדותיות. אמרה:

"ייתכן. אם לאלן יהיה יום חופשי, ניסע לוורסיי".

לא ידעה מדוע אינה מספרת על הביקור המתוכנן אצל אמו. אמרה שהקרואסנטים מצוינים, איך זה שהספיק לקנות, תמיד הוא קם כל כך-מוקדם?

"בכל פעם שאחותי באה לבקר אותי. זה מצחיק לומר בקול רם 'אחותי'. ביומיים שאת כאן אני אומר את זה יותר ממה שאמרתי את זה בשלוש-עשרה השנים שעברו".

אמרה: "אם לאלן יהיה יום חופשי", כמו רצתה שיידע משהו שלא אמרה.

שאל: "איזה מין איש הוא, יהודי?"
"בערך, נולד יהודי. נשוי וחי כנפרד; אבל באותה דירה. זה מסובך. איש חכם ומסובך, אבל טוב להיות אתו".
עמנואל רצה לדעת איך הוא מסובך.

"כנראה בגלל ההורים שלו. הוא בן לא חוקי של יהודיה מתבוללת ואבא שהוא בנקאי יהודי עשיר ודחי, המאמין כי ייעודם של היהודים הוא להיות קורבן תמיד; מכיר כאלה?"
אמר שלא הודמן לו להכיר. הכיר כל מיני יהודים מאז שהוא כאן, אבל לא כאלה שאומרים את זה במפורש.

"מסתבר שישנם. אבא שלו מאמין כי ישראל היא כמו גיטו וארשה. קורבן לעולה למען ישועת כל הגויים הצרים עליה".
עמנואל אמר שעכשיו הוא עוד יותר מצטער שהוא צריך ללכת. אבל אין ברה, אולי תתקשר לנעמי?

ידעה כי נעמי אינה מרוצה מהאופן שבו נוהג עמנואל באחותו. אבל נעמי אף פעם לא מרוצה. כשיצא ביקש אותה שלא תרחץ את הכלים, הוא תמיד עושה אותם בערב, זה יקלקל לו את השגרה אם פתאום הכול יהיה נקי. אמרה שלא ידאג לה, היא לא תשתעמם. ודאי עוד יתראו, היא נשאת כאן המון זמן. כשדיברה, מיהר ללבוש את מקטרוֹן־הגיינס המרופט, הכניס בחיפזון הבריס לתיק עור גדול, אמר שהוא מוכרח לברוח. כרח.

ראתה אותו מן החלון עובר אל המדרכה ממול, כפוף מעט, עוצר ליד חנות הלחם והמתקים, נכנס, יוצא, מביט אל חלונותיו, מנופף ידו אל בוחק השמשה, מקווה כנראה כי היא מביטה בו. המעיל שלו הדוק מדי לגופו, אולי זה מה שגורם לו קשיי נשימה. היו לו שערות בלונד, כמו שלה, רק קצת דלילות יותר, קוצה בודדת שמוטה על מצחו. כשהיתה ילדה אהבה אותו מאוד. זכרה את זה, לא אותו. הטלפון נצטלצל ורחלי הרימה את השפופרת. כחדווה שאחזה בה פתאום קיוותה לשמוע את קולו של אלן.

הקול בטלפון דיבר גרמנית, עבר לצרפתית, נעצר בתדהמה, התחיל מחדש. היה לו מהגה גרמני כבר ודיבור אטי, שאל מי שם ואיפה עמנואל, הרי רק לפני רגע דיבר אתו. אמרה שזה נכון, אבל עכשיו הוא מדבר עם אחותו של עמנואל, "זה כל מה שיש". ושמחה על המשפט הצרפתי שיצא שוטף ורצוף מפיה, כאילו היא יודעת לדבר בשפה הזאת.

הקול בגרמנית:

"מישראל?"

ולא חיכה לתשובה וביקש בצרפתית כי תמסור עוד היום לעמנואל, כי גוטפריד שוב טלפן ממניכן. שתגיד לו שזה חשוב מאוד, וחזר ושאל אם היא מכינה.
אמרה שהיא מקווה שהצליחה, אף-על-פי שהודעה שלו נראית לה מורכבת מאוד, אבל היא מנסה לשנן, וכשתראה את עמנואל תחזור מלה במלה. הקול

שאל:

“מתי?”

רחלי איכרה סבלנותה. אמרה שזה לוקח בערך עשרים וארבע שעות עד שהיום עובר ושאלה אם גם במינכן זה ככה.

הקול שתק והיא היתה משועשעת. הקול אמר: “תודה ולהתראות”, ושמעה אותו מהסס וקצת התחרטה על החריפות, אך לא יכלה להתאפק ושאלה: “תודה על מה?”

ושמעה את טריקת הטלפון במינכן.

התחילה להסיר כלים מן השולחן. שמה אותם בכיור-הפלדה שלידי החלון, החזירה דברים למקרר הקטן, כמו בבית-בובות. כשטיפר לה איך הכינה לו אניטה את הדירה בעת שהיה באפריקה, נדמה היה לה שהתבייש במשהו. קשה להאמין שכבר ארבע-עשרה שנה הוא המאהב של האשה הזאת. אבא קורא לה “אני סוקולוב”. היתה תלמידה שלו ב“אוניברסיטה העממית האידישאית בפריס” בשנות החמישים. לפני המבול. לא ייאמן שהיו כאן בשנות החמישים. עמנואל קורא לה “אניטה סוקול”. אמר שהסוקולים רצו לפגוש אותה. “אנשים נחמדים, מבוגרים, קומוניסטים ותיקים, עוד מליטא”. עכשיו הם מארגנים לו את המימון לסרט שלו. עמנואל עונה על שאלותיה של רחלי בפירוט כפייתי, כמו מבקש להראות כמה אין לו סודות. כמו אבא. לא אומר דבר על עצמו עד שנשאל, וכשנשאל — אומר הכול. קיוותה שלא קלקלה לסרט שלו בהתגרות שלה בגוטפריד. לא ידעה למה הקול שלו הרגיו אותה. קיוותה שזה לא המהגה הגרמני שלו. זה גזענות לשמוע כל מהגה גרמני כאילו הוא נותן פקודות.

ברדיו שעל המקרר — מוצרט שהתחלף בשטראוס ותחזיות מזג-האוויר בכל אזורי צרפת. חיפשה תחנה עם חדשות. בארץ שמעה אותן כל שעה. עכשיו כבר יומיים אינה יודעת מה קורה. השמש מעבר לגגות ולארובות האירה גבעה מיוערת. בית-קברות. ניסתה למנוע בואן של המחשבות. לא ידעה למה היא חוששת מהן. היתה בחופש. תהתה אם תטלפן לנעמי. כאילו לא היא מחליטה מה תעשה. למה נעמי לא נשואה? לא ייתכן שהיא עדין מאוהבת בעמנואל אחרי כל השנים האלה. איך אפשר?

תחנה של פופ אנגלי מילאה את האוויר בשיר על זקנה. המזוודה שלה היתה פתוחה על המיטה. עכשיו שמחה שתגית שכנעה אותה לקחת אתה את השמלה הטרודה. אלן אמר שזה מצחיק ללבוש שמלה כזאת עם בטלדרס צבאי. רצתה לכתוב להם על זה. בין כך איחרה לכתוב. הבטיחה לכתוב מיד עם כואה, בערב הראשון. רצו פרטים על בריאותו של עמנואל. לפני שבוע עבר שוב בדיקות במכון הריאה. קשוי נשימה פסיכוסומטיים כנראה, לדבריו. נדמה לה שהוא אינו בטוח בכך. לא רצתה להדאיג את אבא.

בינה לבין עצמה קראה לו לפעמים “אבא”, לא רק “שניאור”. רק לחגית קראה

תמיד "חגית". עריין חגית ממשמר העמק. לפני שבוע היתה שם. להיפרד מסבא שלה. כמו ההורים — ארץ־ישראל ותיקה. לא ייתכן שהיא כבר מתגעגעת אליהם. רק יומיים וכבר רוצה? הבטיחה כי תטלפן גוביינא אם תרגיש צורך. עכשיו הרגישה צורך. אמרה לעצמה לא להיות תינוקית. מיהרה ללבוש מכנסיים וסוודר עבה, עם כיסים גדולים, הסיטה את הווילון המשוכך מהחלון. מן המאפייה למטה יצאו אנשים עם לחמים ארוכים. כמו בסיפורים של חגית. בתורה בחלוק לבן נשאה סל עם לחמים רבים. מעבר לרחוב, בקומה שממול קומתה, הביט בה מישהו מחלונו הסגור. היה אור חשמל כהדרו, וכשהתקרב לשמשה נראה כצללית. פתח את החלון. ראתה את עיניו. צעיר. צעיר מאלן. זר כאלן. איך זה קרה? בפעם הראשונה בחייה איש זר הופך קרוב כל־כך פתאום. אם לא תיזהר זה יקרה לה שוב. כל יום. איך אפשר להיות כזאת. הניחה לוילון לחזור ולהסתיר אותה מעיני האיש. החליטה לטלפן לנעמי.

ח

בבוקר היה האוויר כמועדון־הלילה חמוץ וישן. שיירי ריחות של טבק ואלכוהול. נורות עירומות האירו את האולם המדורג שחלונותיו, סמוכים לתקרה, הוסיפו

לחלל חירותן. גברת סקוט המשיכה לקרצף את הרהיטים בסבון נוזלי, מדברת אמריקנית שוטפת, כדרכה בשעות הכורך האלה, לפני שהיא מתחילה לשחות. "אמריקנית", היא אומרת, "עוד מימיו של הנשיא רוזנפלד". היתה בניו-יורק הרבה שנים, בהתחלה עם הבעל שלה, שלקח אותה מפריס "כשהייתי כמעט אשה. אחר-כך התאלמנתי — הייתי כבר מדאם של עצמי, אם את מבינה למה אני מתכוונת". בניו-יורק היתה לה דירה ברחוב אמסטרדם, עלייד תשעים ושתיים, והיתה בוחרת לה את הקליינטיים שלה בעצמה. רק מאהבים קבועים, "מטרסה זה בכל זאת לא זונה". כשנשבר לה היתה מסלקת אותם, שותה ימים שלמים עד שלא ראתה יותר, עוברת טיפול גמילה עד שיכלה לקחת לה קליינטיים חדשים, "כל שנה יותר זקנים ופחות עשירים". כשחלתה באולקוס הצטרפה ל"אלכוהוליקנים האנונימיים" והתחילה לחיות על הסעד של הנשיא רוזנפלד. ומאז היא "אוהבת את כל מי שהוא יהודי כמוהו". כמו נעמי וחברים יהודים אחרים של מרתה. גם מרתה אינה קתולית, כמו גברת סקוט. מאז שחזרה לפריס, התחילה לעבוד במוסד הזה "עוד לפני שהחברה שלך קנתה אותו, זה היא אמרה לי שאת יהודיה".

גברת סקוט אהבה לדבר אמריקנית עם נעמי. היו לה, אמרה, הזדמנויות מעטות כל-כך לדבר את השפה של בעלה, שיימק בגיהינום, שכמעט שכחה לדבר בה. לפריס הביא אותה מברטאן, "דייג של אנשים כמו שכתוב בביבליה", כשהיתה בת חמש-עשרה. מאז היא שונאת את הצרפתים כמעט כמו את האירים. הבעל שלה היה אירי. אבל יהודים היא דווקא אוהבת...

נעמי, שעמדה בפתח המועדון, מחכה למרתה שתגמור להתחשבן עם הקופה שלה, יצאה אל המדרכה של פלאס דלסטרפאד השליו, הפסיקה לשמוע את הפטפוט הזורם של גברת סקוט, שהיה חוזר אל הנושא האחד שלה. בפלאס דלסטרפאד לא היו מועדוני לילה. כשמרתה פתחה את מועדון-הזמר שלה במרתף ה"מוסד", כפי שקראה לו הגברת סקוט, הוא נרשם כמועדון חברים פרטי, וככל זאת עורר התנגדויות של השכנים. מרתה אומרת שאינה דואגת: כל עוד נמשכים המשפטים, היא יכולה להמשיך בעסקיה. בזכותם נקבעה הפגישה הזאת עם סוכן זמרים והקלטות. כתיק של נעמי היו שירים, שכתבה כאנגלית במשך עשרים ושלוש השנים מאז שעלתה לארץ מקליבלנד. היה מוזר להזכר בזה דווקא עכשיו בכיכר הפריסאית השלווה, מול העצים הגבוהים. שירים היא כותבת רק באנגלית. לולא היו אלה שירים חרוזים ומתנגנים כלחנים שבראשה היתה מניחה להם בכריכות הדקות שכתיקי ארונה בירושלים. "מה רע בתיקים גדושים שירים טובים בעיני כל קהל הקוראים שלהם, אפילו הוא מורכב מאשה אחת?" כשמרתה ביקרה אותה בירושלים בשנה שעברה, ניסתה נעמי להתנגד להצעותיה לפרסמם. אם יש להם ערך — יגיעו למקום הראוי להם, ומה זה חשוב אם זה יקרה בחיי או אחרי מותי?

לדעתה של מרתה, היה זה פשע לתת לנעמי לקבור את עצמה בירושלים

ובמשרת כתבת עיתון נשים ציוני באמריקה. בלילות הקיץ ישבו נעמי ומרתה על מרפסת דירתה ברחוב מרקוס שבטלביה, קוראות שירים. נעמי אמרה שלכתוב שירים זה ממילא בדידות, ולהיות עיתונאית זה עצמאי ובלתי-תלוי וחיוני למי שהיתה שנים רבות משועבדת לתפקידיה ומפקדיה בצבא. מרתה לא ויתרה, צילמה כמה מהשירים, אמרה שהיא משוכנעת כי הם יכולים להיות לפזמונים מושרים, תראה אותם לחברים שלה במקצוע. עכשיו עמדו ללכת אל אחד מהם. אמר למרתה שהוא אוהב אותם ומאמין בהם, דווקא מפני שהם אישיים כל-כך, "כמו אוטופורטרטים מיניאטוריים", אמר. רק השמות נראו לו מסורבלים מדי: "רווקה בת ארבעים — אם צעירה מדי", "יודעת כי לא תינשא לעולם, ומעמידה פנים כי אין לזה חשיבות", "אינה מעזיה לקנא בנשים נשואות ואינה יכולה שלא".

מרתה אמרה שמרטיץ אהב בייחוד את "בזכות הנדר הנחפז". היה שיר ישן מאוד. כתבה אותו בפריס באחד הביקורים האומללים בשנות השישים, כשחיכתה במלון. כתבה על חופש האהבה כחופש להשתעבד. חופש לבקש נדכות של משגל מעמנואל. כמו צ'סטרטון האמינה כי לאהבה הזכות לנודד גדרים בלתי-אפשריים. כתבה שזה מגוחך לומר את זה, עוד יותר מגוחך להאמין בזה, הכי — לחיות את זה.

כשהתחילו ללכת מן המועדון אל מכוניתה של מרתה, מהעבר השני של הכיכר, שאלה אותה מרתה איך זה שהיא קוראת שירים כאלה לדנה, "זה לא אכזרי"?

דנה היתה בת עשור. למדה בקרית ענבים. כשנעמי נסעה, נשארה עם המשפחה המאמצת שלה. הסיכוי שהשירים יולתנו ויוקלטו הלייב אותה. אמרה שהיא יכולה להתגבר על געגועים, וכמה שבועות זה לא נורא. אף פעם לא נפרדה נעמי מבתה לזמן רב כל-כך. מאז שנולדה עבדה בלשכה. תחילה בלונדון, אחר-כך בירושלים. מאז השתחררה משירות המודיעין היתה נעמי משתוללת בבלות את רוב הערבים עם דנה. היתה מסיעה אותה בכוקר לבית-הספר של הקיבוץ בראש הגבעה, עשרים דקות נסיעה מביתן בירושלים. בערב היו חוזרות הביתה. מהקומה העליונה של בית-הרירות מהמרפסת שלהן אפשר היה לראות את הרי בית-לחם.

"אפילו בתקופה החולה שלי, כשגרתִי בקיץ עם ז'ן בהידרה, לקחתי אותה אחי".

"ואבא שלה?"

"מאז שהוא נשוי, השתק המצפון שלי אפילו לגביו".

כשנכנסה להיריון, הסכים לא לגלות את אבהותו למי שייוולד. אחר-כך התחטט. דנה יודעת שהם התגרשו זמן קצר אחר שנולדה, "יש עוד ילדים בכיתה שההורים התגרשו להם".

בשירים לא היה לו זכר. רק החרפה על שניצלה את אהבתו, החמלה רחשה לו ושהיתה כל-כך דומה לידידות, החרטה על שנטעה בו תקוות-שווא. כשהרתה

הציע לה נישואים. אמר שגם אם אינה אוהבת אותו, מה רע להיות אשתו של עורך-דין המאוהב ואינו דורש ממנה דבר פרט לידידות. לא יכלה להגיד שדווקא זה בלתי-אפשרי.

מרתה שאלה:

"תמיד רצית להיות לבד מאז עמנואל?"

"לא, אבל לא רציתי מישהו שאני עושה לו טובות".

"מישהו שאיננו עמנואל".

"אולי".

מרתה הביטה בה כשתיקה כשחזרה וכלמה את המכונית, שהיתה מתקדמת במנות-מסע קצרות, קצובות, בפקק-התנועה הארוך, בדרך לפלאס קלישי. עיניה של מרתה חזרו אל המכונית שלפניה. שאלה: "איך מתרגלים לבדידות?" נעמי אמרה שהיא לפעמים נורא שמחה שאין איש:

"זה פתאום טבעי להיות לבד, כמו גוף".

"לי לא. אף פעם. אני שונאת את הבדידות שלי ולא יכולה להיפטר מהשנאה.

זה נגרר אתי לכל מקום. כמו אצל עמנואל. אצלו זה נעשה מסוכן בזמן האחרון.

כל החברים החדשים שלו זה בגלל הבדידות. טיפוסים מסוכנים ממש. כאילו

כבר אין לו בררה".

"ישראלים?"

"לאו דווקא".

"לא רוצה להגיד?"

"אני לא יודעת מי הם. גרמנים, ערבים, כל מיני. כבר שאלו עליו מהמטרה".

"אותך?"

"גם אותי".

"אמרו שהם מהמטרה?"

"לא צריכים לומר, אני מכירה אותם".

"אמרו שחושדים במשהו?"

"תמיד חושדים במשהו. אולי צודקים. מאז שישים ושמונה מכניסים אותי

השמאלנים שלו להיסטריה. איך מישהו מחליט שמותר לרצוח?"

"הם מאמינים שזה מלחמה, לא רצח".

"אין הברל".

"יש".

"למה את לא כותכת על זה?"

"שירי? אי-אפשר לכתוב שירים על הרג".

"עמנואל לא חושב כך. הביא לי שירים של חברים שלו מאפריקה. שיכורים

מדם".

"זה חולה".

"הוא יותר בריא ממני וממך. הוא מאמין במהפכה כמו שאת מאמינה באהבה

של הילדה שלך. זה הבריאות היחידה שהוא יודע. מהפכה עולמית טוטלית זה כשבילו המינימום. כשנסע לאפריקה, האמנתי שזה יעבור לו עם הגיל. כשגירשו אותו משם והוא המשיך להצדיק אותם, הבנתי שזה הפנים שלו, לא מסכה. משגע כעדינות שלו, אבל מעריך את כל הרוצחים הקוראים לעצמם מהפכנים."

נעמי אמרה שזו גוזמה. עמנואל מתנגד לרצח. מרתה המשיכה לדבר אל השמשה:

"את באמת מאמינה שיש הברל?"

נעמי אמרה שאיננה יודעת. היא מקווה שיש. לפעמים היא מקנאה בו על הביטחון שלו שהוא צודק. יש לו תשובות לכל דבר, "אפילו עכשיו כשהוא כבר בן ארבעים כמעט".

היה רעש המכונית של מרתה ורעש מכוניות שנעצרו משני עבריהן. ניסתה לכסות על הפחד שאחו בה כשמרתה סיפרה על המשטרה. רצתה לדחות את השאלות שהלכו ודחקו בה. ידעה כי צריך למצוא את מישהו היכול לענות. ניסתה להסתיר את החרדה שהלכה וגאתה בה. כמוכן שייתכן. גם במלחמת אלג'יר היו לו יידיים באף-אל-אן. בייחוד המשורר והאהובה היהודיה שלו. יש לה חנות עתיקות בפריס. כנס לא עצרו את עמנואל, כשהחלו המאסרים בקרב ידידי תנועת השחרור האלג'ירית. כבר אז לא האמינה כי הוזמן למולדישן. ידעה שברח, אבל כבר היתה מתוך לשירות ולא רצתה לשאול. ראתה את מבטה של מרתה מתגנב אל פניה. השתיקה התמשכה בין הרעשים, חילופי ההילוכים, הקללות הקטנות בצרפתית קנרית, שקיללה מרתה את הנהגים הצרפתים המתעקשים תמיד לעקוף כשאין כל סיכוי. עוד מעט יאחרו לפגישה. ייקח ימים עד שתצליח לטדר פגישה חדשה. מרתה אמרה: "את לא מתארת לך כמה הייתי מאוהבת באהבה שלך אליו. כשהיה בא אלי בזמן הביקורים הקצרים שלו מאפריקה — חשבתי שאני עצמי מתחילה להתאהב בו. כפעם האחרונה כשהיה אצלי שמענו בחדשות על הרצח בשדה-התעופה בלוד. אמר שהיפנים האלה הם גיבורי טרגדיה שאין לה תקדים — 'חיים פסולים והכרחיים'. אני זוכרת את המלים הנוראות שלו. 'פסולים והכרחיים'. אמרתי לו שהוא יוצא מדעתו. איך אפשר לומר שרצח הוא הכרחי? הסביר לי בסבלנות המטרפת שלו, כי הרצח הוא כמובן פסול, אבל יש מצבי דיכוי שבהם הופכים חיי הרצח ההתגשמות היחידה של עצמיות המהפכן וחייו, 'אדם הופך עצמו אמצעי להגשמת אידיאל קדוש'. משום מה נדמה היה לי אז שהוא מדבר על עצמו."

המכוניות שלפניהן זינקו עשרות מטרים מעטים, ומרתה אחריהן, אומרת, מבלי להסיר עיניה מהכביש, כי לדעת עמנואל המהפכה העולמית היא האמצעי הבלעדי לגאולת האדם מהצורך ברצח כאמצעי להשגת מטרות מוסריות. "תמיד הוא מדבר אתי על גאולה, כמו כומר". נעמי שאלה:

"מה אמרת להם כששאלו אותך עליו?"

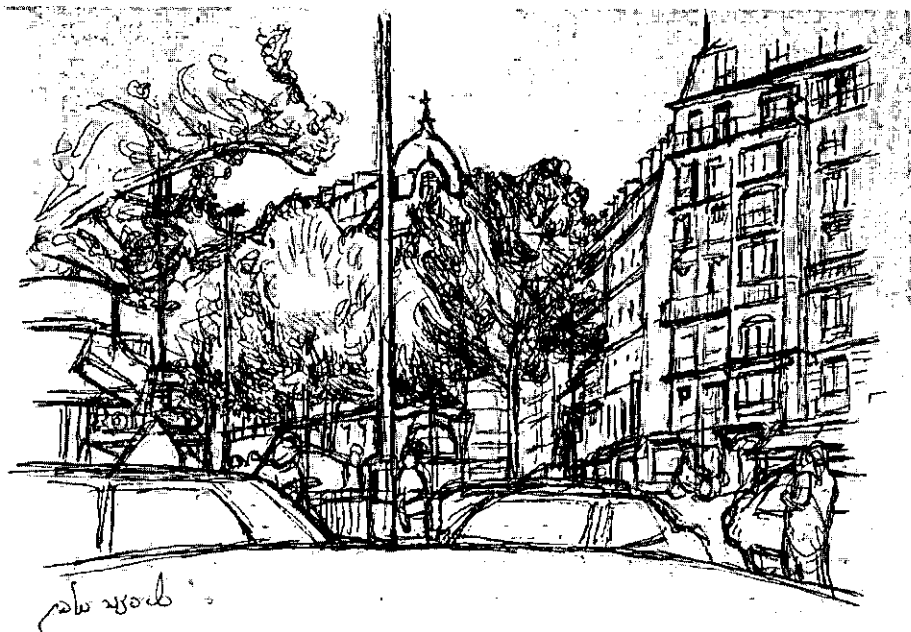
"כל מה שאני יודעת. זה לא הרבה, אבל הכול. עמנואל יודע שהוא לא

יכול לסמוך על הלוויאליות שלי. סיפרתי למשטרה מה שסיפר לי ומה שאמרו לי חברים שלו עליו. התחילו להגיע למועדון גם בלעדיו. גברים מדברים אל בעלת מועדון-לילה כאילו היו בכנסייה או בבית-זונות.

"מתי שאלו עליו בפעם האחרונה?"

"לפני שבוע, מה זה משנה?"

נעמי לא האמינה כי יש ממש בחשד. עמנואל תמיד התנגד לטרוד מטעמים טקטיים, ולא רק מוסריים. לא האמין כי יכולים להיות מעשי טרור, המקדמים את פתרון בעיית העמים בארץ-ישראל. אך החשד התחיל להדאיג אותה על אף הביטחון. בעוד חודש הוא עומד לנסוע לארץ עם צוות הסרטה גרמני. כששמעה על כך משניאור, התפלאה שנתנו לו רשיון. לא ידעה שעל עריקה חל חוק ההתיישנות.

ט

"אבא,

"בעוד שעות מספר אראה את רחלי ואינני יודע מה אני מרגיש. כמו תמיד רציתי לדבר אתך היום, אבל אי-אפשר. אז זה מכתב על דברים שאי-אפשר לומר. כדי לא לחשוב על הפגישה עם אחותי אני מנסה להשלים את הגרסה השלישית (האחרונה?) של התסריט העתידי שלי על ארץ-ישראל. אחרי הנסיעה

שלכם כחמישים ושבע ניסיתי לכתוב את יצירת המופת של הדור — כמו ניסיון להצדיק את גלותי מרצון. רציתי להגיע לכותרות מהר ככל האפשר. ידעתי שאם יופק סרט לפי התסריט שלי בפריס, ידברו בי במקום היחיד בעולם שהיה חשוב לי מה אומרים בו. אחר־כך הבינותי, כי לכתוב תסריט עלילתי ממש זה כמו לכתוב רומן — פרשת חיים שלמה עשויה דיאלוגים ותמונות. כמו זין בדוא' או איקורו. לקח לי זמן רב להבין שהכתיבה שלי היא בריחה מהעסקנות הפוליטית, העקרה לא פחות. הייתי יושב על־יד השולחן שלך בקומה השנייה של פלור (זוכר?), כותב רשימות לתסריטי עלילה אינטימיים, כמו רומן. חשבתי שאפשר לספר 'דברים שקרו באמת'. עכשיו אני יודע כי רק סיפורים היסטוריים על העתיד יהיו בעיני משהו, בעתיד, אמת או שקר, כמו אלטנוילנד של הרצל. למעשים שהיו בעבר — אין אפילו גרסת אמת אחת, רק גרסות שקר רבות.

"לפני שבוע קיבלתי הכטחה לרשיון הסרטה מנספח התרבות כאן בשגרירות ישראל. בגרסה הראשונה היה עדיין התסריט שלי עשוי מסיפור בדיוני עתידי — סיפורו של איש אחד, כמו באלטנוילנד הראשון. עכשיו כתבתי אותו מחדש. זה יהיה סרט דוקומנטרי שנעשה בשנת 2000. בניגוד לנבואות השתורות נוסח אורול, תהיה לנו ארץ שכל הבעיות החברתיות שלה נפתרו — רק הבעיות האישיות ייעשו חמורות יותר. הצילומים ייעשו כבסרט דוקומנטרי על ההווה: רק הראיונות שילוו אותם יהיו בדיוניים ועתידיניים. יתברר כי אומנם אנשים טובלים, אך בעיקר מנורמליות ושיעמום בגלל חוסר־אתגרים או קונפליקטים לאומיים ומעמדיים. כמו באפילוג של מלחמה ושלום.

"במאי הסרט הדוקומנטרי בשנת 2000 מתעניין בבעיות מתודיות: איך מספרים היסטוריה של ההווה? כמו תהליכי האינטגרציה החברתית באוניברסיטות השייכות לקנטונים יהודיים, ערביים־נוצריים, ערביים־סוניים, דרוזים, שיעים, מרוניים — כל מי שהצטרף לקונפדרציה, אשת קמה בראשית שנות התשעים לאורך כל החוף המזרחי של הים התיכון. השלטונות החילוניים של הקונפדרציה החליטו לקרוא לה 'ארץ הקודש' כמתווה להיסטוריה של כל העמים הקשורים בלבם באזור.

"הסרט שבתוך הסרט שלי הוא כתבה טלוויזיונית הנערכת עבור תחנת טלוויזיה אירופיות, ויש בו פגישות עם יהודים וערבים ככל רחבי הקונפדרציה. לכל אחד מהם יש אזרחות כפולה — של הקנטון ושל הקונפדרציה. הכול דומה במקצת למה שקיוונו לו כשהאמנתי, בגללך, במדינה דו־לאומית בארץ־ישראל. עכשיו, שכל אנשי הריאליטי מוכרחים להודות שאחר מלחמת שישים ושבע הוחל בהקמתה של מדינה דו־לאומית במקומה של המדינה היהודית הזעירה — תינתן להם הזדמנות בסרט שלי לראות איך הזיה הפכת חלום: ממשי כמוהו, משמעותי כמוהו, בחושפו מאוירים וחרדות אמיתיות.

"אני מקווה כי העדויות והראיונות שאערך בארץ, אולי בזכות הכשרון הטבעי של בני־אדם לשקר כשהם מדברים אל המצלמה, יצטרפו לתמונה עתידינית

אמינה יותר מההווה שלכם, שהוא, אתה מוכרח להודות, בלתי-ייאמן. הצילומים של חיים בערים וכפרים יהודיים וערביים בישראל וכשטחים הכבושים (ואולי אחר-כך גם בארצות השכנות) יקנו לראיונות אותנטיות דוקומנטריות של תמונת עתיד, בלי מודלים סטטיסטיים שהסוציולוגיה מרחיקה באמצעותם את תיאורי התהליכים החברתיים מהמציאות. עכשיו אני כותב את העלילות והבינוגרפיות הקטנות של המרואיינים הרמיוניים שלי. המציאות הקנטונלית של הקונפדרציה תהיה נוכחת ברקעם.

"כמובן שההפקה התאפשרה בזכות אניטה ויפס, שלקח על עצמו לעמוד בראש חברת המימון ('אוטופיה בע"מ' — שם של אניטה, כמובן). גם עכשין אין ביטחון מלא כי ההפקה תצא לפועל, אף כי לפי התוכניות שאושרו על-ידי השותף הגרמני מתחילים לראיין ולצלם בחודש הבא. יש עיכוב בחתימת חוזה הקופרודוקציה בין התברה של הסוקולים והטלוויזיה הגרמנית, עדיין אין בידי האישור המובטח מהשגרירות הישראלית, אך אי-אפשר לזעזע את בטחונה של אניטה. מאז שראתה את הצער והחמלה היא משוכנעת שאני עומד על סף פרסום עולמי או לפחות על סף יצירה שתכניס אותך להיסטוריה של הקולנוע'.

"הקטעים הקלים ביותר הם קטעי הקישור שאני כותב עכשיו, ובהם תיאוריהם של הפרלמנט הפדרלי, מוסד הנשיאות המנוהל על-ידי רוטציה שנתי, כמו בשווייץ, כך שאיש אינו זוכר מי הוא הנשיא השנה, יהודי או ערבי. הגבולות פתוחים כמובן לא רק בין הקנטונים, אלא גם בין הקונפדרציה ובין השכנות שלה. תהיינה תמונות של הרכבת המגיעה מאלכסנדריה לתחנת המעבר המסורתית שלה בלוד, בדרכה לדמשק או לביירות ולאירופה.

"יכול להיות שכל זה הוא שוב כריחה מפעילות פוליטית משמעותית. כידוע לך, שוב נכשלתי כישלון חרוץ בניסיון שלי להקים את התנועה לשחרור העמים מלאומנות — ייתכן שהשם והיעד היו מורכבים מדי, אבל אני ממשיך לטרב לניסוחים פשוטים ופשטניים יותר, שיהפכו כל הצלחה לחסרת-משמעות. אגב, הצלחת מהסכין באספת הנפל של התנועה שלי הולכת ונרפאת. כנראה שתחוויר עם הזמן ולא ירגישו בה כלל.

"אני מניח כי שמת לב, כי לא כתבתי לך דבר על מה שאני מרגיש לקראת הפגישה עם רחלי. השעה ארבע, והקומה הזאת של פלור מתחילה להתמלא כאורחי שעת האפרטיב, שכנראה הכרת אותם כשכתבת את המאמרים שלך מכאן בשנות החמישים. יש לי כבר מכרים של מנודיראש ביניהם. אף אחד מהם לא יכול לנחש את האירוע המזעזע העומד להתרחש בחיי בעוד שעתים, כשאעמוד באורלי ואראה ילדה בת חמש שהיא אחותי ובת-שמונה עשרה וכמעט מגויסת לצבא. הייתי רוצה להמשיך לדבר אתך בדרך הזאת, שהפכה כמעט השיחה היחידה בינינו במשך השנים. אני מנסה לדחות מעצמי את הספק אם אכיר אותה, או את הפחד שלא יהיה לנו על מה לרבר כשניפגש. זה מצחיק

להיות חרד כל-כך בגילי לקראת פגישה עם נערה. אם אני לא קם ברגע זה ממש ויוצא לאינווליד לקחת את האוטובוס לאורלי, לא תהיה בכלל פגישה. אז אני קם”.

עמנואל קרא את הכתוב במחברת הספירלית, שהיה נשוא עמו תמיד בתיק העור. היה רושם בה את הרצאותיו ומכתביו והטיוטות לתסריטים. המכתבים לשניאור היו נכתבים בהמשכים. זה שלושה ימים לא פתח את המחברת, מאז בואה של רחלי. רצה לשמוע ממנה דברים על שניאור לפני שישלח. לא סיפרה דבר. ידע שלא שאל. קיווה שתגיד לו מכלי שישאל.

כשהחלים שניאור מהתקף-הלב שלו, קיבל עמנואל מאביו מכתב, בפעם הראשונה בחייו. עיקרו של המכתב היה שיר הלל של שניאור לחייו הטובים, שעליהם זכה לחשוב, לדבריו, בחדר הטיפול הנמרץ, כשניסה להשלים עם סופו, שלא נראה לו כאבדה גדולה — כיוון שלא התחרט על דבר והספיק כל-כך הרבה. “שהרי הזמן אינו אוזל ואינו מתקצר ואורכו נמדד רק בו בעצמו.

“על-כן אין ערך לאורך הזמן שנותר, ואין לזקנה או למחלה כל שליטה על החיים שכבר חייתי טוב כל-כך”. כיוון שכך, לא ראה מקום לדאגה נבונה — רק לפחדים חייתיים מכאב וחיידלון, “שאין אדם יכול להיות אחראי להם ואינו יכול להתבייש בהם, לא כל שכן להתחשב בהם”.

כשהחלים שניאור וחזר לפרסם את הטור השבועי שלו בעיתון, חזר לשלוח לעמנואל עותקי האמרים שנרפסו, מוסיף מלים בשולי חיתוכי העיתון ששלח, מזכיר לו כי בין כה וכה הוא כותב את כל מאמריו אליו — על-כן לא נותר לו דבר לומר לו במכתבים.

עכשיו, כשתלש את דפי המחברת על-מנת לשולחם אל אביו, החליט עמנואל לא לספר כי מאז שהגיעה רחלי לא התראו כמעט, פרט לערב הראשון בקופול. אלן היה בא לאסוף אותה בקטרשבו המשטרתי, ועמנואל היה מביט בהם מחלוננו, נפגשים ליד המכונית השתורה, ללא סימני זיהוי משטרתיים. היה רואה את פניה הקטנים של רחלי מביטה אליו כלפי מעלה, לפני שנכנסה למכונית, נפרדת ממנו כמובנמאליניות רגישה ונעלמת בחברתו של האיש, שעמנואל עצמו שלחה אליו ביום הראשון לבואה. עתה התחרט על היום ההוא וידע כי מאוחר מדי. קיווה כי תהיה להם הזדמנות להיות יחד שעות ארוכות, כמו לה עם אלן, ולא האמין לתקוותו. לא היתה לו זכות לקנא לה. ידע שהוא מקנא בה.

בשולי הדף האחרון שתלש כתב כי רחלי הגיעה כמוכן לשרדה-העופה כצפוי, ונדמה לו שהיא נהנית מפריס הנאה גדולה, כצפוי, כי ודאי כתבה להם על כך, ועל-כן אין לו מה להוסיף. כשכתב את הכתובת על המעטפה, זכר את רחוב אחר-העם, שבו גרו עתה שניאור וחגית. ניסה לנחש את הבית מהזיכרון. היה עולה בנערותו ברחוב רש"י לכיוון אחר-העם, לדירתה של עופרה. זכר את המרפסת-שבקומה השלישית, שבה קיווה לראותה כשקרב, את הריח היבש

והחם של עור פנייה. היה מאוהב בה מאז שהיה בן עשר, וכשנענתה לו חמש שנים אחר-כך — היה זה הלילה הראשון והאחרון של מגע פרוע ומענג, זכור לתמיד.

כשיצא מקומתו השנייה של בית-הקפה וקרב למדרגות, ראה את האיש במעיל האפור וצווארון הקטיפה השחור. היה לו זקן קטן, תישי, ועיניים שהביטו בעיניו של עמנואל כבכל פגישותיהם הקודמות. עמד ליד תאי הטלפון, כמחכה לתורו. כשירד במדרגות לא הביט באיש שהמשיך לעמוד במקומו. ידע כי משהו עוקב אחריו זה זמן-מה. ידע כי זו מחשבה פראנואית וסבירה כאחד. היתה תחושת אליו כחודשים האחרונים, מאז הטלפון שהעיר אותו בשש בבוקר, כשקול תקיף שדיבר עברית כמהגה צרפתי הזמין אותו לבוא מיד לפרפקטורה לשיחה. היה זה שוטר צרפתי לבוש אזרחית, בן גילו של עמנואל, דיבר עברית רהוטה, איים איומים מרומזים ומפורשים חליפות, הפגין מומחיות במכריו האלגריים של עמנואל מלפני שנים רבות, דיבר על "הפילגש היהודיה של האלכוהוליקן האלגירי שנבחר לוועד המרכזי אחרי שגירש אותה". שאל את עמנואל מדוע אינו מהגעגע לתלאביב ומדוע התפרסם מאמרו בליפרסיזן בשם בדוי. הייתכן כי הוא מתבייש ברעותיו? היה לו תיוך אירוני כביכול — מסתפק באזהרה כי עמנואל הוא מועמד לגירוש כמו כל נתין זר.

כשהופתע למצוא את אלן גינזבורגיה מחכה בחדרו לרחלי, שהתלבשה בחדר-השינה של עמנואל — נזכר שהוא שוטר. אלן ישב ליד שולחן-הכתיבה של עמנואל, כרך השקנן של רובגרייה פתוח כאילו קרא בו זה עתה. קם, הציג עצמו בלחיצת ידיים. רחלי צעקה בעברית מהחדר השני שיציגו עצמם, כמו גדולים. עמנואל תרגם ושאל אם אלן מכיר את כתבי רובגרייה, ושמח למצוא בשוטר שותף לשנאתו לכוהן הגדול של הרומן החדש, לומר כי ייתכן לספר הווה שאין לו עבר או עתיד. גם לדעת אלן היה זה מגוחך להנציח במלים צורות קונקרטיים "כאילו יש למלים מעמד של ממשות מחוץ להקשר השיחתי שלהם". כשרחלי חזרה לחרר הקרמי, לבושה בשמלת קורדורוי שקנתה עם נעמי בלפאייט, אמר אלן שהוא מצטער ששיחתם המעודדת אינה יכולה להימשך, אבל היה עליהם למהר, הלכו למאטינה בפאלה דה שאין, ולא אלן לא היתה היום מכונית. עמנואל אמר שיש להם קו ישיר מאדג' קינה עד טרוקדרו והתבייש, תוך דיבור, שהוא משיא עצות ליליד פריס, מפגין את כביאותו. כשרחלי ואלן יצאו מהדירה, ניסה עמנואל לעקור מעצמו את המחשבה על קצין משטרה שביקר זה עתה בביתו, שהה בחדרו מי יודע כמה זמן לפני שעמנואל חזר אליו, היה חבר של אחותו, הכיר אותה טוב יותר משהכיר אותה עמנואל.

עמנואל ביקש סליחה, נדחק בין האיש עם הזקן בצווארון הקטיפה הקטן ובין מעקה המדרגות של פלור, כמעבר הצר אל קומת הקרקע והרחוב. בולבר סן ז'רמן היה שטוף שמש של סתיו. היתה שעת צהריים מוקדמת. יכול היה לבלות אותו בכתיבת הביוגרפיות הבדיוניות שהכין למרואיניו בסרט, או אולי מוטב היה

לו התמסר, כמו רובגרייה, לכתיבת סינרומן על אביו ועל אניטה ועל הרפתקות אהבתה לפרופסור גרץ ממוסקבה, או לרופא השיניים ש"נטל את בתוליה", כפי שאמרה, בריגה כשהיתה בת ארבע-עשרה.

מצא עצמו צועד בבולבר, מחפש כביכול תיבת-דואר למשלוח המכתב לאביו, מתקרב למשרד הדואר בסן פר, ברחוב של אלן. טלפן מכאן לירושלים כששניאור הוכנס שם לבית-החולים בהתקף-הלב שלו. ידע שהפעם עוגשת אותו הנשימה שלו על מה שעשה ובכל פעם שנוזכר בכך. לא סלח לעצמו שלא נסע לארץ, כשחגית הודיעה לו במברק על התקף-הלב של שניאור. הסכנה כי ייאסר בשדה-התעופה בלוד היה רק תירוץ. היו מניחים לו לראות את אביו, חשש לומר, "לפני המוות". אי-אפשר להסתיר מעצמו מלים שחושבים אותן. היה מומחה לצפות במארב למחשבותיו, לחכות להן מעבר לפינת בואן, להזהיר עצמו, להשתמש, לקוות כי ישכח אותן. מדוע הוא הולך דווקא אל משרד הדואר הזה, הרי גם ברחוב רן יש משרד דואר. אולי יפגוש במקרה את רחלי ואלן, אולי במקרה לא נסעו לוורסיי. טוב שעמנואל לא היה צריך לנסוע אתה לשם. ארמונות שיעממו אותו. אל משרד הדואר סן פר הובילו חמש מדרגות מן המדרכה ומטה. אחד הבתים הסמוכים היה כנראה הבית שבו גר אלן. אולי הם מביטים בו עכשיו מחלון דירתו, אומרים שהוא מנסה לעקוב אחריהם. ניסה לא להרים את עיניו מהמדרכה והמדרגות.

,

בפלאס דה טרן, בפּינת וגראם, כחמש דקות הליכה מבניין השגרירות לשעבר, עוד קיים בית-הקפה שמרפסתו מעוגלת, מצועפת בוילונות משובצים, סגולים, לבנים, שקופים למחצה, שמבעדם היתה נעמי מציצה כשהיתה מצפה לאוסקר באמצע שנות החמישים. היתה מגיעה לכאן מקזבלנקה, שבה עבדה בתור אורחית אמריקנית כחושבת זמנית, פקידה ראשית בסוכנות נסיעות. אף לא ידעה את שמו האמיתי של אוסקר. גם בכך נבדלה משאר אנשי המוסד אז. התחילה לעבוד למענם עוד כשהיתה בהאנטר קולג' בניו-יורק. אחר-כך, כשעלתה לארץ, נקראה לחזור לעבודה בחדר הפיענוח של מטכ"ל ה"הגנה" בבית האדום, בראשית ארבעים ושמונה. האחרים ידעו את השמות האמיתיים של כל העובדים ברשת האלחוט. נעמי הכירה אותם רק בשמות הכינוי. כשהוקם צה"ל, קיבלה דרגת סגן

בחיל-המודיעין מבלי שעבודתה תשתנה. השתמשה בזכויות הסטודנטים לחזור ללימודים בארבעים ותשע, כדי ללמוד באוניברסיטה העברית ולהפסיק להיות תיירת "המייטיבה לדבר עברית", כפי שהיו אומרים עליה בחינוך חבריה לעבודה, שהתפעלו וצחקו לעברית האמריקנית המעולה, שבה השתמשה כשפה יום-יומית שנייה מאז בית-הספר התיכון בקליבלנד. כעבור שלוש שנים, כשחזרה לשירות פעיל, נשלחה למדוקו. עד היום היו לה בשירות מכרים ותיקים, שהמשיכו לעבוד במוסד והכירו אותה מימי הבית האדום. כשטלפנה לפני יומיים כדי לקבוע פגישה — הרגישה זרה פתאום.

אוסקר היה כעבר מפקדה הישיר. היתה לו קרחת עגולה ושזופה ומשקפיי-קרן בהירים ועבים, מהגה אוסטרי עמוק כאנגלית, ויחסים משונים עם המזכירה שלו, שהתוודתה בפני נעמי פתאום. כל שיחותיה עם אוסקר היו כמרפסת הקפה הזה. היו מדברים בקול לחוש ונימוסי, לפי מיטב כללי המחותרת שהיה מקפיד עליהם יותר מעמיתיו. היתה מתכה לו כאן, בשעות לפני-הצהריים, כימים ההם היתה המרפסת הסגורה של בית-הקפה ריקה כמעט מאנשים בשעה הזאת. עכשיו שוב ציפתה לאיש שכינזו "אוסקר". כשביקשה לדבר אתו לפי מספר הטלפון שהיה רשום אצלה בקוד-גימטריה והיה מועבר מיומן ליומן — נענה לה האיש מיד, ללא סיסמת זיהוי, ברישול אופייני, מה שהיה בלתי-אפשרי בימיו של אוסקר המקורי. אמרה את שמה האמיתי. שאלה אם אפשר להיפגש בדחיפות. הקול הישראלי, שדיבר צרפתית, אמר שמוכן, שהוא זוכר אותה גם אם היא לא זוכרת אותו, ואם תחכה לו אצל פייר בפלאס, ישמח לראותה. לא זכרה את קולו. לא היה לה זיכרון לקולות. היתה מבחינה בסגנון אישי של איתות מורס ממקורות שלנו בנמלים השונים בים התיכון, לרוב היתה המנצחת בהתערבויות על זהותם של המשדרים, כימים ההם היתה צעירה יותר מרוב האנשים שעבדו אתה. כשהתנדבה למילואים אחרי שהשתחררה, לפני חמש שנים, שובצה במבצעים מיוחדים ובעריכת דיוקנים אישיים לזרים שביקרו בארץ. להפתעתה גילתה כי רוב האנשים כלשכה שעבדה בה היו צעירים מאוד. כשנעמי החליטה אחרי יומיים של היסוסים לבקש פגישה, חששה מסירוב. לא היתה בתפקיד. לא יכלה לסמוך אלא על הרצון הטוב של איש, שאולי אינו מכיר אותה בכלל ואולי אינו יכול או רוצה לברר אם מותר להיפגש אתה. חששה כי מישהו עשוי לנסות להשתמש בה כדי להשיג את המידע הדרוש להם על עמנואל מבלי למסור לה דבר. מדברי מרתה היה ברור, כי המשטרה הצרפתית חושדת בעמנואל או באנשים שהוא קשור אתם. אולי עוקבים אחריהם. כששאלה את מרתה אם יש לה מושג לאיזה שירות היו שייכים השוטרים ששאלו על עמנואל, עמדו בקתדרלה של ריימס, מול המזבח. מרתה אמרה שהיא ידעה כי נעמי לא תעזוב את זה. מוכן שאין לה, מנין לה לדעת? היה לה עיקרון שהיא מוסרת אינפורמציה לכל מי ששואל ומזהה עצמו כאיש משטרה. היה לה עיקרון שאינה שומרת סודות, בפני אף אחד.

נעמי לא האמינה כי עמנואל היה חבר בארגון טרור. ידעה שהאמין בפציפזם מוחלט כדרך לפתיון. הבעיה היהודית-הערבית. לא רצתה להודות כי ייתכן שאמונתה תתברר הפעם. אמרה לעצמה שגם חשדות-שווא עשויים להיות מסוכנים מאוד. לא רצתה להיזכר כמה ודאויות שלה נתבררו בעבר. לא ידעה מי מסוכן יותר לעמנואל — המשטרה הצרפתית או המוסד. סיפר לה על-ביקורת-פתע בהשכמת הבוקר שערך בפרפקטורה לפי הזמנתם. גם אנשים שלנו חשבו שהוא מפרסם בעיתונים, הממומנים על-ידי מקורות ערביים, אבל איש לא היה חוקר אותו על זה. כשעמנואל סיפר לה על החקירה, ניסה להרגיעה בחיוך עד שנתעורר בה ספק אם הוא עצמו מאמין כי אין מקום לדאגה. שיננה את שמו של קצין המשטרה, שהציג עצמו בפני עמנואל כ"ידיד ותיק של פרס שלכם עוד ממלחמת סואץ". עמנואל חיקה את הקצין הצרפתי, שדיבר לדבריו עברית מצוינת, אמר לה שהוא חושב שזה משעשע מאוד שהבולשת הצרפתית מנסה להגן על ישראל בפני עמנואל שניאורסון. כשלא צחקה אמר, שאם היא דואגת שיגרשו אותו בכוח למולדתו, אין לה מה לדאוג, "בדמוקרטיה הזאת זה לכל היותר בית-סוהר, לא חלילה גירוש".

סיפר לה על זה אתמול בארוחת-הערב החגיגית, שאליה הזמינה אותו לכבוד יום השנה העשרים ושניים לפגישתם הראשונה בבית האדום. מדי שנה תגנה את היום הזה עם עצמה. הפעם רצתה לחזור על החגיגה, באיחור של חודשים מספר, אך יחד עם אהובה שהיה כמעט ילד, בן שבע-עשרה. היו לה מדים חדשים כלילה ההוא: מצחייה מרובעת וחצאית-חאקי ארוכה מדי. עמנואל עמד, במכנסיים כחולים ארוכים וחולצה לבנה, ליד שולחנה של רינה, אחת המזכירות בלשכת הרמטכ"ל. תמיד ניסתה לשדך ביניהם בבדיחות מימי האט"ס, שבו שירתה כקצינה. כשנעמי היתה יורדת מ"קן הנשרים" שעל גג הבניין ואשר שימש לחדר-הקודים והקשר, התכוונה רק לפטפט ולעשן סיגריה עם שתי המזכירות, שדיברו אנגלית מימי השירות שלהן בצבא הבריטי, ואולי כדי לפגוש את עמנואל, שהיה שליח של מטה-המבצעים הלילי והיה מגיע לביקורים חטופים למסור דואר ולחכות לתשובה. תחילה לא ידעה כי הוא מכוון את בואו לשעת ההפסקה שלה. כלילה של המדים החדשים יצאה אחרי חצות מן הבניין בדרך לתדרה במלון "ירדן" שכפינת כן-יהודה וקן קיימת, ראתה את עמנואל כורע בחושך ליד אופניו, מטפל בשרשרת גלגלי השיניים, אומר לה "שלום" ושואל לשלומה בקול שהמבוכה וההתרסה התערבו בו. ידעה שהיא מגוחכת בחצאית הארוכה ובחולצת החאקי שהיתה תלויה עליה מתחת למעיל הגשם האמריקני. שאל לאיזה כיוון היא הולכת. היה ילד-בן שבע-עשרה. היא היתה אשה כת עשרים.

תחילה היתה מאוהבת בפקחות שלו. אחר כבר לא ידעה במה. עמנואל אמר כי לא ידע כי זכה בה בזכות הפקחות. נעמי אמרה שאינה יודעת איך אפשר לקרוא לזה זכייה. ישבו במסעדה סינית ברחוב קז'אס; כבר ידעה כי למחרת תהיה לה פגישה עם אוסקר. לא יכלה לבטל את הפגישה. מדוע אי-אפשר

לקום פשוט ולצאת לפלאס דה טרן ולהסתלק? פורסטר אמר שאם יעמוד פעם בפני הכררה לבגוד בידיו או במדינתו — הוא מקווה שאלוהים ייתן לו כוח להישאר נאמן לידיו. נעמי אמרה לעצמה בתשובה כי אין זו בגידה. רק רצון לכרר מה החשד, לעזור להם, אם לא תהיה ברה, כדי שגם הם יידעו כי אם יש חשד, הוא חשד-שווא. לא ידעה בעצם למה היא יכולה לצפות. כל בתי-הדין שבה אמרו שזה רק תירוץ. כשכעסה היתה מדברת אל עצמה אנגלית. כמוכן שזו בגידה בידיו. באהוב שלך. בבעלך. "בגידה בבעלך", מי יאמר לה את זה?

לא סיפרה לעמנואל שהיא מנסה להיודע כמה חושים בו. לא יכלה לספר מסקנה: גם היא חשדה בו. על-כל-פנים אינה מוציאה את זה מכלל אפשרות. אולי נמאס לו לחכות שהאמצעים הלא אלימים שלו יועילו. אולי סוחטים אותו ואין לו בררה. במקרה כזה היא לא רק לא בוגדת בו, היא עוזרת לו להיחלץ. ואם אין להם כל חששות בשירות? אם עצם השאלה, שנעמי חשאל עכשיו את האוסקר החדש שיבוא, תפעיל שרשרת תגובות נגד עמנואל, אולי נגד הסרט שלו?

רצתה ולא יכלה לשכנע את עצמה כי אלה הן חרדות-שווא. במשך שלוש השנים מאז מלחמת שישים ושבע לא ראתה את עמנואל, לא הכירה את האנשים שהיו עכשיו ידיו. בייחוד בגרמניה. תנועות טרור היו קשורות ביניהן בכל ארצות אירופה. לרובן היו קשרים עם אש"ף. מישוה עם הרבה כסף עודד את הקבוצות האלה ואת קבוצות השוליים הטרוצקיסטיות והמאואיסטיות, שעמנואל הכיר חברים רבים בהן. סיפר לה שרוב חבריהן נולדו במלחמה או מיד אחריה ועברו את ילדותם בשנות המהומה. האלימות נראתה להם כקיצור הדרך היחיד לצדק. היה נפגש אתם בפסטיבלים של אמנות מגויסת, ממומנים על-ידי הסובייטים. ייתכן שמישהו הצליח לגייס אותו סוף-סוף למשהו. נדמה היה שגם שניאור חושש מנסיעותיו התכופות של עמנואל לכנסים במזרח אירופה, אף שבמכתביו גדלה התנגדותו לקומוניזם הסובייטי והמאואיסטי כאחד, דווקא בגלל הביקורים הללו. כשמרתה אמרה לה שהמשרה הצרפתית עוקבת אחרי עמנואל, ידעה נעמי כי הכול ייתכן. לא יכלה לסמוך על האינטואיציה שלה או שלו.

כבר עברו חמש-עשרה דקות משעת הפגישה שנקבעה עם אוסקר החדש. תמיד מאחרים לפגישות כאלה. נוהלי קבע. לא ידעה כי עדיין שומרים עליהם. הסיטה מעט את הווילון המשובץ שלידה. ניסתה לנחש מי יבוא במקום האוסטרי שלה שהיה בעיניה תמיד חביב, עד ששמעה סיפוריה של המזכירה.

אשה בחליפת-צמר עבה וחצאית צרה עד מעל לברכיים עצרה לפני דלת הכניסה למרפסת הקפה, הביטה בפז' ארבע מאות האפורה, שממנה יצאה אשה אחרת, בחליפת-שאנל ורודה, עם פס שחור המקיף את שולי המקטורן המתעגלים. הפז' המשיכה בנסיעתה. שתי הנשים התנשקו כביכול על שתי הלחיים. ללא מגע שפתים בלחי, שלא לפגוע באיפור. עיניה של הנוסעת מהפז' נתקלו במבטה של נעמי, השתהו לשנייה, אך מיד הוסט הראש ללחי השנייה של חברתה. עיניים שחגגו שמחתן כשהביטו זו כזו כבו, כשלחיהן השיקו, חזרו ונדלקו בחיוך

מאושר, מביטות זו כעיני זו, כאילו לא התראו זה זמן רב. כשנכנסו לבית-הקפה והחלו לצעוד לעבר שולחן מעברה השני של חצי הגורן העגולה של המרפסת, הפנתה נוסעת הפזיז ראש לעבר נעמי, ספק-תוהה על מבטה, ספק מנסה להיזכר אם הכירו, ספק בציפייה למשהו שנעמי לא רצתה להבינו.

נעמי אמרה לעצמה שהכול ייתכן. המלצר ניגש ללחוץ ידיהן של שתי האורחות, מדבריהן שמעה נעמי משהו על ג'קאנס שממנו חזרו, אולי כדי לחדש פגישותיהן הקבועות בשעה הזאת. האשה השנייה הכיטה בנעמי כאילו שמעה עכשיו דבר מחברתה. המלצר חזר לדלפקו שבאולם מאחורי המרפסת. שתי הנשים דיברו משום-מה בנעמי. היתה משוכנעת בכך. על חוסר-האיפור שלה או על שיערה שהיה אסוף היום לאחור בסרט שתור, על אף תחינותיה של מרתה "לא להסתיר את השיער היפהפה שלך ולא לנסות להיראות כנוירה בפנייה". הנשים צחקו כשדיבורן שוקע ללחשים על דברים שלא היה לה מושג בהם. עולם של נשים נורמליות. זה. אקזוטי כמעט. כמוכן שאפשר לחיות גם כך. אמא של נעמי, למשל. בקושי דיכאה בעצמה גל של קנאה.

כאותו רגע פתח ישראל רובין את דלת הכניסה לקפה, כאילו גם הוא הוזמן לפגישה. היה תלמיד מצטיין בקורס קצינים, שבו הדריכה נעמי לפני מספר שנים. זכרה אותו היטב. היה עדיין בסדיר כשהדריכה בקורס שלו. פנים צעירות, ילדותיות כמעט, שיער סרוק, מבריק מתכשיר שמנוני, שביל בצד, עיניים עגולות, כחולות. גם אז נראה צעיר מגילו, עכשיו עמד על-יד שולחנה, נהנה מהפתעתה.

"מחכה לאוסקר?"

"לא יכול להגיע?"

"כבר הגיע, וכבר ישב, ואת מופתעת מאוד שילדים ממלאים היום תפקידים של גדולים. מאז שעזבת יש הרבה הפתעות. למה עזבת?"

"הבאת שלי גדלה מהר מדי".

"זו לא סיבה".

"היא חושבת שכן".

היפר עברית, לא בלחש, הכללים השתנו כנראה. הרישים שלו היו כמו חי נגרתה, ישראלית מאוד. היה לו דיבור מהיר, נמרץ, מנוגד, כמו כל חייו, למראה הפנים שלא היו בהן עקבות לעבר הקרבי שלו. עכשיו זכרה כי היה סיפור על פציעה קשה בסיירת, לפני שעבר אליהם. רובין אמר שכבר עשר שנים לא ראה אותה. כשסיפרו לו שטלפנה, שמח מאוד שהיא צריכה את אוסקר בשביל משהו. כשהיה בקורס שלה העריך אותה, קיווה כי תהיה לו הזדמנות לעבוד אתה פעם. פתאום נעלמה. יומיים לפני שטלפנה אמרו שראו אותה עם שניאורסון בסן מישל.

שאלה מה עוד סיפרו. אמר שכרגיל — הכול. "בייחוד שיש כאן עוד ותיקים מהמחזור שלך".

אמרה שאם הם ותיקים, ודאי ראו אותה עם עמנואל שניאורסון גם לפני עשר שנים. אצלה אין הפתעות, הכול צפוי. זה בעצם הנושא שרצתה לדבר עליו. "אפשר כאן?"

הארשת הילדותית נשארה בעינה כשעיניו התקדרו באחת. אמר שכן, לעת עתה אפשר.

אמרה שאינה יודעת אם זה רציני, אבל נדמה לה שזה ראוי לברור, אם אפשר, המשטרה הצרפתית החלה כנראה לעקוב אחרי עמנואל. יודעים למה? לא ענה. חיכה לעוד. שאלה אם ידוע לו מי זה איתן זיו, למה נתנו לצוות ההסרטה של עמנואל את הרשיון לצלם בגנין ובשכם ולאורך הירדן? יודעים מי משתתף בצוות הגרמני שלו? האם רובין שמע על צלם גרמני בשם גוטפריד למקה ממינכן?

רובין אמר שכן שמעו עליו. יש לו פרסי צילום מפסטיבל בפקין ובקרלו ויוארי. עצמאי. עובד בעיקר למען הטלוויזיה הגרמנית הצפונית, בהמבורג. זיו מסר עליו פרטים ברור"ח שלו.

לא ענה אף על אחת משאלותיה. קיוותה לאיש ותיק יותר, מבני הדור של אוסקר האמיתי. מישוהו שהיה אומר לה מיד אם הוא יכול או לא יכול לענות לה. רובין מעוניין רק בתוצאות. מוסר מידע ידוע. לא מנסה להרשים אותה, מוסר את מקורות המידע הבלתי-חסויים שלו. כשנשתתק — שתקה גם נעמי. הרים עיניו מקופסת ה"זיטאן" ששם על שולחן ליד מפתחתיו ויומן-העור. הביט בה כאילו היתה באמצע המשפט.

פתאם התליט כנראה משהו. אמר שהוא מוכן, כמוכן, לעזור לה להשיג כל מידע על עמנואל, אבל לשם כך עליו להיורד תחילה מה יודעים עליו. איתן זיו — זה כלום.

"דוקטורצ'יק מהאוניברסיטה של באר-שבע, בשבתון. עובד חלקי וידען עוד יותר חלקי. יש לו דוקטורט בתרבות צרפת, אבל אין לו מושג איפה גרים יהודים וערבים בפריס. לא היה לו זמן לבקר ברובע".

בהתחלה הציעו לערב אותו לפחות באיסוף מידע, כפגישות שלו באונסק"ו, "המאגר הגדול ביותר של סוכנים מכל הארצות, ממומן בעיקר על-ידי משלם המסים האמריקני", התברר שהוא תמים מדי אפילו בשביל זה. האמביציה שלו היא להגשים את ההסכם התרבותי בין צרפת לישראל, כאילו לא היתה מלחמת ששת הימים. בעצם, מנסה כנראה להוציא את הדוקטורט שלו לאור — "דמות היהודי בקריקטורה הנוצרית בסוף ימי-הביניים וברנסנס". כנראה שהצליח. הוצאה קתולית, החושבת את עצמה נאורה כי היא שמאלנית. נעמי מכירה כאלה? מוציאים ספרים נגד האנטישמיות, אך גם את הזכרונות של האב ביאנשון על זוועות הישראלים בכיבוש העיר העתיקה, למען האיזון. עכשיו יפרסמו את הדוקטורט של זיו, ויהיה להם תירוץ להוציא עוד כמה פרסומים אנטי-ישראליים. מאמינים בביאה השנייה. וגר זאב עם כבש. המפקד של רובין נוהג לומר, שהשאלה היא

רק אם יגורו זה ליד זה או זה בתוך זה.

כשצחקתה — חייך. כשחייך — לא השתתפו העיניים בחיובו. אמר שטוב שיש לה עוד מצבר-רוח לבדיחות. יש לה מזל שהיא בחוץ. כפנים אין עכשיו מצבר-רוח לשום דבר. רק לציניקנים כמוהו עוד יש תקווה. לדעתו המצב נעשה טוב יותר כל יום, אם משווים את זה כמוהו לדצמבר ארבעים ושבע. היא הר היתה שם, נכון? הוא עוד היה ילד קטן, אבל אחר-כך עשה עבודת מחקר בבית-הספר לקציני מטה, "סיכוי הכישלון בשלושת החודשים הראשונים של מלחמת העצמאות".

"כשגמרתי את המחקר, השתכנעתי שזה היה שיגעון להתחיל את המדינה הזאת. האנגלים צדקו. צריך היה לקרוא להם חזרה להציל את היישוב. מבחינה צבאית היה המשך המנדט האלטרנטיבה היחידה לשואה שנייה. איתן זיו והחברים שלו במשרד החוץ חושבים, שעכשיו אנחנו מעצמה ויכולים להרשות לעצמנו להיות סובלנים לכל מי שרוצה לבוא ולצלם ולהוקיע אותנו ככוכשים אכזרים. אם אני לא טועה, הם מתכוונים לסדר לצוות של עמנואל גם קצינות קישור לכל המטרות, שירגישו טוב. הבעיה עם ההוקעה וההשמצה של ישראל שזה משעמם. כל יום אותו דבר. אימפריאליזם ציוני, גסטפו יהודי, פשיזם ישראלי. עד עכשיו היינו סופרמנים, עכשיו אנחנו אוכלי אדם בעיני חבריו של עמנואל. הוא כנראה לא מרגיש איך הם עושים לגיטימציה של תאי גזים חדשים. איך זה שעמנואל שניאורסון המבריק נשאר תקוע בבוכו הזה? מה קורה לשכל שלהם?" וכמו מתחרט על התרגשות שאינה נאה לסוכן חשאי בתפקיד בכיר, אמר שהוא יודע שלא לשם זה באה להיפגש אתו. יש לה משהו על איתן זיו?

אמרה שאין לה מושג מי זה איתן זיו, ורק רצתה לדעת אם יש לו מושג מי זה עמנואל שניאורסון. היא בטוחה שרובין טועה בהכללות שלו. לה נדמה שעמנואל שונה אפילו מהידידים שלו בשמאל. שונה, זה לא אומר פחות קיצוני. על-כן התפלאה שקיבל את הרשיון בקלות כזאת. רצתה לדעת אם יש להם כל הנתונים על אנשי הצוות שלו, על מקורות המימון, למשל. לה אין. האם ניסו להיוודע מנין להם הכסף להפקת סרט דוקומנטרי באורך מלא? זה כסף פרטי של אניטה ולזר סוקול? מישהו בדק את הקשרים של אניטה עם האגודה לידידות רוסית-צרפתית? מישהו יודע למה נסעה בשנה שעברה פעמיים לפנינגרד? ומה פתאום גוטפריד למקה הוא אישה-מפתח של הקופרודוקציה? בדקו אותו לפני שנתנו לו רשיון להסתובב חופשי בגדה?

ידעה שהיא שואלת מה שלא רצתה לשאול. רצתה רק לדעת אם חושדים בעמנואל, ואם חושדים, למה עוזרים לו, ואם לא חושדים, למה לא חושדים. לא התכוונה להדריך אותם בכיווני חקירה. אולי רובין כבר מרגיש כמה היא מתחרטת שלא התאפקה והזכירה את שמה של אניטה. בשנים האחרונות היה עמנואל מספר עליה בשלווה ובדרך-אגב, שהיו אמורים להשכיח מהם את שקרה בשנים הראשונות ליחסיו עמה. האשה בחליפה הוורודה הפנתה ראשה כמחפשת

את המלצר, עיניה חזרו והשתהו בעיניה של נעמי לפני שהמשיכו לשייט בחלל כיתה־הקפה, עד שפגשו והזמינו את המלצר מעמדתו ליד הדלפק, מבלי להפנות את פניו שאל רובין אם היא מכירה את הנשים האלה.

"הן לא מפסיקות להעיף בך מבטים. כנראה שכבשת את לבן."
"אני כנראה מרשימה כשאני מתרגשת".

אמר שהיא תמיד מרשימה, בתחילה חשש כי לא תזכור אותו. כשהיה ילך חשב שבני־אדם משתנים עם הגיל. עכשיו הוא יודע שהם רק נראים אחרת. ואגב, מנין היא מכירה את אניטה סוקול? פגש אותה במסיבות של עסקניות בלשכת המסחר לחיירות. אחר־כך ראה אותה שוב, כשייצג את הגספח החינוכי בחנוכת הבניין החדש של "אורט", היא אחת העסקניות שלהם. אולי בגלל כך היא נוסעת כל־כך הרבה. אף פעם לא חשב שכדאי לשים לה ראש. כדאי?

"אני לא יודעת אם כדאי. באתי רק לשאול, לא לתת עצות".

"אבל אמרת שהיא נסעה פעמיים ללנינגרד בשנה שעברה".

"אולי יש לה מאהב".

"בלנינגרד?"

"גם. אבא של הבת שלה. כעלה לא יודע את זה. על־כל־פנים כך היא חושבת".

"אמרה לך?"

"לי לא".

ידעה שכל זה מיותר. למה בחר לשאול דווקא על אניטה. למה מסרב לענות על עמנואל. ניסתה להיזכר מה שאלה עליו. ייתכן שישראל רובין חושד בה כקנאה באניטה סוקול. מגוחך. קצת נכון אבל בכל זאת מגוחך. ואולי גם לו זה מתחיל להיראות מוזר; התפקיד של אניטה בהפקה, הכספים שנמצאו פתאום, על־סמך התסריט של עמנואל, במשך חודשיים מאז שהוצע. שאל:

"מה שם הסרט שלהם?"

"אלטנוילנד שנת 2000, סרט דוקומנטרי".

אמר שישאל. אינו יודע מי מטפל בזה. אולי הכול בסדר. אולי לא בדקו ככלל. היא תתפלא, אבל בימינו יש לפעמים לחצים, אפילו על השירות. מכל מיני מקומות מסתוריים. ייתכן שזו יודע מה שהוא עושה. את ישראל רובין זה יפתיע מאוד, אבל זה המקצוע שלו להיות מופתע. אשר לחשדות של הצרפתים בעמנואל — לפני שבועיים לא יכול היה להגיד לה על זה כלום, עכשיו כבר מותר לו להחליט על דברים כאלה. אמרה: "מזל טוב". אמר: "תודה" והשתתק כמי שמנסה לנסח את מה שיאמר. כשחזר לדבר, היה קולו זהיר ושקט ובוטח בעצמו, כמי שידוע שהמלים שיאמר מכריעות בחייה.

"מובן שעמנואל הוא בעל תיק — גם אצל הצרפתים וגם אצלנו. זה לא אותו הדבר, אבל יש קשר. לא רציתי לערב אותך בזה, אבל אם את שואלת אז אין לי ברירה. את יודעת את שם הקצין שחקר אותו בפרפקטורה?"
כשאמרה שעמנואל אמר מסייה ז'ומא ולא רצתה לשאול על השם המלא, רשם

רוכבין את השם בעברית על קופסת ה"זיטאן", על הצד הפנימי של המכסה. היה זה השם היחיד שרשם בפגישה, וגם בזה התבייש. הרים עיניו אל עיניה, אמר שרשם את זה בקוד פרטי, אין לו זיכרון לשמות חדשים, אלא אם כן הוא רושם אותם תחילה בקוד פשוט, כל אות מכפלה גימטרית. חסר אחת של האות שהוא מתכוון אליה, והראה לה את שמו של זומא: יג-יא-עט-א. מובן, אמר, שקל לפענח, אבל הוא רושם בקוד הזה רק שמות חדשים, וכשהוא מתחיל לזכור אותם — הוא משמיד את הרישום.

שאלה מנין הוא יודע כליכך הרבה על צמנאל — ממתי עוקבים אחריו? והתחרטה גם על זה; יודעת שמביכה אותו כהפגנת החולשה שלה. טכנית היתה שייכת עדיין לשירות. מאז התנדבה לשירות מילואים, לא היתה לה זכות לשאול שאלות כאלה. לנוכח מבוכתה חלפה הכושה של רובין על חולשת זכרונו לשמות. חזר לספר בתדהמה שלו כששמע שהיא עוזבת את צבא-הקבע. אף אחד לא האמין. היה במקסיקו כששמע על זה. לו חיכתה עוד שבע שנים, כבר היתה בפנסיה לכל ימי חייה. כשמתחילים בגיל תשע-עשרה זה כדאי. בקורס סיפרו עליה כי גייסו אותה עוד כשהיתה ב"בני-עקיבא" בארצות-הברית. זכר את התדהמה כששמע שהיו "בני-עקיבא" בקליבלנד, ושגם גייסו ילדים ל"הגנה".

נעמי אמרה שלא היתה ילדה, היתה בת שבע-עשרה ועבדה עם שליח מטירת-צבי. כשהיה מחסור בכוח-אדם החליט על דעת עצמו ללמד אותה פענוח קודים. כשמינו אותו לרכז הרכש באזור ניו-יורק, כבר היתה בקולג' והמשיכה לעבוד אתו. בסוף ארבעים ושבע היתה מוכרחה להסתלק במהירות, כי עלו עליה מהמטרה הפדרלית. העלו אותה על אונייה של יהודי בריטי בכלטימור בתור אחות עזרה ראשונה. מאז היא בארץ. אמר:

"סיפרו עלייך שהיית גם דתית וגם מרקסיסטית וגם ציונית".

"די מדויק. אז האמנתי שאי-אפשר להיות ציונית בלי השניים האחרים".

אמר שזכר אותה מהפגישה שלהם אחרי קורס הקצינים. בטוח שלא ראתה אותו. עבד כנמל מרסיי. היא הגיעה אז מקובלנקה באוניית טיול של חברת הנסיעות שלה. כמעט לא הכיר אותה כשירדה לרציף. היתה לה חליפה שחורה ועקבים גבוהים ודיכרה רק צרפתית אמריקנית, והיו לה משקפים ענקיים. סיפרו שעזבה את בעלה שהיה צעיר ממנה בשלוש שנים. מאז התחיל לשים לב אליו. עוד זמן רב לפני שחזר מאפריקה התחילו לעקוב אחריו. רובין האמין בהתחלה כי הוא שתול שלנו אצל מישהו ולא מספרים את זה. אחר-כך, כשנעשה אחראי לנמלים, הביט בתיק שלו. ידע שהיא מבקשת לדעת מדוע עוקבים ומה מצאו על צמנאל, אבל אינו בטוח שהוא יכול לענות על זה.

"אוסקר הראשון לא היה עונה לי".

"היית שואלת אותו?"

"לא הייתי מעיזה. אתה לא מתאר לך כמה הייתי צעירה אז".

הביט על המדרכה מבעד להיסט הווילון הסגול. ממכונת "סיטרואן" שחורה

ומרובעת יצא גבר מגודל עם פרח אדום בדרש מעילו, עבר לפני המכונית ופתח את הדלת לנוסעת שחיכתה לו בסבלנות. היתה בגילה של אמא של נעמי. את אביה זכרה רק לעתים רחוקות. היה רב צבאי ונהרג באיטליה בארבעים ושלוש. רובין אמר:

"כשהייתי סגן, חתמתי על הכול 'נוקא'. חשבתי שאת נורא מבוגרת. ואגב, תודה שאמרת שאוסקר לא היה עונה לך. כמה זמן את עוד בפריס?"
רק עכשיו הפנה מבטו מהחלון אל פניה. נעמי אמרה שרצתה להמריא בעוד שלושה ימים. אמרה שהיא מצטערת שכמעט הכשילה אותו, לא התכוונה. מסרה לו את הטלפון שלה אצל מרתה, אמרה שאם מההתייעצויות שלו יחברר כי היא יכולה לעזור במשהו — שיטלפן. לא חשוב באיזו שעה. רצתה לפחות לדעת כמה חושיים בעמנואל במשטרה הצרפתית. דיברה כשהיא רושמת את מספרי הטלפון בדירה ובמועדון של מרתה. אמרה שהיא גרה במועדון-לילה, שלא ייבהל אם ישמע מוסיקה וקולות משונים בטלפון.

רובין שאל אם היא באמת חושבת שהיא צריכה להיות מעורבת בזה. וקם עוד לפני שהספיקה לענות, הושיט את ידו, נטל את כרטיס-הביקור העיתונאי שלה עם מספרי הטלפון של מרתה. הביטה בו, תמחה אם אינו צודק. כבר היה מאוחר מדי. למה הודה שיש משהו שלא כדאי לה להיות מעורבת בו? הגברת שיצאה מהסיטואציה עמדה על-יד הגבר הגדול על רגליים ארוכות מאוד, שהובלטו בעגבותיה מתחת לחצאית הצרה ומקטורן פרוות-השועלים הצהובה והקצרה. שניהם נכנסו לבית-הקפה, ישבו ליד השולחן שמאחורי נעמי, שתקו. כשרובין יצא לפלאס דה טון, נפגשו עיניה של נעמי בעיני האשה בחליפת השאנל הוורודה, חברתה ירדה עכשיו לשירותים, כשהיא נוקשת בעקביה על משטח הקרמיקה של המדרגות. הגבר שמאחוריה החל לדבר כנסיון פיוס בקול עמוק ומהדהד, כמו של אבא של נעמי. אולי היתה זו בכל זאת טעות לגדל את דנה בלי אב.

יא

הזמינה עוד דיבוננה. ממדרגות השירותים עלתה חברתה של הוורודה, מחייכת אל נעמי המביטה בה. נעמי הרגישה בחוסר-המנוחה ששיתתן נסכה בה. רובין הביט בטבעת הנישואין שהחלה נעמי לענוד בזמן האחרון בכל פגישה עם אנשים זרים. "כמו נזירה נשואה לאלוהים". מה פתאום אמרה לו את זה.

נער-מלצרים בסינר כחול קשור על תזהו חזר ועבר את מרפסת בית-הקפה עם טל הלחמים הארוכים, היתה כמעט שעת צהריים. אתמול בשעה הזאת חתמה נעמי על הסכם עם הסוכן ליצגה למשך שנתיים. אמר שהשוק משוגע, "אחרי הביטלס אי-אפשר לדעת לאן השירים הולכים". לא האמינה בהצלחה שלה יותר ממנו. רק

מילאה את חובתה לקריירה האבודה שלה, בעיקר בגלל עקשנותה של מרתה. לו רק יכלה לראות ברגע זה את דנה. מיד. אי־אפשר אפילו לכתוב לה :לויה. בעוד שלושה ימים תחזיק את הפנים האהובות בידיה. רובין אינו מאמין לה שבאה להזהיר אותם מפני עמנואל. לדעתו באה להיודע, כדי שתוכל להזהיר את המאהב שלה. אולי צודק. כמעט. היא לא היתה מנסחת את זה כך, אבל זה קרוב לאמת. הדאגה החולנית שלה לעמנואל משגעת אותה. כבר אינה מצליחה לרמות אפילו את ינוקא רובין. מרתה אמרה לה: "רק אם את נהנית מעינוויי הנפש האלה, יש לזה הצדקה. כל מה שנשאר לך מהאהבה הזאת זה הדאגה, לא מצאת לך עינויים טובים יותר?"

מרתה מנסה לגמול אותה מההתמכרות. אמרה לה אתמול, לפני שכיבתה את האור:

"אני אוהבת אותך יותר מדי — ודווקא על־כן אני לא יכולה לעזור לך. כמו בטרגדיות".

כשסיפרה איך ביקש ממנה עמנואל שתלמד אותו לנגן בגיטרה במשך שלושה הלילות, שבהם שהה בפריס עם משלחת מיניסטרויון הכספים של מולדישן, צחקה מרתה. אמרה שרצתה להגיד לו, כי גברים כבר לא יכולים להפתיע אותה בתירוצים שהם ממציאים, אבל הסכימה והופתעה כמובן. הוא רק רצה ללמוד גיטרה. ישבה שעות על הבמה הקטנה במועדון הריק, עמנואל חזר בפעם המאה על תרגילי הפריטה, מרוכז רק בניסיון ללמוד הכול, בכת־אחת, "כמו עזרה ראשונה". מרתה אמרה שלמען האמת היא רק כמעט התאהבה בו, היא מקנאה בו יותר מדי. נעמי זכרה את המלים בחושך. את חוסר־המנוחה שתקף אותה פתאום.

כשמרתה היתה נערה, היה שיעור בהיר־בהיר, מתולתל בקצוות שהקיפו את פניה הגלויות מכל עבר. היתה יושבת על הדשא במחנה המוסיקה, שבו נפגשו ליד ניו־יורק, פשוט ירכיים רכות, לבנות, שמלחה מופשלת, מנגנת גיטרה ספרדית. מחנה הקיץ לאמנויות של הקהילה היהודית בניו־יורק הזמין כל שנה קבוצה של בעלי כשרונות אמנותיים מכל הערות והדתות. בקיץ 1943 הוכיעו לנעמי על מות אביה בקרב סולפרינו. היתה צריכה לחזור הביתה באמצע המחנה. מרתה נתלוותה אליה. מאז היו נפגשות כל קיץ. מרתה היתה באה לבקר גם בחופשות חג המולד, גרה עם נעמי ועם אמה שלה.

כשנעמי נעלמה פתאום מארצות־הברית, עברו חודשים עד שמרתה קיבלה ממנה מכתב. להפתעתה — מישראל. מרתה לא ענתה. נסעה ללמוד בפריס ו"לשכב עם כל העולם ולשכוח שאת קיימת בכלל". עד היום היא כועסת, כשנוכרת באכזבה שהיתה לה מהחברה הטובה ביותר שלה. שנים לא יכלה לשכוח לה את הבגידה. עכשיו דיברה על זה ללא חיוך בשעות הנינוחות שלהן בדירה הקטנה שמעל מועדון־הלילה, בשעות הבוקר העצלות, כשמרתה נודדת בין החדרים, מתפשטת מכתונת־הלילה, מתלבשת לאטה תוך כדי דיבור, עירומה

למחצה, מעשנת סיגריה של השכמה, לוגמת מכוס מיצי הבריאות שהכינה להן, למען האיזון, מתקשה לבחור חולצה או שמלה, מתיישבת על המיטה בצדה של נעמי, מלטפת שערותיה, מתוודה כמה היא שמחה שהיא כאן. נעמי התפלאה שהקרבה לעירומה השופע של מרתה לא מפריע לה. היו לה שערות בלונד שפָּקָה במקצת ושדיים רחבים. כשהיתה קמה לעמוד שוב מול הארון הפתוח, מוציאה ומחזירה פרטי לבוש, מתייעצת עם נעמי, היה גופה העירום נע ברכות קלילה. "זה נהדר שיש מישהו שיאמר לך מה ללבוש. אני מתה שמישהי תחליט משהו בשבילי".

נעמי לא זכרה שהיתה אי־פעם בחדר עם אשה עירומה. רק במקלחת בטירת־צבי, אבל שם היו נשים רבות. גרה שם תקופה קצרה כשהגיעה לארץ והתארחה אצל אשתו של מרווין, שהגיע משליחותו שבועות מספר אחריה. היו אלה שבועות העיניו הגרוע ביותר מכל שזכרה. בטירת־צבי היתה מתקלחת עם עשרות נשים עירומות אחרי העבודה במטבח. היה צפוף מאוד. כולן היו על קבקים שטוחים של עץ, מבוססות בשלוליות שעל הרצפה, נוגעות זו בזו במקרה, בלי לבקש סליחה, בלי להרגיש אולי.

נעמי הכירה את אשתו של מרווין עוד בקליבלנד. אשתו חזרה עם הילדים לארץ כשמרווין עבר לעבוד ברכש. כשהגיע לארץ כבר התחילה המלחמה. כשחזר בפעם הראשונה מתל־אביב, אמר שאנשי הקודים של המטה הכללי רוצים להכיר אותה. ידע שאינה יכולה להישאר בטירת־צבי. החליט לא להתגרש מאשתו. בנייריורק שכבה אתו נעמי אבל המשיכה לשמור על המצוות. בטירת צבי — להפך. כשהתחילה לעבוד בבית האדום, שצבעו דהה מאז, פסק להיות בית הוועד הפועל של ההסתדרות, נפסקו גם יחסיה עם הגבר הראשון שלה. עד היום לא זכרה אם אהבה אותו באמת.

כשהזמינה כוס שלישית של דיבונה, כבר ישבו אורחים ליד רוב השולחנות. השכרות הקלה אפפה אותה בנעימות, שמבעדה נראו לה המלצרים המזרזים קצב הליכתם בין טועדי הצהריים הממהרים. ראשי הנשים כשאנל נראו עתה רק לעתים מבעד ראשי האורחים האחרים. התהנתה מכל גמיעה, טועמת בשפתיים ובלשון את המתיקות החריפה ממוזגת בריח שלא יכלה לזהות את זכרונן. יכלה לשער מה עולה בדעתן של הנשים הללו כשרואות אותה נשארת לבדה, נענית למבטיהן החוזרים ומופנים אליה מדי פעם. לא מתארות לעצמן כמה הן טועות. לא יודעות כי נעמי חושבת עכשיו על היותה בת ארבעים ושתיים, וכמה זה בלתי־אפשרי להיות מבוגרת כלי־כך, וכל הגברים וכל הרגעים של העינוג שעברה מתאספים בה ונוכחים בבת־אחת כאילו היתה בכל הגילים.

כמה רגעים עברו מאז חשבה לאחורונה על שדיכרה עם רובין? עכשיו תזרו השאלות על העזרה שהציעה להם מבלי שהתכוונת לכך, על עמנואל שהוא בן שלושים ותשע והיה אז רק בן שבע־עשרה, כורע כפוף אל אופניו, בהאפלה. עורו של עמנואל בלילה ההוא היה חלק וקריר ומתוק. גופו התמסר לידיה,

מתחנן ביבבה, שפתיו נושקות את שדיה בלהיטות שטלטלה את דעתה בחרדה, וזכרונה מטלטל את דעתה עד היום, מתחדש וקורע בה צעקה שנצצקה פתאום, מתביישת בה מאז: "אלוהים מתוך שלי" — באנגלית. ידה היתה בשערות ראשו, גופו נעשה פתאום עייש ודורס, אכזר. זכרונה שאל איך אפשר לזכור את השכחה שאפפה אותה ברגעים ההם, כשדעתה הסתתרה מרוב עונג, ומבטה המשיך לבהות אל חלל בית-הקפה, והמלים, שחשבה אותן למחללות השם, מהדהדות בלילות של המלון התל-אביבי, מעורבות בקולות העדנה של עמנואל. איך אפשר לומר על ילד בן שבע-עשרה "והוא אחד ואין בלתו?"

זה עשרים ושתיים שנה שהיא אומרת לעצמה את לחש המארה הזה. שם פרטי לאלוה שכולו אהבה. זה זמן רב פסק להיות בעיניה חילול השם, נותר כברכת מארה שאין ממנה מנוס. "ונוסף על הכול שמו עמנואל". כמו רצה מישוהו להבטיח כי לא תפסיק לקרוא בשמו יחברך, גם אחרי שנתרוקנו לה השמים ואלוהים נמוג לאטו עד אי-היות.

כמעט בבתי-אחת קרבה מכונית הפזי הכסופה אל שפת המדרכה. שתי הנשים קמו ממקומן, והמבט הבהה של נעמי, שסגר כבמסך על מראות העדנה, פסק להיות בוהה. המראות נעלמו באחת. מבעד לחלון המרפסת ראתה ילדים חוזרים מבית-הספר לארוחת-הצהריים. אחת הנשים ישבה כבר במכונית, אך היה לה דבר חשוב שלא הספיקה לאומרו לחברתה שעמדה ליד החלון, הנהג בכובע נהגים יושב, מביט נכחו.

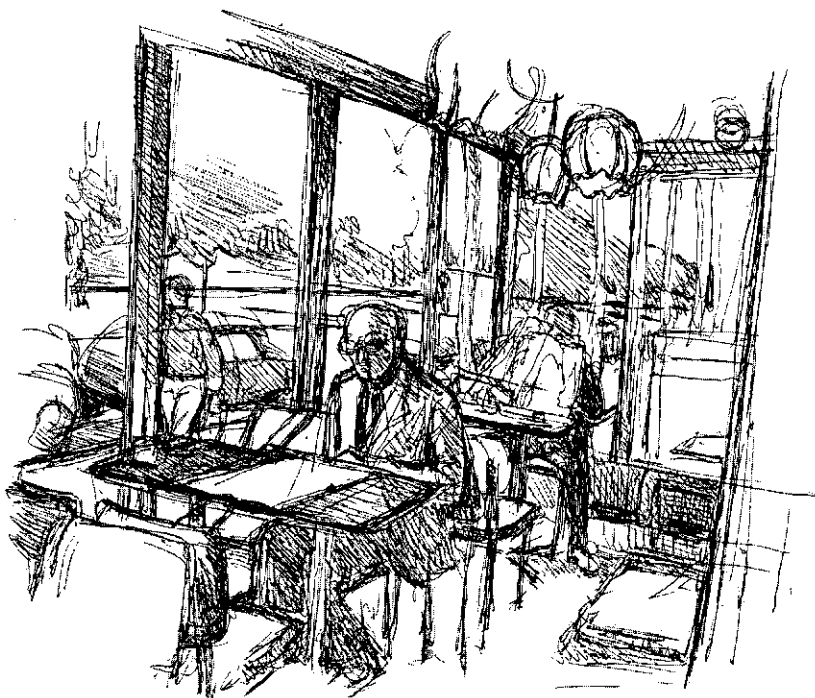
יב

היום לא תראה נעמי את עמנואל. עסוק מאוד. מלמד או משקר שמלמד. אולי זה היום של אניטה. אולי גוטפריד הגיע ועמנואל אינו רוצה לספר לה עליו. נעמי מהלכת במעלה רחוב נגראם, לעבר האטואל, מנסה למנות היתרונות שבלהיות לבד בעולם. מעטים מדי. לא האמינה בהם, אך ידעה על קיומם. ברוב השעות של חייה לא חשבה על היעדרם. עכשיו חשבה. החליטה להזמין את עצמה למסעדה טובה. בחרה ב"אטואל נרט" כרי דה כרי, כיוון שכאן אכלה עם עמנואל לפני עשר שנים. תכיפותן של חגיגות הנוסטלגיה שערכה לעצמה לאחרונה העידו, כנראה, על ראשיתה של הזקנה. או אכלו כאן כי היה זה רחוק מהרובע של אניטה, לא דיברו על כך, אבל ידעה. כבר אז היתה נעמי חייבת לכבוש אותו מחדש בכל פגישה. "לקנות עילוטיו במחיר הכושה".

מרתה אינה סובלת את השיר הזה. אומרת שזה דביק לה, אוטוביוגרפי מדי. עברה ליד חזית תיאטרון נגראם. ראתה כאן עם עמנואל את גרוק בהופעה האחרונה שלו בפריס — ליצן קרקס עם כינורות. עכשיו היה האולם סגור

לחופשה ממושכת. מודעות-ענק ישנות המשיכו להזמין לנשף ככאים עם גברת הולידיי ותזמורת "הענגים". נעמי ניסתה להיזכר אם בין התקליטים של דנה יש מישהו הנקרא הולידיי, וזכרה שהיא כבר בת ארבעים ושתיים ויש לזה בכל זאת יתרונות — אינה חייבת לשמוע את "הענגים".

מובן שלא תוכל לחזור בה עכשיו. ייתכן שרובין הוזהר על-ידיה ורק מעמיד פנים שלא הפסיקו לעקוב אחרי עמנואל. עכשיו ודאי יחדשו את המעקב. בגללה. "אהבה אותו יותר מדי. לא יכלה להישאר נאמנה". את זה דווקא מרתה תאהב. ייתכן שעל דעת עמנואל לא עולה בכלל שזה אפשרי. או אולי תמיד ציפה כי תבגוד בו. אולי כל ההתברחות הללו ביקשו לספר לה כי אינו סומך עליה, כי יש יסוד לכל חשד. ייתכן שינוקא אומר עכשיו כי זו סתם היסטוריה של אשה רגישה מדי לענייני ביטחון בגלל עברה המקצועי, מאוהבת מדי בגבר צעיר ממנה שפשוט אינו רוצה בה עוד, "אולי אינה יודעת אפילו שהיא מנסה לנקום בו".

את שקופיות הזכוכית, הגדולות כגלויות דואר צרות, הכניסה אירנה בורזות לחריץ שבתכתב-העץ המשוּיפת, מציבה אותן מול אורו של החלון העגול הפונה אל הסינה, בקצה החדר הארוך מאוד שגגו משופע. רחלי ראתה מבעד לעדרות הסטריאוסקופיות את שער יפו השלם "לפני שפרצו אותן למען הקיזור הגרמני", כפי שאמרה אירנה ברבריה שליוו כל תמונה שהראתה. היו שקופיות של יהודים מתפללים בחצר הזעירה של הכותל, צמודים אל האבנים, יושבים בשורת הקבצנים ליד הקיר ממולו, ובקדמת התמונה ילדה קטנה צוחקת אל הצלם. "לו עוד היתה בחיים, היתה בת מאה ועשר כנראה". בתחתית כל השקופיות היתה הכתובת — ירושלים 1860 — פונטארליה, מצלמתו של מסייה מוריס. בכתיב־יד כתוב על הזכוכית. כשהוציאה אירנה את השקופיות מהחריץ שבתכיבה, נראו שתי התמונות הזרות על השקופית הארוכה, ולא היה עוד זכר לאשליית התלת-הממדיות המדהימה במרחבים שנתגלו בה, בעת ההצצה בעדשות. אירנה גינצבורג קנתה את השקופיות הללו, אמרה, מניחתו של מסייה מוריס, היתה מבקרת אותה מדי פעם בפונטארליה, חזרת ובודקת את ארכיונו של הצלם שהיה מתלווה למסעות "בעקבות הצלבנים", עד שחנכו את אכסניית הנוטרדם שלהם מול השער החדש בירושלים. אירנה הכירה את כל רחובותיה של ירושלים מהמפות המצולמות, שהיו סדורות בין קופסות הקרטון עם התוויות המודפסות והמעוטרות, שהדפיס מסייה מוריס בשוכו ממסעותיו בארץ-הקודש.

"כאן רואים היטב את התאריך ואת היונים על אבני הכותל, את רואה את היונים?" אמא של אלן חזרה להכין את קופסת-העץ, שגם בה היו מוטבעות אותיות הפירמה מפונטארליה, העמידה אותן על דוכן המשקפות הישן מול החלון העגול, שאלה אם זה נכון, שהיינה מסמלת את הנבואה שגלתה מהמקדש ומנסה לחזור אליו מבעד לחרכים שבכותל החיצון — ולא מצליחה. רחלי לא ידעה.

"גם עכשיו רואים יונים על-יד הכותל?"

אירנה גינצבורג דיברה מהר. היתה נמוכה ורזה ושערותיה צבועות שחור, דלילות וסרוקות כלפי מעלה, מגלות מצח גבוה ועיניים קטנות, תנועות פזיזות כתנועות גופה. היתה קמה ממקומה ללא הרף, מהלכת בחדר, בין השקופיות וקופסות הצילומים, שהיו סדורות על אצטבות עם פתקים, המספרים את תוכנם בכתיבה תמה. מן החלונות נראו המדרונות היורדים מגבעות פְּלוּי אל הסינה, מעל לאי של רנו, אשר אליו הזמין אותה עמנואל דווקא ביום שבו התפנה אלן לקחתה לאמו. אירנה סיפרה על ההכנות שלה ושל חברה רוסיה שלה לתערוכת אוסף הצילומים העתיקים שלהן. בהתחלה רצו להציג בפריס, אך אחרי מלחמת ששת הימים החליטו להציג את הצגת הבכורה שלהן בירושלים. כבר כתבו פעמיים לעירייה ולא קיבלו תשובה.

אירנה התחילה את האוסף הזה כשהיתה בת שתיים-עשרה, בפטרסבורג. קניאו דוכילוב נתן לה אלכום ראשון של צילומים מהמאה התשע-עשרה לכבוד יום

הולדתה השנים-עשר, כשכא לגשף שעורך אביה "עם תזמורת זמרים", כמו שהיה נהוג "בגשפי קומוניון של האצולה הנמוכה אצל הגויים". קניאו דובילוב למד עם אביה באוניברסיטה של ברלין ונשאר ידירו גם אחרי שחזרו לפטרסבורג, ואביה קיבל מינוי של רב זוטרי בשירות הרב מטעם הצאר. אירנה למדה בבית-ספר של "אצילים בינונים", יחד עם בתו של דובילוב. כשהתחילה המלחמה, שלח אותה אביה לפנסיון לבנות בלוצרן. משום-מה לקחה עמה את אוסף הצילומים והגלויות של ירושלים. לא ראתה איש ממשפחתה מאז המלחמה.

אלן אמר שכשאמר "אומרת" "המלחמה", היא מתכוונת כמובן למלחמה הראשונה. היה צוחק בעיניו כשדיבר עליה. אירנה הצטרקה שהיא תמיד שוכחת כמה כולם צעירים בימינו. כמובן שהיא מדברת על המלחמה הגדולה. בלוצרן, בפנימייה של "בית-הספר לגימור נערות", לא התעניינו במלחמה, אבל לאירנה היו מפות של החזיתות בחדרה, ועד היום האחרון קיוותה לנצחוננו של הצאר.

"את המלחמה השנייה לא הספקתי לראות בכלל. שלוש שנים לא יצאתי מהבית הזה. שיחקתי את העוזרת האוקראינית של דוריה פיודורובנה, אלן סיפר לך? היא רוסיה לבנה אדוקה, במלחמה השכירה את הדירה שלה באונוני פוש למפקדה הגרמנית, והם נתנו לה את הדירה הזאת כתחליף. את הצילומים הראשונים שלי צילמתי מהחלונות האלה, לימדתי גם את דרשה לצלם ולפתח — עכשיו הציעו להן תערוכה בגלריה חדשה לצילומים ברחוב סן אונורה — תמונות עתיקות של אנשים צעירים — אפילו לא הספקתי לספך לאלן, גם תמונה שלך תהיה שם".

שוב פנתה לרחלי. סיפרה שדוריה פיודורובנה היתה מצלמת את אלן שר במקהלה של כנסיית פלווי בימי יום ראשון.

"כשהייתי מפתחת אותן, הייתי רואה את הפנים של הילד שלי מופיעות על הפילם בחדר-החושך, את מתארת לך דבר כזה? לראות את הבן שלך גדל מתמונה לתמונה? עכשיו הגדלתי כמה מהן, כשביל התערוכה, רוצה לראות?"

וכשדיברה קמה, מטפסת על מדרגות אלומיניום נמוכות, מורידה מאחת האצטבות תיבת-קרטון ממוספרת עם השם "אלן" על גבה, מניחה ופותחת אותה על שולחן-העץ הערוך שעמד סמוך לחלונות הנמוכים שמחתת לגג המשופע, מלווה תנועותיה הזריזות בדיבור מחויך כמו מצטערת על הסנטימנטליות שחטאה בה כשדיברה על חדר-החושך, אומרת שהיא יודעת שהיא מפטפת הרבה, אבל זה מסוג המותרות הנעשים נדיים יותר ויותר בזמן האחרון. מראה את ההגדלות החדשות מצילום הילד.

"זה במכונת ההגדלה החדשה שלי. מכרתי עשרים מניות מהבנק של אבא שלך, אומרים שהולכים להלאים לו אותו בין כה וכה. יפה נכון?"

הניחה זו עלי-יד זו שלוש גרסות של תמונות זהות כמעט, שבהן נראה אלן עומד בכתונת לבנה ארוכה צעד אחד לפני שורה של ילדים בכותונות כשלו, פיו פעור, מעוגל, עיניו סגורות בפתיעה מבוהק מבזק אור הפתאום של

המצלמה של רושה פיודורובנה בכנסייה החשוכה, בחורף ארבעים וארבע.
"מישהו התפלץ כשנודע להם שחיללנו להם את הקודש הקתולי שלהם עם
זמר מקהלה יהודי מחופש, ועוד נכד של רב".

אירנה השתתקה. עיינה בשלוש התמונות בעיין מהורהר, המשיכה לעיין
כשחזרה לדבר, כאילו רק חלק מתשומת-לבה מופנה לאלן ורחלי, תושבת
במקביל, בינה לבין עצמה, איזו מן התמונות תבחר.
"אלן סיפר לך על הקריירה הקתולית שלו? שלוש שנים לא ראיתי אותו בחיים.
אפילו עכשיו זה מצחיק אותי — הנכד של הרב גינצבורג בכתונת לבנה עם צלב
אדום רקום על החזה".

הראתה לרחלי את תמונתו של אביה, בכובע צילינדר גבוה, עומד בפתח
בית-כנסת שנבנה, כפי שביארה, מכספי יבואני התה היהודים. רק לפני שנים
מספר קיבלה אותה ממוסקבה, אינה יודעת ממי. עיניה ניתקו מהתמונה, עקבו
אחרי עיני רחלי שהביטה כתמונות הרבות והממוסגרות, שהיו תלויות על הקירות.
"כל שאר התמונות על הקירות הללו הן לא שלנו. מצאתי אותן מוסתרות
ברוחים בין הקירות של חדר-השינה, כשעברנו לגור לכאן עם דושה פיודורובנה,
כדי להיות קרובים לאלן".

לידידה הרוסית של אירנה היו קשרים מצוינים עם "הריאקציה הרוסית"
בפריס עוד לפני המלחמה, "ובאמצעותם — עם הריאקציה הצרפתית". בזכותם
היו לפיודורובנה קשרים במפקדה הגרמנית. כשנתנו להם את הדירה הזאת, נודע
להן כי הבית כולו הותרס על-ידי הגרמנים ממשפחה יהודית. את שתי הקומות
התחתונות מסרו לקצין גרמני ומשפחתו שהגיעו מדיסלדורף, את הקומה העליונה
נתנו לרוסיה ולמשרתת האוקראינית שלה, שצוידה במכתבי המלצה מצוינים
מהארכימנדריט הפרבוסלבי ברובע השישה-עשר. אומנם היה עליה לנקות גם את
דירתו של הקצין הגרמני, אך פרט לכך לא הטרידו אותן. כשמצאו את התמונות
בגומחה שבין הקירות הדקים, נודע להן מהכתובות כי היו אלה תמונותיה של
משפחת גרוס-צימר, בעל-הבית שהוחרס. אירנה תלתה את התמונות הממוסגרות
על כל קירות הדירה.

"כל מה שיכולתי לעשות למענם עד שישובו — עד היום אני חולמת בלילות
שזה קורה פתאום".

צבע הזהב החל להתקלף ממסגרות-העץ של התמונות הרבות שהיו תלויות
בכל הדירה המרווחת. תמונות נישואים עם חופה לבנה, תמונות של רחוב פריסאי,
ובו גברת גרוס-צימר בשמלה צרה וכובע המכסה את רוב ראשה, תמונה אחרת
שלה. בגן עירוני עם ילד הרץ אחר חישוק, ואיש עם זקן משולש ופנסנה,
אותו איש נראה על רקע תחנת רכבת וחדר-מכונות ענקיות, ותמונה שלו עם
עשרות אנשים שהקיפו אותו מכל עבר, מביטים בריצינות רשמית אל עיניה של
רחלי. אירנה אמרה שגרוס-צימר היה מהנרס, מנהל מחלקת המעבדות הכימיות
הגדולות שבמעלה הגבעה, ליד הרכבת של בלווי. ידעה שאין סיכוי כי גרוס-צימר

ישובו. בארבעים וחמש חיפשה אותם בכל משרדי הפליטים והעקורים. איש לא ידע מה אירע להם. במקום הקצין הגרמני נכנסה בארבעים וארבע משפחה צרפתית, חודשים מספר לפני תום הכיבוש.

"עד היום הם גרים כאן, בשתי הקומות התחתונות. בהתחלה רצו לקחת גם את הדירה הזאת, אבל אמרתי להן שאנחנו ממשיכים לגור כאן — האנשים בתמונת ואני".

קולה של אירנה, אבד צבעו. חזרה לעיין בתמונות של אלן שהיו מונחות עדיין על השולחן, השוותה אותן עתה עם התמונה הקטנה שפותחה בארבעים וארבע, שהוציאה ממגרת שולחן הכתיבה, לאחר שהרימה את תריס-העץ המעוגל שכיסה עליו. מסרה אותה לידיה של רחלי, אמרה שתראה איך שהעיניים לא משתנות אחרי כל השנים האלה. הכומר שטיכן את חייו, כשהסכים להסתיר את עמנואל בביתו, אמר שרק העיניים מפחידות אותו, יהודיות מדי. אפילו לאחותו לא סיפר הכומר שהילד יהודי. רחלי שאלה איפה גרה פיודורוכנה עכשיו. אירנה אמרה שחזרה לדירתה באוניו פוש, הזמינה גם את אירנה, אבל אירנה לא רוצה לחזור לפריס. רק אם יחזור אולי פעם מישהו ממשפחת גרוס-צימר, אבל בזה היא לא מאמינה.

"זה כמו משפחה מאומצת שלי. מוזר. לא?"

היתה אומרת מדי פעם: "מוזר. לא?" כשהיא מביטה בעיניה של רחלי כאילו מצפה לתשובה, ופונה מיד למשהו אחר כאילו חוששת פן תשיב לה, נבהלת מן הרצינות הנשמעת בשאלות האלה. כאילו אינה מתכוונת לשאול אותן כלל. כשאספה את התמונות והחזירה אותן לחיבת-הקרטון, קמה לפרוש מפה על שולחן-העץ שהתפנה.

"שולחן עתיק שגרוס-צימר הזמינו כנראה אצל נגר רב-אומן. כל החיבורים שלו עשויים רק עץ, אף לא מסמר אחד או דבק. מוזר איך אנשים נעלמים ורהיטים נשארים".

אירנה החלה ללכת לעבר המטבח, כמו ביקשה להסתיר משהו בפניה שהרצינו בדיבור על רהיטים ואנשים. כשאלן שאל אם אפשר לעזור לה, אמרה: "למה לא?" מבלי להפנות את ראשה. רחלי הביטה בהם נעלמים במסדרון הקטן. רצתה לדעת מה היא מרגישה, לא רק להרגיש את זה. עד עתה לא ידעה שאפשר להבחין. נדמה שאירנה להוטה מדי להסתיר את חרדתה שלה מבנה.

"לא מתקבל על הדעת; אבל ייתכן שזו תהיה אמו של בעלי".

כבר לא חייכה. רק כעסה על המשפטים המטומטמים שעולים בדעתה כתיכפות גדולה מדי. היתה גוערת בהם ולא משכנעת עצמה שלא ייתכן. קמה כמנסה להסב תשומת-לבה מעצמה. כמעט כל הפנים הקטנות בתמונות ניסו לחייך, פרט לתמונתו של האיש עם הזקן המשולש. הביט בחומרה אל משהו, כמו הצטלם למרות עצמו. רחלי שמעה את קולה של אירנה לפני שראתה אותה קרבה, נושאת מגש, מהלכת בהילוך מהיר. על המגש היתה מפית לבנה מגוהצת וקפליה

המעומלנים בולטים. העמידה אותנו במרכז השולחן, אמרה. שזה רק ארוחה קטנה לשעת התה "זה בגלל אלן", שאלה אם עליה לכשל להם ארוחת-צהריים, אבל הוא אמר כי הם רק עוברים בדרך מוורסיי, רצה שתכיר ידידה שלו מישראל. כעצם אף פעם לא שוחחה עם מישהו מישראל, חוץ מפעם אחת, כשהגיעה מלוצרן לפריס בעשרים וארבע או חמש. היה צייר ישראלי והכיר רוסים רבים, "אבל לא יכולתי לעזור לו, זה עוד היה לפני שהייתי בבנק של קלמן ולפני שהייתי המטרסה הרשמית שלו, אלן סיפר לך בוודאי על אבא שלו".

עיניה אָרוּו בהצצה שאלתנית, מבקשת לדעת מידת הזעזוע שהיא גורמת לנחלי. אלן העמיד את צלחת-הפירות ואת בקבוק-היין, אמר שאמו מאוד גאה בעבר שלה כמאהבת של בנקאי עשיר: "אמא שלי מאמינה כי כולנו הרבה יותר שמרנים ממנה".

איך אפשר לומר את זה על צלמת? אין לך דבר שמרני יותר מצילום. רק בצילומים נשארים הדברים כפי שהיו, "רק הם מגנזחים את הזמן", כפי שאומר ביזוּדִיה.

שאלה אם הם קוראים את הביקורות שלו. רחלי הביטה בה, מנסה לתאר אותה בשנת עשרים וארבע. שאלה מה שמו של הצייר הישראלי. אירנה הרימה עיניה מהספל הפרחוני, שאליו מזגה קפה מקנקן חרסינה גבוה, אמרה שבגיל מסוים כבר אי-אפשר להיות בטוח אפילו בשמות הגברים בחיך. זה מפתיע אבל עובדה.

יג

כשעלו בשביל המתפתל מרחוב פאנורד, שכו עמד ביתה של אירנה, לעבר תחנת-הרכבת שבמעלה ההר של בלווי, אמר אלן:

"היא מגזימה, כמוכן, בכל חייה אהבה כנראה רק איש אחר, רק שאינה מעריצה אותו ואינה מבינה מדוע לא רצה לשאתה".

כשאירנה היתה בת עשרים וחמש, כבר היתה גרושה מהיהודי השווייצרי הקשיש שלו נישאה, כשהתברר לה שאין לחזור לרוסיה ואין לה זכות להישאר בשווייץ אם לא תתחתן. היתה בוגרת בית-ספר, שהכין את תלמידותיו לחיי נישואים ונימוסים; בעלה היה אלמן ובעל-מלון, והשידוך היה מושלם בעיניו. ניהלה את משק-הבית של המלון והסתירה מחבריו של בעלה את מוצאה. היה שייך

לקהילה קטנה של יהודים חרדים, מנאמני רבי פולני שאלן שכח את שמו, היו להם בית-כנסת וישיבה, על אף האיטור של קנטון לצרף להקים בית-תפילה שאיננו קתולי. בניו של בעלה היו מבוגרים ממנה, ואחרי חמש שנות נישואים "חביבים", כפי שקוראת להם אמו, התחילו לנהל אתה משא-ומתן על תנאי הגירושים. לבסוף התפשרה תמורת סכום פיצויים "על איבוד הכתולים והנעורים", כפי שהיא אומרת, וכאה לפריס לעבוד במלון של אריסטוקרטית רוסיה עיוורת שליד תחנת הרכבת שממול גן לוקסמבורג: באמצעותה הכירה את דוריה פיודורובנה ואת כל שאר "המאהבים והמאהבות הרוסים הזקנים", כפי שאירנה קוראת לאורחים המתאספים עד היום בסלון של הרוזנת העיוורת מאחורי שולחן הקבלה של המלון, בכל יום ראשון, "חוגגים את זכר נעוריהם המשותפים עם נעורי המאה העשרים".

כיוון שידעה גם גרמנית ורוסית, בנוסף לצרפתית שהיתה שפת בית-הספר שלה עוד בפטרסבורג, השיגה משרה בבנק קלמן באמצעות אחת הסוכנות הראשונות לתיווך מוכירות בפריס. כעבור זמן קצר היתה למזכירתו הפרטית של קלמן, שהתמחה בייצוג האינטרסים הסובייטיים בצרפת. לדבריה התאהבה אירנה באביו למן הפגישה הראשונה שלהם במשרדו. אולי דווקא משום כך שותקה התחכנות שלה, לדבריה, ולא הפעילה עליו את "מכבש קסמיה" אלא כעבור חודשים רבים, שבהם היתה לאהובתו. לא ידעה כי הוא מאורס ליורשת עשירה בשטרסבורג. במשך השבוע היה קלמן נשאר בפריס ויוצא עם מזכירתו הצעירה לארוחות-ערב ובילווי לילה, ומשפחתו לא מצאה בה פסול כמטרסה פריסאית מבית יהודי טוב. לנישואים היתה פסולה, כמובן, גם כאוסטיודה, גם כגרושה ובעיקר כמטרסה. היו לה תכשיטים, שקיבלה מבעלה השווייצר כמתנת פרידה וצער, וניירות ערך שקיבלה מבניו בתמורת הסכמתה לגירושין ללא משפט. את כל אלה שמרה בבנק בלוצרן "מפחד המהפכה הצרפתית השנייה". כיום נישואיו של קלמן ל"יורשת" היתה כבר אירנה בת שלושים ושלוש, וכאותו שבוע נכנסה ממנו להיריון מבלי שידע על כך.

אלן דיבר על אירנה כעד ראיה למעשים חסרי-אחריות של ידידה ותיקה, חסרת-תקנה. "תמיד היתה מפתיעה את עצמה בהחלטות גורליות". כששאל מדוע החליטה להיכנס להיריון כשידעה שכבר אין סיכוי שתהיה אשתו — אמרה אירנה כי רצתה ילד והעריכה את הגנים של קלמן, "וחוץ מזה תמיד כדאי להיות ממזר של מסייה קלמן, אם נגזר עליך להיות בן של אירנה גינצבורג".

כשעברה אירנה לדירה שקנה לה קלמן, היתה כבר בהיריון מתקדם, ודוריה פיודורובנה, שהכירה אותה עוד מימי המלון של העיוורת, שאלו חזרה עכשו לעבוד עבודה חלקית, הכריזה עצמה כ"סנדקית של מי שייולד, אפילו יהיה יהודי". כיוון שאירנה חתמה הסכם עם קלמן, שלפיו התחייב שלא לנסות להתקשר לא עם מי שייולד לה ולא אתה, היתה דוריה הידודה היחידה שדאגה לה בחודשים הראשונים אחרי הלידה. כשגדל היה אלן מטייל עם דוריה

פידורובנה ביער פולון הסמוך לביתה ושמע ממנה סיפורי ילדותה בין "הצארים והצאריות החביבים של מוסקבה".

קלמן עמד בתנאי ההסכם. בפרוץ המלחמה היה כלונדון בענייני הבנק ונשאר שם עד כניסתו של דה גול לפריס. אשתו ושני בניו נשארו בשטרסבורג. כלילה, שבו פורסמו פקודות המשטרה על חובת היהודים לענוד מגן דוד צהוב, הגיעה דוריה פידורובנה לדירתה של אירנה, לקחה אותה ואת הילד, שיכנה אותם בחדר המשרתת שלה והשביעה את אירנה לא לצאת מן הבניין עד אחרי המלחמה. אלן היה בן חמש, ועד היום הוא זוכר את כאב השיעמום. חמישה חודשים גרו בחדר הקטן, אמו היתה יורדת מדי יום לדירה של דוריה פידורובנה, כדי שהשכנים יאמינו כי היא המשרתת החדשה. כשמצא עצמו יום אחד לברו בחדר הקטן, ירד אלן במדרגות האחוריות, הלך באווויו פוש כמעט עד האטואל, מקווה לראות את אשה-התמיד שאהב. מכונית משטרה עצרה לידו, שוטר צרפתי הכניס אותו למכונית בכוח, כשסירב לומר לו את הכתובת שבה הוא גר. "בתחנת המשטרה קבעו את יהדותי בטקס הפשטה שהצחיק אותם מאוד".

אלן דיבר בקול מבודח. היה זה סיפור על גיבור שכבר לא היה הוא. אמר שאמו מאשימה את היום ההוא בהחלטתו של אלן להיות לשוטר, אחרי שסיים את האקול נורמאל, שבו הוכשר להוראה. רחלי שאלה אם הוא יודע את הגורם להחלטתו. אלן הצביע על הכנסייה הקטנה במרכז פלווי, לפני הירידה לתחנת הרכבת לפריס. אמר שזה נראה הפחד. שלוש שנים פחד יום-יום, שמישהו יפשיט אותו ויגלה את האמת. ידע כי כל שוטר הוא סכנה, לא רק לו. גם לאמו ולדוריה ולכומר הצעיר שהיה אחיין של דוריה, המיר דתו לקתוליות וחי עם אחותו בביתן שמאחורי הכנסייה, אשר לידה עמדו עתה.

זכר שאפילו כשהחל לנסוע עם חבריו מבית-הספר התיכון לפריס לשוטט כרחובות בימי חמישי אחרי-הצהריים — הסתיר מהם כקושי את פחדו משוטרים. כל-כך התבייש כפחד עד שלא דיבר עליו אפילו עם אירנה. רק בגיל מבוגר מאוד קשר את פחדו לילדותו. כשהחלו לרדת במדרגות אל התחנה, שאלה רחלי איך הסכימה אירנה לפגישתו עם אביו. אמר שלא הסכימה. הקפידה על מילוי כל סעיפי ההסכם הישן עם קלמן, גם כשכבר ידעה כי בשורבו לא מצא את אשתו ובניו ואיש לא ידע היכן נרצחו, ביקש רק לראות את בנו, הבטיח לה כי לא יגלה לו את זהותו. אלן היה נפרד מחבריו בפריס, הולך לרחוב לוי שליד האופרה, שבו נפתח מחדש הבנק של משפחת קלמן, עומד משך שעות במדרכה ממול, מנסה לנחש מי אביו. בפתח עמד קונסיירג' זקן כמדיס, אחרי-כך נודע לו כי היה עומד שם עוד בימי סבו של אלן והמשיך לעמוד שם בימיו של הינריך הופמן, הממונה מטעם שלטונות הכיבוש על החרמתו והנהלתו של הבנק. בגלל מדיניות ההשקעות הפיקחת במכרות האבץ ובפוספטים במרוקו הספרדית המשיך בנק קלמן לצבור רווחים גם בימי המלחמה. עכשיו היה הקונסיירג' הזקן מצריע ליוצאים ממכוניות הסיטראן הרבועות והארוכות. בהזיותו היה גם הוא

אחד מנוסעי המכונות האלה, מחזיר הצדעה או הינף יד לקונסיירג' הזקן, המכיר כמובן את היורש הצעיר.

עד היום אין הוא יודע אם היתה זו סקרנות או תאוות כצע, שהגיעו אותו לבקש בגיל חמש-עשרה את אמו לשחרר אותו מההבטחה שלא לנסות להיפגש עם אביו. היה חולם חלומות של יורש עשיר הנוקם נקמת אמו ומחזיר לה את כל המגיע לה, נהנה מהכבוד שהכול רוחשים לו עד שאיש אינו מעז להזכיר לו כי הוא ממזר.

התחיל לחזור למקום התצפית שלו כל שבוע, מנסה להימנע מעיני השוער הזקן שהתחיל להכירו. כבר ידע מי הוא אביו מתמונה שהתפרסמה בעיתון והתחיל חושש מפגישה מקרית, שתהיה בבחינת בגידה באמו. לבסוף אמר לה שיהיה עליה לנהוג כמו המלך בנסיך הקטן ולהסכים לרצונו של הנתין היחיד שיש לה, כדי שתוכל להמשיך למשול בממלכתה שלטון בלי מצרים. ביום ההולדת החמישה-עשר של אלן, כשחזרו מהארוחה התגיגית שהכניח לו דוריה בדירתה, הראתה לו אירנה את המכתב ששלח אליה קלמן שש שנים קודם לכן. התחנן בו כי תרשה לו להתראות לפחות עם בנו, "כל מה שנשאר לי בחיי — חוץ מהאבל והכסף". כתב שאינו יודע אם יוכל להתגבר על הגאווה הארורה ולכתוב לה אי-פעם עוד מכתב תחינה כזה, אך השביע אותה כי תשמע את קול תחינתו יום-יום, כפי שהוא שומעו בתוך עצמו, בעל כורחו.

רחלי הביטה באלן בתמיהה. ככל שסיפורו נעשה רגשני יותר כן נעשה קלוז משועשע. כשסיפר על המכתב של אביו, אמר כי הפתיע אותו שאמא שלו "מסוגלת לזוועות כאלה, רק רוסים סנטימנטלים כמוה מסוגלים לכך". עמדו על רציף התחנה הפרורית של בלווי. אמר שזו הרגשה משונה לעמוד במקום שהיה בו ילד, "להרגיש בבת-אחת מה שהרגשת אז ומה שאתה מרגיש עכשיו".

"ובמשך המלחמה לא ניסה אביך למצוא אתכם?"

"שאלתי אותו. אף פעם. פיודורובנה חושבת שזו 'התנהגות יהודית טיפוסית — נאמנים למשפחה עד טירוף ובוגדים באהובות ובליריהן כמו הגויים'". גם האנטישמיות של פיודורובנה שיעשעה אותו. רק שנאתה לצרפתים היתה גדולה מההערצה העוינת שרחשה ליהודים. את הצרפתים שנאה יותר, כי תמיד שיתפו פעולה עם הגרמנים ותמיד מצאו להם שעיר לעזאזל "כמו דרייפוס". אבל כין היהודים המחושבים תמיד, בגלל "חוכמת השדים שנתן להם אלוהים כשבחר בהם", היו לדעתה גם יוצאים מן הכלל — "כמו אירנה גינצבורג, למשל — נשמה רוסית טהורה", לדעתה, מסוג הנשמות הרוסיות, אשר בגללן בחר אלוהים באמא רוסיה כארץ-הקודש אחר שהשכינה גלתה מירושלים.

אלן אהב את דוריה פיודורובנה. אומנם היתה מ'מוצא אנטישמי" לפי דבריה, אך במעשיה ובתפילותיה בזמן המלחמה כיפרה על העוונות של "האבות הכויארים הקטנים שלה", כולל השנאה שנטעו בכל רוסיה טוב לבני עמו של הכן היחיד של

אלוהים. כשהביאה את אירנה ואת אלן לגור בביתה, תלתה על דלת הכניסה את תמונתו של "הבוגד פטן כרי שכל הגוברים והקונסירגיים יוכלו לדוות לממונים עליהם". אמרה שרק אז עלה על דעתה בפעם הראשונה שבן האלוהים הוא יהודי, "ושזה בעצם לא מפתיע. אפשר היה לצפות כי זו תהיה הבחירה של רוח הקודש — לבחורות היהודיות היה תמיד מזל".

הרכבת החשמלית לפריס החליקה על פסים שאוחזו עד שלא נשמע קול תקתוק הגלגלים בחיבורי המסילה. רחלי זאלן ישבו במפלס העליון של הקרון הארוך. מבעד לחלונות-הענק חלפו במהירות עצים ואורות שנדלקו בחלונות הבתים על גבעות מרוחקות, ושלטים מוארים החוזרים זה אחר זה על שם העיירה שבה חלפו או נעצרו לשניות מעטות. רחלי הביטה באורות הרחוקים כששאלה אם הוא עדיין זוכר את יום המאסר שלו בזוועה. אמר שנדמה לו כי הוא היחיד במשפחתו שהשתחרר מהטראומה. בעצם כמעט אינו זוכר את המאסר, רק את הבדיקה ואת הכניסה הפתאומית של הרופא הגרמני, שהיה אף הוא במדים, דיבר צרפתית משונה, שאל שאלות כרעסות, הסיע אותו מתחנת המשטרה במכונית של הצלב האדום, נסע מהר מאוד מסביב לאטואל ופתאום עצר, בדיוק במקום שבו אסרו אותו השוטרים הצרפתים, כשפתח צעק כי ירוץ אל אמא שלו וסגר את הדלת ונסע בחושך. בחזר מצא את אמו ואת דוריה יושבות על שתי המיטות בלי אור.

כשאלן סיפר על הכומר בבלווי ועל ביקוריה של דושה, שחזרה והשביעה אותו לשמור את סודם ולזכור כי הוא הנכד של פיודורובנה, וכי אביו נהרג בהפגזה — היה קולו של אלן מאבד את הארשת המשועשעת שבה סיפר על אמו ואביו והבנק, שהחל שוב משלם לאירנה קצבה חודשית אחר המלחמה, גם כשסירבה להצעת אביו לשנות את שם בנו לקלמן ולהרשות אימוץ פורמלי שלו על-ידי אביו. קלמן ביקש להבטיח העברות הון, שתיעשינה בתוך המשפחה כדי להזילן. לא יכול היה להבין איך אנשים רציונליים כמו אירנה זאלן יכולים לסרב למעשה, שכולו רווח ואין בו הפסד לאיש.

כל שבוע, כיום חמישי בצהריים, היתה מופיעה בבית-הספר בסן קלו מכונית הסיטראן השחורה עם הנהג של אביו. אלן היה נהנה ממבטי חבריו, כשהיה נכנס למכונית שתוכתה לו ליד השער. הנהג היה מסיע אותו לשאנו אליזה למסעדת פוקה, שבה חיכה לו אביו בשולחן-הקבע שלו.

"ומאז אתם נפגשים כל שבוע?"

"כל יום חמישי בצהריים, זה עשרים שנה, גם הוא אוהב מסורת, כמון".

"ואתה?"

"אינני יודע. זה לא מפריע לי. ולו זה חשוב. הוא אחד האנשים הבודדים

ביותר שהכרתי".

"כמון?"

"לא כמוני. אני יודע ליהנות מכדידות".

"ומנין לך שהוא לא נהנה?"

לדעת אלן לא היה אביו מסוגל ליהנות מדבר. עליכן היה עסוק כל-כך. בכנק או בכדיקת חישובי הקץ של הקבלה, בעזרת תוכניות מחשב, "המסווה המדעי שלו לעיסוקיו בביאת המשיח". הודה כי הוא מוקסם מתערובת חסרת-הסכר זו של רציונליזם חסר-רחמים ואמונה מיסטית "במשמעות החיים היהודיים, בעידן שבו שאר החברה האנושית מאבדת חוש המשמעות שלה בגלל התפוררותה לאוסף מקרי של יחידים מנותקים". לדעתו חייבת חברה כזו להידרדר לברבריות, ככל שהתנאי האנושיותם של היחידים הולך ומתנוון.

לרחלי נדמה היה כי אלן נטה להסכים עם אביו ביחס לקצה הקרוב של החברה האנושית, אך ללא יוצא מן הכלל יהודי. הטרור הפושט בעולם נראה לו כאחד הסימפטומים המובהקים לכך. "מסוכן יותר מהפשיוס או הקומוניזם — ביטוי לאי-ההכרה בקיומה של חברה כהנאי הכרחי לאנושיותו של היחיד".

ירדו במדרגות הנעות במפלס הרציפים הנעים של תחנת מונפרנאס, אל הכיכר החדשה לרגלי המגדל רבי-הקומות, שגם בו ראה אלן סימן להתפוררותה של הרקמה החברתית של פריס.

כשחיבק כתפיה בידו, אמר שלא קיווה כבר לפגוש מישהו צעיר שהמלים תהיינה חשובות בעיניו. רוב האנשים שעמם נפגש חשבו כי כל דבר בחייהם חשוב יותר ממחשבה. מה שרחלי קוראת "פסימיות שלו" אינה אלא הכרה מפוכחת בתהליך מודרך על-ידי הפחד מהטרור ומהמלחמה בטרור, המחייבת כביכול מדינת משטרה.

"אצלנו אין מדינת משטרה, ואף אחד לא מפחד שהטרור יפורר את המדינה". "אצלכם יש שתי משטרות. זו שמטפלת בטרור היא יעילה, כי היא מחוץ לחוק. והשנייה — אינה מסוגלת להתמודד אפילו עם שודדים או סחטנים. מישהו מהפסיכולוגים החברתיים שלכם הסביר את זה באמונה של רוב היהודים, כי חוקי מדינה אינם מכוונים להם".

"לא ידעתי שאתה מתעניין במה שקורה שם".

"גם אני לא. משך שנים חשכתי שלישראל אין שום משמעות בחיי".

"ומתי נודע לך שיש?"

"כששמתי לב איך אני קורא עיתונים במלחמת ששת הימים".

"כשנבראת השואה של אבא שלך כמעט התגשמה".

"קרא לזה 'הצליבה השנייה'".

"אתה מכיר מישהו בארץ?"

"אני מכיר שוטרים".

"ואוטי".

"אותך אני לא מכיר".

"לי נדמה שאנחנו מכירים מתמיד".

"ואני עוד לא מאמין שזה קורה. פשוט לא יכול להיות שאני עומד אתך כאן וטוב לי כל-כך".

"לא מספיק שזה עובדה?"

"עובדה שלא תיתכן".

"ואם אומר לך שגם לי טוב כמו שלא היה לי אף פעם, האמין?"

"לא".

"איש משונה".

"כן".

"זה מפני שאתה יודע ליהנות רק מהבדידות שלך?"

"זה מפני שאני לא יכול להבין איך אפשר להיות קרובים כל-כך פתאום, מעבר לתהום".

"הגיל שלי מפריע לך?"

"אינני יכול להבין איך הגיל שלי לא מפריע לך".

"אני עיוורת גילים. יש דבר כזה".

כשיצאו בלילה מביתו, שוב היתה השעה שתיים אחרי חצות. כמו אתמול. לא ביקש ממנה להישאר. כאילו לא ייתכן שתהיה שלו. צעירה מדי. סיפרה לו על בריאן. לא סיפרה לו איך זה קרה אבל רצתה שיידע ששכבה אתו. להיות מבוגרת בעיניו? איך משכנעים אדם מבוגר שלא יפחד מגילה של אהובתו? הטוב פשוט ככל גופה במגעיו, בשתיקות הארוכות. איך לשכנע שטוב? כשחיקה זורעו אל שדיה מבעד למעיל-הצמר החדש, קיוותה כי יבין מעצמו. על שלט בפנינת רחוב היה כתוב רחוב פלריס. כבר הכירה את כל שמות הרחובות החוצים את רספאיל בדרך מביתו לביתו של עמנואל. עכשיו עברו ליד בית-הספר לשפות. אמר שאילו לא היה לה צבא, יכלה ללמוד כאן את כל הצרפתית החסרה לה לרעתה. אמרה שיש לה צבא. בעוד פחות מחודש. אמר שלא ייתכן. כשבוע הבא הבטיחו לו חופשה, אם היא רוצה יוכלו לנסוע לחמישה ימים ללואר.

אמר את זה כבדרך-אגב, כאילו רק עכשיו עלה על דעתו לשאול אם רוצה. שאלה אם הוא חושב שזה בסדר לצאת לברו עם ילדה כל-כך צעירה לטיול בן חמישה ימים. אמר:

"ודאי שלא. אבל כנראה שאין בררה".

"לא?"

"לי — לא, ואת הרי עיוורת-גילים".

שוב עמדו בחושך, ליד פסל בלזק של רוזין, בין העצים, בסוף השדרה. כמעט סופה של הדרך הלילית, שהפכה מסורת מאז הפעם הראשונה שהתנסו כאן, אי קטן של חושך מוצל מאורות פרשת הדרכים. ידעה שרוצה בה. ידעה כי הוא אהוב עליה מכל מה שידעה. לא רק הרגישה בזה, ידעה. רצתה שיחזרו לביתו. אבל הם הלכו וקרבו אל אור הרמזורים שבצומת, עברו את רחוב מונפרנאס

הרחב. מלצרים ב"דום" שוב הרימו את הכסאות והעמידום על השולחנות במרפסת הסגורה. בחלון של עמנואל שוב היה אור, כמו בכל לילה.

יד

"...יש כי השתתפות בצערם של כמהים המחזרים לשווא על פתחי האמונות, מבקשים ודאות בכל מחיר, עולמות שהכול שריר בהם, שכל סטייה בהם היא כפירה, וכל שאלה שאין לה תשובה נראית להם כרשעות.

"למה הדבר דומה? למאמינים בגן-עדן פוליטי המצפה לבואנו בשעריו, הנמצא, כמו בכל האוטופיות, מעבר לפינה של הזמן.

"כמו כל גן-עדן, גם אוטופיה עשויה תשובות שאין אחריהן שאלות, אמונות שאין בהן ספקות, סיפוק שאין אחריו תשוקה. תשאל — מה ערך לעדניו של גן שהווה שלו אין לו עתיד, ועינוגים שבו אין אחריהם תשוקה, לשם מה עולם שאין בו שאיפה, כיוון שלא תיתכן בו תמורה?

"הכמהים לאמונה מבקשים להחזיר את הדעת אל התפוח, אל טרם-דעת-טוב-מרע.

"כמה קבין של אנטייהודיות בראשיתית מצויים בכמהין פטרייתיים אלה, החותרים לגן-עדן אשר בסוף העתיד? החידוש המהפכני ביותר של 'בראשית' הוא במרד נגד פולחני דתות המוות, שעודדו את התקווה לגן-עדן המצוי מעבר לחידלון שבפטירה. 'בראשית' מיקם את גן-העדן לפני החיים בעולם הזה, סמוך לבריאתו של היקום, טרם היות לאדם חיים אנושיים. רק כשיצא אדם מגן-עדן, מתחיל סיפורם של אבות התרבות האנושית, ממציאי האוהל והמקנה, חרשי הנחושת והברזל, תופשי הכינור והעוגב. בזכותם החלו לקרוא לבני-אדם בני-אנוש.

"לעומת היסטוריה אישית, שראשיתה ואחריתה שוות-ערך — מהלכת ההיסטוריה של האנושות, אליבא ד'בראשית', בין עולם שכולו פתרונות מוחלטים, הנראים אפילו לכורא עצמו כ'טובים מאוד', לבין עולם המתעשר תדיר בכעיות חסרות-פתרון, ההופכות אתגר תמיד לתבונה האנושית. המהפכה האידיאית שבהקדמת גן-העדן לראשיתה של ההיסטוריה — נוקטת עמדה חד-משמעית-כלפי חיינו המתנהלים בזמן-תד-סטרי, בלתי-הפיך. סיפורי בראשית מהלכים על-כן מן הפתרון אל הפרתו. כל אמונה בפתרון מוחלט מופרת ב'בראשית' בשיטתיות — על-ידי הסקרנות והתשוקה. אפילו בני-האלוהים נופלים מהשמים על בנות-האדם מרוב תשוקה. כשהאשה מסרבת לציית לאיסור השרירותי נגד דעת טוב מרע — אוחות פניקה בקהילת האלוהים הנבהלים לאמור: הן האדם

היה כאחד מאתנו לדעת טוב ורע, ועתה פן ישלח ידו ולקח מעץ החיים ואכל
וחי לעולם?!

"כל עוד לא ידע האדם אלא את הטוב בלבד — לא היה אנושי ולא יכול היה
לצאת מכלא גן-העדן. בניגוד לחוקי המיתוס של אלים כלי-יכולים, מוצאים עצמם
אלוהים בבראשית חסרי-אונים כנגד הבלתי-יצפוי: הרצון של היחיד האנושי
לדעת, הרצון שלו להבחין בין טוב לרע, חוסר-היכולת שלו לוותר על הבושה.
"הדעת והבושה ירדו כרוכים בעולמו של בראשית. מאז מהפכת הדעת החל
האדם להסתתר מפני אלוהיו, לסכול, להשתוקק, להתענג, לשאוף — להיות
אנושי.

"היתה זו אבן-פינה לגישת יהדות בראשית אל החיים: ראיית הדעת כשורה
אינסופית של הפרכת תשובות ופתרונות, הפיכתן לשאלות חדשות, גם אם
לפתחם של השואלים רובצים יצרים קמאיים, המזכירים לאדם את החייתיות
שהביא עמו מגן-העדן, או בגלל כך. הפיוס של בראשית מצייר את החיים
האנושיים לא כדרך אל מחוז תפץ של אושר, אלא כדרך המוכילה ממנו. אין זו
תקווה לנחלת מנוחה טופית שמחוץ לדעת, כבני-רוונה, אלא התנגשות בלתי-פוסקת
בין היצר ובין הדעת, בין המעשה והבושה, בין הפתרון והבעיה החדשה שהוא
יצר.

"אופטימיות כזאת של סופרי בראשית מציגה את גדולתם של החיים בניבורים
רבי-ממדים וייחודיים כאברהם, המעז לשאול את הבורא אם שופט כל הארץ
לא יעשה משפט, כשהוא עצמו מגרש את בכורו ואמו למדבר לגווה בצמא,
משאל את אשתו לפרעה כדי שייטיבו לו בגללה, עוקר את בנו אל המזבח
להקריבו לעולה כדי לרצות את אלוהיו, חולם להיות אב המון אשר ירבה כחול
אשר על שפת הים, מנצח את ארבעת מלכי האימפריות הצפוניות של המזרח
התיכון בצבא קטן ומתוחכם — אך מסרב לקחת אפילו שרוך נעל כשלל, עומד
על זכותו לקנות, ולא לקבל, אחוזת-קבר ההופכת אותו לאזרח הארץ הנבחרת
אשר בא אליה כעולה ראשון ויצא ממנה כיווד ראשון, בעת הרעב.

"בראשית' מוקם על-ידי עורכי התנ"ך בראשיתה של ררך ספרותית והגותית,
אשר בסופה עומדים קהלת ואיוב, סיומת ותמצית המוטיב העיקרי של בראשית:
התנגשות התמידי בין אדם לאלוהיו; בין אדם לדיוקנו האידיאלי, בין אדם לבין
האידיאל שברא בדמותו ובצלמו, סמל לשאיפתו ולכשלונו. אלוהי השגיאות
והחרטות והנקמות האנוצנטרית הוא גם אלוה בורא יקום ואדם — גיבורה
הפיוטי הראשון של הספרות היהודית, של התנגשות התמיד בינו לבין ברואו,
ביטוי לאמונה בקונפליקט התמיד בין הרצון לתמורה לבין הרצון לשימור הקיים
— לא רק בעולם, אלא גם בדמותו ובצלמו של האדם.

"כשאנו מתבוננים במראה של ערכים אשר עוצבה על-ידי הבושה והדעת
— מתעורר לא רק הרצון לתמורה מהפכנית, כביאת המשיח; מתעוררת
גם הכמיהה לאמונה בגן-עדן חדש שבו יש פתרון לכל בעיה, פוליטית ומוסרית.

כיוון שאין לאמונה זו אחיזה במציאות — נתפשים המאמינים לנהייה אחרי כל בדל הבטחה מטעמה של האוטופיה, כאילו אין השאיפה האוטופית לעולם שכולו פתרונות דומה לשאיפה לעולם, שהריקות ממלאה אותו על גדותיו, ורק הרצון האנושי מפריע בו את הרוגע והחושך שעל-פני התהום.”

טו

עמנואל הניח את הדפים המצולמים של הרצאת שניאור על המעטפה שהגיעה בדואר אוויר, ועליה בולים רבים מאוד, לרצות את הדוור. היתה זו סטנוגרמה משוכפלת שפוענחה על-ידי האסיסטנטית החדשה של שניאור. בעבר היה

שניאור שולח לבנו רק אסופות מאמריו כעיתון; עתה, משהחלה ארלט בפענוח סטנוגרמות הרצאותיו, החל לשלוח לו גם אותן. עמנואל הצטער על אביו שזרה רעיונותיו כרשימות ובהרצאות, כשהוא נשאר כאחד מאזורי השוליים של התרבות הישראלית. כבר שלושים שנה שהוא נח, לדבריו, להנאתו "על גדות האגם הרוגש והבלתי-מרגש של החיים האינטלקטואליים הרדודים בישראל, אולי מפני שאיני אוהב לשחות".

היו מתראים לעתים נדירות. שניאור היה עוצר בפריס מדי שנה כשבוו הכיתה ממסעי ההרצאות, שאורגנו לו בארצות-הברית על-ידי "המכון לחינוך מורים בהשכלה הגבוהה". היה מבלה עם בנו כשוטטות לילה בעיר, בארוחות במסעדות הלילה בשוק הסיטוני, בבתי-קפה שהיה רגיל לשבת בהם בימים שבהם עבר בפריס. כשהיו מגיעים לאכול ארוחת-בוקר בכיסטרו של תחנת-רכבת, הפתוח כל הלילה, היה שניאור מאושר "בתשישות מרעננת", שיכור מכל אלפי המלים שדיברו במשך הלילה, לא זכר על מה.

היתה ביניהם קרבה חסרת-מעצורים, שניסתה ולא הצליחה לגשר על המרחק ההולך וגדל ביניהם בגלל נדירות הפגישות. הצליחו אומנם לחמוק בדרך-כלל מנושאי המחלוקת חסרת-התקווה, אשר שניאור לא קיווה לישיבה ולא יכול היה להשלים עמה. עמנואל האשים את אביו בקשחות נאמנותו ל"חובה האינטלקטואלית להיות בלתי-עקבי בעולם שבו התמורה היא הדבר העמיד היחיד".

לעומת אביו, שלא פסק לחקור אותו על ידידיו ותלמידיו וחברות חדשות שוודאי נפגש בהן מאז הפגישה שעברה — לא הצליח עמנואל לשאול את אביו על חייו ועבודתו או אהבותיו, ובייחוד על יישום העקרונות של "הנישואים הפתוחים", שלהם הטיף בשורת מאמרים לפני שנים מספר. האם כאב שניאור את בגידותיה של חגיית בנסיעות הממושכות לסיורים וכנסים של ארכיטקטורה חינוכית? אולי התייחס לעצם המושג "כגידה" כשריד מגוחך "מעיוותי האמונה בנישואים הסגורים"? האם ארלט היתה פיצוי לקנאה שהתבייש בה כחטא? הרצאה אחרונה זו על גן-העדן נראתה לעמנואל כחשובתו של שניאור למה שראה כאמונה תפלה של בנו, "כי לכל בעיה יש פתרון ולכל עולם הזה יש עולם הבא", כפי שהגדיר את האוטופיסטים באחד ממאמריו הקודמים. גם בפגישה האחרונה שלהם, לפני חודשיים במרתף קפה מריניאן, לא הצליחו להתחמק מהמחלוקת העקרונית אשר עמנואל ראה כמחלוקת מוסרית ולא פוליטית. אמר לאביו:

"עצם החיים בישראל הכובשת הוא בכחינת נקיטת עמדה לא מוסרית, עקבית מאוד, בייחוד לאיש כמוך שאינו מאמין בעקביות".

זכר את המלים כשרשם, כדרכו, בשולי ההרצאה של שניאור סימני שאלה ותמיהות ונסיגנות הפרכה לענותיו של שניאור ולמשתמע מהם. עכשיו רשם:

"כיצד אפשר להאמין באידיאלים אם אין מאמינים בפתרונות? מהו מוסר אם

לא מערכת עקרונות המדריכים עקביות?"

היה מביטח לעצמו כי יכריח את אביו לחשובה. כשהיו נפגשים — נשכחו השאלות בגלל שאלות חדשות. חריפותו של שניאור היתה שרד אחרון להפכנותו בעיני עמנואל. זכר את הלהט שלה כגעועים. לדעת עמנואל יכול היה שניאור להיות אחד ממנהיגיה של התנועה לשלום במזרח התיכון, לו רק נשאר עקבי בהתנגדותו הקולנית לממסדים הציוניים הריאקציוניים, כפי שעשה מאז היה החבר הצעיר ביותר בקונגרס הציוני בווינה. מאז שהצטרף לתומכי רעיון החלוקה של ארץ-ישראל, כשהוצע על-ידי בן-גוריון "כאלטרנטיבה מעשית יחידה למנדט הבריטי", הפך גם אביו לקונפורמיסט ריאקציוני, התומך בדיכוד בכל מעשיהם של מנהיגי הממשל הישראלי "כהכרח מגונה — אך בלתי-נמנע". היתה זו ההגדרה שתירצה, לדעת עמנואל, את כל מעשי התועבה של הממשל הישראלי, אשר לא ייתכן כי שניאור השלים עמם בתוך-תוכו. במקום להיאבק מאבק פוליטי, הטביע שניאור את שרידי קיצוניותו בפולמוסיות אגרסיבית למען פרשנות אתאיסטית של התנ"ך, כתנאי לשחרור המחשבה היהודית החופשית מכל אידיאולוגיה המנסה לשעבד אותה מחדש.

כשחזר וסידר את עמודי הסטנסיל של ההרצאה, הבחין כחתימתה של ארלט: "גרשם על-ידי ארלט חזן" היה כתוב-בתחית העמוד הראשון. רחלי אומרת שארלט היא ממשפחה יהודית עשירה ממצרים, על-כן היא יכולה להרשות לעצמה להיות איסטיטית של שניאור, לקנות לעצמה מכונת סטנוגרמה, לבנות דירה משלה בעיר העתיקה בירושלים, שבה היה שניאור מכקר כנראה בימי ההרצאות שלו במכון להכשרת מורי אוניברסיטות.

השעה היתה קרובה לשתיים בלילה, ורחלי עדיין לא חזרה. אין ספק שהיא שוכבת עם אלן, ואין ספק שעמנואל מקנא לה. למה אינה נשאת ללון בביתו? אולי אינו מעז להציע לה. יהודי צרפתי — עדין, מעונה, תרבותי מדי. עמנואל ידע כי היה רוצה להיות כמוהו, "בלי הגיבנת הישראלית שלי".

כמעט לא התראה עם רחלי. במשך היום היה עסוק בעריכת סרטי הסטודנטים שהיה צריך לסיים עד סוף הסמסטר, לפני הגסיעה. הלילה החליט לחכות עד שתבוא. רצה להראות לה את הרשיון החתום, שקיבל היום בשגרירות והמאפשר לו לנוע בשטחים הכבושים ולצלם כרצונו את צילומי הרקע והראיונות לסרטו. דוקטור איתן זיו, נספח התרבות בשגרירות, שנתן לו את הרשיון היום אחר-הצהריים, דיבר צרפתית-בלגית רהוטה בנועם אקדמי ובסבלנות נוצרית למשוגות שמאלנים ישראלים מטורפים כעמנואל. "הגיע הזמן", לדעת זיו, "ואיני מסתיר את דעותיי אפילו מהשגריר והשר — כי יש לקרב את האינטלקטואלים הישראלים היורדים על-ידי עידוד עבודתם בנושאים ישראליים". זיו הטיף לסובלנות והידברות — בניגוד לגישתם של "המרובעים המפא"יניקים, שהשתלטו על משרד החוץ הישראלי ומסונוורים עדיין בעלבון ובאכזבה נגד כל מי שעזב את הארץ המובטחת, כיוון שהוא מתנגד לאורח-החיים או המדיניות הישראלית — עד שללא כוונה

הצליחו להרחיק מישראל הרבה מאנשינו". לדברי זיו, הוא מייצג "קו הפוך שעיקרו חינוך אחרי כל אינטלקטואל ישראלי ויהודי, יהיו דעותיו אשר יהיו". כדי שלא תהיה טעות בלבו של עמנואל, הדגיש זיו כי לו עצמו "אין כל ספקות בצדקתה של מדינת ישראל לפני מלחמת ששת הימים ואחריה, אבל חיוני לשמוע גם את אלה שיש להם ספקות, ולו רק כדי להוציא את הספקות מלבם".

בקושי התאפק עמנואל בעת השיחה משאלות שהיו עולות בו בזעם. אחרי שיצא מהמשרד היה חוזר לעצמו על השאלות שלא שאל. היה רוצה לראות פניו המחויכים של זיו, לו שאל אותו אם הצדק הישראלי התגלה גם במחיקת שלושת הכפרים בלטרון וחרישתם עד שאין זכר כי היו כפרים כאלה? או באיסור על הפליטים החדשים מהשטחים הכבושים לשוב לבתיהם? התבייש שלא שאל. לא התחרט. היה חייב לסבול בשקט את דבריו של זיו, שאהב מאוד לשמוע את קול עצמו, ודיבריו השקולים והמתונים והנאורים כל-כך, עד שלא יכול היה לעלות על דעתו כי מישוהו יתנגד להם. תמיכתו של זיו היתה חיונית להפקה, ולא ייתכן כי עמנואל יחבל בה רק מפני שאינו יכול להתאפק מלומר אמת. בעת העריכה הסופית של הסרט, שתעשה ממילא בהמבורג או בפריס, יוכל עמנואל להכניס את השאלות הללו כחלק מה"זכרונות" שמספרים אנשים בעתיד, כשהם נזכרים בשנות השישים הרחוקות. לא הכניס אותם לתסריט שקיבל את האישור. הכרת מגונה.

זיו הצטרק על הצורך בפירוט הנדרש בטופסי הבקשה לרשיון. אמר שהוא מבין כמה זה בלתי מקצועי לדרוש פירוט כזה מתסריט לסרט דוקומנטרי ביסודו. לו היה הדבר תלוי בו, היה מאפשר פתיחות גדולה בהרבה והיה זוכה לרצון טוב יותר בקרב "האינטלקטואלים ועיתונאי הטלוויזיה". אבל "כמו כל מדינה במלחמה, חייבת ישראל גם היא לפקח על המידע הנאסף בתחומה, וכמו בכל מנגנון ביורוקרטי יש גם אצלנו סיבוכים וסרבולים מיותרים".

כשיצא עמנואל מהשגרירות, לא מצא אדם לספר לו כי קיבל את הרשיון החתום. נעמי יצאה לטייל עם מרתה לקתדרלה של ריימס, בעודן מצפות לתשובתו של אמרגן התקליטים. רתלי יצאה לוורסיי עם אלן. כל לילה, לפני ששכב לישון, היה מכין לה משקה שוקולד חם, שבו היה מפנק את עצמו מאז שאמו לימדה אותו לבשל לעצמו קקאו כשעוד היה ילד. היה זה התבשיל הראשון שהכין עמנואל לרחלי כשהיתה ילדה, הגיש לה אותו בערב הראשון, כשחזרו מקפול. מאז נפגשו רק בארוחות הבוקר או בפגישות לילה חטופות, משתמטים מוויכוח.

רחלי היתה נבונה, לדעתו, נבונה מכדי להיות ציונית כל-כך. "מה גורם לאנשים להישאר נאמנים לאמונותיהם כאילו אין כל קשר ביניהן ובין התבונה?" אמר את המלים לחלל החדר הריק. בזמן האחרון היה שומע את עצמו אומר פתאום דברים לעצמו בקול רם. נבהל. ידע שזה קורה לאנשים זקנים המבלים בעיקר עם עצמם. כשאמר לה כוויכוח ההאשון שלהם, כי אמונה מבוססת על

ידיעה ומוכרחה על-כך להשתנות עם השתנות הידיעה, ענתה: "ככל שאני יודעת יותר אני משוכנעת יותר, כי זכותם של היהודים להבטיח את מדינתם מפני השמדה בכל דרך הכרחית. איזו ידיעה יכולה לערער את האמונה הזאת?" ובכלל לא שמעה עדיין על בני-אדם שתוספת ידיעות משנה להם את הדעות והאמונות. שאלה אם יש לו הסבר מדוע אנשים מעטים כל-כך משתכנעים לדעות מתנגדיהם בפוליטיקה?

חשש שרחלי שמעה אותו מדבר אל עצמו. אולי היא במסדרון מעבר לדלת הדקה. שמע צעדי אשה. עקבים גבוהים. לא היא. כנראה מדלן. אשה כושית, דקת-גו, על אף גילה. תמיד עבדה בשכונה הזאת. תחילה ברחוב אורסה, אחר-כך בדלאמבר, עלייד מלון המרחצאות. אף פעם לא הביאה קליינטים לחדרה בבניין הזה. כששניאור פגש אותה עם עמנואל במעלית, שאל עליה. התפלא שיש לה כבר בת מבוגרת כל-כך. שניאור נשאר בחדרו של עמנואל אחרי שעמנואל יצא לאוניברסיטה. הכול יכול היה לקרות. כשנסע, אמרה לו מדלן כי אביו איש נחמד מאוד וצעיר מאוד. גם אניטה חשדה בשניאור. אמרה: "אי-אפשר לסמוך עליו, אולי בגלל זה הוא מקסים".

שוב שמע אותם משוחחים ברחוב הלילי הריק, מבעד לחלון הפתוח מעט. עמנואל הכריח עצמו להישאר במקומו, לא לגשת לחלון, כדי שלא יראו אותו. חשש כי צחק ממנו שנשאר ער, כאילו הוא דואג לאתותו. זה ילדותי וקן לחשוש מלהיראות מגוחך. קצב הנשימה איבד התמדתו למשמע המלה "וקן", כנראה. לא יכול היה עכשיו לככות את האור. אתמול בארוחת-בוקר שאלה אותו אם יש הישגים לכל הפעילות הפוליטית שהיה עסוק בה תמיד. לא ענה. לא רצה לומר לה כי הוא יודע שחיייו הם כבוזו. "חיים ניגרים בשעון-החול של הפוליטיקה", כמו בשיר של נעמי.

למה שאלה אותו אם הוא מתכתב עם הניה? כבר ארבע-עשרה שנה לא ראה את אמו. בשנתיים הראשונות היה כותב לה מבלי לקבל תשובה. אחר-כך הפסיק. אמו לא סלחה לו את הבגידה שבעריקה ממלחמת סואץ. הכריח את עצמו לחזור לקצב הנשימה. הנשיפה רוקנה את ריאותיו עד שכאב, חיכה לנשימה שתמלא אותן מעצמה. ייתכן שגם אמה שלו מצאה את מיתהו. ידע שלא ייתכן. מבטו כמו קפא על הצבי שבאריח-הקרימיקה שרחלי הביאה לו מתנה מירושלים. על עברו השני היה מודפס "קרימיקה פלשתינית". שמע את צחוקה מהדהד ברחוב הלילי. מתהסה, מתערב בקול צחוקו של גבר, משתתק עמו בעמקי הרחוב. איך זה שיש להם כבר דברים רבים כל-כך לצחוק עליהם?

מוזר איך זוכרים את נותני המתנות העמידות. אריחי-קרימיקה עמידים יותר מכל המעשים שעשה עמנואל במאבקים הפוליטיים שלו. לא ייתכן. ידע שכן. שמע את זמזום הדלת בקומת הקרקע, את מנוע המעלית. עמנואל קם, חימם את החלב שהיץ בסירי-הבישול השטוח. ככוס יבשה הכניס קקאו וסוכר, ערבב

אותם בקפידה, מזג מהחלב המתחמם לכוס האבקה, המשיך לערבב במיומנות שהיה רגיל בה בכל הלילות. רק הכפיל את הכמות מאז שהגיעה לכאן רחלי. שמע את צעדיה מתקרבים לדלת, הביט בספלים הנקיים, עומדים על מפית לבנה, על מגש הפחית-הכחול. כשרחלי פתחה את הדלת, עדיין ציפה לחלב שירתח. רחלי אמרה:

"איזה פינוק! הרי אמרת שהלילה אתה הולך לישון מוקדם! כשראיתי את האור בחלון שלך, אמרתי לאלן שאתה גרוע מאבא שלנו. מה אתה דואג כל-כך?"

"רוצה קקאו?"

"תמיד, תודה."

דיברה מהר, מסירה תוך דיבור את מקטורן-הצמר, מסירה את הכומתה הסרוגה מראשה, פורעת את השיער שנמחץ אל הקודקוד הקטן, מבקשת להירגע מההתרגשות, איך לומר כי בשבוע הבא היא יוצאת לטיול עם אלן לשבוע ימים. שאלה אם שמע מנעמי, הסתכלה בו מוזג את החלב לספלים מהבילים, מעמיד את המגש על אריחי-הקרמיקה שקנתה לו עם נעמי בירושלים. אמרה:

"אתה אף פעם לא שואל כלום ורוצה לדעת הכול."

"מנין לך?"

"מנחשת, גננים. אני יודעת?"

"רוצה לספר?"

"מה יש לספר? כנראה התאהבות של ילדה קטנה. חזק מאוד הפעם. משהו נורא."

"הוא לא ילדה קטנה."

"דיברתי על עצמי."

"והוא?"

"אני לא בדיוק מבינה מה הוא. זה כאילו הכרתי אותו מתמיד והוא האישי הכי זר מכל החברים שהיו לי."

"היו רבים?"

"היו, אבל אף אחד לא היה חשוב."

"והוא חשוב?"

"אני מכירה אותו רק שבוע, שמונה ימים ליתר דיוק, ויש רגעים שנדמה לי כי לא יהיה לי אף פעם דבר יותר חשוב בחיי."

"הוא יודע את זה?"

"נדמה לי שהוא מפחד מזה. החיים שלו די מסובכים גם בלעדיי. סיפרתי לך. והכי נורא זה שאני מתחילה לספור את הימים שעוד נותרו לי אתו. אסון כמה שזה קצר. בן כמה היית כשהכרת את נעמי?"

טז

"השתקפותה ועיוותה של המציאות בדוקומנטר הקולנועי" היה שם הרצאתו השבועית של עמנואל בסמסטר הזה באוניברסיטת וינסן. בשישים ושמונה ניסו לבטל את השיעורים הפרונטליים בשם העקרונות המקודשים של שוויון הלומד והמלמד וקדושת הריאלוג שבא לרשת את משטר המונולוג גם בחינוך הגבוה. בשנה שעברה נרגעו מנהיגי הקיצוניים של מועצת התלמידים והמורים, והוסכם על ויתורים לדרישות שלטונות האוניברסיטה של פריס, שהיו מלווים הפעם באיומים מפורשים של גזברות המיניסטרוניון.

עמנואל הועלה לדרגת מרצה רק בשנה שעברה, על אף ההתנגדות של חסידי גודאר וקבוצת "הקדמה האסיאנית-האפריקנית", שהיוותה את לשון-המאונים בכחירות לראש המחלקה. ניסו להקיע אותו כסוכן כפול של האימפריאליזם — הן בגלל התנגדותו לאש"ף והן בגלל ספקותיו בגאונותו הבלתי מעורעת של גודאר. מישהו מידידי הקדמה ראה על שולחנו של עמנואל צילום הכתובת, שהיתה על קיר האודיאון בשישים ושמונה, כשהיה בכיבוש הסטודנטים, שכתבו עליו: "הלאה גודאר — השמוק השווייצרי". נציגם העלה את זה כשיבת הנהלת המחלקה וגרם לזעם נורא, כיוון שכמה מהנוכחים צחקו צחוק גדול מדי, כצחוקם של אנשים המפחדים מאוטוריטה שבאופנה ונהנים כאשר זו מתגחכת מבלי לאבד את כוחה. מישהו מהפילוסופים החדשים שהיו עדיין מרקסיסטים קיצוניים הסביר את צחוקו בהנחה, כי "הכתובות על הקיר היא הוכחה לתכונת ההמון ולספורת

הגרפטי שלי". משהו שתמך בו טען, כי הפורמליזם בקולנוע נושא את שם המרקמים והמהפכה לשווא, כשהוא עוסק, כמו גודאר, "בבעיות זעיר-בורגניות כאמצעות תחבולות ילדותיות" וזוכה על-כן ל"פרשנות מדעית של תיאורטיקנים ילדותיים כמוהו". עמנואל ראה בגודאר "ממשיך אמנות התעמולה והפרסומת שאייזנשטיין הניח לה יסודותיה כלי כוונה" והמשיך לטעון נגד ההשוואה של שפה וסרט, שכן בניגוד למלה, הרי שכל שוט צילומי הוא עדות להתרחשות חד-פעמית.

ג'וזף ניסן, שהיה אומנם פילוסוף חדש ולמד בצעירותו בישיבה במרוקו, היה אחד המורים האמידים והעצמאיים ביותר בפקולטה. היה סינולוג ומאואיסט שקרא את שירי מאו במקור, התקיף את הפסאודו-מרקסיזם של הסמילוגים האדוקים "המשתמשים בתורתיהם של לוי שטראוס וסוסיר לפרשנות דווקא של סרטי גודאר, כיוון שכמו היצ'קוק הוא ממשיך ליצר סרטים חסרי כל משמעות רגשית או אנושית". לדעתו היה זה חלק מהקנוניה הקפיטליסטית: מיקוד תשומת-הלב בעלילות ופרשנויות טריביאליות, שאינן מייצגות את חיי האדם וסבלו אך מעסיקות את האינטליגנציה בעיסוקים עקרים". כשנציג הסטודנטים, שאטי, בנו של עיתונאי בהומניטה, התקיף את ג'וזף ניסן כ"ריאקציונר סיני ובן של אחד מספקי החצר היהודיים של מלך מרוקו הפיאודלי", פרצה מהומה שהשכיחה מכולם כי נושא הדיון היה עלייתו בדרגה של עמנואל.

בהשתדלותם של מוריס רונבלום, סטיפן גורביץ וז'ואייה הועברה המלצת ניסן להעלות עמנואל לדרגת מרצה. לוועדת הסינט. מעל להאשיהם של "קליקת הסטרוקטורליסטים". גורביץ איים במשפט דיבה נגד ז'ן שיטריה, בן רב מטנוזיר שהאשים באספת מורים ותלמידים את "הכנופייה היהודית של רונבלום שהצליחה להכניס את הסוכן הישראלי לעמדת פיקוד מסוכנת למדיה". לכסוף הוסדר העניין הודות למאמציה של מארין סארוט ממשרד החינוך, חברת המפלגה הסוציאליסטית מליין, שהרבתה לצטט מהברית הישנה "בגלל החינוך הפרוטסטנטי שלי", ויצרה בפקולטה חזית משותפת להצלתה כנגד המהפכנים והגוליסטים כאחד.

בגלל כל אלה הרגיש עצמו עמנואל מנוכר מאז השערורייה, אף שהיה אחד הבוֹדְדִים שלקח את מה שנאמר בה ברצינות. הרגיש בפער ההולך וגדל לא רק בינו לעמיתיו, שעיסוקי התיאוריה שלהם הרחיקו אותם כליל מתופעות ובעיות פוליטיות, שאיימו לדעתו על עתיד העמים במזרח התיכון והשלוש העולמי. גרועה מזה היתה הרגשת הפער שהחל להרגיש כלפי הסטודנטים הצעירים והערצתם לטריביה, והכוז הגלוי שהחלו לרחוש לכל מי שהיה למעלה מבן שלושים ולא זכה להיוולד כמוהם בדור הנכון. ידע כי זו התגוננות עצמית טבעית של בני שמונה-עשר שסירבו לקחת על עצמם אחריות לצרות העולם שנגרמו לדעתם לפני הולדתם, אך לא יכול היה לסלוח להם את רדידות המחשבה, כשהחלו להוקיע את המפלגות הפוליטיות כביטויי דמוקרטיה "שאינה אלא אלימות רוחנית המכוונת נגד המיעוט והנער". רלוונטיות היתה מלת-המפתח ככל דיון

על חוסר הרלוונטיות של כמעט כל מה שהוזכר על-ידי ועל-ידי בני דורו, ואילו הדרישה להגדיר את מושג הרלוונטיות הוקעה כמלכודת אקדמית וכשאלה בלתי-רלוונטית טיפוסית.

היה מזוהר להיחשב לריאקציונר בעיני נערים ונערות, שעדיין ביקש להיחשב לבני דורם. נבהל כשראה את טענותיו נגד האידיאליזם המנותק של תלמידיו דומות כל-כך לטענותיו של שניאור נגד עמדותיו שלו.

כמו תמיד השתלטה עליו העצבנות ברגעים האחרונים שלפני ההרצאה. ישב ליד שולחן המרצים במרכז חצי הגרון של כסאות אוניברסיטאיים, ללא קתדרה, ללא מדרגות אמפייתאטרליות, שאפשרו בעבר קשר-עין בין מרצה לכל שומעיו. סטודנטים שאיחרו להיכנס הלכו לאטם בחדר, בין הכסאות, מפגינים את החירות התדושה והשחרור מהסרוויליות שבנימוס. ארמאנד דארילי, עורך כתבי-עת קולנועי קטן שמיקם עצמו שמאלה מהקאייה דה סינמה, התעכב בדרכו ליד כמה מהסטודנטים הישובים, לוחץ ידם, מחליף מלות ברכה, מפגין התעלמותו מהמרצה שניסה למחות בשתיקה.

עמנואל הסתכל בשעונו שהיה מונח על-יד המחברת. ברגע שבו הגיע מחוג השעון אל הספרה שתיים וחמש דקות בדיוק — החל לדבר. ידע כי גם בכך הוא מעלה את חמתם. גם לולא היה הסבר לכפייתיות הדייקנית, שבה הקפיד על תחילתם וסופם של שיעוריו. לא ייתכן כי גם זו אינה אלא תגובה מותנית על-ידי המרד נגד אביו; שנהג ולזול ב"חלוקה המלאכותית של הזמן על-ידי אמצעים מיכניים כמו שעון". האיחור נראה לשניאור, כמו כל גמישות אחרת, כביטוי חיוני של הטבע האנושי.

כשהתחיל עמנואל לדבר, הפנה אליו דארילי את ראשו בתמיהה שהתכוונה והצליחה לעורר צחוק חבריו, כשהוא ממשיך להלך באטיות מופגנת למקומו, שומע את קולו של עמנואל, שניסה לשוות לו ארשת של אדישות המדגישה את חוסר-ההשלמה וחוסר-הבררה. כשבוטע שעבר הציע עמנואל היפותיזה למודל הבחנה בין סרטי תעמולה לסרטי הסבר. עתה ביקש מהסטודנטים להציע את השגותיהם, שהיו אמורים להכין לכל שיעור על הנאמר בשיעור שעבר.

בין חמש הידיים שהורמו היתה רק אחת מאנשי חוג שישים ושמונה, ועמנואל הציע את רשות הדבור לדניאלה דוכסון, אשה כושיה שישבה לשמאלו ולא דיברה אף באחד מהשיעורים מראשית הסמסטר. קראה הרצאתה הקצרה מהכתב, בקול מתורבת ועדין. לפני שבוע שאל אותה עמנואל בהפסקה מאין היא. אמרה: "לילדת פריס, דור שלישי, ואתה?" תהה אם היא יודעת כמה הוא מתבייש עדיין.

טענה שאין יסוד לעצם ההבחנה של עמנואל בין תעמולה להסברה, שהרי אי אפשר להסתפק בהצגת תופעות חברתיות וגורמיהן, כפי שעושים "סרטי הסברה" לפי המודל של עמנואל, הרואה סרטי תעמולה רק באלה המבקשים להפעיל בני-אדם בדרך מניפולטיבית. כל סרט עשוי, לדעת דניאלה, לגרום תמורה במציאות, ותהא מגמתו "תעמולתית" או "הסברתית". "כל ההסברים האינטנציונליסטיים,

השואלים מה היתה כוונתו או מטרתו של המחבר, הם כלתי-רלוונטיים, אפילו כשהמחבר עצמו מזהיר עליהם". כשהחלה להציג את הרצאתו של עמנואל כ"אוסף טענות מיותרות מבחינה תיאורטית ומבחינה פרקטית", השתררה באולם הקטן הקשבת ציפיה מתוחה. כשאמרה שמגוחך לראות בסרטים הסברתיים הצגה רציונלית של בעיות חסרות פתרון במציאות הנראית לעין, החלו סטודנטים להגניב מבטיהם לפניו של עמנואל לראות את תגובתו. לרעתה של דניאלה, "דווקא הוקעת הבלתי-רציונלי במציאות, עליידי סרטים שאינם מסבירים דבר, עשויה לעודד תמורה מהפכנית, כמו הסרטים של אייזנשטיין". מושגי ההסברה של המרצה שלנו, אמרה, אינם אלא מיסטיפיקציה של המציאות החברתית והצגתה כמורכבת כל-כך, "כאילו שאין להכינה, ובוודאי שאין לשנותה על-ידי מעשים חד-משמעיים".

קראה את הכתוב בקול מתון, מבטאה את שמו הפרטי של עמנואל בכוונה המבקשת להזכיר, כי "המרצה שלנו" אינו נהנה עוד מהמעמד של מורים שהיו מזכירים אותם בתואריהם לפני המהפכה. כשסיימה, הרימה עיניה אל עיניו של עמנואל והארשת המחויכת, שבאה להפגין הנאתו מקיצוניות השגותיה. בקושי רב הצליח להסתיר ברגעים כאלה את החרדה פן לא ימצא מענה משכנע לטענות הקיצוניות שהופנו נגדו בעידודו. ראה חיוכים של שמחה לאיד כשאמר "מצוין", כאילו אינם מאמינים שהוא מתכוון לכך. למרות עצמו שמע כיצד קולו נעשה פולמוסי, והאדיבות הסלחנית נעלמה ממנו עם העליונות שרצה לזכות בה על-ידיה. הציע אומנם לדניאלה הצעות ידירותיות לשיפור וביסוס "הטיעון הביקורתי המצוין" שלה, אמר שוודאי תסכים עמו כי היעדרן של דוגמות מנותחות של סרטים בהרצאתה משאיר את טענותיה כאילו בלתי-עוגנות במציאות אמנותית או חברתית כלשהי. אמר שמוזר לראות את ההסברה, כאזאר, "התפוררות של תופעה הנראית אחרותית (לפני ההסבר) עד שהיא נראית לנו כריבוי חסר-צורה המעורר בנו מבוכה (במקום פליאה פורה)". ואף-על-פי-כן אין זה מקרה שהשפה מבחינה בין ה"הסבר" לבין ה"תעמולה", ה"פיתוי" וה"מניפולציה", שאינם אלא גרסות שונות של הניסיון הקומוניקטיבי להפעיל בני-אדם כבשלט-רחוק.

משוררים כאזאר, או האיש המסתתר תחת השם הזה, יכולים כמובן להישאר בתחומה של ה"אחרות המעוררת פליאה ולהימנע מהסבר, המפורר את התופעות האינדיבידואליות וקושר ביניהן או נוטל מהן את ממשותן הפיוטית — אך אנשים המבקשים לשנות את העולם לא למען השינוי, אלא למען ייטב לבני-אדם החיים בו, אינם יכולים להשתמש מהמסקנות המביכות של ההסבר או מרכיביהם המשמעות של התופעות החברתיות שהן מרכיביה".

אמר שהוא מבין ללבם של אלה, המבקשים להיפטר מהמבוכה האינטלקטואלית על-ידי תמונה פשטנית באמצעות סרטים כמו הקו הכללי של אייזנשטיין או 400 המיליון של סטיבנס, ולא נוח להם לצפות באוסף תופעות מביכות כבהצער

והחמלה של אפולס, הגורם לכל צופה לשאול את עצמו כיצד היה הוא נוהג תחת עול עריצות אידיאית-אופנתית או רודנית-פוליטית. "לשאול — מבלי לדעת להשיב על השאלה".

תוך כדי דיבור נתנסחו מחשבותיו מחדש, נתעצמה ההרגשה כי דבריו מכוונים גם אל עצמו, כי הוא מנסה להצדיק את עצמו באמצעותם בפני כל אלה שהאשימוהו בעקרות פוליטית, ב"השתמטות עקבית מהמאבק הפעיל והאמיתי נגד הציונות והאימפריאליזם, שרק האלימות מזעזעת אותם, כשם שרק האלימות אפשרה להם להשיג את הישגיהם". במקום זה הוא עוסק בהכנת סרטים אוטופיסטיים, המבקשים להסביר לעולם את עקרות הרעיון הלאומני.

קולו איבד את הביטחון העצמי בכושר ההפרכה שלו. הרגיש כיצד עולה בו "המבוכה לנוכח הריכוז חסר-הצורה" המתגלה בכל הסבר. כמעט בהצטרקות התוודה בפני תלמידיו, כי יש כמובן נזק בהדגשה מתמדת של שאלות וספקות והוקעת סתירות פנימיות שאין לישבן, אך דווקא אלה נחשפות עלידי כל יצירה אמנותית שאינה מנסה להסביר דבר, ורק מגלה את רכיבי-המשמעות שבחיים. דארילי שאל:

"מה אתה מעדיף: סרטים פיוטיים המובילים למבוכה והצגת הרב-משמעות — או סרטי תעמולה חד-משמעיים, המעוררים אנשים לפעולה מהפכנית?" —
עמנואל הכיט בנער המזוקן, ניסה להתגונן בפני אי-הודאות והתגלותה לעיניו. אמר שאינו יודע להשיב על כך תשובה פשוטה. כאיש חושב אין לו ספק שהוא מעדיף סרטים פיוטיים ומביכים כאיוון האיום או המלחמה נסתיימה או הצער והחמלה — אך כיוצר סרטים פוליטיים הלך גם הוא עד עתה בדרך הקלה של הצגת תופעות חברתיות כאילו היו אילוסטרציה של רעיון מסוים. בימים אלה ממש הוא עסוק בהכנת הפקה של סרט, המבקש להציג בפני צופיו פתרון מדיני פשטני למערכת בעיות סבוכות הנראות כחסרות-פתרון. "אולי זו דרכם של אמני קולנוע פוליטיים להשלוח את עצמם, כי הם משתתפים באופן פעיל במהלך ההיסטוריה, גם כאשר למעשה הם עוסקים רק בצילום תמונות ובחיבורן ליצירות, שתגרומנה הסכמה והנאה בעיקר לעצמם".

דניאלה אמרה בקול חרישי ובוטח להרגיז:

"עמנואל, אתה יודע שלא השבת על השאלה שלו. אי-אפשר להציע רק שאלות חדשות, לא בסרטים ולא בשיעורים. הוא שאל אותך איזה סרטים אתה ממליץ לעשות — גורמי מבוכה או גורמי פעולה. מה התשובה?"

אמר שאינו יודע מה התשובה. משהו אמר "טיפוס" לחלל הכיתה. לא ידעו אם מותר למורה להגיד שאינו יודע מה התשובה לשאלה כזאת. עמנואל שתק. גם אמש, באספת ההתרמה שערכו הסוקולים בביתם למען הסרט שלו, לא ידע להשיב כששאלו אותו, אם הוא באמת חושב שסרט אוטופי ראוי לתרומה יותר מהמאבק המזוין המתנהל נגד הכיבוש הישראלי.

יז

את מסעותיו הארוכים כרכבת התחתית, אל הקמפוס בווינסן וממנו, נדר עמנואל לנצל לקריאה. גם הפעם הפר את הנדר. בדרך אל האוניברסיטה היה מעיין שוב ברשימות ההרצאה, אם כי חזר וקראן לפני ששוב את הבית. עכשיו היה בדרכו מהאוניברסיטה, מותש מהמאמץ והמתח של השיעור, שומע את הלחש של

צמיגי הרכבת התחתית החדשה בקו וינסן — ניי, מחזיק בידו את ספרו החדש של הרכבי על האמנה הפלשתינית וסכנותיה, ואינו קורא בו. רחלי הביאה לו את הספר, עם הקדשה של שניאור. ידע כי עליו להכיר את המתקר הזה של האיש — הנחשב לאחד הריאליסטים המעטים בממסד הישראלי, המזהיר בפני התעלמות מהלאומיות האותנטית של העם הפלשתיני ומהגזענות של פרוגרמת תנועת השחרור שלו — אך לא יכול היה להכריח עצמו לפתוח את הספר. ניסה — וויתר. היה כנראה עייף או מודאג מדי. המלים איברו את מובנן.

לא הצליח למצוא את אניטה לפני שיצא מהאוניברסיטה. רצה להודיע לה על הדחייה הפתאומית וההכרחית של פגישתם היום. אף פעם לא דחה את הפגישה השבועית שלהם בהודעה של מספר שעות מראש. אתמול, במסיבה בביתה, עוד החליפה עמו אניטה לחישות מרומזות על פגישתם היום, כדרכה בכל פגישה שלהם בין אנשים זרים. היתה גאה על שמירת סודיות פגישותיהם בפני כל מכריה ומכריו במשך שנים רבות כל-כך — אך לא יכלה להסתיר התרגשותה וציפייתה המתחדשות תמיד ל"פגישה המיוחלת בעוד שעות מספר". כשלחשה לו רמיוזותיה באחת מפינות הסלון גרוש האורחים, בהפסקה שבין ההרצאה לבין הוויכוח עליה, היתה לה ארשת חייכנית ומבודחת שבה דיברה אל שאר אורחיה, אומרת דברים של איום מבודח, מתוודה כי כבר אין לה סבלנות לחכות שהלילה יעבור, "ששעשרה שעות זה הרבה יותר מדי", וחוזרת מיד לשוטט בין אורחיה האחרים, כאילו אמרה לו רק דבר של מה בכך. האורחים היו מפורזים ב"גן הטרופי הסגור" שבמרפסת החממה הגדולה, המופרדת בקשתות עץ גבוהות וקירות-זכוכית מרחוב דלאמבר. אור המנורות המוסתרות שחדר מבין עלי הצמחים הענקיים היה צהוב כשמש. צבעי הירוק הכהה של העלים הרחוצים וצבעי האדום והכתום של הפרחים שהוארו באור הצהוב "יוצרים אווירה של עולם אחר", כפי שאמרה לעמנואל גברת רייס החדשה, בפה קטן, בעיניים ממצמצות וצרות, משוחות בכחול כהה מאוד. החמיאה לכל הסובב אותה כמצוות העדינות שהעריצה, החזיקה בשתי אצבעותיה את ספל הסאקי החם מתרסינה דקה, בידה השנייה החזיקה את תחתיתו.

זה עתה נסתיים חלקו הראשון של הערב, שבו הסביר עמנואל בפני אורחיו של סוקול את הצורך בהפקת הסרט אלטנלינד 2000 לקידום הגשמת המטרות, שחזקה על כל הנאספים בבית הזה כי הן חשובות ואולי חיוניות לשלום העולם ולא רק לשלום המזרח התיכון. ככל הדיונים בחוג האנשים הזה דיברו על שלום העולם ופתרון בעיותיו כתנאי מינימום לכדאיות התמיכה ברעיון כלשהו, ואספת המגבית לקרן ההפקה של הסוקולים לא היתה יוצאת מן הכלל.

זינבייב רייס היתה אשה דקה, קטנה, ניצבת על עקבים גבוהים מאוד של נעליים, שהיו קשורות אל קדסוליה כרצועות מבריקות וארוכות, שחורות. עוד בעת ההרצאה התבונן עמנואל בשוקיה העדינות, בגרביים השקופים כמעט, חסרי-התפר. בעודו מרצה הסבירו על הסרט והחשיבות שעשויה להיות לו

בתפנית הדרושה במחשבת העולם על המזרח התיכון, לא יכול היה להימנע מהתפעלותו מדקות איבריה הנשיים של גברת רייס החדשה, מהווירטואוזיות שהיא כנראה זקוקה לה כדי לעמוד יציבה על נעל הנראית תלויה ברפיון מן הרגל המיטלטלת על רעותה, בתנועות קטנות, קצובות, מאותחות כי היא יודעת שעמנואל מסתכל בה, גם אם אינה מבינה מלה אחת מדברי הרצאתו שנאמרו באידיש. כשקמו האורחים אחר מחיאות הכפיים הקצרות, הביטה בו כמצפה, וכשזכתה וכוכב הערב התקרב אליה, הציג עצמו וכיקש להכירה, הודתה שאינה יכולה לומר לו דבר על הרצאתו כי אינה מבינה אידיש. כל האורחים האחרים היו מחוג ידידי הנייע פרעסע, היומון האידישאי של הסקציה היהודית של המפלגה הקומוניסטית הצרפתית, וניהול פגישותיהם באידיש היה להם לא רק עניין של הרגל אלא גם של עיקרון.

גברת רייס ביקשה מעמנואל שישכיר לה. אמרה שהיא יהודיה, כמוכן, אבל עד שפגשה בוואלרי לא שמעה אפילו על קיומה של סקציה יהודית במפלגה הקומוניסטית, שדגלה באינטרנציונליות, אם אינה טועה. רק אחרי שנישאה סוף־סוף למר רייס, אחרי הליכים ממושכים מדי של גירושין מדורותיאה — הזמנה הזוים ד'נבייב בפעם הראשונה לבוא לבית שותפיו של בעלה.

ועלוול־ואלרי רייס לא היה חבר במפלגה, אך היה שותפו של יפים סוקול ככל החברות שניהל ובכל האגודות הוולונטריות. סוכנות הנסיעות של סוקול ורייס הסיעה מאז מלחמת ששת הימים יהודים רבים מאוד — קומוניסטים "ואפילו יהודים דתיים" — לספורים מודרכים בישראל. רייס לא ידע אם הוא מסכים עם התנגדותו של סוקול לעצם קיומה של מדינה יהודית, אך סוקול הסכים עם רייס, שכיוון שהמדינה ככל זאת קיימת לעת עתה, לא היה מקום למסור את שוק התיירות המתפתח שלה למתחרים. כשהגיעו רייס ודורותיאה מסיביר, דרך פולניה, אחרי המלחמה, לפריס — קיבלו אותם יפים ואניטה סוקול בנדיבות כיאה למי שהיו חברים עוד בריגה מימי ילדותם. חודשים מספר קודם לכן עברו יפים ואניטה מלונדון, שבה עבד סוקול בסוכנות הנסיעות של קוק, כשהוא מפתח לשכה מיוחדת לשירותם של אנשי ממשלת דה גול הגולה ומכין לעצמו, תוך כדי כך, את הבסיס לעסק העצמאי שהקים בפריס. כאן גם שינה את שמו מסוקולוב לסוקול וייסד יחד עם רייס את חוג ידידי העיתון הקומוניסטי האידישאי, שעמוד חיצוני אחד שלו הודפס בצרפתית, כדי שאפשר יהיה לקפלו כעיתון צרפתי לכל דבר, כאשר היו שולחים אותו לכתובותיהם ולתיבות־הדואר של המנויים, מבלי לעורר חשד בעיני השכנים ביחס ללאומיותם של קוראיהם.

דורותיאה רייס היתה לידידתה הקרובה ביותר של אניטה, המשיכה לבוא לביתה גם במשך השנתיים שבהן התנהלו הליכי הגירושים בגלל "הפילגש השווייצית", כפי שנהגה דורותיאה לקרוא למזכירה של בעלה במשרדו בליכטנשטיין. לפני שבוע, סיפרה לעמנואל, חזרו "רייס והפילגש" מירח־הדבש בקריביים, והוא

הבטיח להביא אותה להרצאה שלך כדי שלא תבין מה מדברים ותחשוב, שבהשוואה אפילו ועלוול עשוי להיות איש שיחה מעניין".

ז'נבייב רייס סיפרה לעמנואל על המלון ועל האונייה ועל התזמורת ועל עצי-התומר ועל הכושים הקטנים המטפסים עליהם — מדברת צפוף כמו מבקשת לנקום על שעות השתיקה שהיא חייבת לסבול בחברה הזאת. כל הזמן נדמה לה כי היא מבינה מה הם מדברים, "זה כל כך דומה לשווייצרדיטש"; אבל ז'נבייב שגאה שווייצרדיטש ולא השתמשה בה כמעט, על-כל-פנים מאז שלמדה בבית-הספר למתרגמים בלואן. אמרה שעמנואל יכול לקרוא לה ז'נבייב, ולא גברת רייס, שהיא שמחה כי לבעלה יש גם ידידים צעירים כל-כך, שבעלה עומד להעביר על שמה את בית-הקין שלו ביורה כמתנת נישואים "אף-על-פי שאניטה ודאי תאמר לך שזה בגלל מס הכנסה". בעצם לא אכפת לה מה אניטה אומרת, העיקר שבפעם הראשונה בחייה יהיה לז'נבייב בית רשום על שמה בלבד, כבר לא לדבר על מידת האמון שוואלדי רוחש לה במעשה הזה, וזה על אף מה שעמנואל ודאי שמע עליה במשך השנתיים שעברו.

אניטה התקרבה אליהם, על מגש אוואלי של כסף היו קנישעס מגולגלים "כמו שעושים אצלנו באסטוניה", שאלה אם ז'נבייב נהנית מהשיחה עם הבמאי הצעיר, שוואלדי לא היו לה הזדמנויות רבות בזמן האחרון לפגוש רבים כמוהו, וגברת רייס החדשה אמרה שהיא מוקסמת, ושבריוק עכשיו סיפרה לו על בית-הקין החדש שלה ושל ואלרי ביורה, "על-יד אגם בנובה של אלף מטר", ואניטה אמרה שיהיה לה לבריאות, ושהיא מצטערת כי חובות בעלת הבית מכריחות אותה לעזוב את האנשים הצעירים.

עמנואל המשיך להביט באניטה, שהגישה עכשיו קנישעס לחכורה שהתאספה מסביב לטוקול, מתחת לגלריית הספרייה של תדר-האורחים הענק. ממלים בודדות שקלט ידע, כי הם מדברים על שער הדולר שירד פתאום ועל השמועות על הריב של אלתור עם עורך ההומניטה וההכחשה שתתפרסם לכך, כנראה, כבר מחר כדי לא לאפשר לשונאים לשמוח. ידע כי על אף הקולות השמחים היה טוקול מודאג בגלל התמורות האפשריות בצמרת המפלגה, העשויות לגרום נזק למעמדו בסקציה היהודית.

קולה הרם של דורותיאה רייס נשמע עתה חזק וצרוד מגומחת החלון במרכזה של החממה. לדבריה נצרך קולה מרבע מיליון הסיגירות שעישנה, לפי חשבונה, בשלושים ושש השנים האחרונות, כולל ארבע שנות סיביר, כשגרה ליד המחנה שבו ישב רייס מאז שהגיע לרוסיה כקומוניסט פולני. דורותיאה עסקה במזיגת מרקחת דוכדבנים מתרווד של כסף לצלוחיות-קריסטל שעמדו סביב סמובאר הנחושת הגדול, נופחת בפחמים שבמגרה התחתית, מתפעלת מאניטה שקנתה את הסמובאר בנסיעתה האחרונה ללנינגרד, מעמידה את צלוחיות-הקריסטל המלאות על טס מוארך, כשהיא ממשיכה לעשן את הסיגריה המיטלטלת בין שפתיה, ממשיכה לבאר לפרופסור שטטין את נפלאותיה של אניטה היודעת

למצוא כל דבר בכל מקום, ואשר עוד מעט יהיה ביתה מצויד בכל אותם הכלים, שהיו ליפים סוקול בביתו כשהתאלמן בוילנה, בדיוק ערב המלחמה, כשאניטה היתה בת שש־עשרה וכאה אליו "עוד בימי ה'שבעה', משקרת שהיא בת שמונה־עשרה, שוככת אתו, ועוד מספיקה להינשא לפני ההפלגה האחרונה של אוניית סוכנות קוק מגדנסק".

זנבייב רייס השתדלה לא להביט לעברה של דורותיאה, שהגביהה את קולה בכונה תחילה, הביטה מרחוק בעיניו של עמנואל, בשואלה אם הוא נהנה ומעריך את דברי החוכמה שהוא ורדאי זוכה לשמוע מבת־זוגו, שמותניה מנסים להיראות מעוגלים על־ידי חגורת הקטיפה "העוטפת את האמצע שלה כמו בטבעת ועוזרת לה להשלות את כולם כי יש לה שדיים", כפי שלחשה לשטטין. שדיה של זנבייב היו לבנים ולחוצים במחשוף משולש של שמלת־המשי, מציצים בעמנואל באותה עקשות עצמה שבה התעלמו עיניה מהרושם שהן עושות בוודאי על המציץ בהן.

דורותיאה רייס, שידדיה הוותיקים קוראים לה "תיאה", והחדשים קוראים לה "דורותי", מציגה את עצמה זה־זמן מה כ"גרושתו הראשונה של ועלוול רייס". המשא־והמתן בין עורכי־הדין ורואי־החשבון ביחס להסדר הגירושין הסתיים מחוץ לבית־הדין כדי לחסוך טרחה לשלטונות המס, ותחת איום מתמיד בשערורייה, שתגיע אל שלושת היומונים האידישאיים של פריס ושהיתה מזיקה בוודאי לסוכנות הנסיעות של השותפים. תיאה עברה בה כמעט מאז היווסדה ולא רצתה לוותר על זכויותיה כשותפה בחברה המשפחתית. הסכימה אומנם להיעדר רוב הזמן מהמשרד, בתנאי שתוכל להתערב בכל ההחלטות המכריעות כבעלת גוש מניות בכורה השווה לזה של ועלוול. במניות שקיבלה ראתה שכר ניצול, כיוון שבנוסף לתפקידיה בסוכנות הנסיעות מילאה כל השנים גם תפקידי טבח וכוכסת "וספקית של שירותי מין", אשר הכטיחה לפרט ולתאר את טבעם אם יגיעו הדבר לדין בבית־משפט. כשקיבלה לבסוף גם בעלות מלאה על דירתם ברחוב הוסמן, ליד המשרד, מכרה אותה מיד אחרי הגירושים הרשמיים וקנתה לעצמה דירת רווקות מול פארק מונסו, כשהיא מציעה לאניטה להשתמש בה כ"קן אהבה שלך ושל עמנואל, כדי שיפסקו נדודיכם ממלון למלון".

רייס לא רצה לוותר והיה מוכן, אמר, לעימות בבית־משפט צרפתי; אך זנבייב גלינקר איימה לעזוב אם לא יקבע מיד מועד לנישואיהם, וסוקול פחד מההשפעה על הקליינטים היהודים. מיום החתימה ומילוי כל דרישותיה רואה תיאה את הפילגש השווייצית כגורם ישיר לעושרה ולחירותה, שנקנתה יחד עם חנות הסריגים הפרטית שלה בשוֹסָא דאנטין.

תיאה היתה אשה מרובעת כמעט. איבריה עכים כקולה ועור פניה קשה. אי־אפשר להאמין כי אינה מבוגרת מאניטה, כדבריה. אניטה אמרה שאינה רוצה להתווכח על גיל, "כי זה מטומטם כמו להתווכח על כסף. מי שיודע

— יודע. מי שלא — בין כך לא מאמין. משך כל השנים, שבהן הכיר אותן עמנואל, לא פסקה ההתנצחות בין שתי הידידות. תמיד היו נעצרות על סף הרצינות, כשתיאה מספרת בלשון השוק האידישאי־הפולנית שלה, בקול של כרוז, כי בניגוד לחברתה, היא לא שיחקה מעולם את תפקיד האשה החלשה: הלוכדת במסכנותה גברים חסרי־ישע. לא היתה מביטה באניטה, כשאמרה את אחד ממאות הניסוחים החדשים שהמציאה לתיאור "לכידתו של סוקול" על־ידי נערת בית־ספר ליטאית שהתחפשה לאשה.

על עצמה ועל חיי המיטה שלה דיברה תיאה בגילוי ובפירוט מופרז, שהעניק לה, לדעתה, את הזכות לשאול ולשער השערות על חיי המיטה של כל האחרים. "כשרון הגירושים הרווחיים" היה, לדעתה, מותנה בחוסר־המעצורים לחשוף את חיי האישות "שכל הגברים מתביישים בהם, בצדק"; היה זה לדעתה אחד האמצעים הלגיטימיים לדיכוי הגבר, גם כשהוא ספסר פיקח ביותר מצדו הימני של החוק, כרייס. רייס ביקש שליחה, נטל את אשתו הצעירה מחברתו המקסימה של עמנואל כדי להציגה בפני ידידים אחרים, ועמנואל צעד לקראת חיובת המרוצה של תיאה, ליהנות מספל תה רוסי ומרקחת מעשה ידה. תיאה שאלה בקול גדול אם עמנואל נהנה מאוצרות חוכמתה הבלומה של גברת רייס החדשה, ואם שם לב כיצד ועלוול נבהל שעמנואל יהיה המאהב הראשון של אשתו אחרי חופתה. מאז שנודע לוועלוול כי זנבייב אינה בת של מנהל חברת מוניות של ליכנטשטיין אלא של נהג שכיר באחת החברות הקטנות של מדינת העיר הקטנה, התחיל לחשוש לפריצות שהוא מייחס לכל בני מעמדה, על אף העבר האדום שלו.

תיאה דיברה באידיש המונית, נהנית מהנאתו הגלויה של פרופסור שטטין המצומק, אשר צחוקו היה מזועזע את בלורית השיבה המתולתלת שלו, סימן הזיכר המוכהק שהיה מופיע בכל הקריקטורות המלוות את הראיונות עמו בעיתונות על מסעי החלל. תיאה הציעה לעמנואל לא לחשוש מבעלה לשעבר, ואפילו לא מהחברה הכי טובה של תיאה עצמה, אם הוא באמת מעוניין לדעת מה יש בהמשך המחשוף הילדותי של בת הנהג. עמנואל אמר כי נדמה לו שבעתיד הקרוב לא יוכל לעזור לה בעניין הזה, הוא עסוק כידוע לה. פרופסור שטטין אמר באידיש הליטאית המדויקת שלו, כי הוא מצטער שעליו לעזוב את מושב הליצים שלהם, כיוון שזיק שפירא שילב ברגע זה זרועו בזו של הפרופסור, והחל מהלך עמו אל עבר הפינה הרחוקה של חלונת החממה, שוקע מיד בשיחה שרק הם הבינו את רוב המלים שבה.

כשהתרחק הנמיכה תיאה את קולה, אמרה שהיא יודעת כמובן שהוא עסוק, ושמתה מאוד שהוא ממשיך להיות עסוק שנים רבות כל־כך, ואפילו אניטה עצמה אינה יודעת כמה זה חיוני לשפיותה; ושגב, כיוון שהוא בא לדירתה מחר, שלא ישכת להביא את כוכבים על הגג ששאל ממנה לפני מי יודע כמה זמן, כיוון שבניגוד לקומוניסטים האלה, היא רכושנית מאוד ואינה סובלת שספרים

נעלמים לה, אפילו אם הם נמצאים בידי אוהבי מאנגר מושבעים כעמנואל. אמר שישתדל לזכור ולמה היא עצבנית כל-כך הערב. הביטה בו כמופתעת, מזווית עינה, מזוגת את המים הרתחים מסמובאר הנחושת לכוס חרוטה נתונה בתוך ספלון ידית של כסף. צבע התה התעמעם בגלל המרקחת הנמסה בו, והסיגריה של תיאה הפסיקה לקפץ, נקבעת בין שיניה, המתהדקות לכהרף-עין, במשנהו אמרה:

"זה מה שאני אוהבת אצלך, תמיד אתה שם לב למה שלא חשוב. בדיוק מה שאפשר לצפות מהיסטוריון העתיד. לא יכולת למצוא לך מקצוע אחר?" פניה היו אורות בגון הכעס המיוחד שהיה שמור לחביבים עליה, מעניקה מאורה גם לפרופסור שטטין שחזר מ"ההתייעצות האסטרונומית", מבקש מתיאה שתיתן גם לידידו המלומד מהתה והמרקחת, כיוון ש"הגוי האמריקני ממצא ישראלי" לא טעם אף פעם בחייו מטעמים יהודיים אותנטיים כמו שלה. הסיגריה שעמדה תמיד לכבות התעוררה ברגע האחרון לחיים חדשים בין שפתיה שהחלו שוב לנוע, מקפצה עם המלים הזורמות מפיה כמאליהן, נודדות מנושא לנושא, עוברות לצרפתית לכבודו של ג'וז' שפירא שדיבר רק אנגלית, מבארות לו כי לדעתה שטטין רק מתחזה ליהודי ליטאי, מי שמע על יהודי ליטאי בשם שטטין, אבל זה שהוא אוהב "איינגעמאכץ" דובדבנים בתוך התה שלו, הוא סימן טוב. כשהתקרבו אורחים חדשים לרוכנה, חזרה לדבר אידיש במלמול שגאה ושקע חליפות בהתברחות אינסופית שנמשכה מכל פגישותיהם הקודמות בסלון הזה, שבו נאספו אנשי החוג הפנימי של הסוקולים בכל יום ראשון לשעות התה של אניטה.

שטטין הציג בפני עמנואל את פרופסור שפירא כעברית רהוטה, נהנה מההפתעה שהצליח להפתיע את שניהם בגרסא דינקותא שלו, "השגורה על-פי עוד מימי בית-המדרש למורים בקייב", בשנות העשרים, לפני שברח ו"עלה לפריס, דרך וילנה, להיכנס לאוהלה של תורת הכוכבים והמזלות". שפירא היה יליד תל-אביב ואחד החוקרים באובסרבטורי של אומהה מאז שהחל ללמוד שם בסוף שנות החמישים. הכיר את שטטין מן הספרות ובמשך השבוע הזה מהוועידה של מצפה הכוכבים הפריסאי, אך מעולם לא עלה על דעתו כי קומוניסט ותיק כשטטין מסוגל לדבר עברית טרייה כל-כך. בכלל, הודה שפירא, אין לו מושג איך שטטין יכול להספיק להתעסק בקומוניזם וביהדות, כששפירא מספיק בקושי לקרוא עיתון שאיננו עוסק בבעיות החלל החיצון. שטטין אמר כי "פיזור דעתי בכל תחום הוא ביטוי לאינפנטיליות" שלו ושל כל אדם שהוא למעלה מבן שישים ומתעסק עדיין בשגעונות נערות מדעיים ופוליטיים. לדאבונו ובניגוד לשיקול-דעתו נגרר שטטין לאתרוגה למעורבות בגורלם של "עממים ולאומים זעירים הצצים בעולם חדשים לבקרים, ושהדי במרומים שאיני סוכר מה נפקא מניה בין ארץ אחת עם לאומים רבים לארצות לאומיות רבות, שממילא תצטרכנה בקרוב להתאחד, כשהקפיטליזם והלאומיות כאחד יגיעו לסוף פשיטת הרגל שהחלו בה במלחמת העולם השנייה".

השבוע חתם שטטין על הצהרה לתמיכה בעצמאות מערבי-ספרד הצפונית, בעיקר משום שלא יכול היה למצוא נימוק למה שלא תהיה להם עצמאות, אם כי לא יכול היה גם למצוא נימוק למה כן. הלוואי ויכול להבין איזה אינטרס אנושי אמיתי "משרתים המפצלים את העולם השלישי לתאים אימפוטנטיים לפי קווי חלוקה לאומית, אך אם זה כל מה שהם רוצים — יבושם להם".

עמנואל הסכים עם שטטין וקיווה, כי כשרט שלו יוצגו כל יתרונותיה של פדרציה רכי-לאומית, שגבולותיה יהיו בלתי-מסוימים ומשתנים בהתאם לחוכן ולתמורה בהסכמים עם השכנים, כך שהמושג "גבול" יפסיק להיות מוחלט ויתחיל להיות מושג יחסי לפונקציות השונות שהוא ממלא, כמו בארצות אירופה היום.

הרגיש בבושה על ההסכמות שהוא מצליח להסכים עם כל בעלי דברו מאז שהחלו אספות ההתרמה לקרן ההפקה. עמנואל שומע עצמו מדבר כסוכן מכירות המוצא תמיד נקודות הסכמה עם בעל דברו בכל נושא, ובלבד שיוכל לדבר עמו על הנושא היחיד שלשמו מתקיימת השיחה: המכירה. גם עכשיו הסביר לשטטין ושפירא, כי אינו מתכוון כמובן לפדרציה יהודית-ערבית אלא כשלב ראשון לפדרציה בינלאומית רחבה, שבה תתקיים כל "ישות לאומית רק כדי לספק את הצרכים הנפשיים של בני-אדם המחונכים על-ידי עולם, שבו הלאומיות היא עדיין כוח פסיכולוגי גדול — מיותר, מתנוון אבל חולף".

שטטין הפליג מיד להתקפה על כל הנחותיו של עמנואל, כאילו לא התכוון עמנואל להסכים עם מה שאמר זה עתה. הודה שהוא מאוהב במחלוקת לשמה, היה נמשך אליה כאל מים חיים. אחרי כל השעות בנבכי "האלם הבינוככי" היה לו צורך חיוני ב"ופחנות הרעשנית של הידידים הליטאים שלי, הממזגת צעקנות עם אכפתיות וסקרנות אינטלקטואלית שאין למוצאה בשום מושבה של מנחמים". את כל המחלוקות על הלאומיות וזכותה להתגשם ראה כ"נובעות מהוויכוח בין פלכנוב והבוגנד ומכשלונה של הציונות להניע את העם היהודי לזוז ממקומו, אם לא מזיזים אותו בכוח". שאל את שפירא אם אינו צודק, אם אפשר למצוא מגוון כזה של נושאים ואנשים בסימפוזיונים המדעיים המייגעים עם "נקיין-הכפיים הרוחני המגעיל שלהם", הרי אומרים בהם רק דברים שניתן להסיקם מהנחות או להוכיחם בנסיונות, עד שספק אם כדאי בכלל לומר אותם. "זה אולי טוב בשביל לגלות משהו על העולם — אבל זה לא עושה כלום לנפש האדם, פשוט שכחו את האדם".

את המשפט האחרון הפנה אל תיאה, שהשתחררה מהקליינטים שלה וחזרה והתפתה להם. תרגם לה את הדברים לרוסית, הסביר כי אלה הן מלות הסיום של צ'יכוב לגן הדובדבנים. אמר לעמנואל ושפירא כי הם ודאי אינם מכירים את צ'יכוב, על-כל-פנים לא במקור, ועלי-כן אינם יכולים לתפוש את משחק המלים המופלא בסיום גן הדובדבנים, כשהכול יוצאים מהגן שנמכר לעקירה, ורק המשרת שגדרם נשכת, ו"אדם" ו"משרת" הן מלים נרדפות, כמו באידיש,

בהצגה של הווילנער טרופע לפני המלחמה, אבל גם את זה הם לא יכולים לזכור כמובן. אף פעם לא חשב שיש גרעונות רבים כליכך לצעירות. תוך דיבור נתחייך שטטין אל אניטה שבאה לבקרם. התזירה לו חיוך שהיה תמיד נכון אצלה, מלאכותי ולבבי כאחד, כמצפה למחמאה שלא ייתכן שמישהו אינו מחכוון לתת לה, עד שאיש אינו מעז לאכזבה. שטטין אמר לה שהמרוקחת והתה מעולים כמו כל המסיכה הזאת, ואין עוד מישהו בעיר המסוגל לערב כמוה מיני בני-אדם במסיבה אחת, ובכלל מי ישווה ומי יכול להידמות לאשה המצליחה להיות צעירה תמיד כמו שהיתה לפני עשרים שנה, כשהכיר אותה לראשונה? שלא לדבר על יופייה ועל תמירות גופה, בייחוד בשמלה השחורה הזאת העוטפת את גופה הגמיש כמו של נסיכה הודית, ומבליטה את ירכיה הארוכות והיפות בכל צעד שהיא צועדת בין אורחיה המאוהבים בה כמוהו. אניטה הקשיבה בסבלנות לשטף המחמאות של שטטין, אמרה שאין לה מה להוסיף, וחזרה והתרחקה כששטטין מבטיח להם, כי לא רק שאין היא נבוכה כששומעת תהילתה מושרת בפניה אלא שהיא באמת מסכימה עם כל מלה.

לדעת עמנואל היה האיפור שלה מוגזם בשמנוניותו, צבע הערמון שבו צבעה את שערתיה היה מבהיק מדי, על אף תפוזרת דלילה של שערות שיבה שנתערבו בהם. על צווארה היה סרט קטיפה שחור, שהסתיר את הקמטים והבליט את נגוהות הפנינים שהיו ערוכות עליו בשורה מצטנעת. תיאה אומרת על ידידתה, כי אין דבר בעולם שהוא טבעי יותר כשבילה מהמלאכותיות. היתה חוזרת על כך בפניה ב"משתאות התה הקצרים לחברתי ולמאהב שלה", שבהם היתה מקבלת את אניטה ועמנואל בדירתה מדי שבוע לפני שנפרדה מהם והשאירה את הדירה לרשותם.

יח

כשתיאה מדברת עם עמנואל ביחידות, נעשה קולה חם כחיבתו לאניטה. לדעתה היתה אניטה יוצאת מדעתה לולא הפגישות השבועיות הללו "ולא מחוסר פעילות מינית — להפך". סוקול היה אומנם בן שישים ושתיים, אך לא הראה סימני הזדקנות "שלהם מצפה אניטה לשווא מיום הנישואים שלהם. מבחינה זו לפחות עשתה מיקח טעות".

תדרה-האורחים הקטן שבדירת תיאה ניכט אל פארק מונסו. היו מחכים לאניטה, שאיחרה בכל שבוע כרבע שעה לפחות, "מאפשרת לתיאה לומר עלי את כל מה שאינה אומרת בנוכחותי". תיאה סיפרה על מאהביה של אניטה. על הפרופסור הסובייטי שהיה אביה האמיתי של פרדריקה סוקול, אף שסוקול לא ידע או לא הודה שהוא יודע על כך, "כמו על כל הבגידות האחרות של אשתו, היה

משלים אתן דווקא מפני שכשרון האהבה שהיה בו פעם הפך עתה לאנגריה מינית צרופה ומדהימה, שרק אניטה יכולה לספקה. התפעלה מכוח הסבל של אניטה שאינה מתאוננת ברצינות על בעלה ועל שגעונותיו, ואפילו לא על החברה שלה המרכלת עליה בהיעדרה, מספרת את כל הסודות האינטימיים שלה שעמנואל כנראה כבר שמע מפי אניטה. היתה ממשכה לפטפט כשאניטה התיישרה על הספה שליד שולחן-התה, כעבור כרבע שעה, אף שמעולם לא הסתכלה בשעון, מודיעה שהיא חייבת ללכת, לזבזב את מעיל-הפרווה ומנופפת בארנק הקרוקודיל ("איש לא שם לב אלי אם אינני עוטה עלי חמישים אלף דולר לפחות"), אומרת בנוסחים שונים כמה היא אוהבת אותם, וכמה היא שמחה שהדירה הזאת, שעלתה לוועלוול כל-כך הרבה כסף, יכולה לשמש עוד למישהו "מלבד לבדידותה הזוהרת של גרושתו", ויוצאת.

פגש את אניטה זמן קצר לאחר שהגיע לפריס, כשהתברר כי הצפיפות והמתח בדירתם של שניאור וחגית תאלץ אותו לחפש חדר מהר ככל האפשר. שניאור לימד אז ב"אוניברסיטה העממית האידישאית בפריס", ואניטה היתה אחת מתלמידותיו וידידותיו. סיפר לה על כנו ועל קשייו בקריב התמיד עם אשתו, וכשהציעה לעזור הביא את עמנואל לאחת מהרצאותיו ב"אוניברסיטה", ואניטה ידעה מיד כי הוא מוצא חן בעיניה אף כי נדמה לה כי הוא צעיר מדי. בהפסקה אמרה לו אניטה כי שמעה מאביו שהוא מחפש חדר, ובמקרה התפנה חדר-המשרות בביתה, כיוון שנערת האופר שלה גרה עכשיו בחדר של בתה — אם הוא מעוניין, היא תשמח להראות לו אותו. זכר את הסומק שכיסה את פניו כשאמר שאינו יכול לשלם אפילו להחזקת החדר, וודאי שלא את שכרו. אמרה שלמזלו אינה זקוקה לשכר-דירה, ועל-כן עומד החדר ריק. חודשים רבים, ואם ככל זאת ירצה לראותו, בלי כל תתייבנות כמובן מצדו, תחכה לו בבוקר בביתה. כשהתחדש השיעור של שניאור, רשמה את כתובתה על דף נייר במחברתה, תלשה אותו בזהירות והעבירה אותו לידיו של עמנואל, כמו בהיחבא. אולי כיוון שאניטה היתה מבוגרת ממנו כמעט בעשר שנים, היתה מתחדשת בעמנואל התמיהה על שרצה בה כך כבר בפגישה הראשונה, כמו לקראת כל פגישה אחרי כל השנים הללו, כמו בשירו של יסנין לאיזידורה דנקן כשהיתה ילדתו — בת ארבעים ויותר.

אניטה נהגה באיפוק רב, לדבריה, ככל מה שנוגע לאיפור וצביעת שערותיה, שכאמצעותם יכלה להיראות צעירה בהרבה. היתה נמנעת, אמרה, מכל ניסיון לכבוש גברים זרים שעמם נפגשה. לא היה לה ספק, כי הם נכבשים ממילא. דיברה תמיד בקול נמוך שהבטיח הרבה יותר מהמלים שביטא. הקול הנמוך והרצין לא השתנה גם כשדיברה על חדר-משרות, העומד ריק כיוון שאינה זקוקה לדמי-שכירות, או על תיקונים והחזקה שוטפת שבין כך צריך להשקיע בהם, כמו בכל מה שקיים וחי בעולם הזקוק לסידורים בלתי-פוסקים הנעשים

כהלכה. לא היה איש מלבדה, לדעתה של אניטה, שהיה מסוגל לסדרם כזריות ובהתמדה כאלה, בתשומת-לב לפרטים שבלעדיהם — מוטב שהסידור לא נעשה משנעשה. הנושאים הבנאליים שגדשו את דיבורה לא הפחיתו מעוצמת הפיתוי של קולה, שבה הרגיש עמנואל כבר בשיחתם הראשונה.

ידע, כמובן, שאניטה לא מתכוונת להזמין למיטתה כל ברי-שיחה בטלפון או בפגישה ראשונה עם אורח חדש, שהיה מגיע לסלון השבועי שלה. דווקא על כן התפעל בכל פעם מחדש למשמע הפיתוי שהיה מרווה את קולה, משכנע את בעל דברה כאילו הוא עומד החל ברגע זה על ספה של הרפתקת אהבה פרוצה ומופלאה. כבר במסדרון הצר של האוניברסיטה, המואר באורות ניאון המרדדים את כל הנראה, הופתע מנכונותו להתמסר לרצון הכיבוש של קולה של אניטה כשהזמינה אותו לפגישה בדירתה, למחרת. אחרי שנים ניסה להסביר לעצמו את נכונותו ברצון להימלט מהאווירה המעיקה בדירתם של שניאור וחגית, אשר אותה האשים ב"רגשנות מזועזעת המפריעה למחשבה", כיוון שלא יכלה להימנע מריב עמו בכל פעם שדיבר על העדפת שלום העולם ופתרון בעיותיה האמיתיות של האנושות על "שמירת אמונים קטנונית לצורכי השרידות של מדינה זעירה ובלתי-חשובה במזרח התיכון". אפילו שניאור היה נכשל במאמציו להרגיע את חגית, שהיתה מתרגשת עד דמעות כשהאשימה את עמנואל בעלבון למוסר ולתבונה, כשראתה אפילו בשלוות קולו, בעת הוויכוחים, סימן לעיוות רוחני ואנושי, של יתור על הרגש והמחשבה למען האמונה בדוגמה וחיישובי הקץ הנוכעים ממנה.

שניאור כיבד תמיד את נאמנותו של עמנואל לעקרונות מוסריים ול"אינטרנציונליזם", שבו ראה עמנואל את בסיסה של האמונה הרציונלית היתירה האפשרית כעולם שבו אין עוד בסיס ללאומיות. לא היה מתערב בוויכוחים האינסופיים בין בנו ובין אשתו. לדעתו היו שניהם חסרים את הכושר לראות כיצד מתגשמים ככל תהליך היסטורי עקרונות והיפוכם, ומדוע מופרכות מאליהן כל הטענות החד-משמעיות בוויכוחים מעין אלה. היה מנסה להסיט את השיחה מהוויכוחים העקרים, שהיו מתחדשים אחרי כל מהדורת חדשות, שבהן הלכה והתבהרה לדעת עמנואל "תמונת הכישלון הישראלי החרוץ בעקבות הניצחון הצבאי המבריק וחסר-הערך שלה".

ריב-התמיד עם חגית היה המשך ישיר לזה שניהל עמנואל עם כל הסובבים אותו בישראל מאז תום מלחמת העצמאות. בכל מקום שבו נמצא — בקיבוץ שאליו הצטרף וממנו הוצא בגלל הסטייה השמאלית שלו, באוניברסיטה שבה הוחרם על-ידי כל פעילי מפלגת תנועת העבודה שניסה להיות פעיל בה, אפילו חברי המפלגה הקומוניסטית הישראלית לא היו מוכנים לקבל טענותיו נגד הלאומיות הפלשתנית כ"גרסה מלאכותית ומיותרת של הציונות". כשנעמי עזבה אותו לפתע בהודעה כי למחרת היא יוצאת את הארץ וכנראה שלא יתראו עוד, ואמו התחילה להתייחס אליו כאל "חולה במחלה רוחנית רצינית אך ניתנת

לרפ"ו, אם רק יכיר בקיומה — החלה העייפות להעיק על חייו. יותר מכול רצה להיות רחוק. בלילה שבו הוצא מקיבוצו צעד משך שעתיים בדרך החול מבאר-יעקב עד הכביש הראשי, ליד מאהלי הבדואים וכלביהם ההיסטריים, מתפלל בפעם הראשונה בחייו להיות לבדו בעולם, רחוק — אפילו משניאור. הניה שניאורסון, שלא נישאה לאיש אחרי ששניאור עזב אותה ועבר לגור עם חגית ברירה קטנה בסמינר הקיבוצים על שפת הירקון, היתה קיצונית יותר "בנאמנותה האורתודוקסית לציונות העיוורת" מחגית או מחברי קיבוצו של עמנואל. כמשך החודשים שנאלץ לגור בכיתה, לאחר שעזב את הקיבוץ ולא יכול היה להשיג עבודה למחייתו, ויתר בהדרגה על הניסיון לשכנע אותה בניגוד הבסיסי שבין הציונות לבין האינטרסים האלמנטריים של כל בני-האדם, היהודים והערכים כאחד, שנקלעו לפיסת הארץ הזאת והפכו אותה לשדה קטל לדורות רק בגלל אמונות מיושנות. לדעת הניה, היתה כל התנגדות לציונות או למדינת ישראל ביטוי לאנטישמיות פתולוגית, שאולי ניתן להבינה למי שחונך בתרבות הנוצרית-האירופית, אך אין לראותה כשפיות אצל איש משכיל וחכם כבנה יחידה. האמינה בפסיכיאטריה, וכעסה על עמנואל שזולז בה וסירב לקבל טיפול, אף שרופאי סניף קופת-חולים שאליו השתייכה הסכימו להסדירו, בתנאי שעמנואל יראה רצון להירפא. הניה ראתה בסירובו סימפטום מדאיג עוד יותר מהסימפטומים הרבים האחרים, כמו הפראנויה שבאה לביטוי באמונתו כי כשלונותיו להשיג משה, על אף ציוניו המצוינים בכלכלה באוניברסיטה העברית, מוסברים על-ידי החרם הסודי שהטילו עליו חבריו לשעבר מהתנועה הקיבוצית, שהפיצו בכל מקום מידע על הסיכונים הכרוכים בהעסקתו.

סימני מחלת הרדיפה של בנה התרבו, לדעת הניה, ככל שהתארכה הבטלה מאונס. משפנה חלק גדול מקרן הפנסיה שלה, קנתה לו כרטיס אונייה לצרפת, כתבה לשניאור כי רק מגורים בעיר זרה והמשך לימודים בסורבון עשויים להציל את בנם מהידרדרותו. כשהגיע עמנואל לפריס וסירב לפקודת הגיוס והשיבה לארץ מתוך חשש, כי יצטרך לשרת בשטחים שנכבשו ממצרים בשיתוף עם האימפריאליזם הצרפתי-האנגלי — הוכרז כעריק, והניה הפסיקה לענות על מכתביו. במכתבה האחרון הסבירה כי אפילו מחלה אינה יכולה להצדיק התנהגותו של אדם, המבקש כי אחרים יגנו על חייו — אך מסרב להגן על חייהם של אחרים. גם חרונה של חגית הלך וגבר ככל שהתברר, כי עמנואל עומד בסירובו להתייצב ביחידה הצבאית שלו, על אף ההארכה שהוצעה לו על-ידי הנספחות הצבאית של השגרירות. שניאור לא ראה זכות להתערב בהחלטתו של עמנואל, שהכריז עצמו כ"סרבן מצפון" והצטרף לאמנה הבינלאומית של סרבני המצפון בפריס. במאמרו הוקיע שניאור את אי-המוסריות שבסרבנות, שהיתה לדעתו חלק אינטגרלי מעמדותיהם של אנשים, הנהנים משירותי הביטחון של מדינה ואינם מוכנים לקיים חובותיהם כלפיה. הסכמתה של אניטה לארח את בנו בחדר-המשרות שבעליית-הגג של הבניין שלה נראתה לו כמוצא זמני מהתסכוכת המשפחתית

המעיקה שחגית עמדה בה בקושי, וכיוון שהאמין רק בפתרונות זמניים — הצינו לעמנואל.

אותו בוקר ראשון הגיע עמנואל לרחוב דלאמבר מוקדם מדי. עלה כמעלה הרחוב, עובר ליד הבניין של אניטה, ממשיך לצעוד באותו קצב, כאילו לא התכוון כלל להיכנס לביתה, מגיע עד בולבר אדרג קינה וחוזר על עקבותיו, מתקרב לדלת הסורג המזוגגת, מבקש לדחות את שעת הפגישה כדי לא להיראות להוט מדי, אינו מעז לקוות למה שנדמה לו בקולה של האשה האלגנטית, שישבה עמו אֶתְמוּל כהרצאתו של אביו בין האנשים הזקנים ברובם, שהתאספו לשיעורי האוניברסיטה העממית האידישאית של פריס. המשרתת הספרדיה הכניסה אותו ל"קבינט של מראס". החדר הקטן שליד סלון החממה, אניטה עמדה בו, מדברת בטלפון, לבושה מכנסיים לבנים מגוהצים, נשענת במותנה לשולחן כתיבה צבוע בלקה סינית, ממשיכה לדבר אל השפופרת בקול עסוק, כשהיא מזמינה את עמנואל לשבת במחווה ידה ובחיוך אילם של הצטדקות, אולי מפני שעברה מצרפתית ללטינית, כפי שהסבירה אחר־כך. כשחזרה לצרפתית, הסבירה לבעלת הדבר כי זה עתה נכנס לחדר הגבר הצעיר שעליו סיפרה לה, "מחכה כנראה בחוטר" סבלנות מוצדק שאפסיק לפטפט ואראה לו את החדר שבא לשכור".

הקול מן העבר השני של הקו אמר כנראה דברים מבודחים ומרגיזים, ופניה של אניטה שהאזינו בסבלנות הגיבו בהתחפשות של רוגז, ושוב בהעוויית הצטדקות לעמנואל, שישב על ספה מרופדת וצרה שהקיפה את החדר הקטן. פתאום נמחו כל החיוכים מפניה. אמרה לחברתה שאייאפשר וכשום פנים ואופן לא ואין לשנות מה שכבר נקבע, ועל־כל־פנים עוד תהיה להם הזדמנות לדבר על זה, והיא באמת מוכרחה להפסיק, כי זה לא נימוסי להניח לאיש צעיר לחכות כל־כך הרבה זמן, והחומרה חזרה והיתה לארשת הנאה מדברי הרשע שנאמרו כנראה מעברו השני של הקו, עד שאיימה כי היא טורקת, וטרקה.

אמרה לעמנואל שזו ידידה שלה, הידידה שלה, אבל כל מי שמאזין לה מסתכן בהשחתת מידותיו, ותוך דיבור הושיטה לו יד גדולה וחזקה מאוד, בידידות חמה, ואמרה כמה היא שמחה על שהגיע בדיוק בזמן שבו היא יכולה להתפנות לדקות מספר מעיסוקיה, וכמה היא מצטערת שהיה עליו לחכות. וכיוון שלא קם, ישבה על־ידו כמי שאינה מרגישה בחוסר־הנימוס. חזרה והסבירה כי היא מקווה כי החדר יעזור לו בחודשים הראשונים ללימודיו בפריס, בייחוד ששמעה משניאור כי הוא מתכוון להקדישם ללימודי צרפתית ובית־הספר אינו רחוק מכאן, אך עליה להזהירו מראש, עוד לפני שהם רואים את החדר, כי אל לו לצפות למי יודע מה, שהרי זה מן החדרים שנבנו בסוף המאה התשע־עשרה למשרתות שבאו מהכפר, ואין להניח כי ימצא חן במיוחד בעיני בן־טובים מפונק עם ייחוס כבן של שניאור. תוך דיבורה נטלה את המפתחות ממגרה בשולחן המבריק,

אמרה שאם ירצה בחדר תכין כפילי מפתח עוד היום. המפתחות המקוריים שהחזיקה בידה אותו בוקר נשארו עד היום בידה.

כצהריים הביאו את המזוודה ותיבת הספרים של עמנואל במכוניתה של אניטה מהדירה של שניאור ותגית. בערב ישב לו לברו, מסדר ספריו על הכוננית שהביאה לו מהמחסן שבעליית-הגג הסמוכה, חוגג את החדר הפרטי הראשון בחייו. מאז ילדותו היתה בו כמיהה לחדר שיהיה רק שלו, התנאי ללבדיות, שהיא הפכה של הבדידות. היה מתאווה לה והוחה בה כשהוריו עוד גרו יחד, בדירת שני החדרים, מחוכרים זה לזה כדלתות הרחבות. התגעגע ללבדיות כגעגועים שדמו לכאב פיסי. בחדר-הסטודנטים שלו, מול קולנוע "עדן", באבן-ישראל שבירושלים, היה מוצא את נוכחות שותפו לחדר בלתי-נסבלת, גם בשעות הלילה שבהן היה חוזר מגעמי ויושב ללמוד בשעות היחידות, שבהן שררה דממה בחצר המרובעת והמוקפת מכל עבר בחלונות קולניים.

בגלל אניטה זכה עמנואל לגור טוף-סוף "כמו נזיר בבדידות תאו", כפי שהסכיד לגעמי בביקורה הראשון בפרים מקזבלנקה. מאז שכתב בתיכון את מסת-המחקר שלו על "הפונקציה המכרעת של הפנאי בתולדות התרבות", התאווה עמנואל לחיות כאחד הנוזרים שתיאר במסתו, הזוכים לתדר משלהם ורשאים להקדיש כל חייהם ללימוד ולהגות בלתי-מופרעת בדאגות פרנסה ומשפחה. היה זה לרעתו יתרונה של התרבות המערבית על כל התרבויות האחרות, שידעה להעריך את הפנאי ולהקדיש בכל דור חלק מבניה לפנאי מוחלט כתנאים של פרטיות אידיאלית, אפילו במה שקרוי העידן החשוך של ימי-הביניים.

כשהתחיל להכין עצמו לבחינות הכניסה ללימודי התואר השני במדעי המדינה, נהנה משלוות חדר עליית-הגג של אניטה, מתקיים בקלות מפתיעה על שלושים הדולר לחודש שהפריש לו שניאור ממשכורתו הקטנה כסופר עיתונו בפרים, מסרב בעקשנות להלוואות לטווח ארוך שאניטה הציעה לו במשך השבועות הראשונים להיכרותם, כועסת על סירובו שהוא "כניעה למוסכמות ומשפטים קדומים מטומטמים של גברים, החוששים כי כבודם העצמי יתערער ביום שיקבלו עזרה כספית מאשה", עד שהבטיחה להפסיק להציע לו אותם, אם יישבע בבדידות שלהם כי יבקשה כל סכום שיוזקק לו ושלא ימצא דרך אחרת להשיגו. לא הזכירה לו את השיחה הזאת אף פעם אחת עד המברק של גוטפריד, שבו סיפר כי הטלוויזיה הגרמנית מתנה הפקתו של הסרט בקופרודוקציה צרפתית.

בשבועות הראשונים למגוריו ברלאמבר ניסה עמנואל להחלים מהחרון נגד המדינה הציונית וכל המשלימים עם הדרישות האבסורדיות של ישראל, שהפכה את כל אורחיה לחיילים בחופשה. החרם עליו בגלל עריקתו הוסיף להרגשת הלבדיות המיוחדת, אשר הניתוק מהמשפחתיות, שנהגו ישראלים זה בזה בפגישותיהם בחוף-לארץ, הוסיף עוד מחסום בפני הפרתה. הנוכדיות שלו בפרים היתה התגשמות של כמיהות כמוסות שנתגלו לו רק עתה. האיטלקית ששמע מעבר לקירות המסדרון שבין חדרי המשרתות, הצעדים הזרים על רצפת-העץ החשופה,

אפילו האנגלית שדיבר עם אניטה בחודשים הראשונים, שהיתה זרה גם לה וגם לו — הגדילו את הניכור ואת ההנאה ממנו.

גם בתוכו צמח נכר חדש — שחרור מכורח להחליט החלטות על תגובות מיידיות, אשר כל אחת מהן נראתה לו כעבירה או תטא בעבר לא רחוק, בהיותה או הסכמה בשתיקה או ציות ושיתוף־פעולה עם המשטר והמדינה המשרתת את הקולוניאליזם העולמי. יותר מכול הרגישו אותו חבריו בקיבוץ, שניסו להצדיק את סבלם של הפליטים והעקורים הערבים על־ידי סבלותיהם של הפליטים והעקורים היהודים במלחמת העולם השנייה. חטאיה של המנהיגות הערבית הפיאודלית, שהובילה את העמים הערביים מכישלון לכישלון במאבקה בישראל — נראתה לרבים מחבריו תירוץ מספיק להשלמתם עם העוול שנגרם לקורבנות הכשלונות הללו. בכל שיחה, עם כל קריאת עיתון, הרגיש עמנואל כי עליו להגיב, כי חוסר־תגובה אף הוא תגובה, כל ידיעה על צינור מים ממקורות הירדן הפך לנושא מחלוקת פוליטית, שהכול היו בקיאים בו והכול נקטו בו עמדה בלהט שווה כמעט לזה שליווה ויכוחים על בעיות אמונה או גילויי גזענות, כמו הסירוב להעניק אזרחות ישראלית לפי חוק השבות לנזיר יהודי, שהמיד דתו לנצרות, שהיה ניצול שואה וביקש לקבל על עצמו את כל החובות והזכויות של המדינה היהודית. הנכר היה למנוחת־נפש. חוסר־הצורך היום־יומי לנקוט עמדה בכל עניין היה לישועה.

ככל שחיו נעשו נוכריים יותר לו עצמו, כן אפפה אותו תחושת השחרור מהצורך להצדיק את חייו בעיני מישהו. עקור מישראליותו, נדמה היה לו כי יוכל לחיות מעתה את הגשמת מטרתה העליונה של הצינות: להיות ככל הגויים.

ט

"בזכותה של אניטה", היה אומר לעצמו כשחשב על היתרונות האינסופיים של חיי הפרטיות שזכה להם במפתיע.

עכשיו, משהשתחרר עמנואל, לדעתו, ממלחמת העצמאות של מדינת ישראל העשויה להימשך דורות רבים — זכה בפעם הראשונה בחייו לעצמאות.

בזכותה של אניטה לא נאלץ לראות את פגישותיהם כמחייבות אותו בהתחייבויות כלשהן. ככיכול לא היתה בהן המשכיות, אף שנמשכו ברציפות בכל תקופות מגוריו בפריס במשך ארבע-עשרה השנים שחלפו, אף פעם לא דיברה על חיייהם המשותפים, רק על הפגישות הבודדות שלהם, על הידידות שכביכול

לא היתה מותנית בהם. לא היה להם שם ליחסים ביניהם. כמו הוסכם ביניהם
למן היום הראשון לעוטפם באלם ובאלמוניות.

עוד באותו יום שבו הראתה לו את חדרו, כשהסיעה אותו במכוניתה לדירת
שניאור וחגית ליטול תפציו ולהעבירם לביתו החדש. אמרה שתבוא לבקר בימים
הקרובים, לראות אם אינו חסר דבר העלול להפריע לו בלימודיו אשר למענם,
אחרי הכול, הם עושים את כל המאמץ הזה. למחרת בבוקר, כשישב בפעם
הראשונה לשולחן-הכתיבה שלו אל מול החלון, שמע נקישה על דלתו. אניטה
באה להביא לו וילונות ברוקאד ישנים, להגן עליו מפני האור האכזר של הכוקר
הפריסאי המוקדם בחדר, שלחלונותיו לא היו תריסים. היתה לבושה בחלוק-משי
כחול עם צווארון סיני גבוה, ונעזרה בידו כשטיפסה על השולחן בזריזות מפתיעה
על אף העקבים הגבוהים של נעלי-הבית. שתקה כשהשחילה את הלולאות במוט
הקרניז שהכנינה מבעוד יום, כמו אינה מרגישה בקרבת פניו לגופה בחדר המחשיך
והולך, ככל שהוילונות המותקנים מכסים על השמשות הארוכות של דלת החלון.
אף פעם לא דיברו על העזתו בבוקר ההוא. היה שוכת אותו במשך חודשים
רבים, נזכר בו לפתע, מוזעזע מזכרון חושיו את פרטי המעשה. כשהפירה את
השתיקה, בעודה עסוקה בהשחלת הלולאות, אמרה אניטה שצריך לעשות הכול
כדי להקל עליו בתנאים שכחר לגור בהם, תנאים שאניטה עצמה לא היתה
מעולם מסכימה להם. כתמים של אור, שחדרו עדיין מבעד לרווחים שבין
הוילונות, השתברו במראה שהיתה קבועה ליד דלת הכניסה. כשפנתה אליו כדי
להיעזר בידו על-מנת לרדת אל הכיסא, המשיכה לדבר בקול רדוד וענייני, גם
כשחיבק את גופה, מלטף את עורה מבעד למשי הדק, מופתע מעירומה הנחשף
בידו, המניח לו לעשות בה כבשלו, ברכינה מתמסרת, ללא מלים. ירכיה ארוכות
ורפות, ואצבעות ידה לוטפות ונלפתות בשער ראשו שעה שהוא נושק את ערייתה,
שומע בחדווה קול נשימתה בבואה, את גערתה המתחננת שדי.

ביחוד זכר את תגלית ההתרגשות שאחזה בו למשמע גערתה שחזרה ואיימה
בעונש, את הלהיטות שכפתה עצמה עליו בדברה, את פחד התשוקה בעוצר
נשימתו, את העקשות שבה המשיך לטלטל גופה בלשונו, את הזעקה הניחרת
שבה לעו דבריה בבואה מחדש. צעדים של גבר נשמעו במסדרון, וקולה של
אניטה חזר להיות צלול, רדוד ומוזכיר לעמנואל כי שכח לנעול את הדלת,
כשבד החלוק חוזר לכסות את עירומה והיא מזודחת לשבת בכורסה שליד
המיטה, ידה מכסה ברכה שנחשפה, קולה מתרומם ושואל מדוע אינו מסיט את
הוילון, הרי לא יהיה נעים אם מישוהו ייכנס פתאום, בעלה למשל. הצעדים
התרחקו מדלתם. אמרה שאינה חושבת שזה היה הוא, אבל אין לדעת. עמנואל
הסיט את הוילון, ואור השמש חזר ושטף את החדר ואת פניה שחייכו בשאלה
והאזינו בריכוז לצעדי הגבר שחזרו והתקרבו אל דלתו של עמנואל, חזרו והתרחקו
ממנו — הפעם לכיוון המדרגות היורדות אל המעלית.
אניטה אמרה שעוד לא אמר מה דעתו על הוילונות שהביאה ושאינה סובלת

מים גנובים, ואם היה זה בעלה זה טיפוס של נכנס. ידה נחה עתה על ידו של עמנואל, אומרת שאינה רוצה שזה יקרה להם עוד פעם בחדר הזה, שעדיין אינה מבינה איך העז עמנואל לענג אותה כל־כך, כבר לא העזה לקוות שזה אפשר, אך לא תסלח לו אף פעם, שנים כבר לא היה לה טוב כל־כך, על־כן אינה מתכוונת לסלוח לו. יקבל כל מה שמגיע לו, עד שיתחנן על נפשו, הוא לא יכול לתאר לעצמו כמה היא אכזרית, אבל לא עכשיו ולא כאן.

כשדיברה היו עיניה בעיניו, שאלות אם מבין, אם רוצה, אם ייתכן כי זו אחת מאותן הפגישות הנדירות של בני כת הסתרים, הפותחת מהכושה שבהודאה בתשוקתה האטורה. שאל מתי והיכן.

אמרה שלדאבונה זה יכול להיות רק במלון, ולא ברובע הזה. ביקשה כי לא יגע בה כל עוד הם בבניין הזה, אינה סומכת על עצמה. שאלה אם הוא מכיר כבר את תיאטר אודיאון, רחוב דה לה וינייה, היורד ממנו. שם המלון כשם הרחוב. מחר בשתיים־עשרה תחכה לו שם, והיא מייעצת לו שלא יאחר, אינה סובלת איחורים.

בקול ענייני כקולה בעת השחלת הווילונות הסבירה כיצד עליו לדבר אתה בטלפון, כשיטלפן בבוקר לוודא כי היא פנויה. גרשה הסברים ופרטים מיותרים כמו לא היה בה כבר זכר לריגוש, שנתרגשה זה עתה כשפיו על ערייתה. שערות ראשה הערמוניות שמרו על צורתן הנוקשה מעט מהתורסים, פניה זהרו שוב בנימוס, לא בתשוקה. משך ארבע־עשרה השנים שעברו מאז — שערה סרוקת תמיד וצבוע, כמו פיאה נוכרית.

“כמובן שאיני אוהב אותה”, היה חוזר ואומר לעצמו בכל פעם שהשאלה עלתה בו. היה אומר לעצמו את הדברים ללא אמון, ללא ספק. אף פעם לא אמר ולא שמע מאניטה דברי אהבה. היתה זו אחת המלים האסורות המעטות בכל שיחותיהם הגלויות מדי. כאילו הוסכם כי כל פגישה ביניהם תהיה אולי הפגישה האחרונה, כמו אותו אחר־צהריים בחדר, במלון דה לה וינייה, ערב נסיעתו החפוזה לאפריקה. כשחזר עמנואל כעבור שנתיים לפריס, לאחר פרוץ מלחמת ששת הימים, הפתיעה אותו אניטה בדירה הקטנה שבנתה עבורו מחדרו ומחדר־משרות נוסף שקנתה וצירפה לשלו. הכול נתחדש כשהיה, כמו אינה זוכרת כלל את ההפסקות הארוכות שבין פגישה לפגישה במשך שנתיים אלה, שבהן קיווה כי השתחרר מהכפייתיות המשעבדת כל הווייתו למיניות של אניטה. גם טקסי הלחישות המרומזות והמאיימות בעונשים, שהוא ראוי להם ושהוא עתיד לקבלם, נתחדשו בעת ארוחות־הערב שהיה מוזמן אליהן בבית משפחת סוקול או בעת קבלות האורחים השבועית בסלון שבחממה, כשמדי פעם הוא רואה את מבטו של יפים סוקול עוקב אחר התלחשויותיהם, כמטוקרן או יודע, בייחוד מאז שאניטה שכנעה את בעלה כי הוא זה שיזם את הקמת חברת ההפקה, שנכנסה להסכם עם הטלוויזיה הגרמנית והבטיחה את סיכויו הפקת סרטו של עמנואל.

מאז שחזר-עמנואל מאפריקה לא נעדר ולא יאחר אפילו לפגישה שבועית אחת. כשנסע לפסטיבל סרטים היה מודיע לה על כך שבועות רבים מראש. היתה מקבלת הודעותיו באדישות מופגנת, מחייכת ואומרת כי שניהם יודעים כי זה יאב לו יותר ממה שזה יאב לה, שומרת על דיסקרטיות בנוכחותה של תיארה, אם כי עמנואל לא יכול היה לנחש מה יודעת תיארה על סטיותיהם של חברתה ומאהבה.

היום נאלץ עמנואל לבטל לפתע את פגישתם, ללא הודעה מראש, מבלי שהצליח להשיג את אניטה בטלפון, בשעות שחלפו מאז שקיבל את הודעתו של גוטפריד במכתב הדחוף שנשלח אליו לאוניברסיטה בבוקר, בפנאומטיק. גוטפריד הודיע כי הגיע לעיר לשעות מספר, בדרכו לרומא לצילומי רפורטז'ה, והוא חייב להיפגש עם עמנואל פגישה חיונית לפרויקט. הודיע לו כי יחכה לו בצהריים בבית "מפרה ותיקה שאפשר לסמוך על שתיקתה. בדירתה אין טלפון". גם בהפסקה ניסה עמנואל לטלפן לאניטה כדי להודיעה על הדחייה הבלתי-צפויה — אך גם היא וגם תיארה לא נמצאו אף באחת מהכתובות האפשריות. ידע שבעוד רגעים מספר תגיע אניטה לדירת ידידתה, תשבנה בסלון הקטן של תיארה, השומרת על זכותה לבלות כל שבוע "לפחות חמש דקות של אינטימיות עם שני הידידים הבלתי-שפויים והטובים ביותר שיש לי".

כ

לא הכיר את הכתובת שאליו כיוון אותו מכתבו הבהול של גוטפריד. שגא את הקונספירציה שבה נהג גוטפריד-לקבוע את פגישותיהם. בגוטפריד היתה כמיהה ילדותית להרפתקה שחייב החמיצו אותה, לדעתו. לפי הוראות המכתב היה על עמנואל להגיע לרחוב גאדוט, "מעבר לקנאל, מיד אחרי שתעבור את הגשר כשאתה יוצא מתחנת המטרו של אגליו פאנטיין". אף פעם לא נסע בהסתעפות חרשה זו של הרכבת התחתית, המובילה לרובע הניידת שבצפון פריס. הכיר אותו מתיאורי העיתונות כרובע המייצג את הפיגור האורבני של עיר האורות, אשר מאות רבות של משפחות גרות בה עדיין בשיכונים פועלים מינושנים, ללא שינוחים בדירות. איש ממכריו לא ביקר בדירה כזאת. כשהחליף רכבת בתחנת המטרו הענקית של שטלה, נואש מהתור הארוך לטלפון הציבורי — כבר עבר רבע שעה מאז שהיו אמורים להיפגש בדירתה של תיארה: משך רגעים ארוכים צעד במנהרה הצרה והנמוכה בין עשרות מודעות ענק, זהות זו לזו, בכל אחת כננה בצהוב צועק; משתרעת מהתקרה עד הרצפה, נושאת על כפיים דקות עד חמלה את פחית הדייסה המשוכחת, שהמפרסם והכננה מכינים מהפרי

המיושב למען הפה חסרה־הפנים שהיה פעור ומצפה לבולעה. בקצה ה־מנהרה; על הרצפה, הסבו ונינחים גבר ואשה חסרי גיל ובקבוק מרובע עומד על גליון נייר עיתון שהיה פרוש ביניהם, ואשר עליו ערכו סעודתם. נשמע קול לחש נשיפתם של מעצורי הרכבת ודלתות נפתחות בנקישה.

יכול היה לענות לה על הטענות שהיא טוענת בוודאי עכשיו נגדו באחזי תיאה. רק לפני חודשיים איחרה אניטה לפגישתם בשעה שלמה. תיאה אמרה שאין מה לדאוג; גרץ נמצא כאן בוועידה של אונסק"ו, אניטה ודאי מחכה לו באחד המסדרונות, "סוף־סוף אביה של בתה, זה משהו". כששאל אם אניטה סיפרה לבתה על אביה, אמרה "כמוכן שלא" בפתאומיות נחרדת שעוררה את סקרנותו. כדרך־כלל דיברה אתו תיאה ברוגע מוגזם של מי שאין להפתיעו, מי שהוא עד נצחי לכל משוגות ידידיו ואין לו חלק בהם.

כשאניטה היתה מתחילה להתפשט מיד אחרי שליוותה את תיאה לדלת ונעלה אותה בשרשרת מפני כל הפתעה אפשרית, היו תנועותיה אטיות, אדישות למבטיו, שלא פסקו, אחרי כל השנים הללו, להתפעל מהעניינות וחוסר־העניין של אניטה ברגעים אחרונים אלה של השפיות. ידעה כמה היא מרגשת אותו בהפגנת השגרה והאדישות בהתפשטה, ברכינות שבה הכינה עצמה למה שעמדה לעשות לו. ארשת־פניה החמירה כשנשארו לכדם, משהו דומה לזעם היה משתלט ומתקיים בה, בעודה מצווה ומאיימת ומגשימה איומיה, זעם והגשה שהלכו וגברו עד הישברם בה בעונה זרה וכאובה, זועקת לאלוהי התענוגות. אז היו חוזרות המלים על הטוב הנדיר שרק הוא יכול להעניק לה, כאילו כל מה שקדם להם נשכח או לא היה. היה מביא אותה במסירות, שומע את היבבה שבה היא נענית לו, ענוש ומעונג בעונג מזועזע שלא נגרם לו על־ידי אף אשה מלבדה. משגועה היבבה היה קולה של אניטה חוזר בהדרגה להיות למוד ונימוסי במשפטי החיבה וההתמסרות והסליחה על שהכאיבה לו, במשפטים סדורים, בצרפתית מעולה, "עוד מימי הגימנסיה בוילנה".

אהבה לומר דברים בנליים כאילו היו רעיונות שעלו בה זה עתה. היה יושב על כורסה ליד הספה שאניטה חזרה וקיפלה את מצעיה, חזרה והטמינה אותם בארגזה, עד שנראתה ספת־סלון לכל דבר, כשהיא מפליגה כדיבורים על העולם שהיה לפני ומתחיל מיד אחרי מה שקרה להם לפני שניות מעטות. משישבה, לבושה למחצה, משכלת רגליה על הכורסה ממולו, עישנה אחת מהסיגריות עם פומית הזהב, מכתימה אותה באודם הטרי שמהירה למשוח על שפתיה. כתוך משפטים רבים על החוזה עם הגרמנים ועל אתווי ההשקעה ועל מימון חומרי־הגלם והציוד, אשר סוקול רצה להפריד מחישובי ההשקעה בהוצאות השוטפות והוצאות הנסיעה, אמרה פתאום אניטה:

"אתה פשוט לא יכול לתאר לעצמך כמה אני מאושרת אתך, זה קורה לי רק אתך, רק חבל שזה לא יכול להיות להפך".

כששאל — ענתה על הכול, רק לא מדוע אינה יכולה להאמין כי הוא מאושר

עמה כמנה, ומיד עברה לסיפורים על גרץ וביקורו, כאילו היה אורח זר וחשוב שהיא "חייבת לראותו או לשכב אתו, לולא שומרי המשלחת שלו שהפחידו אותו — עד שהיה חייב לוותר על הכול ולהסתפק בשתיית קפה אתי על המרפסת של לוטציה".

את פרופסור גרץ הכירה לראשונה בוועידת תנועת השלום בהלסינקי לפני למעלה מעשרים שנה. עד אז היה סוקול משוכנע כי בגללה אין להם ילדים וכבר היה מוכן להשלים עם עקרותה, כשלפתע הכריאה ממנה. "נכנסתי להיריון זמן קצר אחרי הוועידה בהלסינקי, אבל הוא ממשיך לעשות עצמו כאינו יודע דבר". כשאניטה ביקרה כעבור שנתיים בלנינגרד כנציגת סקציית הנשים בסניף המקומי של תנועת השלום, שלח לה גרץ נהג עם פרחים לבית-מלונה והזמין אותה למשרדו בבית-החולים האוניברסיטאי, כרי לבאר לה שאסור להם להתראות. מבחינה רפואית מדעית אי-אפשר לקבוע בוודאות ממי הרתה את פרדריקה, ועל-כל-פנים אין ליחס לביולוגיה חשיבות גדולה מדי ביחסים בין בני-אדם מבוגרים, וביקש שלא תטלפן לו, הוא יטלפן אליה. דיבר תוך הליכה בשבילי גן בית-החולים, אל ביתן ההחלמה לנשים אשר הביקור בו היה אמור להיות ההסבר לביקורה בבית-החולים. יומיים אחרי שחזרה לפריס קראה את שמו ברשימת הרופאים שנאסרו כאחראים להרעלתו של סטלין.

לפני החגיגה הספיקו להגלותו לקוטב הצפוני כרופא בתחנת קידוח נסייני. עשר שנים אחר-כך טלפן לה פתאום מבריסל, היה חבר במשלחת מדעית לכנס מקצועי. על אף הנדרים שנדרה, ואף שהחליטה להשלים עם הנישואים עם סוקול לעולם, נענתה לבקשתו של גרץ ובאה לבריסל "והיו שבועיים נפלאים". סוקול, אמרה, הוא איש נורא ותקיף, "אבל כמיטה הוא חביב ורך ומייגע, גרץ — להפך". לדעתה של אניטה, "אם סוקול לא חושד — אין לו עיניים, לא יכולה להיות בת רומה יותר לאבא שלה מהבת שלי". אומנם התראו לעתים רחוקות מאוד. פרדריקה היתה בפנימייה מאז שהיתה בת שתיים-עשרה, אך בכל פעם שבאה לביקור לא יכלה אניטה להבין איך סוקול אינו רואה את מה שהיא רואה.

לסוקול לא יכלה אניטה לסלוח את תובענותו ואת כניעתה לכל דרישותיו. כשנשאה — הופתעה אך לא האמינה כי זה יכול להימשך זמן רב. כבר אז נראה לה "זקן אך נסבל, כמו ארטמנובה של גורקי, זוכר? שוכבת על הצד ומניחה לו לעשות בה כברכוש". במשך השנים רבו דרישותיו "ועכשיו זה יותר גרוע מזנות — לא התנסיתי אבל אני יכולה לנחש".

עמנואל ביקש לדעת אם המשיכה לשכב עם גרץ מאז שעמנואל עבר לגור בביתה. לא עלה על דעתו כי יוכל לקנא לאשה הזאת. ידע כי מבחינתו יחסייה אינם אלא "מיניות טהורה, ללא רגשות, אשר אין להם תפקיד כלל בהתעוררות היצר המיני". אמרה שכן, שכבה עם גרץ בלנינגרד, כשהפתיעה אותו בביתו

אחרי השתלטות כרושצ'וב, אך הפחד הפך את גרץ לאימפוטנט. "אתה מתאר לעצמך את כל הנסיעה הזאת בשכיל כלום?" זה הצחיק אותה מאוד. כשלונות תמיד הצחיקו אותה. בייחוד שלה.

כבר רבע שעה יושב עמנואל ברכבת הארוכה והריקה כמעט ברציף החדש. כשעות האלה לא היו כמעט נוסעים בקו המטרו שחיבר את גאך די נורד עם אגליז דה פאנטין. המנוע של הרכבת השמיע פתאום קולות פרועים וחזר והשתתק, מתחרט על כוונתו להתחיל בנסיעה ללא נוסעים, הדלתות החלו לנוע לאטן ללא קול, נסגרות כבת-אחת, והרכבת כבר שטה על צמיגיה, ועמנואל מנסה להרגיע כעסו על גוטפריד, שחזר ועלה בו על העוול שהוא עושה לאניטה.

"רק יצרים וגעגועים אינם רציוליים". ידע שהוא כועס כיוון שהתגעגע לאניטה, כמו בכל שבוע, אף שניסה לא להודות על כך לעצמו. פחד שאינו מסוגל עוד לאהבת אמת, אם יחסי עילוסים כשלו ושל אניטה באים במקומה. היה זה ההסבר היחיד שידע לכיבודו המתמשכת. משקרב יום שלישי, חיתה בו התשוקה אליה, וכל מחשבותיו והזיותיו מיאנו להיפרד ממנה. ההזיות, כמו עתה, נדרו אל זכרונות נשים בעבר וחזרו אל אניטה, אל גופה הארוך והלבוש למחצה, הנחשף לעיניו כבמקרה, אל קולה השואל כמצווה, אל התמיהה המאימת שבו, אל הפחד שגאה בו למשמעו.

כא

פרש את טופס הפנאומטיק של גוטפריד, מעיין ברישום המפה שצויר בו, המסלול מהתחנה לדירתה של האשה הפריסאית של גוטפריד, שעל קיומה לא ידע עמנואל דבר עד היום. ביקש ללמוד את המפה בעל-פה כדי שלא יודקק לה כיוצאו מן המטרו, לא רצה לעורר תשומת-לב. הרגיש כיצד הוא גולש למלכודת המחתרת, שאליה ביקש למשוך אותו הצלם הגרמני, הצעיר מעמנואל בעשר שנים.

לדעתו של גוטפריד היה עמנואל תמים, לא מבין כמה אנשים מתנכלים לו, האוניברסיטה סנוודה אותו מלראות את אויביו אורבים לו בכל פינה, הוא שוכח שעל אף כל מה שאומרים לו עמיתיו, רוב היהודים רואים באנטיציונות פשע נגד האנושות. אפילו ההבטחה של השגרירות, שעמנואל יקבל את הרשיון, נראתה לגוטפריד כחשודה. חשדיו לא התמעטו גם אחר שהתקבל הרשיון, אם כי גוטפריד הודה שאינו מבין מאיזו בחינה זו יכולה להיות מלכודת.

עוד בפסטיבל קרלו ויוארי, כשעמנואל פגש את גוטפריד בהקרנה משעממת של סרט דוקומנטרי על תושבי הטייגה, הזהיר אותו גוטפריד מפני ה"אויבים שיהיו לסרט הזה בכל שלבי הפקתו והפצתו". הוא עצמו התלהב מהרעיון לעשות סרט דוקומנטרי על שלום אוטופי במזרח התיכון, ומיד החל להציע תוכניות להשגת מימון. היה משוכנע כי יוכל לעניין את הטלוויזיה הצפון-גרמנית, אמר שהכיר שם "מפיקים יהודים פקחים ועצמאים" הקשורים עמה בחווי הפקה, ועוד באותו ערב מצא אחד מהם — וינינגר, שהגיע עם אהובתו הבלונדינית לפגישה שהזמין גוטפריד בביתו של צלם צ'כי, שאתו עבר מספר פעמים באפריקה.

בגלל שהיה צעיר ממנו וקרוב ממנו אל מוקדי הכוח, כדבריו, דיבר אליו גוטפריד ככביר הנותן עצות לידירו הזוטר כדי לעזור לו להציל את הפרויקט שלו מסיכוניו. גם סטיפן, הצלם הצ'כי שבביתו התקיימה הפגישה, לא הבין מדוע צריך היה לקיים אותה בחצות ובביתו. למחרת, כשעמנואל פגש אותו במקרה במרזח שמול אולם הפסטיבל, עומד ליד אחד השולחנות הגבוהים שבמרכז החדר, נוהג כמנהג הצ'כים שאהבו שולחנות עמידה, סיפר לו וינינגר כי סטיפן מפחד פן ייודע דבר הפגישה בביתו אמש, חושש להפסיד שוב את משרתו ביומן החדשות המקומי של סלובקיה, אתרי שהיה מובטל מאז חזר מאנגולה לפני שנתיים, אף-על-פי שמיד נשא אשה בתקווה להזים את השמועות על גוטפריד ועליו, "שהיו נכונות, כמוכן".

וינינגר אהב לרכל על כל השותפים להפקות, שהיה מארגן עבור הטלוויזיה של המבורג, כשהוא שומר תמיד על מעמדו כ"קבלן עצמאי". אמר שקיווה לפגוש את עמנואל ללא גוטפריד, כיוון שתמיד הוא מרגיש לא בנוח עם "המאפיה ההומואית

שלו". גם הוא חשב את הרעיון של עמנואל לרעיון מצוין. ההווה שיעמם את ויניגר מאז שזכר את עצמו. גם השם מצא חן בעיניו, אך לא האמין שהמפיצים יאהבו את אלטנוילנד 2000. לעת עתה זה טוב, כי זה יגרה את דמיונם של המפיקים הצעירים השטופים בסייאנס פיקשן וישכנע את ותיקי המנהלים, שלא יעזו להתנגד למחווה להרצל בקרבת יום המאה להולדתו. אף אחד, כמובן, לא מכיר את כתביו של הרצל, "אבל מפחדים לומר משהו נגד הכשרון הרדוד שלו כדי שלא יאשימו אותם באנטישמיות". ויניגר ניסה לקרוא את הרצל כשהציעו לו פעם להפיק את הביוגרפיה שלו למען הטלוויזיה האוסטרית, אך עד מהרה הגיע למסקנה כי הרצל לא היה אלא "אמן טריביה וינאי טיפוסי — אולי משום כך היה הציוני הראשון שהצליח לכבוש את לבם של עשירי היהודים באירופה", כיוון שלדעתו עשירים יהודים לוקחים ברצינות רק את הטריביאלי, כמו הביקורים של הרצל אצל השולטן או הפגישה שלו עם הקיסר.

ויניגר לא היה בדיקן יהודי, כדבריו. אומנם צאצא וקרוב-רחוק של המומר המפורסם, אך הגרמנים לא רצו להכיר בקתוליות של סבא שלו. בסופו של דבר נעלבו מנהלי הטלוויזיה האוסטרית, כשוויניגר הציע להם לעשות מהביוגרפיה של הרצל מיוזיקל סטירי על "הקונגרס הרוקד בבאזל". הפרויקט נמסר למישהו אחר. "גינתר אומר שהתרכות הגרמנית איבדה את חוש ההומור שלה, אחרי שהיהודים לקחו אתם את ההומור לאושוויץ". ויניגר אהב לקרוא לסופרים ידועים בשמות פרטיים, וזכר לשיחות הרבות שהוא מקיים אתם מדי פעם לפעם. עוד בקארלו וינארי הסביר ויניגר לעמנואל, כי גוטפריד חולם בהקיץ ואין כל סיכוי כי הטלוויזיה הגרמנית תפיק את סרטו, אלא אם כן יצליחו להקים קופרוודוקציה עם ארץ אחרת בקהילה האירופית, כדי ליהנות מהסובסידיה לקופרוודוקציות, ובעיקר שהיום כולם מפחדים לקחת על עצמם אחריות לעמדות פוליטיות, שסרט כזה ודאי ינקוט.

זמן קצר אחר-כך הגיע לפריס לפגישה עם סוקול והוקסם מ"הדמיון שלו לספקולציות פיננסיות שניתן לעשות בעזרת חוקי הסובסידיה", שאותם הספיק סוקול ללמוד מאז השתכנע עלידי אניטה להיות מנהל החברה החדשה שייסדה. לדעת ויניגר היה סוקול מסוג האנשים שאינם מסוגלים להפסיד. עמנואל האמין כי סוקול הסכים, כיוון שהתחיל לחשוש מההתקפות התכופות מדי על הסקציה היהודית במפלגה הקומוניסטית בגלל חברים, שלא הסתירו את שמחתם לנצחונות הישראליים במלחמת ששת הימים. רשמית המשיכו הקומוניסטים היהודים להתנגד לרעיון הציוני ולמדינתו האימפריאליסטית. לדעת ויניגר לא היתה להסכמתו של סוקול כל קשר עם פוליטיקה, פשוט השתכנע כי "הפקת סרט כזה יכולה להיות עסק מכניס גם אם אינו מרוויח רשמית אף פרוטה אחת, להפך. בתנאי כמובן שהמשקיעים יעבדו עם השכל, לא עם המצלמה".

כבר בערב הראשון לשהותו בפריס עם "הידידה הבלגודנית שלי" התידד ויניגר עם הסוקולים, שיבת את כשרונה של אניטה להכין ארוחה צרפתית

"טובה יותר מהארוחות שאכל בבתיים צרפתיים ותיקים יותר", כשהוא מפנה הסבריו כביכול לידידתו "הגרמניה באמת", שאליה פנה בגרמנית בעת הארוחה לכבוד חתימה בראשי-פרקים של הסכם ה"קופרודוקציה הגרמני-צרפתי שנערך בין שני יהודים טובים", כפי שאמר בדברי ברכתו על הכוס. למחרת, באחת הפינות של החממה הטרופית, בעת קבלת-הפנים של יום ראשון של אניטה, ביאר ויניגר לעמנואל, כי לדעתו הסוקולים "הם בורגנים מן הסוג הנחמד, אשר מעמד הפועלים חייב ללמוד לנצל את כשרונם ונדיבותם באופן שאפשר יהיה אולי לוותר בסופו של דבר אפילו על המהפכה". ביקש מעמנואל לא להפיץ את הדבר בקרב "גויים כגוטפריד וידידיו", המאמינים כי ויניגר הוא כשר למהדרין, ולא עולה על דעתם כלל כי הוא "קונטרבולוציונר במחתרת אף שבינינו לבין עצמנו, אני מודה באשמה, וכהרבה יותר מזה".

את גוטפריד חשב ויניגר "להומו ילדותי ומוכשר" ומיד ביקש שעמנואל לא יבין אותו שלא כהלכה. כמוכן שאין לו דבר נגד הומוסקסואלים, להפך, לפעמים הוא מצטער שאיננו לפחות ביסקואלי. "אנחנו מפסידים כל-כך הרבה כשמגבילים את עצמנו רק למחציתה של האנושות", אבל לדאבונו אין לו בררה, "הדטרמיניזם הביולוגי שלי התגבר אפילו על ההדוניזם האינטלקטואלי היהודי שלי". בלילה שאחרי חתימת ההסכם התבטא ההדוניזם של ויניגר בעיקר בשתיית שני בקבוקי יין אדום בחדרו של עמנואל, כשהם עוברים על הטריטמנט של הסרט בגרמנית, עורכים אותו לפי עצתו "בצורה שתיראה סבירה לאדונים בהמבורג". כל אותה עת נאבקה "הגרמניה האמיתית" של ויניגר בהתקפות השינה שירדה עליה, כשהיא יושבת על מיטתו הצרה של עמנואל, שדיה כמעט חשופים בפסי-הבד המבריק שמהם היתה עשויה שמלתה. כשנרדמה סופית, אמר ויניגר לעמנואל כי היא טובה וחכמה יותר ממה שהיא נראית בחברתו, "אף-על-פי שהיא גויה אמיתית, כנראה".

סוקול התחייב לחתום על תזזה הקופרודוקציה מיד לאחר שהטלוויזיה הגרמנית תסכים לחתום. מאז החתימה בראשי-פרקים עם ויניגר עברו שלושה שבועות, אך לא נתקבלה תשובה. עמנואל הכריח את עצמו להתעניין בפרטי התקציב, האחוזים המוסכמים, האופציות והסעיפים המשפטיים, שתפסו חלק גדול מהדיונים בישיבת הנהלת החברה שאליה הוזמן על-ידי אניטה. ידע כי כל פרט עשוי להיות גורלי לסרט כולו. עכשיו, משנתמשכה דחיית החתימה עם הטלוויזיה הגרמנית, החל עמנואל חושש כי גם הפרויקט הזה יתמסס ויימג, כמו כל קודמיו.

היה בן שלושים ותשע ולא הצליח להגשים אפילו תוכנית אחת מכל התוכניות הגדולות, שהציע ותכנן וגייס אמצעים ואנשים להגשמתן. חשש כי הוא מצטרף לצבא הגדול והגדול של "יוצרים כפוטנציה", כפי שהזוהרה אותו נעמי כשניסתה לשכנע אותו להתמסר לכתיבה או לקולנוע או לפוליטיקה, אך לא לנסות לעשות הכול בבת-אחת, כיוון ש"ההיסטוריה של הכשלונות המוכשרים גדושה במועמדים

לגדולה, הנשארים מועמדים לעולם, פשוט מפני שלא היה להם הכוח להתרכז". לפני ימים מספר טלפן עמנואל לווינינגר בלי ידיעתו של סוקול. רצה לדעת אם עדיין יש סיכויים. אשה שדיברה צרפתית שוטפת ענתה מביתו לטלפון והבטיחה למסור לו את ההודעה בדחיפות. אותו ערב החזיר וינינגר טלפון לחדרו של עמנואל. אמר שנכון, יש קושי, כיוון שהגרמנים רוצים עכשיו שותף נוסף לקופרודוקציה, יש להם בעיה עם העובדה שסוקול הוא חברת נסיעות, ואם יהיה השותף הצרפתי היחיד, יאמרו כי זו הפקה למטרות פרסומת. כבר דיבר על כך עם אניטה, לדעתו אין מקום לדאגה, היא כבר תשיג את מישהו. כעס שאניטה לא סיפרה לו על כך דבר. לא רצתה להדאיגו. כעס על גוטפריד ועל הביטחון העצמי שלו כששלח לו את המכתב הבוקר, משוכנע שעמנואל יציית. הזכיר לעצמו את פער הדורות ביניהם. עשר שנים אחרי מלחמת העולם היוו פער של דור, גוטפריד היה ילד בזמן המלחמה, "אפילו להיטלר יוגנד לא הספקתי להגיע — זה נגמר לפני שגמרתי את הגן".

דלתות הרכבת נפתחו לשניות מעטות, חזרו ונסגרו, איש לא נכנס לקרון הריק שבו ישב עמנואל לבדו. מנהל תחנה שחור הרים את עיניו מהספר, שקרא בו במשרדו המואר על הרציף הריק בתחנה שאליה נכנסו. עיניו התמהוות נפגשו בעיניו של עמנואל. הדלתות נשארו פתוחות, האיש שרצה לחזור לספרו תהה על שעמנואל אינו יורד בתחנה האחרונה. עכשיו ראה את האותיות: "אגליז דה פאנטיין". הגברת הלה רווס מחכה לו בדירתה. החל צועד לקראת הקנאל.

כב

"איך מוכיחים לך שזו לא התאהבות של ילדה קטנה? איך מוציאים ממך את החשש המטומטם, שאתה מנצל את הצעירות שלי ואת התום ואת הכוכבים בעיניים? ואפילו אם הם שם, הם לא מפריעים לראות אותך ואותי, אבל אתה לא מתאר לך כמה אני לא תום ולא כוכבים. אתה חושב שאני מאוהבת בך ועל-כן אינני יכולה לדעת אם אני אוהבת אותך. טעות. איך עושים שלא תהא גורלית? איך משכנעים את חוסר-הביטחון העצמי שלך שאני לא טועה, שבמקרה היוצא מן הכלל הזה התאהבות יכולה להיות גם אהבה? איך אפשר לומר את כל הדברים האלה בצרפתי? מה טעם לכתוב אותם כאן בעברית, שאינך מסוגל להבין אותה, ואולי על-כן אינך מסוגל להבין את מה שקורה לי..."

המכתב היה מונח על מכתב-העץ הגבוהה, על עמוד עגול בחדר הספרייה של אלן. החלונות הצרים פנו לחצר אחורית, מרווחת, מוקפת מכל עבריה בחלונות דומים, אטומים בגלל הווילונות שמעבר לשמשות הגבוהות. כבר שלושה ימים שרחלי נשארת לבדה בדירתו של אלן בבקרים. התברר פתאום שאינם יכולים לנסוע לטיול ללוואר, כל החופשות ביחידה של אלן בוטלו בגלל מנהיג אלגייראי גולה, שנחטף על-ידי שני אקדחנים באמצע. היום ליד קפה ליפ שמול דה מאגו. כעבור יומיים מצאו את גופתו החנוקה במגרש חניה על גדות הסינה במרכז העיר.

רחלי החליטה להישאר בדירתו של אלן "לפחות למשך חמשת הימים שבין כך היית חוטא בחיים משותפים עם קטינה". בבקרים החשוכים התעוררה לקול שערן-הקיר עם מטוטלת הנחשת הכבדה. היה ריח של מטבח וקפה חריף וכייקון וביצים שאלן היה מטגן לעצמו — "מותרות של רווק" — מאז לימודיו באנגליה. גם כשעוד היה נשוי לאשתו היה משכים מאוד, מבשל ואוכל לבדו בנינוחות של מי שכל זמנו בידו "לפני תחילת מירוץ העיסוקים היומי". הבוקר, כשנכנסה פתאום רחלי למטבח, כששמעה את פרוסות הטוסט מדלגות מחריציהן, היה מופתע מאוד, הניח את הפיגור, קם להכין לה קורנפלייקס, מכין את הביצים לטיגון עם נתחי הבייקון החדש שהטיל למחבת, אומר שהוא שמח כי ניתן לפנק אותה בשעה מוקדמת כל-כך, שבה אין לה כוח התנגדות ואינה יכולה לשמור על עקרונות הדיאטה המיותרת שלה. שמלת הכותונת המרוקנית שקנו לקראת הנסיעה שימשה לה כחלוק-בוקר. כשישבו זו מול זה, אוכלים, שומעים את החדשות, הפתיעה את עיניו שהתרוממו אל עיניה, שמעה אותו אומר "לא ייאמן" וחוזר לאכול ולהאזין.

כשליוותה אותו לדלת היציאה, שאלה: "מה לא ייאמן?" הדלת כבר היתה פתוחה אל מול סורגי המעלית. בעודם מצפים לבואה אמר:

"הכול. השאלות, האושר, המובן מאליו, כמו משחק בנישואים שאינו משחק ככלל".

כשנשק לה בחיבוק חזק, הגיעה המעלית. נאלצו להיפרד. היה דיין מאד. כל הרגעים מדודים. אמר שהוא מקווה לשוב בצהריים, אך יטלפן לה עד עשר, כשיידע את סדר-היום שלו, על-כל-פנים בערב ייפגשו "כמו תמיד" בשבע במסעדת הבזאר, ודלתות המעלית נסגרו ביניהם.

ראתה אותו באפלולית הגשומה של הרחוב מבעד לחלון, מזרז צעדיו לקראת הסינה. היתה לבדה בדירה שנעשתה פחות זרה מיום ליום. כמעט ביתה. כשהטלפון צלצל חששה, אולי אשתו — אך לא היתה לה בררה. אלן אמר שהוא מצטער, יתראו רק בערב. שטפה את הכלים באטיות מוגזמת, חשבה שזה משונה כמה היא שלוהה וסבלנית בציפייתה. הכול נעצר, רחוק, רחוק. אף פעם לא שמחה לציפייה מתמשכת. בשלוות הבוקר ניגרו הרגעים בתוכה לאטם.

אפילו הטירונות המתקרבת לא יכלה לשלווה בכך שבזמן בו הסתתרה. אפילו לאבא ואמא שלה שוב לא כתבה שלושה ימים רצופים. "על דעת מי היה עולה שרחלי שניאורסון מנסה להשתמט מצה"ל?" ידעה שמישהו שואל. תהתה על אדישותה למשמע השאלה. גמרה לשטוף כוס אחרונה כשהמים שוב רתחו. כששתה ספל קפה שני, אמר בה מישהו: "כל עתותיה בידה". לא ידעה כי אפשר להרגיש מליצות.

הקפידה לשמור על המסורת שנוצרה כמשך שלושת הימים שגרו כדירה הזאת. עמדה בחדר-השינה של אלן, פושטת את שמלת-הבד המרוקנית לפני הראי הגדול, ידעה כמובן שזו רק אשליה שלא השמינה, החליטה שכראי להמשיך להשלות את עצמה. הגיינס עדיין התאימו, בקושי, אבל התאימו. החליטה לא להמשיך לכתוב עכשיו, השאירה את הדפים הכתובים על המכתבה. יצאה מהבית בסוודר ובאפודת חיל-האוויר. על אף מחאותיו של אלן, חזרה ללבוש אותה בבקרים כשהיתה לבדה. כבר פגשה במעלית בשעה הזאת את האישה בעל שערות השיבה, כצבע הפרווה שלצווארון מעילו, משקפיה-רבעים, מחייך אליה חיוך חטוף של נימוס בהיכנסו למעלית, אומר: "מדמואזל", ופניו שהופנו מפניה ממשיכות להסתקרן, להגזים בנימוסי מחווה בפתיחת הדלת כשהם מגיעים לקומת הקרקע, מזמינה לצאת לפניו. מה הוא חושב על הדיירת החדשה בדיירת גינזבורג'ה? והיא?

רחוב האבות הקדושים היה כולו חולין, מעונן, גרוש מכוניות שהגיעו בזו אחר זו מעבר לסינה, ממהרות במעבר הצר שבין בית-הספר לרפואה ושורת בתי-הדיירות שממולו, לעבר הפולברים של הגדה השמאלית ומשרדי הממשלה שבסמוך. נהנתה ממבטי הנהגים שהשתהו עליה ללא נימוס, מצפים לשורת המכוניות שתזו ממקומה. פנתה למדרכה הצרה של רחוב ז'אקוב, עונה למבטי הנהגים בפנים מחויכות מתוך צווארון פרוות-הניילון המורמת גבוה מפני הרוח הקרירה. כמו ילדת בית-ספר. לא היה להם מושג כי היא אשתו של קצין-משטרה צרפתי, יוצאת כמו כל בוקר לקניות, כבר חמש-עשרה שנה, מאז נישאו. הילדים

שלהם כבר בבית-הספר, גדולים. כמעט בגילה. איזו שפה הם מדברים? יודעים עברית?

דרשה דיוק מחלומות-ההקיץ שלה, פרטי-פרטים, בלעדיהם לא נראו כמציאות. לא יכלה לסבול הזיות בלתי-מציאותיות. היתה מספרת אותם לעצמה בהמשכים, ממשיכה לספר ממקום שהפסיקה ביום הקודם, מבטיחה לעצמה למלא פרטים שהחסירה. לא הכירה בתיספור בפרס, שבהם למדו ילדיה. לא ידעה אפילו מה היא עושה זה חמש-עשרה שנה — רק עקרת-בית? ולמה לא? בגלל בדיחות "עקרותן של עקרות הבית" של אבא שלך? הוא לא יודע איזה תענוג זה להיות עקרת-בית נורמלית, ההולכת ברחוב ז'אקוב בין תלונות גרושי חפצי חמדה — ולחמוד. כל הזמן. לא היה בהם דבר שלא היתה זקוקה לו. בייחוד ספת השייולונג המתעגלת ומציעה משענת-יד ומשטח מעוגל משיש ורוד להצגת כוס המשקה. היתה מבקרת אותה כל יום. עומדת בפני חלון-הראווה, שרהיטים וכלים ואבזרים לא מובנים של נחושת עתיקה היו פזורים על רצפתו הרחבה, תלויים כחלל החנות המוארת בעשרות נכרשות שפעם היו בהן נרות.

מתוך השקט העשיר והריק כמעט של רחוב ז'אקוב נפלה רחלי למהומה של רחוב הסין והשוק המתפצל ממנו וצועק. היו שם גבעות של עגבניות ותותים וצעקות של כרוזים עם זעקות מחירי דגים ומעלותיהם הנדירות. לא הבינה פשוטן אך נהנתה מההצגות הקטנות של בעלי כשרון הזעקה, שעמדו קרובים זה לזה ליד דוכנים שעל הכביש, מלחשים בין צעקה לצעקה אל הקונים העומדים ממולם בתורים ארוכים וסבלניים. ברחוב השוק של בוסי, מעוגל כקשת, קראו לרחלי "מראס", גם הם ידעו כי היא אשה נשואה היוצאת לקנות לבעלה ולה קניות של בוקר.

בפינת רי דה סין ובוסי ישבה רחלי במקומה הקבוע בבית-קפה פינתי, ליד החלון, מנסה לשנן לעצמה את שמות הרחובות שנתפצלו מכאן, רוצה שתוכל לומר אותם כבדרך-אגב, כמי שבקי ורגיל, כמו שאומרת מדי בוקר למלצר הקרב אל שולחנה: "אן גראנד קרם סילוופלה", אף שאינה בטוחה כלל כי רוצה בקפה שלישי בבוקר הזה שרובו עדיין מצפה לה. החתול התיישב על-ידה. מנסה מזלו. כמו אתמול ושלשום, כאילו ידע שבסופו של דבר ישכנע אותה. פרשה על השולחן את עיתון מעריב משבת שעברה שמצאה להפתעתה בקיוסק שבשוק. היה מוזר לקרוא על אנשים התייס במציאות אמיתית. ממשלת ישראל הודיעה כי לא תסכול עוד את הפגזות ההתשה. היה מאמר ראשי למלאת תשע מאות ימים למלחמת החפירות, שישראל אינה יכולה להרשות לעצמה ללחום אותה. היו סיכומי רשימות חללים שנפלו מאז מלחמת ששת הימים. הכותרות קשרו עליה קשר להחזירה לעולם האמת.

אף פעם לא תיארה לעצמה כי תמאן לשמוע חדשות. כל העוברים ליד שמשות חלונה לא ידעו מי היא. לא ידעו למה היא יושבת וכמה זמן היא כבר בעיר הזאת ומה תעשה בעוד שלושה שבועות. בארץ יכלה לנחש מעשיהם של כל

בני גילה. כאן לא היתה לגיל משמעות, לא של גיוס או טירונות או שחרור. כאן לא יכול היה איש לדעת אם היא תיירת או סתם יורדת, "עריקה, כמו אחיה — זה אצלם במשפחה".

אתמול לא יכלה להתאפק וטלפנה לאלן בשעה אחת-עשרה למשרד, מהטלפון שעל דלפק הבאר בחדר-הכניסה לבית-הקפה הזה. שאלה אותו אם שוטרים שותים עדיין קלוודוס כביסטרו של מייגרה על-ידי הפרפקטורה. אמרה שהיתה ברצון מצטרפת אליו לכוסית קטנה, רק לחצי שעה, היא מבטיחה. אמר שאם זה רק לחצי שעה, הוא לא יכול. מזל שמצאה אותו, כמעט יצא לחפש אותה בשוק, חשב שעוד ימצא אותה בבית. אמרה: "אני אף פעם לא בבית בשעה הזאת, כבר חמש-עשרה שנה, כל יום". אלן אמר שתהיה רגע רצינית, אם אפשר. אבא שלו טלפן, ביקש להקרים את ארוחת-הצהריים השבועית שלהם. הוא חייב לנסוע ליומיים דווקא ביום חמישי. אלן אמר שיוכל להגיע, אך יביא אתו חברה שלו מישראל. איננו יודע. למה אמר את זה, פתאום עלה על דעתו, ידע שהוא מכניס את אביו ללחץ. זה כמובן לא מחייב אותה אם אינה רוצה. שתקו. אלן שאל בשתיקה:

"רוצה?"

רצתה לומר בשום אופן לא. היתה לבושה כמו היום. אי-אפשר ללכת לפוקה בג'ינס ובאפודה צבאית. אלן אמר שאפשר. אמר שתאמין לו שזה יהיה הדבר הפחות מפתיע בארוחת-הצהריים הזאת. עכשיו רצתה לכתוב לשניאור וחגית על מה שקרה שם. אתמול, כשעמדה על-ידי המכתבה בחדר-העבודה של אלן וכתבה, שאל אותה אם היא כותבת להורים שלה. אמרה:

"רציתי לכתוב להם, אבל מתברר שאני כותבת אליך".

"כעברית?"

"אני עוד לא יודעת איך אומרים את זה בשפה אחרת".

הכיטה בו יושב בתוך אי של אור בכורסה השחורה בחדר-האורחים. ראתה את ארשת העצב, המוכרת לה כבר, יורדת פתאום על פניו, כמו בזמן ארוחת-הצהריים, כשאביו הסביר לה למה הוא מרגיש לא בנוח בחברת ישראלים. אלן הפסיק לקרוא ושאל:

"מה את לא יודעת לומר לי בשפה אחרת?"

אמרה שאינה יודעת איך לשכנע אותו שזו אינה רק התאהבות.

שוב אמר שיש להם כל הזמן. הוא יבוא לבקר אותה בארץ בעוד חודשים מספר. עדיין לא סיפרה לו כי ביקשה דחיית גיוס. אמרה שזה מוזר כמה זמן עבר אצלה מאז שנפגשו לפני שבועיים, אינה יכולה לתאר לעצמה איך מחכים "חודשים מספר". כתבה לו: "איך נודע לי שאני אוהבת אותך באהבה שיודעת שהיא לתמיד?" "איך אומרים בשפה שלך 'בכל מאודי'? אפילו היית מבין את המלים, היית מסביר לי כי זה מה שאני רוצה להרגיש, לא מה שאני מרגישה כאמת, שזה אצלי וראות של חלום".

לפני ימים מספר אמר לה ברוגע עצוב, שהוא יודע כמה התאהכות בגילה יכולה להיראות מציאותית. לו עצמו לא היו ספקות שהוא אוהב אותה, רק הצטער על שאמר לה את זה; על אף הנדרים שנהר לחכות עד שתשוב לישראל ולכתוב פער הגילים ביניהם לא רק קלנדרי. ילדה בת שמונה-עשרה ואיש בן שלושים וחמש — זה נורא בעיקר בגלל חוסר-השוויון: הגיל לא עושה אותנו חכמים יותר, לדעתו, אך הניסיון מלמד אותנו להתחשב בתוצאות האפשריות של טעות. כמובן שהוא מקווה כי רחלי תרגיש בעוד שנתיים בדיוק מה שהיא מאמינה שהיא מרגישה עכשיו, אבל אסור להם לתת "לתבונה ליפול במלכודת שהרגשות ודאי טומנים לה אצל שנינו".

כמשך שנים, אמר, ניסה ללמד את עצמו להרגיש פחות. הפרידה מאשתו והמגורים המשותפים אתה עזרו לו להגיע ל"מזער אופטימלי" בחיי הרגש שלו. כשפגש את רחלי הופתע.

"בימים הראשונים שלנו קיוויתי שאני טועה. עכשיו אינני מבין איך יכולתי לקוות שאני לא אוהב אותך".

ישבה חבוקה בחיקו. לא ראתה את פניו ואת התסרוקת המחולקת בשביל צד קפדני. דיבר אל עורפה. אמר שהיא לא מתארת לה כמה זה עצוב לו לנסות לשכנע אותה לא להיענות למשאלות-לבו. כל בוקר יש לו ייסורי מצפון על החבלה שהוא מחבל בניסיון לפעול כשיקול-דעת. הוא יודע שאובייקטיבית אי-אפשר להחליט החלטות גורליות כל-כך במהירות כזאת. אם אחרי שנה עדיין תאמין כמה שהיא מרגישה עכשיו, לא תהיה לה בררה, כנראה, אלא להינשא לו.

שאלה אם לדעתו זה רצויו כי יתראו בכלל או אפילו יכתבו במשך השנה הזאת. אמר שלא תהיה מצחיקה. אמרה שמוטב שיתרגל לזה. אולי אותו זה מצחיק — אותה לא. אמר שמה שיהיה מצחיק באמת זה אם יבוא בעודי חודשיים לתל-אביב והיא תהיה נימוסית ובלתי-נסבלת, ותאמר שהיא לא יודעת איך אומרים את זה בצרפתית, אבל היא אינה אשמה בהתלהבות הרגעית שאחזה בה בפריס, הרי הוא עצמו אמר שזה כמו וראות של חולמים, ובאמת זה עבר לה, כמו חלום. אמר שהוא יודע כמה כל זה נשמע עכשיו כלתי-אפשרי, אבל בגילו יודעים שזה קורה לאנשים בגילה. הזיכרון הוא אולי היתרון הוודאי היחיד לבגרות, פשוט אי-אפשר לראות דברים כאלה מהמקום שבו היא נמצאת עכשיו. במשך הימים חזרו שיחותיהם למחוז האסור הזה של עתידם. כל מה שאמר נשמע הגיוני, ידעה כמוהו שההתאהכות מנוגדת להיגיון ועשויה להיות גם הפכה של האהבה. אלא שמעבר לדברים נדמה היה לה כי אלן מתגונן נגד הכמיהה לאושר, שנראה לו לפתע אפשרי. סיפר לה כי תמיד פיתח תחויות מדויקות של כישלון אפשרי. בתחילתה של חקירה היה מעבד תסריטים מפורטים של הליכי כישלון. אולי מפני כך הצליח כל-כך בחקירותיו, על אף גילו הצעיר, בימים שבהם צורף לצוות המלחמה באו-אס שלחם במחתרת נגד כניעתו של דה גול לתכתיב האלגיירי, אף שאלן עצמו התנגד להסכמתה של הממשלה הצרפתית

לתנאים, שהכריחו את כל האוכלוסייה הלא-ערבית להתפנות מאלג'יריה שבה גרו דורות רבים.

ההצלחות של אלן בחשיפת אנשי הימין באור-אס סיכנו את חייו יותר מהצלחותיו במעקב אחרי אנשי השמאל שסייעו לאף-אל-אן — עלי-כן מיהרו לשלוח אותו ללונדון להשתלמות באקרמיה של המשטרה. רחלי ביקשה לשמוע עכשיו את חסריט הכשלונות שתכנן לביקור שלו בעוד חודשיים. אמר לה שלמד את הרחובות שבהם זה יקרה, כבר ידע חלק גדול ממפת תל-אביב בעל-פה. היו לו גרסות שונות לפגישת האכזבות שלהם, "אולי בבית-קפה, ברחוב המלך ג'ורג' החמישי, ליד בית-הקולנוע". הוא יישב במרפסת על המדרכה ויראה אותה קרבה וינחש כבר מרחוק את נסיונותיה למצוא נוסח הצטדקות שלא יזעזע אותו. תחילה תצטדק על שלא כתבה לו במשך כל החודשים הללו, אחר-כך תתחיל לספר, אבל תנסה להימנע משמו המפורש של החבר החדש שלה בצבא, אולי קצין נשוי, אולי גרוע מזה: ילד מהכיתה שלה, שלא ראה אותה כל הקיץ, ופתאום פגשה אותו בקנטינה בבסיס הטירונים, ומאז הם אינם יכולים להיפרד זה מזה. כשסיפרה לו על ההרפתקות שלה בפריס עם זקן אחד, שוטר צרפתי, שאל אותה: "השתגעתי?" והיא אמרה לו: "רק לזמן קצר, עד שפגשתי אותך". אלן ראה אותם מתנשקים בפנינת השדרה ורחוב המלך ג'ורג', לפני שהחלה לצעוד במהירות לקראת בית-הקפה, כיוון שאיחרה. כשאלן שואל אותה מה שם האיש שנפרדה ממנו בחוסר רב כל-כך, היא מספרת הכול ואומרת שעוד אינה יודעת מתי הם מתחתנים, אולי בקיץ הבא.

כשאלן מגיע לנקודה הזאת בהזיית הזוועה שלו, הוא חושב על שמחתו של אביו. אמו מאוד אינה מרוצה מסוף ההרפתקה הישראלית של בנה. מאז שרחלי כאן נעשתה כמעט ציונית מרוב שנאתה למריאן.

כג

כשאלן מדבר באביו, מתעצבות עיניו בפנים הקרובות עתה לפנייה של רחלי באור החיזור המתפזר בחדר באהילי המשי. אביו נעשה מבוהל ממש, מאז שסיפר לו אלן כי לקח את רחלי לביקור אצל אירנה. "הוא מפחד כנראה מנכדים ישראלים, שיהיו הממשיכים היחידים של שושלת קלמן". רחלי שאלה:

"גם אתה מפחד?"

"כבר שנים שאינני מעז לחשוב על ילדים."

"ועכשיו?"

"עכשיו אני לא מעז לקוות שיהיו לי."

"אתה תמיד כל-כך רע אליך?"

"רק כשאני אתך."

"היום שוב חשבתי בבוקר איך אני אשתך."

"איפה?"

"בבית-קפה אחד, בשוק בוסי".

"כמה זמן אנחנו כבר נשואים?"

"חמש-עשרה שנה."

"ואני עדיין במשטרה?"

"כמובן, אני לא מכירה אותך אחרת."

"לכן מוכרחים לחכות."

"עד שאכיר אותך? איך אפשר להכיר מישהו אם לא נשואים אתו?"

בערב אמרה לו שהיא אוהבת את הגוף שלו ויודעת אותו אף-על-פי שאינם נשואים עדיין, במקרה. אמר שזה לא משנה את הידיעה של שניהם כי הם מוכרחים לחכות. אמרה לו שהוא תולה במחלת ההיגיון. אולי מרד נגד אביו. אבא שלה אומר, כי רק דברים מומצאים יכולים להיות הגיוניים — לא הנמצאים. אלן רצה להכיר את אבא שלה. אמר שלא פגש אף פעם מישהו המצטט את אביו בתכיפות כזאת. אמרה:

"כבר עשר שנים אני תלמידה שלו. לא היתה לו סבלנות, התחיל לקחת אותי

להרצאות שלו כשהייתי בת שמונה."

הטלפון צלצל בשלישית. ביקשה לשחרר את אלן מחיכוקה, אך ידיו לא הרפו, החזיקו פניה קרובים לפניו, בשתיקה. אחרי הצלצול העשירי נשחתק הטלפון. אלן אמר ששכחה שהם נמצאים מחוץ לעיר, שאיש איננו נמצא בבית הזה, רחלי אמרה שאולי זה מהפרפקטורה. אמר שיטלפן להם מאוחר יותר, אחרי הסרט. הערב נשארו בבית כי בטלוויזיה עמדו להקרין את אורות הבמה, "סרט על אהבה של עוד זקן אחד לאשה צעירה שהוא מסרב להתחתן אתה, למענה". הבנות הקטנות של צ'פלין הסבירו על המסך לקלוורו השיכור, כי גברת אלסופ איננה בבית.

מחרתים היה עליהם לשוב מהטיול לפריס. רחלי תצטרך לטלפן לעמנואל.

אולי היה טלפון מהבית.

קלוורו עדין חיפש את המפתחות, כשהוא עומד כראש סולם המדרגות הקצר ליד דלת הכניסה. המוסיקה המתקתה והכובשת מילאה את החדר. אלן החזיק כף-ידה של רחלי בכף-ידו. שאל אם היא נזכרת בסרט. חגית סיפרה לה כי ראו אותו יחד כשהיתה ילדה קטנה בפריס, בקולנוע "רנלאג", שהיה רשום בדפי הנוסטלגיה שבהם ציידה את בתה לקראת הנסיעה. אחרי-הצהריים ביקרה עם אלן ברנלאג, קולנוע מגולף-עץ עם אולם כניסה מרווח ואש גדולה בוערת באח-הענקים שבו. העצים השמיעו קולות נפץ בבערה. נדמה לה שזכרה משהו מן הביקור הזה, כשעמדה עם אלן מול האח הבוערת. היתה הילדה היחידה בגן הילדים של אוטייל, שהלכה עם הוריה לקולנוע בערב. לא אהבו להשאירה עם בייביסיטר, ואם עמנואל לא יכול היה להתפנות, לקחו אותה אתם.

אלן אמר פתאום:

"פסימיסטים מסוגי יכולים להעריך אושר, גם כשהוא יכול להימשך רק חודש

אחד בכל החודשים שישנם בעולם."

עכשיו נאבק קלוורו השיכור בכובד גופה של טרי, שניסה להוציא מהחדר רווי הגז שבו ניסתה להתאבד.

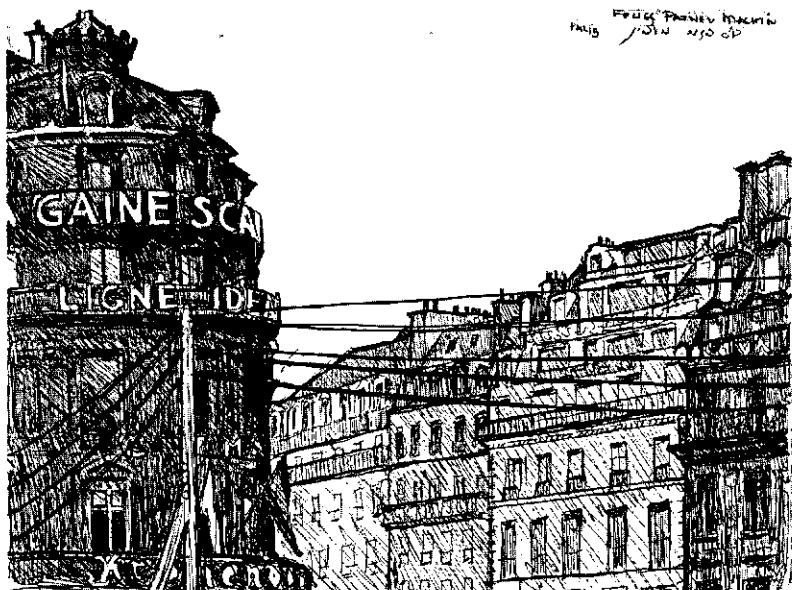
רחלי קיוותה כי הכול יהיה תמיד כמו ברגע הזה. "מעבר מזה לנהר שאי־אפשר להיכנס אליו פעמיים".

מתוך שירים של בוסר, כפי שקרא שניאור להגיגים הפיוטיים שרחלי התחילה לרשום מתוך קנאה בנעמי, לאחר שביקרה אצלה בארצות־הברית ושמעיה ממנה את השירים בפעם הראשונה, פרסמו כמה מהשירים של רחלי במעריב לנוער, ושניאור אמר: "זה טוב שהם מעודדים שירים של בוסר, רק כשמרציאים אותם ונפטרים מהם יש סיכוי ליצירה של ממש". היה לה אבא אכזר. אמרה לו את זה. אמר:

"מה כבר היה נשאר ממני, לו הייתי משתפך בכל פעם שאני מתפעל מהכת שלי?"

לא לן לא סיפרה עדיין על ה"שירים בפרוזה" שפרסמה. הפסיקה לכתוב. רק סמואל אקסן ניסה לעודד אותה. היה מורה לקראטה ולפילוסופיה והיתה לו סמיכות לרכנות והגיע לארץ במלחמת ששת הימים. לולי היה נשוי עם שלושה ילדים, ייתכן שלא היתה יושבת כאן היום. כנראה שבכל זאת "יש לה נטייה חולנית לאנשים מבוגרים, בתנאי שהם חכמים ורגישים וממלאים את תפקידם כראוי בתסביך האב הכפייתי שלה".

אחרי הסרט אמרה לאלן שאהבה זה כמו בריאות, אי־אפשר להגדיר אותה ואי־אפשר להתרפא ממנה. "אבא שלי קורא לדברים כאלה 'שירים של בוסר'". אלן אמר שהוא לא. שמסוכן לקחת ביקורת של אב ברצינות גדולה מדי. אמרה שאף פעם לא האמינה כי תרצה להיפרד מהוריה, אפילו עד הנסיעה הזאת היו לה ספקות אם היא באמת רוצה לנסוע לבדה. עכשיו לא היו לה ספקות. היתה מוכנה להישאר כאן לעולם. מחר תטלפן לעמנואל. תגיד לו שהיא נשארת לגור אצל אלן עד סוף פריס. שאלה אותו לדעתו. לא ענה. לחץ את ידה הנתונה בידו. ידעה שאין סיכוי לשכנעו.

נד

ברציף תחנת המטרו של אנליז דה פאנטיין ירדו עוד שלושה אנשים מקרונות אחרים. הביטו בו בתמיהה, כמו מנהל התחנה. ידעו כי הוא זר ברובע. העוני היה פרוש על הקירות המתקלפים ברחוב ויקטור הוגו של השכונה, כמו אנטיתזה לרחוב ויקטור הוגו שלייד האטואל. היה פיח עתיק ודביק על טיח הבתים. מעקי הגשר על הקנאל היו מכוסים בעשן שמנוני, שנפלט מארובות ספינות-המשא שעברו מתחתיו עד שנתעבה. שתי משאיות קטנות וגרושות רהיטים דחקו אותו אל המעקה הגבוה. מבעד לקורות-הברזל הצלובות והחלודות ראה סיפון ריק וארוך של ספינת-נהר מתרחקת לעבר נמל פאנטיין. בעברו השני של הנהר הביטו בו הרחובות ששינן. בפינה, ליד הביסטרו, הכיר את אחד הנוסעים שירד יחד עמו בתחנה. משום מה נדמה היה לעמנואל כי גם הוא זר במקום הזה. האיש נכנס לביסטרו כשעמנואל עבר על-ידו, הדלת הצטלצלה מאחוריו.

קירות הבתים משני צדי רחוב נאדוט היו כמעט זהים זה לזה. חלונות רכועים, קטנים, בבתים צמודים, אטומים. כשנכנס לשער מספר שש, ראה את דלתות בתי-השימוש של הבניין פתוחות לאורך הקיר הפונה אל התצר המלבנית.

בחדר-המדרגות נתערבה הצחנה בריח בצל מיטגן, בקולו של כינור שמילא את חלל המדרגות, שבהן עלה עתה עמנואל לקומה הרביעית לפי הוראותיו של גוטפריד. שמע קולות כעוסים מעבר לדלת שבקומה השנייה, זירו צעדיו כדי לא לפגוש בבעליהם. בקומה השלישית התגבר קול הכינור הבודד, רעשי שבירה יבשה של הפרעות אטמוספיריות הפריעו את רצף הלחן הדק שבקע מרדיו בקומה הרביעית. הדלת ממולו הוסטה במעט בהגיעו למשטח הצר. נפתחה פתאום ונראתה לו הלה לראשונה. היתה אשה שרזונה היה חולני, כחיוורונה המגביר חושניותו המגרה של גופה, העטוף בחלוק לבן, הדוק מאוד לגופה, פרחים אדומים גדולים רקומים על שדיה, צווארון גדול, נוקשה, פעור סביב דקות צווארה, יוצר מחשוף ההולך ונפער עוד יותר כשהושיטה לו ידה מבעד לשרוול הרחב, מזמינה אותו להיכנס, ללא חיוך.

אמרה שהתכווננה בו מהחלון, כשהתקרב אל הכית, ניחשה שזה הוא. אף אחד לא מהלך ברחובות האלה בשעה הזאת. כשראה אותה באור חדר-הכניסה, שהיה גם חדר-האורחים וחדר-האוכל וחדר-המעבר בין חדר-השינה ובין המטבח-אמבטיה — נדמתה לו לרגע יפה, או מי שהיתה יפה, והיופי שעבר מקרין בהבוקים ונעלם עם העצבות, כשמתחילה לחיך בנימוס. אמרה שגוטפריד עוד לא הגיע וחיכה בהתנצלות. בעלה אמר לה אתמול כי גוטפריד טלפן למשרדו והודיע, כי הבוקר יגיע לכאן עם חבר, "במאי סרטים"? וחיכה בהתנצלות חדשה, על שהיא שואלת. אמרה שבדירה הזאת "אין טלפון, כמוכן, אלי אי-אפשר לטלפן, רק לבוא". אמרה שהיא תמיד נמצאת בשעות האלה בכית. גם בשעות האחרות. מאז שסגרו את התיאטרון היהודי ברפובליק. רצתה לדעת אם עמנואל כיקר פעם בתיאטרון היהודי בהאל רפובליק. הלה היתה מופיעה שם עד לפני שנים מספר בתפקידים קטנים. ודאי לא יזכור אותה. מאז הלידה היתה בעיקר אחראית לתלבושות. פעם היתה בתפקידים ראשיים, אבל זה היה מזמן. במחנה, אחרי השחרור — שנתיים ימים היתה פרימדונה. חייכה במרירות. החיוך היה נדלק ונעלם מפניה בפתאום, כמו ללא קשר עם המלים, כמו תגובה על דברים שאמרה, אחר שאמרה אותם. גוטפריד אמר שעמנואל ישראלי כמוצאו. להלה לא היו הרבה הזדמנויות להיפגש עם ישראלים. בכלל אין לה הרבה הזדמנויות להיפגש עם מישהו. היא גרה כאן רק חמש שנים, מאז שהגיעה לפריס מפרנקפורט עם בעלה. זה מצחיק לקרוא לזה פריס. כשיצאו מהמחנה עברו לגור בפרנקפורט, משם היא מכירה את גוטפריד. גם לשם היה מגיע לשעות ספורות, תמיד בדרך, אבל הכירה אותו היטב, הרבה שנים. רצתה לדעת אם גם מר שניאורסון מכיר את גוטפריד הרבה שנים. הפעם לא ידע על מה היא מחייכת. היתה עסוקה בכל עת דיבורה. סגרה את הדלת מכפנים על בריח ובשרשרת, בתנועות למודות, "תמיד אני מתבצרת כאן, כלילה וביום".

מבעד לדלת פנימית שהיתה פתוחה לרווחה נראה מטבח, ובמרכזו אמבט לבן. בעברו השני של חדר-האורחים היתה הדלת פתוחה לחדר-שינה, שכיסוי

המיטה שלו וקירותיו ווילונותיו היו אדומים כהים, מוארים באהיל-כד על עמוד עץ מזהב. ציפוי שלו היה סדוק לאורכו.

הלה ביקשה שיקרא לה "הלה", ולא גברת רוזס. "אחרי שנים רבות כלי-כך בתיאטרון אי-אפשר להתרגל מחדש לנימוסי הבורגנים". דיבורה המשיך לקלוח כשהכינה תה במטבת, ליד תנור בישול מיושן מעבר לאמבט הגדול. היתה פונה אליו ומחייכת באמצע משפטים, שואלת ומשיבה לעצמה, כמו חוששת שהמלים תאזלנה. אמרה שהוא ודאי שואל את עצמו מה עושה אמבט במטבח. גם היא שאלה. בכית שלהם באוטווצק לא היו דברים כאלה. גם לא בפרנקפורט. אבל בפריס הכול אפשרי. האם יכולה היתה לתאר לעצמה כי בפריס יש בתי-דירות בלי בתי-שימוש? ודאי ראה את הדלתות כשנכנס אל הבית. ניסתה לחנך את השכנים כי דלתות פתוחות זה מסוכן לבריאות, שאלה אם עמנואל חשב שזה עזר, ההסברים שלה. כמובן שלא עזר. אולי לשבוע, אחר-כך הם שוכחים, עניין של תרבות.

כשפתחה את כרו הכיור, שמע נהמת פתאום של מיחם המים שמעליו. קולה נבלע ברעש, אך המשיכה לדבר על השכנים שהם מסוג האנשים שלא פגשה מימיה. הכינור עדיין המשיך להשמיע את הלחן הבודד שלו מתוך תיבת רדיו "זנית" ענקית, שעמדה בפניה על שרפרף. מחלון החדר נראה שחור הבתים מעבר לרחוב וארובות רחוקות. על השולחן היתה מפה לכנה מאוד, עם רקמת פרחים כולטים ולולאות מחוררות המייצגות את עלי הכותרת, מגלות מבעוד את צבע האגוז של השולחן. הפסנתר, סמוך לקיר, ליד דלת הדרה-שינה, היה פתוח ועליו ספר תווים. הרעש של מיחם המים נפסק באחת, והלה הביאה מגש עם כלי-חרסינה כחולים וידיות מוזהבות, שאלה תוך הצגתם הטקסית על שולחן אם הפסנתר מפליא אותו, ודאי שואל את עצמו מי מנגן בחורבה כזאת על פסנתר, מוטב שיודה כי שאל את עצמו, מהמטבח ראתה את המבט שלו שואל, זה טבעי כמובן, אבל יש לה חדשות בשבילו, הלה מנגנת על פסנתר מגיל שש, רק בשלוש השנים של המחנה היתה הפסקה. אוטווצק היתה אומנם רק עיר-דתיקה, אפשר לומר פרוור-קיט, על-יד וורשה, אבל אבא שלה, שהיה בעל פנסיין, היה לוקח אותה לפרופסור-למוסיקה בקונסרבטוריום, שהיה פעם שייך למשפחת אצולה פולנית ממוצא יהודי, מהיהודים שקיבלו אותם לאצולה תמורת שמד לנצרות, אבא שלה סיפר לה.

כשבאו לפריס אמרה לבעלה שהיא צריכה פסנתר, שיש גבול למה שהיא יכולה לוותר בחייה, רצתה שגם הבת שלה תלמד לנגן, אבל לא היה להם כסף למורה. ניסתה ללמד את בתה, אבל אין לה סבלנות להיות מורה, או אפילו אמא, אז עכשיו קיבלו את הבת שלה לפנימייה של הסקציה היהודית של המפלגה, אם הוא יודע מה זה, יש להם בתי-ספר מצוינים, בהתחלה זה היה בשביל הפליטים מהמחנות בגרמניה, הגוינט שילם, בעלה הוא מנהל חשבונות בגוינט, כבר רצו לסגור את הפנימייה, אבל פתאום התחילו להגיע הילדים מאלג'יריה,

דווקא ילדים נחמדים, לדעת הבת שלה. הלה רצתה להוציא אותה משם כדי שלא תצטרך ללמוד עם הילדים של "הרגליים השחורות", אבל לאן תכניס אותה בלי כסף? ברקה אם היתה נחלת ומוגה מהקנקן היפני הכחול לספילם הדקים, מקווה כי הוא אוהב תה חזק, אבא שלה היה שותה אותו עם אינגעמאכץ, עמנואל יודע מה זה אינגעמאכץ? זה באידיש, מיץ ריבה סמיכה מפירות, לא יודעת איך אומרים את זה בצרפתית ואיפה אפשר להשיג את זה בפריס.

כשניסה להפטיק את זרם המלים המפחיד, נכנסה לדבריו, אמרה שהיא שמחה מאוד שהוא יודע אידיש, אמרה את זה באידיש וחזרה לרבר צרפתית, אמרה "מה לעשות, זה הרגל", בכית היתה לה אומנת צרפתיה, במחנה כמעט שכחה כל מה שלמדה, בייחוד אחרי השחרור, כשהמשיכו לגור שנתיים במחנה המשוחרר, היתה שחקנית בתיאטרון באידיש. הוא מתאר לעצמו מה זה לגור שנתיים במחנה הסגר פתוח? "אפשר היה לצאת ממנו, אבל לא היה לאן". היתה גרה עם בעלה בכית החולים. בעלה התחיל לעבוד בעיר כמנהל חשבונות, ובערב עשו תיאטרון. אחר-כך התחילו להזמין אותם. בעלה היה הבמאי, עוד לפני שהתחתנה אתו. הוא גם תרגם את המתוות שלהם לאידיש, כל מיני מחזות, אפילו מחזה ישראלי אחד, משהו על אבא ששולח את בנו ליהרג במלחמה, אבל לא היו שם שירים, ולכן לא היה לה תפקיד. אמרה שאת כלי-החרסֵינֵה האלה קנתה בשוק הפשפשים כשהתיאטרון שלהם בא לפריס בפעם הראשונה, בארבעים ושמונה, "לפני שתיים-עשרה שנה! איך שהזמן בורח לי — אתה לא תאמין מה שאפשר היה למצוא אז בשוק הפשפשים, כל השלל מהבתים היהודיים, שהצרפתים נפטרו ממנו מִפֶּחד שהשכנים שלהם יחזרו. פתאום אחרי שנתיים-שלוש הכול התחיל להופיע בשוק, הכרתי יהודים שקנו את הרהיטים של עצמם, אתה מתאר לך דבר כזה?"

אמרה שהיא יודעת שהיא מדרכת יותר מדי. זה בא לה מרוב שתיקה. היא עדיין לא מאמינה שהיא גרה במקום שכוח-אלוהים כזה. בפרנקפורט, אחרי שהגיעו לשם מהמחנה, גרו בדירה במלון. היה שייך לסוחרים היהודים שבעלה עבד עבורם. עמנואל הרי יודע מה זה היה המסחר בגרמניה אחרי המלחמה. אבל גם גנבים וזקוקים לאיש הגון אחד, כדי שכל הרמאים יוכלו לסמוך על החשבונות המשותפים שלהם. ובעלה זה בדיוק מה שהם היו צריכים. כל-כך מפחד מכולם, שלא יעז אפילו לרמות רמאים. לכן הם כאן. כשאסרו את כל השותפים, ברח בעלה כרגע האחרון. עד היום הוא מפחד שיקראו לו למשפט. הצרפתים מסוגלים עוד להסגיר אותו, אם הגרמנים ידרשו. בעלה אומר שאסור להתאונן, שאם חיים, אז כבר אסור להתאונן.

פתאום הפטיקה. כאילו שאלה משהו וחיכתה לתשובה. עמנואל שאל למה הפטיקה לשחק בתיאטרון. לא ענתה, מוגה לו שוב מהקנקן הכחול, אחר-כך הרימה אליו את עיניה שנפערו בתמיהה, כאילו רק עכשיו ראתה אותו, ושאלה: "זה באמת מעניין אותך? או שזה סתם כדי להיות נימוסי? אתה לא חייב,

אתה יודע, אף אחד לא חייב."

ומבטח לא סר מעיניו. אמר שלא היה נימוסי וזה עניין אותו, והיה רוצה לראות אותה פעם על הבמה, תמיד אהב לשמוע שירים באידיש. חייכה, עיניה חזרו לקגן הכחול שבידה, המשיכה למזוג, אמרה שהיא יודעת שהוא חושב שהיא משוגעת, ואולי הוא צודק, אבל לרוב היא בסדר, יש לה אפילו הופעות, לא בדיוק על במה אבל מה שהיהודים כאן קוראים "קונצרטים" או "בנקטים" של לנדסמןשפטים או באספות של קומוניסטים או ציונים או בונדאים, לא חשוב, כולם מזמינים אותה, לפעמים. זה המלווה שלה מסדר להם את ההופעות האלה, הוא גם המורה שלה, מאז שכאו לפריס, איש רע מאוד, אבל אולי בגלל זה הוא מצליח להכריח אותה ללמוד. בשבוע הבא תהיה להם הופעה ב"אורט" עם שירים של לייוויק וגולדפארן, זה המלווה שלה חיבר את המוסיקה, הוא עובד יחד עם בעלה באותו משרד, לכן היא תמיד פנויה לפני-הצהריים.

עמנואל שאל אם היא יודעת מתי גוטפריד צריך להגיע. כבר עברה שעה מאז היה אמור לפגוש את אניטה. הלה לא ענתה. נדמה לו שנעלבה כששאל דווקא כשעמדה להזמין אותו לבקר אותה לפני-הצהריים. ידע שאם תזמין — יבוא. התבייש בפראות התשוקה שהחלה לצבור בו כוח דווקא בגלל המופרעות השכירית של האשה הזאת. לא ייתכן שירצה בכל אשה, הרומזת לו, כמו הלה, שאפשר. לא זכר כיצד אבל ידע כי רמזה. הרגשה הזרה החלה לעלות בו וכל המחשבות היו להזיות. ידע כי על-כן אמר כי רוצה לשמוע אותה שרה. כשקמה רצה לאחוז בידה, להושיבה על ברכיו, ידע כי תסכים. ידע כי לא אכפת לה אם הוא מרחם עליה. הרחמים היו חלק מהתשוקה.

כשתזורה מהמטבח הכיאה צלחות קטנות של עוגה עם מולגות של כסף — שלושה. כמו נקמה על שהזכיר את גוטפריד. פניה היו שוב רגועים, והמופרעות נעלמה מעיניה. כשהתכופפה להעמיד את צלחות העוגה על מקומן, ראה את שדיה מבעד למחשוף הצווארון הענק והקישח. היו לה שדיים צרים וארוכים, מתגלים ונעלמים באחת, ללא חזייה. שאלה אם זה נכון שהוא וגוטפריד נוסעים לישראל ולכמה זמן ומתי. אמר שבעוד חודש. אמרה שזה מהר מדי, רק עכשיו הכירו, וכבר הוא נוסע? וצחקה פתאום כאילו לא התכוונה לומר את זה, והניחה ידה במשובח על זרועו, ועיניה המשיכו לצחוק גם כשנעלם החיוך מפניה ופיה נמלא בפרוסה גדולה של עוגה.

קיווה כי אינה מרגישה כי הוא רוצה בה. ייתכן שאינה מתכוונת כלל אף לאחד מהדברים שהוא מייחס לה. ידע שהוא שוב קורבן ל"סקסואלה הריכקייט" כפי שקוראים לזה באופרה בגרוש. ביקש לחזור לראשיתה של השיחה. שאל אם יש סיכוי שתחזור לשחק בתיאטרון מקצועי. אמרה שדווקא כן, בקרוב, עומדים לחדש את אנה פרנק בתיאטרון של ה"אליאנס פראנסיז", היה לה שם פעם תפקיד קטן, לפני שנים, עכשיו רוצים שהיא תשחק אותו שוב. תודיע לו מתי החזרה הכללית, תהיה לו הזדמנות להתפעל ממנה. ושוב חייכה חיוך של לעג

לעצמה על שהיא מקווה כי ייתכן. אמרה שכבר היתה בשתי חזרות.
"זה פחד לחזור הנה בלילה לבד. אתה מתאר לך כמה פחדים אפשר להספיק
מהגשר השחור עד הבית הזה?"

בעלה חושב שזה מגוחך לפחד ממשוה אחרי מה שעבר עליהם. היא מצטערת
נורא שהיא מספרת לעמנואל את כל הדברים האלה. היא יודעת שזה נורא משעמם
לשמע צרות של אחרים. כשהבת שלה היתה אומרת לה את זה, היתה מכה אותה.
בייחוד כשהיתה מפסיקה את הסיפורים של בעלה על המחנות. היא יודעת שזה
נורא להכות ילדים, בייחוד כשמאבדים את הראש כמוה. על-כן היו צריכים
לשלוח את הבת לפנימייה. לא טוב לחיות עם אמא מופרעת, שמרביצה לילדה
שלה עם נעל על האחוריים העירומים. על-כל-פנים זה מה שאמר להם הפסיכולוג
של הגוינט. כבר שנתיים שהבת באה הביתה רק לחגים. גם עמנואל חושב שככה
זה יותר טוב בשביל הילדה?

עמנואל אמר שאיננו יודע מה יותר טוב לילדים. הוא לא יודע אם מישוה יודע.
רצה להימלט מהשיחה. הביט בשעונו וידע שהיא מביטה במבטו. שאלה אם הוא
משעמם כל-כך. אמר שבכלל לא, להפך, הוא נורא שמח שפגש אותה, היה
רוצה שוב לפגוש אותה, אולי תזמין אותו לאחד הקונצרטים שלה, ונזכר שכבר
אמר משהו כזה אך לא יכול היה לחזור בו. אמרה שרואים שעוד לא שמע
אותה. יש לה קול קטן, אין מה לשמוע. פעם חשבה אחרת, כמוכן. היתה סטאר
בכל האופרטות של התיאטרון שלהם, עמנואל שמע פעם אופרטה באידיש? לפני
שבוע הלכה עם בעלה לתיאטרון החדש ברפובליק, באותו תיאטרון שבו הופיעה
כשכאז לביקור הראשון שלהם מגרמניה. בעלה כבר לא אוהב ללכת לתיאטרון,
אבל היא הכריחה אותו, פעם ראשונה במשך כל השנה הזאת, רצתה להיזכר איך
זה להיות סטאר, ידעה את הטקסט בעל-פה, זה כאמת אופרטה מצחיקה נורא,
אבל היא בכתה כמעט כל הזמן, כמו במלודרמות על השחקניות הזקנות, שאלה
אם עמנואל יודע למה היא מתכוונת.

היו צעדים במדרגות מעבר לדלת הכניסה הדקה, ולפני שעמנואל ענה לשאלתה,
נשמעה הנקישה בדלת.

הלה לחשה באידיש, כשהיא קמה לפתוח את הברייחיס, אולי עמנואל יכול לבוא
לבקר אותה "מאחורי הקלעים בתיאטרון היום, בזמן החזרות, כחדרי?" תרגמה
את שם תיאטרונה של בית-הספר אליאנס פראנסיזי בבולבר רספאיל, מניעה
עצמה באטיות מוגזמת, כאילו אינה שומעת את הנקישות שהתגברו, תכופות
ורמות יותר, אמרה בצרפתית, "מאחר ופתאום אין לו סבלנות", פיתחה באטיות
את השרשרת והברית, מודעת למבטו של עמנואל על גופה המתכופף אל עין
העדרה הקבועה בדלת, חוזרת ואומרת בקול רם מאוד: "סבלנות, אני פותחת",
זורקת מבט של קנוניה מחויך אל עמנואל, והדלת נפתחה וכבר היא בזרועותיו
של גוטפריד, פיה מתמסר לפיו בלהט, ידיה חובקות את עורפו, ידיו של הגבר
המגודל לוטפות את גבה, טופחות על עגבותיה, מחבקות, מכקשות

להרגיע את היבבה, כמו לפצות על החודשים הארוכים ללא מגע, פניו בזקן הפרוע מתגלות ומחייכת אל עמנואל מעבר לכתפיה הרוטטות עתה בכני הנחבא בצווארו.

גוטפריד שאל אם אינה מזמינה אותו להיכנס, אמרה אל צווארו בקול צלול: "כמובן, הרי יש לך פגישה" וניתקה ממנו כאותה פתאומיות שבה נצמדה, ונכסה במהירות לחדר-השינה, טורקת את הדלת מאחוריה, מבלי להפנות מבט לעמנואל. גוטפריד לחץ את ידו בכף הגדולה שלו, אמר שהוא מצטער על הפתאומיות אבל הוא מתעכב בפריס רק מספר שעות, הלילה עליו להיות ברומא, מראיינים חשמינים לקראת חג-המולד, הם מוכרחים לברר בעיות ציוד, וויינינגר אומר כי ייתכן שחותמים בעוד ימים, לא שבועות, אי-אפשר היה להשאיר את הפרטים הטכניים לטלפון, זה ייקח רק חצי שעה, והלה ודאי תציע להם משהו לאכול, הוא עצמו מת מרעב, נהג כל הדרך לכאן, ממינכן, ורק שיסלח לו לרגע, הוא מוכרח להרגיע את הלה, אשה טובה, רק רגשנית נורא — ובטרם סיים את המשפט פתח את הדלת לחדר-השינה והיא נסגרה מאחוריו.

עמנואל לא שאל אף אחת משאלות התרעומת הרבות שרצה לשאול. בעיקר מדוע גוטפריד מניח כי עמנואל יכול להתפנות תמיד, בכל מקום, בכל שעה שגוטפריד רוצה אותו. השאלות נתגנחו עוד לפני שנשאלו, ביחוד כיוון שהוא יושב כאן, שומע מעבר לדלת לחש וקולות מהסים משך דקות ארוכות.

כשחזר גוטפריד לחדר, הוציא מתיק-הכרזנט המלוכלך את הכריכה השחורה של התסריט, הניח אותה על השולחן עם רשימת הציוד, שעל עמודיה התנוססה הכתובת "אלטנוילנד 2000 — סרט מאת עמנואל שניאורסון, רשימת ציוד" בגרמנית. גוטפריד החל מיד בדיון ענייני על פריטי הציוד העומדים לבחירה, על האפשרויות והמסקנות המשתמעות מהחלטה שיחליטו ביחס לשילוב אפשרי של ציוד וידיאו צבעוני חדש, שפותח על-ידי לייקה למטרת ראיונות טלוויזיוניים, "נוסה כבר בכרלין המזרחית בהצלחה רבה", ולדעת גוטפריד הוא אמין יותר וחוסך איש-צוות, כיוון שאיש-הקול יוכל להיות גם איש-התאורה אם ישתמשו בציוד הזה, מה שיוכל להקטין את התלות שלהם בטכנאים ישראלים ויאפשר להם לראות את התוצאות מיד אחרי הצילומים. כשעמנואל שאל לספיציפיקציות, מעיין בקטלוג הגרמני של החברה היפנית שנפרש על-ידי גוטפריד על המפה הלבנה, שאל אותו גוטפריד אם אחותו גרה אצלו כל הזמן. כשעמנואל ענה כי היא עסוקה רוב הזמן עם החבר שלה, שאל גוטפריד אם יש לה הרבה חברים ישראלים בפריס, והתפלא מאוד שהחבר שלה הוא לא ישראלי בכלל, ושאל אם עמנואל בטוח שהשוטר הזה בסדר, ואם הוא יודע במקרה את השם שלו. וכשעמנואל אמר שכן, אבל מה זה חשוב, אמר גוטפריד שהוא צודק, זה לא חשוב, סתם שאל, סקרנות חולנית של עיתונאי, ובעצם הוא ממחר מאוד, רצה להשאיר את הרשימות בידי עמנואל כדי שיוכלו להתייעץ בטלפון ולהחליט החלטות סופיות לפני חתימת ההסכמים והנספחים. מרומא חזר גוטפריד להמבורג בטיסה

שירה, יטלפן לו משם, ממשרדו של ויניגר, העוסק עכשיו בהכנת פרטי התקציב. כל אותה עת הקשיב עמנואל לדממה שמעבר לדלת חדר-השינה, רשם הערות עיפרון בשולי דפי הקטלוג שבו עלעל, חשב שזה מוזר שגוטפריד שואל על שמו של גינבורגיה. ידע שהלה יושבת שם, מקשיבה לשיחתם, אולי מתאוששת ממה שקרה לפני דקות מספר בחיפזון. תהה אם היא יודעת את עברו של גוטפריד, חשד שהזמין אותו לכאן לוודא פרטים על רחלי ועל אלן. מנין נודע לו? מדוע זה חשוב לו?

מובן שידע במה הוא תושב, אך עדיין ניסה לשכנע את עצמו כי אינו יודע. מיום ליום ידע את החשד ביתר-בירור. מיום ליום ניסה להסות אותו בתוכו, ממשיך להתפעל מהכפילות שבין האיש, המדבר עמו עכשיו בהפגנת זיכרון מדהים למספרים והגדרת סוגי הפילם והמכשור, לבין האיש שבסיפורי ויניגר על גוטפריד: ילד עוזב בהמבורג המופצצת, גדל בבית-מנזר בווארי, "ורק הלוותרניות האדוקה של אהובו שחררה אותו מהפנאטיות של ימי-הביניים והכינה אותו לפנאטיות של המאה העשרים". כשחזר להמבורג היה מאהב של "פרופסור ישועי ממוצא יהודי, עד שהפך סרסורזונות עצמאי וקיבל סטיפנדיה לשיקום עבריינים שבאמצעותה למד צילום תעשייתי". עוד בהיותו סטודנט בטכניון של המבורג התעשר מסרטי פורנוגרפיה, שעשה עם חברות שלו לשעבר מהרובע, היה עוזר צלם בסרט שהפיק ויניגר על המחנות, קשר קשרים מצוינים עם מפיקים של הטלוויזיה בכרלין המזרחית, והחל לצאת למסעות רפורטז'ה "עצמאיים כביכול" באפריקה ובאסיה כצלם רפורטז'ות של מפיקים בלתי-תלויים.

היה משהו מפתיע בעדינות הברוטלית, שבה הרגיע את הלה כשנפגשו. היה משהו הדומה למבוכה בעיניו כשחזר מחדר-השינה שלה, והיא נותרה בעיניו גם כשדיבר על סלילי הקלטות ודיאור ואורכס ויתרונם בעת הריאיון על גלגלי פילם של שיש-יער מילימטר, כמעט מבלי להרים עיניו מהנייר. הביט שואל כהלה, שחזרה עכשיו לחדר, מסורקת, רגועה, שואלת אם גם עמנואל יאכל אתם, הכול מוכן. כשאמר שהוא מצטער מאוד, שלא יוכל להישאר, שגם כך הפתיע אותו גוטפריד, וכבר עתה הוא מאחר מאוד לפגישות שנוקבעו לפני זמן רב, ישבה הלה על הכיסא ליד עמנואל, בשתיקה, מביטה בגוטפריד שחזר לרשימותיו ו"שאלות לדוגמה" שלו, פוגשת את עיניו של עמנואל ללא הפתעה, ללא זכר ללחישה שלחשה לו באיריש לפני כניסתו של גוטפריד. אולי לא הבין מה שאמרה. אולי לא ביקשה כלל שיבקר אותה בתיאטרון או כאן "באחד הבקרים", אולי לא היתה משמעות גם ללחיצת היד הממושכת ולמבט המתחנן שנשתהה בעיניו, כשעמדו בחדר-המדרגות ודלת הכניסה חצי סגורה בינה לבין אהובה הגרמני.

כה

כשיצא לרחוב היתה בו רגשת הקלה וחרטה כאחר. קנאה שהיתה בו בגוטפריד נתערבה בהיסוסי החשד שלו. גוטפריד היה חבר בכל תנועת מחאה גרמנית נגד הימין והמערכ והחימוש הגרעיני שלו, נגד הוצאת המפלגה הקומוניסטית מחוץ לחוק כמערכ גרמניה ונגד הרס היערות ששרדו בה מאז הרומאים, והחלו להיעקר בעת נס התחייה הכלכלי אחרי המלחמה. גם כשסיפר על ביקוריו באנגולה ובזאיר, במצרים ובתימן — היה ברור כי הקשרים המזרח-ברליניים שלו פותחים לפניו את כל הדלתות, שהיו סגורות בפני מתחריו בטלוויזיות המערביות.

כשהתקרב עמנואל לגשר שעל הקנאל ראה, נדמה לו, מעברו השני, את האיש שחיקה לפני הכיסטרו לפני שעתיים כמעט, כשעמנואל יצא מהרכבת התחתית. האיש הביט אל הגשר, אינו מנסה להסתיר ציפייתו לעמנואל. צעדיו של עמנואל האטו כמעצמם. קיווה שהאיש אינו מרגיש בכך. ניסה לזרום — ולא יכול. עלה על מדרגות הגשר, עצר על קורות-הברזל של רצפתו, מתבונן כביכול בספינה שהלכה והתקרבה אליו. מבעד למשולש-הברזל של המעקה הגבוה ראה נערה תולה כבסים על חוטים המשוכים לאורך הסיפון הריק של הספינה הארוכה מאוד, הולכת ושטה אליו באטיות גוברת, כאילו עומדת מלשוט. "כמו אטלאנט של ויגו",

נאמר בו. בירכתיים, בקצה הרחוק של הספינה, מבעד לשמשת החלון הרחב של צריף השייטים, העומד על הסיפון ככית קטן עם גג של רעפי-עץ שחורים, ראה את פניו הרחבים של איש, מופיעות ונעלמות בהשתקפות האור כשמש. פחות מכול רצה עכשיו עמנואל חקירה נוספת במשטרה הצרפתית. האיש המחכה לו מעבר לגשר ישאל על מעשיו של עמנואל בשכונה הזאת. לא רצה לשקר לו, חשש לומר את האמת, להודות שאינו יודע מה היא. מה הוא יודע. על גוטפריד חוץ מהסיפורים של וינינגר? מדוע ביקש ממנו לערוך את הפגישה ביניהם דווקא בדירה הזאת? אולי האיש שלידי הביסטרו יודע כי עמנואל חוזר מהלה, אולי עוקבים אחרי גוטפריד, לא אחריו. ידע שהוא משלה את עצמו. זכר את האיש ליד תא הטלפונים בקומה השנייה של פלור. גם זה מתכה כאן כסבלנות של בלש זוטר.

מבטו של עמנואל משך אליו את עיניה של הנערה על הסיפון. הרימה ראשה, חיוכה מופתע מהפנים שנגלו לה במשולש-הברזל, בין הקורות האלכסוניות, חזרת למלאכת תליית הכותונות הגבריות על חבל הכביסה, נוטפות אל הסיפון, חזרת להביט אל עיניו של עמנואל בכל פעם שהיא מרימה עצמה מסל הכבסים הרטובים, משהה מבטה בעיניו, הולכת וקרבה אליו בשיוט האטי. כמובן שאין טעם לשקר. מה יאמר כשישאלו אותו על הפגישה שלו עם גוטפריד? למה התקיימה דווקא כאן? רחוק כל-כך ממרכז העיר? בלה מונד היתה כתבה על הבסיס החברתי הרחב של באדר מיינהוף. גוטפריד לא דיבר עליהם, רק אמר דברי אהדה ל"כל התקוממות מזוינת של עמים קולוניאליים — כולל העם הגרמני". בקרלו ויאורי ספר לו שטיפן כמה קשה היה לשכנע את גוטפריד לחזור מאנגולה. רצה להצטרף לקובנים, "האמין כי אין אמצעי יעיל מאלימות לפיצוץ האגדה על עלינותו של האדם הלבן". באנגולה היתה לגוטפריד "דרפסה עמוקה", לדברי שטיפן. דיבר על הניצול שמנצלת הכנופיה הטלוויזיונית הבינלאומית את בני העמים המדוכאים, במקום לעזור להם להתקומם. רצה לעזוב את "מעמד המנצלים החדש" ולהצטרף למנוצלים. שטיפן אמר: "זה לא הצליח לו — לי דווקא כן".

חרטום הספינה הגיע כמעט עד הגשר. הנערה הביטה אל עמנואל ללא חיוך. היתה לכוושה באוורור ירוק, שערות אסופות לאתור ברישול, ללא תקווה. פתאום, ברגע שבו החלה להיעלם מתחת לקורות הרצפה של הגשר, נופפה אליו ידה מבלי לשנות את ארשת פניה, כמו לכדוק אם ראה אותה או רק הביט. ביקש להתזיז לה מנודו, אך כבר לא היתה, רק פניו החמורים של האיש מעבר לשמשה שהתקרבו ונעלמו גם הם מתחת לרגליו של עמנואל.

עמנואל יכול היה לחזור לדירתה של הלה, להזהיר את גוטפריד. ייתכן כמובן שהאיש על-יד הביסטרו אינו יחיד. ייתכן שאינם יודעים כלל על מציאותו של גוטפריד, ועמנואל יוביל אותם אליו בניסיון החובבני להצילו. נזכר ב"כמאי הסרטים הפלשתיני" אשר בסרט שלו עבר גוטפריד בברלין. עמנואל כעס על

שלא העז לחשוב על העיקר:

לו נודע לו עתה כי גוטפריד הוא חבר באהגון טרור גרמני או פלשתיני — האם היה זה משנה משהו? למה? האם בגלל זה צריך לוותר על הסרט? אפילו יגלה כי גוטפריד מצלם בשטחים למען ידידיו הפלשתינים — האם יעז עמנואל להלשין? למי? לזיו? או אפילו לנעמי? יוכל לומר לה הערב, דרך אגב: "את לא תושכת שלאנשים שלך כדאי לברוק את הצלם שלי? הוא לא נשמע לך טיפוס שמאלני מסוכן?" הסרט יתחסל. לא רק גוטפריד יאבד את האשרה שלו לארץ. זיו יגיד שהוא מצטער ששוב פגעו "כאינטלקטואלים חיוניים על אף חילוקי-הדעות", הכול יהפוך שוב לעוד תוכנית שלא הגיעה לשלב של ביצוע, והפעם — בגלל עמנואל שניאורסון, המוצא תמיד דרך להרס הפרויקט שלו עצמו, כמו שכתוב בפרוגרמה הגנטית שלו. מה כבר יכולה לשנות ההכרה המותנית כביכול באינטרמיניצה, אם אפילו בניגוד לרצונו המפורש הוא עומד להרוס עכשיו את ההזדמנות היחידה שניתנה לו ליצירה של סרט, העשוי להוציא אותו מזרם החול הניגר בשעונים.

המחשבות קפאו בחרדה. כאילו שמע את קולו של מישהו, קרוב מאוד. מישהו הודיע לו ברגע זה כי הוא תמיד חשוד, בעיני כולם. אפילו בעיני נעמי ואלן. בצדק. מחכים שיאמר להם את זה. שיתוודה. מרצונו הטוב.

ניסה להפנות מבטו לאחור, לראות עד היכן התרחקה הספינה. האיש עדיין עמד ליד דלת הביסטרו, ידיו בכיסי מעילו, מזוודה מרובעת קטנה עומדת להגליו, כמו מציץ לעמנואל הזדמנות אחרונה, לפני שאפשר יהיה להאשים אותו בהסתרת מידע על קשר. כמעט קינא באדיב וחבריו. היה להם האומץ להיות עקביים, לעזור לארגוני התקוממות גם אם זה עשוי לגרום למותם של יהודים. "גם מלחמות ציוניות הורגות יהודים — איש לא מאשים את יוזמיהם בכבידה". הכיר שתי נשים ישראליות בפריס שעבדו למענם, ביקרו לעתים תכופות בארץ, איש לא חושד בהן כנראה. כשהיה פוגש אותן לעתים ברחוב, ראה במבטן כי הן חושבות אותו למסוכן. לא ידע איך לבאר להן שלא. לעולם אין עמנואל מתכוון למסור לשלטונות איש הלוחם למען העקרונות שלו. אולי אינן חושבות אותו למסוכן, רק למוגילב, או כפי שקורא לזה סוהייל: "זהירות פוליטית מגוזמת הנראית לאחרים כהססנות". מדוע מדים של צבא הופכים כל רצח לחוקי?

סוהייל לא אמר הברים בשם עצמו. תמיד ציטט מישהו מחבריהם. היה מסביר לעמנואל את חרם השתיקה שחברים פלשתינים של סוהייל גזרו על עמנואל. היו פשוט מתעלמים מנוכחותו בכל מקום שפגשו בו. איך אפשר לדעת מהי נאמנות לאמונה הגורמת לאדם לכבוד בעקרונות המוסריים שהוא מאמין בהם?

הספינה התרחקה במהירות. הופתע כשהנערה פנתה אליו פתאום, לפני שצריך ההגאי הסתיר אותה לתמיד מעיניו. ידע שהוא מנסה לרחות ללא תועלת את הפגישה עם האיש. כמובן שאפילו לא ירמוז להם ביחס לחשדות שיש לו בגוטפריד. לא רק בגלל הסכנה לטרט. בגלל חובת הלוואיות, שלא ידע מה

הצדקתה אך ידע כי אין לסטות ממנה. החל ללכת לעבר האיש. מוגות-הלב לא הפריעה לו אף פעם לעשות מעשים מסוכנים, משהחליט לעשותם. הלך לקראת האיש שעמד בגבו לחלון הביסטרו, שווילון מפתיע בלובנו, בכל הפיח מסביב, הפריד בינו לבין הרחוב. עמנואל הכין תשובות יהירות לכל שאלה אפשרית. כאשר התקרב, הביט בו האיש שווה-נפש, כאילו אינו מתכוון אליו. עמנואל פתח את דלת בית-הקפה הקטן, פעמון הצטלצל מעל לראשו, הגבר שישב ליד אחד השולחנות באולם הריק הרים עיניו מרומן צילומים עם בועות דיאלוג אליפטיות, אמר "מסייה דאם" מיכני, קם לתפוש את מקומו מעבר לדלפק, מתחת לבקבוקים ההפוכים הקבועים כאצטבת המזיגה, פרש את הרומן על משטח הצינן, הגיש את האבסינט המרסליאני וקראף המים שביקש עמנואל, וחזר לתמונות ולכרעות. הקראף היה משולש, וכשהמים נמוגו בכוס, נעשה המשקה השקוף כעין החלב. עמנואל ביקש לטשטש את הבהירות המפחידה שהשתלטה על מחשבותיו. עשה מאמץ עליון לא להפנות ראשו אל החלון, לא לראות אם האיש מביט בו. החום עלה לראשו עם הגמיעה הראשונה, אך לא פגע בפכחוננו. רק העצב פשט בו עם כל גמיעה נוספת. היתה זו תסמונת החרדה ההולכת וחוזרת ערב כל הפקה שהיה מעורב בה. פחד הציפייה לתחילת הצילומים, לרגע שיהיה מעבר לספקות ולשאלות, כשכבר לא תהיה בררה ועליו יהיה לתת הוראות לצלם ולטכנאי-הקול. אולי רק אחר-כך יתברר גם לו, כי התסריט איננו אלא "בדיה עתידנית מגוחכת, שתרד מהמסכים ביום ההקרנה הראשון", כפי שאמר לו מישהו בחלומות הזוועה בלילות האחרונים.

עדיין היה בו זיכרון רחוק מהימים, שבהם קיווה לא רק ליצור — אלא גם להצליח — כמו אופולס בהצער והחמלה, למלא לילה-לילה בתי-קולנוע רבים בקארטייה לאטין, כשעמנואל עומד ליד התורים, נהנה מאלמוניותו, מהעניין שיש לכל האנשים האלה לא רק ב"זכרונות הכיבוש הישראלי", כפי שזוכרים אותם גיבורי הסרט בשנת 2000, אלא גם בחיים האפשריים בעוד שלושים שנה בלבד. כשלעצב נמוגה החרטה, לא ידע עמנואל על מה הוא מתחרט. אולי על ההתגרות הילדותית שהוא מנסה להתגרות כרגע כבלש שבחן, אולי משום שחשד כי הוא מסכן את הסרט כולו. איך לא לעורר חשדות נוספים בקצין החוקר שלו מהפרפקטורה או של בעלי-בריתו הישראלים? היה רוצה להציל את גוטפריד אם הוא בסכנה, אולי דווקא מפני שהוא אחד מסוכני הארגונים הפלשתיניים, המתכוון להשתמש בעמנואל וברשיון ההסרטה שקיבל כדי לצלם למענם יעדי הרס, "כדי שייעשה סוף-סוף הצדק היחיד האפשרי לאומה האומללה ביותר בעולם". תהיה זו התרומה היחידה של עמנואל למאבק החירות של העם הזה, כל שאר נסיונותיו לעזור להם נכשלו מאז ש"הרד". מלה מגוחכת — "לרדת". כמו "לעלות".

למה מותר להסתכן ולשלם אפילו בחיך למען הזכות של מישהו לומר את דעתו, אפילו היא נוגדת את דעתך — ואסור לעשות את זה למען מישהו שאינו

מאמין עוד במלים ורואה רק בפעולה פיסית את הדרך המוסרית היחידה להתמודד עם אי-הצדק? כמו בדרום אפריקה למשל, או בפלשתינה?
 כאמצע הכוס השנייה הפסיק לגמוע. הביט לאחוריו ולא ראה את האיש מעבר לחלון. ידע, כמוכן, שאין ההשוואה בין דרום אפריקה ופלשתינה תקפה משום בחינה, לא ידע אם גם גוטפריד חושב כך.

כו

“מר שניאורסון ג'וניור?!”

עמנואל הכיר את הקול עוד לפני שהרים את עיניו מהאותיות הזעירות של לה מונד. ראה את פניו השחומות המסתירות חיוכן בשפם ענק ושב, כשפמו של הקיימקאם ששאלתיאל ליפשוץ העריצו וכיקש לחקותו עוד בילדותו ב"חדר של תינוקות" בחברון. גם כשדיבר ברצינות נהגו עיניו להצטמצם ככחיוך תמיד, מציצות מעל לחצאי הירחים של עדשות הנתונות במסגרת-זהב, שעונה אל אפו הרחב, סגול מרוב נימי הדם שהצטופפו בו.

שאלתיאל ליפשוץ היה ידירו של אבא, האיש קיבל את פניהם של עמנואל והוריו על הרציף בנמל יפו, כ-1935, עומד ליד מרכבה שכורה עם רכב צירקסי במדים רקומים, "עושה כבוד למשפחת שניאורסון שהואיללה לבוא סוף-סוף לארץ-ישראל". מאז עברו שלושים וחמש שנים, אך בכל פגישה שנפגש עם ליפשוץ ראה את הרפב והמדים והפנים הזוהרות מעל לשפם השחור.

עכשיו ידע עמנואל כי פניו מסמקים, כמו בכל הזדמנות שניתנה להם, מתעלמות מגילו, מתגוננות בכתמים של חיזורון שהיה מופיע, כמו תמיד, על עצמות הלסת הדקות. כמו בכל רגעי המבוכה הסיט גם עכשיו את בלורית הבלונד ממצחו, אמר "שלום" מופתע, כשליפשוץ דוחק עצמו בכיסא מימינו, שואל אם מותר לשבת ולהפריע לבמאי הצעיר יחסית, אשר לפי השמועה המהלכת בירושלים יש סיכוי כי סרטו יתפרסם פרסום עולמי, לפחות כסרט טלוויזיה, ואז הכול ישחרו פניו, ולליפשוץ לא תהיה עוד הזדמנות לפגוש אותו, כך באקראי. כשהוא לכו. בדברו טפח בידו הכבדה על ירכו של עמנואל, כפי שנהג לעשות כשעמנואל היה מתארח עם הוריו בבית ליפשוץ בעיר העתיקה בירושלים. תמיד היה מפחד מטפחת-היד החזקה על רגלו במכנסיים קצרים. שאלתיאל ליפשוץ היה מאז האיש החביב והמפחיד ביותר שהכיר עמנואל בילדותו.

ליפשוץ שאל אם רחלי הגיעה בשלום, כמו אין צורך להצדיק בכלל את פגישתם המופלאה במקום הזה. לפני יומיים אכל ליפשוץ עם אביו של עמנואל ב"גונדולה" הירושלמית. עמנואל לא שאל לשלומו של אביו, וליפשוץ כמו לא שם לב שלא נשאל. אמר שהוא שמח שהמקרה חוזר ומפגישם. נדמה לו שלא התראו מאז הלילה הבלתי-נשכח, כשעמנואל ניסה להפריע לאספת הזיכרון לשואה במונומנט ליהודי האלמוני של פריס, כיוון שהמרצה הראשי בה היה שואל פון וייל, שהחליט להכריז גם בלילה ההוא כי יהודה תקום רק בדם ואש ובשתי גדות הירדן, מינימום. ליפשוץ היה יושב ראש האספה, וכאשר שמע את זעקותיו של עמנואל נגד הפשיסט פון וייל "המחלל שם לוחמי גיטו וארשה", נזכר ליפשוץ כמה דומה עכשיו עמנואל לשניאור, כשהיה רבולוציונר צעיר ועשה שערוריות בקונגרס הציוני בווינה.

עמנואל זכר את הכאב בזרועותיו, כשהסדרנים גררו אותו בפקודת ליפשוץ אל מחוץ לאולם. אחד מהם ניסה לסתום את פיו של עמנואל בידו. עכשיו סיפר ליפשוץ איך יצא בלילה, אחרי האספה, לחפש את עמנואל בסביבת בית-הזיכרון. הלך לאורך הסינה עד בית-העירייה, נדמה היה לו כי ראה את עמנואל "כצללית ערירית שעונה אל מעקה הגשר הריק". עד שקרב אליה נעלמה הצללית.

"בינינו לבין עצמנו, אינני חושב שפון וייל נעלב כשקראת לו 'פשיסט'. אמר לי שהוא גאה שהתקבל אצל מוסוליני במילנו בעשרים ותשע, כשהביע לו הערצתו בשם התנועה שלו".

ליפשוץ צחק בינו לבין עצמו, כמי שמביין מה אחרים אינם מסוגלים להבין בגלל

גילם. הרי עמנואל היה רק בן ארבע כשאחימאיר פרסם את הטור שלו בעיתונם — "מיומנו של פשיסטן". וכמו נמאס לו הנושא המשיך ללא הפסקה. "שניאור אומר לי שזה יהיה סרט באורך מלא, כמו הצער והחמלה, אבל כלי צער ובלי חמלה, אפילו כלי עבר, רק על עתיד וסופה של מדינת ישראל, מדויק?" עמנואל אמר שכמעט מדויק. "זה לא על סופה על מדינת ישראל אלא על התחלת הקונפדרציה של המזרח התיכון שישראל תתמוג בתוכה, כמו כל המדינות שהיו פעם לאומניות. זה באמת מפתיע אותך שאני עושה סרט כזה?"

ליפשוץ אמר שרק כששמע את זה בפעם הראשונה, אחר-כך מתרגלים. "מה כבר אפשר לצפות מבנו של הרבולוציונר שניאור שניאורסון, שאפילו אחרי שחזר להיות ציוני ומחל לקונגרס את העלבון שהעליב אותו והסכים אפילו לעלות לארץ-ישראל — לא הצליח אף פעם להכניע בעצמו את הרבולוציונריות שלו, על אף התכונה שמשוסימה נתן לו האלוהים?"

לאחרונה שוב הרבה ליפשוץ להיפגש עם שניאור, בייחוד מאז ששניאור התחיל לפרסם התקפות ארסיות על ליפשוץ ועל חברותו, על שניסו להחזיר יהודים לחברון בשם "ארגון ניצולי השחיטה הגדולה בחברון". גם עכשיו הוא נמצא בפרסם בענייני הארגון שלו. כשרצחו את אביו ואחותו של שאלתיאל בביתם במרכז חברון, בפגרום של עשרים ותשע, ניצל שאלתיאל כי היה תלמיד ישיבה בירושלים.

"אחרי השחיטה קיצצתי את הפאות, ובמקום תפילת שבת הייתי קורא את 'בעיר ההרגה' של ביאליק — השיד היהודי היחיד שנכתב נגד הקורבנות, לא המקריבים, ובצדק".

עמנואל זכר את המלים הנוראות. אמר לו אותן לפני שנים רבות, כשדיברו בילדותו של שאלתיאל, בטיילם בעיר העתיקה, בדרך לבית אחת המשפחות הערביות, שעמן היו הליפשוצים מיוודים זה כמה דורות. עמנואל היה בן ארבע-עשרה. זכר את הפחד שהילך עליו הטיול בסמטות החשוכות והריקות של העיר העתיקה בלילה. היה מודה בלבו לשאלתיאל שחיבק אותו בכוח, כאילו היה ילד קטן ולא מדריך מבוגר ובוגר סמינר רעיוני של תנועתו. קיווה כי שאלתיאל לא מרגיש בפחד המבייש, ידע כי ליפשוץ מנסה להרגיעו בזרם בלתי-יפוסק של סיפורים על ידידי המשפחה שלו ברחוב הזה, שרובו היה שייך למשפחה אחת, על-שמה גם נקרא הרחוב, וכל בניה זוכרים את אביו לטובה ומסייעים לליפשוץ במפעל רכישת הקרקעות שלו בהר חברון, כמו מנסיס לעזור לו למחות את זכר חרפת הרצח של היהודים, "שהתנועה הציונית לא ידעה להגן עליהם והבריטים לא רצו להצילם".

משך שנים רבות התבייש ליפשוץ באביו המת. אחרי שעזב את הישיבה עבר ללמוד באוניברסיטה העברית, עזב גם אותה "כמו כל מה שלא עזר במישרין להיסטוריה השקטה שלי ולרצון הנקמה המתוסכל". בגיל עשרים ואחת היה ליפשוץ סוחר קרקעות ובעל חברת "הרי חברון", שהחלה לקנות גושי מגרשים באדמת

הטרשים, כשהוא נעזר ב"כספי יהודים וקרובים של שחוטי חברון — מנצל את מצפונם הרע". באחד ממסעותיו לגיוס קונים חדשים בווארשה פגש את שניאור. התיידד איתו "על אף או בגלל האידיאליזם הרומנטי חסרת-התקנה שהתחפש בימים ההם במדי המטריאליזם ההיסטורי". ליפשוץ ניסה לשכנע את שניאור לעזוב את עסקי האוויר של עיתונאות ופוליטיקה ולעזור לו לשנות את העולם בכוח היחיד הקובע בו עובדות חדשות — המסחר. בזכותו היו, לדעתו, היהודים מושרשים בכל מקום שאליו הגיעו בעולם — "לעומת הגויים המוכנים תמיד להגר ולהיתלש מעולמם, כיוון שאינם מסוגלים להשפיע עליו".

עכשיו סיפר ליפשוץ איך נפלה לידיו החוברת שערך עמנואל על ה"דצינוניציה של ארץ-ישראל כתנאי לשלום". אמר שמזמן לא קרא דברים כל-כך רעים נאמרים כל כך טוב. אפילו לשניאור, עם כל הליברליזם הפנאטי שלו, היה קשה לבלוע את זה. עמנואל לא חושב שכדאי לחוס לפעמים על אב כשניאור?

שאלתו לא היתה מתגרה, להפך. היה זה אחד הרגעים הבודדים בשיחה, שבהם שמע אותו עמנואל מסיר את המסכות מקולו. מיד חזר ולבשן, כשדיבר על הפרסומת שהממשל הצבאי והצנזורה הצליחו לעשות לעמנואל על-ידי איסור הפצת תרגומה של החוברת בשטחים הכבושים. ארגון "ידידי האוניברסיטה הערבית בג'נין" הפך אותה לטקסט מרכזי בסמינריון אקדמי פומבי, שנערך כדי להוקיע את "חוסר-החופש האקדמי תחת הממשל הצבאי הישראלי", שרק בזכותו הוקמו האוניברסיטות הערביות הראשונות בפלשתינה. קראת על זה?

עמנואל שוב נבהל מהפראנויה. זחלה אל תודעתו ממאורות רבות. מצוידת בכל הנימוקים של השכל הישר. היה ברור כי אין זה מקרה שלפשוץ פגש אותו כאן. כנראה הביאו אותו לאחר שאיתרו את עמנואל כדי לתחקר אותו. ידע כי זה חשד מטורף. ידע כי הם מטורפים. בחוברת כתב "הציונות היא פראנאית מטבע כרייתה, כל מי שאינו מסכים עם עיקריה הופך בעיניה לחלק בלתי-נפרד מהקונגויה הנצחית נגד העם היהודי... כשם שיש מדעים חשדניים, כפריודים ומרקסיות, כך יש אידיאולוגיות חשדניות, כמו הציונות". עמנואל האמין כי השתחרר מאורח-המחשבה הזה. עכשיו מצא עצמו חושד בכל ישראלי המוכן לדבר אתו. ההיגיון תמך כחשד. לא ידע איך להשתחרר מההיגיון. ניסה לשוב ולהקשיב לדברים שלפשוץ אמר עכשיו, מנסה להתרכז, מישיר מבט לעיניו. למה בחרו דווקא בליפשוץ?

ליפשוץ דיבר עכשיו על העזרה שהוא יכול להגיש לו, אולי בעת הצילומים, אם ירצה לראיין, למשל, ערבים בגדה או בירושלים — כידוע לו, הוא מכיר רבים מהם מאז שהוא ילד. למען האמת, אמר, יש לו היום יותר ידידים ערבים מיהודים. ליפשוץ התכונן בנ כפליאה שעה שדיבר אליו. מתפלא אולי על שערות השיבה שהחלו להתערב בכלורית הבלונד. עמנואל ידע כי מעתה יהיו לו מאות שיחות כאלה, שבהן יחשוד כבעל דברו, כנראה בצדק, חסר-אונים נגד החשד. עמנואל שאל:

"איך העסקים? כבר שוב אפשר לקנות אדמות בחברון? או אולי עכשיו כבר לא צריך לקנות אותן, אפשר פשוט לקחת?"

ליפשוץ צחק, אמר שעמנואל הוא כמו אבא שלו, שואל על עסקים כמו מפחד שידברו על דברים אינטימיים יותר. לליפשוץ כבר אין עסקים משלו. אין לו צורך בכסף. מאז שנדר לא לשאת אשה ולא להוליד ילדים כל עוד לא יוכל לחיות בבית אביו בשוק של חברון — פחתו צרכיו. היום הוא מתמסר לעבודה ציבורית — "להחזרת יהודים לעיר האבות".

"זה קשה, אבל בכל זאת נדמה לי כי זו משהו. ממשלת גולדה אומנם פוחדת מהגויים, אבל יש לה דיין שקורא עדיין תנ"ך וזוכר, כי הסוחר היהודי הראשון דאג לקושאן בטאבו של חברון כשקנה את מערת המכפלה, ושילם בכסף מלא, ו'איש לא יוכל עוד לומר 'אני העשרתי את אברהם'".

ליפשוץ מאמין בלקנות. בכסף מלא. אפילו אם זה שייך לנו ממילא. יהודים עשירים מבינים דברים כאלה. תורמים בסתר ל"קרן הגאולה" של בתים ואדמות יהודיות בחברון, "אומנם מפחדים מקלגסי המגבית היהודית המאוחדת — אבל תורמים וקונים, כאילו קנו היתר כניסה לעולם הבא". עמנואל אמר:

"אבל אפילו הממשלה הישראלית מכינה, כי קביעת עובדות כאלה בשטח תפריע בעתיד לכל משא־ומתן לשלום".

שוב היה מבט הפליאה בעיניו של ליפשוץ. אמר שקשה לו להאמין כי יש עוד תמימים מסוגו של עמנואל. וכי אינו יודע כי רק עובדות בשטח מביאות בני־אדם למשא־ומתן לשלום?

"לא, חלילה, שיש סיכוי כלשהו להסכמה של יורשי חג' אמין למשא־ומתן כלשהו עם יהודים, אבל לפחות על דבר אחד אפשר להגיע להסכמה אתם: אפילו הסורים טוענים, כי היהודים לא רק רשאים אלא חייבים לגור בדמשק — אז למה לא בחברון?"

ופניו חזרו לחייך כמו מתחרט על שהרצין. עמנואל נאחו במפלט שהוצע לו מהשיחה על עצמו, שאל:

"אתה מתכוון לקנות את כל הבתים בחברון?"

"חלילה וחס. הרי לי אין כל התנגדות שגם ערכים יגורו בעיר שלי, להפך, אמרתי לך פעם, שאישיית אני אוהב אותם יותר משאני אוהב יהודים, זוכר?" עמנואל זכר. לפני שנים רבות הפגיש אותו ליפשוץ בפריס עם הישאם סוחני, ידיד־נעורים מהשכונה של שאלתיאל. אביו של הישאם נרצח יומיים אחרי רצח המלך עבדאללה בירושלים. "חשדו בו שגם הוא האמין בשלום עם יהודים". כשעמנואל לא ענה, שאל ליפשוץ:

"מותר להניח כי אינך מסכים עם אף אחד מהדברים שאני אומר ועושה בחברון?"

"מותר".

"גם מה שאמרתי על אברהם אבינו?"

"לא רלוונטי. אנחנו חיים באלף תשע מאות ושבעים".

"ומה כן רלוונטי באלף תשע מאות ושבעים?"

"ההזדמנות שיש לתת לשלום".

"ואם לא נשוב לחברון, יעשו אתנו הערבים שלום?"

"כנראה שלא. זה לא מספיק לא לשוב לחברון".

"ואתה באמת מאמין, כי ויתור על המדינה כולה למען השלום ישנה דעת מופתי או שייח סעודי אחד, שמותר להתייחס אל היהודים הנחותים כשוויים? איך יכולים פוליטיקאים מסוגך להתעלם מהדת המוסלמית, שאינה מאפשרת שום פשרה ושלטת עדיין בכל חברה ערבית?"

וכמו נזכר כי אסור לו להיחפש לרצינות, חזר קולו להשתעשע באירוניה עצמית. אמר שהוא יודע כמה הוא מגוחך בעיני עמנואל כשהוא מנסה לשכנע אדם, שהעקביות היתה תמיד נר לרגליו. בעצם יש לו תולשה לאנשים עקביים. רק שניאור לא יכול להבין איך זה מתיישב עם התבונה. אמר לו לפני יומיים, בארוחה השבועית שלהם ב"גונדולה", כי הוא מקווה לכתוב ספר על "תהילת העקביות", המשך לארסמוס. הפלא הגדול, לרעתו של שניאור, הוא בהצלחה של העקביים לפרש כל מה שקורה בעולם כאילו הוא מצדיק את עקביותם.

עמנואל שאל:

"אמר לך שהוא מקווה לכתוב ספר?"

"רק זה מפתיע אותך? וזה שפגשתי אותך כאן, מחכה לי פתאום, אחרי כל השנים הללו, זה לא מפתיע?"

"מאוד. אתה יודע לבאר את זה?"

"אנשים עקביים לומדים לבאר גם הפתעות. תודה שלעשות סרט דוקומנטרי על השלום במזרח התיכון זו הפתעה, איך אפשר לצלם מה שאין?"

עמנואל אמר שיש הכול. שאינו מתכוון לעשות סרט של מדע בדיוני. אין צורך לשנות אפילו עוכדה פיסית אחת. רק להכיר בעובדות ובצורה הפוליטית הטבעית שלהן.

"כמו קגטונים שווייציים?"

וצחוקו של ליפשוץ לא חיכה לתשובה. בקרון המטרו, שהחל להתמלא ככל שהתקרבו למרכז העיר, הכיטו בו אנשים בתמיהה על קולו הרם. אמר שטוב לפחות שאפילו העקביות אינה הורסת את חוש ההומור של עמנואל. שניאור אמר לו משהו כזה, אבל הוא לא האמין, רק הסביר לו כי זה לא חשוב, "העיקר שהבן האובד חוזר הביתה".

"רק לשישה שבועות, לתקופת הצילומים".

ידו של ליפשוץ לחצה בחיבה את כתפו של עמנואל. הרכבת החלה להאט וליפשוץ קם, משל נפגשו כאן כיוון שנסעו במקרה באותו כיוון, נשא את גופו הגדול בזריזות מפתיעה אל עבר הדלתות שנפתחו בנשיפה, ירד ברציף גדוש האנשים של גאר די נורד, ונעלם.

כז

נעמי דחתה את שובה לארץ. בטלפון נשמע קולה של הילדה מתאפק, משים עצמו עליז ומעודד, מבקש ממנה שלא תמהר, "השירים יותר חשובים מאיחור של כמה ימים", אבא שלה ביקר אותה, לקח אותה לרחובות, אכלו במסעדה מזרחית, "היה בסדר, נחמד, את יודעת, הוא לא משתנה". דנה אמרה שהן מבזבזות כליכך הרבה כסף על השיחה הזאת, ומתי יגיע האווירון של נעמי ללוד.

דנה הפתיעה אותה כל פעם בכוח שלה להתמודד עם הפתעות עצובות. נעמי גרמה להן בניגוד לרצונה, אך באשמתה. רובין התקשר מיוזמתו לאחר יומיים של שתיקה. אמר שאם היא רוצה לעזור לבמאי הסרטים שלה, כדאי לה לדחות את הנסיעה ולחכות לקורי, הוא עומד להגיע מגרמניה, מקדים בואו כגלל נעמי, לדעת

רובין זה יכול להיות חשוב, אולי אפילו מאוד, ואם זה מסבך לה את העניינים עם "אל על" או משהו, רובין יוכל לעזור לה, שרק תגיד, עבדה הנאמן תמיד, הרי כבר התוודה לפניו ממתי הוא מעריך שלה.

נעמי הודתה, אמרה שאינה זקוקה לעזרה, טלפנה למשפחה המארחת של דנה, אחר-כך קיבלה את הילדה, הסכימה להישאר שלושה ימים נוספים, אף שמרתה אמרה שמבחינת סיכויי ההלחנה וההקלטה של השירים — אין היא צריכה להישאר, "מבחינות אחרות — את צריכה להישאר כאן תמיד, אבל הבטחתי לא לדבר על הבחינות האחרות". הסוכן המפיק של מרתה התלהב מהשירים, אך הזהיר מפני תקוות נחפזות. אמר שצריך לברוק את הסיכוי המסחרי, וזה לוקח חודשים. נעמי שמחה על שאין לה עוד "פגישות עסקיות". בארץ לא היה לה סוכן או מפיק. כשקראה עליהם בעיתונים, נראו לה כולם צעירים מדי. נעמי כבר היתה בת ארבעים ושתיים ואמרה את זה לעצמה לפחות פעמיים ביום כימים האחרונים. זה מגוחך שאשה בת ארבעים ושתיים תעשה מאמצים שישירו את השירים שלה במועדוני-לילה.

"כבר שבועיים שאני בת ארבעים ושתיים, ואף אחד לא מתרגש מזה. רק אני. ולא יודעת למה. כמו חופשה שעומדת להיגמר. מתחילים לספור מהסוף. כמה זמן עוד אפשר יהיה להספיק משהו? מה?"

בעיקר תהתה מתי מתחילים להשלים עם זה שלא מספיקים.

עמנואל אמר שאינו מבין איזה מין שאלות אלה. מה זה חשוב כל-כך אם או מתי יתפרסמו השירים שלה. היא הרי יודעת כמוהו כי הם כל-כך יפים, עד שעומדות דמעות בעיניים. או מה עוד היא רוצה? יש הרבה שירים בעולם שעומדות לה דמעות בעיניים כשהיא קוראת בהם?

התעקש לנחם אותה בכל מחיר, מיד, לא יכול היה לסבול את העצב שלה על מה שאי-אפשר לשנותו, כמו הגיל. יש מספיק דברים מעציבים שהיו תלויים בהם, וגם אותם כבר אי-אפשר לשנות.

"לו נולדנו בעם אחר, למשל, או לפחות בתקופה אחרת, או מצד אחד של המתרס — גם זה היה עוזר."

כפניו היה טבוע אותו סומק חיווריין, שהיה כובש את לבה מחדש בכל פגישה. ניסתה לגייס את כל מה שמחוסן ורע בתוכה כדי לעמוד נגד הגל הגואה של טוב שהלך ופשה בה בגללו. ידעה את טירוף הכניעה לרוך המשלה כפיתוי, כאילו לא מאוחר מדי, כאילו אינה יודעת כמה זה רע לה שיהיה לה טוב אתו. הפגישה עם קורי נקבעה למחרתיים, מיד עם הגיעו לפריס, יודיעו לה היכן. עדיין לא מצאה לזה שם. בגידה היתה אחת המלים הבנאליות והנכונות מאיזו שהיא בחינה. שאלה את עמנואל למה הוא מתכוון ב"שירים יפים". אמר:

"כמו של ז'ק פרוורט. כמו העצב שהיה יורד עלי פעם בכין-ערביים ארוך מדי. הייתי הולך להתעצב אל השמש השוקעת, כשהייתי בן שלוש-עשרה או ארבע-עשרה אולי, מהמצפה שבכרם בין בית-הקברות הערבי לנמל תל-אביב. הייתי

מאושר מזה שאני יכול להתעצב כך לבדי. כבר אז היתה לי חולשה לשירים עצובים, כמו שמחת עניים, כל־כך קינאתי בו שיכול היה לכתוב את זה.

גם כשהתבגר, כשפרסם את המאמרים הז'דנוביסטיים על גדולתו וצדקתו של היראליזם הסוציאליסטי הנובע כמסקנה הגיונית מהמדינה של אפלטון — אהב בכתור את שירי הדקדנס "המזיקים למהפכה אבל עושים טוב לנשמה". כשהתחיל לחיות באירופה הבין את חומרת הסכנה שבפער הזה בין דעותיו לנטייתו. כתב על זה לאבא שלו, לנעמי לא יכול היה לכתוב, כידוע לה, היא פשוט נעלמה לו למשך שלוש שנים כמעט. בדרך חזרה מכינוס סטודנטים בפראג, בחמישים ושבע, כתב לאביו כמה נפלא להרגיש במטוס צרפתי המתקרב לפריס ומתרחק מארץ המחר הסוציאליסטי, הצועקת אליך מכל פינת רחוב ברמקולים קבועים על עמודי חשמל, בשירים עליזים להחליא ובמספרים מזויפים על הישגי הייצור והספורט. כשהלך ברחובות האלה התגעגע כל־כך לרעש הכאוטי של הרחוב הפריסאי, לשירים הפסימיים. אפילו לפרוורסיה של הסלון־קומוניסטים בסלון של אניטה סוקול, הפתוח בעיקר ליהודים עשירים, היכולים להרשות לעצמם להיות קומוניסטים בימי ראשון. אז עוד האמין במהפכה הסובייטית ובהצדקת הוצאתם להורג של אינטלקטואלים תלושים, כמו עמנואל ואביו, למענה; אך כל עוד לא באה — העדיף את המערב השוקע ביבבה של רחמים עצמיים.

עמנואל אהב ללעוג בזמן האחרון לסטייה הסטליניסטית שלו, שנראתה לו כיום כאמונה דתית מסוכנת, כמו כל אמונה שאין בה ספקות. "התמימות המעוררת רחמים", שבה הגן על הטירוף הז'דנוביסטי ועל ההוצאות להורג של עליית המפלגה ברוסיה — נבעו כנראה מהצורך שלו להתגונן בפני כל מי שהכיר, כולל נעמי. ראה בה את עיקר הסכנה למסקניות ההגיונית שבה ביקש לנהוג, "ללא התחשבות בסנטימנטים". ביקש לכפר על ההתלהכות שאחזה בו בזמן מלחמת העצמאות, כשהתנדב, בעודו בבית־הספר התיכון, לעבודת לילה, כשליח במטה המבצעים. ההתלהבות השכיחה ממנו את התנגדותו לחלוקה ואת נאמנותו למדינה הדו־לאומית. היום הוא שוב מתבייש, כיוון שהתפכה מהסטליניזם "כמו שאר בני גילי — איך ייתכן כי אידיאולוגיה מותנית בגיל ביולוגי?"

דיבר על עברו כאילו אין לה חלק בו. לא רצתה להפריע את שעת הטוב שהחלה, כשקראה לו שירי אהבה שכתבה "בשבועות הראשונים אחרי המלחמה, משום־מה". הפליג להסבר התסכוכת הרעיונית החדשה שהוא מצוי בה כיום. עדיין הוא מאמין, כי ללא מהפכה עולמית אין סיכוי לאנושות, אך כבר יודע כי עליה להיות מכוונת נגד המשטר הסובייטי כמו נגד המשטרים הקפיטליסטיים. "פשוט אין להאמין כי ללא מהפכה אלימה יסכים האדם הלבן לוותר על היתרונות, שזכה להם על־ידי כיבושו של כדור־הארץ למטרותיו". ישראל היתה בעיניו רק אחת הגזרות של המאבק הגלובלי הזה לשמירת הפער ההולך וגדל בין האדם הלבן, או ה"מערבי" — לבין שאר האנושות, ההולכת ומתדרדרת בגלל שגעות העצמאות הלאומית הארוכה.

כח

כשנדברו אתמול להיפגש במדיציס, חשבו שזה יהיה ערב הפרידה שלהם. הכיטה באור הולך ונעלם מן השמים, פנסי הרחוב הוארו בפתאום, גן לוקסמבורג מעברו השני של הרחוב נראה עתה כגוש שחור. מקולו של עמנואל נעלמה כבר מומן נימת הלעג לדברי עצמו. שמתה שהם הולכים לראות שוב את בציפייה לגודו, הפעם בתיאטרון "אודיאון" הקרוב. בפעם שעברה ראוהו בתיאטרון זעיר, ליד שוק היין, בביקור הראשון שלה בפריס. לדעתו של עמנואל היה המעבר הזה לתיאטרונה הרשמי של פריס אחר הסימנים המובהקים ביותר לנצחוננו של הפיוט הפסימי. כשבאה לראשונה לפריס, לאחר שלא התראו כמעט שלוש שנים, הפתיעה אותו נעמי כשטלפנה לו מהמלון, כמעט ממול הבניין של אניטה. התחרטה על

שהזכירה את הפגישה הזאת, לא היתה מזכירה לו את הביקורים ה"היסטריים שלי בפריס", אך לא פסקה לזכור אותם. במשך עשר השנים שחלפו היה הזיכרון אוחז בה מדי פעם כצמרמורת, שההתרגשות והבושה והתשוקה המשגעת שימשו בה בערכוביה גמורה. היו לה שלושה ימי חופשה ממשרד הנסיעות שלה בקזבלנקה. כשהגיעה לפריס, החליטה כי הפעם אינה מוותרת על הפגישה עמו, היה לה קל יותר לוותר על כבודה ועל הנדרים הבלתי-אפשריים, שנדרה ושמרה במשך החודשים הרבים הללו מאז הפרידה החטופה בסוכת שלום שבירושלים, כשעזבה את הארץ. כשטלפנה לאניטה אחרי שעות רבות, שבהן לא קיבלה תשובה מחדרו של עמנואל, התברר כי הוא נמצא מחוץ לעיר. אניטה לא אמרה להיכן נסע, לא סיפרה לה שהוא עומד להגיע מפראג למחרת. זכרה את קולה של אניטה שהיתה משקרת ברגשי כנות משתפכים, מצטערת מקרב-לב על שאין לה מושג אם וכיצד אפשר להתקשר אתו, "מה אפשר לדעת על אנשים צעירים בימינו?" כאילו נעמי ואניטה שייכות לאותו דור, המבוגר בהרבה מזה של עמנואל. למחרת לא העזה נעמי לעזוב את המלון, היתה מטלפנת לו בכל שעה. כשענה פתאום, בלילה, לאחר שהתקווה לראותו נמוגה בה — התחננה שיבוא מיד. כשבא התחננה שישכב אתה, לא ידעה עד היום אם רצה בה או חס על עלבונה. אחר-כך ניסתה לשכנע עצמה כי לא ייתכן שגבר יעשה את זה ללא רצון — ולא נשתכנעה. שנים אחר-כך קיוותה כי ההיריון ירפא אותה מהתשוקה שטרפה את דעתה, אך בחדש השלישי להריונה שוב חזרה לפריס, לביקור קצר, להיות עם עמנואל, לשכב אתו בהריונה. תהתה אם עמנואל זוכר. קולו היה ענייני, כמעט אדיש, כמבקש להרגיע את מכוכת הזכרונות, להסיטה מהם:

"למה שלחו אותך דוקא למרוקו?"

"לא שלחו, כרחתי ממך."

"לא סלחתי לך אז, אבל ידעתי שגם זה מוכרח היה לקרות לנו, עוד קורבן למען המהפכה העולמית — האמנתי בזה אז כמו בדת ובצעירות הכל-יכולה שלי."

"ועכשיו?"

"עכשיו אני לא צעיר ולא דתי, רק מאמין."

"במהפכה?"

"לא כזאת שהיתה אלא בזאת שיכולה להיות, שתהיה בסופו של דבר, פשוט מפני שלאנושות אין בררה."

נעמי אמרה שעכשיו זה הרבה יותר נעים — אמונה במהפכה שעור איננה ואהבה לשירה פסימית, כמו בצפייה לגודו. אמר שהוא אוהב אותו, כי בקט היה הראשון שהצליח לכתוב סאטירה על תקווה. "תקווה שדומה כל-כך לייאוש ומפורכת בדיוק כמוהו. מי שמסוגל להרגיש כל-כך עמוק את הכישלון הבלתי-פוסק של התקווה — נוגע בעיקר". לדעת עמנואל מצליח בקט לתת ממשות דרמטית לשלילה הטהורה — "הממשות שלן עשויה מאימותן של הכחשות,

אולי מפני שהוא כותב בכאב, לא בשמחה לאיד, כמו סארטר".
שאלה אם גם בסרט שלו תהיה המציאות עשויה מהבטחות שאינן מתגשמות.
אמר שבסרט שלו יראו הבטחות שכבר התגשמו בהווה. הכישלון הטרגי של
הציונות אינו לרעתו עניין לשמחה לאיד אלא לכאב. הוא עדיין מסוכן לא
פחות מהנצחונות של ישראל במלחמות שלה. בשני המקרים עשוי להיגרם
טבח נורא בבני-אדם. אמרה שכל פעם שהוא מדבר אתה ברצינות, נדמה לה
שהוא מתחרט על משהו ואינה יודעת על מה. הביט בה בשתיקה שהתמשכה.
הרגישה כיצד סכרי הנדרים נפרצים בה לנוכח פניו. ידעה כי אסור יהיה לה להיות
לו הלילה. אתמול אמר שכדאי להם לערוך את מסיבת הפרידה בביתו, הוכל ליהנות
מהבישול שלו, והוא יקרא לה שירים ישנים שלה המונחים תמיד על שולחנו.
סירבה. עכשיו אמר:

"לו באת לדירה שלי, היית אולי יודעת על מה אני מתחרט".
זכרה את הנדר להינזר ממנו הפעם. אולי לעולם. ראתה את מבטו על שמלת
המשכית השחורה שלבשה לכבוד "פגישת הפרידה", שהחליטה לקיימה גם
כשנדחתה הנסיעה, אולי לא תוכל לראותו מחר או מחרתיים. אמר שהוא בכל
זאת מזמין אותה לבוא לחדרו "לקרוא שירים — כמו ברומן ממאה שכבר
איננה".

היה לה טוב ונינוח להרגיש ידו חובקת את כתפה, השעונה אל מסעדה הקטיפה
בכורסה האדומה כיציע הראשון של ה"אודיאון". האולם שופץ מאז שביקר כאן
כפעם האחרונה "לאחר הפרעות של הסטודנטים שכבשו אותו בשישים ושמונה".
היתה בו הרגשה מוזרה של געגועים להווה.

נברשת הקריסטל הענקית שבמרכז חלל התיאטרון האירה בשלל גוני שקיפות
לבנה וצהובה ויהלומית. מכל הכסאות ניבטו בה פנים מכל הגילים, בכל היציעים.
עמנואל היה לבוש במקטרון מאו מגוהץ ומכופתר עד צווארו. הודה שכבר שנתיים
לא ביקר בתיאטרון. נדמה לו כי חייו בפריס דלים מתקנה בירושלים. אמרה שאולי
כדאי לו לקחת חופשות ארוכות יותר מהפוליטיקה.
"לא ייתכן שכל החיים יוקדשו רק לסידורם של החיים, וזה הרי מה שהפוליטיקה
עושה, לא?"

באור המתעמעם של הנברשת נשמעו הנקישות המסורתיות של התיאטרון
הצרפתי, מעבר לקלעים של המסך הסגור. עמנואל ענה בלחשישה:
"זה יהיה יותר נוח לכולם, אני יודע, בייחוד לי".

אמרה שלא דיברה בשם כולם, מותר לה להיות אגוצנטרית, ל"ואהבת לרעך
כמוך" יש טעם רק אם את אוהבת את עצמך.

ידו ליטפה את ידה השמוטה על מסעד הכורסה, החזיק בה. כמו שאל
משהו שכבר לא היתה רגילה בו. זכרה מעשי אהבתו חסרת-הסבלנות. נברשת
הקריסטל גוועה. על הבמה דיברו שני אנשים על נעליים מצחינות ועל אחד
ששמו דומה לשם האלוהים והוא מתאחר להגיע לפגישה. נדמה לה שכל

המבוגרים באולם מכירים את המחזה מימי נעוריהם. בשורה שלהם ביצע ישבו צעירים, שהיו עוד בגן כשהציגו את המחזה לראשונה ב"תיאטר בבילון". עכשיו הגיעו לגיל שלה — אז. גם הם צחקו לבדיחות הזקנות של ולאדימיר ואסטרנון, אולי שמעו אותן בפעם הראשונה.

כשנעמי החלה לעבוד במשרד האוניות בקזבלנקה, היתה כבר בת עשרים וחמש. עד שנסעה גרה ברחוב עזה בירושלים, בחדר שכור. עמנואל היה מגיע מהאוניברסיטה בערבים שבהם לא היה חוזר לקיבוץ, היה מדבר בנימוס מפתיע עם אדון ראויץ, בעל־הדירה שממנו שכרה את החדר. ראויץ היה חבוש תמיד בכיפה גדולה מכל הכיפות שראתה כימיה. גברת ראויץ רצתה בעיקר לדעת מתי נעמי מתחנת. היה לה חבל מאוד על האמריקנית הצעירה. אמרה שאי־אפשר לסמוך בימינו על בחורים ואסור לדחות את החתונה. נעמי לא סיפרה לעמנואל מתי נודע לה כי לא יינשאו.

על הכמה דיברו על איבוד לדעת כאפשרות שאינה פחות ממשית ולא פחות פתרון מצייפיה מתמדת. יש לה שיר על זה. כמו פרפראזה לקאמי, על איבוד לדעת כביטוי עליון למותר האדם: השליטה במוות עצמו. הרגישה כבהלה הפושטת בה כמו ריקות קרה באזורים השונים של הזיכרון. מדוע היה קולו רציני כל־כך כשאמר: "יהיה נוח יותר לכולם". מה זה "התחברה לשחרור פלשתינה וארץ־ישראל", שעמנואל היה בין מייסדיה ויפיע סוקול היה נשיא־הכבוד שלה? מנין נודע לנעמי בחמישים וחשע כי עמנואל שוכב עם בעלת־הבית שלו?

כשטלפנה, הזמינה אותה אניטה לסלון הקטן שלה בבוקר, אמרה ששמעה עליה מעמנואל. לא ידעה שעזבה את הארץ לצמיתות, נורא הצטערה שנעמי החמיצה את עמנואל, היא יודעת שהם היו ידידים טובים מאוד ותמיד נעים כל־כך לפגוש ידידים מהעבר הרחוק.

לפני יומיים ראתה אותה נעמי שוב. ב"כנס הנשים היהודיות למען הפלאשים". חבר של אמא של נעמי בניו־יורק מארגן כנסים כאלה בכל בירה במערב. מחאות נגד חוסר־המעש של הסוכנות היהודית והתנועה הציונית. נעמי ראינה עסקניות יהודיות שהשתתפו בכנס למען העיתון של "הדסה". אניטה ניגשה אליה, אמרה שכבר לא התראו שנים, היתה מתורכת ומאופרת, ושערותיה סרוקות וצבועות כמו אז, שערות אדמוניות, טבעיות, עם קצות שיבה בצדדים, תמירה מאוד, רזה מנעמי, כמו אז. אניטה היתה לפחות בת חמישים, לפי חשבונה של נעמי. היה לה קול נמוך ורך כשדיברה אתה, מנומס, מופסק מדי פעם בצחוקה שהיה רם מדי, פתאומי, כאילו לא שייך לדברים שאמרה. במשך הכנס שמעה נעמי פעמים מספר את צחוקה של אניטה מופיע ממקומות בלתי־צפויים באולם הכנסים הקטן של הפדרציה היהודית של ארגוני הסעד. כאילו ידעה אניטה שנעמי שומעת.

למה נעמי מתעקשת לחשוב את המלים "אניטה שוכבת אתו"? כבר ארבע־עשרה שנה היא אהובה שלו, כמעט אשתו. ארבע־עשרה שנה מאז הגיע לכאן,

לגור בביתה. איך מתרגלים לזה?

שמעה את דידי מדבר עם השליח של גודו, תהתה על נדודי מוקד השמיעה שלה מן הבמה אל הקול שדיבר בתוכה תמיד, אל ידו של עמנואל על ידה שעל מסעד הכיסא, ידו שאהבה אותה עכשיו, ידה שלא העזה להיענות לו, ידו שהיתה סבלנית, מצפה לתשובה שלא באה, כאילו היתה לה בררה.

כשמחאו כפיים כאולם בסוף המערכה, אמרה:

"אני נשארת עוד שלושה ימים בפריס".

אמרה שהיתה רוצה אבל אינה יכולה יותר, אי-אפשר להשאיר ילדה קטנה כליכך הרבה זמן לבר. היתה הפסקה, ועמנואל ונעמי צעדו לאטם בפרוזדורי ה"אודיאון", לקראת פסל מולייר, רחוקים בקהל חייכני, לבוש בכל האופנות של הרישול ושל האופנה הגבוהה, בחליפות גינס ובשמלות-קטיפה, בריחות בושם עדין ומשתהה, בחישוק דק מאוד של זהב על חלקת חזה של אשה עגלגלה העומדת לבדה ליד פסל מולייר, מצפה לגבר שלה שיביא לה משקאות מהבאר, פניה מתוחים, חמורים מאוד, ניגוד גמור לכתפיים הערומות ולבגד החתוך, כך שתיראה ככל תום נשיותה המגרה. על אף הילדותיות. נעמי אמרה: "כנראה שיש לה 'שדיים יפים'. עמנואל הביט בעיניה של נעמי בפליאה — לא ידע שרואה נשים. אמר שתענוג לראות איך הקהל השתחרר מצווי האופנה, לפני שישים ושמונה לא היו מעזים להלך בכל הלבושים האלה.

נעמי שאלה:

"כשתהיה בארץ תהיה לך הזדמנות לבקר אותנו?"

עמנואל שאל: "את מי 'אותנו'?" ונבהל והצטער וביקש סליחה ששכח, שלא הבין למה היא מתכוונת, ונזכר שבמשך כל הימים האלה לא שאל על בתה. עכשיו שאל, ונעמי התעלמה ממבוכתו, אמרה שדיברה אתה היום בטלפון, "כמו עם ידידה מבוגרת, אולי אני מבגרת אותה מהר מדי, אבל היא הידודה היחידה שיש לי בארץ". ידעה שהיא מכאיבה לעמנואל באושרה. אמר לה פעם שזה הדבר היחיד שהוא מתחרט עליו באמת, שמיאש אותו לחשוב כי לא יהיה לו ילד, אם כי הוא משוכנע כי נתמזל מזלם של ילדיו שלא נולדו ממנו. אולי לא זכר שאמר לה. עכשיו הקשיב בחיוך שאינו מסתיר את המבוכה והבושה ההופכות תירוץ לשתיקתו.

כשיצאו מהתיאטרון הפתיעם הגשם. עמדו בין העמודים שבחזית בניין ה"אודיאון", היו זרמי מים על פנסי הכיכר הקטנה. עמנואל הוליך את נעמי מתחת לגג האכסדרה המקיפה את הבניין בשדרת עמודים, כאור העמום של נורות הקבועות בתקרה הגבוהה מאוד, לעבר רחוב וזיירד שמאחורי התיאטרון, מול הלוקסמבורג. זוג מכוסה עיתונים שכב ליד הקיר, ובקבוק יין גדול עמד ליד כלוריות השיבה הקרובות זו לזו.

הגיעו לחזית האחורית של הבניין. טיפות החלו לשטוף את פניהם. עמדו מהססים — ספק בגלל הגשם שהלך וגבר, כאילו הוא מתכוון להמשיך בקצב

האחיד הזה של שפעי מים בלתי-פוסקים, ספק בגלל הכיוון שהיה עליהם לבחור. פניה של נעמי מתחת למשולש כובע הגשם, שנתמשך מהמעיל, היו נעריים וצוחקים מבלי דעת על מה.

עמנואל אמר:

"כשרחלי היתה עוד חוזרת בלילות לחדרי, הייתי מכין לה כוס קקאו חם, מנהג ותיק שלי".

נעמי אמרה שזה משכנע מאוד, אף פעם לא ניסה גבר לפתות אותה בכוס קקאו. היא אוהבת חידושים. והחלה יורדת ממדרגות הבניין, באלכסון ימינה, לעבר מונפרנס. בתוך הרעש הגובר של הגשם, המכה במדרגה ובכביש ובורמי המים ששטפו את שניהם, שאלה אותו אם הזמנה לקקאו היא גם הזמנה לישון עמו הלילה, "יהיה קצת קשה לחזור ממונפרנס לפנתיאון בלילה כזה אחרי גמר המשתה". כשלא ענה, הביטה בו מתוך אהיל הראש שבו הוצלו פניה. בלורית הבלונד והשיבה שלו היתה דבוקה, רטובה, למצחו, דמותו שטופת הגשם במקטורן המאו הדק התכופפה מעט בהילוכה המאומץ מול הרוח. לא ידע אם הוא כועס על נסיונותיה להתברח על הזמנתו המהססת. המים זרמו על פניו, ידיו בכיסי המקטורן, אמר:

"כמו גשם טרופי, אבל קר".

המדרכה נכנסה שוב למעבר מקורה ברחוב ווז'ירד. בניין ששופץ לא מכבר, מואר מאוד, מכאן נראה האוויר עשוי טיפות גשם סמיכות. פניו של עמנואל התחייכו בהשלמה מיואשת עם הרטיבות, מנסות לשווא להסתתר בצווארון הקצר מדי של המקטורן העשוי-כמדי הצבא העממי הסיני. זכרה את צווארו בשפתיה. ידעה כמה היא שמתה שזה קורה לה. רצתה להשתיק את המליצה שהתעקשה לחזור על עצמה בראשה — "לשמחה מה... עושה". מלים חסרות-מובן, ללא סינטקס. אמרה:

"אני דווקא אוהבת גשם, אפילו כזה, ביחוד הערב".

היה לה קול צלול מאוד, רם ומהדהד בתוך רעש המים, מתחת לכיפות הגבוהות של המדרכה המקורה. כבר שנים לא שמע אותה מדברת בקול כהיר כל-כך. "כבר הלכנו פעם בגשם כזה, בירושלים".

"אני יודעת. מ'אדיסון' לחדר שלי. לא ידעתי שאתה זוכר דברים כאלה".

תמיד היא מצליחה לומר דברים מעליבים, גם כשאינה מתכוונת לכך. לא ייתכן שהיא עדיין כואבת. שניאור נוהג לומר: "אינני יודע למה הוא שונא אותי כל-כך — לא עשיתי לו שום טובה". אמר לה את זה. אמרה:

"אתה טועה נורא. עשית לי את הגדולה בטובות האפשריות. לא ייתכן שאינך יודע".

עמדו לעבור את הכביש בתוך המים הזורמים. מכונית עם אורות צהובים האירה אותם — כמו שטה בתוך המים. ידו של עמנואל אחזה בזרועה, המכונית עברה, ובאור המעט שנותר, דרך מסכי טיפות המים, איבדו המלים את ממשותן. גם

כשעברו במערכולת המים הגדולה שליד פתחי הכיוב במפגש הרחובות וזויררד
וגינמר, העוקף את הלוקסמבורג, לא הרפתה ידו מזרועה. הציץ בפניה, מתכופף
כדי לראותם מתחת לשולי הכובע שהצלו עליהם, כמו מחכה להמשך. אמרה:

"כמעט כל יום אני עוזרת על-יד החדר שלנו ברחוב עזה, כמו במקרה".

"סיפרת לדנה?"

"שאהבתי מישהו והוא נסע לתמיד".

"לא לגמרי מדויק".

"קרוב מאוד לאמת".

"משונה שלא דיברנו על זה אף פעם".

"על מה?"

"על הנסיעה הפתאומית שלך ממני, בלי כתובת".

גם עכשיו לא רצתה שידברו בזה. עדיין ידעה שלא היתה בורה, אבל כבר היתה
פחות בטוחה שהיא יודעת את זה. הציעו לה את קזבלנקה. היה עליה להחליט
במשך עשרים וארבע שעות, מישהי חלתה והיה צריך להחליפה מיד. ידעה שאין
דרך לפרידה טובה, שהיא מוכרחה לעזוב אותו, שהיא לא יכולה להיות אשתו
של מי שעומד להצטרף למפלגה הקומוניסטית הישראלית כדי ללחום בקיום
המדינה, כיוון שאיננה רק משגה היסטורי אלא חטא מוסרי. לא ידעה למה היא
מתעקשת לשתוק על זה כל השנים הללו.

עמנואל הכיר את כל הבתים ברחוב ואוין, שעלה לקראת ביתו. מאז שעבר
לגור אצל אניטה הוא עובר כאן יום-יום כמעט — תחילה בדרך לאוניברסיטה או
למלון דה לה ויניה, לפגישות אתה, אתר-כך, מתוך הרגל, לשבת במדיצין שהיה
לקפה-הקבע שלו, מוכר על-ידי המלצרים ובעלי-הבית, המקום שבו הרגיש, יותר
מכול, אזרח פריסאי. קיווה כי אם ימשיך לשתוק עכשיו, תאמר סוף-סוף מלה על
היום הפתאומי ההוא בירושלים בחמישים ושש, כשקראו לו פתאום בזמן הישיבה
עם נציגי הוועד המרכזי בבית המפלגה הקומוניסטית בסוכת-שלום, אחת הישיבות
האינסופיות במשא-זמתן על אפשרות של איחוד בין קבוצת הפורשים ממפ"ם
והמפלגה האנטיציונית הוותיקה, כשיצא, מצא אותה. בחצר ששיחים טיפסו על
הריסותיה ומפולות האבנים שלה, מאחורי מועדון המפלגה, באחת השכונות
העתיקות של ירושלים החדשה, במעלה רחוב בני-יהודה, הודיעה לו שהיא נוטעת
הערב. אמרה: "כן, ככה זה, פתאום". אמרה שאינה יודעת מתי תשוב או אם. שאל
אם לארצות-הברית. אמרה "אולי, עוד אינני יודעת לאן". אמרה שהיא מקווה כי
זה לא הפתעה גדולה מדי. אי-אפשר לחיות ריב פוליטי, על-כל-פנים היא לא
יכולה עוד. שאל אם זה באמת בגללו או אם מכינים מלחמה חדשה. חצי שנה
אתר-כך, בעת הפלישה למצרים, כשהיה בפריס, זכר את המלים המגוחכות.
גם אז לא רצה להאמין כי לא יראה אותה עוד. אף פעם לא נשאר ללון בחדרה
ברחוב עזה. הראויצים לא הסכימו שזה יקרה לפני החתונה.

"זה לא נכון שלא דיברנו על זה אף פעם.. ידענו שאין לנו סיכוי. חבל — אבל

לא היה."

"עדיין חבל?"

והתחרט על ששאל. שגא את הרצון לשמוע דברים מפורשים. אמרה:

"כאילו שאתה לא יודע."

עמנואל אמר שבלי מלים אי-אפשר לדעת שום דבר. על-כל-פנים אי-אפשר להיות בטוח שיודעים. שגא לנחש דברים שכל-כך רצה לשמוע.

בגשם שהלך ונתמתן ולא פסק הביטה בו בפליאה.

ידעה שאסור לה להמשיך ללכת אל הרחוב שהכירה טוב כל-כך מחלונת הציפייה של מלונה. לא היתה אף פעם בדירה שלו, רק בדירה של אניטה. לא הזמין אותה אף פעם לחדרו. עכשיו היא הולכת ל"חדר שבעלת-הבית שלי נותנת לי לגור בו בחינם", כפי שאמר בפגישה הראשונה שלהם, כמלון ברחוב דלאמבר. התפלא מאוד שמצאה במקרה חדר בדיוק מול הבית שבו הוא גר.

בפינת מונפרנס ורחוב דלאמבר עומדות תמיד מוניות. שתיים. עמנואל יהיה מאוכזב. גם היא. למה תעשה להם את זה? עונש על מה? שמעה:

"את כל הידידות שידעתי בחיים שלי. את ואבא. ולו עוד יותר קשה להיות אתי."

דיבר תוך הליכה. מביט אל הטיפות הנופלות על פניו. עברו על-יד הבניין המכוסה אריחים ברחוב ואוין. על-יד הקיר הכחול הזה פגשה את מרתה אחרי עשר שנים שבהן לא התראו. מדלת מועדון-הג'ז שבקיר יצאו זוגות קולניים, מביטים בפליאה בשמים, באוויר שנעשה נקי פתאום ממים. לאורחי המועדון היו קולות עליזים בחושך. נבלעו במכונית זעירה שאליה הצליחו בקושי להירדק, טרקו את הדלתות וצחוקם נבלע. היו בני-גילם. צעקו משהו על המבול לפני שהדלת האחורונה נטרקה.

נעמי ידעה ששמעה אותו אומר "את כל הידידות שידעתי". כמו תחינה. התקרבו לפסל בלזק המבהיק בעצים שהחלו להתערטל מאחרוני עליהם. שאלה:

"אתה מקבל מכתבים משניאור?"

"כל שבוע, אבל לא מכתבים, רק מאמרים. את עדיין רואה אותו בירושלים?"

"כל שבוע, בארוחת-בוקר מאוחרת ביניצה, אחרי הרצאת הבוקר שלו במכון."

"מדברים עלי?"

"לפעמים. כשאני מצליחה להתאפק, או לא מדברים רק עליך."

הרמזור התחלף. היה מיררן של מכוניות נרדפות והוא פסק בבת-אחת. במכוניות שנעצרו בשורה צפופה הרעישו המנועים בעצבנות. עמנואל ונעמי עברו עד אמצע הכביש, עמדו על אי-תנועה שבין הרוטונד לבין הדום שממול. לידו עמדה מונית בודדה. הנהג קרא ספר לאור מנורת שולחן-כתיבה, שהיתה קבועה על מסעד המושב מאחוריו. כשהאור שוב התחלף, נטל עמנואל ידה של נעמי בעדינות, שהמסה שיירי הנדר. שוב זכרה את גופו בידיה, את רעד התחינה בקולו. במעיל-הגשם שהביאה לה אמה מניו-יורק, הכובע המשולש

שמוט על כתפיה, שערותיה פרועות כמו שמרתה אוהבת, אולי היתה יפה גם בעיניו. נעמי אמרה:

"אתה יודע שאתה מפר את הנדרים שלי".

"לא לשכב אתי לעולם?"

"בערך".

עברו ליד המונית. הנהג הרים עיניו מהספר והחזיר אליו, מרוצה, מוסיקה חרישית נשמעה מבעד לחלונות הסגורים של מכוניתו. בפנית דלאמבר, על המררכה, ליד חנות-הטבק של הדום, עמדה כושית בהירה מאוד וצעירה מאוד במכנסיים לבנים קצרים, במגפיים לבנים גבוהי-עקב, בחולצה אדומה הדוקה לגופה הדק, שנראה היטב מתחת למעיל הגשם ולמטרייה השקופים. חייכה אליהם. תחילה בפיתוי שגור של הצעה לזוג נאהבים לגוון את לילם, אחר-כך, משהכירה כי זה עמנואל, ניסתה להמיר חיוכה בהשתתפות בשמחה על האשה שידה נתונה כידו, אף פעם לא ראתה אותו כך עם אף אשה. אמרה "מסייה" חרישי בקול שהיה יותר איתוליים מהזמנה וחרטה על חוסר-הדיסקרטיות שבחיוך הטבעי מדי שחייכה אליו. הפסיקה חיוכה בפתאום, אך לא יכלה להסיר עיניה מפניה של נעמי. כשעברו ממנה ונעמי הפנתה ראשה לאחור, ראתה את הנערה מביטה בהם, אומרת משהו לחברתה שהצטרפה אליה בצל גגונה של חנות-הטבק. נעמי שאלה:

"מכיר אותה היטב?"

"בוודאי. ילדה מהשכונה, דור שני במקצוע. אני מכיר גם את אמא שלה, עדיין עובדת, אחרי שלושים שנה ברחוב הזה, אבל לא עלייד הפולכר, יותר גבוה, על-ליד הוטל דה ביי".

ידע מאוחר מדי שהוא מזכיר לה את מלונה. בחצרו היו מרצצאות ציבוריים עם חדרים לזוגות. זכרה את כל החדרים שלהם ברחוב הזה. שלוש שעות טיסה מקובלנקה.

"דנה שאלה אותי אם גם עכשיו אני אוהבת איש. אמרתי שאולי. את האיש שנסע".

"ואת מאמינה בזה?"

"כמעט תמיד. לפעמים אני יודעת שזה לא נכון, ואחר-כך אני מפסיקה לדעת, ושוב יודעת, כמו עכשיו, למשל".

הרגישה את הרוגע חוזר ופושט בה, שרידי החשש כי תימלט ממנו בגלל הנדרים — נעלמו. שמחה שלא היה נכון כששאלה אותו על הזונה הקטנה. הרגישה קרובה לאיש הזה, שהיה עכשיו שוכן שלה, כמו תמיד.

התקרבו לדלת הכניסה העשויה עיטורי-כרזל של סורג ארט נובו. מבעד לזוגית העבה היה חדר-מדרגות מואר. עמנואל לחץ על כפתור במוזזה. הדלת נפתחה ברתיעה כשעמנואל פותח אותה לרווחה והזמזום נפסק, ווילון חלוננו של הקונסיירג' שהוסט חזר וכיסה את השמשה שבין דירתו לחדר המדרגות.

עמנואל לא עלה בשלוש המדרגות שממול הכניסה, מכוסות בשטיח עבה ומובילות אל המעלית. מיד כשנכנסו פנה שמאלה ופתח דלת שלא הרגישה כלל בקיומה, והם מצאו עצמם בחדר-מדרגות חשוף משטיחים וצבע, עם נורות תלויות בחוטים ארוכים מתקרות מדרכי המדרגות בכל מחצית קומה. כנראה לא רצה להיפגש עם מישהו היוצא מדירת הסוקולים. רצתה לומר לו שגם זה כבר לא אכפת לה, כי אין טעם בכרשה, אפילו לא בגלל הפרת נדדי הנזירות. עלו במדרגות בשתיקה. בכל קומה ראו את דלת-העץ האטומה, המובילה מחדר-מדרגות-המשרות-והספקים לטרקלין המעלית ומדרגות השטיחים. על כל דלת היתה מצוירת ספרה לציון הקומה, בצבע, כרישול. בקומה השלישית של שתיקה אמרה:

“מתגנבים במדרגות האחוריות, כמו ילדים שאיחרו”.

הביט בה, שואל למידת הבדיחות או הכעס. התגשמה, נעצרה. כשהגיעו לקומה החמישית, שמעו את המעלית נעצרת מעבר לקיר, היו קולות אנשים מעבר לדלת-העץ.

עמנואל אמר:

“עוד שתי קומות והגענו. עייפה?”

הביטה בו דואג לה, מתעלם מהחרפה.

היו לה דמעות הרחק בתוכה, אולי מרוב שמחה.

כט

אותו לילה נורו שוב מאות פגזים בסיני. הרדיו הקטן הצמוד לאוזנה דיבר על תוכניות חדשות להפרדת הכוחות, הוכרזה הפסקת־אש חדשה. ודאי לה שהיו הרוגים — כמו בכל יום מאלף הימים כמעט שחלפו מאז מלחמת ששת הימים. הרדיו הצרפתי לא דיווח עוד על הרוגים בודדים בחזית, שכל העולם התרגל אליה כמלחמה פרמננטית. מאות הרוגים במשך שישה ימים הם הרבה יותר מאשר מספר שווה במשך אלף ימים.

מחלון חדר־הכניסה בדירת עמנואל נראה הבוקר הפריסאי מאיר עצמו באטיות. אפרוריות הערפל שכיסה חלק מהגגות נדחקה מפני הכחול החיוורין שהופיע בשמים. דוור שחור גבוה ירד לאטו ברחוב דלאמבר, בחליפה התלויה עליו ברישול, עם סרט שירות אדום על שרוולו, דפדף בחבילת המכתבים שהוציא מתיק־העור הגדול, הכניס אחד לחריץ בדלת הסגורה של מלונה לשעבר, מעבר לרחוב, הרים ראשו, מתכוונן אל בין סורגי גדר בית־הספר הסמוך, אולי מביט בכושית הצעירה, שרק לפני דקות מספר עברה במדרכה הזאת ונבלעה בשער בית־הספר. קולו של הדוור הדהר ברחוב הריק, שאֵל לשלומה, ענה במקומה, חזר ושאל וענה וצחק, אמר שלשווא היא מתחבאת ממנו, בסופו של דבר ייפגשו. עכשו התקרב לדלת הכניסה של בניין־הדירות של אניטה ונעלם בה.

נעמי עומדת זה דקות רבות על המרפסת הפחוסה של חלון־הדלת של עמנואל. היא שוכ לבושה בשמלת המשכית השחורה עם רקמת־הכסף העדינה, תוהה מה יאמר ינוקא רובין על לבוש הבוקר המפתיע שלה. היתה נקישה בדלת, ונעמי מיהרה לפתוח, חסה על שנתו של עמנואל. הדוור החזיק מעטפה חומה גדולה בידו. כל שבוע, אמר, הוא מביא מעטפה כזאת למר שניאורסון, עם בולים ממדינת ישראל. בגללם הוא מטפס בכל הקומות האלה. רק לעמנואל מותר לפתוח את המעטפה ולקרוע ממנה את הבולים, "זה החוק". לפעמים הם שותים קפה יחד, מר שניאורסון אמר לו שהאותיות מאחורי המעטפה הן בעברית, אבא שלו כותב לו כל שבוע, מה אפשר לומר כל שבוע? ואיפה מר שניאורסון? קרה משהו?

דיבר במבוכה מבוישת. היה מופתע ונחרד מהאשה הזרה הלבושה שחורים, שפתחה לו פתאום את הדלת ושאלה אם צריך לתתום, ואם לא אז למה הוא מביא את זה עד הדלת. אמרה שמר שניאורסון ישן, היא תמסור לו את המעטפה, הדוור היסט, עמד לבקש משהו, ויתר, הביט בה בפליאה ומיהר ללכת, ללא בולים.

עמנואל שאל מעבר לדלת חדר-השינה מה קרה ומה השעה ולמה לא העירה אותו כשקמה. כשנכנסה לחדרו, היה מבויש על שאיחר לישון, אמרה שכבר שנתיים שהיא ערה, סגרה את השעון המעורר, רצתה להיות בדירתו כשהוא ישן, אף פעם זה לא קרה להם, למה הוא מכוון את השעון המעורר שלו לחמש בבוקר? מי קם בשעות כאלה?

עמנואל אמר שתמיד מכוון אצלו השעון לחמש. אחרת הוא לא מספיק לעבוד למען עצמו. "אי-אפשר לבלות את כל החיים במיטה".

שאלה מה רע בכל החיים במיטה, והניחה עליה את המעטפה, וישבה ליד גופו שנתמתח מתחת לשמיכות, ידיו שלוכות מאחורי עורפו על הגליל הארוך והקשה שהצרפתים חושבים לכרית. עמנואל שאל אם יש סיבה שהיא לבושה כמו לנשף בשמונה בבוקר. אמרה שיש סיבה, אבל היא לא יכולה לגלות אותה. גם הדוור היה מופתע מאוד. עמנואל הביט על הכולים שנשארו על המעטפה, סיפר לה על ידידו ארנו ממרטיניק. כבר שש שנים מאז שהוא מבקר כאן, כל שבוע, מקבל בולים. נעמי אמרה שהיא מוכרחה ללכת. עמנואל אמר שחבל, כי עכשיו נדמה לו שהיא צודקת וזה בכלל לא רע כלי-כך לבלות את החיים במיטה, "כמו פרוסט". נעמי שאלה:

"עם ארנו ממרטיניק?"

עמנואל אמר שאם זו המסקנה שלה מהלילה — אז כן. שמה ידה על חזהו. אמרה שכמובן שזו המסקנה, והיא מתפלאה שלא הרגיש בזה מוקדם יותר, וידה נודדת על פניו, מאיימת למעון, לוטפת, אומרת שלא יהיה טיפוש, כבר שנים לא היה לה טוב כלי-כך, שאלה אם הוא יכול לתאר לעצמו כמה היא מקווה שגם לו, איך אפשר להיודע?
אמר שאי-אפשר. כשלא יודעים להאמין — אי-אפשר.

"מה שאי-אפשר לספר, אפילו לך, זה את הרגע שבו הזמן פוסק לזרם בראשי, מחוסר מקום, מרוב תענוג. ברגע ההוא נותרת לי רק ידיעת הגוף שלך, אחר ואין בלתי, והפתח לאבד אותו, והאושר של כואו אלי, ברגע האחד, כפי שלא בא שום גוף בשום רגע. אני יודעת שאיני יכולה לגאול את הרגע הזה. מהאלם. נדמה לי כי תמצית האהבה שאני אוהבת אותך ברגע זה היא הניגוד הגמור בין כל מה שקרוי 'משגל' לבין מה שקורה לנו. כל מה שניתן לכנותו כשם קורה לכל האנשים בכל הרגעים, אך הרגע הזה הוא כולו ייחוד, רגע של גוף שכלי-כך אינו דומה אף לאחד מרגעי הגופות האחרים עד שהוא הופך בראשי לגופניות טהורה.

"אני מיוסרת בחרוה. מאז שקמתי אני יושבת אל השולחן הקטן בחלונך ושמחה שאתה ישן וכותבת את המלים האלה, לא מאמינה בכלל שהן באות לי. אני מתביישת בילדותיות אהבתי אותך, מתנחמת שאיני חייבת להשאיר אותן כאן, שאולי לא תקרא אותן לעולם, שאף פעם לא תדע כמה מגוחך לכתוב לך מכתבים של אהבה אבודה.

"אתה לא מתאר לך כמה אני נחרדת מהדמיון בין ההתעלסות שלנו הלילה להזיות שאני הוזה כך בירושלים. מה שקרה הופך בי ברגעים האלה ממש לזיכרון וכבר לא דומה אף לאחת מההזיות. כמו התמצה משהו עד אי־היות. כל הרכבים האחרים בחיי הם עובדות שיש להן נקודת מפגש בזמן ובמקום, רק הפגישות האלה שלי אתך מאבדות אותה. הממשות מתאבדת בי, כמו שכתבתי פעם בשיר על אבדני. רק בזכרונות האלה אני באמת. אולי מרוב תקווה לשובם. "לפעמים נדמה לי כי אני רואה כיצד נעלם והולך הגבול בינך ובין הידיעה שלי אותך. אולי כך תזוים את ייחודו של הרגע האינסופי הזה, אולי בגלל כך אי־אפשר לספר אותו, אפילו לעצמי.

"רצייתי שתדע שאני כל הזמן מנסה, כבר עשרים ושתיים שנה, וזה יימשך תמיד. עכשיו כבר ידוע לי שזה פשוט לא יכול לקרות עם איש אחר. אין לך מושג כמה אני מאושרת מזה."

חשבה: כמו מכתב התאבדות.

כשהתחילה לכתוב חשבה שזה לא מיועד לעמנואל, רק לעצמה. הרלת לחרור היתה פתוחה, ישן ללא חשד. ישבה מול הגגות האפלים שמעבר לרחוב. על דעתו של עמנואל לא עולה כי בעוד זמן קצר תיפגש עם רובין, כי נשארה בפריס בגללו ובגלל הפגישה עם קורי ובגלל מה שכל בר־דעת יקרא בגידה. כמובן שייחכן שהם מנסים לנצל אותה. אולי יודעים שהיא מנוסה מדי ומנחשת את זה. אולי סומכים עליה שלא תשתוק אם ייודע לה שהוא מסוכן באמת. סוקול ואניטה לא היו מסוכנים אלא במידת חוסר־המורעות שלהם למה שהם מסתככים בו שלא ברצונם. אולי מוטב כך. מוטב שמישהו בעולם יישאר שפוי ולא מושחת בחשדות המעוותים את חיך כבר עשרים וארבע שנים.

היו עובדות. גוטפריד עבד פעמים מספר בכיירות. רובין אמר שכאחת הפעמים הללו התקיים שם כנס נציגי מחתרות הטרור האירופיות, לא ברור אם גוטפריד השתתף בו. רובין היה מדויק באופן כפייתי. כשישקר — לא תוכל להבחין בכך. היה רציני ומיואש, כמו שלושים השנה שמלאו לו. אמר: "כמובן שצריך להניח שזהו איש־קשר שלהם, או לפחות בלדר, אבל אי־אפשר להיות בטוח". אמר שאינו צריך לבאר לה מה פירוש ביירות יולי שישים ותשע. דיבורו היה מלווה בהצצה לעיניה — ללא חיוך, ללא סימן שאלה. היה תמים או שהעמיד פנים כי הוא מבקש להיראות מצוי בסדר העניינים שבנייתמותה רגילים, פרט לנעמי כמובן, אינם מבינים בהם.

בפגישותיהם, מאז פלאס דה טרן הראשון, העמיד רובין פנים כי הוא יודע, שעל אף עברה ודרגתה והוותק שלה — היא זקוקה לו. לא ייתכן שהיא מעודכנת על הניסיון של המודיעין הגרמני להסתיר מאתנו עובדות אפילו בתחום ההסכמים, עד שנזקקו לנו כשחטפו להם את ראש העיר שלהם, "פשוט לא היה להם איש בתימן הדרומית". היה מאוד מרוצה מהתפקיד שהורשה למלא כלפיה. כנראה הצליח

לשכנע כי כדאי לעכב אותה כאן, כי היא יכולה לעזור להם, כי היא אומנם אהובתו של עמנואל כבר עשרים ושתיים שנה, אבל זה לא מפריע לה למלא חובותיה. הקפיד לבאר כי אין יודעים דבר בוודאות בפרשה הזאת ועליכן אין החלטה לפעול. על-כן כנראה לא הפריעו לזיו לתת את הרשיון. בישיבה של הלשכה "בדקו חסריטים היפותטיים". בדקו את קשריו של עמנואל מימי שיתוף-הפעולה שלו עם המחתרת באלג'יר, בייחוד עם קלרה טימן, "פילגש יהודיה של קרים, משורר וטורוריסט אלג'ירי". בסוף שנות החמישים עזבה את בעלה ואת שני ילדיה בפריס וביקשה להיות אשתו השנייה של קרים; אחרי חצי שנה עזבה את אוראן, אמרו שהתחיל להשתכר והכה אותה. ייתכן שהפריעה לקריירה שלו כי היתה יהודיה. יש לה חנות לממכר עתיקות, ואחותו של קרים מבקרת אותה לפעמים. גם עמנואל מבקר אצלה. אגב, אולי נעמי מכירה עוד אנשים שעמנואל מיוודד עמם בגרמניה? או כאן? או בציכיה?

כשלא ידעה, ניסה לנחם אותה כמי שוותיק ובקי באכזבות מן הסוג הזה. אמר שלא תטעה — אין שום ראייה שקלרה טימן קשורה בארגון עוין. אמר שכל חוסר-הבהירות הזה, "העובדה שאין שום ראייה חותכת — אולי זה סימן טוב, אולי אין בכלל מקום לדאגה".

אמר את זה כנעימה של מי שמשוכנע שיש. פתאום הוסיף בקול רציני, שונה מהקול המקצועי שלו:

"את לא חושבת שיש מקום לדאגה, נכון?"

וכשלא ענתה, אמר שיש כנראה עוד מישהו שהתחיל להתעניין בעמנואל. מישהו מהאינטרפול. שאל עליו במשטרת הזרים הצרפתית, "קפיטן גינזבורגיה מטעם קולונל דפוא, זה אומר לה משהו?"

נעמי שאלה אם אפשר לברר מתי היתה הפגישה הזאת, אינה יודעת מי זה דפוא אבל על גינזבורגיה שמעה, ידיד של אחותו של עמנואל, נמצאת כאן בחופשת גיוס.

רוכין שאל:

"ממתי היא כאן? ידוע לך מתי נפגשו לראשונה?"

בקול שחזר למקצועיות הלקונית, חנך שרשם אותיות על הצד הפנימי של מכסה קופסת ה"זייטאן" שלו, אמר שטוב שהיא אומרת לו את זה, הסביר ששמע כי גינזבורגיה נחשב לשוטר מעולה, ממוצא יהודי אבל בלי שום קשר עם יהודים, אולי בכל זאת יסכים לעזור.

נעמי הרגישה כחרדה הכורה בה מערות. עכשיו כבר לא יכלה לנסוע לפני השיחה עם מוסה קורי. כשסיפר לה שקורי מגיע במיוחד מגרמניה כדי להיפגש אתה, נרמה היה לנעמי כי רוכין געשה קצת פחות חביב. אולי נעלב שלא סמכו עליו כי יידע להפעיל אותה. ניסתה לשכנע אותו כי יש ערך לשיחות ביניהם. "אפילו שניים יכולים להיות טרסט מוחות". אף פעם אי-אפשר לדעת לאן השיחות האלה יובילו אותם.

לדעת נעמי היה רובין משוכנע כי עמנואל הוא מסוכן דווקא מפני שהוא איש מוסרי ועקבי "ומתנגד לטרור רק מבחינה טקטית, לא אסטרטגית". מרוב קריאה בעיתוני השמאל, שבהם פרסם גם עמנואל את מאמריו, התחיל רובין להשתמש ב"זרז" שלהם. ידעה שאפשר להיות סוכן טוב גם אם אינך חכם מאוד. אפשר להיות אפילו יעיל מאוד אם בצד השני פועלים אנשים ברמתו. לחכמים קשה מאוד לנחש מה חושב טיפש — הם חושדים בו ברשעות רק מפני שאינם משערים את גבולות המחשבה שלו.

כשמדובר בעמנואל, אין לדעתה תועלת רבה באנשים כרובין. ייתכן שלא עולה כלל על דעתו כי משהו מערים על עמנואל ומנצל את הסרט שלו להשגת מטרתו. לא האמינה כי אמונתו של עמנואל השתנו. קיוותה כי יגלו לה מי עומד מאחורי גוטפריד. לא האמינה לרובין שאינו יודע עליו יותר משהוא מספר לה. רובין שאל אם היא יודעת למען איזו חברת הפקה הוא עובד. אמרה שאינה יודעת, אך אולי אפשר למצוא את שמות חברות הפקה שלו בקטלוג הפסטיבל של קרלו ויארזי.

קיוותה כי רובין לא ייעלב מעצה שנשמעה כנערה לבלשים מתחילים. שגאה עצמה כשלא התאפקה מתת עצות לצעירים, ודאי חשב את זה להתנשאות כשהציעה להם לקרוא ספרי טלפונים ולא ספרי בלשים. אולי משום כך מיהרה לעזוב את הדיון המקצועי. אמרה:

"פורסטר אומר, כי הוא מקווה לאלוהים, כי בכוא היום, כשיצטרך לבחור בין בגידה במדינתו לבין בגידה בידידו — יהיה לו הכוח להישאר נאמן לידיד".
ינוקא רובין לא ידע מי זה פורסטר. "מאז שאני בצבא לא הספקתי לקרוא הרבה". הסתכלה במבט שהספק החל להתגב אליו, לא ידע אל מה לכוננו. מיד ניסה לסלק מחשבותיו מעיניו, כדי שלא יעלה על דעתה שהוא חושד בה כי היא מתכוונת לנהוג כמו הפורסטר הזה. זכר כי עליו להיות מעודד ומעניק חיזוקים, שהרי לא ייתכן כי היא מקווה לפיצוי כלשהו על שיתוף הפעולה שלה.
רובין השאיר את נעמי לבדה במשרד הזעיר שבאגף נספחות המסחר בשגרירות. עברה על מאות עמודי תיק גדוש שמות ותמונות, אולי תכיר מישהו, במקרה.

ל

עמנואל שמע אותה מתרחקת במסדרון עלייתה הג' שבין חדריה המשרות. דלת רחוקה טרקה. היא ממהרת מאוד. לא אמרה לאן. מבעד לדלת הפתוחה שבין החדרים נשבה רוח קרירה מהחלון ששכחה לסגור. עכשיו נודע לו פתאום מדוע מכנים לבדידות בשם ה"טרגי" "בדידות". עד שאמרה לו רחלי כי ריחות הבוקר

מזכירים לה את ילדותה בגלל שרידי ריחות הפחם השרוף שבאוויר, לא שם אליהם עמנואל לבו. עכשיו הזכירו לך את רחלי שנעלמה זה שבוע כמעט. את הבוקר הזה הועיד לנעמי. רצה להפתיע אותה, ללוותה לשדה-התעופה. אף פעם לא ליווה אותה לשדה-התעופה כשנסעה למרוקו או לארץ. משך את השמיכה אל פניו, מתגונן מהקרירות. גם עמנואל היה רוצה להסתלק מעצמו כרגע, כמו נעמי. אולי מתחרטת על הלילה שלהם. מגע הסדינים בגופו העירום הזכיר את מגעה.

תיעב חדרתו לאוניו שהיתה מתעוררת מחדש בכל פגישה נדירה עמה. אולי בגלל הנדירות. אולי בגלל הסלחנות שנהגה בו כשנשתהו אוניו ונסינונה להרגיע בו את הפחד המשתק כי יהיה אכזב. ידע כי לא תאמר לו שהיא רוצה אותו אחר. התחרט אפילו על השמחה ששטפה אותו כשהצליח פתאום, ובא אליה להפתעתו בכוח מסחרר — לאחר שהשלים עם הכישלון. מאס בשמחה על ש"גופו הוכיח גברותו", התבייש בחרוזה שזו הביאה עמה, כמו הוכחה שאינו משועבד לסטייתו, אינו תלוי באניטה ובמשחקי הענישה. עדיין שמר סודו מפני נעמי. משך כל השנים הללו לא חשדה כי הוא מסוגל וזקוק לפחד ולכניעה שהעניקה לו. אניטה בנדיבות אכזרית וברוכה. נעמי לא חשדה בן במה שהוא.

בחדר-הרחצה הקטן, הדחוק בין שני החדרים של דירתו והמסדרון, עמד עדיין ריח הבושם של פניה של נעמי. כשגהרה להיפרד ממנו, ישובה על מיטתו, נוגעת גופה בגופו מבעד לשמיכה, נתעטף בניחותה בזכרון החרוזה הפסולה של הלילה. כל זה קרה הבוקר. והבוקר זה עכשיו. כנראה שחזר ונדרם בהרגשת החופשה הפתאומית שנתנה לו משדחתה נעמי את נסיעתה. בעוד שלושה ימים לא יוכל ללוותה בגלל השיעורים.

שמח על הקצב האטי של המחשבות. אהב כל-כך את הרכות הלבנה והחזקה של גופה. "לאשה בת ארבעים ויותר קראתי ילדתי הקטנטונת", כדברי יסנין. היה חוזר וקורא בשירי האנתולוגיה של השירה הרוסית בעברית, מתנת הוריו לבר-מצווה שלו. במקום בית-כנסת לקחו אותו לשדה-התעופה, לטיסת הפתעה ראשונה בחייו, באווירון טיול קטן, מלוד, לסיבוב מעל חיפה וירושלים. זכר את התמיהה לשורותיו של יסנין. לא ידע אז כי אפשר להתאוות לאשה בת ארבעים ויותר. כשערטל את גופה של נעמי בנוגה האדום של תנור החשמל על קיר חדרו — כמעט אמר לה את המלים של השיר. מפתיע כמה היתה יפה לו.

כשגמר לקרוא את מכתבה שחיכה על שולחנו בחדר השני, כבר לא חשש מקולו הרווי בכי שמיאן לעבור את הסף, אך לא הרפה. אמר לעצמו בקול רם: "זה ילדותי לבכות כשטוב".

עכשיו חשד בעצמו כי הוא בעיקר שמח כי נתבדה. עכשיו ידע למה מיהרה כל-כך. לא רצתה להיות כאן כשהוא קורא את המכתב. כשישבה על מיטתו, לפני שיצאה, החזיקה ראשו בידיה, נשקה את עפעפיו, צחקה כשירה מלטפת

גופו מבעד לסדינים, הבטיחה לרדת במדרגות האחוריות, "לשמור על השם הטוב שלך בבניין הזה", הבטיחה כי תטלפן לו, אולי לפנות-ערב, כשתהיה אצל מרתה, כמו כל יום לפנות-ערב, יש להן פגישה יומית בשעת האפריטיב, כל שאר היום תהיה עסוקה, אתמול סיפרה לו על כנס פמיניסטי צרפתי שרצתה לבקר למען העיתון שלה.

אתמול כעסה כנראה מפני שלא עלו במעלית, ידעה שהוא חושש להיפגש באניטה העשויה לפתוח את דלת דירתה כשהיא נפרדת מאורחים. לא האמינה לו כי הוא מכיר את הזונה הקטנה מפנית דלאמבר רק כבת השכונה. כשהחל להתפשט, שאלה אותו למה לא הזמינו אותה לבלות אתם הלילה, "היא לא יכולה להיות יקרה מאוד וודאי תעשה הנחה למכר ותיק מהשכונה" וצחקה, כמו לא ייתכן כי היא מתכוונת ברצינות למה שהיא אומרת לו. נעמי אף פעם לא מילאה תפקיד בסרטי ההזיה והסטייה היום-יומיים שלו. הכול היה אפשרי בהם — רק לא נעמי. לא היה לה מקום בחייו המקבילים.

לאחרונה החל לדבר אל עצמו על חייו המקבילים מלים מפורשות, שבעבר לא העז להשתמש בהן. עדיין התבייש בסטיית כמיהתו לעונש ולפתד השליטי בו, אך כבר התבייש בכושה המשפילה, המתלווה לכל גיאות כמיהתו. החופשות מייסורי המצפון הלכו והתארכו לאחרונה. ידע כי אינו יכול לסרב לתשוקותיו, גם כשהן מנוגדות לכללי המוסר ולעקרונותיו שדחו כל אלימות לסוגיה. עד שבא לפריס היו כל כמיהות הסטייה שלו להיענש בתחום ההזיות בלבד. רק כאן נחלץ לראשונה מתרבות הכושה והמתירנות השכלתנית שבה התחנך — כאילו שניהם מתיישבים עם החופש הגמור שאדם זכאי לו בחיי אישות שלו, כל עוד אינם מזיקים לאיש. נדמה לו כי דורה של רחלי ראוי לקנאה — דור ראשון שאינו מתבייש כרצונו וחולשותיו.

מנערותו היה עמנואל נוהג לשוטט ברחובות שבין רחוב בן-יהודה לבין רחוב הירקון, ליד רחוב אלנבי ורציף הרברט סמואל, עוקב אחרי הזונות התל-אביביות העובדות במלונות הקטנים שבסביבה, מקנא בגברים שהעזו להזמין אליהם. כחודשים שבהם גר אצל הניה לפני הנסיעה פגש פתאום בחדר-המדרגות של אמו את אביב. היו חברים בסוף בית-הספר העממי, עכשיו היתה נשואה ואם לתאומים בני שלוש וגרה במקרה בבניין הזה. לא התראו מאז מלחמת העצמאות. התרגשה נורא. התפלאה שהוא מכיר בתי-מלון שאפשר לשכור בהם חדר לשעות ספורות בתל-אביב. אמרה שטוב שאינם מבקשים מהם תעודת נישואים.

למה זכר אותה דווקא עכשיו? היו נפגשים מדי שבוע, כיום החופש שלה מטיפול בתאומים, כעלה שהיה מבוגר ממנה בהרבה היה חופשי אותו יום מחובותיו במערכת העיתון. היתה גאה כבעלה וכושה על שהיא נפגשת עם עמנואל וחוזרת ומשכיעה אותו שלא יעז להפסיק פגישותיהם בגלל כנותה ווידויי בושה שלה. הכול נפסק באופן הפחות צפוי. כשכבר התלבשו ועמדו לצאת לרחוב.

הירדן החשוך בלפנות-ערב תל-אביבי — שמעו נקישה עיקשת על הדלת. בפתח עמד שוטר צעיר, חמור-סבר ונבוך כשראה אותם. השוטר ברך תעודות זהות שלהם, שאל על נישואיה, אמר כי הוא מקווה שהקצין שלו יגנוז את התלונה, אך אולי מוטב שלא יחזרו לכאן. העמיד פנים רציניות, ידע כי הם מפוחדים מדי מפני שערורייה אפשרית ולא ישאלו על איזה חוק עברו ומי התלונן. כשיצאו ראה עמנואל פניהם הצוחקים של נשענים על הגדר ממול, מתחת לפנס. אולי סרטורי זונות קטנים שלא סבלו פלישה לאזור שבשליטתם. מאז לא ראה אותה. היה מטלפן לה בבקרים כדי להיוודע אם בעלה יודע. חודש אחר-כך כבר היה בצרפת. הארץ המובטחת היתה הארץ שבה הובטחה לו חירות מהחרפה, כשיגשים את מאווייו המשפילים — לא בתל-אביב. תרן-לארץ היתה עיר מפלט, שבה לא היתה עוד שליטה למוטר התבונה הטהורה, המתירה הכול בעיקרון ואוסרת הכול למעשה. רק הסיפוק יכול היה לרפאו מקדחת התשוקה שסתרה מחשבותיו יום-יום בהזיות מתוסכלות. כשההזיות הפכו זכרונות, החל עמנואל לראותן כ"דהומניזציה שבכניעה לחשק".

נעמי לא ידעה על כל אלה דבר. לא היה לה מושג על חירות שאיננה שליטה בחשקים אלא בכניעה גמורה לרודנותם, כשהבררה היחידה היא הבררה בין האופנים שבהם תיכנע לרצונה. כחיים המקבילים של עמנואל היה השחרור מחוכות התבונה חזרה לעולם שכולו טוב. טרם הומצאה הבושה.

לא

את עיקריו של מוסר התבונה למד עמנואל בעורו ילד. כשמלאו לו אחת-עשרה שנה, רשם אותו שניאור בספריית י"ל פרץ, שהיתה משאילה ספרים באידיש והיו בה תרגומי כל יצירות הספרות העולמית שעוד לא תורגמו לעברית, ואשר לדעת שניאור היה ראוי לילדים לקרוא בהם בעיקר כדי שלא יטומטם מוחם במה שקראו "ספרות ילדים", ומפני שרוב הספרים שראוי לקוראם, ראוי לקוראם יותר מפעם אחת. על-כן, אמר, יש להתחיל מוקדם ככל האפשר. כיוון שקבע לעצמו מכסת קריאה של ספר בשבוע לפחות, הכיר עמנואל עד מהרה את רוב הספרים ששניאור היה מזכירם בהרצאותיו ובשיחותיו עם בנו, כאילו גיבוריהם הם ידידיהם, ומעשיהם ומחדליהם ודעותיהם ויחסם של סופריהם אליהם הפכו נושאי השיחה העיקריים של האב ובנו. היו נפגשים יום-יום בבית-הקפה, שבו בילה שניאור את מרבית הבקרים ומרבית שעות אחר-הצהריים של חייו, כשהוא מזמין לשם את בנו בכל השעות האפשריות, ובעיקר בשעות השיעורים בבית-הספר, שכל היעדרות מהם נחשבה לשניאור כרווח נקי לתבונה הצעירה הניזוקה בקביעות ובשיטתיות. על-ידי הוראה גרועה של נושאים מיותרים ככמויות בלתי-סבירות.

לו היה הדבר תלוי בו, היה בנו עוזב את בית-הספר משלמד לקרוא ומקדיש זמנו למה שמועיל באמת לרוחו של אדם — המפגש עם רוחם של סופרים והוגים בני כל הדורות וכל העמים בלשונות רבות ככל האפשר.

כשמלאו לעמנואל שלוש-עשרה שנה — "הגיל שבו מסוגל אדם להתחייב במצוות ולשפוט את עצמו ועל-כן הוא נקרא 'בר-מצווה'" — חגגו את בגרותו לא רק בטיסת ההפתעה, אלא בהזמנה שהזמין אותו אביו ל"חדר הרווקים" שלו בכפר-שמריהו, שהיה שוכר מדי פעם כשהפיגור בעבודות התרגום שלו הצטבר לממדים שעוררייתיים, ולא היתה לו ברה אלא לעזוב את תל-אביב ולהסתגר למשך שבועות מספר בחדר שכור אצל משפחת רופא-עזר גרמני מפורסם, שהפך למגדל תרנגולות אך חידש, בזמן מלחמת העולם, גם את הפרקטיקה הרפואית שלו, והיה מבלה רוב ימיו בבית-החולים הפרטי שבו עבד בתל-אביב, משאיר את ביתו לשניאור, לעבודתו ולהרפתקות האהבים, שהרכילות ("זו הספרות העממית ביותר ואמנות לשון הטוב של מספריה") היתה מייחסת לו אותם בשפע, מבלי שהוא עצמו יכחיש אף אחת מהן.

עמנואל לא זכר שעות טובות יותר בחייו משעות השיחה הללו. הן התנהלו יום-יום כמעט, בבית-הקפה, בחדרו שבכפר, בטיולים ארוכים בשבילים שבין כפר-שמריהו לכין הים — שיחות ללא נושא, נודדות מעניין לעניין, מספר לספר, מתגנבות ביוזמת עמנואל אל סוגיות אמות-המידה, שמוסר התבונה מחייב אותן בהתנהגות גברים ונשים, גם גברים ונשים, גם "כשהוא רוצה בהן ואינו אוהב אותן". שניאור הצליח תמיד להתחמק ממה שיכול להיראות כפסק-הלכה, נאמן לעיקרון כי השיקול וההכרעה הם עניינה של התבונה של כל אחד מאתנו, שהרי "אין לך דבר נפשי יותר — וממילא ייחודי יותר — מהעניינים שבין אדם לכין גופו שלו".

כשהתיר לעצמו עמנואל בגיל חמש-עשרה לעבור "עברות מוסריות שאינן בבחינת חטא", כיוון שהן נעשות ברצון כל המעורבים בהן, גם אם הן מהוות "יחסי ללו ולא יחסי אני ואתה" — ניסה לאלץ את אביו לומר מה דעתו על היתרים שבני-אדם מתירים לעצמם בניגוד להכרתם, כמו ז'ק טיכו של דה גאד או אנט של רומן רולן. שניאור היה מפליג ברצון לכל דיון במכרים משותפים אלה. בייחוד עניינו אותו יחסיהם של הסופרים אל הדמויות שעיצבו, אך מצאו עצמם עומדים לעומתן חסרי-אונים. כמו רולן-המאשים את כריסטוף שהוא גורר אותו למחוזות ולכיוונים שלא התכוון להלך בהם. "כיוון שכל אדם, הזוכה לייחוד ולאישיות משלו, מגלה בעצמו רצון שאין יוצרו יכול לו, לא כל שכן להכתיבו, אפילו הוא כותבו כבודא יש מאין".

יותר מכול הטרידו את עמנואל בימים ההם יחסיו עם אונה, שעזבה את בית-הספר כשהיה בן חמש-עשרה, החלה לעבוד כמלצרית בשוק הכרמל, היתה מבקרת את עמנואל בביתו, כשהוריו נעדרו מהבית בשעות אתר-הצהריים. היתה מבוגרת ממנו בשנתיים ועמדה להתגייס לצבא הכריטי; כמו עמנואל, ראתה

כילדותיים את כל האיטורים של תנועת-הנוער שלו ואת הדיברות, שציוו עליו "לשמור על הטוהר המיני". התעקשה ללמד אותו, ונהיית מכוניעתו לפיתויים, אחר שהוקיעם כנוגדים את מותר האדם, החייב למשול ביצרו.

שניאור לא הבין "איך יוכל אדם אחד לומר לאדם אחר כיצד ראוי לנהוג בזולתו, האהוב עליו, באחד מאינסוף סוגי האהבה שאנו מוכשרים להם מטבע ברייתנו? איך אפשר לחייב אדם לוותר על זכותו להקריב חירותו האישית למען אהבתו או אהובתו? איך אפשר לאסור על מישהו לגרום כאב לכמיהה לכאב?"

עמנואל תהה אם אביו מנחש את מאווייו או נשאר בתחום המופשט של דברים שדיברו בווידיוי של רוסו או במכתבי אבלאר ואלואיז. אף פעם לא הרשו לעצמם לעבור מתחומם של משלים לתחומם של נמשלים, היו קרובים זה לזה אך לא עברו מעולם ספה של רשות היחיד שלהם. על-יכן לא ידע אפילו שניאור על חייו המקבילים של עמנואל, לא כל שכן נעמי שהיתה אולי מזדעזעת לו נודע לה על קיומם. גם בליל הפלאות הענוג הזה עם נעמי נותרה אהבתם מהעבר ההוא של סף "עינוגי הסטייה", שהיו מוקד סרטי ההזיה שלו, מוגשמים זה ארבע-עשרה שנה עם נשים שלא הכירו כרשותה של הבושה.

לב

בבוקר שלמחרתו התהלך עמנואל עם שלושת חברי צוות ההפקה מקרב הסטודנטים, שהכינו דוקומנטר עתידי על תחנת-הרכבת של סן לזאר. תכנונו צילומי רקע לריאיון המייצג יחסים חדשים בין העיר ובין הפרוורים בעוד שלושים שנה. בהתקרב שעה אחת-עשרה עדיין ישב אתם בביסטרו שמול התחנה, שותים בירה, מסמכים את תוכנית הצילומים המתעדים את הקהל הרב הזורם ברציפי התחנה בשעות הבוקר הללו, כפי שיגיעו מן העיירות האוטונומיות שיקיפו בעתיד את פריס, לא עוד כחררי-השינה של העיר הגדולה, אלא כמרכזי ייצור ותרבות הקשורים אליה כאל שוק מרכזי וכירה חינוכית ואדמיניסטרטיבית, שהריכוזיות מועילה בתפקודה.

באחת-עשרה קם משולתנם, היה אמור לטלפן לאניטה. לא אהבה לחכות אך לא ויתרה על הציפייה לשיחת הטלפון, האמורה לוודא כי אומנם יגיע הפעם בזמן לדירתה של תיארה. אהבה להיות מוזמנת בכל פעם מחדש לפגישות האלה, כאילו ייתכן שיטלפן ויתברר כי היא אינה יכולה להתפנות. הקפידה על תגאי הסודיות ואמרה, כבכל שבוע, כי כן, היא תוכל להתפנות ותגיע בעוד שעה לישיבה, כשקולה שומר על אלמוניותו של בעל דברה מפני נערת האופר הגרה בדירתה.

מה משחקת אניטה בדמיונה כשקולה מעמיד פנים חסרות-סבלנות פתאום, כשהיא אומרת שהיא מקווה שהפעם לא יהיה איחור "וכולם יגיעו בזמן כפי שהבטיחו". לדעתה של אניטה, היתה עדיין "מושכת ומאווה" לא רק על-ידי בעלה, אלא על-ידי כל המחזרים הרבים שהיתה אוספת כמו ללא כוונה בכל הישיבות והפגישות והמסיבות הרבות שהיתה משתתפת בהן בתוקף תפקידיה הציבוריים. רובם נותרו באזור הבלתי-מסוכן של פלירטים בלתי-מחייבים אך רבי-שנים, מיעוטם הרחיבו את חוג הידידיות, שעל פיתוחן שקדה בייחוד כשפגשה "צרפתיים ממש".

כששמע את קולה בעומדו דחוק מתחת למדרגות הכיסטרו כתא טלפון מאולתר, מיהר להתנצל על שלא הספיקו להתראות גם במשך היוםיים שעברו מאז הדחייה הפתאומית של פגישתם השבועית. אניטה ענתה ככעס שלא היתה בו העמדת-פנים. מאז "שהתקרבה לגיל חמישים", כפי שתיאה מגדירה את גילה, היו התקפות הכעס תכופות יותר, מגלות את חרדותיה, אף שהכחישה את קיומן בתוקף. ברגעי פיתוחן מעורטל מאשלויות היתה מצהירה כי היא יודעת כמה יהיה זה בלתי-צפוי כשעמנואל יודיעה פתאום כי נגמר, אחר-כך יוודע לה כי מצא אהובה צעירה ממנה בהרבה, אולי אפילו צעירה מעמנואל, אם כי לא האמינה שהוא רוצה בזה.

בייחוד גברו חששותיה לאחרונה, כשבזכותה גברו סיכויי של פרויקט ההפקה שלו, מאחר שהשיגה את כל המימון הנדרש מהצד הצרפתי. עוד לפני ששכנעה את סוקול, הצליחה לגייס את בעל "אופרה טורס", שהיה אחד ממתחריהם הגדולים של סוקול ורייס, "מחזור ותיק שלי עוד מהימים שהייתי חוזרת מווילנה לעיירה של הוריי לחופשות קיץ". כשנודע הדבר לסוקול, העלה את חלקו במימון כדי להבטיח את השליטה בחברה החדשה, ואמר שלא תחשוב כי לא הבין את המלכודת שהכינה לו כשהשיגה את הסכמתו של הנוכל הזה ולא חשוב תמורת מה.

היתה מספרת את סיפורי פקחותה והצלחתה, מלווה אותם בבל. חיך שגילה בקושי גאווה עליהם, וחוזרת ומרצינה כמו זוכרת סכנה שהיא מביאה במורידיה על היחסים בינה לבין צמנואל. לפני שבועיים שאלה, בפעם הראשונה, אם הוא יודע כמה היחסים ביניהם חשובים לה. משך כל השנים לא דיברה בזה. משל היו יחסיהם דומים לכל שאר הרפתקותיה, אם גם עמידים מכולם.

סוקול טען כי רק בזכותו תצא ההפקה לפועל, ומה שהשיגה אניטה לא השיגה אלא בזכות היותה אשתו והחופש שהוא מעניק לה והשאלות שאינו שואל אותה על שיטות השידול שלה, כמו במקרה של שרול מ"אופרה טורס", שבגלל קמצנותו לא הצטרף לשום מפלגה, ציונית או אנטיציונית, וכלבד שלא יצטרך לתרום לאיש — ופתאום הוא הנדבן הגדול המוכן לתת לאניטה כל מה שהיא מבקשת.

סוקול אהב להתנאות באשתו, היה מספר בפקחותה וחוש העסקים המעולה והמבוזבו שלה, בתלותה המוחלטת בו ובכספו, מאז שהבינה כי "הסיכויים שלה לאלמנות צעירה הם קלושים ביותר".

לדעת תיארה, משתעשע סוקול בספקולציות על בגידותיה של אשתו, חוזר ומצהיר אומנם בפני תיארה כי יגרש את אשתו "גירושים ללא פיצויים כיום שבו אני תופש אותה בשעת מעשה" — אך ודאי לה שהוא סומך על אניטה שלא תיתפש, שהרי לדעתו היא פיקחת ממנו, כפי שהוכיחה כששכנעה אותו לשאתה בגדנסק, אצל רבי-החובל באונייה של קוק, ורק אז נתגלה לו כי הוא נשוי לילדה. "מאז הוא נרגש כאילו עדיין נשוי לקטינה", שרצתה לזכות בפספורט הארגנטיני של סוקול, שהיה במשפחתו מימי סבו, שניהל שלושה כפרי יהודים בלה פלאטה עבור הברון הירש, עד שנעשה עשיר מופלג כשעזב את משרתו וייסד שלושה בתי-זונות יהודיים בבואנס איירס.

כשסוקול היה מזכיר לאניטה, בנוכחות תיארה ועמנואל, את תלותה הכספית המוחלטת בו בגלל הסכמים חתומים, שבו ניתן לה ליהנות מכספו ומרכושו, ששום חלק מהם לא רשום ולא ייךשם על שמה, ואשר על כולם כאחד היא מוותרת מראש במקרה של גירושים — היה סוקול צותק בקול שופע הנאה, מתכוון לקיים כל תג שבהסכם שנחתם ביניהם זמן קצר אחרי הנישואים וחודש עם המעבר לצרפת "תמורת החופש שנתן לה בדיעבד והתחייבותה למלא תמיד

את כל חובותיה כאשתו הנאמנה והצייתנית. בכל מה שנוגע לתשמישי מיטה",
כפי שמגדירה את זה תיארה.

סוקול אמר שהוא יכול, כמוכן, לתאר לעצמו איך שכנעה אניטה את ישראל
אייזמן השמן לקנות חלק "מהסרט שלנו": "מספיק לו אם היא מפשילה
למענו את שמלתה ונותנת ללטף או להציץ בין הברירות" שלה, ואייזמן חותם
על כל מה שהיא מבקשת — אבל איך חושבת אניטה לשכנע את הנזיר
ביאגשון המתאים לדרישת חברת הקופרודוקציה כשותף נוסף להפקה? "האם
היא באמת מאמינה כי יעז לשכב עם אשה יהודיה בלי הסכמת האב המוודה
שלו?"

אניטה היתה מקשיבה בחיוך של ספק ביטול, ספק התאפקות, ספק גבורה של
מי שעומדת בכל אלה מעבר לגבול הסביר של סבלנות. אף פעם לא תיקנה את
אחת הגרסות הרבות של בעלה על האופן שבו נלכד ורומה על-ידי בנישואיהם,
אף פעם לא הכחישה רמזיו על מחזוריה ועל חזוניה אחריהם. רק כשסוקול
החל לומר את זה גם על דוריאס, הציעה לו שלא ידבר על מה שאין לו
מושג עליו, שהרי זין מרי דוריאס לא היה דומה לדעתה אף לאחד מהאנשים
שהכיר סוקול בחייו, לא רק מפני שאינו יהודי.

זין מרי דוריאס היה בעל הוצאה לאור בשם "מחר", שהתמסרה לפרסומם
של סופרים והוגי-דעות פרוגרסיביים — ביחוד מקרב הקתולים השמאלים
והאגנוסטיקנים האוהדים את השמאל הקתולי, או שגדלו כחניכיו. אפילו אנשי
אופוזיציה מובהקת למסד הכנסייה, כחסיריו הקיצוניים של טייארד דה שארדין
ו"הכמרים הפועלים" פרסמו מאמריהם בכתב-העת מחר. כמה מהמסות ומספרי
המדע "לעולה-הרגל המודרני לארץ-הקודש" אהדו את מדינת ישראל והיו עוינים
לאיסלאם ולנציגיו, הרואים עצמם אדוני המקומות הקדושים ליהודים ולנוצרים,
"על אף ההיסטוריה, ובגלל חולשתו של המערב. להגן על ערכי התרבותיים,
שהמורשת הדתית מהווה אחד החשובים שבהם". בספר שערך על תולדות
ירושלים, בראשית שנות השישים, הדגיש דוריאס בהקדמתו את הנזק שגרם
האיסלאם לשלום במזרח התיכון בתיאוריות הכיבוש והאדנות הבלעדית שלו,
שבהן ראה את הגורם לסירובם של הערבים לתוכנית החלוקה והבינאום של
ירושלים, שהיתה מחזוריה את העיר "למעמדה הטבעי בעולם שלו היא שייכת".
אחרי מלחמת ששת הימים השתנה לפתע הטון בכל פרסומי מחר. מאמר
מערכת שנכתב על-ידי הכומר-הפועל ביאגשון, חודשים מספר אחרי המלחמה,
ופורסם כמחר תחת כותרת-המשנה "מאת עורכנו לענייני המזרח התיכון", אמר:
"הכיבוש היהודי העביר את כל ארץ-ישראל לידי הישראלים, שהחלו נוהגים
ביושביה הילידים של הארץ בחוסר-התחשבות טיפוסי למסורת ולאופי הלאומי
שלהם". מאז החל מחר לפרסם בקביעות מאמרים ברוח הרברים, שאמר דה גול
המאוכזב מנצחונם של היהודים המתנשאים, "אשר הוכיחו כי יש עוד דרכים
להתמודד עם שאיפות הכיבוש הערכיות מלבד דרכו שלו באלג'יריה".

כפי שכתב דוריאס ימים מספר אחר מלחמת ששת הימים, ולפני ששינה דעתו והסכים לקבל את ביאנשון כעורך כל פרסומי ההוצאה לאור בענייני אסיה. ספרו של ביאנשון המפלה והחרפה היה ספר של "ער ראייה לכיבוש הישראלי של העיר העתיקה, הקדושה לנוצרים" ויצא אף הוא בהוצאת "מחר", אף שדוריאס המשיך להעיד על עצמו כי הוא הלוחם נגד האנטישמיות על כל גילוייה, אך אינו יכול ואינו רוצה להגביל את העורך החדש שלו בהבעת דעותיו — "בייחוד שהניצחון במלחמת ששת הימים שינה בצורה מדהימה וכלת-ירצויה את היחסים בין היהדות לנצרות בעולם ובארץ-הקודש". מטרתו של ביאנשון, כפי שפורסמה אז במחר, היתה להביא את בשורת בן-האלוהים ל"פועלים ולכפריים יהודים היושבים על שפת הימה הקדושה ועובדים למחייתם כמו השליחים הקדושים עצמם". משהגיע ביאנשון לעין-גב ועבר שם כמתנדב במשך שישה חודשים, שבהם למד עברית וטפסנות בניין, הגיע למסקנה כי "אין זה כפר במוכן התנ"כי, אלא יישוב עירוני של אירופים המסרכים להשתלב ולהתמוג בסביבתם, משתמשים בכל חידושי המדע והטכנולוגיה להעלאת רמת חייהם החומריים, תוך נזק שיטתי לאיכות חייהם הרוחניים". מסקנתו: היהודים אינם זקוקים לעזרתו לא כפועל ולא ככומר. ביאנשון עבר לעכו, הצטרף להסתדרות וייסד קואופרטיב לעבודות בנייה של פועלים ערבים, למען "יוכלו לבנות בתים למשפחותיהם הדלות" לפי תורת העזרה העצמית שפיתח.

כדי שיוכל להמשיך למלא חובותיו ככומר, וכיוון שהכמרים המסורתיים בגליל סירבו לארח אותו בכנסיותיהם לעריכת המיסה, רכשו למענו ידידיו היהודים שבנהריה מערה ליד עכו, ובה ייסד את כנסייתו והתפלל בה לברו. הקואופרטיב של פועלי הבניין הערבים אכזב אותו, כאשר הפך לחברה קבלנית אשר זנחה את תורת העזרה העצמית ופסקה לבנות בתים למשפחות דלות, "כשהם מושפעים מן המירץ לחומריות ולעושר של החברה היהודית הסובבת אותם ומשפיעה גם על אזרחיה הערבים של ישראל". ביאנשון עזב את מלאכת הכניין, התמסר לארגון סמינרים בינלאומיים להיסטוריה קדושה על שפת הכנרת, ניהל את התפילות שלו בעברית ובערבית למען האורחים שהיה מזמין מיישובי הסביבה, נעזר בארגוני הסעות של עולים-לרגל והדריך "טיולים בעקבות ישו", שעליהם הפיק סרט חינוכי שהופץ באופן פרטי, כתנאי שיקרינו בראשיתו עשר דקות המוקדשות לפרסומת ולתשבחות של מקררי הגו הצרפתיים החדשים אשר מימנו את ההפקה.

מאז נעשה ביאנשון מומחה ל"חינוך מבוגרים בתקשורת משולבת".

דוריאס חזר ופגש את ביאנשון באחד הסמינרים הבינלאומיים שנערך בכפר-נחום, כאשר ביקר בארץ במסגרת טיול של קתולים פרוגרסיבים, שאורגן על-ידי אניטה, כאשר עבדה עדיין בסוכנות הנסיעות של כעלה כמארגנת סיורים לישראל. ביאנשון סייר עם אורחיו ככל האתרים הקדושים בגליל, ובהגיעם לבית-הכנסת שבו התפלל ישוע בצעירותו בנצרת, נתבקש הנהג הישראלי שלהם לקרוא פרק

מישעיהו בעברית, ובעיניו של ביאנשון היו דמעות מרוב התרגשות למשמע המלים העבריות, אשר ישוע שמע כמקום הזה ממש לפני קרוב לאלפיים שנה. לדעת ביאנשון אין להבין את הנצרות "אלא אם רואים את ישו כנביא יהודי, שביקש לשמור על טוהר הדת היהודית מכל מסלפיה הצדוקים והפרושים כאחד — כיון שרק הוא בישר את עדיפות העולם הבא על הזה".

דוריאס סיפר זכרונות אלה לעמנואל בהתלהבות ילדותית כמעט, שמח על הקשבתו הסבלנית של במאי הקולנוע הישראלי, שעמו היה מרבה לשוחח לאחרונה כקבלות-הפנים של אניטה בימי ראשון. דוריאס הקפיד בשנים האחרונות לבקר כאן כתכיפות גוברת, מפגין ידירותו כלפי יהודים, על אף התמורה במדיניות המערכת של בית-ההוצאה שלו, וכדי להפריך האשמות-השווא שהאשימוהו באנטישמיות. עמנואל הקשיב לו בנימוס המבחיל, שסיגל לעצמו מאז שהוחל כמסע התעמולה של סוקול ואשתו למימון סרטו, ובעיקר כשהתברר לפתע שהסכמתם של דוריאס וכיאנשון להצטרף כשותפים לקופרודוקציה הגרמנית-הצרפתית עשויה להיות מכרעת לגבי סיכויי ההפקה כולה.

הגרמנים דרשו, אחרי שלושה שבועות שהיית תשובתם לשאלותיו של סוקול מדוע נדחת החתימה על ההסכמים, כי יש צורך ב"שותף שאינו יהודי ואינו אינטרנסט מסחרי בתחום התיירות או בתחום אחר", כפי שהסביר וינינגר לסוקול ולאניטה את "הרחיות הטקטיות" שנוקטים מנהלי הטלוויזיה הגרמנית.

אף שביאנשון לא הזכיר אותה בהקדמה האוטוביוגרפית לספרו המפלה והחרפה, נחשפה האחות מרי־קלר בעיתונות, כשליוותה את הכומר במסעיו למחנות הפליטים הפלשתינים לפני מלחמת ששת הימים, מאז "שהחלה לגור בשכנותו כשהחליטה להישאר בגללו בארץ בסופם של אחד מהסמינריונים לגיאוגרפיה קדושה, שאליו הגיעה ממרסיי", כפי שנכתב באחד העיתונים הציוניים בפריס תחת הכותרת "האשה החיה במחיצתו של הנזיר". תרו סיפרה כי קראה בעיתון קתולי על ביקורו של ביאנשון אצל האפיפיור בלוויית הכישוף הערבי והתנדבה מיד כאחות מעשית לקהילתו. כיון שבאותה עת כבר לא פעל ביאנשון בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל, היתה מתלווה אליו בנסיעותיו למחנות הפליטים במזרח התיכון, שמהם היה תוזר מלא מרירות לביתו בעכו. כמה מידידיו היהודים החלו להרגיש בתמורה שחלה בעמדותיו, "כנראה בהשפעת ידידיו הפלשתינים הנוצרים, שהיו מראשי ארגוני המתבלים במחנות הללו", כפי שסיכם המאמר של העיתון את הרפורטז'ה, שהיתה אמורה להיות דיוקן של האחות תרו מרי־קלר.

הכיבוש הישראלי של העיר העתיקה מצא את האב ביאנשון והאחות מרי־קלר ככנסיית המולד. בעת הקרבות בילו "ארבעים ושמונה שעות בתרובות האימה, מטפלים בקורבנות ההתקפה הצבאית של היהודים על עיר-הקודש". ניסיון זה עקר מלבה "את רוח החמלה והענווה, אשר האב ביאנשון טען תמיד כי היהדות היא שנתנה אותם במתנה לאנושות", כפי שאמרה האחות תרו בריאיון

שפורסם עמה לאחר הרשימה בעיתון הציוני. כמאמר למערכת שפרסם ביאנשון במחר נאמר מפי "כומר המשרת בישראל ורוצה בעילום שמו מסיבות מובנות", כי בבוא היום, והיהודים יחזרו "להיות מיעוט צנוע בארץ-הקודש, והשלטון יחזור לידיהם של ילידי הארץ זה דורות רבים, ויכל העם היהודי ללמוד מחדש את כושר הרוחניות הצרופה, אשר תחזירם אל מלכות השמים ותרחיקם אחר ולתמיד מממלכת הארציות".

אניטה ניסתה לגייס את דוריאס ובית-ההוצאה שלו לשותפות על-מנת להיענות לדרישה הפתאומית של הגרמנים. עמנואל שנא את הנימוס והסובלנות שבה התייחס אליהם, אף שההתחסדות הדתית והאנטישמית נראתה לעמנואל מזיקה יותר למתנגדי הציונות והכיבוש מכל טיעוני ההשוואה עם השואה וסכנותיה המתחדשות "בזכות של המדינה היהודית הקטנה להגנה עצמית בפני השמדה פיסיית". לולא אניטה והפחד שהלך וגאה בו מפני כשלון ההפקה בגללו, דווקא ברגע שהחורים עמדו להיחתם — היה עמנואל אומר לדוריאס מה דעתו על מאמריו של ביאנשון, שהידרדרו לעתים לכתבי השמצה מטורפים עם ביטויים כגון "מכנסיית 'הרמעה הקדושה' על הר הזיתים אני רואה את עירנו נצלבת בשנית על-ידי בני העם שהקריכו את ישו, בהיותה כירה של מדינה יהודית רשעה אחרת".

דוריאס מיהר לפרסם בעקבות מאמר זה מכתב ארוך מאת אב פרנציסקני, החי בירושלים ואשר מחה על הנימה המובהקת באנטישמיות שלה שבמאמרי ביאנשון, נימה שהסתה הפטולים כעיני הכנסייה "מאז שהורתה כי היהודים אינם רוצחי האלוהים". זמן קצר אחר פרסומו של מכתב זה על-ידי דוריאס, שטען כי הוא בעד איזון וחופש הדעה לכול, הופיע בעיתון צרפתי דיוקן של האב רפאל, כותב המכתב נגד ביאנשון, ובו נאמר כי האב רפאל "הנו יהודי שהמיר את דתו במלחמת העולם השנייה — כמו יהודים רבים אחרים שחששו לחייהם בגלל יהדותם". לעמנואל לא היה ספק, כי ביאנשון עמד מאחרי כתבה זו וכי בחר לפרסמה דווקא בעיתון-ערב השייך ליהודי. רק בקושי שכנעה אותו אניטה לרחות למספר שבועות את גילויי-הדעת שכתב אותו לילה, שבו פורסמה השמצתו על האב רפאל. הסכימה עמו כי התנהגותו ומאמריו של ביאנשון הם אנטישמיים, אך הבטיחה לו כי דוריאס אינו מסכים עם הדברים ועם העמדות שהם מייצגים, ולולי האמין בערך העליון של חופש הדיבור, היה אוסר על פרסומם. דוריאס פרסם גילויי-דעתו, כי דעותיו של ביאנשון אינן מייצגות את עמדת כתב-העת, כשם שדעותיו של האב רפאל אינן מייצגות אותה, אך בשתייהן ניתן לראות "מבע של גודל הכאב והאהדה הנפשית העמוקה של כל משתתפי מחר בסכלם של כל הנדכאים — יהודים וערבים כאחד".

כיום ראשון, בחדר הטרופי, תוך לגימת יין חם, שילב דוריאס זרעו בזו של עמנואל, התרחק עמו לגומחה של החלון הפינתי, אמר לו ששמע כמה הוא מוטרד מהפרסומים האחרונים, ובצדק, ועל-כן רצה לספר לו, כי החל

בחקירה פרטית כדי לגלות מי עומד מאחורי כתב ההשמצה על האב רפאל, וכבר נפגש עם בעליו של עיתון-הערב, כיוון שדוריאס תמיד רגיש במיוחד לכל ביטוי של אנטישמיות, "מחלת-הרוח הכרונית של האנושות הנוצרית, הנובעת מתסביך נחיתות בלתי-מוצדק כלפי היהודים, שנתנו לעולם את ישו ותורתו, וגורמת להתנשאות גזענית המצדקת עוד פחות".

לג

כשהתברר לראשונה כי החתימה על החוזים עם חברת ההפקה הגרמנית נדחית, כיוון שגורמים מסוימים בטלוויזיה הגרמנית לא הסכימו שהשותף הצרפתי יהיה מורכב רק ממסיעי תיירים לישראל, הרגיש עמנואל תחילה בקיהות המשתלטת עליו, עם הביטחון כי כל חרדותיו מתגשמות כצפוי והכישלון מובטח, כמו בערב כל ההפקות של הסרטים הארוכים שעמד להיות מעורב בהם.

הפעם היה יסוד לתקווה, כיוון שהכול התנהל במהירות מפתיעה, מאז אותה שיחה ראשונה שלו עם גוטפריד בקרלו ויזארי, עת שנקרא עמנואל להמכורג כעבור שבועיים לפגוש את מנהל הפקות החוץ בטלוויזיה הצפון-גרמנית. כשנחתמו ההסכמים בראשית-יכות בין וינינגר וסוקול לאחר שרייס ברק את התחשיבים, אמר רייס לעמנואל:

"תאמין לי, כי אין נימוק פיננסי אחד שבגללו תיכשל העסקה הזאת — עם הסובסידיה מובטחת על-ידי שתי ממשלות אי-אפשר שלא להרוויח, ותאמין לי שאין הרבר תלוי משום בחינה בהצלחת הסרט כסרט".

עכשיו, כשסוקול טלפן לו להודיעו על הרחייה והסכנה והצורך בהתייעצות דחופה, ירד עמנואל לדירת הסוקולים, יודע בבטחה כי אלטנוילנד 2000 מת. סוקול היה חביב, השתתף בצערו. לו עצמו, אמר, היתה כבר אמביציה ביחס לסרט הזה, עד עכשיו לא הבין איך מפיקים יכולים להרגיש מעורבות כסרט שאחרים יוצרים אותו. אך צריך "להסתכל לעובדות ישר בעיניים — אף-על-פי שצריך להתנהג כאילו אין ספק שהסרט יופק במועדו, כדי לא להבריא את המשקיעים הפוטנציאליים ואת התומכים הוודאיים". הגרמנים לא יכולים להסתפק בשותף פיקטיבי, "מין שבתגוי שיהפוך את הפרויקט כשר גם אם אין לו פרוטה או מוניטין כמפיק". הגרמנים פקחים יותר ממה שחושבים, לדעת סוקול, הם רוצים להתגונן בפני הביקורות שיאשימו אותם בתעמולה לתיירות לישראל, ומבחינה זו הרעיון של אניטה הוא דווקא טוב. "דן מרי דוריאס הוא שם, ובית-ההוצאה שלו מפורסם ככל אירופה, וכיוון שהביאנשון הזה הכניס לשם גם הפקות סרטים חינוכיים, לא יוכל איש לטעון שהשותפות היא פיקציה". החשש היחיד של סוקול הפעם היה מפני כשלונה של אניטה, שקסמיה עשויים לעמוד הפעם במבחן קשה מדי "גם בגלל הגיל וגם בגלל הנזיר".

עמנואל התעלם, כתמיד, מכל הערה של סוקול נגד אשתו, אמר לו שהוא מודה להם על כל המאמצים שעשו למען הסרט הזה, בתוך-תוכו אינו מאמין כי יש טעם להשקיע עכשיו מאמצים נוספים בהצלת מה שנתפגר פתאום כשם שנולד פתאום, ואין זה משנה מרוע ואם הגרמנים אומרים אמת.

כשדיבר הרגיש בתוכו כמו בכי של חרוץ. היה מבוגר מדי מכרי לקבל בשתיקה את המחנות האבהיים כביכול של סוקול. לא יכול היה עוד לסבול את הסבלנות השותקת, שבה ספגה אניטה את גסותו של בעלה, אם כי היה מוכרח להודות כי גם הוא נוהג כמוה כלפי היהודי הקטן והמפולפל שנהנה מכוחו יותר מכל דבר אחר, ויודע כי גם הכוח הזה הולך ומאבד השפעתו מחוץ לביתו.

סוקול לא הסכים עם עמנואל, אמר שסוחרים טובים אינם מכירים בפגרים שאי אפשר להחיותם. "זה דרכו של מסחר, כפי שאומרים באידיש — אם אי אפשר מעל — תמיד אפשר מתחת", והתאפק מחיוך שהיה פוגע בדיסקרטיות שלדעתו הצטיין בה מאוד, ואמר שבסוף עוד יתברר כי המשבר הזה היה כדאי, אם אומנם דוריאס ייכנס לעסק. אפילו רייס אמר לו שצריך להרגיע את עמנואל. רייס מפתיע אותו לפעמים ברגישות שלו. על אף כל התסבוכת הפרטית שהוא נתון בה עם הנישואים הילדותיים שלו, מצא זמן ומרץ לכל הבדיקות והתחשיבים המוכיחים לדעתו את כדאיות העניין, אלא שכאמור "הכול תלוי עכשיו באניטה". עכשיו חזר לחייך בסיפוק, נהנה מהדאגה שגרם והעלבון שהעליב את אשתו במסווה המחמאות שהוא מרעיף עליה. אניטה אמרה כי ברור שפרובינציאל יהודי גלתי" כבעלה אינו יכול להביץ אישיות אירופית כדוריאס ואת אצילות מניעה.

סוקול אמר שאינו רואה את המכשול בדוריאס, אלא בקטנוניותו של הנזיר "המתגבר על תסכולו בעזרת האחות המעשית שלו", ויש להניח כי יוכל לעמוד עליכן, נגד קסמיה של אניטה. ניסה להפוך את דיבורו לבדיחה פרטית, מוכנת רק לבעלי חוש הומור כמוהו ועמו עמנואל, ידע כי תמיד הוא יכול לסמוך על שיתוף הפעולה של אניטה בבדיחות על חשבונה.

אניטה אמרה שזו כמובן בעיה, שהרי נזירים מעריכים נשים לפי תכונותיהן הרחוניות, וייתכן שדווקא על-כן יש לה סיכוי להצליח אפילו אצל ביאנשון. אמרה שלדעת אחד ממכריה בעיתונות, ביאנשון מחפש דרך להתפייס לפחות עם חלק מהיהדות בצרפת, אולי מרגיש שהגזים, אולי חושש שדוריאס לא יעמוד בלחצים המופעלים עליו.

"הרי לא צריך להניח כי כולם עקביים באנטישמיות שלהם כמו הגרמנים המנוולים מהטלוויזיה בהמבורג, שאינם מוכנים להיות שותפים שלך כי אתה יהודי".

סוקול אמר שדיבורים כאלה הם טיפוסיים לפראנויה היהודית שלה. עכשיו דיבר בכעס שהשכיח ממנו את בדיחות-הדעת. איש לא אמר, כידוע לה, שהטלוויזיה הגרמנית לא מוכנה לשתף יהודים כמוהו. אמרו רק שחברה ממשלתית גרמנית אינה יכולה להיראות כאילו היא משרתת אינטרסים של חברות תירות פּרָטיות. לדעת סוקול זה נימוק לגיטימי בעיני כל בר־דעת, ורק מוח חולה יכול ליחס לכל דבר כוונות אנטישמיות כל פעם שמדובר בגרמנים.

"מה רוצים, שיפסיקו להיות גרמנים? איך אפשר להיות גזעני כל-כך כשמדברים נגד אנטישמיות?"

סוקול היה מתכעס ללא אזהרה מוקדמת, בייחוד על אניטה, בייחוד כשיכול היה לגעור בה על פיגור השכל הפוליטי שלה. תמיד ראה את זה כחולשה רוחנית טיפוסית לנשים, בייחוד של אשתו. כשהיה כועס, היה צועק ומביט בה באיום שהיה אמור לחסל מראש כל תשובה וכל התנגדות, ולהזכיר לה כי הצדק המוחלט ידוע רק לו ואינו ניתן להפרכה. כמובן שדוריאס הרגיו אותו, בייחוד כיוון שלא פסק להגיע לקבלות-הפנים של אניטה בימי ראשון, גם אחרי פרסום הדברים של הכומר שלו. היה משוכנע ששניהם אנטישמים מלידה. כעס על אניטה, כיוון שלא יכול היה להסתיר ממנה הסכמתו עם דעותיה אשר לדעתו אי-אפשר לחיות אתן אפילו הן נכונות. מאז שהגיעו לכאן בארבעים וחמש וראו את הכתובות "מוות ליהודים" שהיו מתחדשות מדי ימים מספר על קירות מנהרות המטר — היה סוקול מאבד את השליטה בעצמו. במיוחד כשאניטה החלה לחשוף בכוונות אנטישמיות, שהתגלו לדכריה ככל מקום, "אפילו במוסקבה וברוסיה שלך". בזמן משפט הרופאים היהודים במוסקבה איימה בפעם הראשונה לעזוב אותו, כשלא הרשה לה לעזוב את המפלגה ולקלקל את הקריירה הפוליטית שלו, אחר-כך נרגעה והסכימה לחתום מחדש על הסכמי הרכוש שלהם.

כששאלה אותו עכשיו למה הוא צועק ואם הוא חושב שלא שומעים אותו כשהוא לא צועק, קם פתאום סוקול ויצא מהחדר, כפי שכבר עשה פעמים מספר בנוכחותו של עמנואל, כמו להפגין כי ממנו אין הוא צריך להתבייש, ובפניו ודאי אינו צריך לשחק את התפקיד של בעל המכבד את אשתו, תפקיד שהיה ממלא באמנות וללא טעויות במשך שלוש שעות כל שבוע, בזמן קבלות-הפנים בסולריום.

בחדר הזה קיבלה אותו אניטה בפעם הראשונה בחמישים ושש. אניטה מזגה לעצמה כוס תה מהסמובאר העתיק בעל ידי-התקרמיקה הכחולה-הלבנה. עמנואל לא יכול היה להתגבר על המבוכה שגרמה לו התפרצותו של סוקול. כבר לפני שנים נדר פעם לא לחזור ולהיפגש אתו אחרי התפרצות כזאת. נדר למצוא לעצמו דירה במקום אחר. ניסה לחפש. אחר-כך נסע לאפריקה, אך המבוכה לא נשכחה ממנו. יחסיהם לא היו אמורים לכלול שוחפות בסבלה של אניטה מכניעתה לאיש הזה. אף פעם לא דיברה בה. אפילו את דבריה על התפעלותה מכוחה להמשיך להיענות "לדרישות המיניות המפורזות של בעל-הבית שלי" היתה מוהלת בנימות של אירוניה עצמית על כוח המשיכה שלה שלא נמוג, על סוקול מעדיף אותה על כל הנשים הצעירות, שהיו מאושרות לשכב אתו ולרכוש אותו ממנה "כמו זנבייב של רייס, לפני שהשלימה עם אכזבתה והחליטה להסתפק בשותף הנוטר". כשתיקה שנתורה אחרי יציאתו של סוקול מהחדר שאל עמנואל אם היה לה לא נעים לבקש מדוריאס. אמרה שלא יהיה טיפש. מה פירוש לא

נעים? ממתי היא מחפשת אצל דוריאס נעימות? פשוט ביקשה ממנו להיפגש אתה מיד כשקיבלו את המברק מווינינגר, ולא במשרד. קבע אתה להיפגש בפאב האנגלי שליד האופרה, אמרה לו את כל הדברים שאיש טוב וליברלי כמוהו אוהב לשמוע — שהוא נכון וטוב וליברלי ואינו אחראי למעשיו של העורך שלו למזרח התיכון, שידוע לכולם כי הוא ממשיך להעסיק פרופסורים יהודים בהנהלת הסדרות האחרות של ההוצאה שלו, והוא ממשיך לבוא לשיבות קרן ההצלה של ילדים יהודים מיסודה של הסקציה היהודית במפלגה, שאניטה היתה יושבת ראש שלה בשנה הזאת, ובעזרתו של דוריאס הצליחה אניטה להציל ילדים יהודים רבים מצפון-אפריקה מידי המוסדות הדתיים היהודיים, ולהכין אותם לחיים כבני התרבות הצרפתית החילונית, הפתוחה לבני כל העמים המשתחררים מהגיטו הרוחני שלהם.

"גברים לא עומדים בפני מחמאות לתכונות הרוחניות ולתועלת החברתית שהם מביאים לעולם, ביחוד כשהן מלוות במבטי הערצה לגבריותם אפילו מאשה בגילי. רוב הנשים נכשלות, כיוון שהן מסתפקות בהערצה או במבטים. גברים לא מאמינים באמת שאשה מעריצה אותם כאובייקט מיני, הם מפותחים מדי מחולשותיהם, וברוב המקרים בצדק, אתה לא חושב?"

ידע שהיא מנסה להוציא אותו מדכאונו. אמרה לו שלא ידאג לה ולסוקול. "הכעס של בעלי מחזיק מעמד רק עד שהיצר שלו מתעורר מחדש, אחר-כך הוא לא זוכר על מה כעס. הצרה אתו שהוא פשוט לא יכול לסכול כישלון, והוא מאשים אותי שהכנסתי אותו לעסק הזה בהבטחה שאי-אפשר להיכשל בו. הוא גם מאוהב בשם שלו על הכריכה של התסריט שלך, שוכח שהוא מסר אותו לכורך והזמין אותיות-כסף מוטבעות על החזית ועל גב הכריכה, "הפקה וארגון — לזאר סוקול", באותיות גדולות מתחת לשמן.

עכשיו, אמרה, ידאג לכך שהספר יימצא בכל ספרייה פומבית. כל מה שחסר עכשיו זה התחלת ההפקה. אם תיכשל — יהיה זה הכישלון הראשון שלו בעסקי תיווך. התסכול מוציא אותו מדעתו. לכן הוא כועס עליה, אבל אין לזה כל חשיבות. תמיד הוא כועס עליה כשאין לו על מי לכעוס. ועל הגרמנים הוא לא יכול לכעוס — זה בניגוד לאחיקה המסחרית שלו ובניגוד לאידיאולוגיית הריאלפוליטיק.

ואגב, דוריאס הבטיח שיסדר לה פגישה עם ביאנשון ויביא אותו כיום ראשון לבית. אמרתי לו שמחר נגיש לו תזכיר מפורט על מגמות הסרט וקהלי היעד שלו — זה אפשרי?

היה לה קול מיוחד לבקשות שידעה כי לא יסרב להן. יומיים אחרי שהכין את התזכיר, טלפן לה עמנואל מהמרתף של הביסטרו ממול סן לזאר כדי להבטיח כי תוכל להגיע לפגישה בביתה של תיאה. אמרה שהיא "מצטערת, אבל הישיבה יכולה לארוך לכל היותר שעתים, בשלוש היא כבר חייבת להיות. במשרד של ביאנשון, דוריאס פעל מהר."

אמר שגם הוא מצטער, באמת, אבל שעתיים זה בכל זאת טוב מלא-כלום. את התזכיר כתב עוד בליל הבשורה הרעה. השלים אותו בבוקר, כולל כל ניסוחי ההחנפה לעקרונות של הניאוקתוליות הליברלית של דוריאס, ציטט את מרלו פונטי, השתמש במונחים קולנועיים מהז'רגון של הריאליזם ההומניסטי של באזין, אשר דוריאס פרסם מסות שלו לפני עשרים שנה, הסביר כי "הכוח שיש למציאות המתגלה לעצמה, כמראה הסינמטוגרפית של הסרט הדוקומנטרי המוצע, לא יהיה מבוסס על תחבולות ריטוריות של מונטז' או על להטוטי סמנים ומסומנים — אלא על סיקואנטיס המספרים חיים כורס מתהווה של המציאות עצמה, עם גודש פרטים שלכאורה הם בלתי-רלוונטיים אך, כמו במציאות, הם מהווים את תנאי הרלוונטיות של כל דעה".

ידע כי ירגישו בקרבה למקורות שלהם, על-כן גם לא הזכיר אותם במפורש. העיר כבאגב שהסרט שלו חותר לאידיאל.

"לא של אנליזה, המפרקת את תמונת המציאות לגורמיה, אלא לשחזור זרם המציאות, אשר כמו זרם ההכרה מהווה באמנות צורה של מסגור, המשמר את המתהווה ומציל אותו מכליונו. על-כן יוכל הסרט לראות את העתיד בהווה. לבחון את האוטופיה בראי האקטואליה, לעמת את האינטואיציה עם העובדות." קיווה כי דוריאס לא יחשוד שעמנואל מרמז בכוונה לרעיונות ברגסוניים המונחים ביסוד הוגי-הדעות שדוריאס היה קרוב אליהם, גם אם ביאנשון יחשוד שעמנואל מנסח בתחבולות של פקחות יהודית, המציעה לדוריאס את האמידות שהיה רוצה לשמוע ואינו יכול לכתוב. ידע כי ביאנשון לא יעז להגיד את זה לדוריאס, בייחוד עכשיו. היסס אם להשאיר את משפט הסיום של התזכיר שלו:

"כל מציאות פוליטית הכלולה ביצירה אמנותית יכולה לקבל ממשות ומידיות בתודעת קולטי היצירה, בגלל חותם אישיותי המוטבע בה — כשם שהיקום כולו מקבל את ממשות נוכחותו בעינינו, כגלל האישיות המוטבעת בו, כבורא בעיני המאמינים או כ'בריאה', כפי שמכנים האגנוסטים את האלוהות שהם מאמינים בה".

אחר-כך רצה להוסיף מרכאות ל"בורא" או להסירן מה"בריאה" — ידע שהוא נהנה מהצביעות של המשפט המסיים, המבקש לטשטש את הגבול בין אמונה לאגנוסטיות, מסוג המשפטים שבהם השתעשע עמנואל בשיחותיו עם דוריאס, כשהיה מביא לקבלות-הפנים של אניטה תיאולוגים צעירים, שאהבו כמדהו לשוטט "בשטחי ההפקר שבין האמונה המונותאיסטית הקיצונית, שקודש-הקדשים שלה היה גודש ריקות, כסמל היחידי האפשרי לאחדותו הבלתי-ניתנת לחלוקה של העולם — לבין האמונה בריקות כאלוהות אפשרית יחידה".

כשביאנשון הופיע סוף-סוף בלוויית דוריאס לסולריום של אניטה, נראה לעמנואל כאדם חביב ומתון המדבר בעדינות נרגשת אל כולם — ניגוד מוחלט לרמות שנצטיירה בעיני-רוחו של עמנואל למקרא דבריו של נביא הזעם.

נאמן להבטחתו לאגיטה להימנע מוויכוח פוליטי, שאל אותו עמנואל על פגישתו המפורסמת של ביאנשון עם האפיפיור. פניו נהרו בזכרון-החסד שזכה לו, כאילו הוא עדיין מקיים את נדרי הענווה, הציות והעוני שהתחייב בהם. סיפר שהאפיפיור לא הניח לו לברוע לפניו ושאל אם אינו מתבייש להיות כפוף לבישוף הערבי שהביאו לכאן — "וכולם צחקו ואני התפלאתי שהוא מרשה לעצמו חוש הומור קיצוני כל-כך, אך הוא הרצין ושאל אם לשם כך היה כדאי לי לעזוב את משרתי באוניברסיטה ולהצטרף ככומר זוטור לכנסייה הקתולית המזרחית".

ביאנשון השאיר את השאלה של האפיפיור תלויה בחלל שבין ראשי שומעיו, משך את השתיקה הקצרה עד שנתקבצה הסקרנות בעיניהם של פרופסור שטטין ועמנואל, ובזימון של נואם מנוסה קטע את הציפייה על-מנת שלא יפסיקו מהלך סיפורו בשאלות חדשות.

"אמרתי לו כי זו הישועה היחידה שנתרה לאינטלקטואלים מסוגי במערב, התלושים כמוני ממציאות חיי עמים עניים ומדוכאים — כיוון שרק כך אנחנו יכולים לשרת את האדם האלוהי". אז הרים יוחנן את ביאנשון מכריעתו, קרא לו "אחי" וחיבקו לעיני "הבישוף הערבי שלו". ביאנשון הבליע סיפור אחרון זה כבדרך-אגב, כאילו רק עתה נזכר בדבר, כאלו לא היתה זו הסיומת של הקדמתו האוטוביוגרפית להמפלה והחרפה, ועמנואל שם לב לסטייה של ביאנשון מגרסתו המקורית, שבה אמר: "העם הערבי שבארץ-הקודש" — ולא "עמים עניים ומדוכאים".

לד

כשמסר את התזכיר שהושלם בבוקר, אמרה לו אניטה שהיא יודעת כמה זה קשה לו וגם היא אינה סולחת לעצמה, אך תמשיך לעשות את כל "המאוס והדרוש", כי רק כך "ניתן להשיג משהו מגויים שאתה ואני יודעים מה יחסם אלינו גם כשאנחנו מצליחים להכתיש את זה מעצמנו". אמרה שמפליא כמה הבטחה של אשה יהודיה מגרה אותם: "מאמינים באמת שעם יהודיה זה יהיה לגמרי אחרת".

לו היה זה תלוי בה — היו כל היהודים מתבוללים, ו"אפשר היה להצטרף בגלוי לאנטישמים ולהגשים בכך את המאוויים הכמוסים שלנו", אבל כל עוד הדבר אינו אפשרי, תעשה אניטה הכול כדי להכניע אנטישמים מתחפשים או גלויים בכל האמצעים שעומדים לרשותה עדיין, בייחוד כשמדובר בגורל יצירתו של עמנואל.

את הדברים כיוונה כביכול לתיאה, מדברת בחומרה מעושה, מתחייכת מדי

פעם בעיניה; גאה על אהובה שנשאר נאמן לה ארבע-עשרה שנה, כפי שתיאה יכולה לראות במרעיניה ברגע זה, כמו בכל שבוע, וזה על אף האזהרות שהזהירה אותה כל השנים הללו מפני האכזבה שתבוא פתאום כשעמנאל ייעלם ולא ישוב.

ישבו שלושתם בחדר-האורחים הקטן של תיאה, המתכוננת לצאת לחנות הסריגים החדשה שקנתה לעצמה בסמטת מייברג המסתעפת מרחוב הלוי. בשלווה, שלא היה בה רמז על מה שיתחולל כאן כשתיאה תצא בעוד דקות מספר ואניטה תחל בטקס האיומים, שבו היא כופה עליו כביכול כניעה לרצונה, כאילו הוא מציית מפתח: העונשים המכאיבים, כאילו אינו רוצה להתענות בידיה עד שהוא נאלץ להביאה בעקשות חבוקה, לוקה ונושק ערייתה, כמו בפעם הראשונה בחדרו. רק אז נתרככה והיתה מפצה ומענגת אותו עד שדעתו מסתתרת, וכשמתעורר — תוהה בפתיעה על המשחק המטורף של עילוסים, המציגים מדי שבוע מחזה המאהב הכנוע לגברתו, עד היותו מעורטל מרוחו, נחשק ומעונה ורוצה בכל מאורו לרצותה, לגרום לה לנהוג בניגוד לרצונו.

"האדם הוא החיה היחידה ביקום שאינה מסתפקת כסיפוק, הכמהה תמיד לתשוקה, מבקשת להשתחרר מרודנות הרצון".

זה זמן רב הפסיק עמנאל להתבייש בפני עצמו מתענוג ההשפלה וביטול רצונו מפני רצונה. היו אלה רגעים של שחרור ממצפון ודעת, שבהם גירש הפחד את שרידי החרדה מפני הבלתי-ידוע. לא היתה אשה שירצה את הכמיהה הזו שלו כפי שירצה אותה אניטה. הגשימה הזיתיו שנהזו כמו בתנאי שלא תגשמה לעולם. בזכותה היה חי את "חיינו המקבילים" במלואם, בשגרת הציפייה שהיתה מוגשמת מדי שבוע ב"חגי הסטייה החריגה והאסורה כדיבור".

עד שפגש באניטה לא האמין כי נשים רוצות בגופו. ידע כי הוא רך ונחפו וחושש תמיד מכשלונו. רצו בו רק בגלל המעלות התרומיות של רוחו ותבונתו, שהסיקו מדברנותו המופלגת, שבה לכסות על חולשותיו. אפילו בנעמי חשד כי הצליחה להסתיר מעצמה אכזבתה מגבריותו, מרוב אהבה לנפשו.

באחד החדרים הזנוחים כתודעתו של עמנאל לעג מישהו ליוהרה של העניו הידוע, החושש כי הוא רצוי לנשים רק בגלל האתגן הרוחני שהוא מסוגל לשלם להן: הלעג לא הקטין את המצוקה שנבעה מביטחון עצמי מופרז בפקחותו — מתבייש בו ולא יכול לערערו. עמנאל פשוט לא הכיר איש בעולם שהיה פיקח ממנו, אולי פרט לאביו, שסבל לדעתו מאותה ברכת מארה עצמה.

העניין שגילתה אניטה בסרטו והתמכרותה להבטחת ההפקה הפכו אפילו את אניטה חשודה, שהערכתה גדולה מתשוקתה. הלך והתקרב לרירתה של תיאה, כבר ראה חלונותיה הניבטים אל מול פארק מונסו. בכל שבוע החלה להופיע בו תסמונת התשוקה — צפויה כרפלקס מותנה, מעליבה בגלל האוטומטיות שבה נענה גופו, עם התקרב מועד הפגישה, כשעה שראה את הבניין שבו זה עומד לקרות. הציץ בשעונו, האט צעדיו, נזהר מלהקדים, מרגיש את הריקות בחזהו, מוצקה המקדמת את החרווה המובטחת, "כמו לב שפחד ורחב".

לאניטה היה כפתח לדירתה של חברתה, אך תיאה חיכתה להם תמיד בשעה היעודה, שמחה לארח אותם "רחוק מכיכר העיר", כפי שכנינתה את הסלון של אניטה. כיוון שנשתבשו הזמנים, חשש כי הדירה תהיה סגורה ויהיה עליו לחכות בחדר-המדרגות, לפגוש את עיני השוער במדים, שעמד תמיד מאחורי דלפק הדואר של דיירי בית-הדירות המפואר. השוער היה מברך את עמנואל במנור-ראש דיסקרטי, האמור להתעלם מכל ידיעה על מטרת בואו לכאן בכל שבוע. לא יכול היה לדעת על חוסר-התלות המוחלטת של עמנואל, שהקפיד לשלם לאניטה שכר-דירה חודשי, שהחזיר לה כל החוב שהצטבר, לפי חשבונו, בשנות מגוריו הראשונות בביתה. אניטה חשבה את זה לקטנוניות מגוחכות, אך עמנואל לא ויתר, אף שולזל כמוה בשיקולים של כבוד. על אף כמיהתו להשפלה במעשה האהבה, סירב לכל מה שעשוי להיראות כתמורה כספית. היה מוכן רק לשלמה, לא לקבלה.

כשתיאה פתחה לו את דלת הכניסה למסדרון המוביל לסלון הקטן, שמע את קולה של אניטה, שהמשיכה בסיפורה על פגישתה עם ביאנשון בעוד פחות משלוש שעות. כשלחצה ידו בחום בשתי ידיה, לחשה תיאה ברכות, לא להפריע לאניטה, שהמשיכה לדבר גם כשעמנואל נכנס, כשתיאה משלבת זרועה השמנה בזרועו ומציעה אותו לאניטה, "נוהגת כמדאם", כפי שאמרה לו פעם בהיותם לזכרם.

כשישבה בכורסתה מזוגה גם לו קפה, כנתת, פורסת באטיות עוגה בצלחת שבמרכזו שולחן-האורחים הנמוך המפרידו מאניטה, כאילו לא שמעה את סיפורה, כאילו אינה יודעת שהיא ממהרת היום ורוצה כי תיאה תרמוז ותלך מוקדם יותר, שותה את ספל הקפה השני שלה במתינות מרגישה, שומרת על מסורת, שואלת אם גם דוריאס יהיה בפגישה, מתברחת על רמזי טוקול ביחס לסיכויי התייחדותה עם הנזיר, מבלי שפניה יגלו אף במשהו את מודעותה לחוסר-הסבלנות של חברתה. עמנואל ישב על הספה מול שתי הנשים הלבושות בקפידה בחליפות כהות ומחויטות, עסקיות ונשיות כאחד. כשסיימה תיאה את ספל הקפה השני, קמה בחיפזון, כאילו נזכרה בדבר, אמרה כי עליה למהר היום לחנות, איחלה להם כל טוב כבכל שבוע, והחלה ללכת לקראת דלת הדירה, כשאניטה מלווה אותה כדי לנעול אחריה את הדלת בשרשרת.

כשחזרה מליווי חברתה החלה מיד בהסרת צמיד השעון המשובץ מידה, מניחה אותו על ארזיה-הקרמיקה הכחולים שבמסגרת-עץ-המהגוני של השולחן, אומרת כי הוא יודע כמה היא שונאת שצריכים להסתכל בשעון, אך איך בררה, בהתחשב בצפיפות המכונניות הממלאות בשעה הזאת את הרחובות שבין פארק מונסו לרחוב ויסקונטי, הנמצא מן העבר השני של הסינה. הביעה צערה על החיפזון בקול מריר מאיפוק, שהאידוניה התכוונה למתן אותו, כדי לא לעורר רושם של נאב. מסירה את מקטרוני חליפתה ותולה אותו, כמו את כל בגדיה, בזהירות רבה על מסעד הכיסא שליד החלון, נראית על רקע העצים הגבוהים שמעברו

השני, מספרת. על השבוע הנורא שעבר עליה, כמו נכחר במיוחד להיות הגדוש בכל השבועות של השנה, ודווקא בו נאלצה, בגללו, לשנות את לוח-הזמנים הצפוף של הישיבות והפגישות — עד שלא נותר אלא רווח הזמן הצר הזה "כאילו אנחנו אמריקנים שאיבדו את הזמן, ובמקום ארוחה אוכלים רק סנדוויץ, וגם זה בחטיפה, בעמידה, כמו משתתפים בהתחרות".

תמיד נכשלו נסיונותיה של אניטה למטפורות הומוריסטיות על חייה. עמנואל נהנה מהעקביות שבה חזרה וניסתה להמציא חדשות, כשם שנהנה מהעניינות והדייק שבה נהגה בהסרתו ותלייתו של כל פריט מבגריה, האלגנטיים והצנועים, שבחרה במיוחד לקראת הפגישה עם הגזיר. דבריה לא הפריעו לריכוז ולשיטתיות שבה קיפלה, החליקה ותלתה את תולצת-המשי עם הקפלים והלולאות הרבות, מתמסרת את-ר-כך לפעולות ההכנה שעליה לסיימן לפני שיתחילו בעיסוק, אשר לשמו באו לכאן. הוזה את שולחן-הקרמיקה מהספה, עוזרת לו בפתחתה והפיכתה למיטה זוגית, פורשת עליה את השמיכה השעירה מצמר לאמה ארגנטיני, שהוציאה מהמגרה שלהם שבתחתית ארון-הספרים שבסלון, כשהיא לבושה רק בתחתונית-משי קצרה שכיסתה וגילתה את הביריות, אשר סירבה להיפרד מהן על אף שינויי האופנה — "אחד השרידים לארוטיות שבגירוי אשר עברה ובטלה מן העולם". אניטה לא סלחה לעולם על הוויתור הזה.

בכל אותה עת דיברה אניטה על דברים שלא היה להם דבר עם גופה המתערטל לעיניו. שאלה על פגישתו עם גוטפריד, אם נאמר על-ידי משהו העשוי להיות חשוב להם במשאו-המתן עם ויניגר, רצתה לדעת אם סיפר לגוטפריד על הסיכוי להשיג את דוריאס, אם ביאנשון יסכים שמדורו ישתתף בקופרודוקציה, אם לדעתו הוא די לא יהודי ולא אינטרסנט בשבילו. ובעודה שואלת החלה להלך על עקביה הגבוהים לחדר-האמבטיה של תיאה, שהיה בקצהו השני של הפרוזדור. על עמנואל היה להכין עצמו לשובה. הציפייה והמוכנות היו חלק משגרת הפחד והציות שנראו עוד מטורפים יותר כשנשארו לבדו, מקשיב לצעדיה הקרבים.

כשפקח את עיניו מתנומת-רגע שאחרי ביאתו, היו פניה קרובות לפניו, גופו היה מכוסה בשמיכה השעירה, נוגעת בעירומו. אניטה התרוממה על הכר, שעונה אל מרפקה, מעשנת, מביטה בו בפנים שלוות, כמו ללא זכרון הרגעים שעברו עליהם זה עתה. ארשת פניה לא הסתירה מחשבות. ידע כי נותרה רק מחצית שעה עד שתלך. הכאב והעייפות והרפיון והאושר רצו להמשיך את השתיקה.

ידע כי אניטה אינה מכירה במציאותו של חטא — רק בעברות שמותר או אסור לעבור אותן. מה שהיתה מוכנה לעשותו למענו עם דוריאס או ביאנשון היה בבחינת עברה אסורה, שלא תהסס לעבור אותה אם יהיה צורך בכך. אמרה לו כי הייאוש שראתה בפניו בלילה, שבו סוקול הודיע לו על הסיכוי לביטול

ההפקה — הוא בכחינת כאב אסור לרעתה. כל הכאבים האחרים, כל עוד הם בגופו — מותרים.

“רק לא יאוש. הצרה עם גברים, שבטחונם העצמי מתמוטט בבת־אחת כשמשוהו מתנפץ להם. נשים, כמו יהודים גלותיים, יודעות להתחיל תמיד מחדש — ואילו גברים, כמו גויים וישראלים, מתמוטטים ושוקעים מיד בדיכאון, כמו חברה בפירוק”.

בעצם היתה צריכה להצטער על שהסכימה לפגישה החטופה שלהם היום, אבל אינה מצטערת, כפי שהוא יודע, אף שדחתה בגללה שתי פגישות שיכלו לפתוח אלטרנטיבות נוספות. לזו של דוריאס וביאנשון, כמובן שתספר לו עליהם, אחרי המעשה, אם יהיה מעשה בכלל, האיש היחיד בעולם שהיא מספרת לו כל מה שהוא רוצה לדעת, אחרי המעשה.

יודה ליטפה שער ראשו, מגלה מצחו, משתהה כבאקראי על פניו: בידה השנייה החזירה את הסיגריה לפיה, אמרה:

“אולי מפני שאתה היחיד ששואל רק מתוך סקרנות, לא מתוך עניין או קנאה, נכון?”

הטלפון שעל שולחן־העץ העגול והגבוה, שליד הספה, נצטלצל. ידה הניחה את הסיגריה במאפרה, הרימה את השפופרת וקירבה אותה אל פניה שעל הכר לידו, קולה חזר ללבוש את הפומביות המחויכת שבו דיברה אל העולם, מתרומם מעט בטופם של משפטים, מבטא את המלים על כל הברותיהן בבהירות מוגזמת, קול המתעלם מהליטוף שידה הפנויה ליטפה עתה את עירומו מתחת לשמיכה, משתעשעת בעורו.

הצטדקה בשמה של תיארה שהיתה צריכה לחזור לפתע לחנות, נשבעה בשם חברתה כי גם היא מצטערת, אבל לא היתה לה דרך להודיע לו על הדחייה של פגישתם, הקשיבה הרכה שנית, אמרה שהיא מודה לו מאוד על המחמאה, ובאמת מדהים כמה אפשר ללמוד מקולו של אדם על מראהו, ובהזדמנות תשמת גם היא לפגוש אותו, ופניה חייכו כדי שישמע את חיוכה, מתעלמת גם ממגע ידו של עמנואל המנסה להוציא אותה משלוותה המרגיזה, מלטף ירכיה בין הברירות, פוגש את מבטה שהופנה אל שלו בעודה ממשיכה לדבר אל האפרכסת, מסבירה כי יבוא לשווא: כיוון שאיש לא יהיה עכשיו בבית, נשארה כאן רק לפי בקשתה של תיארה שלא רצתה כי יחשוב שהיא שכחה שנדברו, היא יודעת שיבין, אולי בפעם אחרת, עכשיו היא חייבת להפסיק, היא ממהרת מאוד.

כשהניחה את הטלפון מיהרה להביט בשעונה, אמרה לעמנואל שיש לו מזל שמאוחר כל־כך, מיהרה לצאת מהמיטה, חוזרת פתאום ומנסקת אותו על פיו, כפופה מעליו בחיוך של צער, בכנות נדירה, מבקשת שיסדר את החדר לפני שייצא, יחזיר את הספה למקומה, מתרחקת אל חדר־הרחצה הרחוק, אומרת מכלי להפנות את ראשה שהיא באמת מצטערת שלא תוכל להישאר אתו עכשיו, יותר ממה שהוא יכול לתאר לעצמו, והדלת נסגרה מאחוריה.

כמו תמיד תפשו הזכרונות את מקום ההזיות. בשעות הראשונות אחרי שהיה עם אניטה היה כבוי ויודע כי לא ייתכן כי כל זה אירע באמת ויחזור כך בדיוק, כשהוא בא אליה בכוח מתוך הכאב, דורס את רודנותה בחדווה כמוסה של נקמה, על שהתגשם רצונו לשלילה מיוחדת של עצמאותו בחסד של עינוי מאוהה. האם היה משהו משותף בין רגע זה של היעלמו מעצמו בתענוג לבין התשוקה לאכזר עצמיתו בציות של התמסרות מוחלטת לשלה?

אניטה הרתה בפניו כי הצליח לשעבדה להתמכרות, שלא ידעה אותה מעודה, מאבדת חירותה בצפייה לפגישות עמו, לרצון לענותו עד בכי, שטופה בהזיות שלמדה להזות באכזריות שלא יכלה לשער כי היא מסוגלת לה. כשהחלה לעשן, אמרה שיש לה זמן רק לסיגריה אחת, עליה לדייק לפגישה עם ביאגשון.

"ואגב, מה שלום נעמי? נדמה לי שראיתי אותה יוצאת מהבניין שלנו לפני ימים מספר, בבוקר נשכח, או שאני טועה?"

אמר שלא ייתכן שנדמה לה, היא פשוט ראתה אותה שלשום, יוצאת לרחוב בשעה שמונה בערך, אם אינו טועה. מה היא רוצה שישפר לה על זה? היה מגוחך להצטדק. אמרה שזה מגוחך לחשוך בה שהיא מקנאה לו. לקנאה, אפילו היתה כזאת, אין כל חשיבות כמו לכל הרגשות שאין להם ביטוי במעשים, אי-אפשר אפילו להיות בטוחה שהם קיימים בכלל.

כשחזרה מחדר-הרחצה והסתרקה, ראה את שרירי גבה מתמתחים מתחת לבד הדק של חולצתה, מול ראי-הקריסטל הארוך, במסגרת-העץ המגולפת, שהיתה קבועה בסלון של תיאור על-ידי האח, מול הספה שעליה שכב עדיין עמנואל, יודע שאניטה מאמינה רק במעשים. הביטה בו משתקף בראי שלה, שאלה אם הוא כועס על ששאלה על נעמי. היא מצטערת, כמובן, איננה יודעת איך זה קרה לה. אולי זה בכלל לא קנאה, אולי באמת רצתה לדעת מה שלומה? עדיין עובדת בשירות הממשלה הישראלית בפריס? פגשה אותה לפני ימים מספר בכנס של עסקניות יהודיות למען ילדים באתיופיה, לא ידעה שממשלת ישראל מתעניינת בדברים כאלה. המשיכה להכריש בכוח את שערה. גווה, הנאבק על תמירותו בשיעורי התעמלות רבים, היה מוצק — מבקש לגרותו מחדש, כמו בסופה של כל פגישה, מכינה עצמה לפרידה כמו לפגישה חדשה.

עמנואל אמר שנעמי כבר אינה עובדת בשירות המודיעין, שביקרה בכנס כעיתונאית של עיתון נשים מאמריקה, כי באה לפריס רק לימים מספר, כי לאניטה אין מה לדאוג, ואילו היה — היה אומר לה.

אניטה הבטיחה לו שלא עלה על דעתה לדאוג, שהיא יודעת שאין לה זכות לדאוג דאגות כאלה, ודאי לא בגלל נעמי. לאמיתו של דבר היא מחבבת אותה, אף שלא הזדמן לה להכיר אותה, לדעתה היא עושה רושם של אשה שאינה רק יפה אלא גם נבונה, אם כי למרבית הצער אין היא מטפלת בעצמה כראוי לאשה בגיל הזה. "מצד שני, אולי זה מה שהופך אותה סימפטיית כל-

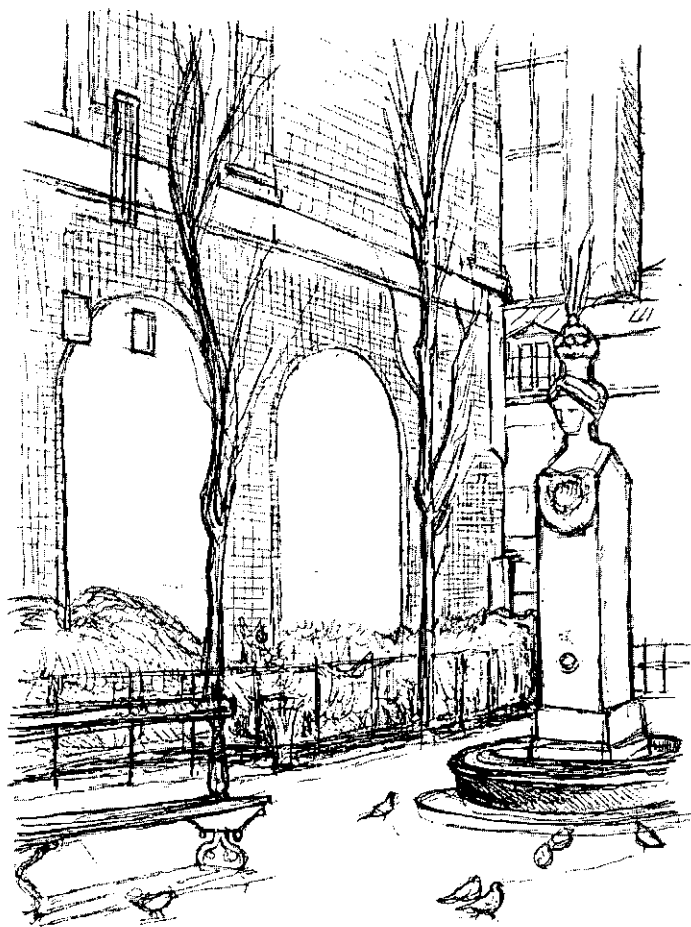
כך — הטבעיות. אתה לא תאמין, ואולי גם אני, אבל אני באמת מצטערת שלא היתה לנו הזדמנות להכיר זו את זו במשך כל השנים האלה.”

ההברשה העיקשת, שנמשכה כל אותה עת, נסתיימה. המברשת, העשויה חוטי־מתכת תקועים בכרית גומי אדומה, הוכנסה לארנק הקרוקודיל הגדול שעמד פתוח על השולחן שלידיה. אניטה הוציאה ממנו יומן כרוך בעור מבריק, רשמה בו באותיות קטנות, החזירה את היומן לארנקה, חזרה והביטה בעמנואל, שאלה אם הוא עדיין כועס עליה או אפשר כבר לדבר על משהו אחר, רוצה כי יטלפן לה בעוד כארבע שעות. ייתכן שאחרי הפגישה עם ביאנשון יהיה צורך לעשות עוד משהו דחוף לפני החתימה עם דוריאס. היתה רוצה להתחם אותו על ההסכם עוד השבוע. העורך־דין שרייס השיג כבר הכין טיוטה להסכם בין דוריאס לסוקול. אחרי ביאנשון יהיה עליה להתעכב במוסך, “משהו כבר חורק במעצורים של המכונית החדשה שלי”, אך בעוד ארבע שעות כבר ודאי תהיה בבית, יש לה אורחים לארוחת־ערב.

כשדיברה, הוציאה את שפופרת הליפסטיק השקוף וחזרה ומשחה בו את שפתייה, נגעה בבקבוק בושם זעיר בתנוכי אוזניה, טרקה מנעולו של הארנק הגדול, הביטה בעמנואל במבט של תמיהה, חזרת ומחקה אותו, מכינה פניה למשימות החוץ שלהם, אומרת שלא ייקח ברצינות אי־נעימויות כאלה, שילמד ממנה, כבר ראה אותה לוקחת משהו ברצינות?

וכבר היתה בדרכה לדלת היציאה של הדירה, מזכירה לו כי מוטב שישתהה כאן לפחות מחצית שעה לפני שייצא, כך היא נוהגת לעשות כשהוא יוצא ראשון. אף פעם לא יצאו יחד מהבניין. אניטה לא רצתה להיות חייבת לשומר במדים, שהיה מציץ בעוכרה בדואר שבידו, פניו מוצלים במצחיית השרד, מכטו מנסה לפענח את היחסים בין אורחיה של הגברת רייס.

לפני שפתחה את דלת הדירה אמרה לו אניטה מרחוק, כי היא מקווה שבשבוע הבא לא תצטרך לסבול מהפתעות כאלה, הם בוודאי עוד יתראו לפני זה, אך היא תחכה לו כאן ביום רביעי, כרגיל. שמע את צרור המפתחות בידה, שמע אותה מסירה את שרשרת הנעילה של הדלת החיצונית, הזכירה לו כי אין צורך לנעול במפתח, רק לטרוק את הדלת, “כיוונתי את המנעול החכם”, ועמדה אולי לומר עוד מלים, אבל הדלת כבר היתה פתוחה למדרגות, והיא השתתקה, יצאה, סגרה אותה בזהירות.

לה

הדא-אס הרכה צייתה לאניטה, שמחה שסוקול הפתיע אותה במתנה הזאת, אם כי טעה ועדיין לא מלאו לה חמישים — אך אמר שהוא נוהג לפי הגיל הרשמי שלה ביום החתונה. אהבה לנהוג בדא-אס, להרגיש את הכוח הרב של המנוע, לשבת בנינוחות בריפוד הרך והקשוח כאחד, מחויצת מעצבותו של הרחוב, דוחה דאגות החניה למכונת הגדולה הזאת כשתגיע לסביבות ויסקונטי. אניטה התפעלה מעצמה על שאינה מאחרת אף פעם לפגישה. חישבה את פקקי התנועה המצפים לה בדרך המובילה מכאן עד האופרה וגשרי הלובר עד מגרש החניה של האקדמיה הצרפתית. שוב תנסה להחנות בו היום, בגלל

קרבתו לבית־המשרדים של דוריאס שהיו ממוקמים בבית פרטי עתיק, מוקף גינה וחומה, שייך למשפחת דוריאס מאז המאה השמונה־עשרה. הסביבה הזכירה לה תמיד את בית אמו של הצייר ברומן של בלזק על שני האחים. לא הצליחה להיזכר בשמו, לא זכרה שמות של ספרים, רק עלילות ואישים שנוצרו על־ידיהן, ועד לפני זמן קצר — את כל מספרי הטלפון של מכריה. בחודשים האחרונים החל כנראה הזיכרון להתרופף. היתה צריכה לרשום כל פגישה וכל מספר טלפון ביומן שלה, חוזר ורשום, וברגע שעלה על דעתה, אחר־כך היתה שוכחת אפילו מה רצתה לרשום. שמחה שהסגיליות החלה לטפס לעת עתה רק על זכרונה, לא על גופה, על־כל־פנים לא לדעת עמנואל, שהיה מאוהב בו יותר מבעבר. אם היה זה חלק מהפרברטיות שלו — יבורך אלוהי הפרברסיה.

הציצה בשעון המשובץ שבין שרול החליפה לבין הכפפה שהחזיקה בהגה הסיטרואן הגולש במורד, מקשיבה ללחש המנוע כחלל המרופד של המכונית, העלתה את שמשות חלונותיה בלחיצת כפתור לאטום את הרעש של החוץ. אהבה את רגישותו של ההגה שנוענה לכל מגע יד, כמו הרוושות וידית ההילוכים הדקיקה, מופעלים, כמו כל מגננוני המכונית הזאת, במערכת מתוחכמת שעליה קראה בעיון רב בחוברות של סיטרואן, בסלון ד'אוטומוביל בגרנד פאלה, שבו היתה מבקרת מדי שנה, מנסה לרמוז ולשכנע את סוקול לקנות לה את המכונית הזאת, גם אם היתה חייבת לשם כך לדחות קניית מכונית חדשה משנה לשנה ולהמשיך לנהוג בפיאט. סוקול הבטיח לה לקנותה ליום ההולדת החמישים שלה וכבר השלימה עם הציפייה עוד לשלוש שנים נוספות, אך לפני חודשיים, ערב יום־ההולדתה, הפתיע אותה סוקול כשבא לקחתה מועידת "אורט" העולמית במכונית החדשה הזאת, אמר שהתבלבל כנראה, חישב את גילה לפי מה שאמר לרב־חובל ביום חתונתם, ופינה לה את המקום ליד הנהג ונתן לה את צרור המפתחות החדש עם שמה חרוט על כל מפתח.

על אף אי־הסדרים שהכניס עמנואל לשבוע שלה, על אף עקשות תאוותיה שכפתה עליה לא לוותר על הפגישה עמו, קיוותה כי תעמוד בסדר־היום העטוק כתמיד. שמחה שהתעקשה לקיים את הפגישה, לא ידעה אם דחה אותה מיום רביעי בגלל גוטפריד או בגלל נעמי, לא ידעה אם נעמי ישנה כל לילה בדירתו, כפי שהיתה עושה אניטה לו היתה במקומה. כמעט שמחה על נסיונו להסתיר ממנה את ביקוריה של נעמי. כשראתה אותה פתאום בבוקר, יוצאת אל הרחוב הריק, מרימה עיניה אל חלונותיה, הכירה אותה מיד, אולי מפני שנפגשו יומיים קודם לכן בכינוס, לחצו ידיים, שאלה אותה כמה זמן תהיה בפריס, מהססת אם להזמין אותה לקבלת־הפנים ביום ראשון, אי־אפשר היה לדעת איך יגיב עמנואל.

פקק־התנועה, כמצופה, האט את מהלכה של הדא־אס באונויו אופרה. אנשים סיימו את הפסקות הצהריים שלהם, מיהרו לחזור למשרדים אחרי שעה קצרה של ארוחות־צהריים הגונות או טירוף תענוגות קצר כמו שלה. לא היה דבר בעולם שאהבה יותר מהתענוגות המטורפים שלה עם עמנואל. בין פגישה לפגישה זכרה

את כל הרגעים שלהם. לא היה דבר בעולם שהבינה פחות מהעונג שבגירוי וכמשחקי האיום, שאינם מערפלים את הדעת ומעלים את עוצמת התשוקה הגואה בה עד שלכה ממהיר קצבו כבהלה. ניסתה להיזכר בצליל הקול שבו דיברה אל עמנואל ברגעים הראשונים של משחקי הטקס. בכל פעם הופתעה כי היא מסוגלת לעשות את זה, כי הוא מציית לה, כי שניהם רוצים ברגעים ההם כי תרדה בו. אמר לה שבעברית אומרים "אסיך תודה", אמר שאינו יודע ביטוי מדויק יותר למה שקורה לו ברגעים הנוראים והמפחידים האלה. גם לה.

ניסתה להרגיע פניה בהרפיה המתחילה מהמצח, מותחת את עור הפנים לעבר העורף, כמו בכל פעם שהרגישה במשהו העוכר שלוותה, עוד טרם ירעה מהו, ירעה בשורתו ככאב ראש וזחל, כמו עכשיו, מרקותיה אל קודקודה. הרפיית שרירי פניה היו להעויה שרק דומה לחיוך — מאבק נואש במיגרנה שהחלה משום־מה ברגע זה.

ידעה, כמובן, מראש כי אסור לה לשאול על נעמי. כאב־הראש הלך והתעצם, בגלים, במעלה הקרקפת. החיוך המאולץ של פניה כבר לא עזר, רק הבטיח לה כי תעמוד גם בזה. לפחות עד תום הפגישה עם ביאנשון תוכל להמשיך להעמיד פנים כי דבר אינו כואב לה. הכול היה כדאי כל עוד נשאר עמנואל בחייה, המתמצים בעינוג החריף שהיא זוכה לו בהרגישה את התרגשותו בגללה, כשהיא מניחה לו לנקום בה בכואו, והוא מתעקש ואינו מניח לה עד בואה. איש מכל מאהביה לא ניחן באורך־הרוח של עמנואל כשהיה מתמסר להביאה עד אורגוס. מעולם לא רימתה אותו. היה מתעקש וממשיך גם כשהיא עצמה כבר לא האמינה כי הפעם זה יבוא.

איך לא לקנא בנעמי? גם בשערותיה של נעמי כבר היתה שיבה. בכדידותה הזכירה לאניטה את נצחונה שלה על גילה. אך עמנואל אהב אותה. מתמיד. כשנפגשה עם עמנואל, ידעה אניטה כי זו הרפתקה זמנית, כי עמנואל יפסיק את היחסים ביניהם כעבור שבועות מספר, ימצא חדר במעונות הסטודנטים בסיקָה אוניברסיטָה, אם כי לא היה שם ביתן ישראלי. כשמלאו לה ארבעים וחמש שנים, זכרה כיצד פחדה מהגיל הזה, כשהיחסים עם עמנואל כבר נמשכו מספר שנים אך היא עוד היתה "בשנות השלושים שלה, באמת". נדמה היה ששנות הארבעים הם הגבול הסופי לנשיותה, או לפחות לכוח המשיכה שלה. ידעה כי איש לא ירצה בה, ובייחוד לא צעיר כעמנואל. שלוש מחברותיה כבר עברו מתיחות לסילוק הקמטים מהצוואר והפנים. אניטה דחתה את הניתוח מדי שנה לשנה נוספת. אולי כשעמנואל יהיה בישראל. לא ייתכן כי הקמטים לא ידווחים אותו, כמו שעד השיבה הבודד שהבחינה בערוותה הבוקר. בראי הטלסקופי של הדא־אס היה נתון ראי קטן יותר, ראתה בו את הצווארון הגבוה של חולצת־המשי שלה שכיסה את קמטי הצוואר, רכוס בסיכת־כסף עם פנינה בודדת במרכזה.

היתה לה ארשת מופתעת כביכול, שבה ענתה על המבטים שהמשיכה לפגוש

במראות המכוננית שלה כל פעם שנסעה כך בפקקי-התנועה הארוכים של הרחובות שהובילו מהאופרה. איש מהמבטים בחליפה ובחולצת-המשי ובפינה וברא-אס לא חושד כי היא חנה'לה משייליקובה, ליד ריגה — כפר שהיה בבחינת פרוור של עיירה יהודית זעירה, שבה התעשר אביה מזכיון-הכוהל שלו והוגלה בגללו בעת הפלישה הרוסית, כשאניטה כבר לא יכלה לחזור הביתה. ייתכן שגם הנהגים שמימינה ומשמאלה, המנסים למשוך עיניה במבטיהם, תוהים אם וכמה היא קרובה לגיל חמישים. כשהמבטים היו נפגשים במקרה, ואניטה היתה עונה להם בחיוך נבוך כביכול אל המראה שלה, לא עלה על דעתם כי היא עסוקה בחישובי קץ היחסים שלה עם מאהבה הצעיר, היו מתפלאים אולי שהוא עדיין שלה. בזמן האחרון החלו לעלות בה מלים פרוצות באידיש בכל זיכרון של מעשים שעשה בה עמנואל. אף פעם לא אמרה אותן בקול רם בהיותם במיטה. כששכבה עם רופא-השיניים שלה בריגה, דיברו רק לטבית, אולי לא ידע בכלל שהיא יהודיה. בוויילנה ידעו מאהביה אפילו צרפתית. אבל סוקול דיבר אליה במיטה רק אידיש. נהגים היו מפנים פניהם אל חלונה כשטור המכונניות שלהם היה מתקדם פתאום ועובר על פניה, פנים של נהג חדש היו מופיעים לצדה, מביט בה כסקרנות או בשיעמום או כתמיהה — איש מהם לא ידע מה שידע גופה על עצמה.

שערותיה האדמוניות היו סרוקות כמעט אלה-הגרסון, וצדעיה היו גלויים וגבוהים כמצחה. "צדעים סלביים", אומרת תיא. "צדעים נורדיים", אומרת לעצמה אניטה, כשהיא מעסה ומושחת את פניה בבוקר השכם, במשך שעה כמעט, בכל בוקר, ליד חלון חדר-הרחצה האישי הפונה לרחוב ולאמבר, שאיש כמעט אינו נראה בו בשעה הזאת, פרט לדוור הכושי או לאשה בת הארבעים ושתיים, הבורחת מדירתו של עמנואל בטרם תתעורר אניטה.

ממבטיו העקשניים של נהג הסימקה מימין נמלטה אניטה כשהתחדשה פתאום התנועה בטור שלה, ומכונניתה התרוממה על קפיציה האחוריים, כתנועה מהנה כמו נדננת ילדים, כשהיא חוצה במהירות את רחוב קזנובה, חוזרת ומאיטה, חוזרת ומתסרת לעינוג החושי שבדמיונה, כמו למגע המשי של חולצתה בעורה הסרוט. רק לפני שבוע קנתה את החולצה החדשה הזאת בסמטה היוצאת מרחוב קזנובה, אצל החייט הסודי שלה. תיא היתה היחידה מכל מכרותיה שידעה את הכתובת הסודית של בית-המלאכה שלו, מוסתר בקומה שמעל חנות החולצות והבגדים התחתונים, שנוהלה על-ידי אהובו, שעמו גר זה שנים רבות.

היתה זו אחת מהתגיגות הפרטיות שחגגה לעצמה כפיצוי על נישואי-התמיד שלה לסוקול. פייר היה חייט לנשים ולגברים ואהב להחמיא לגופה של אניטה, כשהיה מודד עליה את החולצות והשמלות והמכנסים שתפר למענה. היה מהלל את אמנות האיפור שלה, את תסרוקתה, את תמירותה, אפילו את המהגה הסלבי לצרפתית שלה, "המעניק לדיכורה ייחוד אצילי — כפי שצריכים להיות בגדיה". לדעתו של פייר, רק נשים וולגריות, כמו הנשים היהודיות העשירות שהיו בין

הקליינטיות הטובות ביותר של אהובו בקומת הקרקע, יכלו להסתפק באלגנטיות כביכול של מוצרי תעשיית פֶּרְט־א־פּוּרְטָה, "בתנאי שהן קונות אותן בבזוטיקים אקסקלוסיביים כדי שיהיו יקרים במידה מספקת". לעומתן ניחנה אניטה, לדעתו, בחוש שישי לשיק "שכמעט אף אשה לא ניחנה בו — רק גברים, על-כן רק יצירותיהם של מעצבי אופנה שהם גברים, וכעיקר משלנו, יכולות להיחשב ליצירות של ממש". גברים "משלנו" היו בני הקהילה ההומוסקסואלית האצילה של פריס, שפייר היה גאה להשתייך אליה. ואם כי כמה ממכריו הטובים ביותר היו מחוצה לה — לא יכול היה להימנע מהשתתפות בצערם. "רק גברים, היכולים לדאות אשה כאופן אובייקטיבי, מבחינים בכל הבליטות הבעייתיות שנתן לה אלוהים כאתגר לאמן־אופנה".

הכירו שנים רבות, ואניטה לא יכלה לספר לו כי היא יהודיה מבלי להכירו. היתה מתפעלת מכל ביקור שלה באטלייה המצופה קטיפה לבנה והמגוון הבלתי־נדלה של חידושי המחמאות, שהיה מרעיף עליה. בכל ביקור. מדי פעם היה חוזר למשחקי הניחוש על מוצאה ובעלה, וחוזר ומשביע אותה שלא תענה עד שייגיע בכוח תבונתו שלו לניחוש הנכון. לדעתו התקרב מאוד לניחוש הזה, כשמיקם אותה באריסטוקרטיה הרוסית או הפולנית, אשר "נשיהן ממוגות דיסקרטיות והפגנתיות" שהיא לדעת פייר סוד האלגנטיות, "מושג שהוא מנוגד ליופי הטבעי, כמו שהסגנון שונה מהצורות מעוררות הרחמים שבהן עיצב הטבע את רוב יצוריו".

היה מציע דעותיו תוך עבודות מדידה ותיקון, מסיר שמלתה וחוזר ומלבישה באדישות של רופא ובקול של מומחה, כמו אינו מודע כלל להנאה שהוא גורם לה, וכאילו לא חשד מעולם שהיא אחת הנשים היהודיות העשירות. לפייר לא היו משפטים קדומים. הם היו, לדעתו, חלק מתרבות הוולגריות שנפשו סלדה ממנה על כל צורותיה. סיפר לאניטה על קנאת אהובו בכל פעם שקליינט זכרי מבקר אצלו, על משפחתו הגרה ליד ארל "ואינה סולחת לי על חיי". הוריו מסרבים לקבל ממנו עזרה כספית, אף שהמשק שלהם כמעט הרוס ואין מי שיעזור להם בעיבודו מאז שאהובו לקח אותו. משם לפני שתיים־עשרה שנה.

גם לדעת אניטה היתה היא אחת הנשים הדיסקרטיות שהכירה, הן בלבוש ובאיפור והן בחייה, עד שאפילו עמנואל לא ידע עליה ועל שניאור. דבר עד לפני שנה ומשהו. אפילו לתיאה לא סיפרה פרטים והסתפקה ברמזים, כשדיברו על מה שבני־אדם מסוגלים לו במעשי אהבה שלהם, אם כי ודאי היה לה שתיאה מנחשת ומציצה מדי פעם במגרה שלהם בארונה ומשערת למה משמשים הדברים שהיא רואה.

זכרונות מפורטים של המעשים המתמיהים והאכזריים שקנו לעצמם לאחרונה היו מתחלפים בה בזכרון־העדנה, במגע ידיה בראשו האוהב, כרגעים הרומים לאיבוד ההכרה מרוב טוב. בכל השנים הללו לא אמרו זה לזה מלות אהבה.

בשהתחלפו שוב האורות, לחצה על דושת הרלק, ומכוניתה עברה מתחת לקשת השער הצפוני של חצר הלובר, משייטת ברכות לתוך המלכותיות המרווחת של מלך השמש. העיר הזאת היתה עכשיו שלה, על אף כל הערותיו של החייט על הגשים היהודיות העשירות. היתה עוברת בחצר הלובר כמה פעמים בשבוע, כמו בדרך-אגב:

אחת מחצרות העיר שלה. מימינה נראו גני הטילורי, שהיו רק אגדה כשקראה עליהם בספרי הגימנסיה בוולגה. עכשיו הכירה אותם כגינות נוי מרובעות ומשעממות עם פסלים, שלא התביישו להיות יפים כמו הגשים העירומות ששימשו להם מודלים, לפני שהאמנות השתגעה אפילו בעיר הזאת. את האובליסק שנפוליאון הביא לעירה היתה רואה לרגע בעוכרה כמהירות ליד שער הניצחון הקטן, כאילו היה זה רק אחד מסימני-הדרך המבשרים את התקרבה למשרדו של ביאנשון. עכשיו היה עליה לעמוד בתור כשיירה הקטנה שנעצרה בחצר הלובר, ליד מעבר החציה המיועד לזורים היוצאים מן המוזיאון או באים אליו, שמתה שאינה תיירת בעיר הזאת, יודעת כי מבטיהם מקנאים במספר הצרפתי שעל מכוניתה. שוב הביטה בשעון בתקווה כי גם הפעם לא תאחר לפגישה.

לעגה לעצמה על חפזון-התמיד, על הגודש המופרז של עיטוקים הממלאים את ימיה, על שתמיד קיוותה להיות רק אשת פנאי של בעל עשיר, שאין לה דבר בעולמה פרט להנאה מהרגעים העוברים ומהגברים שנוצרו כדי שיוכלו להעריך ולחזר ולענג ולשעשע ולהתאכזב, כשהיא דוחה אותם כגלל אהובה זה ארבע-עשרה שנה.

גרץ וסוקול היו הגברים היחידים שלא היו זקוקים לה מעולם. את גרץ הכירה כשהיתה מארחת מטעם המפלגה בכנס "המדענים המתקדמים למען השלום", שהתקיים כאן לפני עשרים שנה. לולא גרץ היתה אניטה משתחררת כבר אז מתפקידיה כמארחת עשירה, המסייעת בידי בעלה באירוח אורחים סובייטים, ומלווה מדי פעם טיולים של קליינטים שלו לארץ-ישראל כדי שתוכל להיפגש עם שניאור. סוקול הצליח לשמור על מעמדו במפלגה ובסקציה היהודית במידה רבה הודות לכשרונה של אניטה להפוך את ביתה למרכז חברתי, שהכול רצו להגיע אליו, ולמלא תמיד תפקידי התנדבות ואירוח, שאחרות לא היו מסוגלות למלא אותם. מעמדו התעורר במידה מסוימת כשהביע בפומבי ספקות ביחס לתבונה שבסיפוח האזורים המזרחיים של פולגיה לרוסיה, והיו שראו בכך רמז להרהרויו אחרי חוזה סטלין-היטלר, שהבטיח הסדר בין שתי המעצמות, הסדר שרק אחת מהן זכתה בהתגשמותו אחרי המלחמה בזכות בעלות-הברית. קשה להאמין כי סוקול לא היה מודע לסיכונים ולחשדות שעורר בוועד המרכזי, וייתכן כי זו הסיבה שפעולתו נשארה תמיד בתחום הסקציה היהודית, פרט לתקופה הקצרה שבה פעל מטעם המפלגה ב"ארגוני התרבות והפנאי לעם", שמומנו על-ידי הממשלה. ועסקו בתיירות חינוכית, וסייעו לסוקול לבסס את עסקיו. גם את הפסקת עבודתו בארגון זה הסבירה אניטה בקבלת-הפנים שסוקול ערך מטעמו

לבמאי יהודי למחצה, שעבד עם ברכט וכרח מברלין בעת דיכוי מרד הפועלים על-ידי הצבא האדום. הוא היה נשוי לצ'כית מהסודטים, אשה יפה וצעירה, האשה היחידה שאניטה חשדה בה ששכבה עם סוקול ועוררה את קנאתה בניגוד לכל היגיון.

התאהבותה בגרץ והפגישות הסודיות שלה עמו בביקורו הראשון בפריס, כשנכנסה ממנו להיריון, גרמו לה להיעדר משיבות הוועדה הבינלאומית למען השלום, אף שהמזכירה האסטונית הבטיחה לאניטה כי היתה אפשרות לבחור אותה כמזכירת-קבע של הארגון. הדבר היה מאפשר לה "להתחיל קריירה גם במפלגה הגויית, ולא רק בפריס היהודית שלך", כפי שאמרה סאנדרב ואקאס לאניטה באידיש, בסוד, כיוון שאיש פרט לאניטה לא ידע על מוצאה היהודי של המנהיגה האסטונית הלאומית.

אניטה האמינה בנאמנות, לא במפלגות. הצטרפה לתא מחתרת קומוניסטי כשהיתה תלמידה בתיכון בוויילנה בגלל רופא-השיניים. אחר-כך, כשנדרשה "להצדיק בפלולים תלמודיים את כל הפשעים המוסריים של המפלגה", כפי שביארה לעמנואל, רצתה לעזוב. גם כשחשבה שהצעדים הבלתי-מוסריים של סטלין היו מוצדקים כדי להציל את המולדת הסוציאליסטית — לא יכלה להבין למה מחפשים להם צידוקים אידיאולוגיים ומוסריים. סוקול שכנע אותה כי אין זו השעה לעזוב את המפלגה, בייחוד כשנבחרה לראש ועד בתי-הילדים לפליטים מהמחנות בגרמניה, שאורגן על-ידי הסקציה היהודית של המפלגה ומומן על-ידי הגוינט היהודי, שעזר לכל ארגון שהיה מוכן לטפל בהם.

כשאניטה היתה משתחררת, כמו עכשיו, מהטירוף הכפייתי של תשוקותיה להגשים את כל הזיות האהבתה, שהיו הולכות ומצטברות בה ככל שהתקרב מועד הפגישה השבועית עם עמנואל — היה נדמה לה כי היא מסוגלת לאהוב אפילו את סוקול "באחת האהבות הרבות לאין-ספור שאשה כמוני מסוגלת לאהוב בזמנית גברים שונים". סוקול היה חזק ממנה ויכול היה להתגבר על כל התנגדותיה בכל פעם שיצרו היה מתעורר. ידעה שהאיש הקטן והמקריח נהנה הנאה מיוחדת מהצלחתו להכשיל את נסיונות ההשתמטות שלה, מתעלם משתיקת המחאה שלה כשהיתה מתעוררת, יודע שהיא רוצה "להתנהג כמו גברת ארטמנוב", כפי שהסבירה היום גם לתיאה, שהכירה כמוה מילדותה את כתבי גורקי.

לעתים נדמה לאניטה כי גם היא נהנית הנאה משונה מההודמנות להיות קורבן פסיבי של תשוקה, הדורשת ממנה כל-כך מעט עד שאפילו ההתחפשויות והעמדות-הפנים של התענוג שהוא גורם לה, שבהן נהגה בשנים הראשונות, נעשו כעת מיותרות.

שניאור טען כי הפלירט המתמיד, שהיא גוהגת בכל הגברים שבעולם, אינו אלא עוד ניסיון שלה להידמות "לגבירות הצרפתיים כפי שהצטיירו לך כרומונים בבית-ספר — וכפי שכל הבורגנות הקומוניסטית היהודית של פריס מנסה לתקות אותן, בתקווה כי ישכחו לה את יהדותה". כשהכחישה בפניו את כוונותיה לכבוש

גם את עמנואל, אמר שניאור שהוא מצפה כמוכן שתכחיש את יחסיה עם בנו, אף שאין לו ספק בהם, וזה בגלל הדיסקרטיות הנראית לה כאחת מחובות אצילותה החדשה.

כשעמנואל נמלט לאפריקה מפחד המשטרה הצרפתית, ניסתה אניטה להשלים עם העובדה שלא תראהו עוד לעולם. תחילה ניסתה לשכנע את סוקול בכדאיות פיתוחו של אזור תיירות חדש, ודווקא בארץ אפריקנית מרקסיסטית היכולה להיראות אקזוטית לתיירים יהודים משועממים מכל האתרים האחרים, אך סוקול סירב לסתור עם "שנורדים סוציאליסטים שחורים", המנצלים לדעתו את הקומוניזם העולמי לעסקות שחיתות פרטיות ומדלדלים את עמיהם. במשך חודשים ארוכים ניסתה אניטה להתמודד עם ההיסטריה העצורה שענתה אותה בייאוש בלתי-צפוי בגלל עמנואל שנטש אותה לעולם. כשהחלה בבניית הדירה משני חדרי-המשרות בעליית-הגג שלה, לא ידעה מדוע היא ממשיכה בכך, אמרה לסוקול שאולי יודקקו לזוג משרתים והדירה תאפשר להם להחזיק נהג פרטי בעתיד. סוקול לא ענה. ידע כנראה שהיא בונה אותה למען עמנואל ולא היתה בטוחה שאינו משתתף בצערה.

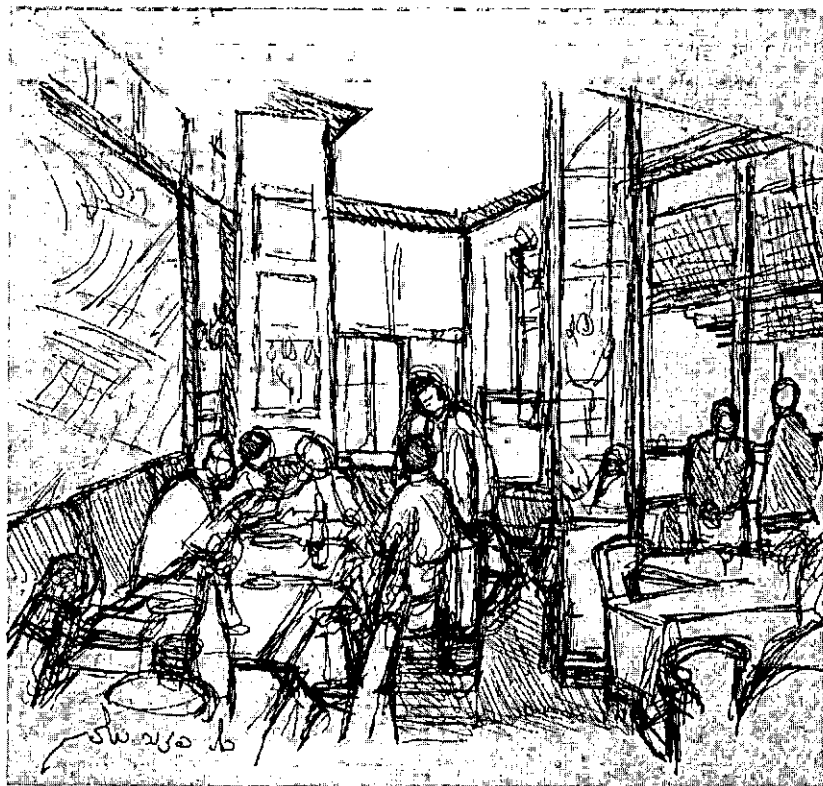
בביקורו הראשון של עמנואל בפריס עם משלחת הבנק הממלכתי של מולדישן, התאחסן עמם במלון "לובר", אשר באותיות-הענק שלו הבחינה אניטה לפני שנכנסה לחצר המלכותית שבה עמדה. אמר שהוא מרגיש חובה לטפל בחכרים האפריקנים שלו גם בשעות הפנאי שלהם, הציע שיביא אותם לקבלת-הפנים שלה ביום ראשון, כדי שסוקול לא יחשוד שהוא מסתתר מפניו. במשך שלושת הימים של ביקורו כפרים ראתה אותו רק בסולריום, בין כל האורחים שהקיפו את המשלחת האפריקנית בעניין רב, התפעלו מהצרפתית המצוינת שלהם, היו גאים בעמנואל המעז לחיות ביניהם, "אחד הלבנים המעטים שעדיין נמצאים במולדישן", כפי שאמרו לה בהתפעלות.

זכרה כיצד פחדה מ"התמוטטות", שכל חברותיה כבר לקו בה לפחות מספר פעמים. פחדה שלא תנהג כמוהן ותעשה מעשה שאין להשיכו. סירבה ללכת לפסיכיאטר ורק בילתה עשרה ימים תמימים במיטה במחלה מסתורית של חולשות ודפיקות-לב מואצות. רק סוקול לא ויתר על זכויותיו כלילות המיועדים לכך — המינימום שהגיע לו, לדעתו, ככל תנאי. זכרה לו את חסד גסותו בימים ההם. התעלמותו מהמשבר הרגשי שבו היתה נתונה, הבדיחות-התפללות שהיה מתברך על קסמיה הנשיים האשמים בהתקפות היצר שלו, ובנאמנות המינית המטופשת שהוא נאמן לה על אף נדריו — עזרו לה בימים ההם להתגבר, מרוב כעס, על חולשתה.

בלילה שאחרי הריב לעיניו של עמנואל אמר לה סוקול שהגזים ככעסו בכזונה, רצה להכין את עמנואל לאפשרות הסבירה שההפקה תתבטל, כיוון שלעמנואל "נעשה הסרט הזה חשוב מעבר לכל פרופורציה סבירה" — זה עוד יכול להיגמר בהתמוטטות חלילה, ומבטו ארכ לארשת פניה, כמו בכל פעם שהיו מזכירים

את עמנואל או את ההתמוטטות שלה, כשעזב אותה בפעם הראשונה. כשעברה על הגשר של הסינה הציצה חכופות בשעון-היד, חוששת שההתקדמות האטית עכשיו עשויה לגרום בכל זאת לאיחור. ידעה משום-מה שזה לא יקרה, ולא ידעה מדוע. הכירה את החרדה המסתתרת בחישובי הזמן שנתרו עד פגישה, הזמן שיארך עד שהמכונית תעבור את הנהר, תחכה בתור הכניסה ליד פינת בונפארט, תיכנס בשער החניון של האקדמיה, אם תורשה להיכנס לשם ללא אישור או סיכה, תצעד במהירות גוברת במעלה רחוב הסין עד רחוב ויסקונטי, תגיע לדלת של ביאנשון בדקה שבה היא אמורה לפגוש, מונעת על-ידי החרדה שאיחור יכול לתרום לכישלון, העשוי להיות גורלי בחייו של עמנואל, המאמין כי זו ההזדמנות האחרונה שלו להיות יוצר, אם כי היא עצמה לא מבינה עדיין איך אפשר לחשוב סרט דוקומנטרי ליצירה.

לשומר החניון היה כובע-שרד דומה לזה ששמר על ביתה של תיאה. היתה לו רוזטה אדומה של אחד מלגינות הכבוד, נתונה בדש חליפתו, שהיתה חדשה כנראה כשאניטה עוד היתה תלמידת הגימנסיה בוילנה. זקנו היה קצר, לבן מאוד, משולש, כמו זקנו של פסטר בסרט, אשר בגללו החלה לחלום על חייה בפריס. מבטו של השומר הזקן ידע כי היא מרמה אותו בהצגת הביטחון העצמי המופרז של מי ששייכת, בעלת זכות לחנות כאן ולא להישאל לתעודות. עיניה עגבו עליו כמו בכל הפעמים הקודמות, ביקשו סליחתו, החניפו לגברותו, הורו והבטיחו כל מה שביקש על שהואיל להיענות לתחינתה ולחץ על הכפתור שהעלה את המחסום ולא שאל לניירותיה, אולי משום שלדעת אניטה היתה צעירה בעיניו ויפה מאוד וראויה להשיג מבוקשה, וממלמלת משהו לא ברור על האב ביאנשון, שהשומר היה אמור להכירו, ככיכול. כשנעלה את דלתות המכונית בפניה מרוחקת, מכריחה עצמה לנהוג בסבלנות ובאטיות מסוכנת, חזרה ועברה על-ידו, מנידה ראשה וחיוכה בתודה, פורפת כפתורי-הכסף במקטוץ של חליפתה שהבליטה את שדיה והתמיאה לגופה. ידעה שהיא נראית לשומר המביט בה, נשית ומודעת למבטו, מתחת לכד-הצמר ההדוק על מותניה ועגבותיה, כשהיא מתרחקת מסוכת השמירה המהודרת, על עקבילקה שחורים וגבוהים, במעלה רחוב הסין, מזרזת הילוכה, מציצה בשעונה, יודעת כי נכשלה, ואיחור של חמש דקות יהיה עכשיו בלתי-נמנע.

לו

לזאר יפים סוקול היה בן שישים ושתיים כשאשתו שכחה בפעם הראשונה את יום-הולדתו. כשהגיע למשרד בבוקר החליט לא להיעלב. אומנם חשב על כל מה שאניטה חייבת לו — החל מהצלת חייה כגדנסק, הפיכתה לגבירה צרפתייה המגרה עדיין יותר מרוב הנשים שהכיר, אולי גם בגלל הכסף הרב המושקע על-ידיו בכוח המשיכה שלה. עוד בארוחת-הבוקר ידע ששכחה. אמרה לו כי אחרי-הצהריים לא תהיה בבית, יש לה פגישה עם ביאנשון. קיווה: היא מכינה לו הפתעה, כפי שעשתה לפני שנתיים כשהזמינה את כתם משווייץ והכינה לו מסיבת הפתעה בכיתו של רייס. עכשיו כבר ידע כי הוא טועה.

לזאר שנא את עצמו כשהיה מתשב מה חייבת לו אשתו ולא סלח לה שהיא גורמת לו לחשוב על זה.

בשעות הנדירות, שבהן היה לזאר מרשה לעצמו להצטער, היה מצטער על שאניטה אינה אוהבת אותו כפי שהחל הוא, להפתעתו, לאהוב אותה. אינו זוכר

מתי זה התחיל, אבל אחרי שנים רבות של נישואי נוחיות, שההסכם החפז עליהם נעשה ביוזמתה ובהסכמתו המשועשעת כמעט, ברגעים הנוראים ההם של ההפלגה באונייה האחרונה של קוק מאירופה, החל פתאום לומר לעצמו כי הוא הולך ומתאהב באשתו.

היתה שעה מוקדמת של אחר־צהריים ללא מעשים שהיה חייב לעשותם. ישב במשרדו המרוות, תוהה אם אפשר יהיה למצוא אותה אחרי פגישתה עם ביאנשון, מצטער על כל הפגישות שביטל כשפינה את היום הזה בתקווה כי תיזכר ברגע האחרון. על הקו, אמרה דינצ'ה, נמצאת פיירט, מטלפנת מג'נבה. בתו אמרה שהיא מטלפנת מדירתה, קיוותה כמובן להגיע, אך אינה יכולה לעזוב עכשיו בגלל הבחינות, בירכה בצרפתית מצועצעת את "אבא הקטן שלי" ליום-הולדתו שאינו מתאים לצעירותו, שאלה אם גם אמא תגיע אתו בשבוע הבא לציריך.

לואר היה מגיע לציריך אחת לחודש ורואה את בתו אחת לחודשיים או שלושה. גם הפעם יהיה סדר־היום שלו בציריך גדוש פגישות שריים היה מכין לו בעונייני ההשקעות שלהם. עבדו עם שני בנקים, והיו שותפים בחברת השקעות קטנה בנכסי דלא ניידי שווייציים. לא היה בטוח כי יוכל להתפנות ולנסוע אל בתו בג'נבה. אמר לה: את זה, בקושי עצר את נימת הכעס שלו על אניטה. פיירט כנראה הרגישה במשהו. שאלה אם הכול בסדר ומה הם מתכננים ליום-ההולדת שלו.

בתו היתה, לדעתו, דומה לאמא שלה — "מזויפת באופן טבעי". גם היא היתה מיומנת במחוות נימוס והתחננות צייתנית כשדיברה עם אביה, כאילו היתה מתרגלת עליו תרגילי יחסי־ציבור, שלמדה כמקצוע משני בבית־הספר הגבוה למתרגמים בינלאומיים. תחילה התנגד לזאר לשלוח את בתו בת השתיים־עשרה לפנימייה בשווייץ, אחר נכנע והסכים עם אניטה כי הם חייבים להציל את בתם מ"תסביכים יהודיים ואקצנט אידישאי בצרפתית". כשסיימה את לימודיה בבית־הספר התיכון, פסקו ביקוריה החודשיים בפריס. היא ביקשה להמשיך את לימודיה באוניברסיטה של ג'נבה, ולאחרי סיום התואר השני ביקשה להמשיך וללמוד מקצוע. היתה בעלת דירה משלה בג'נבה ושתי דירות להשכרה, שקנה לה סוקול "כשכבר לא היה סיכוי שתינשא בגיל צעיר". מאז שזכתה בעצמאות כלכלית התראו לעתים רחוקות יותר. ידע שזה טבעי, אך לא רצה להשלים עם הטבע.

עכשיו, בחודשי הסתיו, לפני שהתחילה עונת תיירות חג־המולד, היה ליפים סוקול זמן מיותר. היה מתפנה ממשרדו בארבע אחר־צהריים אף שהמשרדים היו פתוחים עד שבע. עכשיו המשיך לשבת ליד שולחנו הריק, מודה שהוא מקווה כי אניטה תיזכר ותטלפן פתאום. ייתכן, כמובן, שבמקרה יוצא מן הכלל אניטה אינה משקרת והיא נמצאת עכשיו במשרדו של ביאנשון. היה זה אחד הנסיגות האחרונות שלה להציל את פרויקט הסרט. תחילה הסכים להיות מעורב בו רק כמחווה לאשתו ולמאהב הצעיר שלה. אחר־כך נראתה לו ההפקה מוצא אפשרי מהשגרה שהחלה סוגרת ומעיקה עליו בזמן האחרון. מועמדוּתו של

מילק שייבסקי לנשיאה החדש של הסקציה היהודית כבר אושרה בדוגים הגבוהים. ידע כי אין לו בררה אלא לקבל את הדין ולפנות מקומו מרצון. מילק היה צעיר מאוד — בן ארבעים וחמש אולי. ידע אידיש היטב, אם כי היה חבר במנגנון של מערכת הומניטה מאז שהוא בן עשרים. מילק היה מיודר עם בני הדור שהחלו להשתלט על כל עמדות המפתח במפלגה מאז מותו של טורז.

סוקול לחץ על מתג האינטרקום החדש שרייס התקין לאחרונה כחלק ממדיניות ההשקעות הגדולות, שהיו אמורות להוריד בעיני שלטונות המס את מתח רווחיהם הגואים ללא הרף מאז מלחמת ששת הימים. אנשי הסקציה היהודית היו הראשונים ממכריהם שהפרו את חרם התיירות, שחוגים מיליטנטיים במפלגה ביקשו להטיל על ישראל בגלל כיבושה. אניטה נסעה לאחרונה רק לעתים נדירות כאחראית לטיולים הללו, שהחלו בהם בממדים מוגבלים, לפני שנים רבות. הצלחתם גם בקרב תיירים לא יהודים הפכה אותם לאחד מענפי ההכנסה הגדולים ביותר של סוקול ורייס, על אף הכושה.

באינטרקום שמע יפים את קולה של מזכירתו, שהצרפתית שלה דמתה לאידיש ליטאית. דינצ'ה דיברה בביטחון עצמי של בעלת־בית שישבה על כיסא המזכירות שלה זה עשרים וחמש שנים, מאז שהסוקולים הגיעו לפריס ועשו לה "את הטובה הגדולה בחייה", כשקנו את החנות וקומת המשרדים מעליה, שייסד בעלה המנוח, כשהגיעו לפריס מריגה בראשית שנות השלושים. לזאר, שהיה סוכן של קוק מאז סיום לימודיו באוניברסיטה בלונדון, סייע להם להרחיב עסקיהם בארצות הבלטיות בשנות השלושים בזכות יחסי הידידות בינו לבין אביה של דינצ'ה. דינצ'ה נעדרה במקרה מפריס כשאסרו את בעלה והחרימו את עסקיו, היתה עם אמה במעיינות וישי, שאליהם היא ממשיכה לנסוע עד היום. כשדינצ'ה גורפינקל מכרה את החנות והזכויות של הפירמה שלה לסוקול, התנתה את המכירה בחוזה מפורש שיבטיח לה משרת המזכירה הראשית של החברה לכל ימי חייה.

מאז שהיתה למזכירתו של סוקול שמרה בקפדנות על כללי הנימוס המחייבים מזכירה ביחסיה עם בעל־הבית. רק באינטונציות האידישאיות של דיבורה הצרפתי יכול היה לזאר להבחין בגוני יחסיה לכל הסוכבים אותה, ובייחוד "לרייס ולפילגש שלו" או "לאניטה ולגיגולו הישראלי שלה".

כשהיו אנשים במשרד, היה לזאר קורא לה "גברת גורפינקל", אך כשהיו לברם קרא לה "דינצ'ה", כמו בקלוב הנוער הטרוצקיטי בריגה לפני שיצא ללימודיו בלונדון, וכתב לה מכתב פרידה שבו האשים את עצמו כי "איני מוכשר כנראה לאהבה". דינצ'ה בלקין היתה או סטודנטית עשירה, ולולא התעקשותה לקבל הוכחות לעוצמת רגשותיו וכנותם כלפיה, היה ודאי נשוי היום עם מזכירתו. כשלא היתה בררה נישאה דינצ'ה לגורפינקל בפריס. היה חבר שלהם מבית הספר, לא היה מפלגתי, למד רפואה והתפרנס מאחרים של סוכן ביטוח, עד שעזב את הרפואה, עבר למחלקת הביטוחים של קוק, והקים משרד משלו.

"כשהגרמנים אסרו את גורפינקל, לא ידעו שהם מייסדים את האימפריה של סוקול שתמיד הרויח מכל טובה שהוא עושה למישהו".

דינצ'ה היתה בת-גילו של לזאר, ולדעתה מוטב היה שלא ישכח את זה על אף התנהגותה הסרווילית, כראוי למעמדה החדש. בכל בוקר, כשהיה נכנס למשרד, כבר היתה ישובה על מקומה, עונה "בוקר טוב" באידיש ושואלת לשלומו בצרפתית, כפי שאמורות לעשות מזכירות פרטיות. קיוותה כי גם סוקול הוזה לעתים באלטרנטיבה לאניטה. כשהזכירה לו כי החוזה מחייב אותו להעסיקה כמזכירה בכירה, אבל לא דווקא כמזכירתו הפרטית, ואם יש לו חשק להיות כמו השותף שלו ולבחור לעצמו פנטיפלוצ'קה שהיא בגיל של כתו, והיכולה למלא את כל הפונקציות שהוא משוכנע בוודאי שדינצ'ה כבר לא מסוגלת למלא, או שהחוזה לא יפריע לו. אמר לה שהוא מודה לה מקרב-לב לדאגתה לחיי האהבה שלו, אבל הוא דווקא מעוניין שדינצ'ה תמשיך להיות המזכירה הפרטית שלו ותמשיך לא לדעת אם או למה הוא לא זקוק לפונקציונרית בגיל של הבת שלו.

למעשה, לא היה מה לדעת. ברגעים הנדירים שבהם הרשה לעצמו לזאר יפיש סוקול להתעצב, כמו עכשיו, היה מצטער על חייו שלא ידעו הרפתקות אהבה, אחרי שפגש את אניטה, ואפילו לא רצה בהן — מאז שהתאהב בה להפתעתו. לא יכול היה להבין למה אינו חושק במטרסות יקרות כפי שהיו לרייס. לא האמין, כנראה, כי יש מי שתוצה "לעשות אתו אהבה" כפי שעשתה אניטה. "לעשות אהבה" היה ביטוי ברכי שחדר למחשבתו ולחייו רק בגלל הצרפתית והאנגלית. בשפות תרבותיות באמת, כמו אידיש, אי-אפשר להגיד את זה.

על שולחנה של דינצ'ה היה שלט-עץ קטן עם אותיות זהב: "מדאם לודמילה גורפינקל". באינטרוקום ענתה במה שחשבה לרכות המותרת על כבודה: "אם מסייה רוצה לראות את המכתבים שלו — יש לי מכתבים בשבילו". אמרה שלא טלפנה קודם לכן, כיוון שלא רצתה להפריע לו, אבל אם כבר מדברים, היא יכולה להגיד לו שהגיע מכתב חשוב מליכטנשטיין ביחס לתמונות שרצה לקנות מהבנק, ומכתב אקספרס מהמבורג, שהגיע מיד אחרי שמסייה יצא לארוחת-צהריים. סוקול הפסיק אותה בכעס, אמר שאילו היתה מקשיבה לרגע לפני שהיא מתחילה לדבר בצפיפות כזאת, היתה גם לו הודמנות לומר מה הוא רוצה ולשם מה צלצל לה. אמרה שהיא שומעת והשתתקה. שמע את הזעם שלה, ידע שהיא נהנית מכל טיפת אנדרנלין שהזעם על לזאר היה מוזג בעורקים המודרקנים שלה. כשנמשכה השתיקה אמר סוקול שאינו מבין למה היא מחכה, ומדוע אינה מכניסה את המכתבים, ומדוע אינה משיגה לו את אניטה, כבר ביקש את זה עוד לפני שיצא לצהריים, אולי כבר חזרה הביתה בינתיים.

דינצ'ה דפקה על הדלת, נכנסה לחדר, וכעסה על ששאל אותה למה היא דופקת על הדלת, וזמה היא מצפה למצוא כשהיא נכנסת לכאן, ומדוע היא תמיד מדברת ללא הרף ואינה מניחה לו להגיד את מה שהוא רוצה. עכשיו

חייכה חיוך מרועה, שאמר לו שלא יעזור לו, היא לא תתפטר אף פעם, גם אם הוא לא יכול לסבול את צבע הבלונד הכהה שבו צבעה את שערותיה, "הצבע המתאים ביותר לתלתלים הטבעיים שהיו לי תמיד". אמרה "בבקשה" מקצועי כשהניחה את המכתבים הפתוחים על מכתבת העור הישנה שעל שולחנו ושאלה אם זה הכול, וכשהמהם: "כן, תודה"; מבלי להביט בה ותוך עיון במכתב שהגיע מהטלוויזיה הגרמנית, התאפק מלחייך או להרים עיניו אל עיניה כדי שלא תדע ששם לב לכעס ותחשוב אותו למבזבז. לפי הסימנים המהבהבים של מכשיר הטלפון ידע שהיא מנסה לחייג לאניטה בכל מקום אפשרי בעיר, כדי שכולם יידעו שאם דינצ'ה רוצה, אניטה לא תוכל להתחבא מפניה לא חשוב אם איזה מאהב או באיזה מקום היא שוכבת אתו.

סגן המנהל של מחלקת הקופרודוקציה בטלוויזיה הצפון-גרמנית חזר על כל מה שווינינגר כבר סיפר לסוקול. לפי דרישת אניטה ביקש מהם סוקול כי יפרטו בקשותיהם בכתב והתפעל עכשיו מהלקוניות, שבה ניסחו את החלטות הסיכום, החוזרות ומדגישות כי מחלקת הקופרודוקציה מוכנה לתמוך ולהשתתף בהפקת אלטנוילנד 2000, אבל הם זקוקים ל"שותף ניטרלי מעולם ההשכלה והמדע, כגון הוצאת ספרים או קרן או מוסד אקדמי, למנוע מראש טענות נגד האופי המסחרי-הפירסומי של ההפקה". אניטה תהיה מרוצה. הניסוח יוכיח לה מה שטענה תמיד — גרמנים אינם יכולים שלא לחשוד ביהודים, אפילו הם קומוניסטים כמו סוקול, באינטרסים מסחריים ופרסומיים. "גורם ניטרלי" זה שם חדש ל"ארי טהור", לדעתה. על-כן בחרה בדוריאס וביאנשון — כשר למהדרין: לא רק גוי קתולי, אלא עכשיו גם אנטי-ישראלי. כמובן שייתכן שאניטה צודקת, אך לסוקול היה עיקרון: בענייני עסקים אין עלבונות, רק הפסדים ורווחים. כמובן שאם מקשיבים טוב מדי, אפשר לשמוע כוונות אנטישמיות בכל דיבור של גויים, אבל למי זה מועיל? כשמאומנים, כמו סוקול, לא להקשיב לאנטישמיות שמאתורי כל דיבור — מיד פג כוחם של הגויים ואין הם יכולים עוד לומר לו דבר שיעליב אותו. התייחס אל דבריהם כאינפורמציה בלבד, לעתים מועילה, אף פעם לא מזיקה. לדעת סוקול, היה החיסון העצמי מפני עלבונות אנטישמיים נסתרים — חיוני לקיום בעולם של גויים, "שככל שהם תרבותיים יותר כך הם לומדים להסתיר טוב יותר את התסביכים האנטי-יהודיים שאינם יכולים להיפטר מהם, כמו שאינאפשר להיפטר מתסביך אדיפוס". קרא על כך אצל נורמן כהן, הסכים עם כל מלה שלו.

לדעת סוקול, אין נקמה מתוקה יותר בגויים מאשר לנטוע בהם ודאות שאי אפשר להעליב יהודי כמו סוקול. לו כל היהודים כמו סוקול — היתה האנטישמיות העולמית מתוסכלת עוד יותר משהיא עכשיו. לא יכול היה להבין למה אניטה לא לומדת ממנו. לשמחתו הסכימו אתו רבים מחברי החוג שלהם. אפילו שטטין, נדמה לו. אניטה חשדה גם בצמרת המפלגה, ואמרה שיחסה לישראל הוא אחד הביטויים המובהקים לזה, לא חשוב באיזו תחפושת אידיאולוגית זה מופיע.

סוקול אסר על עצמו לחשוב על נימוקיהם של מנהיגי המפלגה. כשהמשרד של סוקול ורייס הפך לאחד "ממסיעי ההמונים לארץ-ישראל הנחשבת למדינה בלתי-לגלית על-ידי", כפי שטען היומון הציוני הפריסאי אונדזער ווארט — החלו כל מתנגדיו של סוקול להתנקם בו על התפקוד המרכזי שמילא באגודת ידידי היומון האנטי ציוני נייע פרעסע, שיצא לאור על-ידי הסקציה היהודית. היומון הבונדאי הפריסאי, אונדזער שטימע, הוקיע את סוקול כ"אידיאליסט קומוניסטי כביכול, שהמטריאליזם המרקסיסטי שלו הוא כל-כך דיאלקטי, עד שהוא מוצא דרך להרוות מהאנתיזיה הציונית, כשהתיזה האנטיציונית שלו מתחילה להכניס הפסדים". הדי השערורייה, שבמרכזה עמד "הקומוניסט הנאמן לכיסו", הגיעו לקנאר אנשיינה, עיתון "צרפתי ממש", שלא הסתפק כרמזים אלא פרסם את השם המלא של סוקול ושל רייס ושל חברות שהם מנהלים, בצד התפקידים הפוליטיים של סוקול והרווחים המשוערים על-ידי רואה-חשבון מוסמך "ממפעל התיירות שלהם לישראל, שעד היום הם ממשיכים להכחיש את זכותה להתקיים כמדינה".

אניטה ראתה גם במאמר הזה אנטישמיות צרפתית. טיפוסית. סוקול אמר שהשוטים אינם מבינים, כי עשו לו פרסומת חינם ששום משרד נסיעות בפריס לא יכול להרשות לעצמה. בשבועות שאחרו פרסום המאמר בעיתון הצרפתי גדל מספר הקליינטים היהודים שרצו לנסוע לישראל דווקא עם סוקול. לדעתו, היתה זו הנכחה נוספת לחשדנות החולנית וחסרת-הבסיס של אניטה, הרואה נזק והפסד דווקא במקום שיש בו רווח והצלחה. הבעיה של אניטה — שחוש ההומור שלה נגמר עם התעוררות חשדותיה. דווקא חוש הומור ביחס לאנטישמיות היה, לדעתו, סימן ההיכר לפקחות היהודית שאינה רווחת בקרב הגויים. אולי מפני שיהודים היו זקוקים לה יותר. לא רק לצורכי שרידות, אלא כאחד מהתנאים לשפיותם. אניטה כעסה עליו גם בגלל הדיבורים על עליונותו של העם היהודי בעת השיחות הבטלות במשחקי הקלפים השבועיים שלהם עם חברים ללנדסמנשפט, שלא היו דווקא חברי מפלגה. ביניהם היה מוצא בעלי-ברית להתבדחויות הלאומניות שלו. "כשישנתו התנאים ותיעלם, חלילה, הגולה — תיעלם עמה גם הפקחות היהודית, כפי שזה כבר התחיל לקרות בישראל". פרופסור שטטין אמר שסוקול מגזים באורתודוקסיה המרקסיסטית שלו, אם כי גם לדעתו פעלה הבררה המלאכותית היהודית להעלאת בעלי הכושר האינטלקטואלי לסטטוס של עלית תופשית מדאגות פרנסה: יהודים הצליחו תמיד לפתות בחורי ישיבה מוכשרים להתמסר ללימודיהם על-ידי הסיכוי לשאת כלות עשירות, "היתה זוהישיטה היעילה ביותר לסלקציה גנטית, אשר זדכהו בבת-הסוחרים היהודים העשירים את המוחות המעולים ביותר בקהילה". גם הערות כאלה היו מרגיזות את אניטה, אך נגד שטטין לא העזה לומר דבר, כיוון-שהיה לו שם בקהיליית המדע הצרפתית, ומוטב היה לסכול את היגררותו לבדחנות, שכיסתה על היהירה היהודית, מאשר להסתכן בהפסקת ביקורו, שעזרו למוניטין

של הסלון שלה.

היה תמה על הצירוף המוזר ברוחה של אניטה, שמזגה חשדנות כרונית נגד כל מי שאינו יהודי עם רצון "להיות חלק מן העולם", ולא רק אשתו של סוחר יהודי קטן, שעל אף התואר שלו מ"לונדון סקול און אקונומיקס" אינו נחשב בעיניה שווה-ערך לאנשים כדוריאס או אפילו כביאנשון. לזאר היה משוכנע שהיא חושבת את זה, והופתע כשהחל להודות, לעצמו, שהוא מסכים אתה. עכשיו כבר העז לא להשלוח את עצמו, כפי שנהג בעבר, כשהאמין כי כל עיסוקיו אינם אלא עיסוקי פרנסה חסרי-משמעות, ואילו חייו יגיעו לביטויים המלא בקריירה הפוליטית אשר לה הכין עצמו בלימודיו ובכל עיסוקיו האחרים, ואשר לא ייתכן כי הצמרת לא תכיר בכך שהוא ראוי לה.

לאחרונה היה נזכר לעתים תכופות מדי בפניה הכנים של אניטה, כשאמרה לו במשרד בגדנסק שהוא "עורר בה את יצריה הרדומים", שאולי זה יישמע לו פרכטי, אבל דווקא הבגרות שלו מטרפת את חושיה. שנתיים קודם לכן ראה אותה במדי גימנויסטית פולניים בבית ידידים בוולנה. אחר-כך גודע לו שהיתה רק בת ארבע-עשרה כשראה אותה לראשונה. כבר אז החמיא לה על פקחותה, "שרק לעתים נדירות היא מתגלה אצל נשים יפות". שנתיים אחר-כך הופיעה במשרד שלו, אמרה שלא יכלה לשכוח את הפגישה ביניהם, שהיתה כבר כמעט בת עשרים, "התחילה ללמוד באיחור בגימנסיה בגלל החינוך הלקוי בעיירה שלה", ביקשה שיקבל אותה לעבודה כמתלמדת, הסכים אף שהמשרד כבר היה בהליכי חיסול, היתה הרגשה שהמלחמה עומדת לפרוץ בכל יום. כמשך השבוע האחרון שלהם בגדנסק הסכימה אניטה לליטופיו, שהיו תחילה אבהיים ומהססים, ונעשו נועזים יותר כשאניטה הגיבה עליהם בוודאי על סערת החושים שגרם לה. כלילה הראשון בדירתו, כשישבה על ברכיו וידו מלטפת את ירכיה ועגבותיה, מנסה להסיר בגדיה התחתונים, לחשה בהתרגשות גוברת כי קשה לה לעמוד בפניו, כי הוא מעורר בה את תסביך האב שלה, שהוא הגבר האידיאלי לספק תשוקותיה הנסתרות לגבר מבוגר ממנה — אך אם יזמינה למיטה, היא חייבת לסרב, רק בעלה יוכל ליהנות ממנה "בכל דרך שירצה — ומתי שירצה — זו הכטחה". וכשהיסס וניסה להסיג ממנה את ידו, לא הגיחה לו, נשקה אותו לראשונה על פיו, אמרה שהיא יודעת שמגיע לו הכול, שאין דבר בעולם שהיא רוצה יותר מלתת לו את זה. זכר את קולה ואת מגע גופה העירום בידי כלילה ההוא. גם אז היה זה ביום-הולדתו. לפני שלושים ואחת שנה, בשעה הזאת ממש. יומיים אחר-כך החליט לעלות על האונייה של קוק, כשהתברר כי כנראה לא תהיינה עוד אוניות לאנגליה מגדנסק. במשרדי הקונסוליה הארגנטינית, שבהם סידרו לו ולאניטה את ניירות הנישואים שלהם, היתה חבוקה בזרועותיו. קונסול הכבוד הפולני, שייצג את ארגנטינה ורשם את הנישואים שנערכו אחר-כך שוב על-ידי רבי-החובל האנגלי, הבין כי אינה יכולה להביא את תעודת הלידה שלה שנשארה בשיקלוב, בתחום הכיבוש הרוסי.

בלילה הראשון שלהם באונייה הודתה, עוד לפני שנכנסו למיטה, כי אינה בתולה. כשהיתה בת חמש-עשרה נאנסה כמעט על-ידי רופא השיניים שלה, "שעשה לי את זה נגד רצוני — עד שנודע לו שאני יהודיה והתברר שזה גם נגד רצוני".

אמרה שלולא נשא אותה סוקול לאשה, היתה כנראה מתאבדת. שחשבה על זה הרבה, כי ידעה שאילו היתה במקומו לא היתה מאמינה אף למלה אחת שלה. היא בטוחה כי יש מאות נשים כמוה, המוכנות להבטיח הכול עבור פספורט זר. כשבא אליה בכתה. אחר-כך אמרה שזה מרוב אושר, שאף פעם לא תהיה לו הזדמנות להתחרט על שהאמין לה.

מאז אניטה לא בוכה. רק כשאיימה לעזוב את המפלגה בגלל משפט הרופאים היהודים של סטלין, היה צריך להזכיר לה את ההבטחה שנתנה לו בגרנסק. הסביר לה את הנזק שהיא יכולה לגרום לעסקים שלו, אם יוצא בגללה ממועצת "העם והתרבות", שבה ייצג את המפלגה ושממנה קיבל את קבוצות התיירים הגדולות ביותר. הראה לה את ניירות השותפות שלו עם רייס, שלפיהם לא היה לאניטה כל סיכוי לשים ידה על חלק כלשהו מהונו של סוקול, שנחשב כולו כהון זר של חברה הרשומה בליכטנשטיין, ושאפילו הדירה שהם גרים בה היתה שייכת לחברה כלבד. כל עוד היתה אשתו בכל המובנים, יכלה להמשיך ליהנות מחשבון הבנק שלה, שאליו היה מעביר סוקול כספים "כשכר והוצאות למדריכת תיירות מטעם החברה — אבל רק כל עוד".

השיחה ההיא התקיימה לפני שנים רבות, אף פעם לא הזכירו אותה ולא חזרו עליה. זכר את אור התכונה בעיניה של אניטה כשאמר לה את הדברים — נדמה לו שהעריצה אותו על פקחותו ורשעותו. אמרה שתמיד התפעלה מהווירטואוזיות שלו בניצול מרבי של הזולת. אמר שגם ממנה אפשר, כידוע, ללמוד הרבה בשטח הזה. מאז הוא מתפעל מכושר ההסתגלות של אניטה. ללא רחמים עצמיים, ללא העמדת פנים של קדושה מעונה. ממלאה את סעיפי ההסכם שלהם לכל פרטיו. תהה אם סובלת מזה או נהנית מהסבל. כשנכנעה, ולא שלחה את מכתב הוויתור שלה על כרטיס המפלגה, אמרה שהדרישות שלו אינן הוגנות. כשהיו אורחים בכיתם, לא דיכרה אניטה על אנטישמיות סובייטית גם כשדיברו על גירוש היהודים לברוביגין, כתוכנית שעמדו לבצעה אחרי הגירוש של העם הטטרי. כשהיו נשאים לבדם, שאלה אם מילאה היטב את תפקידה כזונה פוליטית "שהקומוניסט האציל שלי מטיל על הזונה המינית שלו". כשצחק היתה שואלת אם באמת לא אכפת לו שרוצחים סופרים יהודים, שכל הספרים שלהם עומדים בארונות הספרים שלו.

היתה מתחילה בוויכוחים הללו כשעמדו להיכנס למיטה. סוקול הצליח לשמור תמיד על שלוותו. אולי נהנה מההקדמות הללו להתעלסות, שבה נהגה בהכנעה מופתית. ברנעים שבהם היו מדברים על כך כרצינות — בנוכחות תיאור או שטטין או עמנואל — כיקש סוקול כי תודה שהיהודים מהווים בעיה בלתי-אפשרית

לכל מי שמתעסק אתם, "כולל היהודים בעצמם — אולי בגלל זה היית מודה אפילו לאלוהים, אילו היית קמה פתאום כבוקר — לא יהודיה".

ידע כמה היא שואפת לכך. היה זה אחד ההבדלים העיקריים ביניהם. הוא היה מאושר שהוא יהודי. היה משוכנע בעליונות על הגויים, אולי בגלל הסלקציה של ההתבוללות, שהשאירה בקרב הקהילות היהודיות את המוכשרים והנכבדים ביותר על בני הקהילה. לא היה מסוגל להיות נשוי לאשה שאינה יהודיה. רק יהודיה מתוחכמת כאניטה יכלה להיות מנצלת ומנוצלת וישרה ורמאית ועקשנית ומוכנה לבטל רצונה מפני רצונו "באחת הצורות המובהקות והבלתי-מוטריות של האהבה המזורה שהיא אוהבת אותי, אולי בלי לדעת את זה".

בעצם היו להם יחסי הרמוניה משפחתית נדירים ביותר. אף פעם לא התערב כחשבון הבנק שלה, אף פעם לא אסר עליה לנסוע או להיפגש עם מישהו מעשרות מכריה, שלא ייתכן כי לא היו ביניהם גם מאהבים רבים. כשסוקול הסכים לעזור לה בארגון ההפקה של עמנואל — לא היה לה מושג כמה שמת שביקשה. כשוויינגר הסביר כי כל ההפקה בסכנה, ועמנואל התנהג כמו ילד ששברו לו את הצעצועים — סיפרה לו אניטה על ידידותה עם דוריאס והתקווה כי הוא יציל אותם. סוקול לא האמין. מאז מלחמת ששת הימים לא היה ביה-ההוצאה שלו מוכן להסתכן במלה טובה על ישראל. כל מי שרצה לחיות בשלום עם הממסד הגוליסטי הוקיע את הניצחון היהודי כעוול נגד האנושות. היה מפתיע לראות כיצד כל הליברלים והשמאלנים מתיישרים לפי הקו הריאקציוני של דה גול. הצביעות שיעשעה את סוקול יותר משהרגיזה אותו. ידע שהפחד הבלתי-מסוים לעמוד נגד הדעות שבאופנה יגרום להם להירתע מעזרה לסרטן אפילו אם הוא נגד מדיניות הכיבוש הישראלי. עצם הרמז שייתכן פתרון לבעיה הפלשתינית, ללא השמדת ישראל, נראה להם סימן למזימה ציונית. כשקרא עכשיו את מכתבו של הגרמני, שיער שמאחורי המלים הענייניות עומדים נימוקים דומים לאלה שאניטה קוראת להם אנטישמיים. ביקש מדינציה שתיתן לו את ויניגר. כשהשיגה את המשרד שלו בהמבורג, ענה גוטפריד.

גוטפריד נשמע כתמיד, פיקח, אגרסיבי כביכול כדי שיאמינו שאינו פיקח, מדבר בהגזמות של גילוי-לב, כדי שיהיה ברור כי הקונוונציות הבורגניות של נימוסי הדור הקודם כטלו ועברו מן העולם, ומוטב לכל מי שיש לו עסק עם גוטפריד למקה לדעת עם מי יש לו עסק. כשסוקול שאל את ויניגר, בארוחה עם הבלונדינית שלו, איזה מין ציפור הוא מר גוטפריד למקה, ענה לו ויניגר:
"אתה לא תאמין — אבל זו ביוגרפיה שיכולה לקרות רק לגוטפריד. לא רק שהוא ישועי מאוכזב מהדת בגלל אהבת-אכזב למורה הישועי שלו, אלא שנוסף לכל הצרות היה המורה גם יהודי מומר, שקיבל את הדת הנוצרית אחרי מלחמת העולם והיה אב מאמץ לבת של זונה, בדרודן בזמן המלחמה. כשגוטפריד אנס את הבת, מתוך קנאה באהובו, התברר שהיא כתולה, והוא גורש מהבית של הישועי שלו. מאז הוא מתפש ניחומים".

וינינגר היה מתעורר לחיים בכל פעם שניתנה לו הזדמנות לרכל. אמר שמוכן שייתכן שכל הסיפור הזה הוא רק לשון הרע של אנשי טלוויזיה המקנאים בהצלחות של גוטפריד — אבל הניסיון של וינינגר מלמד אותו, כי אנשים לא יודעים להמציא שקרים מסובכים כל-כך.

גוטפריד אמר לסוקול בטלפון שאם זה בעניין אלטנוילנד 2000, הוא חושב שהוא יכול לתת לסוקול כל מידע שיש לווינינגר. סוקול שאל את גוטפריד בגרמנית והוטא מימי הגימנסיה הקלסית בלטיביה אם גוטפריד יודע למה הגרמנים רוצים באמת שותף נוסף. גוטפריד עבר מהצרפתית המצחיקה שלו לגרמנית, שניסתה להיות רחובית והמבורגית ככל האפשר אך לא יכלה למחוק את שרידי החינוך המעולה שקיבל. אמר:

“מה לא מוכן לך? הם מתכוונים פשוט לחברה צרפתית בלי יהודים, צריכים לצייר לך ציור?”

סוקול אמר בכל השלווה שהצליח לגייס:

“אתה בטוח שזה מה שהם אמרו לווינינגר?”

גוטפריד ענה בהנאה גלויה מהעזווע שהצליח לגרום:

“יודאי שלא. הרי שאלת למה הם מתכוונים, לא מה הם אומרים”. והחל להסביר כי הכוונות של בני-אדם, ובייחוד בני-אדם גרמנים למעלה מגיל חמישים, הן תמיד הרכה יותר גסות ממה שאפשר לתאר במלים. וזו האמת. ואם האמת מעליבה את סוקול, אז גוטפריד מצטער, אבל צריך להבין שבגרמניה זה ככה, יש כאן יותר נאצים מבני-אדם, ואין טעם להתעלם מהמציאות. כמקצוע שלי — זה בלתי אפשרי, וסליחה על הפילוסופיה בגרוש. בייחוד שהוא אומר את זה בשיחת טלפון בינלאומית המשולמת על-ידי סוקול. אך אם יורשה עוד רגע של הסבר:

“צריך להבין את הפראנואידיים שעומדים בראש כל מוסד גרמני ומפחדים שהיהודים ירדפו אותם או ינצלו את רגשות האשם שלהם. אם תהיה להם חברה גויית טהורה בהפקה הזאת — יהיה להם אליבי כשיתברר שהיהודים שוב סידרו אותם”.

גוטפריד דיבר כזעם קר, כמישהו השונא גרמנים יותר משהוא שונא כל עם שבעולם, יודע כי סוקול לא יעז להיעלב כדי לא להזיק לסרט של המאהב של אשתו. סוקול ביקש מגוטפריד למסור לווינינגר, כי אניטה נפגשת עכשיו עם ביאנשון ויש סיכוי סביר שדוריאס יוכל להיכנס להפקה, ושיגשש אם “מחר” הוא ארגון מספיק טוב להרגעת הפחדים הגרמניים שלהם.

לולא חשש לעודד את אניטה ולספק לה הוכחות לחשדותיה, היה מספר לה על השיחה עם גוטפריד. עלה על דעתו כבר מזמן שצריך היה להתייעץ עם צורה מישוה. אולי הם מכניסים את עצמם למשהו שאין להם מושג עליו. אף פעם לא היו לו קשרים עם שמאלנים צעירים. מי יודע למי הם קשורים. ידע שהם מסכימים עמו כי רק מהפכה עולמית עשויה לפתור את הבעיות הבלתי נפתרות של העולם, כולל בעיית היהודים, אם עדיין תהיה כזאת. כל הדתות וכל

הלאומים ייעלמו אחרי המהפכה האמיתית, והאנושות שוב תוכל לכנות מגדלים שמגיעים לשמים, כמו שאומר שטטין שכתוב בתנ"ך. היה מופתע מאוד ומאוכזב מאוד מעצמו כשייסוד מדינת ישראל גרם לו שמחה כליכך לא פרופורציונית. המשיך, כמובן, להתנגד לעצם המושג של מדינה לאומית ליהודים, אך כשבאה מלחמת ששת הימים והיהודים הראו איך הם יכולים להרוג גויים, כשאלה מאיימים עליהם שוב בהשמדה טוטלית — ערך לו סוקול חגיגות ניצחון קטנות בתוך עצמו. אפילו לאניטה לא סיפר עד כמה הוא, הפציפיסט הבינלאומי, גאה על הניצחון הפיסי של יהודים במלחמה שלהם על נאצר. בינינו לבין עצמנו, לא היה ספק כי היהודים יירו את הירייה הראשונה, ולא חשוב מה היתה הפרובוקציה. אבל טוב שהם ירו אותה, ביחוד שהם ניצחו והראו פעם אחת לרוסים האטיים מה שווים בעלי-הברית הערבים שלהם לעומת השכל והאומץ של יהודים. ידע שזה שוביניזם לומר את זה ועוד יותר להרגיש את זה, ושוה לא מתאים ליפנים לזאר סוקול, שהוא נגד שוביניזם, אך ידע גם שאין בררה — אי-אפשר לרצות שלא להרגיש.

כמובן שאיש במפלגה לא צריך לדעת את זה, כמו שאיש לא צריך לדעת מה הוא עושה עם אשתו במיטה. במחשבות יכול אדם להרשות לעצמו להיות אכזר ואנרכיסט ואפילו שוביניסט יהודי — אחת הפרברסיות המתקוות של הרוח שצריך לדעת להשלים אתן כמו עם פרברסיות שיש להן ביטויים גופניים. אפילו הרווחים שלו מעסקי התיירות לישראל והשמחה הגדולה שהוא שמח עליהם הם חלק מהפרברסיה. "בעולם הקפיטליסטי אי-אפשר לוותר על רווחים, הם ייפלו לידי המתחרים שלי, שהם בוודאי יותר ריאקציוניים ממני. אסור לתת להעדפות פוליטיות להתערב בענייני עסקים, זה מזיק לשניהם. ביחוד בעסק כמו חיירות, הבנוי רק על ביקוש והיצע — מרקס לא יכול היה אפילו לשער איך זה פועל. רווחי התיווך בתיירות הם כה גדולים, עד שאי-אפשר להכין את הישראלים שאינם מוכנים להסתפק ברווחי תיווך ומשקיעים באווירונים ואוניות. לדעתו, הוכיחה את עצמה האנומליה הישראלית. לא היה לו ספק בכישלון ההכרחי שלהם כמעט בכל תוכנית עסקית. הייתכן שלישראלים ישאר רק כוח, ואילו כל המוח היהודי ישאר אצל יהודים כמוהו?

כשסוקול היה מכריח את אניטה לספר לו את סיפורי הבגידות וההתעלסויות שלה מכלי לגלות את שמות הגברים שהיו מעורבים בהם — היתה מעוררת את קנאתו ואת חשוקתו. חשד שזה החלק השנוא עליה ביותר מ"מעשי האהבה". האמין כי היא ממציאה למענו חלק מהסיפורים המפורטים והמחוררים שהיתה מספרת בשטף, כאילו מן הזיכרון. תמיד היו הסיפורים על משהו שאירע באותו שבוע או אפילו באותו יום, ותמיד עם ציון גילו של הגבר ומראהו, עד שחשה בזעם העולה כבעלה, ברצון נקמה שהיה כובש אותה בגלל בגידתה של אשתו בדמיון או במציאות.

קולה של דינצ'ה אמר באינטרקום:

"מצאתי אותה. אומנם זה לקח חצי שעה, אבל איתרתי אותה. היא אצל דוקטור סלנסקי, בבדיקה, אמרו שאסור להפריע לו".

אמרה שלרעת המזכירה זה ייקח לפחות חצי שעה. סוקול לא ידאג, דינצ'ה כבר תדאג שאשתו תדבר אתו מיד כשהרופא יגמור אתה. והשתתקה, כפי שהיא נוהגת כשהיא גומרת את הודעותיה, מבלי לסגור את המכשיר, מחכה שיחליט מה עליה לעשות. ידע שהרגליה של דינצ'ה מרגיזים, כי סוקול אינו יודע איך להגיב עליהם. כששאל אותה למה היא משתתקת פתאום באמצע המשפט כשהיא מדברת אתו, שאלה אם יש לו הצעה על מה עליה לדבר, אם אין לה מה לומר.

סוקול אמר לדינצ'ה שתסגור את המכשיר. ידע שהיא נעלבת על משהו אך העמיד פנים שלא אכפת לו. תמיד דינצ'ה נעלבת בגלל משהו. לא סלחה לו שהיא המזכירה הפרטית שלו ולא רצתה להפסיק לא לסלוח לו את זה. כבר שכח מה רצה לומר לאניטה כשדינצ'ה השיגה אותה. אולי פשוט רצה לשמוע את קולה. בומן האחרון היו כלי-כך הרבה תאונות דרכים בפריס. אולי רצה שתזכר פתאום ביום-הולדתו שהיה גם כמעט יום החתונה שלהם — היום שנגע כפעם הראשונה בעירומה.

היה צריך להפסיק לחשוב עליה. הגבריות שלו אומנם סירבה להזדקן בקצב שבו הזדקן גופו — אך אסור לו בשל כך להשתעבד לאניטה. בחלונות עמדה שמש כבדה של אחרי-הצהריים. לא היה טעם להתחיל לעבור עכשיו על טיוטות המאזן ששלח לו רואה-החשבון. בין כך אין סוקול סומך על עצמו בעניינים הללו. אין תחליף לרייס. היה טוב אילו היה לו לאן ללכת עכשיו, כמו בלונדון, כשהיה סטודנט והיה הולך לקולנוע, או כמו רייס, "לבית הזונות האקסקלוסיבי" שלו. רייס ביקש ממנו שיבוא אתו. סוקול ידע שהוא לא יכול. לא ידע מדוע, אך ידע שלא.

אם דינצ'ה תשיג את אניטה, יזמין אותה לארוחת-ערב בלה-פּוֹק. היו אוכלים שם כשהגיעו לפריס: אחרי המלחמה. אולי בכל זאת תיזכר. מרוב חרטה על השכחה תתפנה אולי מכל העיסוקים המתוכננים שלה ותבוא מיד. הוא לא יבקש ממנה שתבוא, אבל היא תציע את זה. ילדותי להכין מלכודת חרטה שלה. הוא לא ילד ואינו זקוק למתנות יום-הולדת.

לז

דקות מספר אחר־כך סיימה מרי־קלר את עבודות הניקיון בהירה של ביאנשון ברחוב סווארדוני והחלה לרדת לאטה במורד הרחוב בכיוון כיכר סנט סולפיס לערוך קניות לארוחת־הערב, כמנהגה מדי יום בשעה הזאת, מאז הגיעה בעקבותיו של ביאנשון לפריס ממתנה הפליטים הפלשתיני ליד עמאן. כשהתקרבה לכיכר הכנסייה הרגישה בגבר זר שצעד לצדה ואמר לה בקול לחוש: "הלנה?" — שואל כאילו התשובה ידועה לו מראש, מציע כי ייכנסו לרגעים מספר לכנסייה, ובה יוכלו לשוחח ללא הפרעה וללא סכנה לבטחונה. ענתה בחריפות אך בשקט:

"מי שלח אותך?"

לא השיב.

התחילה לצעוד לקראת המדרגות הרחבות של כנסיית סנט סולפיס, עלתה בין

העמודים חסרי-החן שבחזית הכנסייה הגדולה והבלתי-מרשימה, אלן גינבורגיה בעקבותיה. כשנכנסו לחלל החשון, צעד לפניה, נעצר לא הרחק מתיבת וידויים שמסכיה הירוקים היו סגורים, מסתירים כתפיה וראשה של אשה שכרעה בגומחת-העץ והתלחשה עם הכומר שלה מבעד לטורג-העץ. עמדו זה ליד זה, כמו תיירים או אנשים המחכים לתורם להתוודות.

אלן אמר למרייקלר, כי שירותי הביטחון הישראליים הקליטו שיחה בין ביאנשון וסוהייל רגיאני. לדבריהם, יש בידיהם הוכחות למה שהעבירה מרייקלר מהמלון בעמאן לפריס למען רגיאני.

הביטה בו כשפניה הרחבים והשטוחים מעט מתקשחים בזעם שהסתתר בקשב, מתאמצת לא להגיב. אלן אמר שאינו מתפלא שאינה מופתעת. הוא יודע, כקצין במשטרה הצרפתית, שעל-סמך ההלשנה הישראלית יש בידי המשטרה די ראיות נגדה ונגד ביאנשון כדי לאסור אותם מיד ולהביאם לדין, אך אין להם כל עניין בזה. להפך. כפי שהסכיר לה ברחוב, הם מעוניינים למנוע את המאסר או לפחות לרחות אותו ככל האפשר.

מרייקלר אמרה שכנראה שכח לומר לה את זה ברחוב, וממתי חוקרת המשטרה הצרפתית אזרחים צרפתים בכנסייה, ושיטלח לה היא ממהרת מאוד ורוצה ללכת ומקווה שלא ימנע ממנה, כיוון שהיא לא תהסס לעשות כאן שערורייה. ולא זזה ממקומה. רק המשיכה להביט בעיניו כשהוציא את תעודת השוטר שלו והיא עיינה בה, משתדלת לצלם את הפרטים בזכרונה, כמו אינה שומעת את הסבריו "שהתחדשו, כי מה שקורה כאן אינו חקירה כלל, להפך, זה ניסיון למנוע שערורייה שביאנשון יהיה מעורב בה שלא לטובתו. רק עכשיו נודע למפקדו של אלן, המצפה להם בחוץ, כי על-סמך המידע הישראלי עומדת המשטרה המקומית של הרובע לערוך חיפוש בדירתו של ביאנשון, ויהיה מאוד לא נעים אם בין התפצים שיימצאו בדירתו של הנזיר יימצאו השמלות וכתונות הלילה של מרייקלר.

"או אולי מוטב שנקרא לך הלנה. פלדוראס, כפי שכתוב בפספורט של בעלך באתונה? ואולי מוטב שלא נספר את זה לעיתונאים, שיחכו לשוטרים בשעת החיפוש?"

מרייקלר עשתה מאמץ-שווא כדי לחייך. שיוותה לקולה רכות שהיתה זרה לו. שאלה מה הוא רוצה ממנה.

אמר שהמפקד שלו מבקש ממנה כי תעשה טובה לעצמה ולכומר ותתלווה אליהם מיד, מרצונה החופשי, לדירת ביאנשון, על-מנת שתספיק להוציא משם את בגדיה לפני שיכבאו השוטרים והעיתונאים, באופן כזה אפשר יהיה למנוע פרסומן של התמונות הבלתי-נעימות בעיתונות הבוקר.

ידיע-שזה הימור. שכנע את פיליפ כי הלנה פלדוראס לא יכולה להרשות לעצמה להיות מעורבת בשערורייה ציבורית ותעשה הכול כדי למנוע פגיעה מלשהי בביאנשון. הלנה שאלה:

"למה אתם עושים לו את זה?"

בגלל הלחש לא ידע אם היא מתכוונת לרע שהוא גורם לו או לטובה שהוא ומפקדו מתכוונים לגרום לביאושון, על-מנת להציל את כבודו. אמר: "המפקד שלי הוא קתולי, המאמין כי חטאיו האישיים של אדם הם עניין בין מצפוני ובין הכנסייה, לא בינו לבין המשטרה. המפקד שלו פשוט אינו מאמין לשירותים הישראליים. הוא חושב שהם מגסים להשתמש במשטרה הצרפתית כדי להזיק למתנגדיהם הפוליטיים. על-כן הייכים לפעול במהירות ולהציל מה שאפשר. המפקד שלי לא מאמין כי המשטרה תמצא בדירה של ביאושון משהו שיכול להפליל אותו, אך השוטרים המקומיים לא יודעים על השמלות והתמונות. העיתונים יכולים להזיק לביאושון יותר מכל חומר מפליל. הצרפתים מאוד אוהבים שעורריות עם כמרים, בייחוד אחרי הכתבות על הסמינריונים של ביאושון על שפת הים הקדוש והתפקידים שמרי-קלר מילאה בהם".

בקושי שלטה בקולה. הביטה בו בעיניים שהחלו לדמוע למרות עצמה. אמרה שהיא בטוחה שזאת מלכודת. שאלה אם ירשה לה להתקשר עם ביאושון במשרד שלו. אמר שלכך אין זמן, המפקד שלו מחכה להם במכונית בתוך, כיוון שמוכרחים להקדים את החיפוש המשטרה. כשהתחילה לצעוד במהירות לקראת פתח הכנסייה הרחוק, צעד לידה והמשיך בלחישה, אמר שמניעת הפרסום בעיתונות רצויה לא רק מבחינת ביאושון אלא גם בגלל בעלה, העלול לגלות את כתובתה בפריס ואת מגוריה בדירתו של נזיר. המשיכה להביט אל מול פניה כאילו אינה שומעת את דברי האיום.

כשהחלו לרדת במדרגות הרחבות, ראה את פיליפ ליד ההגה בעברו השני של הרחוב. מרי-קלר דיברה בקול רגיל, שליו ומיואש, אמרה שאפילו לא תנסה לבאר לו או למישהו, אף אחד אינו יכול להבין את יחסיה עם ביאושון. בייחוד גבר לא יוכל להאמין, ועל-כן, אין טעם לספר לו, אבל שיזכור טוב מה שהיא אומרת לו, והיא מוכנה להישבע על כך. בכל בית-דין, כיוון שביאושון הוא איש קדוש באמת ולא הפר בחייו אף אחד מהגדרים של נזירותו.

דיברה צרפתית עם מהגה מרסיני, כמו שהיה כתוב בהו"ח הישראלי. היתה אחות מעשית על קו נוסעים ממרסיי לפיראוס ולחיפה. כשברחה מבעלה המכונאי באתונה, הצטרפה לסמינריון של ביאושון, כשהיא מציגה את עצמה כדרום-אמריקנית בגלל הפורטוגזית שלמדה על האוניות. לטענת הישראלים, הפכה עד מהרה לאשת-הקשר בינו ובין המפקדות הנוצריות של ארגוני הטרוריסטים, ששיתפו פעולה כשבועות האחרונים כנסיונות המוצלחים שלהם להשתלט למעשה על בירת ירדן.

כשהיו בחדר-המדרגות של בניין הדירות הישן, דרשה גם מפיליפ להזדהות. אמרה שאינה מאמינה אפילו לתעודות שלהם, אבל היא תדע למצוא אותם אחרי שכל הפארסה הזאת תיגמר, אינה מוכנה לסכן את שמו הטוב של ביאושון בגלל טעות שלה. פיליפ הסביר כי עליהם להיות נוכחים עמה בדירה כדי להבטיח שלא תוציא משם דבר פרט לחפציה האישיים, ליווה אותה לאמבטיה

ולחדר-השינה, מחכה בסבלנות כשהוא מתבונן כיצד היא מקפלת את בגדיה ומכניסה אותם למוזודת-העור החדשה.

אלן מצא את מחברות היומן של ביאנשון כמגרה העליונה של שולחן-הכתיבה בחדרו. היו אלה מחברות של בית-ספר, מכוסות בכתב צפוף, עצבני, משני צדי העמוד. ייתכן שהלנה לא ידעה על קיומן. למחרת טלפן עורך-הדין של ביאנשון לדיבנא לשאול אם יוכל לבוא לקבל את המחברות שנלקחו מביתו של ביאנשון ללא רשות. פיליפ אמר שכמובן, האב ביאנשון יוכל לקבל אותם לידיו בכל שעה שירצה מידי קפיטן גינזבורג'ה שאצלו הן מופקדות.

במחברות לא נמצא דבר שיכול היה להפליל, לדעת פיליפ, את ביאנשון. היו בהן הערות על פגישותיו עם סוהייל רגיאני שהיה מלומד פלשטיני, מתוך לדעת הערכיסטים שלהם, אף שהיה גר עם אשתו בטריפולי שבלוב. שירי הווידוי הפנאטיים של הכומר המעונה יכלו אומנם לשמש הסבר לכתיבו ולעוינותו האגרסיבית לישראל מאז מלחמת ששת הימים — "כמו עורית של אוהב מאוכזב" — אלא שפיליפ התעניין בעובדות, לא בהסברים.

מְטָרָה בלום היה יהודי עגול עם משקפיה-זהב ודיבור תובעני, שבו החל עוד לפני שהתיישב מול שולחנו של אלן, ליד ביאנשון, מציג עצמו כעורך-דין של הוצאת "מחר", דורש כי יוכטח לו שהמחברות מוחזרות בשלמות. אמר שלמזלה של המשטרה ביקש ממנו הקליינט שלו להימנע משערורייה, ועל-כן אין הם מגישים תביעה על החיפוש הבלתי-חוקי שנערך אמש בדירתו, אף שהוא מקווה כי האב ביאנשון ישנה בעתיד את דעתו. אלן אמר שהוא מצטער על אי-הנעימות ועוד אתמול ניתנו הוראות להחזיר מיד את המחברות שנלקחו בטעות, ומיד יבדוק אם כבר נשלחו לביתו של ביאנשון או שהן עדיין כאן, ויצא מחדרו, ונכנס לחדרו של פיליפ מעבר למסדרון, והקשיב עמו לדברי עורך-הדין, שידע כנראה כי מקשיבים להם. בלום הסביר לביאנשון כי גינזבורג'ה הועבר לכאן בעקבות מפקדו מהמשטרה הפוליטית, לאחר שהתפרסם בזמנו כשקיבל את אות השירות על לכידת אנשים רבים מהשמאל ששיתפו פעולה עם האף-אל-אן, ואחר-כך על לכידת אנשים של סוסטל שהיו חשודים בעזרה לאר-אס הימני — "בקיצור, איש ללא עקרונות, אולי משום כך העלו אותו מהר כל-כך, על אף גילו, אבל עכשיו הוא כבר יושב שנתיים במקום אחד, כנראה רצה להתפרסם בעזרתך".

נשמע צחוקו הגבוה להפתיע של ביאנשון, כנראה כתשובה לתנועה שבה הראה לו מטרה בלום שהוא מרבר אל המיקרופון, אחר-כך שמעו את ביאנשון שואל אם הוא מכיר את פיליפ דיכוא זמן רב, ואת בלום עונה לו בקול שהתרוםם פתאום, כאזהרה:

"אני מכיר את כולם. לדאבוני, המקצוע מחייב".

כשקיבל ביאנשון את התיק החתום עם מחברותיו מידיו של אלן, הביט בפניו בסקרנות שהסתירה משהו. אלן לא ידע לקרוא את הפנים המעונות

והפקחיות, שביקשו. לומר לו דברים שלעורך־דין לא היה מושג בהם. ביאגשון דיבר אליו בנועם, ואמר כי מטרה בלום הסביר לו, כי אפילו צילמו את המחברות שלו — לא יוכלו להשתמש בהן בבית־משפט, ולמה אם כן לא יחזרו לו הנגטיבים? אם כי הוא מכין שגם לזה אין חשיבות רבה, שהרי הם יכולים לשמור לעצמם עותק. אלן אמר שיכרר אם צולם משהו ויודיע לו מיד כשידע, והושיט ידו למטרה בלום ולביאגשון ואמר להתראות כשהוא מביט בעינו של הכומר, כמו מביטח שהוא מתכוון לכך.

כשהלכו, חזר אלן לעיין בתיק הפרופילים שהחל להכין לפני חודשים: מספר, כשהוטל עליו לערוך קטלוג של כל האישים החשודים בתמיכה בארגוני הטרור באירופה — זרים וצרפתים כאחד. היתה זו פעולה משותפת, נדידה, להם ולמדור הבילוש, שביקש לנצל את נסיונו של אלן בפעולות דומות שלו בעבר. נדמה היה לו כי ביאגשון הזכיר כמה מהשמות שחיכו לתור היחקרם בתיקו. ברוב עמודי המחברות שלו הפליג ביאגשון להכללות שרמזו כביכול על נסיונותיו האישיים, אך יכלו להיות סיפורי אגדה שהתכוונו לנמשלים.

תחילה לא ידע אלן להסביר את התרגשותו למקרא הפסקים חסרי־המשמעות מבחינת החקירה, כפי שטען בצדק פיליפ. קרא בהם במשך רובו של הלילה, בעמידה, ליד כן הקריאה שבחדר־עבודתו בבית. רחלי ביקרה אותו פעמיים ונדמה כי גם היא הרגישה במצוקה שפתאום נמצא בה. אביו יכול היה לכתוב אותם הדברים עצמם:

"כמו שאין היגיון בעינוגי השפלה של הקדושים, כך אין היגיון בהתמסרות ללא שיעור, בבקשת רחמים ללא תקווה, בגעגועים לעינור.

"מדוע גדלים הזיקה והפער בין האמונה בחירות לבין התשוקה לכיבוש?

"מדוע מתעצמת בנו תשוקת הכוח דווקא בעת השחרור מהצורך להתמודד בכוח?

"מדוע מטרכ אדם, המשתוקק להיות קורבן ומושפל, להודות בפומבי בתשוקתו להיות מושפל, אף כי הודאה כזאת היא הגרועה בהשפלות?

"אם משמעו של כבוד הוא העמדת־פנים של כוח בהערך כוח — האם ההשפלה העצמית אינה אלא יומרת־שווא לוותר על כבוד למען הוכיח בכוח?

"מדוע אפשר להשתלט על־ידי כניעה גמורה, על־ידי ויתור על כל מה שמסמל כבוד וסטטוס? מנין העוצמה של הקורבן?

"חיי סיכון אינם ביטוי לתשוקה של הרס עצמי או שאיפה לחידלון — רק שאיפה לחיים המודעים יותר לעצמם בגלל ההתמודדות המתמדת עם האיום, המגשימים עצמם בכל יום שבו הם ניצלים ממנו, על אף הסיכונים.

"מדוע אם כן צדק אפלטון, כשהאשים את הפילוסוף המתנזר ומתענה ביהורה הקורנת מבעד קרעי בגדו ועורו?

"עולמי עשוי כיום מראות, שבהן משתקפות העמדות־הפנים שלי באלה של זולתי. כשאני מנסה להימלט מהן — אני נעשה מודע לתוסר־היכולת שלי לבטל

את עליונותי וההופכת אותי חסר-אונים לאהוב.

"יתרונה האינסופי של החולשה והנחיתות הוא בשחרור הגמור ממרעקת האחריות, בעוצמה שמעניקה לנו החולשה, בשליטה שהיא משתלטת על מי שאנו הופכים תלויים בהם בעל כורחם.

"שלטת בי הכמיהה לחופש מהכוח; לשחרור מוחלט אפילו מן היכולת להשפיע על גורלי, לביטול המודעות המתמדת, שאפילו התחושות החזקות ביותר של כאב אין להן שליטה עליה.

"תקוותי להיות צירוף בלתי-מודע של תחושות, כאילו אין להן צורך באישיות שתחוש בהן, כאילו יש ממשות העשויה רק מהן, ללא רצון.

"העולם הרציונלי משליט עלי את שרירות היצר ומעקר אותו בכפותו עליו את התכונה המיואשת מפתרונות רציונליים. כל חיי כיקשו להיבנות מהתמסרותי חסרת-הפשרה למסקנותיה של האמונה, כפי שהן מנוסחות כתבונה."

היו אלה דברים שביאנשון כתב כנראה בתקופת ההחלטה הגורלית לעזוב את משרתו כפרופסור לפילוסופיה ולהיות פועל בניין. מאות עמודים את-כך חוזר אותו מוטיב, כשהוא הופך טיוטה לאפילוג של המפלה והחרפה:

"מי שבגד באלוהי ההקרבה והפך אלוהיו לריבון העולמות כולם,

"מי שביטל בהבל-פה את אלוהי כל העמים פרט לאלוהיו,

"לא יכול להשלים עם חולשתו.

"בקודש-הקודשים של מקדשם שלטה ריקות כל-יכולה, כוללת כול, כבודה מלא עולם.

"חסר-המוחשות שלה היא תמצית יהירותה של היהדות, דחייתה את דת החולשה שהוצאה עלי ידי בניה, שביקשו לגאול אותה ממלכודת הכוח, שהפיצו בעולם כולו את כשורת הישועה שבענווה ובשפלות-הרוח, בהליכה האינסופית בדרך הכאב, זו המוליכה כל אדם מכנסיית ההלקאה ועד עמוד הצליבה.

"רק בזכותו של מרד זה נגד היהדות הופך אדם לאלוהים, רק בזכות פיצולה של היהדות לדת של כוח, הנכשלת במלחמתה בדת החולשה והכניעה — היא חוגגת את נצחונה על כל הדתות האחרות של כל העמים הנאורים.

"המיעוט שנותר מן העם ההוא המשיך לקרוא לעצמו העם הנבחר. אולי כיוון שחי חיי צלוב גם אם התכחש לאמיתו.

"בהמשיכו להאמין באב האכזר — הגלה עצמו לא רק מארץ, אלא מריבונות.

"כך נתגשמה נבואתו של ישוע גם בתולדות ישראל, וגורלו של האיש הזה היה לגורלו של עמו.

"עכשיו מבקש שוב העם היהודי להפוך את נצחוננו של המשיח לכישלון — לוותר על נצחונה של הרוח למען נצחוננו של הכוח, להיות מקורבן למקריב, להתגרש מהצלוב ולהצטרף אל הצולבים אותו."

כשפיליפ נכנס לחדרו של אלן, אמר:

"למזלנו הוא נועניין עוד פחות מאתנו בפרסום העניין". פיליפ תמיד דיבר בלשון רבים כשהיה כישלון. גם לדעתו לא היה ביאושון כומר שיצא מדעתו מרוב מראות זועה — אלא אידיאולוג דתי, שראה בציונות המנצחת סכנה למהלכים הצפויים של ההיסטוריה הקדושה. על כך אין אוסרים אדם. כשם שאיש לא פגע בסארטר, כשביטאון מאואיסטי פרסם דבריו בריאיון עמו על רצח הספורטאים היהודים באולימפיאדה: "אמצעי לחימה לגיטימי של התקוממות עממית". חוקי הרפוליקה מגינים גם על מסיתים אנטישמיים ממש, על אחת כמה וכמה כשמדובר באידיאולוגים מתוסבכים כביאושון.

לח

היה ליל שבת, ונעמי לא באה לכיתו של עמנואל. אמנם לא הבטיחה שתבוא, אך קיווה כי היא רוצה לבלות את הערכים האחרונים שלה בפרים בחברתו. רחלי כנראה עוד לא חזרה מן הטיוול שלה ללואר. הלבדיות הברוכה של עמנואל נראתה לפתע דומה מאוד לכדידות. לא טלפן לדירתה של מרתה. כשחיפש שם את נעמי בערב הקודם, הזכירה לו מרתה את העוולות שהוא אחראי להן בחייו וכחייה, כאילו מתבדחת, כאילו לא ידע.

כעס על שהן סולחות לו תמיד על חוסר־הבגרות שלו, כפי שהן קוראות לאגוצנטריות החולנית שלו. בינו לבינו ידע כי אינה מחלה ואינה ראויה לסליחה. "לא ייתכן, שבגיל שבו כן־אדם נעשה אחראי אפילו למכע פניו — אין אתה אחראי אפילו למעשיך".

היו לו מנגנוני הגנה מתורגלים להמרת האשם בחמלה עצמית, אחד החטאים שלא יכול היה להפסיק להתחרט וליהנות מהם. החמיר עם עצמו בלבו — גם על הסבל שנגרם לו בשל כך חמל.

אניטה היתה היחידה שידעה להשלים עם היותו רק הוא, ללא השוואה עם מה שרצה או יכול היה להיות. כנראה לא שיערה כי עמנואל נשאר לכדו הערב. זה עשרים שנה היא מארחת בלילות שישי את "שחקני הקלפים", כפי שקראה ליהודייו הוותיקים של סוקול מימי וילנה וריגה, מכל המפלגות ואפילו מלנוס־מנשפט מתחזרה לארגון יוצאי ליטא, שייסד סוקול מחדש כשבאו לפרס. אולי היא כבר יודעת את תוצאות הפגישה הדחופה, שנקראה בכית דוריאס יומיים אחרי שביאושון ריאין את אניטה כאילו היא עומדת לקבל משרה בשירותו. הבוקר אמר לה דוריאס, כי ביאושון התקשר עמו בלילה; ביקש כי יארגן פגישה רחופה של מערכת המדור, אמר שרוצה בנוכחותו כשהם מחליטים סופית על הצעתה של הגברת סוקול.

הטלפון שנצטלצל אכזב, כשבשפופרת נשמע קול גברי צעיר ובלתי־מוכר,

שביקש להיפגש "לפי המלצת חבר משותף שלנו בירושלים שאת שמו אולי לא רצוי להזכיר בטלפון". כנראה עוד ילד מילדי השמאל הקיצוני, המקבלים את כתובתו של עמנואל מגרוס או מעוזאי, מטלפנים אליו מיד לבואם לפריס, מצפים לעזרתו, מספרים בפרטי-פרטים זוועות שלטונות הכיבוש והישיגיהם-שלהם כמחאות שהם מתכוונים לארגן נגדם במסגרת סניעה חדשה שהקימו. אם יישאר עמנואל בארץ, יהיה בוודאי חבר באחת מהן. כשהניח את השפופרת לאחר שדחה את הפגישה עם הצעיר הלהוט לשבוע הבא, חזר לקרוא את הארץ מיום שישי, מנסה להרגיע בעצמו את הכעס שעוררו בו רוב הכותבים. חזר וחשב על בעל הקול הצעיר, אחד השרידים העייפים מן המאבק הישן שאינו יודע אפילו שהוא שריד. חסר-סיכוי. כל מה שנותר עדיין רענן ומלא מרץ ומאמץ בעתידו הוא המאבק המזויץ. עכשיו זה מתחיל גם בדרום-אפריקה. זקנים כמוהו, שאפילו המאבק המזויץ אינו מעורר בהם עניין, הם תלק מהמלחמה שנשתיימה כמו אצל סמפרון ורנה.

החמלה העצמית על הבדידות הגיעה תמיד לשיאה בימי שישי. המסורת המשפחתית הארוכה של הארץ היתה מעוררת ציפיות מן היום הזה, ודווקא בו היו כולם עסוקים. כל המחשבות על מעשים או על תשובות, שחייבות להינתן לשאלות הרבות שנתעוררו בו ללא הרף, טבעו עתה בתהום הרחמים העצמיים. התרופה היחידה שמצא נגד הכבי המאיים היה הניסיון להירדם. כיוון שנמנע מכדורי-שינה, מתוך משפטים קדומים נגד סמים מכל סוג שהוא, היה מנסה לעצום עיניו ולהתמסר להזיות ההתעלסות — אמצעי בדוק זה שנים רבות, מפרט ומאריך בזכרונות, מחיה אחד מהם ומפתחו כאילו היה ממשות היכולה להתגשם אם רק ירצה, מרגיש כיצד הוא גולש לשטח ההפקר שבין שינה לעירות, כיצד התמונות והמלים ניתקות מהמשך הרציף של הזמן המדומיין, מלים שלא היה בכונתו לאומרן והנאמרות לפתע לאנשים ונשים שלא התכוון כלל לפוגשם, לא ידע כי זכר אותם, לרגע הוא מנסה להתעורר מחוסר-השליטה בהזיה שהוא אמור להיות יוצרה, משנהו הוא מתאבד בחוסר-רדעת של המשכה, שהוא אולי חלום שלא יוכל להיזכר בו כשיתעורר.

כשהתעורר מצא עצמו חושב לפתע בהניה ובחודשים שגר בביתה אחר שגורש מקיבוצו. אולי בגלל אכיב, שכנראה חלם עליה ועל הפגישות עמה בבתי-מלון המשכירים חדרים לשעה ברחוב הירדן, המקום היחיד שיכלו לחשוב עליו כמסתור מכל מכריהם הרבים של בעלה, שהיה עורך באחד העיתונים הגדולים, ואשר בגללו נבהלו כל-כך כשיום אחד הפריעם השוטר.

כשהפסיקה אמו לענות על מכתביו, ביקש עמנואל משניאור לשאול אותה לשלומה ומדוע אינה כותבת. אמרה לשניאור: "אי-אפשר לסלוח לאיש המגן על זכותם של אנשים לרצוח יהודים — אפילו הוא בני, וכיחיד מאז שהחליט לערוק". ידע כי לא יוכל להימנע מפגישה אתה. לא ייתכן שתסרב לראותו. רצה לחזור למחשבה על אכיב ועל האפשרות שייפגשו מחדש, אולי הפחד

נשכה ממנה, אולי גם היא לא תרצה לראותו. בבית-הספר היו חברים ואוהבים, כשהיו בני ארבע-עשרה, אחר כך נפרדו ולא התראו כמעט עשר שנים. כבר היתה נשואה ואם לתאומים ושאלה איפה יוכלו להיפגש. היו נפגשים כל שבוע לשעות ארוכות של בוקר פרוזאי כמו אהבתה, עד שסרסורי הזונות בסכיבה הסיתו בהם את השוטר. ארבע-עשרה שנה לא שמע ממנה דבר, עכשיו הוא עלול לפגוש אותה ברחוב. במקרה היה קורא מדי פעם את מאמריו של בעלה על אשליות "השמאל המפא"יי המדבר על שלום כאילו אפשר למחוא-כפיים ביד אחת".

כשפקח את עיניו היה כבר חושך, והירח האיר את הגנות שממול, מבעד לפתח המשולש. הווילונות קשורים למזוזות החלון בפתילי-צמר אדומים ממגלב שהביאה לו אניטה מן העיר העתיקה, כשעוד הדריכה את הטיולים של סוקול. מעקה-הברזל השחור והמעוקל הפריר את חדרו מחלל הרחוב. בחדר השני השאיר את המנורה על שולחן-האוכל. אם נעמי בכל זאת תחליט לבוא, תראה אור בחלון הפתוח. חוזר ועצם את עיניו, ידע כי עליו להירדם מהר ככל האפשר ולזמן רב, אולי עד הזקוקר. המחשבה על המעקה וחלל הרחוב הפחידה אותו ומשכה אותו. ידע כי לא יעז. על-כל-פנים לא כך. אמר לעצמו כי בעצם אין סיבה. גם אם הכול ייכשל תמיד — אין סיבה להפסיק להיכשל. ידע שלא יצליח לרמות את עצמו. כמובן שיש סיבה. אפילו הברידות היא סיבה טובה. אין לך דבר-חסר-משמעות יותר מהמשך החיים רק בגלל היותם הרגל — ניגוד גמור למה שקאמי קרא "תמצית ייחודו של האדם, היכול להפעיל רצונו אפילו נגד חיייו שלו".

פקד על עצמו להפסיק, ברגע זה. להדליק את מקרנות ההזיה, גם הוא אקט של רצון. גם זה חלק מתמצית הייחוד האנושי? מאיזו בחינה הוא פחות ניגוד לחייו ברגע הזה?

שדיה של אונה אברהם היו רכים ולבנים באור עמום שחדר מבעד החלונות הצרים של חדר-המדרגות, שכסולמו העליון ישובו, מעל המשטח המוליך לקומת-הגג הסגורה תמיד. מהדירה שמתחתם שמעו קולות אחיותיה הקטנות. האב לא היה יוצא גם ביום ממיטתו. האם היתה מזמינה את עמנואל לטעום ממאפי "יהודי ההרים" במטבח שרוב היום לא עזבה אותו, לא יכלה לדבר עמו שום שפה; רק חייכה, והיתה ממשיכה לחייך. כשאונה היתה לוקחת אותו עמה לאמבטיה, החדר היחיד כדירה בת שלושת החדרים ועשרת הדיירים, שבה יכלו להיות לברם בימי החורף כשהמדרגות היו קרות מדי, אונה היתה לכושה בחלוק, ושוב הרגיש את גופה המהמם ברזונו וכלוכנו ובלהיטות העצבנית והמגרה, שבה הוליכה ידיו, חבוקה כזרועות שחשו אותה, כשזככו כאן, אחרי עשרים ושלוש שנים, זוכר, כאילו היה זה הווה מוחש.

לא זכר כי גרדם, אבל מבעד לעפעפיו הרגיש באור הבוקר. זכר כי אסור לו לפקח עיניים או להזיז איבר בגופו, פן יפוג הכול ולא יהיה. נעמי עמדה שם עם ארשת תמיהה חכמנית, כמו לא ידעה כי ספרו יצא לאור. יצא לאור? לרגע נדמה כי טעות, כי מעולם לא נכתב, לא נדפס. במשנהו חזר וידע שכן. נעמי עמדה על-ידו, בחושך של המדרכה הריקה כפולבר סן ז'רמן, מול החלון המואר על אף שעת הלילה המאוחרת באיי האור של הספוטים מתקרת חלון-הראווה של "המאה העשרים" שליד דה מאגו, נראו ערמות קטנות של ספרים, מהם סדורים בקפידה, מהם זרוקים בכוונה. ככל ערמה היה ספר אחד פתוח, בערמה שליד השמשה היה שמו של עמנואל מורפס באותיות גדולות על עמוד השער. צודד מבטו אל עיניה של נעמי, מוצלות בריסים הארוכים, שואלת למה אין לספר שם. ידע שהוא כבר ער: כי כבר לא היה בטוח בפקחות המענה: "אם יש אינסוף משפטים בכל שפה — איך זה שרובם כבר נאמרו על-ידי מישהו לפני? איך יכול להיות רוב לאינסוף?" ונעמי אמרה: "אולי זה רק נשמע נכון, כמו כל דבר שבחלום".

יכול היה לזכור עכשיו את תוכן הפרקים — כל פרק מוקדש לסוג של אהבה "מכל האהבות שאפשר לאהוב ב-רזמנית". את המשפט הזה לא זכר, אמר אותו בקול רם, כשעיניו פקוחות, מביטות ברישומים הדקים שהטבח צייר על התקרה. עדיין לא היה ודאי לו כי כל מה שזכר היה חלום. התחיל להטיל בו ספק.

לא הצטער על הספק, רק על השמחה שהופרה. היה לו כל-כך שמח לנוכח ההפתעה הגמורה של נעמי כשהתקרבו לחלון-הראווה של חנות הספרים, כמו במקרה. היתה היחידה שהאמינה כי הוא מסוגל לכך, אך לא ידעה שזה כבר קרה.

אולי בכל זאת כתב את הספר ושכח?

היה שם פרק על אהבת האומללות של עצמו.

כיוון שפקח עיניו ידע כי כבר בוקר שבת, חסר-צורה כמו כל בוקרי השבת שלו בעיר הזאת. סתם יום שאין עובדים בו. נעמי אולי חושבת על בתה שאינה בתו, מהלכת ברחוב רחוק, עיניה דומעות: כשהיא מביטה מולה, כמו כשעמדה לפני חלון-הראווה, אבל אז זה היה מרוב אושר. אמר בקול רם: "זה בלתי-אפשרי".

וחשב על היתרונות הרבים שבאמירת דברים בקול. אי-אפשר להפסיק לדעת את מה שנודע משמיעה.

"להינודע זה בלתי-הפיך, כמו להירצח".

שטות. כמו כל אמרות-הכנף. רחלי אומרת שהוא מדבר עברית מצחיקה לפעמים. אף אחד לא אומר עוד "אמרת-כנף" או "זמן רב". כשיבוא לארץ יצטרך ללמוד עברית. השמש סנוורה את עיניו. היתה שעה קצרה של בוקר שבו האירו קרניה את פניו. היה צריך לקום, לשחרר את לולאות-הצמר האפור-האדום, להניח לוויולן לכסות את השמשה. עמנואל קם. מיהר מאוד. פתאום היה חבל שמאחר ושבת.

לא יכול היה לקצר את שעת הגילוח שלו. "שיער קשה גדל בלילות של ייחוס". פניו היו חייבים להיות חלקים למגע ידו, כאילו לא גדלו שערות בלילה, כאילו לא יתכסו שוב בפלומה כסוחה. התהנה ממגע ידו בפניו. "מדוע יש גג לעונג ואין תחתית לאומללות?" אולי מפני שהעונג דומה לכל האחרים, ואילו "האומללות ייחודית כמו האישיות"? אפילו בזיכרון לא יכול היה להבחין בין שיאי העונג או הכאב — אך האומללות היתה תמיד יחידה. "האם בגלל כך אין איש מצליח לכתוב היטב על תענוגות?"

הקטע הגזור מהפלייטון של "איבו" בעיתון של אתמול היה עדיין מוצמד אל קיר-העץ שמעל למראה — עיתון-קיר פרטי. יכול היה לזכור את נעמי נכנסת לחנות הספרים, מקבלת את הספר מהמוכר, מעלעלת בו וחיוכה מסלק מעצמו את הפקפוק.

הסיר שרידי הקצף מפניו, בישם אותם בהנאה מהקרירות הצורבת מעט, כמו מצמצמת עורו.

נעמי היתה לבושה בחלום באותה שמלת משכית שבה נפרדה ממנו בבוקר ההוא, ממחרת לפגישה מסתורית, משעינה לפרידה כף-ידיה על גופו. למה לא אמר לה כמה היא אהובה? למה לא אמר את זה כשהיו ב"אודיאון"? עור גופו נצטמרר בחלוק הרחצה, זוכר את ידה. כל המלים נעלמו כשאהבה אותו בלילה ההוא. רק שמו ושם האלוהים. חזרה עליהם כבהשבעה.

המשיך לרוץ במדרגות, רדוף בצלצולו של הטלפון, שהחל לקרוא לו לשוב עוד בהיות במסדרון שבין החדרים בקומת-הגג. גוטפריד?

כשהגיע לקומה החמישית לא פנה למעלית, המשיך לרדת כמהירות במדרגות, מדלג על אחת בכל צעד שני, כמו בילדותו. מיהר לצאת אל הקרירות שטופת השמש של רחוב דלאמבר שכבר היה גרוש אנשים של שבת בבוקר. במדרכה ממול עמד עמנואל בתור לפתח המאפייה הקטנה, שואף את ריח הלחם הטרי העולה מבעד לסורגי חלונות המרתף שלהגליו. כשאחז בחומו של הלחם הדק והארוך ושילם לנערה שהציצה בעיניו על אף חפזון המכירה, חזר לרחוב העסוק בקניות לארוחות-בוקר שבתיות, כשהוא עולה לחדרו עם הלחם וצלוחית השמנת החמוצה ובקבוק חלב והגבינות — ממחר לפגישה עם עצמו, לחגוג לבדיות שפתאום איננה אלא עצמאות גמורה, ליד השולחן הערוך, יחיד מול החלון הפתוח אל האוויר הקר.

מה רע בחיים העשויים רק רגעי תענוג חולף? מה זה משנה אם לא ייותר
 מהם שריד זכור אחד?
 כ"הסכמה להתנגדותו של קהלת לעשות ספרים הרבה" כותב שניאור:
 "אפילו הכל-יכול אינו מנציח זריחות ושקיעות שלו, אפילו הן ייחודיות ביופין
 מכל מה שברא בעולמו. למה לא יכולים בני-אדם להסתפק באמירות החיות רק
 בהיאמרן?"

מ

לדעת נעמי, אין להביא ראיה משניאור, "כל צניעותו מתבטאה בהשוואה
 שהוא עורך בינו לבין ריבונו של עולם". אך עמנואל ידע כי שניאור לא
 רק סגד לחלוף, אלא האמין גם בבלעדיות ממשותו "כמו הידיעה — שאינה
 אלא תהליך, מנוגד מטבעו לכל הגדרה בעלת יומרות לנצחיות, אף שאין לבטא

את הידיעה אלא בהגדרות". שניאור היה מציע את הפרדוקסים שלו ללא ניסיון לישיבם, ללא התחשבות בהיותם נקודות-תורפה מפתות למתקיפיו, בייחוד כשהופיעו בסטנוגרמות של אנט, מופצות בין עמיתיו במכון, כולל אלה שביקשו להפסיק את הוראתו שם.

נעמי נפגשה עם שניאור כמעט כל שבוע בימי חמישי לפני-הצהריים בקפה "ניצה" שברחוב יפו, שאליו היה נמלט בהפסקות הארוכות שבין הרצאותיו, מסר־ב לשבת בחדר-המורים שבמכון, הממוקם במעלה רחוב דינאס ליד כיכר ציון. עמנואל לא זכר רחוב בשם כזה. היה נבהל בכל פעם שנעמי או רחלי הזכירו שם רחוב שלא זכר. כמו הוכחה לזרות. פעם רצה בה, עכשיו פחד ממנה.

שניאור היה מבלה בירושלים בקפה "ניצה" את רובו של לפני-הצהריים, שעות שבהן ישבו עמיתיו האקדמיים בחדר-המורים או בחדר-המחקר הזעירים שהותקנו לידו. נעמי אהבה את השעות הללו עם שניאור בידדות, שהעמיקה במשך השנים הרבות מאז החלו להיפגש מחדש כשחזרה לארץ. שניאור היה מתודה כי אינו מאמין עוד ברצון של עמנואל לגור בישראל. "רק חוסר-ההיגיון האוחז בי כספחת ממשיך לקוות". כשסיפרה על כך לעמנואל, ראה בפניה ארשת שלא הכיר. כמו בושה על שאינה נמנעת עוד מלהכאיב לו בסיפוריה.

שניאור אהב "להתפרע לוגית", כדבריו, בכל נושא שהיה מקפץ משולחן לשולחן בבית-הקפה הצפוף, שהיה גרוש בשעות אלה "עיתונאים ומתבטלים אחרים" שהיו עובדים כשעותיהם בידם. שניאור היה מתערב בשיחותיהם, מציע מגוון של הפרכות לכל דעה שהושמעה על-ידי קוראי עיתוני הבוקר שבשכנתו. שמח להגיע למסקנות מפתיעות, כמו נגרר כפייתית במהלכים הגיוניים שהמציא בעקביות, אף שזו נעשתה שנואה עליו יותר ויותר עם השנים, בהיותה ביטוי "של חוסר-אחריותה של המחשבה העקבית כלפי החיים ותמורותיהם, כאילו אין ניגוד בין היגיון למציאות, בין ההכללות על הצפוי לבין האישיות שתמיד היא מפתיעה ובלתי-צפויה, שהרי רק אז היא נחשבת בעינינו לאישיות".

נעמי אינה יודעת עוד להבחין מתי שניאור מסתיר את כאבו בשעשועי-רוח ומתי הם ביטוי לחדוותו על שהעולם גרוש פגישות חדשות ובלתי-צפויות ברוב הרגעים שבו — הרפתקות רוחניות לאלה שהם די סקרנים ודי ערים לחוש בחידוש חסר-התקדים שבהם, "להאזין להומור האינסופי של העולם שרק מעטים מקשיבים לשידוריו".

לדבריה, לא היה סוף לפתגמים הבנאליים שבהם היה שניאור מתבל דבריו עמה, אולי כדי להימנע מדיבורים על עמנואל, אשר לדעת נעמי המשיך להתעגעע אליו מבלי יכולת להשלים עם היעדרו מהארץ ותוך סבל גדול והולך בגלל המרחק שכבר לא היה רק פיסי.

כשדיברה על כך הכיטה בפניו של עמנואל, מחכה לתגובה שלא באה, שותקת כעקשות עד שיאמר דבר, כמו מבקשת לנסותו. ידעה את הצמרמורת האוחזת בו בכל פעם שהוכרח לחשוב על גודל הידידות בינו לכין אכיו. לדעת נעמי

"זה לא נורמלי לאהוב בן בצורה אינטנסיבית כל-כך, כל-כך הרבה שנים". בחייה לא היו ליחסים עם אמה כל חשיבות. אף פעם לא הצטערה על רדידות הרגשות, שאמה היתה מוכשרת להם בצורה בלתי-רגילה. היו נפגשות אחת למספר שנים ליום או יומיים. אפילו בעת ביקורה בארץ היתה אמה עסוקה רוב הזמן בפגישות ונסיעות וביקורים רשמיים. אמה האמינה בחיסכון. מאז שנאתלמנה ניסתה להקטין עד המינימום כל "השקעה נפשית", כדי להמעיט מעוצמתן של אכזבות.

לשניאור לא היה מושג מה הוא חיסכון. היה מוציא תמיד כל מה שהיה לו, מנצל כל אשראי שתמיד האמין כי הוא בלתי-מוגבל, אינו מתחשב בתוצאות, "אינו מאמין בלקחים". ככל פעם שעמנואל היה לגושא שיחתו עם מישוה, הגן שניאור על זכותו של בנו להטיף לדה-ציוניזציה של המדינה — לא רק כיוון ש"הזכות של כל אדם להביע דעותיו חשובה מכל חירות של עם", אלא מפני שלדעת שניאור עשויות דעות כאלה והדיון עליהן להועיל בסופו של דבר לציונות, "כיוון שהמחשבה האנושית מונעת רק על-ידי נסיונות ההפרכה של אמונות שנחמסדו". אך לדעת שניאור חייב עמנואל לעשות זאת בארץ ולצאת מקהילת הגולים הפוליטיים הנשכחים והולכים, כיוון שאינם משפיעים על איש, פרט לעצמם.

היתה מספרת על כך לעמנואל כאילו רק בגלל העניין שסיפורים על שניאור עשויים לעורר בו. אמרה שהיא יודעת ששניאור אינו משלה את עצמו. אחרי מלחמת ששת הימים, כביקור הראשון, שביקר עמה בעיר העתיקה, שלושה ימים אחרי שהוסרו המחסומים, אמר לה שניאור שאין סיכוי שעמנואל יגור עוד פעם בישראל. אלא שאו לא תששה לו. נדמה היה שהוא משלים עם העובדות; כפי שעשה תמיד. בזמן האחרון נדמה לה שאין שניאור יודע עוד איך להתמודד עם הדיכאון. בכל פעם שמדברים על "ירידה", הוא חוזר לתארה כגדול האסונות של ישראל. "לא רק שרוב העם היהודי סירב לבוא לכאן — עכשיו גם הישראלים מסרבים להישאר".

נעמי אמרה שניסתה להזכיר לו, כי עמנואל כבר אינו תושב ישראל מאז חמישים ושש, לא ייתכן להמשיך להתאבל על כך כאילו יש בכך חידוש. עמנואל הביט בה אומרת את המלים האלה; תודה למה, רואה פניה נאטמות, וזכר את האור החיוור על פניה הסמוכים אל פניו שעל הכר. השעה היתה כמעט שלוש, ועדיין דיברו. מדוע. מיהרה כל-כך לקום? עם מי היא נפגשת בשעה מוקדמת כל-כך?

עכשיו הרגיש צמרמורת בגל האוויר הקר. חזר והביט ברחוב שנראה כבכל בוקרי השבת, זכר כמה רצה פעם להיטמע באנשים הללו שבמדרכות, כיצד נאחז בכל בדל מסורת של חיי יום-יום פריסאיים, כל-כך רצה להפסיק להתפעל מיופיייה, להפסיק להיות תייר, להיות "כאחד הגויים" שעמם עמד זה עתה בתור למאפייה. אפילו במחשבתו לא השתמש בשנים ההן במלה "גויים", היה נרתע בתוכו ככל פעם שסוקול היה אומר את זה כמו מתוך שמחה לאידם.

עכשיו הרגיש פתאום כמה הם זרים. לא רק הגויים — גם סוקול. אפילו אניטה. היתה בו ריקות דומה לציפייה. אתמול אמר לנעמי כי דבר לא חלף בחייו — רק הצטבר והלך עד שלא נותר מקום. אולי מפני כך הוא יכול לחשוב רק על מה שעוד איננו, מפתח לחיות רק "הווה מנותק משני עבריו — מנסה להתפשט ואינו יכול". ראה את ניצוץ העונג בעיניה כשציטט שורה משיר שלה. היה כל-כך טוב לדבר אליה. קיווה כי לא תלך ממנו.

עכשיו היה כבר ברור כי לא כתב ספרי מימיו ואיש לא ראהו בלילה בחלון-הראווה. היה ודאי שהחלום לא היה זיכרון אך עמד להפוך לכוזה. ביקש שיהיה מקום שאליו יוכל ללכת עכשיו. זכר את הלה, אבל בשבת בעלה ודאי בבית, אולי גם הבת. שוב צעד במורד הרחוב שלו, כמו מציית להוראות של מישוהו, ירד בתחנת מטרו ואוץ הריקה כמעט מאדם, כעבור ארבע תחנות עלה במדרגות, ליד הכנסייה, עבר את הכיכר שבו מתחיל רחוב בונפארט, עמד מול חלון-הראווה של "המאה העשרים", ליד דה מאגו, גדושה קונים של שבת, כמעט קיווה לראות את הספר הפתוח בראש הערמה המוארת. "דור שני של בזבוז משאבי רוח ורצון", אומרת נעמי, "דיוקן של אהוב-לבה". עיני עמנואל נפגשו בעיניו של פקיד מכירות צעיר וממושקף, חדש כנראה בחנות הזאת. היתה לו חליפת קורדרוי צהובה שהבליטה את סגול העניבה שלו, אולי לכבוד יום העבודה הראשון בחנות הספרים. הכיט בעמנואל כפתיעה, כאילו לא זכרו צבעיו המדהימים להסביר התעניינותו של הבלונדיני הזר והמודקן.

כמעט על-מנת להפיס דעתו של המוכר הצעיר נכנס עמנואל אל החנות. הצעיר חיכה לו ליד הפתח, ליווה אותו אל בין המדפים, שאל אם אפשר לעזור לו, דיבר במהגה פרוכנסאלי, בקול עמוק ומפתיע בגלל רוונו הלולבי. גם עמנואל היה פעם כזה, לפני שנתגדלה כרסו הנלחצת במעיל ההדוק לגופו. עמנואל שאל על "ספרו של אגיל הירש — עריצות ואהבה". המוכר הצטדק כי לא שמע על הספר, כי הוא חדש בעבודה הזאת, מיד ישאל, אולי ימצא בקטלוג. היה נימוסי ולהוט לעזור, חושש מכשלונו הראשון כמוכר ספרים, דיבר אל מישוהי שישבה על דוכן מכירות מורם, עיינו בכרך עבה, תזרו ודיברו. המוכר שוב הצטדק, אמר שלא ידוע להם על ספר כזה, גם בקטלוג של 1970 אין למוצאו, המנהלת אומרת שיתכן כי יצא בקויבק, עדין לא קיבלו את הקטלוג שלהם. גם עמנואל הצטער על שהטריחו לשווא. אמר שקרא על זה, אבל אולי באמת יצא לאור כקנדה, ויצא.

כדיחה פרטית: לא מצחיקה איש מלבדו. מרוב בילויים עם עצמו החל לספר לעצמו לא רק מאוריים שהתגשמו כביכול, אלא גם ספרים וסרטים שהמציא. היה נוהג לצטט מדבריהם של הסופרים הדמיוניים שלו, מביך את עמיתיו האקדמיים שהעריכו את כושר הקריאה שלו בספרים ובכספות נדירות, כמו עברית ואידיש, מבלי שיהיה להם מושג על מידת נדירותם.

השעה היתה כמעט עשר. עמנואל ישב בקומה השנייה של "פלור", ליד השולחן

ששניאור היה רגיל לשבת לידו כשכתב מכאן את מאמריו לעיתונו לפני ארבע-עשרה שנים. מדי פעם היה מפרסם גם כיומונים האידישטיים המקומיים של "פארזובקע" שכותרותיהם עסקו בישראל וביהודים, מתעלמים מרוב אירועיה של פריס הגויית. עמנואל התפלא כיצד סבלו קוראיהם את הפלייטונים הסאטיריים של אביו על חייה של "פארזובקע אשר מבקרי התיאטרון שלה לא ידעו אפילו את כתובתו של הקומדי פראנסיז", אך שניאור טען כי זה יתרונו של ישראלי, היכול להתעלם מהתוצאות החברתיות של כתיבתו בחברה יהודית שאינה שלו. אז חשב את זה עמנואל להתנשאות טיפוסית של ציונים ישראלים, המאמינים בעליונותם על היהודים הגלותיים. עכשיו החל לחשוך בעצמו כי הוא אחד מהם. בא לכאן כדי לקרוא את ההרצאה שמצא במעטפה, שעליה היו מודבקים עדיין כל הבולים הרבים שהדביק שניאור למען "מרטיניק". היה דוחה קריאת מאמריו והרצאותיו של שניאור לישיבות הללו באתר היסטורי המשפחתי שיצר לעצמו — תחליף לפגישות עם אביו שנעשו נדירות יותר. הפעם חשב מקריאת ההרצאה, שלדברי נעמי שימשה מעחה את אויביו של שניאור במכון, כדוגמה לשיעורים "בלתי-אקדמיים". הרצאותיו של שניאור על "יצירות הספרות שכתב"ך מנקודת מבטו של אתאיסט יהודי" נראו לו כניסיון לבסס אחת מתכניות היסוד של החינוך הישראלי ליהדות חופשית, מהלכה ופרשנותה. הניסיון לזהות חינוך כזה עם גישה מדעית, המנתחת טקסטים תנ"כיים רק מבחינתם של מדעי הארכיאולוגיה או הלינגוויסטיקה, נראתה לו כדרך לניכור החינוך מהספרות הקלסית היחידה שהוצעה במערכת החנוך היהודי החופשי בישראל. המחלוקת שימשה את מתנגדיו של שניאור, ששאפו לאקדמיזציה של המכון וביקשו להגן על מקורות התמיכה שלו בארצות-הברית. אלה הזדעזעו לאחרונה מגישתו "מחללת השם" של שניאור, ללא כל קשר עם המחלוקת שכתוך המכון. מאז שחגית נואשה מנסינותיה לשכנע את שניאור לכתוב ספר והצליחה לשכנע אותו להעסיק סטנוגרפיסטית כדי לתעד את הרצאותיו, ניתן בידי מתנגדיו חומר ערות שסייע בהתקפתם וכמאמציהם להרחיקו מהמכון.

כשהתעכב שניאור בפריס, בדרכו מהרצאותיו בארצות-הברית, הראה לעמנואל תגובות זועמות, שהתפרסמו בעיתונות היהודית המקומית בקליבלנד ובשיקגו על ש"השמיץ את אבות האומה", בהציגו את אברהם כמי שהתעשר מאתנן שקיבל מפרעה עבור מספר ימים ולילות שבילה עם שרה. כשחזר שניאור לארץ, עיינו עמיתיו בטיוטות הסטנוגרמה ופרסמו מאמרי הודעה עם המחאות של העיתוננים היהודיים האמריקנים בטענה, כי "אינן לנצל את החופש האקדמי לעיוות תדמיתה של היהדות". במכתב החשובה הקצר שפרסם שניאור באותו עיתון הציע לעמיתיו לעיין בפרק י"ב בבראשית, שבו מסופרת פרשת אברהם ושרה במצרים, ובפרק י"ז, שבו מנסה אברהם לחזור על אותו מעשה עצמו עם אבימלך מלך גרר, כפי שניסה לעשות יצחק שנים רבות אחר-כך. העוול שעשו מתקיפיו, טען שניאור במכתבו, היה בהוצאת הדברים שאמר מהקשרם — שהרי נאמרו במסגרת

דיון בבראשית כדוגמה של יצירה ספרותית ריאליסטית, יחידה במידה בספרות העתיקה במזרח התיכון. מבחינת אופן עיצובה של דמות ספרותית רב-רובדית וייחודית, מלאת ניגודים וסתירות בהתנהגותה ובעמדות הנפשיות שהיא מעוררת בקרב הקורא. וכדי לחזק טענתו חזר על כמה מעיקרי הדברים ביחס לאפיונו של אברהם כגיבור ספרותי על-ידי עלילה, המציגה אותו לא רק כמאמץ מונותאיסטי ראשון, אלא גם כאדם הצוחק בלבו כשאלוהים מתנבא, מאשים את ריבון העולם כ"שופט כל הארץ שאינו עושה משפט"; מצביא מצליח, המנצח ארבעה מגדולי המלכים של האימפריות הסוריות והעירקיות, המתנהג כבעל כנוע וציתן. גם כשאשתו מצווה עליו לגרש את בכורו למדבר, ומתכוונת לשחוט את בנו הנותר על המזבח, כשנראה לו כי כך רוצה אלוהיו.

כששלח את המאמר שנכתב נגדו ואת מכתב תשובתו הסביר שניאור, כי הפעם עבר על מידותיו, שהרי כידוע לעמנואל אין הוא נוטה להיכנס למחלוקת ואינו חושב שמתנגדיו "ראויים לכעס שאני משקיף בהם, כפי שאמר ג'ויס קרי במפי הסוס". הפעם השתכנע על-ידי חגית וידידתה מנהלת המכון, שהיתה בעבר תלמידתו בסמינר הקיבוצים יחד עם חגית, כי אין זו רק מחלוקת אישית. יש חשיבות להגן על הזכות ללמד את בראשית גם כיצירה ספרותית, המציגה גיבורים אנושיים, כניגוד לדיוקנים אידיאליים או העמולתיים, ומציעה בכך גישה הומניסטית, "שהיתה לאחת הדרכים הראשיות של הריאליזם בספרות המערב", ההולכת ונשחקת על-ידי "החינוך המדרשי והמדעי-האקסקלוסיבי כאחד".

מתנגדיו של שניאור הגישו הצעה להנהלת המכון למחוק את הקורס שלו, "גישות ספרותיות ואתאיסטיות לחנ"ך", ממערכת הלימודים, בטענה כי הוא אינו תואם את ררישות "הגישה המדעית האובייקטיבית לטקסט נחקר". שניאור טען כנגדם שאין בכלל מקום ל"פואטיקה מדעית כביכול", כיוון שכל הכללה מדעית שואפת מטבעה לרדוקציה של הנחקר לאלמנטים צורניים משותפים ואחידים, ואילו היצירות הפיוטיות הן כאלה רק. בתנאי שהן ייחודיות וחד-פעמיות בצורתן ובתוכנן ובאופני העיצוב של המציאות האנושית המוצגת והמיוצגת בהן.

הפעם חשש עמנואל כי ימצא כמעטפה עדות לסיומה של המחלוקת בהתפטרותו של שניאור, שהיה מתעייף מהר מכל ריב ומדון והעדיף להתפטר מכל משרה שעבר בה בעבר.

אל הגיירות המודפסים במכונת-הכתיבה היה מוצמד דף צר וארוך, ועליו באותיות קטנות וצפופות של שניאור:

"כפי שסיפרתי לך בשיחתנו לפני חודשיים במרתף של קפה "מרניאן" (אגב, נכון שזה באר יפה? כשאני נזכר בפגישתנו, אני שמח כי יכולתי לגלות לפריסאי ותיק כמותך מקום מסתור שאין הוא מכירו. האם זה בגלל אופי הבורגני מדי של המקום? או אולי בגלל הפורטיטניות, שאינה מכשירה מרתפים מסוג כזה המפגישים את העולמות העליונים של שאנו אליזה עם העלמות התחתונות?).

"כמובן שלא על כך אני כותב לך" (ואולי זה ההסבר לאי־יכולתי לכתוב לך מכתבים. לכל משפט שאני מתחיל לאומר: פולשים מיד משפטים אחדים, שאינם ממין הטענה אך הנעשים חשובים לי כמו זה שעלה במחשבתי תחילה, ואיני יודע מי צריך לפנות מקומו למי).

"בכל זאת אנסה להיות רציני בעניין שלשמו אני כותב לך, ולו בגלל הרצינות שמייחסות לדברים חגית ונעמי וכל דורשי טובתי, שאינם משתכנעים כי כל־כולה מותנית בתמורה ולא כעמידות, בשינוי ובשחרור מעולה של משרה ולא בהחזקתה ובהתמשכותה של שהייתי במסגרת זאת, שראוי לה כי תנשור ממני. כל ימי לא הצטערתי על דברים שנגמרים, וערכם לא ירד בעיניי בהיגמרם, שהיגמרם של דברים חשוב בעיניי כתחילתם. בקיצור: מה שהיה אינו פחות בעיניי, לא מבחינת ההווה שלו ולא מבחינת העונג שבו או הערך שלו, ממה שעדיין הווה. להפך: העבר קיים בעיניי יותר מן ההווה. שההווה — מתכלה בהתהוותו ואין לו ראשית או אחרית או צורה. ואילו העבר — יש לו קיום וצורה שאינם מתכלים ואינם משתנים, דווקא מפני שכבר אינם. מכאן כוחו של סיפור־מעשה עשוי היטב — הוא נותן צורה עמידה למעשים המסופרים בו והופכם ממתכלים לקיימים. מכאן החולשה של מעשה ללא סיפור — שאפילו הוא קיים כביכול במוחש, אין לו צורה וממשות עמידה. ואם נדמה לך כי בזה תמה התפלספותי ועתה תזכה לדעת על מה אני מדבר — טעית. כיוון שכל מה שיש לי לומר לך על גורלה של המשרה הזאת במכון הראשון בעולם להכשרת מורי אוניברסיטות, ייאמר רק אחרי שאספר לך סיפור־מעשה שאירע בי בבית־החולים, בחדר הטיפול הנמרץ, המטפל בבני־אדם בשעתם האחרונה, או בדחייתה:

"כשהכניסו אותי לשם בעקבות התקף־הלב, והאחות הצעירה נכשלה בלשונה והודתה כי אין ביטחון שאצא משם — התחלתי לחבר את ההודיה לחיי. תחילה ניסיתי להרגיע אותה ולבאר לה כי לא הויקה במה שאמרה, שהרי צער על פרידה הכרחית מן החיים עשוי כרוכו מחרטה על החמצה, אך כיוון שזכיתי וחיי היו כל־כך טובים, כראי לשלם עבורם מחיר גבוה. מוות אינו מחיר גבוה מדי עבור חיים. כשהחלמתי והייתי במאסר־כית במשך שלושה חודשים, העליתי את דברי ההודיה על הכתב. עכשיו, כשקראתי את הכתוב, ידעתי כי לא היה זה רק ניסיון לנחם את עצמי על־ידי ניסוח הסופיות המוחלטת בצורה שתניח את דעתי מטלטלת, אלא חלק מאמונה שהיתה בי עוד טרם חוויתי את אפשרות הסוף.

"אמונתי בחפישת המוות של בראשית מרגיעה. כיוון שסופי עפר, אין אני חרד לעינויי גיהנום ולשיעמומי גן־עדן. היתה זו התרומה המהפכנית של יהדות ספר בראשית, שהחזירה לעולם הזה ולחיים בו את חשיבותם, בהתעלמה מכדיות אשלייתיות של התרבויות שסבבו אותה בדבר קיומו של עולם הבא. מכאן שתודה על חיי אינה מתחשבת בחדלונם, שאינו יכול להפחית מוטובם, כשם שהכאב והצער שבחיי אינם מפחיתים מהעונג וההנאות למיניהן, הגודשים את

זכרוני עד שלא נותר בו מקום לזכור את היגמרם.

"לאנשים כמונו חשוב החופש מאמונה באלוה בלתי־מוסרי, האוסר על האדם לדעת טוב מרע. ניתן להתפעל מעצם ההתרחשות המופלאה, שבה חומר דומם מתארגן לזמן־מה למערכת עצמאית, המודעת לעצמה ולחיה. האם אין ההודמנות שניתנה לנו להיות נוכחים בהתרחשות הפלאית הזאת ראויה לתודה ולחדווה? האם אין זה מן ההיגיון למלא בהודיה ובחדווה את הרגעים האחרונים לפני הפרידה הסופית מהדעת, ולו גם מפני שלא תהיה לנו עוד הודמנות לעשות את זה?"

"כמובן שאני מאמין בהישארות־הנפש של המת — אך רק בעולם הזה, לא בבא. שהרי רק בעולם הזה חיים אוהביו וזוכריו, ורק כנפשם הרוגשת יכול זכרון נפשנו להשתהות, למלא תפקיד בחיי הזוכרים אותו, לטוב או לרע. "קיצורו של דבר — חדות התודה, שמילאה אותי בשעות ההן של העמידה על סף אחרון, האירה את עיניי. ממה נפשך, אם אפילו גמר החיים כולם אינו יכול לגרוע מטובם וערכם בעיני — על אחת כמה וכמה סיומם של דברים שהם פחותים מכוליות החיים, כמו משרה או עיסוק או אפילו צוותא אנושי שהתפרק. סופם של דברים אלה אינו גורע מערכם וטובם, וודאי שאינו מוות, רק סיום המעניק להם צורה.

"אבי היה אומר: 'למה נאמר ודע מנין באת ולאן אתה הולך? ללמדך שחיי כולם רווח. שאילו באת מזהב טהור וסופך עפר ואפר — היה לך הפסד. עכשיו שבאת מטיפה סרוחה וסופך עפר ואפר, ובין ביאה לסוף אפשר עוד לשחות כוסית של יי"ש — כולו רווח."

"ולמה אני כותב לך את כל אלה? אם אומר כי באמת ובתמים לא התכוונתי לכתוב אלא פתק זעיר לבאר לך דבר — לא תאמין. ואם אומר כי כל הנאמר לעיל אינו אלא ניסיון מצליח להכין עצמי לשעה, שבה יצליחו עמיתי המתחבלים להופכני שוב מובטל, כביכול ביוזמתי, תאמין. לדעתה של חגית, ויש להניח כי גם רחלי ונעמי מסכימות אתה, המובטלות ואיבוד המשרה: הם סכנה לחיי, כיוון שאין זה בריא, אומרים חכמי הפסיכולוגיה שלי, לאיש מזדקן להיות בעל פנאי שאינו מוגבל, פן ירגיש מיותר. כידוע — רק בעלי משרות אינם מיותרים, אפילו משרותיהם מיותרות.

"כיוון שאיני נוטה לדעת הפסיכולוגים והפנאי אינו מפחיד אותי — איני יודע מה הסכנה. הדבר היחיד שחששתי מפניו הוא היהפכם של חיי ממטרה לאמצעי. זו הסכנה הגדולה ביותר המאיימת על מוסריותנו — שהרי אם נפסיק לאהוב את עצמנו, מה טעם לאהבת לרעך כמוך? אם אומנם אזכה והפנאי הבלתי־מוגבל ישלט מחדש על חיי ולא תהא עוד אפשרות, בגלל גילי, להשיג משרה חדשה — יובטח כי חיי אינם אמצעי משום בחינה, ותהא זו הגשמה מרבית של מותר האדם מן הבהמה, אשר אפילו קהלת החכם לא הבחין בו משום־מה; שחיי בהמה מבויתת נמדדים לפי התוצרת והתועלת

שהיא מביאה למשתמשים בה, ואילו האדם — דווקא כשאין עוד מטרה לחייו ואין יודעים מה תועלתם ותוצרתם — הם מקבלים משמעות עצמית בעינינו (ואגב, דוק: לא אמר 'מותר האדם מן החיה' — אלא 'מן הבהמה', שהחיה כמוה כאדם, שזכה בפנאי המוחלט, אין חייה נמדדים בתועלת ובתוצרת ובמטרה לחייה, ורק בני-אדם ובהמות נדרשים להצדיק חייהם בשימוש שהזולת עושה בהם).

"בעוד אני מתעלם מהסכנה המאיימת עלי, לדעת אשתי ובתי, אני ער לסכנה חדשה, אני משתתף ביצירתה ואינני טולח לעצמי על השתתפותי בה: סכנת מעורבותי במחלוקת להצלח משרתי. אני משתתף בה, כיוון שהיא נראית לי כמחלוקת חיונית לעתידה של היהדות החופשית מדת והלכותיה (תירוץ או נימוק?).

"כל הטוענים נגד קריאת בראשית כפשוטו רדופים עדיין בפחדים מה יגידו בנת. זה שבינתיים הפכו גם גת וגם אשקלון מפלשתיות לישראליות אינו מקל על פחדיהם של פחדני הדור, החוששים לתדמיתם בעיני הגויים אם ייודע כי אבי האומה לא היה דיוקן מוסרי אידיאלי. מעורבותי בעניין הזה תופשת בזמן האחרון את כל רוחי — וכזה עיקר הסכנה. כשהרוח מתגייסת כדי לנצח במחלוקת — אין היא יכולה להתפנות למחשבה, בהיותה תפוסה בחישובי אמצעים לניצחון. כבר עברו שבועות מאז התפנית לכתוב הרצאות חדשות בסדרה זו, שהם עושים הכול כדי להפסיקה. בינתיים מתקדמת עבודת הפענוח של ארלט לסטנוגרמות שרשמה בהרצאותי בארצות-הברית. הנני מצרף עותק."

כל שאר העמודים במעטפה היו עמודי פוליו מודפסים במכונת-כתיבה חשמלית. בשולי כל אחד מהם הופיעו ראשי-התיבות של ארלט חזן, התאריך שבו נרשמה הסטנוגרמה בקליבלנד, המספר הסידורי של העמוד. רק עתה הבין כי ארלט היתה עם אביו בקליבלנד. חגית ורחלי וראי ידעו על כך. לדברי נעמי היתה זו חגית שיזמה את הסטנוגרמות. הרצאת הסיכום היתה מוקדשת ל"חטאו המוסרי והקדמון של יהוה — הגיבור הספרותי הראשון בספרות העברית". לדעת שניאור, עוצב גם יהוה כדמות מורכבת ורבאנפית, מסוכסכת עם עצמה ובלתי-יציבה. בחטאו הקדמון התכוון לבטל את המוסר עצמו על-ידי איסור הדעת המבחינה בין טוב לרע. יהוה אינו חוזר בתשובה, אינו עונש את עצמו — רק נוקם נקמות קטנוניות בכל העוברים על הצווים השרירותיים שלו, המלווים באיומי-שוא, כאיום המופרך במוות שהתלווה לאיסור על האכילה מעץ הדעת.

עמנואל נזכר כיצד פותח שניאור את הרצאותיו — מכריז הכרזה המזעזעת את שומעיו כחידוש או בנוקונפורמיות שבה, מוציא את המאוינים משלוותם, מקומם אותם ונוטע בהם עוינות, המחודדת שמיעתם גם כשההרצאה עוברת לדיון ענייני, המנתח דרכי עיצוב של דמות ספרותית על-ידי הסופר התנ"כי, "שהגדולה והכישלון מתגלית באישיותם ובחייהם כמו אלה של יהוה — הכורא המסוכסך

תדיר עם ברווא, המעומת אליו בקונפליקט טרגי הנובע מעצם טבעו של בורא, שברואו נוהג בניגוד לרצונו ולציפיותיו".

שניאור לא האריך בהכללות. רוב טיעוניו הוצעו בסיפורים, שהיה מספרם מחדש כאילו אין הם הסיפור המוכר לשומעיו, עד שמאזינו הטילו ספק אם אומנם כך כתובים הדברים בתנ"ך. רוב בניהאדם מכירים את סיפורי התנ"ך, לדעת שניאור, ממקור שני או שלישי, של דרוש או פירוש או מסורת או הטפה, המצטטת את הכתובים רק בהקשר הנאמר בה, "עד שבשובם על המקור הם קוראים בו מבעד לרשתות מסורתיות של פרשנות ואגדות ואילוסטרציות כציור וכפיסול ודרושים, המפליגים מהכתוב עלימנת להשיג מטרה כלשהי — כמו שדיה של היפה בנשים שהפכו לחות-הברית, רחמנא ליצלן, על-מנת להציל את השיר הארוטי מאוכרן והכנסתו לכתבי-הקודש". מכאן, לדעת שניאור, הזעזוע שבקריאת הכתוב תוך התעלמות ממשמעותיו המוסכמות במסורות השונות, "כאילו היה זה ספר שיצא זה עתה לאור, ואשר כל ממשעותיו הן בו בעצמו, והפגישה עמו היא כפגישה עם פני אדם, פגישה של הדדיות, שבה פועל הנקרא על הקורא, ובה מגלה הקורא בנקרא הארה חדשה של עצמו והבנתו — תחנה במסע האינסופי לתגליתה של המציאות האנושית, אשר, ככל מציאות, אין היא אלא פוטנציה של כל תמונתיה, השונות זו מזו ואינן סותרות זו את זו".

כל פרשנות מקודשת או בלעדית נראתה לשניאור ממיחה את הטקסט, "נוטלת את חייו, את התהוותו המתמדת בקריאות חדשות". גם סופר בראשית אינו מציע לנו גרסה בלעדית למציאות או להיכראה. יש חשיבות מרעת, לדעת שניאור, בהצגת הבריאה עצמה כשתי גרסות שונות לחלוטין זו מזו: בגרסה הראשונה נברא אדם "כצלם אלוהים, זכר ונקבה"; בגרסה השנייה הוא נברא כזכר בלבד, ורק לאחר הניתוח, בהרדמה מלאה, מתפצל גופו לגבר ואשה.

הצגת הבריאה כשתי גרסות מדגישה, לדעת שניאור, את הגישה הדיאלקטית של עורכי התנ"ך, אשר העולם נראה להם אחד כאלוהים, אך פניו ותמונותיו ואופני התפישה שלו נראו להם רבים ואינסופיים, כפני האלוהים. "מבחינה זו התקרב המונותאיזם המאוחר של עורכי התנ"ך לשיאו וסופו בפנתאיזם של שפינוזה, וכשם שהריקות, שמילאה את קודש-הקדשים, הפכה סמל לאלוהות הבלעדית והמאחדת את כל היקום עד שאין ליצגה אלא באין מוחלט — כך הפכה השלילה של ישות נפרדת מהטבע, הקרויה אלוהים, להמשך האתאיסטי למונותאיזם הקיצוני ביהדות". מנקודת-מבט זו נראתה לשניאור הצגתו של הגיבור הספרותי יהוה כמיוזג של גדולה ושל כישלון מוסרי, "כמעין תמצית השקפתם של הסופרים הללו על צלם האדם שניתן עלידיהם לאלוהים. הגיבור הבורא עולם נכשל מיד כשהוא מתחיל לחוקק ולשלוט בעולם שברא — עד שנוצר ספק אם ניתן בכלל לשלוט מבלי לחטוא בדעת הטוב והרע. מכאן הקונפליקט בין אדם לדיוקנו האידיאלי — האלוהים — ההופך מוטיב מרכזי

כרכים מהסיפורים, הרומנים, השירים, והנאומים שנכללו באנתולוגיה הראשונה, המצליחה ליצג ספרות לאומית במשך כאלף שנה.

עמנואל יכול היה לתאר לעצמו את התדהמה שאחזה בקהל מכובדי הקהילה, שהוזמנו על-ידי המכון בקליבלנד לארוחת-ערב עם המרצה האורח, שבה הרצה להם את עיקרי התיאוריה על חטאו הקדמון של אלוהיהם כחלק מהקונפליקט בינו לבין האדם. בעצם הצגתו של קונפליקט זה ראה שניאור ביטוי ספרותי לחתירה האנושית להתעלות על עצמו, "להיות כאלוהים שהוא בורא לעצמו, על אף המודעות הטרגית שלו לפער הבלתי-מגושר בין כל אדם לבין הישות האיריאלית שהוא יוצר ומפתח ומעצים, ככל שהוא מתפתח ומתעצם".

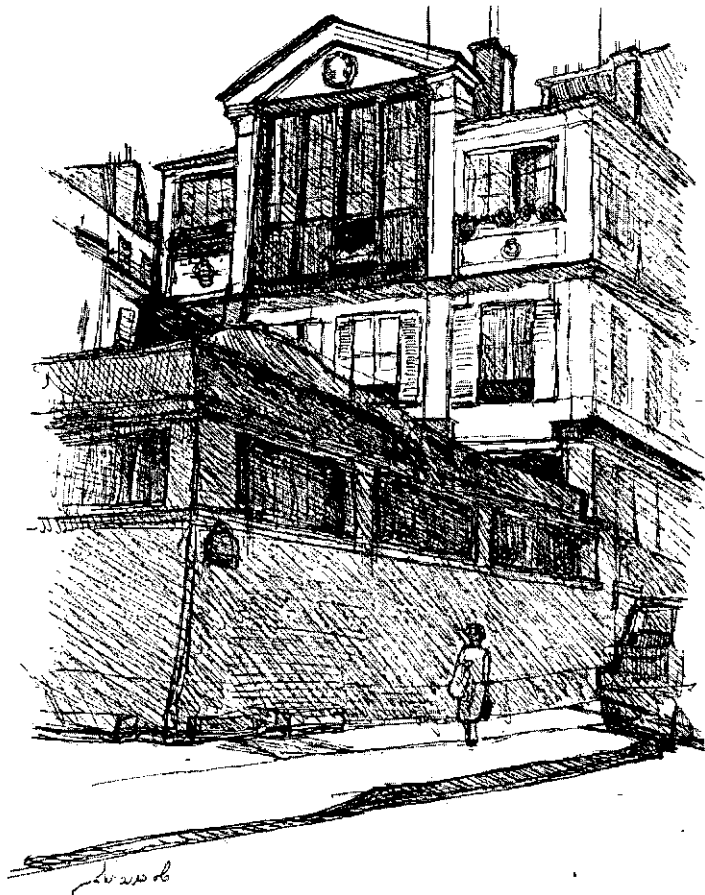
על אף כל ההסברים הציג שניאור בפני שומעיו את התמיהות חסרות-התשובה: "מדוע מציג הסופר התנ"כי את התגלמותו של הדיוקן האידיאלי שלו, המונע מברואיו את התנאי הראשון להיוותנו כעלי צלם אנושי — לדעת טוב מרע? מדוע הוא מייחס למחוקק הראשון צו שרירותי, שאילו התקיים היתה האנושות כולה עשויה פסיכופתים, בהגדרה, 'אינם יודעים להבחין בין טוב לרע'?"

גדולתו של סופר בראשית, לדידו של שניאור, "ביכולתו להציג רעיונותיו הפילוסופיים הקרובים לאלה של סופר איוב, העונה מתוך הסערה ומבטיח, בשם יהוה, כי איוב צודק והעולם אינו נשלט בצדק, ואין זיקה הכרחית בין חטא לעונש, ואין הטבע ואסונותיו נשלטים על-ידי התבונה והמוסר. אך בניגוד לסופר איוב, מציג לנו סופר בראשית את כל אלה באמצעות סיפורים פריבוליים כמעט — על נחש, המנחש ביושר ומוקיע את שקריו של אלוהים, שאיים כמוות ולא המית; על אלוהים, הנבהלים מהדמיון שכיניהם ובין האדם אחר שאכל מעץ הדעת, ומתגוננים בפניו בתורב מתהפכת, פן לא יהיה עוד הבדל בין האדם לאידיאל האלוהי שלו; על בני-אלוהים, ההופכים נפילים מרוב תשוקה לבנות האדם, נופלים עליהן ומולידים ומשחיתים את האנושות, עד שהיא נעשית ראויה למבול; ואם יש משהו מתוכה הניצל מאובדן — הוא מתדרדר מיד לשכרות ולגילוי-ערוות.

המסקנה, שהחזירה את שומעי הרצאתו של שניאור לפתיחת הרצאה ולנושאה, גרמה לעמנואל אותה הנאה משונה, שזכר מימי ילדותו, כשהתלווה לשניאור במסעות הרצאותיו בארץ:

"היהדות החופשית מדת והלכותיה יכולה למצוא בבראשית את אחת היצירות הקלטיקות לא רק מבחינה פיוטית, אלא גם את אחת מאבני-הפינה של האידיאולוגיה האופטימית. על-ידי מיקומו של גן-העדן לפני ההיסטוריה מפסיקים החיים להיות פרודור לטרקלינו של העולם הבא — הם נעשים שותפי תמיד להתהוות האינסופית, שאנו קוראים לה מציאות או ציוויליזציה או תרבות, ללא תקוות-שווא לגן-עדן המצפה לנו בעתיד, אלא בתקוות-אמת שכל פתרון יהפוך לבעיה חדשה, ולעולם לא יעמר אדם בעולם ללא אתגר להתמרד עמו".

עמנואל ידע כי המלים האחרונות הללו מתכוונות אליו, כשם שהן מתכוונות

לנגררים ב"רוח משיחית משונה שאחזה במדינה אחרי מלחמת ששת הימים, אשר נראתה לרבים לא רק כמלחמת גוג ומגוג אלא כגאולה ככבודה ובעצמה". באווירה כזו לא היה סיכוי לעמדה המוקיעה את אלוהים כחוטא המוסרי הראשון, בעיני התנ"ך, או לקביעה כי אין גן-עדן בסופה של הדרך, המובילה ממנו ומתרחקת ממנו בהכרח.

כשהחזיר את הרפים המודפסים למעטפה, תהה עמנואל על ארלט. אחר נדד מבטו אל השולחנות האחרים בקומה נמוכת התקרה — לא הכיר איש. רצה להראות למישהו את ההרצאה הזאת, לומר לו דברי התפעלות על אביו ועל העצב שהוא גורם לו — איש מכריק המוציא רוחו על הברקות. היה נוהג לדבר על מאמריו של שניאור עם נעמי, בירושלים, לפני המבול. לא האמין כי ימצא אותה אצל מרתה בשעה הזאת. ליד הטלפון חיכה רק איש אחד. גם הוא היה בלתי-מוכר.

מא

שלוש שנים לא שמע עמנואל את קולו של מואיז, עכשיו הכירו מידה. ידע כי מואיז הוא אחד הבודדים, שהצליח לחזור לתפקידו במולדישן אחרי המהפכה המאואיסטית בתוך המפלגה השלטת ב-1969. לפני שבועות מספר ראה את תמונתו בזין אפריק כחבר משלחת שבאה לקנות דלק בלוב. כנראה ששוב נחלשת הסיעה הסינית בחוגי הממשל, או שהמדינה המדולדלת נאלצה לקבל את תנאי הכניעה הרוסיים, שעמנואל הציע לדחות כששירת במשרד הכלכלה, יחד עם מואיז.

בטלפון דיבר מואיז שוב בקול שהיה עליו ומתנגן כדרכו. פעם סיפר לעמנואל כי למד לדבר כך מהאחיות במיסיון. שבו חי מינקות ואשר אליו חזר כשברח מאביו שרצה כי הילד בן האחת-עשרה יתחיל לעבוד כחנות שלהם בשוק. מואיז ידע כי עמנואל מכיר את קולו גם אם אינו אומר את שמו. מסווה התרגשותו בניכור נימוסי שאל מואיז אם "אדון שניאורסון יכול להתפנות לפגישה קצרה ונחוצה עם אדון סן סוזי, המחכה לו כרגע, ובמשך רבע השעה הבאה, במכונית החונה ליד המדרכה הימנית ברחוב דה לה ג'ייטה, לא רחוק מאוני דה מייץ". כשעמנואל אמר "כמובן", נטרקה השפופרת מצדו השני של הקו.

מואיז חיכה לו במרחק דקות ספורות של הליכה במעלה הרחוב מביתו. עמנואל התלבש במהירות, ידע כי הוא עלול להחמיץ טלפונים של נעמי ורחלי, אך לא יכול היה להשתהות. ידע שמואיז חושש פן יראו אותם נפגשים.

לפני שלוש שנים, בבית-עץ קולוניאלי מרווח וריק כמעט מרהיטים, בכיכר הנשיאות של עיר הבירה ההררית במולדישן, עמד עמנואל ליד החלון והביט בזרמי המים של גשם טרופי המכה בשמשות. עמד ענוד אוזניות כחודר שהחשיך, מקשיב לקולו של כתב הבי-בי-סי בירושלים העתיקה, ההולכת ונכבשת על-ידי כוחות צה"ל. הבי-בי-סי שילב בשידורו קולות של שופר, שתקע הרב הצבאי הראשי ליד הכותל, קולות רוזני דמעה של חיילים שהתראיינו בסמוך. סופר הבי-בי-סי סיכם את השידור על האירוע "שהוא אולי החשוב ביותר בחיי העם הזה מאז חורבן בית-המקדש, שעמד מעבר לקיר שלידו אני עומד עכשיו", כשהוא מביא דברי "פרופסור אורתודוקסי יהודי מהאוניברסיטה העברית בירושלים", האומר כי הרב שתקע בשופר אינו אלא ליצן מחצור, המעודד כמעשיו עבודת אלילים לאבנים מקודשות לעובדי אלילים, אך לא ליהודים דתיים באמת. לדעתו של הקול האוקספורדי ברדיו הבריטי, היתה זו הוכחה כי לא הכול מתפעלים מהניצחון הישראלי באותה מידה.

זכר כיצד שמע באוזניות הענקיות של מקלט הגלים הקצרים שלו את החבטות העמומות בדלתות הברזל שבכניסה, שהיו אמורות להגן עליו מפני פורצים. הסיר את האוזניות, אף שרצה להמשיך לשמוע את השידור המיוחד. שמע את שמו נצעק בגשם. זכר כיצד חדרה בו הידיעה המשתקת, כי אלה הם הרגעים האחרונים בחייו. אחרי שנתיים שבהן גר בבירת מדינת מולדישן, אחד הלבנים הבודדים שהיו שייכים למסד הממשל המהפכני, סמוך לביתו הענק של שר הפנים שהיה בוגר האוניברסיטה של מוסקבה, היה בעל עור בהיר יותר מזה של שאר השרים בממשלה, מואיז קרא לו "הממזר הלכן", כשהיו שותים לכדם בביתו של עמנואל.

מבעד לשמשות זורמות המים, שלידן עמד עמנואל, ראה דמות בגלימה סגולית לבנה, ראשה מכוסה בה, והיא חובטת בדלת-הברזל בכלי מתכתי שגראה כתת-מקלע. ידע מה יענו לו אם יטלפן למשטרה. תזרו והזהירו אותו פעמים רבות, כי מוטב לו לעבור לגור בשיכונים המוגנים של המפלגה. מוסלמים רבים השתתפו אותו בוקר באספת המחאה במסגד העתיק של העיר נגד כיבוש המקומות הקדושים על-ידי הכופרים היהודים. לדעת מפקד המשטרה, שפגשו בקבלת-הפנים במשרד הכלכלה, לא היה טעם שעמנואל ימשיך לגור ב"רובע הצרפתי", כפי שהמשיכו לקרוא לאזור כיכר הנשיאות שבו גר. החבטות לא פסקו. כשהדמות בלכן הרימה את ראשה בצעקה, הוארו לפתע פניה. בפנס שבידה, ועמנואל ראה את פניו המצומקות של מואיז. עמנואל מיהר לרדת במדרגות-השיש הרחבות. היתה זו הפעם היחידה שבה ראה את מואיז היסטרי. לדעתו נותרו לעמנואל רק שתיים-שלוש דקות לעזוב את הבית בחיים. מואיז התכוון להסיע אותו אל מעבר לגבול, לבורונדי, בעוד שעתיים וחצי יעזוב משם אווירון של "אייר פרנס" לפריס. בבוקר על מואיז להיות שוב בעיר, תהיה ישיבת ממשלה, ואין לדעת מה יחליטו בה על גורלו של עמנואל. ייתכן שכבר עכשיו הוצאו צווי מעצר.

מואיז נהג במהירות כצייקה של השר שלהם. סיפר כי לפני שעה טלפן לו השר מאדיס אפפה. אמר שזה עתה שוחח עם שר הפנים, וזה חושב כי לא תהיה זו הפעם הראשונה שבה חושדים בצדק ביועץ יהודי, וייתכן כי אלה המחסלים את נאצר והמנסים לחסל יחד עמו את כל המהפכה האפריקנית נשתלו במולדישן כחלק מההכנות שלהם. השר שלהם נזהר מאוד כשדיבר עם מואיז, רק דיווח דבריו של שר הפנים, הוסיף שהוא מבקש ממואיז למסור עוד הלילה דרישת-שלום לעמנואל, גם מטינה. מואיז מיהר לביתו של עמנואל. ידע כי ייתכן שמאוחר מדי. "השר שלהם" היה אומנם ידיד, אך נמצא עכשיו באדיס אפפה ככנס של הארגון הכל-אפריקני יחד עם טינה אמהאר, שהיתה מזכירתו האתיופית של השר, ועזרה לעמנואל בהכנת תזכירים ותרגומים. ארבעתם למדו יחד באוניברסיטה של פריס בסוף-שנות החמישים. מאז נשמרה הידידות בין מואיז ועמנואל.

מטינה לא שמע עמנואל דבר מאז אותו לילה.

עד היום לא סלח לעצמו עמנואל על עוורונו כלפי גל ההיסטריה האנטי-ישראלית, שהחלה לגאות בעיתונים ובטלוויזיה עוד שבועות מספר קודם לכן. הכתחותיו החוזרות ונשנות של נאצר למחוק את המדינה היהודית מעל-פני מפת המזרח והפרוטוקולים של זקני ציון" בערבית ובצרפתית, שהחלו להימכר בקיוסקים שייבאו ספרים ועיתונים ממצרים, לא נזכרו בשיחות שלו עם מואיז או עם השר. כשנסעו במהירות במכוניתו של השר, עם דגלי המדינה והמפלגה על הכנפיים הקדמיות של המכונית, הצדיעו להם בכל מחסומי הדרכים שהובילו לגבול. מואיז ליווה את עמנואל עד מדרגות המטוס, ועל סולם הכואינג של "אייר פרנס" אמר לו שהוא יודע כי לא יתראו עוד. כשלחצו ידיים ועמנואל ביקש ממנו למסור דרישת-שלום לטינה, נדמה לו כי ראה משהו שקפא בעיניו הדומעות של מואיז, במבט שחזר ועלה על דעתו של עמנואל פעמים רבות כמשך שלוש השנים שעברו.

צעד במהירות במעלה רחוב דלאמבר לקראת "רחוב העליזות". אחר כל השנים הללו לא הפסיק לתרגם שמות רחובות צרפתיים לעברית. ידע כי רצה לשאול מי טלפן לאניטה באותו לילה והודיע לה כי עמנואל עומד להגיע לפריס. כשהגיע כבוקר השכם לשדה-התעופה הגשום של אורלי, כשהוא לבוש כתונת- בד אפריקנית עם מקטורן המאז, ללא חפצים כלשהם — היה מוכרח לטלפן לאניטה, אף שלא ראה אותה בשנה שקדמה לבואו. אפילו הגלויה השבועית, שהיה שולח לה בתחילת שהותו במולדישן בכל יום רביעי, שבו היו אמורים להיפגש במלון "דה לה-וינייה", כבר לא נשלחה זה חודשים מספר. לא רצה לספר לה על טינה. לא האמין כי יעזוב אי-פעם את יבשת אפריקה. כשאניטה ענתה לטלפון, היתה צעקה בקולה. שאלה אם הוא בטוח שהוא מדבר מאורלי, לפני שעות מספר טלפנה לה אשה אחת מאדיס אבבה, אמרה שעמנואל בדרכו לפריס, שלא תדאג, וטרקה לפני שאניטה הספיקה לשאול אותה לשמה. כששאל מדוע היא נמצאת פתאום בחדרו שבעליית-הגג בשעה הזאת, אמרה שלא פתאום והאם הוא מתכוון לישון בחדרו הלילה, או שהיא תצטרך שוב להתקשר אתו למלון ה"לובר". כשהגיע לחדרו, מצא כי היה לדירה בת שני חדרים. אניטה לא היתה בבית. על השולחן היה פתק כתוב באידיש ומקווה כי הדירה מוצאת תן בעיני עמנואל, ואם הוא רוצה הוא מוזמן להתארח באותו ערב בארוחת-ערב אצל הסוקולים. לזאר סוקול כתב את הפתק.

את מואיז מצא יושב ליד ההגה של מכונית פיאט שחורה וגדולה, כובע נהגים מעור מכסה כמצחייתו את פניו הצנומים, מחייך מבלי להפנות את עיניו כשעמנואל פתח את הדלת והתיישב לידו. מואיז התניע והסיע את המכונית הגדולה, כשהוא פונה במהירות שמאלה לעבר בית-הקברות של מונפרנס. רק לאחר שבדק בראי התחייך ונגע בידו של עמנואל וחזר ואחז בהגה. אמר: "לא האמנתי שהאושר יכול לזעזע אותי כל-כך".

כשהתקרבו לבית־הקברות שמוּל שער־עזר, אמר:
"אתה לא מתאר לך כמה שאתה חסר לי".

קבוצה גדולה של תיירים יצאה מבית־הקברות העתיק ופנתה לאוטובוסים הקטנים שחנו לפני הפיאט. מואיז אמר שלא יכול היה להתאפק יותר, כבר פעמיים היה בפריס מאז שנפרדו, ותמיד עמד בהבטחה שהבטיח לפרנסיס לא לנסות להתראות עם עמנואל. גם הוא איננו יודע להיכן נעלמה טינה. בלילה ההוא שמע את קולה לאחרונה, לא חזרה עם פרנסיס למולדישן ואיננה גרה באדיס. פרנסיס "הצליח משום־מה להשתמט מתלייה" אבל כבר איננו שר כמובן, מלמד באוניברסיטה, מיוחד מפני כולם, אולם גם הוא אינו יודע מה קרה לטינה אמהאר, "ולו ידע היה מיוחד לומר לי".

לקולו של מואיז חזר לחן העליזות, מופסק בהתפרצויות צחוק קצר כדי לומר פתאום כמה הוא מאושר לראות "את מר שניאורסון חי אף־על־פי שהיהודים ניצחו את נאצר". אמר שהתכוון ברצינות שאמר אז שאין סיכוי שייפגשו בעולם הזה, חשש "כי מרוב צפיפות לא אמצא אותך גם בעולם הבא. אתה מתאר לך את התפרצות האוכלוסייה שם?" בהשוואה, אמר, היה המצב באפריקה אידיאלי — "לפחות הרעב והמגפות מקטינים במקצת את הלחץ, אבל איך מתגברים על זה בעולם שהכול נכנסים אליו ואף אחד לא יוצא ממנו?"

עמנואל לא הצליח להבין כיצד העלים מואיז את בריחתו שעות מספר לפני ישיבת הממשלה. מואיז אמר שזה מסובך מדי בשביל ראש לכן כמו זה של עמנואל. שאפילו ראש שחזר כמו שלו מתקשה לחשוב על זה. עד היום מאמין מואיז, כי הכניעה המטומטמת של אפריקה לסוחר העבדים הערבים היא הדבר המזיק והמבייש ביותר שקרה לארצות אפריקה מאז העצמאות כביכול. טוב שעכשיו, כשהתפטר סוף־סוף מהממזר המצרי והחברים הסובייטיים שלו, יש שוב סיכויים שאפשר יהיה לנשום. עמנואל אמר שראה תמונה של מואיז נושם כטריפולי של קדאפי. מואיז אמר שנכון, אבל זה לא אותו דבר, וחייך כמי שידוע שזה דווקא כן, ושאל:

"חזרת אליה?"

הודה שחשש כי לא יוכל למצוא אותו, כי פחד שעמנואל עזב את דירתה של אניטה ולא רצה לטלפן לה כי לא רצה להזכיר לה אותו. גם לאוניברסיטה פחד לטלפן, "יש לכם שם יותר מדי קומוניסטים מוסקבאים". כשעמנואל שאל למי הכוונה, אמר מואיז:

"כמו החבר שלך למקה, למשל. ממתי יש לך חברים כאלה ולמה לך להתעסק

עם גרמנים?"

עמנואל שאל מנין לו שגוטפריד הוא חבר, ואיפה שמע עליו. מואיז דיבר ברצינות עצובה, הלחן המתנגן שהיה טבעי, לכאורה, נעלם וקולו נעשה להוט וחרד. אמר שאינו יודע איזה אלוהים יהודי הטיל דווקא על פרח־הכמרים מואיז סן סוזי להיות המלאך השומר של עמנואל — אבל אי־אפשר להתווכח

עם עובדות. פגש את למקה בלוב. "במסיבה לכבוד הצלחת תוכנית הסיוע הלובית לארצות אפריקניות צמאונת לנפט — בהשתתפות אורחים רוסים המשלמים עבורו". למקה צילם את האירוע לטלוויזיה של מישהו, ומואיז שתה אתו קפה וניסה להזמין אותו למולדין לעשות סרט על האוניברסיטה, שעדיין מומנה על-ידי קרנות סעד של אגודות מקצועיות סקנדינביות לפי ההסדרים שהשיג להם עמנואל. למקה אמר שהוא מעוניין מאוד, אבל עסוק עכשיו בהכנת סרט אנטיציוני עם במאי ישראלי בשם שניאורסון.

עמנואל שאל מנין לו שלמקה הוא קומוניסט.

מואיז אמר שהוא חושב שהוא בהרבה יותר גרוע מקומוניסט, אבל אין לו הוכחות וייתכן שלא יהיו לו עד שיהיה מאוחר מדי, "אפילו לא לקומוניזם שלו, ודאי לא לחברות שלו בארגון הבינלאומי של החליינים של קדאפי, שהמערב מממן אותו". למואיז לא היה ספק בכך:

"מספיק לראות את החברים של הגוטפריד שלך, איך הוא מתחבק אתם. זה לא בגלל ההומוסקסואליזם שלו. אני הרי יודע מה ההבדל".

אמר שהרגיש טפשי מאוד כשהתברר לו "שהצלתי יהודי אחד מהידיים של ממזר קומוניסטי כושי כדי לראותך נופל לידיים של ממזר קומוניסטי גרמני".

עמנואל שאל אם בגלל זה טלפן אליו היום.

מואיז אמר שמה זה חשוב בגלל מה. אם מסיעים את מישהו לשדה-התעופה של בורונדי בשנת שישים ושבע, מותר לרצות לראות אותו חי כאלף תשע מאות ושבעים. הבעיה עם עמנואל, לדעת מואיז, שאינו יודע להבחין באהבה של אנשים המבקשים את טובתו באמת, כמו אניטה למשל, ובין כל מיני אנשים ונשים, שמוכנים לנצל את התמימות הפוליטית שלו "כמו כמעט כל האחרים".

ושבו נרמה לעמנואל שראה את הקפיאה כמבט של מואיז, שפתאום היה צריך למהר מאוד, לפני שירגישו שהוא נעדר. אמר שהיה רוצה לשמוע מעמנואל על הסרט, אבל עדיין לא כדאי שיתכתבו, "אולי פעם, אף-על-פי שכבר אינני מאמין, אתה לא מתאר לך כמה".

ביקש מעמנואל לצאת מהמכונית ולהניח למואיז להציל לעת עתה את העור השחור שלו, הוריד את המצחיה מעל עיניו, רכן לימינו פותח את הדלת של עמנואל, נוגע בו כמקרה, חוזר ומזדקף ליד ההגה, מחכה שהדלת תיסגר.

מב

עוד לפני שהגיע לדלת חדרו שמע עמנואל את צלצול הטלפון. הצטער על הפרידה החטופה ממואיז, אחד האנשים הבודדים שהתיידד אתו בידידות שאינה מושפעת ממספר השנים שבהן אין מתראים. אולי שכח מואיז לומר לו משהו חשוב, אולי על-כן הוא ממהר לטלפן לו. עמנואל רץ במסדרון הארוך שבין חדרי-המשרתות, פתח במהירות את הדלת לדירתו, השאיר אותה פתוחה כדי להספיק להגיע לטלפון המצלצל עדיין.

היה לה קול תוקפני פתאום, מבקשת להסתיר היסוסיה בפסקנות. שאל:
 "מתי חזרתם?"

אמרה: "לא בדיוק חזרנו".

"מה פירוש 'לא בדיוק'?"

"פשוט לא נסענו".

"ואיפה היית?"

וכבר ידע כי השאלה טפשית, אך לא יכול היה לחזור בו.

"הייתי כל הזמן כאן, בדירה שלו, זה מזעזע אותך?"

היה משהו בקולה כאילו מתאפק מצחוק. עמנואל התזיר בכוח את השלווה

לקולו המתגשם, חייך בטלפון:

"אותי קשה לזעזע".

"גם אם אני מספרת לך שהחלטתי להתחתן איתו?"

"מתי?"

"לא מחר, אבל בקרוב מאוד, אולי עוד השנה".

"זה רציני?"

שמע אותה שותקת. זכר שהוא מבוגר ממנה בדור. שאל:

"רחלי?"

אמרה: "כן", וחזרה לשתוק. ניסה לזכור את פניה, אך הם נעלמו עם קולה.

אמר: "מתי נוכל להתראות?"

"מתי שאתה רוצה, אבל עכשיו אני עסוקה, יוצאת לקניות, רוצה לבוא מחר

לארוחת-צהריים? אנחנו אוכלים מאוחר מאוד, בשתיים בערך, בסדר? כמעט

אמרתי: 'אלן ישמח מאוד', גם אותך זה מצחיק?"

"אולי. אני כבר לא יודע להגיד לך משהו שאני לא מתחרט עליו מיד".

"אז שתיים?"

"כן".

"יש להם ימים משוגעים בפרפקטורה, אמרתי לו עוד קודם שאני רוצה להזמין

אותך, אבל לא היית בבית".

"אותך זה לא מפתיע כשאת אומרת את זה ככה?"

"ככה איך? כמו עקרת-בית מרחוב סן פר? זה שיגעון. אתה לא מתאר לך

כמה זה משעשע להיות מופתעת. מעצמי כל הזמן. רוב הרגעים האלה אני עם

עצמי, וזה לא אכפת לי כי זה כל-כך נהדר, אתה מאמין?"

"את בטוחה?"

"במה?"

"במה שאת עושה?"

"מה אני עושה? משחקת את גברת גינזבורג'ה הצעירה? לא נורא. מגיע לי.

אל תיבהל כל-כך שאני מדברת שטויות, פשוט טוב לי שאני יכולה כבר להגיד

את זה ככה".

"את מה?"

"את מה שאי-אפשר להגיד בטלפון. אז אתה בא? אני מוכרחה לרוץ, באמת,

גם את זה מצחיק להגיד, נכון? ככה אומרות כולן: 'בעלי עוד מעט ישוב הביתה, ושום דבר עוד לא מוכן', לומדים מהר".

"רחלי, את בסדר?"

"בסדר גמור, אתה שומע משהו שלא אמרתי?"

"אני שומע שאת כמעט בוכה".

"זה מין טבע שכזה, אולי מפני שזה כבר לא כל-כך משחק, בעוד שבועיים

אהיה בצריפין בטירונות. אתה בא?"

"ודאי, בשתיים".

"יופי. זוכר את הכתובת? כתבת אותה על מפית בכית-הקפה 'מדיציס', לפני

המבול. ראית את נעמי?"

עמנואל שאל אם זה שתיים-עשרה A, והיא אמרה: "בדיוק", והשפופרת היתה

אילמת עד שאמר: "אני סוגר", והיא אמרה: "טוב", וסגרה.

כשראתה פתאום את נעמי יוצאת מאחד החדרים במסדרון הארוך של הנספחות הצבאית בשגרירות, הסתירה רחלי את פניה בעיתון שבידה, מסמיקה, מקווה ושוב מרימה את עיניה, מקווה שלא ייפגשו במבט, רואה את נעמי הולכת לקראתה, פניה אורות כתמיד בפגישותיהן, מצליחה להסתיר את אי-הנוחות שלה, לא ציפתה לפגוש במקום הזה דווקא את רחלי.

נעמי התיישבה על-ידה מבלי לשאול דבר. בחדר-ההמתנה הקטן ישבו עוד מספר אנשים ששתקו. נעמי אמרה שהיא כאן במקרה, "ברוך בין פגישה לפגישה". קולה הצליח להיות טבעי למדי, כמו תמיד כשהיתה משקרת. חששה שאם רחלי תאמר לעמנואל היכן פגשה את נעמי — יחשוד. ייתכן שבין כך אינו מאמין כי עזבה את העבודה בשירות. לא רצתה לחשוב איזו משמעות יש לכך. עשתה מאמץ לא להיראות נחפזת. התחרטה על שהסכימה לפגישה עם רובין כאן בשעה מוקדמת כל-כך. באה לכאן לפי בקשתו לעיין בתמונות ובשמות שבארכיון.

זה למעלה משבוע לא ראתה את רחלי. בימים הראשונים היו מתראות כמעט יוס'רים. היו נפגשות בבקרים ל"סירי" אמנות וישיבות פטפוט", כפי שכינתה אותן רחלי כשהיו נפגשות כך בירושלים. או כשנעמי ודנה באו לתל-אביב להתארח בחגים אצל שניאור וחגיית. ב"סדר" האחרון לחש בריאן לרחלי: "שניאור מתנהג אליה כאילו היתה אלמנתו של עמנואל". מאז לא יכלה לשכוח את המלים בכל פעם שנפגשו.

השבוע שמחה נעמי על שלא נפגשו. מחשבות החשך על עמנואל והראיות שהלכו והצטברו הוליכו, אומנם, למסקנות גבוליות, אך הפכו את הפגישות שלה עמו לקשות ופתטיות יותר בעיניה. נעמי שאלה את רחלי על הטיוול עם אלן. רחלי אמרה:

"את לא מתארת לך למה אני כאן. הגשתי בקשה לדחיית גיוס".

נעמי הביטה בה בהפתעה שהתחפשה לשמחה, ורחלי המשיכה בדיבור שנעשה תוקפני כמעט:

"כמעט שאין לי סיכוי, אבל אני מוכרחה לנסות. הוא אפילו לא יודע שאני כאן. מצחיק כמה שאני מתביישת פתאום שפגשתי אותך, עד הרגע הזה לא עלה על דעתי כמה אני מתביישת."

נעמי אמרה שלדאבונה כבר אינה מכירה אנשים כנספחות הזאת, אבל אולי תפגוש מישהו שיעזור, אף פעם לא יודעים מי יכול לעזור בעניינים האלה, אם בכלל, כאילו לא שמעה את רחלי מדברת על הכושה. כשרחלי שתקה אמרה:

נעמי:
"רוצה שאנסה?"

רחלי שאלה אם נעמי תוכל להתפנות מחר לארוחת-צהריים בבית של אלן, הזמינה את עמנואל, ואולי יהיה יותר קל אם גם נעמי תהיה שם. נעמי אמרה שאינה יודעת, דווקא מחר זה יהיה קשה, יש לה פגישות, המפיק של מרתה מפגיש אותה עם מלחין, או על-כל-פנים כך הבטיח למרתה. וסיימה בשאלה:

"סיפרתי לך עליו, לא-כן?"

כשנעמי היתה כמבוכה, חזרה לדבר בעברית של בית-הספר העברי בקליבלנד. אשה מבוגרת ניגשה אליהן, היתה מזכירתו של הנספח, לנעמי נדמה כי נפגשו לפני שנים רבות במסדרונות משרד הביטחון בקריה. האשה אמרה לשתיהן שלדעתה אין טעם לחכות, בין כך לא תהיה היום תשובה. לא שהיא חושבת שכראי לקוות לתשובה מחר. כמעט לא נותנים רשות לדחיית גיוס, היא לא אומרת שאין תקווה, אבל לאמיתו של דבר אין הרבה סיכויים, גם לה יש בת כגיל של רחלי, והיא יכולה לתאר לעצמה כמה זה יכול להיות מתסכל כשפתאום זה נעשה חשוב לדחות בכמה שבועות ולא נותנים. "בייחוד כשנמצאים בפריס, אבל מה לעשות, זה מדינה כזאת — — —"

וחייכה אל נעמי כמבקשת לנחם את האם על העצב של בתה, חוזרת ומביטה בחיבה אל פניה של רחלי שלא יכלה לעצור בסומק שהחל להתפשט עליהן, מבחינה במבט החרד של נעמי, כשרחלי מיהרה לקום ללבוש את מקטורן-הצמר הכחול שקנו יחד בלה-פאייט, עונה בקול רשמי מאוד לאשה החביבה, שואלת מתי אפשר לטלפן מחר.

על דעתה של נעמי לא עלה כלל כי היא נראית כאמה של רחלי. כשכבר הִינּו במסדרון אמרה רחלי:

"הזקנה צודקת, ידעתי שאין סיכוי, שטוח שבאתי בכלל."

במעלית היו עוד שני גברים, ונעמי לחשה:

"זה באמת כל-כך חשוב?"

רחלי אמרה בקול רם:

"חשוב מאוד, אבל אבוד לי, לא ייאמן, נכון?"

וקולה היה מתנכר, כמו לא משלים עם חיבתה של נעמי, כמו שלא השלים

עם חביבותה של ה"זקנה", שהיתה כנראה מבוגרת מנעמי רק במעט. חגית תהיה מזועזעת. כשחגית היתה ילדה במשמר-העמק, עדיין לא המציאו את החולשה, לדעתה. רחלי ונעמי המשיכו לשחוק כשעברו ליד איש-הביטחון הישראלי החמוש בחצר הכניסה המקורה של השגרירות. נעמי ביקשה את פרטי צו הגיוס של רחלי, אולי תוכל לעשות משהו בארץ. בעוד יומיים היא חוזרת. שאלה:

"יש עוד קורס לחיילות-מורות השנה?"

רחלי אמרה שהיא מוכנה לוותר על הקורס, לא אכפת לה להיות נהגת או אפילו מזכירה "או כל מקצוע אחר שהצבא שלנו מוכן להציע למין הנחות". קולה המשיך לזעום כאילו היתה האשמה בנעמי. נעמי הוציאה מארנקה את יומן-העור הוורוד שרחלי הכירה מילדותה, רשמה את המספר הצבאי של רחלי, אמרה שבכל זאת ייתכן שמישהו ממכריה עוד נמצא בעיר הזאת, תנסה לטלפן. עמדו ברחוב לפני שער השגרירות. השוטר הצרפתי הסתכל בהן, ידיו על תחת-המקלע שעל חזהו. רחלי ניסתה, ללא הצלחה, לסלק את שרידי העוינות מקולה. נעמי קיוותה כי היא לא מרגישה כמה היא ממהרת. אסור לה לאחר. נדמה שרחלי הבחינה פתאום בשמלת-המשי השחורה.

לפנות-ערב טלפנה רחלי לדירתה של מרתה. אמרה לנעמי שהיא מצטערת שהיתה משונה כל-כך כשנפגשו בשגרירות. נעמי אמרה שזה היה מפחיד לולא הרגישה מוזר, ואגב לאן נעלמה כמשך כל הימים האלה אם לא יצאה לטיול.

"לא נעלמתי, רק שהייתי נורא עסוקה, אף פעם לא ידעתי שלאהוב זה ככה, מצחיק להגיד את זה בטלפון, אבל זהו. יצא לי".

"זה יותר מצחיק שלא יודעים מה לענות על זה, אפילו בטלפון. הרי אפילו מזל טוב אני לא יכולה לומר לך".

"עוד לא אמרתי את זה לאיש".

"בן כמה הוא?"

"בן שלושים וארבע, תיכף תגידי שהוא צעיר מדי בשבילי".

"כמובן".

"את באמת חושבת שזה לא נורא?"

"תמיד חשבתי שאת יותר מבוגרת ממני או מעמנואל. למה כל-כך כעסת עלי

בבוקר?"

"כי שאלת אותי אם זה חשוב ולא ניחשת כמה".

"את באמת מצחיקה".

"אני יודעת. מגוחכת זה יותר מדויק. אבל טוב לי. את פנויה עכשיו?"

"לא, אבל נורא הייתי רוצה להיות, זה נהדר להיות עם מישהו שטוב לו".

"את לא מתארת לך כמה".

"אני מנסה להיזכר".

רחלי השתקתה. אחר אמרה בחיפזון:

“את גם לא מאמינה שידחו לי, נכון?”

נעמי אמרה שלא. אולי מחר עוד תנסה משהו, אבל אינה חושבת שיש סיכוי. אמרה שאולי בכל זאת תצליח להגיע לדירה של אלן בצהריים, אבל שלא יחכו לה, אינה יודעת היכן תהיה. רחלי שאלה אם יש התקרמות ביחס לתקליט. בטלפון היה עוד יותר קל לשקר. נעמי ידעה כי רחלי מעוניינת מאוד בגודל השירים שלה. גם היא מנסה לשכנע אותה כבר שנים כי צריך להוציא אותם לאור, כאילו ישתנה בהם משהו אם יתפרסמו. נעמי אמרה שלעת עתה אין תוצאות של ממש, אבל מרתה אומרת שאולי עוד יתברר משהו לפני שתמריא. לא תיארה לעצמה כי ההכנות להפקת התקליט יהפכו כיסוי. המפיק של מרתה אמר שאם בכל זאת יעשה הקלטה ניסויית, זה רק בסתיו הבא. כשרחלי עמקה להניח את השפופרת אחרי שאמרו “להשתמע”, אמרה נעמי:

“בכל זאת — מזל טוב.”

ולא ידעה אם רחלי שומעת.

מג

נעמי הצטערה על שהיא מנצלת את הדאגה של רחלי לשקריה. דאגתה שלה לעמנואל הפכה כאובה ולהוטה מיום ליום. המועקה גברה ככל שהתרכו הממצאים על אנשים, שהיו קשורים לקידום המהיר של הפקת הסרט ומימונו. באחת מתוכניות הטלוויזיה של גוטפריד נאמר על-ידי מרואיין שלו בטרופולי, כי "הישגיה של ישראל יחוסלו אם תיהפך למקום הפחות בטוח ליהודים בעולם". לדברי רובין היה המרואיין יהודי, קומוניסט לשעבר שהתאכזב מהקומוניזם הממוסד והבלתי-מהפכני דיו, הפך לתומך גלוי בארגוני החבלה הערביים, "מאמין כנראה באמונה שלמה, כי בחזית הזאת אפשר יהיה לנצח את הגזענות הציונית", כפי שהוא קורא לכל מה שקשור בישראל.

נעמי קיוותה כי גם הפעם אינה טועה באינטואיציה שלה, וכי לא ייתכן שעמנואל שותף, ודאי שלא ביודעין, אפילו יש מערכת המנסה לנצל את הסרט שלו למטרותיה. אולי בגלל השנים הרבות, שעברו מאז שהיתה מעורבת בעבודת השירות, הרגישה הפעם בכל מגע שלה עם החקירה הזאת את נקיפות המצפון המאוסות והמסוכנות. פעם היתה משקרת ללא היסוס. התשובות שלה היו תמיד מדויקות ומפורטות, אף שלא חשבה עליהן מראש. אחר-כך זכרה את הפרטים כאילו היו עובדות.

אוסקר הזהיר אותה מפני החרטות כבר בביקור הראשון שלה בפריס. היה מדבר אליה בקול אבהי ודאגו. לדעתו, עבודה ממושכת במקצוע שלהם משחיתה את כושר ההנאה מהחיים "בגלל החשדות והחרטות" שאין להיפטר מהם לעולם. ידעה כי היה זה הקורבן המודע הגדול ביותר שהקריב בחייו. ניסה לשכנע אותה לראות בעבודתה תקופת שירות מוגבלת, לא ייעוד. אסור שבני-דורה ימשיכו "להקריב קורבנות אדם גם בחייהם".

זה לא מוסרי, אפילו אם אתה מאמין, כפי שהאמין אוסקר, בהצדקה לכל המעשים שנאלץ לעשות. גויס לשירות ערב מלחמת העולם השנייה, היה אחד משליחי המוסד בבריגדה. דבר לא השתנה באמונות שלו, אך חשש שבני-דורה של נעמי יתחילו להטיל בהן ספקות. איזה ערך יהיו לחייה בעיניה, אם תפסיק להאמין שהכול היה מותר ונחוץ? לדעת אוסקר, היה המשפט המדויק ביותר שהוציא התנ"ך על ארץ-ישראל כפוסק "ארץ אוכלת יושביה".

שתיים-עשרה שנה אחר-כך עדיין לא היו לה ספקות. ידעה כי יש הכרח בקורבנות חיים כשם שאי-אפשר ללא קורבנות מתים. רק הרגישה לא בנוח בשימוש החופשי שעשתה באמון שנתנו לה בני-אדם כמו רחלי ועמנואל, אם כי באמונו כבר לא יכלה לבטוח. רק עם מרתה לא היה זכר לאי-הנוחות.

הכירו זו את זו עשרים וחמש שנים, מאז נפגשו לראשונה במחנה הקיץ למוסיקה, שהיה שייך לקהילה היהודית בניו-יורק ואירח בכל שנה מספר גויים מוכשרים, שנבחרו וקיבלו מלגות על-ידי קהילות בארצות-הברית ובקנדה. מאז אותו קיץ, שבו התאהבו שני בנות החמש-עשרה זו בזו — ידעו בכיטחון גמור כי אין ולא יהיה עוד איש בעולם, החשוב להן כמו שהן חשובות זו בעיני זו.

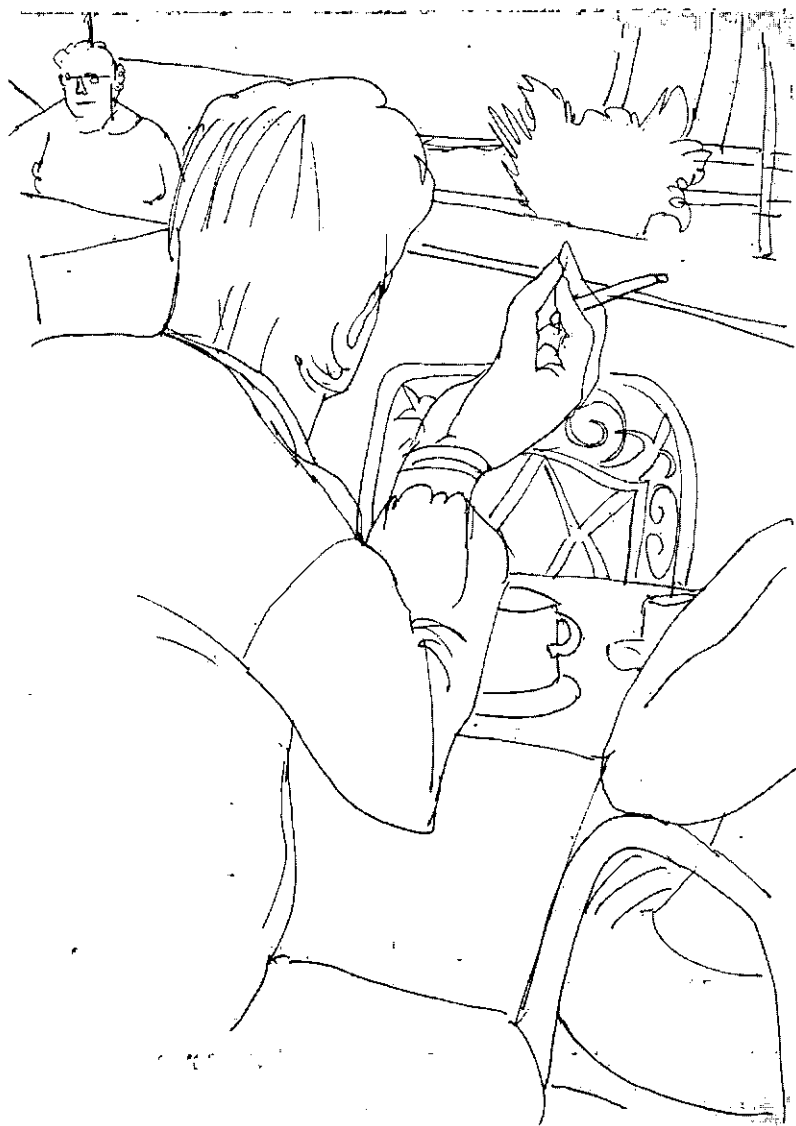
כשנעמי עזבה פתאום את ארצות-הברית ללא הודעה או מכתב, נעלבה מרתה למשך שנים רבות. אפילו הטלפון מאמה של נעמי, שבא אחר חודשיים וביאר למרתה כי גם היא עצמה הופתעה כשקיבלה פתאום גלויה מבתה בת-אביב — לא גרם למרתה לסלוח לאהובתה את הבגידה. איש מלבדה לא ידע מה היתה בעיניה ידידותן. הוריה של מרתה היו עסוקים כמחסני יבוא היין הצרפתי שלהם כמונטריאל, ומאז שפגשה בנעמי לא הרגישה עוד בבדידות של בת יחידה, שאין לה כמעט דבר עם הוריה. כשנעמי כתבה לה כעבור שנה — לא השיבה לה.

עברו עשר שנים עד שנפגשו במקרה ברחוב ואוין בפריס, בחזית הקרמיקה הכחולה של מועדון-הזמר, שבו הופיעה מרתה כזמרת. מרתה עמדה, שעונה אל קיר-האריחים שבחזית המועדון, בשמלה פרחונית רחבה שהשאירה את כתפיה ומרבית חזה חשופות לשמש. לפני שתזרה ועצמה את עיניה, ראתה מרחוק את נעמי קרבה על המדרכה הצרה, לבושה בתליפה הדוקה, בגרביים כהים, בפנים מאופרות, חמורות, מתעלמות. שמעה אותה עוצרת לידה, שמעה אותה אומרת "מרתה", כמעט בלחש, ידעה שכל נזריה הולכים ומופרים כשפקחה את עיניה.

דיברה בקול שביקש להיות מרושע. אמרה שפשוט לא עמדה בפני הפיתוי של האשה האלגנטית והיפה שבחלה להיעצר לידה. נשבעה שלולא נעצרה היתה נחתת לה לעבור ומשקעת עצמה מחדש בכאב, שכבר היתה רגילה לו. "את זוכרת איך שנשקתי אותך בפראות וכל הליפסטיק נמרח לך על הפנים?" אמרה שבהתחלה לא העזה לשאול את נעמי דבר על חייה. "חשבתי שאת נשואה לאיש ופחדתי מהקנאה. לא העזתי לומר לך כמה אני מאוהבת בך, וכמה אני לא יכולה להשלים עם זה שזה אבוד".

מאז חזרו להיפגש כאילו לא היתה הפסקה כלל. שנתיים אחר-כך היתה כבר מרתה מנהלת מועדון-השירים בניין הזה, שנקנה על-ידי אשת עורך-הדין היווני שקיימה את מרתה מאז באה לפריס, היתה ידירתה ואוהבתה, והשלימה עם כנותה של מרתה שיכלה רק להיענות לה, לא לאהוב אותה.

כשהביאה נעמי את עמנואל למועדון החדש, ראתה אותו מתאהב באשה הגבוהה עם הפנים הגלויות והמחשופים הרחבים, שבהם הפגינה מרתה את "אהבתי לגוף הנשי — אפילו הוא שלי". נעמי תמיד ידעה את יפי גופה של חברתה, אף פעם לא העזה לומר לה את זה. מרתה ישבה לשולחנם

של נעמי ועמנואל, מדברת בשפע צחוקים וחיבה, "מעניקה לחתן הנצחי של יידיתי הטובה את כל החיבה שהוא ראוי לה בעינייה", מחבקת לסירוגין אותו ואותה, מספרת כאהבות ילדותן במחנות המוסיקה, כלני אברמס שהיה מנגן אתן בטריו והתאהב בנעמי ועזרר קנאתה של מרתה.

מד

כך החל "ליל הווידויים המזעזעים", כפי שמרתה קראה לו. אחרי שעמנואל חזר לדירתו, סיפרה מרתה לנעמי על אהבתה, על השלמתה עם הייאוש המרווה כל מחשבותיה עליה מאז נעזבה על-ידיה לפתע, על הייאוש הזוחל אליה אפילו כרגעי השמחה, שמאז זכתה להם בחברתה. התשוקה של מרתה לנעמי היתה שונה מתשוקותיה לנשים האחרות. אף אחת מהן לא יכלה לשער את נאמנותה לאהבתה, "אף אחת מהן לא ידעה את אומללות אלפי הלילות, שבהם אני מחכה לך ויודעת שלא תבואי".

כבוקר למחרת אמרה מרתה שאינה מבקשת לחזור בה אף מאחד מהדברים, רק מקווה כי נעמי תדע לחיות כמה עם היריעה הזאת ולא תענוש אותה בכריחה. "אילו נודע לך פתאום שיש לי מחלת נפילה, היית מפסיקה להתראות אתי?" על אף ההכחשות והעמדת-הפנים המבוגרת והמבינה הכול — היתה נעמי נבוכה מאוד. מרתה אמרה לה:

"את רק צריכה לזכור כי את נחשקת תמיד על-ידי מי ששבויה כמוך בידידות האפלטונית ביותר שהכרתי בחיי — זה הקורבן שלי למען המשכנה של ידידות החשובה לי אפילו מן התשוקה".

רק ביקשה שנעמי תבטיח לשוב לגור בביתה של מרתה בביקוריה הבאים בפריס — "מחווה של אמוץ". אמרה שלדעתה תזכה אותה הכנסייה הקנדית במעמד של קדושה — מישהו יצטרך להבין את "גדולת סגפנות התמיד שלי", אף שבקושי יימצא מישהו שיאמין כי שתי נשים צעירות ובריאות ויפות כל-כך גרות יחד ונמנעות מהדבר הטבעי ביותר שיכול לקרות להן ללא שום סיכון ותוך ויתור על האצילה כאהבות החושים".

מדי פעם היתה נעמי נזכרת בבהלה שאחזה בה באותו לילה, כשמרתה סיפרה על תשוקתה אליה בפגישות הראשונות במחנה הקיץ בלונגאיילנד, בעיניינים שהתענתה בכל פעם שהתחבקו כתמימות של בנות חמש-עשרה, בלילות שבהם ישנו יחד בביתה של נעמי, ברחמים שריחמה מרתה על עצמה, "כל-כך בתולית באהבת הנשים שלי וכל-כך מאוהבת דווקא ביהודיה מרוכעת, אשר חזקמתה מסתירה ממנה את תודעת נשיותה".

מרתה חשבה את עצמה כ"קורבן המוסריות היהודית, שלימדה אפילו נוצרים לחשוב את האהבה הטבעית ביותר בעולם לאסורה". אמרה שקיוותה כי באחד הלילות תחלום נעמי חלום עילוסין מאושר, ודאי לה שתחלום אותו, כמו כל הנשים בעולם. לפעמים, אמרה, היא מקווה כי יש בכל זאת אלוהים בשמים, וכי יוכל להיענות להפילתה היחידה של קדושתו — לגרום לנעמי לא לשכוח את חלומה, כפי שעושות רוב הנשים מרוב פחד מפני עצמן.

באחד ממכתביה דיברה מרתה על המלכודת של המשפטים הדתיים הקדומים שגם אתאיסטים לכודים בהם, "שהרי אין כל הסבר אחר לאיסורים הרבים על היחסים המענגים ביותר שנשים מסוגלות להן", אך הזכירה לנעמי שהיא מקבלת גם עובדה זו כחלק מהמציאות שהיא חייבת להשלים עמה, לדאבונה, וכי היא יודעת כי אין לה סיכוי או רצון להשתחרר מאהבתה, כמו במטה שקראה לה נעמי מכתבי צ'סטרטון על חופש האהבה, שהוא החופש להשתעבר לאהובה. מרתה לא היתה אתאיסטית. הקתוליות שלה לבשה צורות חדשות של הזדהות רגשית עם אמונות, שנתפשה להן לתקופות קצרות מבלי להכחיש את תוקפן של האחרות. "בין כה וכה ידועים לנו נשואי האמונה רק באמצעות חידות ומשלים שאין בכוחו של אדם לפענחם". נסיונותיה לחזור מדי פעם לכנסייה הסתיימו תמיד באכזבה — הכול נעשה חסר-משמעות בעיניה, כשהתרוקן הפולחן ממסתורי האהבה.

בעיקר הרגישה בחסרונו של כומר מורדה שתאמין בו, כפי שהאמינה בכומר שלה מסן מרטין שבמונטריאול. "עד היום הוא יודע הרבה יותר על מה שהרגשתי כלפיך ממה שאת תדעי אי-פעם".

לולא האדישות המזודה, שהשתלטה עליה בשנה האחרונה כשערכה את שורת הראיונות שלה בצבא למען עיתוני "הרסה" בכל פגישותיה עם הגברים הרבים — לא היתה נעמי חוזרת לחשוב בדבריה של מרתה. האדישות הפחידה אותה. זכרה אותה עכשיו בנעימות כשהיא יושבת בסלון הקטן של מרתה, בחמימות ששררה בו תמיד, מביטה מבעד לשמשות הגבוהות אל צמרות העצים העירומים כבר מעלים, נישאים מן הכיכר העירונית כמעט אל גובה החלון, מצפה לשוכה של מרתה שהלכה להביא מהמטבח את כיבוד שעת האפריטיבי המסורתית שלהן בעת ביקוריה בפריס — "השעות המאושרות והרגועות ביותר שהיו לי השנה". נעמי חשבה:

"אולי לא הייתי נענית הפעם לעמנואל, לולא הפחד הזה שהחל להתגנב אלי במשך השנה האחרונה?"

היתה דוחה בשגרה משועממת את חיזורי הקצינים המרואיינים, שהיו להוטים מדי וכתוחים מדי בכוחם לשכנעה. הכינה כתבות מפורטות על נשים הפועלות ביחידות צבאיות על הגבולות — וכמעט ככל ביקור נאלצה לסרב למפקדיהן, על אף חוסר-הנימוס. קוראותיה אהבו לפגוש בכתבותיה נשים הנמצאות "בשדה", ורצו לשמוע על יחסיהן עם מפקדיהן, על הרפתקותיה של נעמי בעת הכנת הכתבות, שהעניקו להן הרגשת שותפות בסיכון. בייחוד כשנעמי היתה כותבת על מוצבים בסיני, על מסעיה לעמדות מבודדות, שבהן ביקרה את בוגרי בית-הספר הרפואי של "הרסה", שמהן סיפרה על ההפגזות היום-יומיות של המצרים, על בני-אדם הנפגעים ונהרגים יום-יום מאז הניצחון במלחמת ששת הימים, שהכול שמחו בו. עדיין. כמה מעמיתיה העיתונאים החלו כבר להוקיע את

עקרות הניצחון הצבאי וחוסר-התועלת בקורבנות היום-יומיים, שישראל ממשיכה להקריב כדי להצדיקו. "יהודים נרצחו בישראל בחודשים אלה יותר מאשר בכל ארץ אחרת בעולם — לשם מה?"

נעמי שמחה שאינה חייבת בתשובות לשאלות מעין אלה בקטעי העיתונים שהעורכת היתה שולחת לה בכל שבוע, מלווים ברמזים דיסקרטיים על מאווי המערכת, כי נעמי תמצא סיפור שיוכל להוות מענה בלתי-ישיר לטענות מביכות מעין אלו. המערכת רצתה לדעת אם גם אנשים בחזית — גברים ונשים — שואלים עצמם שאלות כאלה. נעמי היתה מכלה שעות בחברתם של קצינים צעירים, שקיבלוה בתמיהה על שהשיגה רשיונות להגיע למקומותיהם — היו מתנדבים להסיעה למוצבים של חבריהם, דואגים לארחה בחדרים שדייריהם האחרים היו נעלמים ללא הסבר — מאוכזבים: מאוד מחוסר-סקרנותה של נעמי, "אם לא תשוקה — לפחות סקרנות, זה לא הגיוני?"

לאחרונה החלה גם היא לתהות על חוסר-הסקרנות שלה. לעתים הרשתה לעצמה אפילו לזכור חלומות אסורים, שהחלו לדעתה לאחר וידוייה של מרתה אך כללו את זכרונות פגישותיהן כשהיו ילדות. מאז ביקורה של מרתה בירושלים היו הזכרונות חוזרים כהזיות מפורטות בשעות הנהיגה הארוכות, מערבות פרטי חלום. עם זיכרון, מתמסרות לפרטי הסיפור שלא ייתכן, אף שכל פרטיו נראים מוחשיים בעורה המצטמרר כמו למגע.

כשאמא של נעמי טלפנה לה בליל יום-ההולדת הארבעים ושניים שלה והציעה לה מתנה — "שכועיים בפריס, לבדך" — לא יכלה נעמי לעצור בעד ההתרגשות. כשענתה ידעה שהסמיקה ושמתה שהיא לבדה בחדר-האורחים הפונה לרחוב מרקס. אמא שאלה בטלפון:

"דרך אגב, עמונאל עוד גר בפריס, נכון?"

ונעמי אמרה רק: "אמא!" שהיתה גערה ושאלה למה היא עוד מקווה אחר כל השנים, אך בעיקר הביעה התפעלות מאמא, שעברה את כל שלבי המחאה וההשלמה והייאוש והגיעה עכשיו לתקווה חסרת-שחר.

עוד באותו ערב טלפנה נעמי למרתה וסיפרה על החלטתה הפתאומית להגיע לפריס כעבור שבוע. ידעה שהיא חייבת לצאת מהדיכאון, שחל אליה עם התקרב יום-ההולדת הארוך הזה. לפני שמלאו לה ארבעים קיוותה עדיין כי הכול יכול להשתנות פתאום, בעיקר הרצון. אחרי-כך התחילה לתרגל את ההשלמה עם "השלב האחרון של הבגרות לפני שהיא הופכת קשישות". עכשיו לא חשבה על זה ברוב הימים, פרט לעונת ימי-ההולדת.

כשנפגשו, אמרה לה. מרתה:

"בעיניי את פשוט יותר יפה משהיית לפני גיל ארבעים — אני, כידוע, פסולה לעדות בעינייך, אבל לדעתי את פשוט יותר מרשימה עכשיו כאשר, לא רק כאישיות".

מאז עברו שכועיים. יום-יום בשעה הזאת היו שותות אפריטיב לבדן בסלון

הקטן והמחומם תמיד. מרתה העמידה את המגש הכחול על שולחן ערוך עם פרחים וגביעים וקראף של "שרי יבש, כמו שהגברת ביקשה", וישבה מולה, והביטה בה בשתיקה. נעמי לא הרגישה מבוכה בשתיקות עם מרתה. לא זכרה מתי היו לה שעות כאלה של נינוחות רגועה. מרתה הפנתה מבטה אל הענפים בשלכת, אמרה פתאום:

"אני יודעת, כמוכן, שאין לי תקווה כל זמן שעמנואל בסביבה, אפילו אמא שלך יודעת את זה, בתוך נבכי השייקרס הייטס שלה, ואם כבר נגזר עלייך לאהוב גבר, זו לא הבחירה הגרועה יותר שיכולת לעשות. אומנם אני קיוויתי שלא יחזור לעולם מאפריקה, אבל האמת היא ששמחתי שחזר, אף-על-פי שידעתי מה זה יעשה לך, כמו בשבועיים האלה."

כתקופה האפריקנית של עמנואל ראתה אותו מרתה בכל פעם שהגיע לפריס. הביא את שניאור בפעם הראשונה למועדון שלה. לדעת מרתה הוא "איש מקסים", ולמה לא יכלה נעמי להתאהב בו, "הוא לפחות נשוי". כשעמנואל חזר למולדישן, חזר שניאור לבקר את מרתה, סיפר על נעמי ועל חגית ועל רחלי ועל "המשפחה הפתוחה", שלדעתו אינה רק אידיאל, אלא מציאות שרוב בנייהאדם בוחרים להתעלם ממנה רק כדיבור. "הוא איש שמדבר כאילו הוא תמיד מאוהב מחדש". מרתה אמרה לו שהיתה רוצה להגיש בקשה להתקבל למשפחה הזאת, במקום עמנואל, ושניאור צחק כל-כך, עד שידעה שלא התכוון בכלל לצחוק.

כשנעמי סיימה את שיחת הטלפון עם רחלי, אמרה לה מרתה שהיא אוהבת גורא לשמוע אותה מדברת עם הילדה הזאת. היא כמוכן לא מבינה את המלים, אבל היא מבינה את הצלילים — ומעניין איך שהאהבה של נעמי לרחלי היא סניף לאהבתה לעמנואל, "נכון? או שאת מסוגלת לאהוב את מישהו בעולם בגלל עצמו?"

מרתה נהגה לחמם את דירתה הקטנה, הפונה לפלאס דלסטרפארד המוקף בנייני-דירות סביב שלדי העצים הגבוהים, כדי שתוכל להלך בדירתה רק עם כתונת-הבד הערבי הגס לעורה. נעמי הביאה אותה מהעיר העתיקה כירושלים: כותונת לבנה, שקופה כמעט, מגלה את עורה של מרתה מבעד לשתי ולערב. סרט המשי הירוק, שהוסיפה מרתה לשמלה, הידק אותה לגופה מתחת לשדיה והפכה אותה "מכיסוי צניעות ירושלמי לגילוי פריצות פריסאי". שמרה על ארשת-פנים שהסתירה כל מה שלא היה כלול בדברי האירוניה העצמית, שבהן עטפה עצמה לקראת שעות הפגישה הללו עם חברתה, "מקושטת ומבושמת לקראת הפגישה החשובה והמבוכות ביותר ביממה", שערוזתה סרוקות אל מעל לעורפה הארוך, ועל הסרט השחור הענוד לצווארה — מדליון של "ההטיירה מן המשתה", תחריט שנהב שהביאה לה אשת עורך-הדין בראשית היכרותן.

מרתה גמעה באטיות מגביע השרי היבש. לא הבינה מדוע אין סיכוי לדחיית הגיוס של רחלי, "הרי נשים נשואות משתחררות מהצבא אפילו במדינה המיליטריסטית שלך — אז למה לא נשים ארושות? ומה יקרה אם פשוט תאחר

להגיע, מה יעשו לה, בית-סוהר?"

נעמי אמרה שלדעתה חוששת רחלי בעיקר מחגית ושניאור, לא כל-כך בגלל הגיוס אלא בגלל מה שקרה לה כאן פתאום, היא כל-כך מופתעת וכל-כך חוששת לפגוע בהם, מה יקרה להם אם תחליט פתאום לעזוב לא רק את הצבא אלא גם את הארץ?

מרתה אמרה:

"ומה קרה לאמא שלך? אפילו אני התרגלתי, או כמעט".

נעמי קינאה פעם ברחלי בגלל הוריה, אחר-כך ראתה כיצד רחלי כורעת תחת עול אהבתם, גם כשהיא נהנית מהידידות המבוגרת מדי בינה לביניהם. היו מתייחסים לחייה של רחלי כאילו היו פרקים מחייהם שלהם, שנמסרו לה לביצוע, בהרגשת כיטחון מרגיזה כי יבוצעו על הצד הטוב ביותר לפי התוכנית המוסכמת על כולם, כפי שאפשר לצפות מבט של חגית ושניאור.

כל התוכניות שיזמה רחלי בשנתיים לקראת הגיוס — מ"נח"ל שכונת התקווה ועד "מורה לאנאלפכיתים בסדנת הכנה לשריון" — אושרו מיד ואומצו על-ידי הוריה, שהשתכנעו בערכם ודיברו במעלותיהם עד שיצאו ככיכול מרשותה, כאילו לא היא שהציעה אותם.

עכשיו נרמה לה שהיא עומדת להפר הבטחתה. היא לא חוששת מהכעס — רק מהסבל שתגרום להם. היא יודעת שאין איש בעולם היכול לגרום להם סבל גדול יותר. כל ריב של רחלי עם חגית היה הופך טרגדיה גורלית של צער וחרטה, כאילו הצליחו לאמלל זו את זו בכוונה תחילה. בכל משבר היה נדמה כי אין סיכוי או תקווה למוצא או לשכחה. רחלי היתה מגיעה לירושלים לנוח אצל נעמי "מהמתח הבלתי-נסבל של האהבה המשפחתית הזאת", נשבעת שאף-על-פי שהיא בת שש-עשרה, היא מוכרחה לעזוב את הבית. "קורה לאנשים לא מתאימים לגור בבית אחד, אפילו הם במקרה משפחה אחת והכול".

נעמי לא הכירה איש, שהחופש הגמור לעשות כרצונו העיק עליו כמו על רחלי. אולי מפני שהיתה משוכנעת תמיד בצדקתם של הוריה, במופתיות חיי המשפחה ה"פתוחים", כפי שקראו להם, בעמדות המוסריות והפוליטיות שהיו חוזרים ובוזגנים ללא הרף, מצדיקים בהן את חייהם, דנים בגללן את חייהם של האחרים. נעמי משוכנעת כי רחלי לא סיפרה להוריה על הגשת הבקשה לרחיית הגיוס, וכי היא כבר מתענה על המעילה באמון שמעלה בהם, לדעתה. נכון שלו כתבה, היה שניאור מגיע מיד למסקנה כי בתו החליטה לרדת מן הארץ, "לזוותר על התנאי ההכרחי לאנושיותו של כל יהודי", כפי שהיה אומר לחגית כדי לבאר את הנימוקים האובייקטיביים של צערו, שאף פעם אין רשות להיות סובייקטיבי כלבר. נעמי האמינה כי רחלי היתה להוטה להגיש את בקשת הרחייה, אפילו ללא דעת אלן, כדי שיהיה לה מעשה גורלי אחד בחייה שרק היא אחראית לו — על-כן היא מאושרת ומפוחדת כל-כך.

מרתה אמרה שהתרשמה דווקא מהקוסמופוליטיות של שניאור, ואינה יכולה

להאמין שדווקא איש כזה יתנגד לנישואי בתו בפריס או בארץ כלשהי, ובכלל — כיצד יכולים חיים במדינה לאומית להיות תנאי לאנושיותו של אדם?
חזרה ומזגה שרי כגביעים העדינים בעודה מדברת, מציצה בחברה שלה המרוגשת ממצוקתה של רחלי, תוהה על האושר הבלתי-צפוי של להיות כך עם נעמי שלה, משוחחות על דברים החשובים לה באמת, כמו השניאורסונים הבלתי-מוכנים שנעשו עתה קרובים גם למרתה.
בלילות היתה נעמי חוזרת בדרך-כלל לישון בחדר-השינה הגדול כהרבה מהסלון. גם זה היה "מחווה של אמן". כשלא חזרה בלילה היחיד, שבו ישנה אצל עמנואל, לא שאלה מרתה דבר, וכשהמשיכה לשתוק על כך גם בשעת האפריטיב שלהן, אמרה לה נעמי שתפסיק את זה, "זה ילדותי לקנא, בהתחשב בנסיבות".

כשהטלפון חזר לצלצל ונעמי מיהרה להרים את השפופרת, דיברה בעברית שוודאי לא היתה מכוונת לרחלי, מביטה בשעון, אומרת "כן", שמרתה כבר ידעה את פירושו, פניה עוטות "נחמדות רשמית של נעמי המרושעת", וכשהניחה את הטלפון על כנו אמרה שהיא מצטערת, אבל היא מוכרחה ללכת, יש לה פגישה דחופה.

מרתה לא שאלה עם מי, רק אמרה ברצינות מנחשת, כי אם יש משהו שהיא יכולה לעשות אז שתגיד, לא חשוב מה:
"רוצה שאמצא לך את קצין המשטרה שחקר אותי עליו? האמיני לי שאם עמנואל באמת הסתבך במשהו — בית-סוהר לכמה חודשים יכול רק להועיל לו, אולי אפילו להציל אותו מהם".

ידעה, כמובן, שנעמי לא תענה לה, תתחיל לדבר על משהו אחר כאילו לא שמעה. תמיד היתה באה ונעלמת פתאום — אבל הפעם זה היה אחרת. ביומיים האחרונים חיפשו את נעמי בטלפון קולות חדשים שדיברו צרפתית זרה, השאירו שם ולא ביקשו שתטלפן חזרה, ונעמי היתה מתרגשת לכל ידיעה על טלפון כזה, אף שחשבה שהצליחה להסתיר זאת, כמו תמיד. גם עכשיו שיחקה את הלא-נחפזת, עסוקה בלגימה ארוכה מהשרי הטוב מדי מכדי לבזבז אותו, אומרת שבירושלים אי-אפשר להשיג שרי יבש כלי-כך, מבטיחה שלמרתה אין מושג כמה חבל לנעמי לקצר את "שעת-החסד הזאת עם ידידת-הנפש שלי" ומנסה לבאר לה את פירושם המילולי של הביטויים האלה בעברית. גם למרתה לא היו עוד "ידידים כנפש" מלבד נעמי. ביטוי מוזר אך מדויק. מרתה חשבה שזה נפלא שאפשר לומר ביטויים פיוטיים כאלה בשפה יום-יומית, גם אם לא האמינה "כי נפשות יכולות להתאהב זו בזו תוך התעלמות מוחלטת מגופן".

כיוון שהיתה מעבר לייאוש, הרשתה לעצמה להעיר "הערות מיואשות" כאלה, סומכת על חוש ההומורוס-הגבולות של נעמי, בקושי מצליחה להסתיר את

הקדרות שהיתה מכסה את פניה כשהתקרבה שעת פרידה.

נעמי הבינה כי הטלפון הזה, פירושו החלטה להשתמש בה לאיסוף כל מידע אפשרי בעניין הזה, שנראה להם לפתע חשוב. אולי חסרות ראיות ומקווים כי נעמי תספק אותן למרות עצמה. פעמים רבות מדי הפך המעקב אחר מישוהו לאחד הגורמים המשנים את מהלך האירועים עצמם, עד שאי-אפשר היה לדעת מה תפקיד שיחק המעקב בעיצוב התוצאות. היתה משוכנעת כמעט כי אין מספרים לה את כל הידוע להם. זה כמה ימים הם פועלים על בסיס ההנחה כי ההיפותיזה הגרועה ביותר היא תיאור מדויק של העובדות. עכשיו כבר לא יכלה להתחרר מהמחשבה על אלן גינבורג'ה, קצין חקירות באינטרפול, הפוגש במקרה את אחותו של עמנואל ביום הראשון שהיא מגיעה לפריס, עורך ביקור אחד לפחות בתדרו של עמנואל, שוהה לכדו בחדר כשרחלי מתלבשת בחדר השני, ועמנואל נעדר מהבית. מחוץ יבוא עמנואל לארוחת-צהריים בביתו.

ממתי מוכר התיק של עמנואל לאלן גינבורג'ה?

ניסחה לעצור בכוח, בכל שלב של שרשרת החשדות שהחלו להתלוות לכל "העובדות שאין בהן ספק", כאילו יכלו להיות הוכחה למשהו. ידעה שלא ייתכן כי משהו מכל זה עולה על דעתה של רחלי. אם לא יאסרו את עמנואל — ייתכן שאף פעם לא יעלה הדבר על דעתה, על אף העובדות, על אף התנגדותו העיקשת של אלן להישארותה בפריס, שאינה נראית לרחלי תמוהה בכל אושר אהבתו אותה.

כמובן, ייתכן כי רחלי צודקת. פשוט פגישה מקרית בין שוטר בחופשה לנערה ישראלית, שקשה לעמוד בפני פניה הנלהבים בעת המיסה בנוטרדם. הרי ייתכן כי גם אם אלן מתעניין עכשיו בעמנואל זה בגלל היותו אחיה של אהובתו. אולי. אבל רצתה לדעת את חלוקת התפקידים במחלקה של אלן. על מה ממונה המפקד שלו. ממתי. הבטיחו לה לברר.

זכרה את אזהרתו של אוסקר על ה"עולם הנראה בעיני החשד כמקום מזימות שהכול אורגים אותו והכול לכודים בו". טוב שהספיקה להיחלץ בזמן. לתמיד. כמעט. חבל שלא תוכל להיות נוכחת בארוחה אצל אלן. מועיל יותר להיענות לפגישה עם המקצוען שטלפן לה, "ללא אינטרס אישי". גם נעמי היתה פעם כזאת.

אולי בכל זאת יתכהר פתאום ככת-אחת, אולי יהיו כל פחדיה פחדי-שווא בעיניה כעוד שבוטע. אמרה למרתה:

"את יודעת מה האשליה הגדולה ביותר שאנשים משלים את עצמם, על-כל-פנים אנשים כמוני? שיש למשהו סוף, כשאומרים 'כן' או 'לא' זה באמת כן או לא".

מרתה אפילו לא ניסתה להבין על מה היא מדברת, אמרה שאינה יודעת לפתור חידות, למה אינה מספרת לה משהו, אינה סומכת עליה כיוון שאמרה שאינה

לויאלית ואינה דיסקרטית וכולם יודעים את זה? היא לא מבינה שיש יוצאים מן הכלל? נעמי ענחה:

"זה בכלל לא חידה, זה ברורה, ולבריחות אין פתרונות אפילו הן לא מוצלחות, כמו שלי". וקמה.

מרתה חזרה לסרוג כמסרגות-הצמר העבות את השמיכה שהבטיחה לדנה ודיברה אל הסריגה שלה:

"מה אני יודעת על הפגישות הסודיות שלך? אולי שוב תיעלמי לי פתאום כמו אז, עוד לעשר שנים".

נעמי נשקה לה בחופזה על שתי לחייה, "כמו הצרפתיות", ראתה את מעט השיבה שהחלה להופיע בכלונד של חברתה, מסתתרת, כמו הקמטים הזעירים מסביב לעיניה, המתכווצות בחיוך שאין לו תרגום כמלים, רק באופן שבו היא מתבוננת בנעמי כשפניהן קרבות אלה לאלה.

"ואם עמנואל מטלפן?"

"דיברתי אתו".

"זה הערב האחרון שלך בפריס".

"אני יודעת".

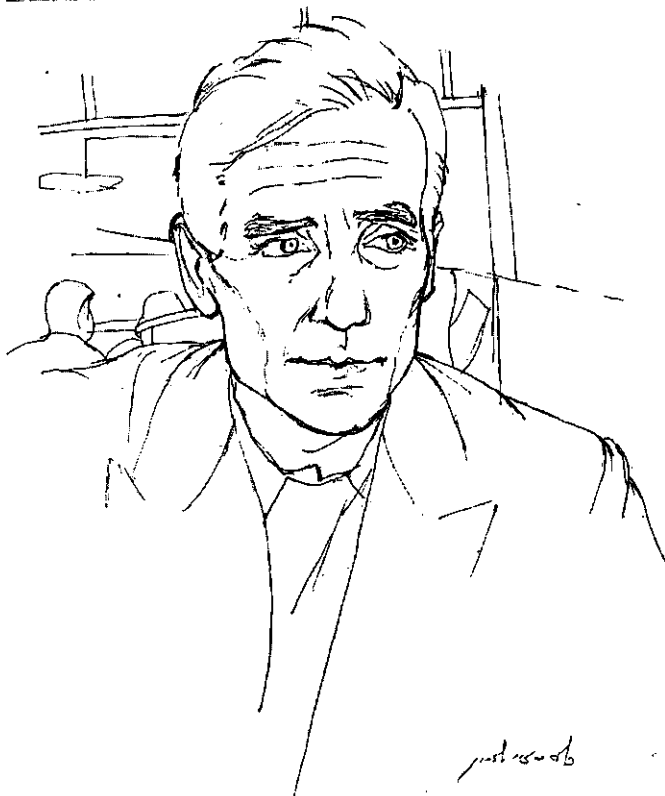
"עוד אראה אותך?"

"ודאי, הלילה אני ישנה כאן, אם זה מה שאת שואלת".

"לא שאלתי, אבל זה מצחיק איך שאת יודעת דברים כאלה".

"איזה דברים?"

"איפה שאת ישנה הלילה. לא חשוב, אולי כבר תלכי מפה?"

מה

תחילה היה אלן משועשע מההתפרצויות של רחלי בשעת הארוחה עם עמנואל. כשהודיעה לו עליה אתמול, כשהם יושבים זה מול זה ליד השולחן הארוך במסעדת הבוזאר הקטנה והצפופה, הרגיש כמעט חרטה. זכר את פגישתו היחידה עם עמנואל לפני מי יודע כמה זמן, כשדיברו על רובגרייה ונהנו מהסכמתם לשנוא אותו על שהוא מייחס להווה קיום עצמאי. עכשיו ידע כי רחלי לא תניח לו עד שעמנואל יאמר דברים מפורשים להצדקת שלילתו את זכות קיומה של מדינת ישראל.

כיוון שהתעקשה להכין ולהגיש את הארוחה לבדה, עמדו אלן ועמנואל בסלון הפונה לרחוב סן פר, בעודה עורכת את השולחן. אלן אמר לו, שלאחר שיחתם חזר לעיין באנתולוגיות ישנות מבית-הספר התיכון. כרגסון כבר דיבר על חוסר-האוטונומיה של ההווה, על היותו בלתי-נחפש כשהוא לעצמו, על היותו מעין הפשטה המבקשת להכניס סדר בתערובת הזורמת של הזכרונות מן העבר והתקווה לעתיד. סיפר כמה היה מאוכזב כשנודע לו לראשונה, כי הזמן אינו כמו דרך קבועה שבה מהלכים חיינו, "רק שם לאחת התכונות של המשך והתהוות,

שבה אנו משתתפים ואשר אותה אנו תופשים, כמו את המציאות כולה, כאמצעות פעולה ותודעת אפשרויותיה של הפעולה". קיווה להשיא את עמנואל לשיחה רחוקה ככל האפשר מכותרות העיתון. לגמו שליבוכיך מעשה ידי אמו, כשהם עומדים ליד החלון הגבוה הפונה אל חזית בית-הספר לרפואה שמעבר לרחוב. אולי ביקש אלן להפגין כקיאות בתחום שאינו צפוי משוטר, להציג בפני עמנואל איש שהגותו רחוקה ככל האפשר מן הפעולות שהוא מעורב בהן. התיבייש מעט כרצונו לזכות בהערכתו של עמנואל, כמו להסכמתו לא לעזור לרחלי שטרחה בזריזות יעילה בהעמדת הכלים על השולחן.

כשעמנואל שאל אם כבר ראו את השקרן של רובנרייה המוצג עכשיו ברובע שלהם, ענתה רחלי, מבלי להפסיק מעסיקותה המוגזמת, כי בכלל כמעט לא ראו סרטים בשבועיים האחרונים, רק מה ששידרו בטלוויזיה, ואגב, שמע אתמול את החדשות על ההפגזה של בית-שאן? הראו תמונות זוועה. עמנואל אמר שאין לו טלוויזיה, אך קרא בלה מונד כתבה על הכפרים הירדניים, שנהרסו בהפגזת חיל-האוויר הישראלי, ו"גם הם פרסמו תמונות זוועה". רחלי הזמינה אותם לשבת בקול שהצליח להיות תכליתי מאוד, מסתיר את התרגשותה ואת חוסר-האונים שלה כלפיה. כשאלן מזג להם יין, שאלה אם לדעת עמנואל אפשר לבחור מטרות מדויקות יותר לפעולות תגמול במדינה כמו ירדן, שהיא כבר למעשה כבושה בידי ארגוני המחבלים, "שהפכו אותה לבסיס צבאי לפעולות נגד מרכזים אזרחיים". אלן לא הצליח לסיים את השאלה, שבה ניסה למתן את הזעם הגובר בקולה. דיבורה של רחלי התגבר עליו, המלים נאמרו כאילו הן מלה ארוכה אחת, אמרה שבכלל אינה יכולה להבין איך אפשר להשוות הפגזה יום-יומית של עיר כמו בית-שאן, במשך שבועות רבים כלי-כך, עם פעולות צבאיות המנסות להפסיק את הרצח של יהודים, רק מפני שהם יהודים.

אלן היה מופתע מהצעקה שבה סיימה דבריה. כשענתה שוב לעמנואל, כמו מתעלמת מנוכחותו של אלן, אמרה שזה הבל להניח, כי החזרת השטחים שנכבשו מירדן, שכבשה את ירושלים היהודית, תביא את ארגוני המחבלים למשא-ומתן עם ישראל לשלום. איך זה יכול לעלות, על דעתו כי אנשים, החתומים על האמנה הפלשתינית וחותרים כמוצאה לרצח העם היהודי, מעוניינים בשלום כתנאים כלשהם?

כשעמנואל ענה, הביט בו אלן בעיון. דיבר בקול חרישי, בפנים סמוקים ממתחות — עיניו בעיני אחותו, חסרות תקווה. דיבר על הסיכוי היחיד שנותר לעם היהודי כמוצא מן הסבך, שאליו הכניסה אותו המדינה הציונית — אמר שלא נסיגה מכל השטחים הכבושים לא תהיה אפילו אפשרות להיבדד על שוויון-זכויות לשני העמים או להגדרה עצמית של שניהם, ויישאו רק סיכויי המלחמות האינסופיות, שהכול מדברים כאילו נגדן ועושים הכול להבטיח את בואן בעתיד הקרוב.

רחלי המשיכה להביט בצלחת-החרס שממנה אכלה, מתעקשת להעמיד פנים

כי אפשר לשוחח על כל זה ללא ריב. אלן אמר שהוא, כמובן, מסכים עם עקרונות ההגדרה העצמית של כל העמים, אך אינו יכול להבין כיצד אפשר להגשימם ללא הידברות או הכרה בקיומה של המדינה. עמנואל ענה לו בקול נמוך, מבטא את כל ההברות במדויק, משעבר את כל המלים לסימן השאלה שבסוף המשפט, כאילו התכוון רק לשאול: "איך אפשר להתחיל להידבר עם נובשים, המכריזים מראש כי אינם מתכוונים להחזיר את השטחים הכבושים על-ידיהם?" אלן אמר שלדעתו תמיד אפשר לדבר עם כל אחד. אבל גם הוא לא מאמין כי זה יקרב את מישוהו לפתרון. פשוט משום שאינו מאמין כי יש פתרון, "על-כל-פנים לא לדור הזה".

עמנואל הביט בו בפליאה גלויה. "איך אפשר להאמין בתוסר-פתרון?" רחלי שאלה אם גם הצבאות, שהצילו את אירופה מידידיו של חג' אמין אל-חסייני, היו מוכנים לסגת לפני משא-ומתן לשלום עם הגרמנים. וכשביקש לענות, שאלה אם הוא מתאר לעצמו את הטבח ביהודי ירושלים בהפגזות, שיתחדשו כיום שבו תיסוג ישראל מעבר לקווי הגבול של יוני שישים ושבע. הרגישה בקור הזוכחני המשתלט עליה, כמו בוויכוחים עם השמאלנים בבתי-הספר התיכוניים בניו-יורק. חודשיים התאמנה לקראתם בסמינר המשלחת במשחקי סימולציה, לבסוף הביאו להם ממשרד החוץ שמאלנים ישראלים אמיתיים ורחלי גילתה להפתעתה כי היא מסוגלת להשתלט על ההתרגשות, אך לא על הדמגוגיה. הציגה דעותיהם כ"דעות הריאקציה השחורה", "זהות לממציאי הפרוטוקולים של זקני ציון", מבקשים "להשליט את יורשיו של חג' אמין והאיטרנציונל הטרוריסטי של מוסקבה על כל המזרח התיכון", "כמו שניסה לעשות היטלר כשהיה בעל-בריתה של מוסקבה" בעזרת המפלגה הקומוניסטית הישראלית שתמכה בחג' אמין.

עכשיו חזרה על ההנמקה שבנתה להוכחת הדברים. כבר לא שנאה את השליטה בקולה, אפילו לא את הארסיות שבשאלות העוינות שהפנתה לעמנואל מבלי להניח לו לענות עליהן. כשעזבה את התנועה, לפני חודשיים, נשבעה לא לתזור לוויכוחים האלה לעולם. עכשיו היא יושבת בבית-אהובה, חושבת על ירידה או לפחות על השתמטות מהצבא, ומתקיפה את אחיה, כיוון שהחל לשאול שאלות-תם על זכויות ההגדרה העצמית של עמים, כאילו על זה מדברים עכשיו.

כשעמנואל הגיע לירדה כחצי שעה לפני כואו של אלן, עוד קיוותה: כי יצליחו להימנע מהריב, שבו נפגשו בערב הראשון שלה כפרים. רצתה שעמנואל ישאל על אלן, על הדברים שאמרה בטלפון ביחס לתחונה. כשלא שאל — ביקשה שיספר לה על ההכנות לסרט. נראה ששניהם שמחו למפלט שהציע בשפע המידע שהרעיף עליה. סיפר על הפגישה עם גוטפריד, על ביאנשון ששינה לפתע את דעתו והודיע לאניטה כי חזר וקרא את התסריט, וכבר הודיע לדוריאס כי הוא תומך בהשתתפות "מחר" בהפקה, ומוכן אפילו להוציא את התסריט בסדרה חדשה של ספרים על עתידו של המזרח התיכון. עמנואל סיפר את זה

בדרך אגב, כאילו אינו יודע את משמעות הדברים שהוא אומר.
רחלי שאלה אם היא שומעת נכון, ולמה הוא כזה, זה לא משמח נורא? לא
כדאי לטלפן לאבא?

עמנואל אמר שאינו סומך עדיין על הידיעה הזאת. לעת עתה שום דבר לא
חתום עם ביאנשון. אין לו מושג מה גרם לשינוי הפתאומי.
"אם זה יהיה נכון, אז כמובן שזה נהדר, אפילו היה לי חלום על זה, ראיתי
את הספר שלי בחלון חנות הספרים שעל-יד דה מאגו עם כריכה שחורה, בלי
שם".

רחלי לא יכלה להבין אדישות כזאת. כשנשקה אותו פתאום היה מופתע מאוד.
אמרה שהיא מברכת אותו, שלא ידעה שזו ארוחה חגיגית כליכך. אמרה שהיא לא
תתאפק ותטלפן לשינאור, אפילו אם זה רק סיכוי, הוא ישמח נורא, אולי עוד
יותר מאשר מהסרט. עמנואל אמר שלא ידע כי היא רגשנית כזאת. איך אפשר
לנחש?

כשאמר "תודה" אחרי שתיקת-פתאום, הביטה בו בפליאה, חזרה לקיצוץ
האגסים למרובעים קטנים, בהתמדה "כפייתית", כפי שאומרת עליה חגית,
הטוענת כי רחלי תמיד מתמסרת למה או למי שהיא עסוקה בו כאילו הוא
הדבר היחיד הראוי לעיסוק מעתה ועד עולם. עמד שעות על מזווח דלת המטבח,
אמר שפתאום נראה לו הכול משונה מאוד, כל המאמצים והכספים שמשקיעים
בסרט אחד, "שבסוף יתכן שאף אחד לא יראה אותו, ומי שיראה ישכח במשך
שבוע אפילו שראה אותו, כמו ששוכחים את רוב הסרטים שרואים בטלוויזיה".
בעיניו של עמנואל מגוחכות ההשוואות שאנשים כמו ברגמן עושים בין סרטים
לקתדרלות. איש אינו שוכח קתדרלה. רחלי אמרה:
"את הצער והחמלה לא ישכור".

התבייש שהשווה בפניה את סרטו המתוכנן לסרטו של אופולס. אמר לה את
זה. היו קרובים מאוד. שמעו את אלן פותח את דלת הכניסה, מתקרב, שואל
את רחלי אם הציעה משהו לאחיה לשתות. עדיין היה סיכוי כי הפגישה תעבור
בשלום.

אחר-כך ניסתה להיזכר כיצד גלשה השיחה לסערה של מלים שונאות,
מתעקשות, יודעות שהן צודקות, מזועזעות מחוסר-הרגישות ותוסר-המוסריות
של מלים שאמר.

לא יכלה להבין איך יכול עמנואל לדרוש "לראות את מעשי האלימות
בפרופורציות הנכונות שלהן". שאל: "איך אפשר להשוות תוצאותיהם של מעשי
טרור בודדים עם תוצאות הפצצה ללא הבחנה על ביידות?"

אמרה שהוא יודע כמוה כי הטרור הערבי הרג יותר ערכים מיהודים, כשאלה
המרו את פי ראשי הכנופיות המזוינות. איך אפשר לקרוא לרוצחים כאלה "נציגי
העם הפלשתיני"? האם יש עוד עם נרדף ומעונה יותר על ידי מנהיגיו, שמנעו
ממנו מדינה כשזו ניתנה לו על-ידי האומות המאוחדות וישראל? איך יכול אדם

כעמנואל "להרשות לעצמו לוליינות כזאת של היגיון רק כדי להצדיק את הטרור?" אלן ניסה להרחיקם מהוויכוח העקר. לדעתו צריך להסתפק בהבחנות בין מותר לאסור, בין אפשרי להכרחי, בין התנהגות אנושית להתנהגות המחוללת כל סיכוי לחיות בחברה אנושית. בין כה וכה לא יהיה שלום. הסכים עם עמנואל כי גם הציונות אינה מבטאה את רצונו של העם היהודי, שסירב לעלות לארץ לא רק אחרי הצהרת בלפור, אלא גם אחרי השואה, כשם שהיא לא מתחשבת ברצונו של העם הפלשטיני שלמד מהציונות, ומבקש להקים לעצמו מולדת, לפחות לחלק מהעם. דווקא מפני כך לא ראה סיכוי להידברות בין שני הצדדים, בייחוד שרחלי צודקת והמנהיגות של העם הפלשטיני אינה נבחרת ואינה מושפעת משינויים בהלכי-הרוח של האוכלוסייה, מה טעם אם כן לריב?

כנראה שהיה זה קולו השקט של אלן שהוציא אותה משיווי-המשקל, שכה עמלה לשמור עליו, שמעה את עצמה צועקת פתאום, ידעה שהיא על סף היסטריה. היו לה דמעות בעיניים, אמרה: "איך אפשר לא לריב עם בני-אדם, המבקשים לתמוך באמנה הפלשטינית המבקשת להחזיר יהודים לארצות השואה?"

גם קולו של עמנואל נתערער, אך הצליח להישמר מהרמתו. אמר, כמעט בזעם, כי מוטב שלא לצעוק כשמדברים על השואה, זה ודאי לא מועיל לדיון רציונלי. היתה מופתעת כשאלן ענה לו, כי גם צעקה עשויה להיות לפעמים תנאי לשפיות. צעקות כשל רחלי נכונות, כנראה, אפילו ממשפטי הייאוש הרציונליים שלו עצמו. האם טענות כמו שלה הפכו פחות צודקות כשאומרים אותן בצעקה? גם הוא רגיל לוויכוחים שבהם נמנעים מצעקות, אבל אולי זה מפני שבפריס גרים רחוק מדי מאיפה שזה קורה? אולי בגלל כך הם יכולים לראות דברים רק באמצעים רציונליים, שהפכו חסרי-אונים בפוליטיקה של ימינו? אולי בעייתה של אירופה, שאינה יודעת עוד לתרגם ויכוחים פוליטיים למשפטים,

שבהם מותנית ההישרדות? יש משהו רציונלי יותר מהרצון להישאר בחיים? עמנואל שאל אם מפני כך אלן משרת כמשטרה, ומיהר להצטדק על השאלה האישית מדי. אלן אמר כי כל השאלות בשיחה הזאת הן אישיות מדי. כן, הוא משרת כמשטרה, כי לא מצא מסגרת אחרת "להגשים את הרצון הנואש שלי לסייע להישרדותה של החברה הדמוקרטית באירופה". לדידו היה המערב הדרגה העליונה באבולוציה האנושית, ואף כי משטרה אינה יכולה לגרום לשינוי, או לפתרונות פוליטיים, היא יכולה לפחות "להגן על הפוליטיקה מפני השמדתה. על-ידי צבאות פרטיים של כל מי שמנסה להגן, ככיכול, על החופש שלו באמצעות-רצח".

"ומה דינה של משטרה, ההופכת צבא פרטי של רודנים פשיסטים כמו ביוון או בדרום-אפריקה? גם נגדה אסורה האלימות?"

אלן הביט בו לרגע כמהסס, אחר-כך שאל:

"למה אתה מתנגד להתנגדות אלימה לשלטונות הכיבוש הישראלי?"

עמנואל גמע מהקפה שאלן מזג לו באטיות טקסית כמעט, אחר שהציעו לרחלי

ולפני שמזג לעצמו, ואמר כשהוא מביט בעיניו של אלן:
"אתה לא רוצה לענות על השאלה שלי. אני יודע כמה לא נוח להישאל שאלות
כאלה".

"בייחוד כשלא יודעים את התשובה".

עמנואל אמר שלו דווקא יש תשובה. מאז שהציונות פלשה לארץ-ישראל
כתחילת המאה, החלה האלימות הפוליטית לשלוט בארץ — יהודית וערבית
כאחד, אבל אף תנועה אלימה לא הצליחה להשיג אף אחת מהמטרות שלה מאז
שהוקמה מדינת ישראל. כל גל של אלימות, הנעשה כביכול למען הפלשתינים,
מסתיים בעוד הזדמנות לישראל להתפשט ולהרחיב שליטתה בפלשתינים, עד
שכמעט לא נשאר להם מה להפסיד. על-כן הוא נגד אלימות בארץ-ישראל
— "התנגדות פוליטית, לא מוסרית". רק פתרון של שלום יחזיר לפלשתינים
את הריבונות, "פשוט משום שהאוכלוסייה הפלשתינית תחרבה, והאוכלוסייה
היהודית תצטמצם עד שתהיה למיעוט".

אלן שאל אם הוא מתכוון שזה יקרה במדינה דולאומית שתקום במקום
המדינה היהודית. לדעת עמנואל כבר קמה מדינה דולאומית בארץ, הכיבוש
הקים אותה. כל מה שצריך לעשות עכשיו הוא לבטל את שעבודו של העם
הפלשתיני במדינה, שבין כך תישאר מאוחדת.

הביט באלן כמתגרה. ידע שרחלי לא חושדת בכלל, שכאן מתנהל השלב
הראשון בחקירתו על-ידי קצין האינטרפול גינזבורג'ה. רחלי הביטה בשעון,
ידעה כי בדרך-כלל היה אלן קם מהשולחן, אפילו באמצע הדברים, רגעים
מספר לפני שהיה אמור לצאת מהבית. עכשיו הביט בעמנואל, אמר שחבל שאין
להם זמן להמשיך, אולי בפעם אחרת, להודות על האמת לא חשב אף פעם
על מדינת ישראל כמדינה דולאומית, אולי יש בזה משהו, אבל אם ההתנגדות
של עמנואל לאלימות פלשתינית אינה מוסרית, ודאי יתמוך בה אם תובטח
הצלחתה, לא-כן?
ושב להצטרף על החיפזון.

רחלי היתה בת חמש־עשרה, כשהאמינה לראשונה כי יש סכנה ממש לקיומה של מדינת ישראל. אפילו אביה טען כי אין זו גוזמה. האימים וההכנות של נאצר ובעל־בריתו הסורים להשמדת המדינה וסיכוייהם הסבירים לנצח ולבצע טבח, שלא ייפול בממדיו מזה של אושוויץ, חזרו וצוטטו בעשרות שיחות בבית הספר ובאוטובוס. כשהביי־סי, ששניאור היה מקשיב לו כל יום בצהריים, הודיע בשם נאצר שהבליץ שהכין לכיבוש של תל־אביב, המרוחקת רק ארבעים קילומטר מריכוז הטנקים המצרי, "גדול מזה של וומל במדבר המערבי", שאלה רחלי אם גם אז האמינו כי הכיבוש הנאצי של הארץ ייתכן. חגיגת היתה אז בגילה של רחלי, וכשהיתה בקורס קשרים ככפר־גלעדי, ראתה שכנים וידידים ערבים מחלסה שבאו לקיבוץ להציע לו להעביר לרשותם בתים ורכוש של המשק, כדי שהנאצים לא יחרימו אותם כשיבואו בעוד שבועות מספר. בפעם הראשונה כחיה של רחלי, כפסח שישים ושבע, דיבר שניאור על פחדיו. אמר שהחדשות מזכירות לו את השבועות שלפני פלישת גרמניה לפולין. "אמריקה, אנגליה וצרפת נהגו אז בהיטלר, שהיה בעל־בריתו של סטלין — כמעט כמו שהן נוהגות היום כנאצר, בעל־בריתם של יורשי סטלין". אפילו הפלישה הנאצרית לתימן ונסיגות האיחוד עם סוריה נראו לשניאור כחזרה היסטורית על האַנשלוס האוסטרי והפלישה לַצ'כוסלובקיה והתמיכה כשתיקה של העולם כולו, שהיה מוכן למסור לעריץ חדש את כל העמים שרצה בהם.

"אחרי שהכול ייגמר, יתברר שההישג ההיסטורי היחיד של הצינונות היה הענקת החופש ליהודי ישראל לבחור בצורת המוות שלהם, לא בצורת החיים. במקרה הטוב — ימותו כאן היהודים כמו כניטו וארשה, לא כמו באושוויץ". חגיגת כעסה על גילוי־הלב של שניאור, שהיה מדבר עם חגיגת ורחלי בבהירות דפרסיבית עמוקה תוך שמירה מפתיעה על צלילות־הדעת. בכל מה שנגע לפרטים ולקישורים היסטוריים היה מפליג להסברים מפורטים כתשובה לכל שאלה ששאלה כתו בערבים שלפני המלחמה. תמיד היה פנוי בשכילה לשיחות אלה. כמעט לא יצא מהבית. היה מצטט בעל־פה מפרסומי המכון האינטרטגי הבריטי, ידע את מספר הטנקים ואוויוני הסילון הסובייטיים שבידי המצרים והסורים ואת פרטי החימוש של צבא ירדן על־ידי בריטניה, אשר יועציה עדיין הדריכו אותו, ואשר אם לא יצורף גם הוא למלחמה, יסתכן בהשמדה או כסיפוח לסוריה הגדולה. היה מקשיב לכל מהדרות החדשות של תחנות הרדיו הראשיות של אירופה ואמריקה, קונה יום־יום אל אלגעמיינע ציריכער ואת טיימס הלונדוני בקיוסק שברחוב שיינקין, שקוע בקריאתם במשך רוב שעות היום שבהם לא הקשיב לחדשות. בימי שישי, כשובה מבית־הספר, היתה מוצאת אותו בקפה "תמר", ליד שולחן גדול עם ידידיו הרבים עוד מימי פולנייה. כמעט כולם הסכימו

אתו בדבר הסכנה, רק מעטים הודו כי הם מיואשים כמוהו. ככל שהתקרבה המלחמה, גברו הוויכוחים בין שניאור לחגית, שהתנגדה בכל תוקף להקמת ממשלת ליכוד לאומי, "כיוון שהסטנדרט של אשכול לא תעמוד נגד מיליטריסטים כדין ופשיסטים כבגין, שירצו להתחיל במלחמה". שניאור היה צוחק לרומנטיקה הליברלית של אשתו, שהמשיכה להאמין בסיכויי ההיברבורת לשלום אפילו בימים ההם — כמו רבים מחבריה במפ"ם, אשר באחד מקיבוציו גדלה, והמשיכה להודות אתם גם שנים רבות אחרי שעזבה.

לדעת שניאור היא משלה את עצמה, כמו כל הליברלים המערביים, שאינם מוכנים להודות בכוחה הפוליטי של הדת, רק מפני שהם עצמם אינם דתיים. היתה זו אשליה שעודדה אנשים להאמין כי מנהיגי העולם המוסלמי יסכימו אי-פעם לויתור מרצון על ההגמוניה המוחלטת שלהם בכל אתר במזרח התיכון שכבשו מהנוצרים, ועליו הם מגינים מפני היהודים. כל השאר נראה לו פחות חשוב מהעובדה, שמשטרים וחברות מוסלמיים, המצוירים בנשק סובייטי ובהון מערבי שזרם אליהם תמורת הנפט, מנהלים מדיניות לפי עקרונות מימיה הביניים, תוך חתיקה מתמדת לשוב לתור הזהב ולשממה, ששלטה כאן בימי מוחמד או באימפריה העותומנית.

היה משוכנע כי ההיסטוריה חוזרת על עצמה בדרכים שונות. פרוטוקולים של זקני ציון שוב נמכרים בחנויות ובקיוסקים של עיתונים בערי מצרים, קריקטורות אנטישמיות נוסח שטירמר מופיעות שם בעיתונים ועל קירות בתי-הספר ומצולמות בעיתונים, אירופיים תחת מסווה של חדשות. מדענים גרמנים שוב עובדים על המצאת אמצעי השמדה של יהודים במעבדות מצריות ממומנות על-ידי הון סובייטי — מה עוד נחוץ כדי לשכנע את השמאל הישראלי כי כוחות הקרמה מכינים שואה חדשה?

לדעת חגית, גבל הייאוש של שניאור בימים ההם במחלת-רוח. רחלי שמעה אותה מתחננת בפניו שלא ידבר על כך בנוכחותה. אמרה שהוא לא מתאר לעצמו מה זה עושה לילדה. רחלי נצמדה אל אביה, כאילו ביקשה להשתתף במחלת-הרוח שלו. כששוחחו על זה אחרי המלחמה, אמר שאין לו הסבר להתנהגות המטורפת שלו. אולי ביקש להכין את בתו לאסון שחשב אותו באמת לבלתי-נמנע. גם היום הוא משוכנע, כי כל טעות או כישלון מקרי ביום הראשון של המלחמה היה תחילת הסוף של מדינת ישראל והשמדה פיסית של רוב תושביה.

כיוון שפירבו לקבל אותו כמתנדב לשירות מילואים בגלל מחלת-הלב שלו — היה יוצא כל שבוע להרצאות ביישובים שעל קווי העימות. לנסיעות ארוכות ליישובים על הגבול המצרי התעקשה חגית להסיעו במכוניתה. חששה לבריאותו ולא יכלה לעמוד בדאגה למה שיקרה, אם זה יתחיל בשעה שהוא נמצא באחד המושבים או הקיבוצים שבקו הראשון. בנסיעה האחרונה, יומיים לפני שהתחילו הקרבות, כשעמדו לצאת אחרי-הצהריים למושב שיתופי מדרום לאשקלון,

הודיעה להם רחלי כי היא לא תישאר לבדה ונכנסה למכוננית. נסעו לאורך שיירות באורך קילומטרים רבים שעמדו לצדי הדרך — תערוכת של מכוניות-משא מסחריות, אוטובוסים ומכוניות צבאיות מכל המינים. ההרצאה התקיימה במקלט, לאור פנס לוקס בהיר ורעשני שעמד על הרצפה במרכז החדר, והיתה מלווה בקולות מכשיר-הקשר שבידי רכז הביטחון, שישב ליד הדלת, מקשיב למכשיר ולהרצאה כאחד. שניאור הרצה על "המרד וקידושהשם במסורת ובספרות ישראל". אחרי ההרצאה היתה שיחה, שהיתה לריב על ההצדקה של קידושהשם. כשחזרו, עצרו כלילה על-יד תחנת דלק של מחנה צבאי קטן. על השלט הצהוב, מצויר באותיות-דפוס צבאיות, ירוקות, מדויקות מאוד, היה כתוב, כמו בהודעה רשמית:

"האדם נולד לחידלון — לא לתבוסה".

לא זכרה איך התחילה לספר את זה לעמנואל. אחרי שאלן יצא, נשארו יושבים על-יד השולחן. רק פעם אחת הפסיק אותה, אמר שלא היה לו מושג כי שניאור מסוגל להיסטריה של חרדה, "איך יכול היה שניאור להאמין כי נאצר מסוגל לנצח או מעוניין להשמיד את היהודים בישראל?" אמרה ששניאור לא האמין. פשוט ידע שזה נכון. היה לו ברור שאי-אפשר לקוות עוד לניצחון מזהיר כל-כך כמו במלחמת סואץ.

כשאמרה "מזהיר", הביט בה מופתע, מהסס, מותר, ואמר כמה נורא שמחשבתו של איש נאור כשניאור תפוסה עדיין במשרפות. תמיד ידע כי אמא שלו חיה בהרגשה שהמשרפות יתחילו כל יום לפעול מחדש, אך לא ידע כי גם אביו מתענה בזה.

רחלי שאלה אם ייתכן, לדעתו, כי תהיה מחשבה יהודית בימינו שאינה "תפוסה עדיין במשרפות", כפי שהוא קורא לזה. עכשיו היה קולה עייף ומיואש מכל סיכוי לשכנע. המשיכה לדבר כמו מחוסר-בררה. שאלה אם זה לא רציונלי לחשוב שתיתכן שואה נוספת. אמר שהכול ייתכן, אבל לא ייתכן אסון גדול יותר ממדיניות המודרכת על-ידי אמונה, כי מלחמות יכולות למנוע אותה. הבעיה היא כי "ישראל השתעבדה היום לכוחה שלה כמו שהעם היהודי היה משועבד פעם לפחד מפני כוח". מה שדיכא אותו ביותר במשך שלוש השנים הללו, מאז "הניצחון המזהיר", כפי שהיא קוראת לזה, זה הערפול השכלי שנגרם על-ידי חגיגות הניצחון הללו. "איך זה שאנשים לא מבינים, כי נצחונות צבאיים אינם מביאים פתרונות מדיניים?" וכמו כדי לעצור בעד ריב חדש, התחייך פתאום ואמר:

"משונה ששניאור לא דיבר אתי אף פעם על החרדה שלו, אולי מפני שהוא מאמין כי אני מקרה כל-כך אבוד שאפילו סיפור על הפחד לא ישכנע אותי". האמונה התמימה, שהניעה את רחלי לנסות להשיכו למוטב, נגעה עכשיו ללבו. היתה היחידה שעריין האמינה כי כדאי לריב אתו. הביט בחזית בניין בית-הספר

לרפואה, באור השמש הנחלש על אבניו החלקות, מבעד לוילונות המלמלה שבין יריעות הקטיפה האסופות אל מזוזות־המהגוני של חלונות הסלון. קולו של עמנואל היה לתחינה. פניו רזות וילדותיות על אף בלורית הבלונד והשיבה. היה קרוב לה עכשיו אפילו מנעמי, אשר בגללה נטרה לו בעבר איבה רוויה בגעגועים. כשנפרדה משניאור כשדה־התעופה, ביקש ממנה לא לריב עם עמנואל, "בין כך אי־אפשר לשכנע אותו, הוא לא מאמין שההסטוריה עשויה עובדות — רק זכויות ועקרונות". לדעת שניאור אי אפשר לשכנע אנשים במופרכות האמונה שלהם, בייחוד כשמדובר באמונות מדעיות של מרקסיסטים או פרוידיסטים, החוטאים כמו עמנואל "בסטייה מדעית מהשכל הישר". בקושי התאפקה מלספר את זה לעמנואל. בשניאור היה ייאוש מהסיכוי להידבר עם בנו. לכן חשבה תמיד שהוא מגזים.

"אולי בגלל הכאב שהוא חי בו תמיד מאז שנפרדתם. הוא פשוט לא מתרגל לעובדה שאתה כבר לא גר בישראל".

עמנואל הסתכל בה. נדמה לו כי החווירה. כמו נודע לה משהו. אמר שאחרי שעזבה את דירתו, נזכר כי לא הספיק לשאול אותה על עצמה. "אגוצנטריות זו מחלת־רוח נפוצה, כמו אלכוהוליזם — בהתחלה זה מרצון, אחר־כך אין בררה, לי כנראה כבר אין בררה".

אמר שהוא יודע, שאפילו בידות כמו שלו אינה מצדיקה אגוצנטריות. אולי בגלל זה לא יוכל לעולם להתחתן. בכל ימי חייו היה לו ידיד אחד בלבד — אבא שלהם. בארבע־עשרה השנים שעברו מאז שעמנואל חי בפריס, הפכה גם הידידות הזאת בעיקר לזיכרון. לפעמים אינו בטוח עוד אפילו בזכרונותיו.

"וכשנפגשים — מתרוקנות לנו פתאום הפגישות מנושאי שיחה, כאילו שאנחנו חוששים ממהו. אף פעם לא העזתי להודות בזה עד עכשיו".

כשלא ענתה, אמר שהיא לא יכולה לתאר לעצמה כמה הוא מופתע שהוא אומר את זה במלים. חשב שלא יוכל. אבל בפעם האחרונה נדמה שגם שניאור הרגיש בזה. "את מתארת לך את אבא נימוסי אלי פתאום?"

מז

כשיצא, הצטער עמנואל על שלא נשאר אצל רחלי. צעד מהר במעלה רספיל מתקרב לחיאטרון שבבית-ספר "אליאנס פרנסיז", אשר כרוזת שלו כבר הודיעו על התחדשות הצגת אנה פרנק. כשהלה טלפנה לו הבוקר השכם "לבקר אותי בחדר-ההלבשה שלי בתיאטרון", הבטיח שיבוא. קולה היה רך ומבקש, דומה ללחישה שלחשה לו כשגוטפריד היה מעבר לדלת. אף פעם לא ידע לעמוד נגד

הזמנה של אשה שרצתה בו, אפילו היא מעוררת רחמים כמו הלה. כשהתחילה לדבר רצה לסרב, היה נרגש מדי לקראת הפגישה עם רחלי ואלן. כשהפסיקה לדבר בטלפון, כאילו מנחשת את ההיסוס שלו — אמר: "וראי", והתחרט, וידע שמאוחר מדי, אמרה שקר לה נורא, היא מדברת מטלפון ציבורי עלייד הביסטרו, "עוד לא הספקתי להתלבש, אבל נורא שמחה שנתראה, היית צריך לראות אותי עכשיו, אני רק בחלוק ובמעיל", וידע שהוא רוצה בה, והתבייש.

את התיאטרון הכיר היטב. ידע כי אין להלה "חדר-הלבשה שלה", לכל היותר ימצא אותה לבדה בחדר-ההלבשה הצר לנשים, שהיה מצוי במעלה מדרגות הכרזול, מעל לזה של הגברים, מאחורי הקלעים הצרים של התיאטרון הקטן. בתיאטרון הזה ראה את ההצגות הראשונות שלו באירופה. למד ב"אליאנס" צרפתית לקראת תחילת הלימודים באוניברסיטה, היה בא לכאן מחדרו אצל אניטה, מהלך עשר דקות הליכה. זכר את השקידה העיקשת שבה למד — שש, שמונה שעות ביום, קיווה כי בכך טמון סוד התגשמותן של הזיות התקווה שלו להתפרסם כסופר בצרפת — כמו כל הזרים שייצגו את הספרות הצרפתית בתיאטרון של שנות החמישים. אחרי השיעורים היו עמנואל נשאר לעבוד בספריית בית-הספר, בהפסקות היה נכנס לתיאטרון החשון, בעת החזרות של להקת "התיאטרון הפוליטי", האמור להציע לעולם דרך חדשה של מיוזג ספרות ופוליטיקה — "משהו בין ברכט ופיסקטור אך לירי כפרוורט", כפי שנהג לומר ז'ק סורין, הבמאי והמייסד של התיאטרון, אשר הרשה לעמנואל להשתתף בחזרות. היה היחיד מהתלמידים של בית-הספר שביקש להשתתף בהן. היה נכנס בחשכה, מתיישב ליד שולחנם של ז'ק והאנה האריס, שהוצב בין הכסאות הריקים של אולם התיאטרון, באי של אור קלוש ממנורה הצמודה לשולחן. האנה היתה רושמת הערות שז'ק היה מכתוב לה כלחש בצפותו בחזרה, אחרי-כך היתה עולה אתו על הבמה לשוחח עם השחקנים, ועמנואל היה נשאר לבדו, מביט בקנאה.

כעבור שבועות מספר כבר היה עמנואל מעורב עם ז'ק והאנה בהכנת מונטז' של שקופיות וקטעי סרטי ראינוע ממלחמת העולם הראשונה, שהיו אמורים ללוות "ככרוס ויזואלי" את ההצגה על מלחמת קוריאה והאימפריאליזם המערבי, שהתעקש להיאחז בכל מאחזיו בעולם, גם אחרי שאיבד כל סיכוי לשלוט בהם. שחקנים שהיו באים לחזרות נהגו ללחוץ ידי כל הנוכחים במקום, גם את שלו. עמנואל זכר במעורב את ההתרגשות המאושרת והמתרפסת שאחזה בו על שהתייחסו אליו כאחד מהם, כאילו היה שייך לחבורת פעילי התיאטרון הניסויי, ולא רק אורח זר המקווה יום אחד להפסיק להיות אורח זר. בילה שעות עם האנה האריס בארכיון הסינמטק הצרפתי בחיפוש אחר קטעים לפסיפס שיוקרן על אקרנים שונים בחלל הבמה. כעבור שבועיים עשה אותו ז'ק אחראי ל"חוכנית הלטרנה מאגיקה", שהשתלבה בהצגה והיתה מעין חיקוי למערכת המתוחכמת של הציבים, לשילוב אמנויות הבמה והקולנוע. במשך הזמן הכיר עמנואל רבים

מאנשי הקולנוע הצרפתיים שהיו מיוודים עם ז'ק והאנה, מבקרים בחזרות, נפגשים בישיבות אינסופיות בקפה "דום" בלילות שאחרי החזרה, או בקפה "סטניסלס" שמול בית-הספר "אליאנס", אשר כחזיתו עמד עמנואל עכשיו.

האנה האריס היתה בתו של עיתונאי אמריקני, יהודי שחי בפריס מאז תום המלחמה, ואהובתו של ז'ק סורין, שחיכה לגמר הליכי הגירושים כבר למעלה משנתיים. כשאבדה סבלנותה, התארשה לבנו של מפיץ סרטים צרפתי, המשיכה לבקר בחזרות ולעזור לסורין עד שהתפרק תיאטרונו, והאנה ייסדה עם בעלה חברת הפקה לסרטים אנתרופולוגיים בשותפות עם מוזיאון האדם. אצלה קיבל עמנואל את עבודתו הראשונה כבמאי סרט דוקומנטרי על חיי מהגרים אלג'יריים בפריס ומקומות מוצאם, נשלח על-ידיה להסריט בסהרה ובמולדישן שנים מספר לפני שמצא בה מקלט. בכל פעם שהיה עובר ליד בית-הספר אשר בו שכן התיאטרון, היה מתרפק על זכרונות הימים הראשונים ההם בפריס, כשהאמין עדיין כי הוא עומד להשיל את נוכריותו ולהיות לאחד מבמאי הקולנוע המפורסמים שבה.

בעת משבר יחסיה עם ז'ק, נדמה היה לעמנואל כי מחוות הידידות של האנה עשויים להתכוון ליותר מידידות. היתה מתנשקת עמו בכל פגישה ופרידה, מביאה אותו לבית הוריה באוונז וילסון, מתייעצת עמו על היסוסיה אם לעזוב את ז'ק על אף ההבטחות כי הליכי הגירושים עומדים להסתיים. עד שיום אחד הודיעה לו כי היא מתארשת למי שכנראה נועדה לו על-ידי ההשגחה העליונה והמזל הטוב של בעלה לעתיד, שהיה גוי ומעריך יהודים ועמד לעזור לה להתחרר מהתלות היהודית מדי בהוריה ומחיי הנוודות בעולם התיאטרון הצרפתי, שבין כה לא יכלה להיות בו שחקנית, כפי שקיוותה תחילה, בגלל המהגה האמריקני שלה.

האנה המשיכה להתייחס לעמנואל כאל קרוב משפחה, הראוי ליחס מיוחד ושונה מיחסיה אל כל הגויים שהקיפו אותה מאז נישואיה. לא זכר אם אהב אותה ממש או התאהב בסוג ההתאהבויות, שהיו מתלהבות בו כמעט עם כל מפגש עם אשה שנדמה לו כי היא נכונה להתעניין בו — ביחוד אז, כשקיווה כי יוכל להשתחרר מתלותו באניטה ולהגשים הבטחות שהבטיח לעצמו, לעזוב את החדר בכיתה בעתיד הקרוב ביותר.

את הלה מצא כחדר-ההלבשה של הנשים בעליית-הקיר שמאחורי הקלעים הפתוסים של "תיאטרון היום". ישבה מול אחד מתאי-הזכוכית שנוצרו על-ידי מחיצות על שולחן האיפור הארוך, באותו מקום שבו ישבה, לדבריה, לפני שלוש שנים, כשמילאה בפעם הראשונה את התפקיד של השכנה ההולנדית בהצגת הבכורה של עיבוד יומנה של אנה פרנק. עמנואל לא ראה את ההצגה. לא הלך להצגות או לסרטים על השואה. הרגיש שפיסית לא יוכל לעמוד בכאב הזה ונמלא אשם ובושה על פחדיו.

עיניה חייכו אליו במראה הגדולה שמולה ישבה, מתוודה במכטה על השמחה הממלאת אותה על שעמנואל רואה אותה יושבת כך, כמו שחקנית מקצועית בתיאטרון צרפתי, לא כמו זה שהיתה רגילה לו במחנה. בעלה, אמרה, התפלא שמישהו בכלל נזכר בה וזמין אותה למלא את התפקיד מחדש, אבל בעלה אינו מבין. מרוב צרות הפסיק להבין מה חשוב. אמרה שהיא מקווה כי עמנואל לא יסתפק בחזרה ויבוא לראות את ההצגה בעוד שבועיים. עד אז תהיה כאן כל יום. הוא לא מתאר לעצמו כמה זה מייאש לשבת כאן לכד במשך ימים תמימים ולחכות להופעה קצרצרה שלה, ושוב לחכות עד שמגיע הזמן להופעה עוד יותר קצרה, "אבל זה ייאוש שמח. תמיד תיאטרון זה ציפייה להופעה שהיא תמיד קצרה מדי אם אינה ארוכה מדי — אתה יודע מי כתב את זה?"

היה לה קול רך ומתחנחן כמו בטלפון, כמו לא שמה לב כי לידה יושב איש קטן ושמן, בחליפת-מוהייר אנגלי משובח, עם חפתי יהלום וחולצת-משי ורודה, גשען במרפקו על שולחן-האיפור השכן, מביט כהלה בהנאה גלויה מגופה החשוף כמעט בין קפלי חלוקה הבלתי-ירכוס, מציג עצמו כמכר ותיק של הלה וכמי ששמע רבות ממנה על עמנואל, וחוזר ויושב, מתרונח ושותק כמי שאינו רוצה להפריע לשחקנית לדבר עם אנשי המקצוע המבקרים אותה בחדר-ההלבשה שלה.

עוד בהיכנסו בשער כית-הספר הרגיש עמנואל באי-נוחות. היתה שם צפיפות של צעירים מכל היבשות, דומים זה לזה בתלבושות גינס זהות ובתסרוקות, שרבות מהן היו קשורות בסרטים רחבים על המצח — גברים ונשים כאחד. ידע כי לא ייתכן שהיה דומה להם לפני ארבע-עשרה שנה, כשעמד כמוהם בחצר הזאת. ניסה להיזכר ביתרונות של בגרותו. מצא אחד: איש מכל הצעירים הללו לא ידע מה יעוללו לו חייו עד שיגיע לגיל ארבעים. כדי להגיע לחדרי-ההלבשה היה צריך לעבור את האולם האפל שבו התנהלה חזרה. זכר איך הלך דרכו בחשכה עם האנה. כשעלה במדרגות-הברזל הצרות אל עליית-הקיר של חדר-ההלבשה, שמע מבעד לדלת הסגורה את הדיבור הצרוד באידיש גרמנית. כאשר נקש בדלת השתתק הקול. קולה של הלה הזמין אותו להיכנס. כשפתח את הדלת, הביטה בראי שממולה, מוקף נורות דולקות, ממשכה בהצללת עפעפיה במברשת זעירה, מחייכת באיפוק המתחייב מהעבודה העדינה שהיא מבצעת, כאילו אינה רואה את מבטו של עמנואל המתבונן בגופה המעורר, פרט לשדיה ההדוקים בחזיית-תחרה שחורה נמוכת-חתך, המבליטה אותם ואת לובנם הרך והמיטלטל לכל תנועה של ידיה, המורמות אל הפנים. עיניה של הלה נהגו מהמבוכה שאחזה בו כשמיהר לסגור מאחוריו את הדלת בחדר הצר. דיברה הרבה צרפתית שוטפת, וכשהשתתקה הושיט האיש שלידיה את ידו לעמנואל והודיע:

"אני שיקלרסקי, נעים מאוד."

אך הלה נכנסה לדבריו, הודיעה כי היא קוראת לו "שיקלו", וכי שכחה כי הם לא מכירים, נדמה לה כי כולם מכירים את שיקלו, ידיד ותיק שלה עוד מימי המחנה. וחיוכה כבה, ופניה התקרבו אל הראי והיד חזרה להצליל את העפעפיים הארוכים, והשדיים ניטלטלו כשצתקה פתאום, ומר שיקלורסקי החזיר ידו הקצרה למקומה על ירכו.

"לא היה לי הכבוד, אני מניח כי אדוני הוא הבמאי שניאורסון אשר הלה דברה עליו, נעים מאוד, כמובן שמכירים את השם, מי לא מכיר את השם שניאורסון". הלה הרחיקה את המברשת מהעפעף, נפגשה במבטו של עמנואל שביקש מפלט בפניו של שיקלורסקי, אך חזר להביט בה למרות עצמו. אמרה בצרפתית שגוטפריד מחפש אותו, כאילו עכשיו נזכרה כי היתה אמורה לספר לו את זה: "פתאום בא הנה, שאל את בעלי איפה למצוא אותי והוא שלח אותו לתיאטרון. כששמע שאתה בא, אמר שיחכה, לא נפגשתם בכניסה? ממש לפני כמה דקות יצא מכאן, שיקלו יכול להעיד".

שיקלורסקי הציע לעמנואל באידיש סיגיליה מהוונה מתוך נרתיק-כסף פחוס. פתח אותו בתנועה מיומנת בכף-ידו הקטנה, אמר שלא כמה דקות אלא לפחות שעה עברה מאז ביקורו של למקה, אבל להלה אין זיכרון לזמן. "אף פעם לא היה לה, אפילו במחנה, אולי זה מה שהציל אותה, תמיד נדמה לה שעברו רק כמה דקות — ואולי היא צודקת, יביט מר שניאורסון בגוף הנערה הזאת, היה מאמין שהיתה במחנה?"

קולו הצרוד היה מלא חדווה שמילאה את החדר הקטן. הלה אמרה: "שיקלו, דיי", ועמנואל הצטדק שהוא צריך לחפש את גוטפריד ועוד ישוב לפני שילך, והסביר לשיקלורסקי שגוטפריד הוא הצלם בסרט שהוא מכין עכשיו, כשידו מוצאת מאחורי גבו את ידידת הדלת למסדרון, יוצא כנמלט. גוטפריד לא היה באולם. כמובן שהלה משקרת. גוטפריד אמר לה להזמין אותו לתיאטרון. משחקי מחתרת. אפילו אין הוא חבר מחתרת, היה מאוד רוצה שיחשדו בו שהוא חבר בה. מאז שנודע לו על רחלי ועל קצין המשטרה שלה, הוא משוכנע כי מאזינים לטלפון של עמנואל ומסרב לטלפן אליו. בין בעלי הזקנים שבמסדרון בית-הספר נדמה לעמנואל כי הכיר את האיש שיחכה לו במעלה המדרגות ב"פלור". מחלת הרדיפה שלו לא היתה קטנה מזו של גוטפריד. לא התבייש בה.

חזר אל אולם התיאטרון החשוך. שמע מנוולוג של אנה, שעמדה במרכז הבמה ודיברה אל הבמאי שישב ליד שולחן קטן, מוצב במעבר המרכזי, מואר באהיל בד מואפל. על הכמה, מעל השחקנית, היתה מנורה עירומה מאירה את החלל באור צהוב. איך מסבירים לגוטפריד שבסרט הזה הכול גלוי וחוקי ואין צורך להסתתר ואין ממי?

עוד בקרלן ויוארי החליט עמנואל שלא לריב עם גוטפריד. אף פעם לא רב עם אנשי הצוות שלו. כשאחד מהם צעק — היה מחכה שיגמור ומדבר

עוד יותר בשקט. כשלא היתה בררה — היה מותר. אף אחד מהסרטים שעשה עד עכשיו לא היה ראוי שיריבו בגללו.

הפעם חש בעצמו כי הוא נמנע מריב מתוך פחד לתגובתו של גוטפריד. ידע שהכול תלוי בו. אניטה אומנם השיגה את רוב הכספים, בגללה נכנסו דוריאס וביאנשון לעסקה, אך המפתח לטלוויזיה הגרמנית היה בידי גוטפריד. אם יתחרט, יתמוטט כל המערך שהקים וינינגר באותה מהירות מסתורית שבה הוקם.

מח

שבוע אחרי הפגישה בקרלו ויוארי הזמן עמנואל על ידי גוטפריד להמבורג להיפגש עם דוקטור האס, נציג הטלוויזיה הגרמנית לענייני הפקות משותפות עם חוץ-לארץ, שהתייחס לגוטפריד כיראת כבוד ילדותית שגבלה כמורא. להאס

היה דוקטורט טרי למדעי הקומוניקציה הטריים מאוניברסיטה אמריקנית "כחוף", ועוד בטלפון לפריס הזמין את עמנואל לאכול ארוחת-ערב בביתו יחד עם "חברנו המשותף". אשתו של האס היתה מרצה בחוג לספרות השוואתית בהמבורג, ובישרה לעמנואל כי אחרי הארוחה הם מוזמנים להרצאת הפתיחה של הסמינריון הבינלאומי הראשון לסמילוגיה בקומוניקציה, המאורגן על-ידי המחלקה שלה, ואשר המרצה האורח שבה יהיה פרופסור צעיר מאוד, "ישראלי לשעבר, כמוך, מומחה לאידיאולוגיה של הספרות, שירצה על הרצל ועל זנגוויל".

דוקטור האס הודה שאין לו מושג מי זה זנגוויל ועד הבוקר לא ידע אפילו את פירוש המלה "טריטוריאליזם", המוזכרת בתמצית הרצאתו של הפרופסור הצעיר; אך כשגוטפריד סיפר לו על העמדות האנטיציוניות הקיצוניות של עמנואל, חשב שזה יעניין אותו, כי אפילו באומה סטייטיוניברסיטי עוסקים במחקר על האידיאולוגיה האנטיציונית כימי הרצל, הטוענת, כמדומה לו, שהרצל התכוון לרכז את היהודים בטריטוריה אחת כדי לבטל את האנטישמיות — ולא כדי להקים מעצמה יהודית חדשה.

כמשך ההרצאה הרגיש במבטיהם של דוקטור האס ואשתו, בכל פעם שהפרופסור, שדיבר גרמנית ואנגלית מצוינות באקצנט ישראלי כבד ובלתי-מבויש, הביא עוד נימוק למופרכותה של האידיאולוגיה הציונית בימינו, המתעלמת ממקורותיה במחשבה ההרצליאנית. עמנואל היה מופתע מהזעם שהחל לגאות בו נגד היורד מאמריקה, ששפע ציטטות מהמקורות בעברית ובגרמנית, מטיל אותן לחלל כלפידיו של להטוטן, מוקיע את "הישראלים והוגיהם על כל צבעי הקשת האידיאולוגית, כביכול" על שהם משתמשים באידיאולוגיה רק כמסווה למדיניות ההתפשטות הצבאית. היה מתמוגג מעצמו ומגילויו במחקרו הסמילוגי על סיפורו של זנגוויל הרצח בחדר הנועל — שבו מזמינה בעלת-הפנסיון את השוטר בדימוס, המתארח אצלה, לפתוח את החדר של הדייר הצעיר שהגיע אתמול ואינו עונה לקריאותיה; השוטר פורץ את הדלת, וכשבעלת-הפנסיון נכנסת אחריו, היא מוצאת את הדייר שלה שחוט על מיטתו. רק לקראת סוף הסיפור מתבררת התעלומה: השוטר, שביקש שיחזירוהו מהדימוס, הגניב כדורי-שינה למזונו של הדייר בערב הקודם, על-כן לא ענה זה לקריאותיה של בעלת-הבית, והיה נכון לשחיטה כשהשוטר נכנס ראשון לחדר, מזהיר את בעלת-הפנסיון מפני המראה הנורא שאולי תראה, ומשכנעה שתשתהה עד שיסיים מלאכת הרצח בחדר, שהוא עצמו נעל אותו.

מכאן ואילך ציטט הפרופסור את ספרו על "האידיאולוגיה שבספרות": החדר הנועל — הוא כמובן הטריטוריה, שהרצל וזנגוויל חיפשו כדי לפתור את בעיית האנטישמיות והיהודים שסבלו ממנה. היה עליה להיות, כמובן, טריטוריה ריקה שתוכל לארח אותם — "אך כשהיהודים פרצו לטריטוריה הפלשתינית, כמו השוטר בדימוס שבסיפור, הם מצאו שהיא תפוסה על-ידי הדייר, אשר רק הרדמתו במשך כל שנות ההתיישבות הציונית ורציחתו השיטתית מאז קום

המדינה הציונית מאפשרות את הגשמת האידיאולוגיה ההרצליאנית, כפי שעוותה על-ידי ישראל".

השערורייה, שפרצה באולם בעקבות ארסיות השאלות הלא-אקדמיות שהופנו לאורח, שעשעה את דוקטור האס וזעזעה את אשתו. גוטפריד צחק בקול רם במיוחד יחד עם האס. אמר שהוא אוהב לראות כיצד אקדמאים גרמנים צעירים יוצאים להגנת כל מה שהוא ציוני וישראלי, "תרגילי הצדקה שקופים לחסביכי האשם הניאונאציים שלהם — בגלל הוריהם או בגלל מאווייהם הנסתרים". הרוחות נרגעו, כשמרצה צעירה מסקוטלנד הסבירה כיצד ההשוואה והפרשנות המדעית, כביכול, שהוצעו על-ידי המרצה מאומהה מוכיחות את שרירות המתודה הסמיוולוגית, המאפשרת לראות אפילו בסיפורו הקלוש של זנגוויל אלגוריה פוליטית, "כמו בכל יצירה אמנותית שהסמיוולוגיה רואה אותה כחדר נעול וריק, המחכה לפרשנים שיפרצו אליו באלימות האינטלקטואלית הטיפוסית שלהם, על-מנת שיוכלו לשחוט את התוכן ויהיו חופשיים להציע פרשנות סכולסטית לרמזים שהושתלו שם על-ידיהם בלילה החשוך של מדעי החשר".

כשעמנואל הצטרף לצחוק שפרץ באולם, ראה את מבטיהם המופתעים של דוקטור האס ואשתו, שהיו עכשיו שקטים ומבולבלים. לדעת גברת האס, היה זה עלבון לדיסציפלינה אקדמית מתקדמת וביטוי טיפוסי לשמרנות הבריטית, הגורמת לפיגור שלהם. רק הפרופסור הישראלי לא התרגש, דיבר ברוגע סלחני על "המלומדים הנכבדים שאינם אשמים, כי הם רדופים הדחקות אשם תת-מודעות", המחייבות אותם, לדעתו, להגן על כל מה שרצוי למסד הציוני וסניפיו בעולם המערבי כולו, "גם כשהם משלים עצמם שהם עוסקים בוויכוח אקדמי טהור, כמו העמיתה היקרה שלי מאדינבורג". גוטפריד לחש להאס: "יהודי — זה בכל זאת משהו מיוחד במינו!" ועיניו נפגשו בעיני עמנואל, מחייכות.

גוטפריד העריך מוחות יהודיים עוד מימי לימודיו בבית-הספר הלוותני לילדי מלחמה עזובים, שנוהל על-ידי יהודי שהמיר את דתו "כמו השליחים הנוצרים". לדעתו של גוטפריד, רק יהודים יכלו לשכנע את כל העולם המערבי לקבל כרצינות "את דתו של משיח קטן מפרובינציה לבנטינית, שביטא את התמימות הילדותית הטיפוסית עד היום לחושבי האזור הזה". עמנואל היה לוחש בתוך עצמו השבעות של סובלנות להתגרויות של גוטפריד, חוזר על הנדר לא לחבל הפעם בהזדמנות היחידה שניתנה לו להגיע ליצירה של ממש, ולא להסתפק במאמרים בודדים הנשכחים עם התפרטמם כמו צעקות בחושך.

מאז אותו ערב בהמבורג עברו שלושה חודשים. כל פגישה עם גוטפריד נראתה לעמנואל כחוליה בשרשרת הוויתורים שהוא מוכן לוותר עד שיושלם הסרט. אמר לעצמו שאין דבר בעולם שהוא מחשיב אותו פחות מכבוד, אפילו הוא קרוי "כבוד עצמי". אחרי חצי שעה נוספת של ציפיה באולם התיאטרון החשוך, כשהרגיש שאינו יכול עוד לשמוע שוב את דיבורה של הנערה הצרפתייה הקטנה, שניסתה

להעניק "הטעמה של יום-יום" לדברי היומן של אנה פרנק — החליט לעזוב את המקום. הבמאי המשיך לדבר אל השחקנית שלו, כשפניו מתרוממים מעל אהיל מנורת העבודה ונראים כשלד באי האור שבאולם החשוק. דיבר אליה בסבלנות מלאכית של השלמה מיואשת עם חוסר-ההבנה שלה את המצב שבו היא נמצאת במחבוא, ימים ואולי שעות לפני הנסיעה לאושוויץ. עמנואל הגיע לדלת שליד הבמה, החליט להשאיר הודעה אצל הלה כי אינו יכול לתכות עוד לגוטפריד, לא רצה לאחר לארוחת-הערב האחרונה שלו עם נעמי, הממריאה למחרת בבוקר מפריס. בחדר-האיפור מצא רק את שיקלורסקי ואת החיוך המרוצה שלו.

"יצאה למרדד את השמלה הישנה שלה, מיד תשוב, אתה יודע ממתי אני מכיר את הלה? הכרתי את אבא שלה כשעוד היתה ילדה קטנה בפנסיון שלהם באוטווצק, ולא תאמין — הפנים שלה לא השתנו בכלל, זה לא משגע? המחנות והכול איך זה יכול לא להשפיע בכלל על הבן-אדם?"

כשהתחילה המלחמה לא ידע שיקלורסקי לאן נעלמה המשפחה של הלה. רק כשהבריטים שחררו את מחנה-הריכוז שלהם, נודע לו שהיו כלואים באותו מחנה משך שנה כמעט, במרחק כמה עשרות מטרים זה מזה. כבר היתה בת שש-עשרה. כמה שבועות אחר-כך נישאה למנהל התיאטרון שהוקם במחנה בעזרת שיקלורסקי, כשהבין שיהיה עליהם להמשיך לגור בו עוד חודשים רבים אחרי השחרור, "כיוון שפשוט לא היה לאן ללכת". לא עלה אז על דעתו שזה ימשך שנתיים. מאז ממשך "שיקלו" — כפי שהוא קורא לעצמו — לארגן דברים עבור יוצאי המחנה שלו, "כל שנה מסיבות בראש השנה, וכל השנה — קרנות לגמילות-חסד, כמו בעיירה". יש לו סניפים בהרבה ערים בעולם, גם בתל-אביב, אך במיוחד הוא אוהב לבקר בפריס, יש לו סנטימנט מיוחד לעיר הזאת, בגלל הלה, כמוכן. "איזו אשה ואיזו שחקנית גדולה הולכת לאיבוד ברוזנת הזאת, הבוחרת להמשיך לחיות בסמרטוטים שהחיים עם הכעל שלה עטפו אותה בהם — אתה מבין מה אני רוצה לומר בזה?"

שיקלו רצה לדעת למה עמנואל לא יושב באותו מחיר שעבורו הוא עומד. המשיך לדבר על עצמו בגוף שלישי, מספר על נפלאות שיקלו, כאילו היה גיבור אגדה שהמציא, שואל מדוע עמנואל אינו מסוקרן לדעת איך מגיע שיקלו מהאנובקע להיות סוחר גרוטאות בינלאומי, ומיהר להסביר כי יומיים אחרי שהצבא הבריטי נכנס למחנה, הציע שיקלו לראש המשלחת השוודית, שבאה לארגן סיוע רפואי, לעשות שותפות עם שיקלו למכירת גרוטאות-הפלדה שהמחנה היה מוקף בהם, זכר לקרבות הנסיגה הגרמנית. לזכותו של השוודי צריך לומר כי בתחילה ניסה לסרב, אך שיקלו שכנע אותו כי אפשר. מיד ניחש שהוא יהודי, "אחרת לא היה סיכוי לשכנע אותו לעשות את עסקת החיים שלו בתוך ההריסות, גם שלי כמוכן". שיקלו גייס לעסקה גם את קצין האספקה הבריטי, והשתמש. בבעלה של הלה כמנהל-חשבונות. היהודי השוודי הקים את החברה

הבינלאומית ורשם אותה בציריך, ושיקלו נסע אליו לטקס פתיחת החשבון הממוספר הראשון שלו עם פספורט די-פי ראשון שהוצא במחנה שלהם.

"יודע מה זה די-פי? הפספורט הבינלאומי ביותר שישנו בעולם — דיספלייט פרוסן — איש שאינו שייך לשום מקום, אבל כל המקומות שייכים לו, אי-אפשר לגרש אותו משום ארץ, פשוט כי אינו גר אף באחת מהן. לולא ידעתי, הייתי אומר המצאה יהודית".

ושיקלו צחק בצחוק שטלטל את הכרס העגולה ואת הזרועות הקצרות. אמר שאינו מוכן לוותר על הפספורט שלו עבור שום נתינות שבעולם. "למה לי? הרי יש לי כבר נתינות של העולם!"

דיבר אידיש צפופה, עם ביטויים מגורמנים רבים, חזר לספר על השותף השורדי ששיקלו עשה אותו עשיר עוד יותר משהיה, "כיוון שאין לך דבר יותר רווחי מפסולת", שהרי מכרות, לדעת שיקלו, זה עניין לגויים — "יהודי אוהב להישאר תמיד על-פני הארמה". המבט בעיניו לעג מראש לכל לעג, שעמנואל עלול לחוש בלבו להתחכמיותיו של היהודי הזה, "שהרגיש עליונות בגלל כל מה שגויים מרגישים נחיתות בגללו", אינו מניח למשפט שלו להיגמר מבלי שהמשפט שבא אחריו כבר יהיה בתנועה שאין לעוצרה, מספר על בן-גוריון שהציע לשיקלו להתיישב בארץ, אבל שיקלו אמר לו: "בן-גוריון, אתה איש גדול, אבל יש לך ארץ קטנה מדי בשביל שיקלו. מי צריך פה חומר-יגלם? בשביל מה? בשביל להרוס את המות היהודי בחקלאות ובתעשייה ובכל שאר האידיאלים של הריאקציה הפרולטרית שלכם? יש לך דבר יותר אציל מסוחרים ומתווכים בעולם? או יותר כדאי? או יותר יהודי?"

שיקלו הביט בעמנואל כאילו השאלה מופנית אליו, אך כשעמנואל היה מוכן לומר כי כבר מאוחר ולא יחכה להלה, המשיך שיקלו את המשפט כאילו היתה זו שאלה רטורית. מסתבר שבן-גוריון לא צחק, "כמו אנשים גדולים אחרים גם לו לא היה חוש הומור". ואגב, האם מר שניאורסון עשה פעם סרט אמיתי על המחנות? לא פואזיה כמו ערפל ולילה של הצרפתי הזה — אלא סרט על האמת, על ברגן בלזן למשל, על מה שקרה שם אחרי השחרור, כשאי אפשר היה להשיג במשך חודשים אף רופא יהודי אחד שיתנדב לעבוד בבית החולים ששיקלו הקים, שלא לדבר על ישראלים, היו עסוקים מדי ב"בריחה" כדי לטפל באנשים שלא יכלו לזוז מהמיטות שלהם, שמע על זה? שמר שניאורסון יאמין לו, כמעט כל הרופאים בבית-החולים שלו היו גרמנים — הוא מתאר לעצמו מה זה? "רופאים גרמנים, שעברו קודם בשביל הנאצים כדי להרוג יהודים, עבדו עכשיו בשביל שיקלו כדי להציל אותם!" במחנה שלו אסר שיקלו על האנגלים לאסור את הרופאים הגרמנים. אמר שהוא צריך אותם, אמר שאם לא ישאירו לו אותם במחנה שלו, הוא יספק לכל אחד מהם תעודות ועדויות בשבועה של אסירים יהודים, שישחררו אותם מכל אשמה ויעשו מהם גיבורים אנטי-נאצים. הוא לא חושב שזה נושא נפלא לסרט? לא מעיזים לכתוב על זה,

אבל אם עמנואל רוצה, שיקלו מוכן להדריך אותו גם במה שעוד נשאר מהמחנה וגם בראיון כל הרופאים שעדיין אפשר לאתר אותם ומוכנים עד היום להיענות לשיקלו בגלל מה שיש לו עליהם. רועד להם כפופיק כשהוא מטלפן, אבל תמיד עונים בנימוס ועושים מה שאומרים להם.

עמנואל אמר שהוא עסוק עכשיו בסרט אחר, אבל זה רעיון חשוב, כמוכן, לא שמע על הרופאים האלה, זה באמת לא ייאמן. הרגיש שאינו יכול לומר שהוא ממהר עכשיו, אבל לא היתה בררה. הביט באיש השמן שניגב את זיעת הקרחת במטפחת משיית לבנה, העביר אותה על פניו וכמו מחק את ארשת הרצינות, שכיסתה אותם כשטיפר על הרופאים במחנה שלו. חזר לחייך חיוך של סליחה ומחילה לכל העולם, כולל ישראלים כעמנואל שנשארו בבית ולא באו לעזור לו. הלה נכנסת מתנשמת, היתה לה חגורת-כד רחבה שהבליטה את מותניה הצרים, החלוק היה ישוב צמוד לגופה כמו בודד-אגליו. שיקלו שאל אם השמלה שמדדו לה מתאימה, אמר שזה בוושה שמלבישים ילדה יפה כל-כך בשמלה כל-כך חסרת-צורה, עדיין זכר את הופעתה מההצגה הקודמת. אף אחד בקהל חוץ ממנו לא יכול היה לשער איזה גוף יפהפה מסתתר מתחת לסחבות של "השכנה ההולנדית". בדברו ספק ליטף ספק סטר בחיבה על לחייה של הלה שהתכופפה אליו, לוחשת משהו בפולנית, מתיישבת במקומה, ממהרת לחייך לעמנואל בראי. שיקלורסקי אמר שאם זה היה תלוי בו, לא היתה הלה חסרה דבר בעולם, אבל זה לא תלוי בו, והוא לא מבין למה. אשתו תמיד אומרת לו למה הוא לא מביא את הלה לאמריקה, אבל הלה לא רוצה לשמוע על זה, אפשר להבין בני-אדם? ואגב, אם מר שניאורסון פגוי, שיקלו יזמין אותו לארוחת-ערב ב"שחרודה" יחד עם הלה ובעלה, "מכיר אותו? — איש יקר!"

עיניה של הלה בעיניו של עמנואל. שיקלו המשיך להסביר כי הזמין כבר שולחן במסעדה הרוסית הנהדרת הזאת, "וכששיקלו בעיר, אוכלים כל הידידים של הלה מערנים", ובייחוד עכשיו כדאי שייפגשו כדי שיוכלו לדבר על הפרויקט של הסרט שלהם על הרופאים, ומיד הסביר להלה עניינו של הסרט, הזכיר לה שזה אותו רעיון שעליו דנו הבוקר עם מר למקה, כשהלה הביאה אותו עמה למלון של שיקלו, "נכון שכבר אז אמרתי לך שאולי הבמאי הידיד שלך יהיה מעוניין בסרט הזה?"

עמנואל ידע כי שיקלורסקי לא שכח את השקר של הלה על בואו הפתאומי של גוטפריד לתיאטרון. עיניו חזרו אל עיניה בראי, אמר שהוא מצטער מאוד שלא יוכל להחפנות הערב, אולי בפעם אחרת, הוא מצטער שאינו יכול לחכות, יש לו פגישה, ואם הלה תראה את גוטפריד, שתגיד לו כי חיכה. לחץ את ידה של הלה ואת ידו של האיש העגול, המחייך אליו בחיוך חדש, משתעשע ממשוהו, כאילו מנחש שעמנואל חושב איך שיקלו מזמין את הלה למלון שלו בכל פעם שהוא בפריס ומה הוא עושה אתה. שיקלורסקי אמר שהוא יודע שהם עוד ייפגשו, הלה תדאג לזה. היא דואגת לכל הפגישות שלו כשהוא

בפריס. ידו לטפה את גבה של הלה כבתורה או בהצהרת בעלות, כשמבטו עוקב אחר עמנואל הסוגר את הדלת של חדר האיפור, והולך.

עמנואל יצא מחצר בית-הספר, שהחל להתרוקן בערב המוקדם. פנה ברחוב נוטרדם דה שאן, ממהיר צעדיו כי נדבר עם נעמי אצל מרתה, פחד שהיא מחכה לו. תחילה לא הרגיש בצעדיו של גוטפריד, שהלך במקביל לו במדרכה ממול, היה עסוק מדי בשיקלו ובהלה ובמחנה ובדמותה העירומה-למחצה בראי, כשדיים הגולשים כמעט מהחזייה, בירך הלבנה שנחשפה מבעד לחלוק שנשמט כשחזרה וישבה בחיפזון אחרי שלחשה בפולניית. כחשכה הגוברת לאטה הבחין ברמותו של גוטפריד, חוצה את הרחוב הצר, מתקרב לעמנואל.

גם הפעם לא הצליח עמנואל לגייס את מלות הזעם שהכין כשחיכה באולם התיאטרון החשוך. גוטפריד אמר שהוא מצטער שלא יכול היה לחזור לתיאטרון, היה משוכנע שעוקבים אחריו, איש עם זקן. עוד בשדה התעופה נדמה היה לו, כשיצא מחדרה של הלה ראה אותו בחצר. לחץ את ידו של עמנואל בידידות רבה, אמר שהוא נורא שמח שבכל זאת מתראים, אפילו אם זה רק לדקות מספר, הוא ילווה את עמנואל, הוא רואה שהוא ממהר, בין כך יש לגוטפריד ארוחת-ערב. עמנואל אמר ששיקלורסקי הומין גם אותו, אבל אין לו זמן. והשתתק. מחכה.

גוטפריד דיבר כמי שאינו מרגיש בזעם. אמר שהוא מצטער שהוא מוכרח להמשיך מחר בבוקר השכם לשווייץ, אבל אין דבר, יספיקו לדבר בטלפון, ואגב מה אומר עמנואל על שיקלור? "טיפוס, הא? מכיר את הלה עוד מהמחנה, אף-על-פי שאסרו אותה רק בשנה האחרונה, עד אז היתה בווארשה עוזרת לזונה, כפי שהיא קוראת לזה, איבדה את אבא שלה בתחנת הרכבת כשניסו לברוח מהגרמנים אל הרוסים, חשב שכבר עלתה לקרון, אבל היא שכבה עם ילד מהכיתה מתחת לספסל, על הרציף, תמיד אהבה אותו, ופתאום פגשה אותו בתחנה אחרי שבילתה עם אביה שתי יממות על ספסל. הילד היה פולני והיה צריך ללכת, והלה רצתה לשטוף את הדם. אתה מתאר לך ילדה בת ארבע-עשרה, שאיבדה את הבתולים ואת אבא שלה כלילה אחד, עומדת בוכה על יד בית-השימוש של הנשים בשלוש לפנות בוקר?"

גוטפריד לא פסק לדבר גם כשעמנואל לא ענה דבר. סיפר על לודמילה, הזונה הווארשאית שעבדה בסביכות התחנה וריחמה על הלה, לקחה אותה לביתה "כמשרתת וכבת", ידעה שהיא יהודיה והסכימה שתישאר אצלה, בתנאי שתלך יום-יום לכנסייה. הכריתה אותה להתגודות כרי שאף אחד לא יחשוד. בסוף התאהבה הלה בכומר צולע — "בזמן המלחמה עשו אפילו מצולעים כמרים" — והיתה שוכבת אתו בבית של לודמילה, במיטתה שבמטבח. לבסוף חשד אחד הקליינטים מהקצינים של האס-אס, "כי הלה אינה זונה אלא יהודיה, כיוון שסירבה לשכב אתו מרוב אהבה לכומר — למחרת היתה כבר במחנה

של שיקלו, אבל הוא לא ידע".

גוטפריד סיפר ללא גוונים, בקול רצוף ומדויק וגם כדרכו, כאילו רק לשם זה חיכה לעמנואל. לא הכיר בחמלה. כל הכאים שבעולם היו שווים בעיניו. כאב לא נעשה אציל יותר אם הוא נגרם על-ידי הנאצים. כשעמנואל שאל מנין הוא בקי כליכך בפרטים על חייה של הלה, אמר:

"סיפרה לי, כמובן. ביקשה שאמצא את לודמילה כשנסעתי לווארשה. נורא שמחה שהלה חיה וזוכרת אותה לטובה. היתה משוקמת — קופאית קולנוע במרשלקובסקה — זה הרחוב הראשי שלהם". גם היא סיפרה לו על הכומר. בימי ראשון בבוקר היו הולכות יחד למיסה שלו — היו לו הנאומים האנטישמיים ביותר ששמעה במשך כל המלחמה. "לודמילה חשבה שזה נורא מצחיק, שאחרי כל נאום כזה הוא בא לשכב עם היהודיה הקטנה שלו. אנב, יש חדשות? כבר שלושה ימים לא שמעתי מווינינגר, הטלפון באלג'יריה זה אסון; אתה לא יכול לתאר לעצמך".

עמנואל ענה:

"ביאנשון הסכים שהם ישתתפו בהפקה. אתמול".

גוטפריד אמר שזה משונה מאוד, היה משוכנע שביאנשון לא יסכים. למה שינה פתאום את דעתו? ומה שלום אחותו של עמנואל? ואיך הקצין שלה? "הוא כבולשת, נכון? היא נשאת לגור אתו?"

עמנואל אמר שהוא לא כבולשת אלא באינטרפול ואינו הקצין שלה והיא לא נשאת אלא חוזרת להתגייס בשבוע הבא, ומנין לגוטפריד שהם גרים יחד? "רצה לומר את זה הרבה יותר בכעס. גוטפריד אמר שזה נורמלי שמתעניינים באחות של ידיד, וזה שהם גרים יחד הסיק מכל הטלפונים שטלפן בבוקר לעמנואל ולא מצא אותה אף פעם בבית.

עמנואל שאל אם יש משהו מיוחד שגוטפריד רצה לדבר עליו.

גוטפריד אמר שברור לו כי עמנואל במצב-רוח נורא, וכיוון ששניהם ממהרים כל-כך, אולי מוטב כי לא ימשיך ללוות אותו, ונעצר בפינת רחוב אסאס, ומסר דרישת-שלום למרתה, כמי שנהנה מניחוש יערו של עמנואל מכיוון ההליכה, הושיט לו יד, ובפעם הראשונה נדמה לעמנואל כי הוא רואה בעיניו של גוטפריד ספק.

מט

נעמי חזרה וחייגה. קיוותה כי רחלי תדע היכן אפשר למצוא את עמנואל. אולי אמר לאן הוא הולך לאחר ארוחת-הצהריים. עכשיו הצטערה שלא היתה שם. המספר של אלן היה תפוש רגעים ארוכים. כשהתפנה סוף-סוף, נדמה היה לה שהיא שומעת את רחלי רגועה יותר ממה שהיתה מאז שהגיעה לכאן. רחלי אמרה שהיה דווקא נחמד, בסוף. אחרי שאלן הלך, "הפך אפילו הריב הפוליטי שלנו לשיחה משפחתית כמעט, סיפרתי לו על שניאור במלחמה". אמרה שאינה יודעת איפה הוא עכשיו, אמר שהוא ממהר לפגישה עם איזו שחקנית בתיאטרון של "אליאנס פרנסייז", ושאלה אם נעמי יודעת מי זה יכול להיות, ואם ייתכן שיש לו רומן מהצד, מבלי שאניטה תדע על כך. צליל קולה הזכיר לה את קולו של שניאור כשהוא מדבר בכנו. לרחלי נדמה כי שמעה קול מקולים רחוקים בטלפון.

נעמי שוטטה באולם הנוסעים של אורלי. רמקולים הודיעו על אווירונים המאחרים להגיע בגלל הסערה במרכז אירופה. הזכרונות המעטים שהיו לה מאביה היו קשורים בשדות-תעופה. היתה מלווה אותו עם אמה בסוף חופשותיו הצבאיות. קינאה בדיילות ובמדים שלהן ובארשת העסקנית הידענית שעל פניהן, כשדיברו עם אביה באזור הציפייה לעלייה למטוס, שאליו הורשו נעמי ואמה להגיע לפני שנפרדו. הצטערה כי שוב אינה מתרגשת מביקור בשדות-תעופה, הנראים לה

כתחנות אוטובוסים גדולות. כבר שעתיים היא מחכה לסמי, שאווירונגו מתאחר בטיסה ממינכן. ניסתה לתאר לעצמה את "הריב הפוליטי", כפי שקראה לזה רחלי בעת ארוחת-הצהריים עם עמנואל ואלן. בנוכחות זרים היה דיבורו הצרפתי של עמנואל נעשה נמלץ ואידיומטי, גרוש פרטי מידע מפתיעים על תחומו של בעל-דברו, כמי שעומד בבחינה. קיוותה כי לא הראה לאלן את בקיאותו בסדרי המשטרה הצרפתית.

זכרה את פניו של עמנואל בעת ויכוח, להוט ומאופק, חשוף ורגיש לכל שינוי בנימת קולם של הדוברים אליו, מעורר רחמים. ידעה כי אסור. זכרה את פניו של שניאור כששוחחו בעמנואל — קורנים ומתביישים בשמחה האוחזת בו כששיחתם חוזרת אל הנושא האינסופי שלהם. אולי כמו פניה ברגע זה, כשהיא ממשיכה להלך לאטה באולמות הנוסעים של שדה-התעופה הגדול, מתחייכת אל אנשים זרים, כפי שלימדוה עוד כשהיתה ילדה.

כשהמקולים הודיעו על נחיתת המטוס ממינכן, ניסתה לא להמהיר את קצב הליכתה. צעדה לקראת השער האחרון בפרוודור היציאה למסלולי האווירונים. אנשי ביטחון ישראלים עם ארשת מעשית חסרת-סבלנות, מצוידים במכשירי-אלחוט שאליהם לחשו ללא הרף, מפגינים התעלמות ממשמרות הזנדרמים הצרפתים המזוינים בתת-מקלעים ומקיפים את שטח ההמתנה של נוסעי "אל על". עברה דרך אולם ההמתנה הריק ושאלה את האיש עם מכשיר האלחוט, שעמד ליד דלת פנימית של האולם, איפה היא יכולה למצוא את אלי, אמרו לה שהוא ימצא במשרדי המטענים. הצעיר הביט בה בפליאה, לא ניחש שמדברת עברית, אמר שאינו יודע אם אלי עוד נמצא, אך יוביל אותה למחסן שלו. כשעברו את מחסומי הרשת שליד דוכני בריקת המזוודות הנוטשים, ראתה את סמי נכנס בקצהו השני של אולם המטענים לתא-זכוכית, מעבר לערמה סדורה של ארגזים על משטח הטענה רבוע.

את סמי הכירה עוד מימי שירותו באכטחה של אווירוני רכש בארבעים ותשע, כבר שנים שלא הזדמן להתראות. פניו היו קמוטים כפניו של איש שהזדקן פתאום. תמחה אם גם הוא מופתע למראה פניה. כשנכנסה, האיר לה סמי פניו בתכיבות דאגנית, לוחץ ידה בשתי ידיו, חוזר ומתיישב על הכורסה המשרדית שליד שולחן-המתכת, מצטער על האווירון שאיחר וגרם לה לחכות זמן רב כל-כך, הוא יודע כמה זה מתסכל, בייחוד ביום האחרון לשהייה בפריס. רובין נכנס, סגר אחריו את הדלת ונשאר לעמוד לידה כמהסס אם לשוב ולצאת. סמי הודה שהתפלא מאוד לשמוע מרובי, כי נעמי מבקשת להיפגש אתו בעניין הזה. לאמיתו של דבר קיווה כי לא יערבו אותה. כמובן שהוא שמח שביקשה, בעיקר מפני שהדברים נעשים פחות ופחות ברורים. כרגיל. אומנם הצטברו פרטים רבים על גוטפריד למקה, אך אין להסיק מהם מסקנות חד-משמעיות. ובפנותו לרובין שאל:

"זה כאן, לא?"

וחיכה. שותק. גביט ברובי המהסס, מביט מופתע במפקדו, ניגש בניגוד לרצונו לכספת הנמוכה, זוזר ומביט בעיניו של סמי כמי שמבקש להזהירו מפני עברה, שאפילו רב־סרן שמואל קורן לא רשאי לעבור. סמי שאל בקול, שהסתיר בקושי את חוסר־הסבלנות שלו:

”יש בעיה?”

רובי מיהר להוציא מהמעטפה את הגייר המקופל ומסר אותה לידיו של שמואל קורן, שהעבירו לידיה של נעמי. היה זה צילום של מכתב עם פירוט “עבודות קורמות של הצלם למקה” על נייר רשמי של לשכת הפקות החוץ של הטלוויזיה הצפון־גרמנית, עם דברי הסבר מפורטים העונים לשאלותיו של מפיץ מלונדון המבקש להעסיקו. ברשימה צוינו סרטים, ראינונות, התאריכים והמקומות שבהם צילם גוטפריד במשך חמש השנים האחרונות, ולידם בכתב־יד, בדיו אדומה, ציון שמות האישים שהיו מעורבים כנראה בפגישות בלבנון, בסוריה, כמזרח־אירופה ובצפון־אפריקה. ליד הכתובות היו ראשי־תיבות, שציינו כנראה את מקור הידיעה. סמי עיין ממקומו במסמך שהיה מונח לפני נעמי, שותק כמי שמבקש לומר כי הוא יודע שאינו צריך לעזור לה לפענח את התמונה המצטיירת מדו”ח מסעותיו ופגישותיו של למקה. אומנם היתה “מרגלת לעת מצוא”, כפי שקרא לשירות המילואים שלה, אבל כיוון שהוא מכיר אותה שנים רבות כל־כך, הוא יודע שרק אם תדע כל מה שהוא יודע יש סיכוי שתוכל לעזור להם לחשוך במישהו.

”את הרי יודעת שאי־אפשר לחשוך בכולם — רק בחשעים ותשעה אחוז מהם”. היה לו חיוך שנדלק וכבה להזכיר לה את חוש ההומור הפסימי שלו. פעם סיפר לה על מסע הרכבת האחרונה מגרמניה עם ילדים משיבה ב־פֶּרְנַקְפּוּרְט בשלושים ושמונה, היה אחד הילדים האלה, מאז לא שמע דבר על משפחתו. לא ידעה מדוע נזכרה בזה פתאום. סמי אמר שבדרך־כלל אפשר לסמוך על הגרמנים ואינו חושד שהעלימו מסעות כלשהם של למקה, ועל־כל־פנים מה שיש ברשימה מספיק, היא לא חושבת?

”עדיין ייתכן, כמובן, שזה רושם מוטעה, והכול תמים ושמאלני וצמחוני לגמרי — אבל מה אפשר לדעת?”

קם מהכיסא, הצית סיגרייה, הלך בחדר הקטן, כשהיא ממשיכה לעיין ברשימה ובמכתב שפירט את אופיים של הסרטים ומקומות וזמני שידוריהם, התיישב על הכיסא לידה, רגליו הארוכות פשוקות לפנים, אצבעות ידיו צהובות מטבק, ארוכות, עדינות מאוד, מצביעות על הנסיעות ללוב.

לשגמרה לקרוא, אמר שהוא יודע כי זה בלתי־אנושי לבקש ממנה לעזור בחקירה הזאת, וכפי שאמר לה לא היה מעז לבקש, אבל הוא מוכרח להודות שאנשים רבים שמחו כשנודע להם שהיא ביקשה את הפגישה הזאת.

”אבל אם את מתחרטת — עדיין לא מאוחר.”

וקולו השתהה כמבקש לתת לה הזדמנות ללכת, וכשאמרה: “כן מאוחר, וזה

לא עניין של תרטה", חזר לדבר מבלי להסתיר את הלהיטות. שאל אם היא לא חושבת שהחשד סביר, שאם זה לא כיסוי למעשה תבלה. הרי זה עושה רושם של יוזמה מתוכננת היטב למשהו גדול, ואפילו אם עמנואל לא יודע על זה, ייתכן שהוא מעורב יותר משהיה רוצה, לו ידע. ביקש סליחה על חוסר-הסבלנות שלו, אמר שפשוט יש לו הרגשה שאין עוד אפשרות לחכות. אמרה:

"אוסקר היה נוהג לומר, שסבלנות זה לפעמים חיוני אבל לרוב זה מסוכן מדי". האפשרות הבלתי-מתקבלת על הדעת שהחשד יאומת והצער שהלך וגבר בה, על שהסכימה להציע להם את עזרתה, מילאו את תודעתה, כששמעה אותו אומר שהוא מוכן לשמוע כל הצעה שיש לה. רוכין אמר שהוא צריך לצאת. אם יצטרכו אותו יהיה בחדר-הדיילים.

דווקא כשנשארו לברם הרגישה נעמי כיצד משתלטת עליה אי-הנוחות. ברירת הבגידה של פורסטר חזרה להטריד אותה. בקושי דיכאה את נימת העוינות כשאמרה שלא הציעה לעזור בחקירה הזאת או בשום חקירה אחרת הנוגעת לעמנואל. מיהרה להצטרף על העצבנות שלה, אמרה שהיא מודה לו על הרגישות שהוא מגלה, והיא אומנם מסכימה שזה בלתי-אנושי לערב אותה, אבל אילו היתה במקומו של סמי היתה נוהגת עור בפחות סבלנות משלו. לפעמים נדמה לה כי מתייחסים ביראת-כבוד גדולה מדי לרגשות. חזרה להביט ברשימות שהיו פזרות עכשיו על השולחן. אמרה:

"מובן שהחשד סביר, גם אם אני לא מאמינה שעמנואל מסוגל לעזור להם ביודעין — אין לזה שום חשיבות".

סמי התמתח בישיבה, משקיע עצמו על המושב, מעיין בנעליים הגדולות שלו בקצה רגליו השכולות בקרסוליהן. כשלא המשיכה אמר:

"מה אפשר לדעת למה מישהו מסוגל? למינכן אין למשל ספק שעמנואל משתף פעולה עם הפת"ח, כמו ששיתף פעולה עם האף-אל-אן. לי יש ספקות. לכן שמחתי שהחליטו לא לעכב את רשיון ההסרטה. בכל מקרה נצא מורווחים. אם הם באמת מתכוונים למשהו — הם יהיו כידינו. אם הוא לא מעורב או לא יודע שהוא מעורב בזה או ששום דבר לא קורה ואין במה להיות מעורב — למה להפריע לו? לפי אחת ההשערות, הוא משתף אתם פעולה מתוך תמימות. תודי שזה משהו תמים להחריד לסמוך על למקה".

נעמי חשבה: "אפילו עמנואל יודע מי הוא גוטפריד, עדיין ייתכן כי אינו משתף פעולה מרצון, אולי קורבן של סחיטה". לא האמינה בתמימותו של עמנואל. סמי אמר:

"אולי הוא איננו יודע איך לצאת מזה, אולי מתכוון למסור אותם כשיגיעו לארץ, עד אז הוא יודע שלא יעשו לו דבר. אם כי לדעת מינכן יש לעמנואל גישה חרשה לאלמות, כי נואש מכל דרך אחרת לסלק את מדינת ישראל מהשטחים הכבושים. מאז שחזר מקרלו ויוארי הפסיק כמעט כל פעילות בחוגים הפציפיסטיים "לדצינוציה של היהודים והערכים", כפי שקרא לזה במאמר שלו

בזין אפריק. לי קשה להאמין, כי בגיל ארבעים אדם הופך מפציפיסט לטרוריסט. בדרך-כלל זה להפך. שמת לב כמה החוקיות של הגיל פועלת אצל רובם?"

כשנעמי לא ענתה, אמר:

"יש עוד מישהו חרץ ממך שיכול להיוודע מה עמנואל יודע על גוטפריד או חושב עליו?"

וכמו חושש מתשובתה הפנה מבטו אל קירות-הזכוכית של התא. במרחק כבר נראו האורות, שהודלקו על שטחי הענק של מסלולי ההמראה והנחיתה באור הנחלש של הערב הווחל. עכשיו ידעה סוף-סוף מה הם רוצים שתעשה. לא היתה להם גישה לעמנואל — היה חשדן מדי, זהיר. גם מפניה?

ידעה שאין סיכוי כי תצליח לשכנע אותם לסרב לוויזה של גוטפריד. זה נראה לה הפתרון הפשוט ביותר. אפשר היה לברוק את התוצאות לפי תגובתו של עמנואל. אך ידעה כי סמי רוצה עכשיו את גוטפריד, אולי גם את עמנואל, חושש שהחומר בידי לא יספיק כדי להרשיעו. יהיו להם קשיים עם עורכי-דין גרמנים. מנסה להשיג הוכחות של ממש, אולי להפוך את עמנואל לעד מרשיע כתנאי לשחרורו. יודע, כמובן, שגם זה חסר-סיכוי, אבל אינו יכול לעצור את ההליך שהוחלט עליו. כשהמשיכה לשתוק, אמר סמי לאורות הרחוקים:

"סליחה שביקשתי. אמרתי לך מראש כי אני חושב שזה בלתי-אנושי. אבל ייתכן שהפעם מדובר בסכנה של ממש. אף פעם לא חשדנו חשדות כאלה בישראל. אינני מכיר מישהו אחר שעמנואל יסמוך עליו. יש לך הצעות?"

כשהחזיר מבטו לפניה, הופתע לראות בהם רכות חביבה וסתמית, ללא שריד של כנות או עוינות, מסכה של רוגע שהיתה רגילה לה עוד בימי קובלנקה ותורה ונמצאה לה פתאום. אמרה שאומנם הפסיקה לעשן, אך כשהיא מרגישה ריח של סיגריות "ז'יטאן", היא אינה עומדת בפיתוי. סמי ביקש סליחה על שלא הציג, חזר והוציא את הקופסה הכחולה השטוחה מכיס מקטורן הספורט השחור. היו לו כפתורים כסופים, כמו הגשים חלום ילדות ולבש סוף-סוף בגד דומה למדי-קצין ימי, שיכול היה להרשות לעצמו על אף משכורת צבא-הקבע הנמוכה, בזכות רווקותו. הציג לה אש במצית "רונסון" מזהב. אמרה שזה מצחיק איך אפשר להתגעגע לריח הסיגריות הזאת, אך עיניה לא היו בעיניו אלא בצללית השחורה של הצועניה, המחוללת על קופסת הסיגריות הרבועה. ידעה שסמי לא היה מבקש ממנה ישירות להיוודע מה יודע עמנואל על גוטפריד לולא מיהר מאוד. צריך, כנראה; לקבוע עמדה סופית לקראת שעת האפס-המתקרבת של תחילת ההסרטה. ייתכן כי סמי חושש לא רק מהחדש המוטעה אולי של "מינכן", אלא מהאפשרות הסבירה שמישהו מנסה להטעותם, למקד תשומת-לבם בהפקת הסרט, לפעול פתאום בכיוון שונה לחלוטין. כמו תמיד נראה הכול תלוי על בלימה, על השערות מדומיינות, שבהן ניסו סמי ועמיתיו להעמיד עצמם במקומם של אלה אשר לריגולם הוא מנסה לגייס עכשיו את נעמי. כמו תמיד חושדים בכול וחוששים מפני החמצת העיקר. גם אחרי הרצח בשרה-התעופה

בלוד האשימו אותם בטעות בשיקול, בהזנחת המעקב, גם אז שאלן אחרי המעשה "איך אפשר היה לא לדעת?" כשאנשים ביקשו להתפטר, אמרו להם בשם אשכול "שלא יהיו ילדים — איך אפשר לדעת מה לא יודעים?"

סמי המשיך לשחוק כל עוד עישנה. ניסה להסתיר ממנה את תחינתו שתסכים. אמר פתאום שאין זו דרישה רשמית, כמובן, איש מלבדו אינו אחראי לבקשה הזאת. אבל היא מוכרחה להודות שאין עוד מישהו מלבדה היכול להיודע מה עמנואל חושב על חבריו. ואף על פי שסמי עדיין מקווה כי מינכן טועה, "אם לא ביחס ללמקה או לפחות ביחס לעמנואל", אבל מה יקרה אם במקרה הם צודקים? ואיך אפשר להימנע מניסיון להציל את עמנואל אם הוא משתתף בזה נגד רצונו — "ואפילו אם ברצונו?"

הביט בבכואתה המעשנת של נעמי בקיר-הזכוכית שהואר עתה במגורת-השולחן החזקה, הפסיק דיבורו בפתאום כשם שהתחיל, כאילו אין טעם לסיים את המשפט. זכרה את התרופה נגד דמעות ששניאור לימד את עמנואל כשהיה ילד: להביט בשמים. שניאור אמר לה את זה כשנפרדו בשרה-התעופה, לפני שהמריאה לכאן. התעקש ללוות אותה ולקחת את דנה חזרה למשפחה המארכת שלה בקרית-ענבים. "מינכן טועה" — כבר שנים שאין נעמי משתמשת בזירגון. לא יודעת אפילו מי זה היום "מינכן". כשהיתה בהיריון וניהלו אתה משא-ומתן על המשך השירות אחרי חופשת הלידה, הכירה עדיין אנשים בכל התחנות. אחרי חמש שנים נוספות, כשהודיעה להם כי החליטה שאמהות וריגול אינם הולכים יחד — הפסיקה להכיר אנשים. במלחמת ששת הימים חזרה והתגייסה בהתנדבות למילואים — אך מאז היא ממלאה תפקידי סקר ובקרה מבלי לדעת את שמות המודיעים. לפעמים היתה פוגשת באנשים שהגיעו לחופשות מולדת, רבים היו חניכים שלה לשעבר בקורסים שהדריכה לפני המלחמה, ייתכן שאחד מהם היה "מינכן". לא רצתה לשאול את סמי. לו יכלה לדבר אתו, היתה אולי מבינה איך הצליח עמנואל לרמות את כולם. גם אותה. אחרי עשרים ואחת שנה של "כמעט נשואים". ידעה שלא ייתכן, שאינה טועה, שהיא יודעת כי עמנואל לא ישנה את דעותיו, והיא יודעת זאת בוודאות גמורה. ידעה גם ש"ודאות" זו מלה מגוחכת, כמו "יודעת". "מי חושב שרק אני יכולה להיודע מה עמנואל חושב? מינכן? מה הם יודעים עלי?"

סמי אמר בחיוך:

"את מוכרת בכל העולם, אולי לא במקומות הנכונים — אבל בכל היבשות". ביקש להרגיעה, היה מוכן להשלים עם הכישלון, אך לא ויתר על התקווה שתסכים, בניגוד להיגיון. אמר שאם גם תחליט לא להיענות לו, והוא יודע שזו זכותה, הוא מאוד מבקש ממנה להישאר עוד ימים מספר בפריס. רובי אמר לו כי בתה בקרית-ענבים. גם הוא יישאר בעיר, הוא מנסה להיודע מה יש בידי הצרפתים, אולי יוכל לשוחח אתה לפחות על זה. פשוט אין לו עם מי לדבר על עמנואל. אילו היו לו ידידים מחוץ לבעלת-הבית שלו, זה היה אחרת

כמוכן, אבל אין. גם לגוטפריד אין כמעט ידידים, חוץ מידידה אחת, שחקנית לשעבר, מטוסה של שיקלורסקי. סמי לא ידע עליה דבר, או על גוטפריד, עד לפני שבועיים, כשגוטפריד הפך פתאום לאחד האנשים המוכרים לו ביותר. נעמי שאלה מה פירוש שלעמנואל אין ידידים בפריס. סמי אמר:

"פשוט אין. אינו מתראה עוד עם אנשי הארגון שלו לשעבר. הפגישות שלו הן שגרה ללא יוצאים מן הכלל כמעט, הסטודנטים ובעלת-הבית ואנשים הבאים לסלון שלה בימי ראשון. הוא אומנם מרבה לשבת בבתי-קפה, אך גם שם הוא לבדו — על-כל-פנים מאז שחידשו את המעקב. כשהיה פעיל בניסיון לארגן את תומכי הדציוניזציה, היו מגיעים דיווחים מחברים שלו — אבל גם אז לא היה מה לדווח. תמיד היה עקבי בהתנגדות שלו לקשרים של הארגון עם כל תנועה טרוריסטית." סמי התעניין בו במשך זמן-מה לפני הרבה שנים, כשעמנואל היה פעיל באף-אל-אן והספיק לברוח לאפריקה לפני המאסר.

"לולא ההתעניינות של הצרפתים — ספק אם מישוהו היה עוקב אחריו באפריקה. אבל דווקא במולדישן היה לנו פתרון אופטימלי — מזכירה של השר שלו, יהודיה מאתיופיה שלמדה בפריס, אחרי שבזמן מלחמת העולם הובאה לישראל כילדה מאומצת של רופא הנגוס. "כשגדלה היתה לאשה חכמה מאוד, עד שהתחילה לעבוד בשבילנו".

נעמי שאלה אם ידוע עם מי עמנואל התיידד באפריקה. היה לה קול נינוח ורגוע שהפתיע אותה. ידעה כי סמי יענה עכשיו על כל השאלות שלה. אף פעם לא שאלה את מישוהו מהשירות מה יודעים על עמנואל. עד שמרתה סיפרה לה על הגיטרה והבדידות הצליחה לא לחשוב על חייו שם.

סמי סיפר שבעיקר היה מיווד עם המזכירה האתיופית ועם עוזר השר, שלמד יחד עם עמנואל בפריס. נעמי שאלה אם עמנואל היה פעיל גם מחוץ לתפקידיו כיועץ כלכלי. סמי אמר שלדעת המזכירה לא היה שום דבר חריג בפגישות שלו עם הפלשתינים, שהגיעו למולדישן והיו נפגשים אתו, אף שידעו על התנגדותו לטרור, ואולי בגלל המאמרים האנטיציוניים שהמשיך לפרסם בהזדמנויות שונות. נעמי רצתה לדעת אם יש עוד קשר עם המזכירה האתיופית, ואם אפשר לסמוך על הדיווחים שלה. סמי אמר "ודאי" מהיר מדי, התחרט על הפזיזות, הוסיף לאטו כי בינתיים עזבה את השירות בגלל סיבות אישיות אומללות למדי. נעמי שאלה אם היה לזה קשר לעמנואל, הסיבות האישיות. סמי אמר:

"בכלל לא. היא אומנם דאגה שיכריחו אותו בזמן, אבל כבר היתה בחופשה באדיס ולא חזרה למולדישן. היה לה סכסוך עם הממונים עליה, ביקשה חופשה כדי להיות פעילה בתנועה הפלאשית בארצות-הברית, יש לה שם ידידים שארגנו תנועת מחאה נגד התעלמות ישראל מהפליטים הפלאשים. כשרצו להחזיר אותה מארצות-הברית לתפקיד בשירות, ביקשה לשרת באדיס אפפה, כפי שהכתיחו לה בזמנו. כשלא הסכימו, הודיעה שהיא נשאת בווינגטון עד סיום לימודיה.

מישהו איים עליה שתוכרו כעריקה”.

השתק פתאום. אחר-כך הוסיף:

“אמרתי לך שזו פרשה אומלה. אשה נפלאה, חבל שנשארה שנים רבות כל-כך במקצוע הזה”.

“אשה יפה?”

“בעיניי — מאוד”.

והחיוך הקצר האיר את עיניו, ונעמי שמחה על גילוי-הלב ועל שסיככה אותו בווידי פתאומי. הוציא שוב את קופסת ה”זיטאן”, הציע לה לקחת עוד סיגריה אחת אחרונה להיום, גם הוא מנסה לפעמים להפסיק לעשן, אבל לפעמים אין בררה, כפי שהיא אומרת. שאל מתי היא ממריאה. אמרה שמחר, אי-אפשר לדחות עוד. הוסיפה שאם ייוודע לה משהו, תודיע לו כמובן, דרך רובין, וכבר עמדה לקום, וכמעט בלחש אמרה:

“אפילו אם זה לא אנושי, כפי שאתה אומר”.

לא אנושי לעומת מה? לעומת עשרות ההרוגים בשדה-התעופה של לוד? או באולימפיאדה של מינכן? מובן שאמרתי ואני ממשיך לחשוב שזה בלתי-אנושי, אבל זה בתנאי שלא מכינים לנו עוד משהו כזה, אולי בעזרתו של מר שניאורסון, אפילו אם לא כידיעתו.

ידעה שסמי שואל את עצמו את השאלות האלה בתוך השתיקה. גם היא שאלה. קם ללוחתה אל הדלת ללא מלה, הוביל אותה בין ערמות הארגזים הסדורים על משטחים כאלם הריק מאדם, הביא אותה עד מעלית המטען היורדת לקומת הקרקע. מבעד לקיר-הזוגית ראו את הגשם מתעצם. סמי אמר שבחודש הבא יגיע לירושלים, יטלפן לה אם היא לא מתנגדת, “גם אם בתנאי שלא נדבר על עמנואל או גוטפריד”. כשחיכו למעלית, אמר שהוא מקווה כי היא מאמינה לו כמה הוא מצטער על השיחה הזאת. לפני שבאה נדר שלא יבקש ממנה דבר. נעמי אמרה שיפסיק להצטדק. לו היתה במקומו, כבר מזמן היתה פונה אליו.

“צריך להתרגל לדפורמציה המקצועית של הנפשות שלנו. לא נורא. יש נכים במצב גרוע יותר”.

דלתות המעלית נפתחו, וסמי עצר כעדן מהיסגר. נדמה לה שהסמיק כמעט כשאמר שהתחייב לבקש ממנה עוד משהו. הוא פשוט ממלא הבטחה. הדבר הגרוע ביותר שיכול לקרות להם עכשיו זו פליטת-פה, שתזיק או תדחה את ההפקה של הסרט. אמר שהוא יודע שזה מצחיק להזהיר אותה, אבל אסור שעמנואל או גוטפריד ייבהלו ממהו. נעמי כבר היתה במעלית, אמרה שיגיד לאיש שביקש את ההבטחה שלו שלא ידאג. סמי שאל אם היא עדיין מסכימה שיטלפן לה כשיגיע לירושלים או שלפי הערכתה עדיין תכעס עליו. אמרה שינסה, תודע זה הרבה זמן. והוא הניח לדלתות הכבדות, והן החלו להיסגר ביניהן. רק אחרי שניות ארוכות ומדאיגות החלה המעלית גולשת

לאט. לאט מאוד. זכרה שלקלסטרופוביה אי־אפשר להתרגל. אחד היתרונות הגדולים לחיים בירושלים היה מיעוט המעליות. בכל פעם שנכנסה למצליח, החלה לקוות מיד שתיצטר. קראה את הכתובות הקטנות על כפתורי החידום. חשבה מה יקרה אם לא תעמוד בפני הפיתוי ללחוץ עליהן. כמו תמיד. גם הפעם לא הספיקה לעשות דבר. שני משטחי־הפלדה המלוטשים החלו להתרחק לאטם זה מזה, עד שנראה כל אזור המכס הריק משומרים מול הדלתות הפונות לרציף המוניות.

כשיצאה מן המעלית, הופיע לפתע שוטר־מכס עם פסים אדומים רחבים לאורך מכנסיו, אמר "מדמוואול" בחיוך, כאילו הכיר אותה. דלתות־הזוגיות שהפרידו אותה מהחוץ נפתחו מעצמן כשקרבה אליהן, ורוח קרה ורכה ליטפה את פניה. כבר עמדה לפתוח את דלת המונית, כשנזכרה כי ייתכן שסמי אינו יודע על ביאנשון. אולי לא שמעו כי שינה לפתע דעתו והוא מסכים להשתתף בהפקה ובהוצאה לאור של התסריט. מאז שהגיעה לכאן שמעה על ביאנשון ועל נסיונותיו להשתלט על בית ההוצאה של דוריאס כמעט בכל שיחה עם עמנואל. לפני ימים מספר סיפר כי אפילו אניטה לא הצליחה לשכנע אותו. היה לו קול מיוחד כשדיבר באניטה. יומיים אחר־כך, לפתע, שינה ביאנשון את דעתו. מישוהו גרם לכך. נעמי חזרה לאולם המזוגג, מחפשת טלפון ציבורי. בקונכיית־הפולסטיק השקופה של הטלפון עמדה אשה אמריקנית שפעלה במהירות מפתיעה, אוזנת בשפופרת, פותחת בידה האחרת את הארנק התלוי על כתפה, פותחת את יומנה, מחייגת בעצבנות, גוערת בכעלה ובשלושת הילדים שהגיעו זה עתה עם עגלה יעמוסה במזוודות רבות, מקיפים את נעמי המחכה לתורה.

האשה דיברה אל הטלפון באנגלית רמה מאוד, חוזרת ושואלת על המחיר ואם הוא בטוח כי אין שני חדרים פנויים אפילו ללילה אחד, חוזרת על המשפט בצרפתית של בית־ספר אמריקני, עיניה הצועקות כקולה נפגשות בעיניה של נעמי בזעם שהיה למבוכה מצטדקת. האשה החזיקה את היומן בארנק הפתוח, הוציאה דף תלוש מספרי־יעוץ לתיירים, שוב חייגה, מתנצלת במבט כשנעמי חוזרת ומביט בשעונה. ידעה כי לא ייתכן שסמי אינו יודע על קיומו של ביאנשון. ייתכן שרק הפרט הזה שכידה חסר לו להשלמת פסיפס של "מידע מסתבר", כפי שקראו לזה בתרגילים. היה זה עיקר הסכנה לשפיות במקצוע שלהם. כל אדם, כל פרט־הפך פריט זעיר בפסיפס ההולך וגדל. כל אדם היה ונשאר חשוד גם אם הוכחה חפותו. כל מידע לא רלוונטי עשוי להיות הוכחה מכרעת.

כשהשתחררה מהשירות, האמינה כי היא משתחררת מדרך המחשבה שלהם. עכשיו הרגישה כיצד היא זוחלת ומשתלטת על התבונה. האשה המתוסכלת החזיקה את השפופרת רחוקה מאוזנה, אמרה לבעלה באנגלית גיירורקית כי הפקיד במלון הזה הוא מטומטם, שבפעם הבאה לא תעזוב את הבית בלי שיהיו להם הזמנות מאושרות כיד, חזרה לחייג את המספר המסומן באדום

בדרך התלוש ממדריך פרום לתיירים עניים. נעמי הכירה את צורת הדפוס. האשה הביטה בה במבט מיואש שביקש להודיע, כי הטלפון הזה לא ישתחרר לעולם. נעמי הציעה עזרתה באנגלית, האשה מסרה לה את השפופרת בתודה, ופקיד הקבלה מהצרד השני של הקו אמר שאינו מבין מה הבעיה, הם נמצאים חמש דקות הליכה מתחנת סן לזאר, והמחיר והכול בדיוק כמו בספר של אדון פרומר, וכנראה שהאמריקנית שדיברה קודם לא מבינה אנגלית. האמריקנית היתה מאושרת, אמרה שזה מושלם, שנעמי הצילה אותם, שהיא לא מתארת לה איזו יממה היתה להם, ואספה את השקיות הפלסטיות לרגליה ומיהרה אל רציף המוניות, כשהבעל והילדים והעגלה ממחרים אחריה, ונעמי מצטערת שלא אמרה לה כי סן לזאר אינו סביבה טובה כלילה. החליטה לדכא את היצר הטוב שלה וחיגגה את המספר שהיה מודפס על כן השפופרת שעל שולחנה של סמי. סמי אמר: "ערב טוב" ושחק. פוחד כנראה לומר משהו שבגללו תתחרט שטלפנה אליו. לא צפה כי זה יקרה כל-כך מהר. סיפרה על ביאנשון. סיפרו לה כי שינה את דעתו. סמי אמר שהוא מודה לה מאוד, ואם אפשר יהיה למצוא אותה באיזה שהוא מקום הערב, בטלפון. אמרה שלא. לא הערב ולא הלילה, רק מחר בבוקר — באווירון. אמר שכמובן, אבל אם בכל זאת יקרה משהו שלדעתה הוא צריך לדעת את זה, אז שתטלפן למספר שהוא נותן לה. כשאמר את הספרות, זכרה כי המספר הזה מילא כבר פעם תפקיד בחייה. לא זכרה איזה. שאל אם היא נוהגת להגיע לשדה-התעופה שעתיים לפני ההמראה, כמו שכתוב בהוראות. אמרה שאולי ו"לילה טוב" וטרקה.

כשהעמידה מטבע חדש בחריץ, חיגגה, שמעה את הטלפון של מרתה מצלצל והמשיכה להחזיק את אצבעה על המטבע הבולט מהחריץ, ממתינה בסבלנות שבה חייב כל מי שמבקש לדבר עם מרתה בבניין הצר והרבי-קומתי שלה. לא התחרטה שסיפרה לו על ביאנשון. עדיין לא היה בכך שיתוף-פעולה של ממש במעקב אחר עמנואל, רק עזרה לעמיתים שלה לשעבר לפתור חידת פאזל על-ידי הוספת הקשר אחד. ידעה שהיא משקרת. מנסה לרמות את עצמה בשקרים נדיבים כלפי עצמה, מקווה כי תצליח, ולו רק פעם אחת בחייה. על אף הנדורים ידעה כי לא יהיה בה הכוח לשחק, אם תדע דבר על עמנואל שחשוב לסמי לדעתו. קיוותה כי לא תדע. קיוותה כי לא תשמע ממנו דבר עד תום הפרשה הזאת. כבר שנים שהיא מקווה להיות פחות ופחות מעורבת, "לחיות חיים קצת פחות משמעותיים", כפי שאומרת מרתה. לדעת מרתה לא למדה נעמי מעולם להירגע, מבלי שהדבר יעלה לה כמאמצים רבים כל-כך, "עד שהכדאיות מוטלת בספק. בשבילך להירגע — זה עוד פעולה מתוכננת היטב ומבוצעת בדיוקנות משגעת".

הטלפון עדיין צלצל. כנראה שאיננה בדירה, ירדה למועדון שבקומת המרתף, הולכת לאטה במדרגות, אינה שומעת את עשרים ושניים הצלצולים שנעמי כבר מנתה. כשהשפופרת הורמה, שמעה את קולה המתנשם של מרתה, מדברת באקצנט קנדי צרפתי חפוז — ונעמי ידעה כי זה אחד הקולות האהובים ביותר ששמעה

מעודה. כשלחצה על המטבע ואמרה "עשרים ושניים צלולים מאז שהתחלתי לספור", שמעה עליזות מיואשת בקולה של מרתה.

"חשבת? שהלכת לאיבוד, כל העולם מחפש אותך, איפה את?"

נעמי אמרה שזה רק נדמה לה שכל העולם, ושלא תהיה סקרנית כל-כך, ובעוד שעה בערך כבר תהיה בפלאס דלסטרפאד, והיא תהיה גורא רעבה והיתה רוצה להזמין שולחן לארוחת-ערב, אם אפשר. מרתה אמרה שאי-אפשר, מאוחר מדי, הכול תפוש, אבל מרתה תכין לה שולחן בחדר מיוחד, לנעמי ולחבר היקר שלה.

"אגב, הוא מחכה לך כאן, מודאג כמעט כמוני, רק עכשיו יצא לרחוב לראות אם את מגיעה, מיד יחזור, זה בשבילו התכוונת להזמין שולחן לסעודה האחרונה?"

נעמי אמרה שבכלל לא לזה התכוונה, אבל למרתה אי-אפשר להסביר דברים כאלה, ושתבקש סליחה מעמנואל על שהיא מאחרת, הבטיחה לו להתפנות לארוחת-ערב כדי שתוכל להיפרד ממנו. מרתה אמרה:

"באמת הגיע הזמן שתיפרדי ממנו, ואם את מבטיחה לעשות את זה הערב, אני מוכנה אפילו להיעדר מהסעודה האחרונה שלכם, הוא כבר שוב עליידי, עם פרצוף מודאג מאוד, תיארת לך שהוא מסוגל לדאוג למישהו?"

נעמי אמרה שתפסיק לפטפט, ושאגב "יש לך קול מקסים, אמרתי לך את זה כבר פעם?"

מרתה שתקה שנייה מיותרת ואמרה במבוכה: "מה אתך?"

ונעמי שמחה שהיא כל-כך רחוקה ממנה, ושמרתה חוזרת מהר כל-כך לעשתונות, ומפסיקה את השתיקה החדשה בהוראות לא לנסוע במטרו, לקחת מונית על חשבונה, ולמה שלא תדחה את הטיסה לכמה ימים או ליום אחד לפחות?

המונית היתה רכה וקפיצית, וממסעד המושב המרווח נשלפה משענת-יד שהפכה אותו לשתי כורסות מרופדות, ומנודה לצד ראשה של נעמי נדלקה כמנורת-קריאה. הנהג הפתיע בנימוסים השנוי-צייים שלו, סוגר את הדלת בעדינות לאחר שישבה במקומה, חוזר למושב הנהג במכונית האמריקנית המרווחת, הכלב המקורזל והקטן שישב על המושב לידו אינו מזכה את נעמי אפילו במבט. הנהג הסיד ידו מליטופו של הכלב, שהמשיך להביט נכחו, והמכונית הפליגה לתוך הלילה הריק בכיוון פלאס ד'איטלי.

נעמי נהנתה ממתת העיר שנפרשה בדמיונה. עשרות פעמים נסעה כך אל העיר הזאת. אף פעם לא גרה בה. כשהיתה מגיעה לחופשות מקובלנקה, היתה משוטטת רובו של היום ברחובות שפסקו להיות זרים ועוינים. במשך השנים הפכה פריס חלק מהאובססיה המענה ומענגת שכבלה אותה אל עמנואל, על אף עלבון שעות הציפייה בחדר-המלון עד שיתפנה לבוא אליה, מבלי לדעת

בוודאות אם מאהבה או מחמלה. זכרה את פניו, מצטרקים, מאירים, מודיע לה כי התפנה לכל הערב כולו — כמו מביא מתנה. טירוף החושים שגרם לה כשעות הציפייה הללו נחרת בוכרון גופה. כמו זכרון הלילות כחדרה כמלון, כפינת רחוב בן-יהודה וקרן קיימת, בארבעים ושמונה, שאליו היתה מביאה את הנער בן השבע-עשרה, שהתעקש לשמור בסוד את פרטי עיסוקיו. מאז הפך המלון ההוא לבנק, ושררות קרן קיימת היו לשדרות בן-גוריון, מסלול הליכה לתיירים מאזור המלונות החדש של תל-אביב לדיזנגוף, שהמשיך להיות רחובה הראשי. ככל פעם שנעמי עוברת ליד הפינה הזאת, היא מרימה עיניה אל הקומה השלישית של בניין הבנק, וזכרת חיבוק ורועותיו של הנער.

קיוותה כי הרוגע שפשה בה מאז שיחת הטלפון עם מרתה אינו הקדמה לדיכאון. שוב תיפרד עוד מעט מעמנואל בנימוס של מכרים ותיקים, הנפגשים מדי פעם, אחת לכמה שנים. יהיה מאוכזב מאוד כשיודע לו כי הבטיחה למרתה שתישן בביתה בלילה האחרון. בעצם יכלה להמשיך לגור בביתה של מרתה. תמיד. "עריקה מחיים גדושי משמעות מדי". הרוגע הזה יכול להימשך לעולם. תזמין את דנה לבוא אליה לפריס. שניאור ישלח אותה באווירון מלוד. דנה תלמד בליסא שליך הפנתיאון, קרוב לדירה שלהן. נעמי ומרתה יקבלו אורחים בסלון הקטן בימי שלישי כשהמועדון סגור. גם עמנואל יבוא לפעמים, לארוחת-צהריים של יום ראשון. לא תהיה לזה כל חשיבות אם מינכן צודקת או סמי, או למה שינה פתאום ביאנשון את דעתו, ואם אלן עקב אחר עמנואל עוד לפני שרחלי הגיעה לעיר. נעמי תעזור בהנהלת מועדון-הלילה ומרתה תשיר שירים של אוהובתה, באנגלית. אם מישוהו ישאל איך זה קרה להן פתאום, תאמרנה שכעצם זה כך היה מתמיד, רק שנעמי לא ידעה.

הבהלה מהחדווה שאחזה בה למשמע קולה של מרתה בתא הטלפון, לפני רגעים מספר, לא הפריעה את הרוגע הזה, שבו שקעה נעמי כמו בכורסה המרופדת של המזנונית ובצלילים של דבז'ק, שהנהג ניגן לכלבו במערכת הסטריאו נקיית-הצליל.

מרתה לא רק אוהבת אותה. היא מאמינה כי גם נעמי אוהבת ארצריכה לאהוב אותה, ולו רק כדי שתוכל להשתחרר מעמנואל. עד היום לא העזה נעמי לומר לעצמה את המלים. עכשיו היו פתאום חלק מהמציאות האפשרית, הזיה שהפכה מאשליה לתוכנית בת-הגשמה, כמו היום-יום. ראתה אותן, את שתי הנשים הנאות הגרות בפלאס דלסטרפארד, מלוות את הנערה הצעירה לליסא, הולכות יחד לקניות ברובע או לקולנוע בשעות אחר-הצהריים, לפני שעות העבודה. הכול היה ידוע לה כעתיד שלהן — פרט ללילה הזה, ההולך וקרב כמו הרחובות שבהן חלפה עכשיו המכונית, וחללה נמלא נעימות סלביות רכות.

"הזיה הופכת לשיגעון, אם מאמינים כי היא-דיווח על מציאות, לא רק על אפשרות". מרתה האמינה. חיכתה לזה שנים רבות כליכך, עד שהתקווה היתה בה לזיכרון. "אם המציאות היא פוטנציה של כל תמונותיה, שאינן סותרות זו את

זו — למה לא תהיה ההזיה הזאת מציאות?"

אף פעם לא הרגישה נעמי נינוחה כל-כך לקראת פגישה עם עמנואל. סמי התרחק ונודער, על-גבול האופק של התודעה.

שמחה שאינה יודעת מה שידוע לסמי. כל-כך אהבה לא לדעת. אפילו חרטה הבגידה שבגדה בעמנואל הלכה ודהתה בה, כמו נדחקה לקלעים. הבמה היחה תפושה כנעמי הפריטאית, החיה עם בתה רחוק מן המקום שבו לא יניחו לה להיות ילדותית. חיה ללא תפקיד, ללא מתשבה על הגיוס ההולך וקרב. ראתה את דנה הולכת בינה לכין מרתה. אוזות בידיהן כשהן יוצאות שלושתן מהבית, מתרחקות בין העצים הגבוהים שממולו, מוארים בשמש הקרה החודרת מבעד-לענפים בשלכת, פוגשות פתאום את שניאור שבא לבקר אותן מחיים אחרים. לא ידעה כי יכול להיות לה טוב כל-כך, כל חייה עשויים מעתה מרגעים מתהווים וכלים, ללא ייעוד או חובה או השתמטות או אפשרות של בגידה. כאילו לא גרה בירושלים.

כבר עברו את פלאס ד'איטלי, נסעו כמהירות באור-הגוכר של הרובע השנא עליה בגלל בנייני-הקומות החדשים והמכוערים בניקיון קוויהם ובריקות הכטון, הרגישה סכנה לרוגע ההשלמה שלה עם העולם. באונוי גובלין חזרה השגרה הטובה של הבניינים הפריטאיים הישנים, הנהג עקף את רי מופטאר וכבר החל להביט מחלונו במספרי הבתים של הכיכר, שבה גרו מרתה ונעמי ודנה.

2

מאוחר-מדי הרגיש בשלטים שהודיעו, כי העלייה המובילה מהכביש הראשי לסמטת פאנורג' כבלווי נסגרה זמנית בגלל עבודות הסלילה. אלן היה נוהג לעבור בקיצור הדרך הבלתי-סלול הזה מדי שבוע, תחילה במכונית הספורט של מריאן, אחר כך במכוניות המשטרה שהועמדו לרשותו למספר שעות או ימים. אלן הסיע את מכונית הרנו הקטנה מאוד אל הדרך המחברת את מדון לבלווי, עבר ליד כיכר הכנסייה, שרק לפני שלושה שבועות עמד לידה עם רחלי אחרי ביקורה הראשון אצל אירנה, ירד ברחוב הצר והמתפתל ליד חורבת ביתה של מרי אנטואנט ובין הכתים הקטנים המוקפים גנים סגורים. בחלון הגדול והמעוגל של קומת-הגג ראה אלן את צללית אמו, יושבת בכורסתה, לבושה בכחול הכהה של שמלת-החורף שקנתה לעצמה כשהלכה אתו ועם רחלי להראות להם פלאי "פרינטאס". אמו החזיקה בידה ספר, אך אי-אפשר לדעת אם היא קוראת או מנממת, תמיד זקופה בעת התרדמה היורדת עליה בעת הישיבה בכורסת הזאת, מבלי שתאמין כי נרדמה, לועגת לגאוותה על ישיבתה.

הזקופה, שלמדה בבית-הספר לבנות בפטרוגורד, שבו היו כל הילדות חייבות בהשחלת מקל מעוגל בין גבן ובין מרפקיהן כשהיו מאזינות למורה, למען תהיה להן יציבה אצילית.

לא ידע אם היא מבחינה בכואו מבעד לשמשה, שבוהק השמש המשתקף בה מסתיר מאלן את עיני אמו. החנה את הרנו ליד שער-העץ, נכנס אל השביל המוביל דרך גינת משפחת פאיו, הגרה בשתי הקומות הראשונות של הבניין. מכאן לא יכול היה לראות את אמו. בגינה הזאת היה אלן משחק בילדותו עם זין-קלוד, בנם הצעיר של פאיו, כשבא לגור לכאן עם אמו אחרי המלחמה, בעת השערורייה הקטנה והשקטה שהתחוללה במדון ובכלווי, כשנודע על הילד היהודי שהתחפש לנער מקהלה קתולי בחסותו של הכומר הצעיר, שהחליט לחזור לחיק הכנסייה הפרבוסלבית הנאמנה לצאר, "עלימנט להילחם בצביעות הקתולית והקומוניסטית", שלמד להכיר, לרבריו, "בעת שיתוף הפעולה בין הממשלה הצרפתית לבין הנאצים".

גברת פאיו נופפה בידה ברפות לאלן, שהלך וקרב אליה בשביל המוליך אל חדר-המדרגות המעוגל במגדל שבפינת הבית, אשר מעליו היה חדרה של אמו. גברת פאיו הפסיקה את עיזור עצי הפרי בגנה, שאלה בקול רם מאוד לשלומם של אלן ומריאן, מדברת אליו בצורת רבים כמתחייב מהנימוס, כפי שנהגה מאז שחזר מהאקדמיה של המשטרה.

משפחת פאיו הוכנסה לבית הזה על-ידי הגרמנים, שהפעילו את בית-התרושת לכימיקלים שבמעלה הגבעה, לאחר שהקציץ הגרמני, אשר אמו של אלן ניקתה את דירתו, חזר לגור עם משפחתו בגרמניה. גרוס-צימר ומשפחתו הוכרוזו כ"פליטים לצמיתות", כשהתברר כי רישומם כפליטים גרמנים מהסודטים לא היה אלא "התחזות יהודית", והבית נמכר למשפחת פאיו על-ידי הרשות לרכוש נעדרים; אך בגלל ההסכם של רוריה פיורורוכנה עם מפקדת האס-אס, לא הצליחה משפחת פאיו להוציא את שתי הנשים מדירת-הגג שלהן. לפי הרישום בספרי הרכוש עבר הבית כולו לרשות פאיו, אך הרוסיה והמשרתת שלה גרו בו כדיירות קבע, שאין להעבירן מדירתן לפי חוק השכירות השריר וקיים עד היום.

אחר המלחמה שוחרר מר פאיו מאשמת שיתוף-פעולה עם הגרמנים על-ידי טריבונל עממי במחוז מדון, וחזר לעבוד בבית-התרושת לכימיקלים, שהפעלתו היתה חיונית לשיקומה של התעשייה באזור. אמו של אלן סירבה להעיד בפני השופטים, שדנו את פאיו, בדבר האורחים שהיו מבקרים בביתו בזמן המלחמה, ונכרת פאיו, שהיתה כעוסה במשך שנת מגוריה הראשונה בבית הזה על שלא הצליחה להוציא את שתי הנשים הזקנות מביתה, החלה להאיר פניה אל אירנה ולשאול לשלומה של "מדאם גינובורגיה", אף שאירנה לא התעייפה מלתקן ולהזכיר לה כי שמה "גינצבורג — כמו של אבי". במשך הזמן הפכו מחוות הנימוס של מדאם פאיו לשגרה של נוהגי שכנות, שכללו הזמנות של אלן לשחק עם זין-קלוד בגינה וכחדרי-המשחקים שבקומת הילדים.

אירנה לא הסבירה עד היום לבנה מדוע סירבה להעיד נגד מר פאיו ואשתו. כשסיפרה לו לראשונה על המשפט, כבר היה אלן בן ארבע-עשרה וחברו הקרוב של זין-קלוד. כשזין-קלוד קרא בגרמנית את ספרו של סמל גרמני מחיל-הכיבוש לשעבר, זכרונות הומוריסטיים מימי המלחמה בפריס, התעוררו שניהם להתעניין במעשיהם של המבוגרים הסובכים אותם בזמן המלחמה. אבי-סבו של הסופר-הסמל היה קצין בצבא הכיבוש של ביסמרק והיתה לו אהובה צרפתיית בכפר, שבה חנתה היחידה שלו במבואות פריס. אהובתו של הסב ילדה לו בן, ששמר על יחסים עם משפחת אביו בברלין, ומאז נמשכה ההתכתבות זה שלושה דורות. כשהגיע בעל הזכרונות ההומוריסטיים עם חיל-הכיבוש לפריס, לקסרקטין שלו בפלאס דואינוואליד, התקשר עם הגינה של סבו והפך בן-בית בביתה ולאחר האנשים הפופולריים ביותר ביחידת הוורמאכט שלו, בהיותו איש-הקשר בין החיילים לבין השוק השחור הצרפתי.

זין-קלוד ואלן התקנאו בסמל והחליטו לכתוב ספר הומוריסטי משלהם על זכרונות משפחותיהם מתקופת המלחמה. כשאלן סיפר על כך לאירנה, נבהל מהאופן שבו הגיבה בדרישה לכטל מיד את התוכנית הזאת ולא לחזור ולדבר על כך. היתה זו הפעם הראשונה, שבה דיברה אמו בקול כזה על המלחמה. באותו ערב סיפרה לו על משפחת פאיו והגרמנים והנסיגות להוציא אותה ואת פיודורובנה מהדירה הזאת, על המשפט ועל כך שלא העידה בו, ועל חוזה השכירות לזמן בלתי-מוגבל שנמסר לידיה על-ידי עורך-הדין של פאיו.

גם זין-קלוד לא חזר לדבר עם אלן על תוכניתם לספר זכרונות המלחמה. זמן קצר אחר השיחה הזאת עבר זין-קלוד לגור בפנימייה של הקולג' הקתולי בריז'ון. כשהיה בא הביתה לחופשות, היה נפגש עם אלן כאילו לא השתנה דבר בידידות, אך מאז לא מצאו פנאי לבלויים ממושכים, כפי שנהגו בילדותם, בגלל הכחינות שאיימו תמיד על שניהם. לפני שנתיים נפגשו במקרה ב"רכבת הטי" המהירה, המחליקה בין פריס לבריסל, שבה עבד זין-קלוד פאיו כמהנדס מחשבים במרכז השוק האירופי. אלן נסע לשם למפגש החודשי של אנשי ענף החקירות, העוסקים במעקב אחרי חשודים בקשרים ובגתנית מחסה לארגוני הטרור הפועלים באירופה. תחילה דיברו על הוריהם, על אביו של זין-קלוד, הנאלץ לצאת לפנסיה ומוצא עצמו מיותר לא רק בעיני מעסיקו, אלא גם בעיני עצמו. תחילה נראה היה כי יצליחו להימנע משיחה על נושאים שהפכו טאבו בעיניהם מאז תקרית הזכרונות ההומוריסטיים; אך כשזין-קלוד התעייף מדיבור על אביו, כיוון שאינו מאמין בטיפול "בבעיות חסרות פתרון", נשתררה שתיקת פתאום, וזין-קלוד, שביקש להיוושע ממנה, שאל "מה דעתו של מומחה ובעל מקצוע על הסיכוי להתגבר על גל הטרור הגואה בגרמניה ומתפשט ככל אירופה". אלן אמר שלדעתו אין גלים של טרור בעולם — רק גלים של סובלנות פושעת ושיתוף-פעולה ביודעין עם מארגני הטרור ושאר צורות הדיכוי, גם כשזו לוכשת צורה של התעלמות או אדישות. כשדיבר, הרגיש

בחום העולה מעורפו ומתפשט אל פניו. לא התכוון לומר את המלה הצרפתית "שיתוף-פעולה", שהיתה מלת-קוד, אשר פיצלה את צרפת מאז וישי, אך עכשיו לא יכול היה לחזור בו. אמר שזה ההסבר היחיד האפשרי להתגברות התנועות כאיטליה, צרפת או גרמניה, "אשר ככולן נהנה הטרור משיתוף-פעולה פסיבי של אוכלוסיות וממשלות — כמו בתקופת עלייתו של היטלר".

זין-קלוד רצה לדעת כמה הדבר מתבטא. אלן אמר בקול לקוני ככל האפשר: "כמו תמיד, במגוון צורות — למן הפנאטיזם הליברלי והתמים, השואף להגן על הדמוקרטיה מפני כל פגיעה בחופש החשוד או האסיר, ועד יצר התאבדות פוליטי שבתערובת רגשות פחד והערצה ילדותית לכוח ולסיכון, אחד הרגשות החייתיים היעילים ביותר לשרידות ואתד המרשמים הכדוקים ביותר לטירוף".

זכר היטב את המשפט הזה. אמר אותו בזעם, שליווה את כל מחשבותיו על מה שנראה לו כחידה חסרת-פשר. משך שבועות אחרי הפגישה הזאת ברכבת ניסה לברוק אם ייתכן כי שמע ממישהו על אשפוזה של אחותו של זין-קלוד בבית-משוגעים. היתה מבוגרת מזין-קלוד בעשר שנים לפחות. אלן זכר אותה כמעורפל. אשה שמנה, שותקת תמיד, עומדת בפניה, מפנה גבה. היה בטוח כי לא ידע על ההידרדרות שחלה בבריאותה מאז המשפט של הוריה, שאליו הוזמנה להעיד. ודאי שלא ידע על הביקורים השבועיים שעורכים הוריה בבית-החולים, בוודאי לא ידע על ביקוריו של זין-קלוד, שהתחדשו אחרי שנים רבות שבהן ניסה להתעלם מקיומה. כשאירנה סיפרה לו על כך, הופתע מהקשיחות שבה ענתה על שאלותיו — כמו מתגוננת בהצלחה מפני הרגשות.

מאז — ככל פעם שאלן רואה את פניה של מדאם פאיו, המברכת אותו במאור-פנים כשהוא מבקר את אמו, זכר את פניו של זין-קלוד ברכבת, האופן שבו פנה ממנו פתאום, כשראשו שעון עדיין על המסעד המרופד והגבוה של כורסת "רכבת הטי", מביט בחלון, אומר בקול שנצמד:

"אין לך דבר נבזי יותר מנקמנות מוצדקת".

וכמו חשש לומר דבר שיתחרט עליו, קם, לחש: "אדייה", כשהוא מושך את המזוודה מתאה שבין הכסאות, צועד מהיר ונמרץ על השטיח הצהוב לקראת שתי דלתות הזכוכית הרחוקות, הנפתחות כאילו מאליהן, בקצה הקרון. עדיין ראה אותו מתרחק כשהדלתות נסגרו מאחוריו, עד שיצא גם מהקרון השכן, רחוק ככל האפשר.

אירנה אמרה כי זין-קלוד לא אשם, כמובן, במעשים של הוריו, והאחות המסכנה היא אולי גם כן קורבן שלהם, אך יש לה ספק אם לא קיימת "אשמת הסליחה", אפילו היא מתמזגת עם אהבת הורים ואחות.

לא היה טעם לשאול אותה מדוע שתקה בעת המשפט. כשאפשר היה לא לסלות. כששאל על כך פעם, בהיותו באקדמיה של המשטרה, הביטה בו בחיוך מאופק, מצמצמת כדרכה זויות פיה, אומרת כי עליה לא מצליחות שיטות החקירה שלמד, "כולל שאלות פתאום אחרי שנים של שתיקה". סירבה אפילו לומר לו אם

משפחת פאיר חשרה ביהדותה של אירנה, כשעדיין שיחקה את תפקיד המשרתת של "הקוזינה של הצארינה", כפי שנהגה דוריה פיודורובנה לכנות את עצמה. זין-קלוד לא אמר לו "שלום" מאז הנסיעה ברכבת. לפני שבוע ראה אותו מגבו שנשאר מופנה אליו גם כשאמו בירכה אותו לשלום ושאלה לשלומה של מריאן, כמו עכשיו כשאלן החל לעלות במדרגות הלולייניות של המגדל הפינתי הקטן.

חמש שנים אחר שהכיר אלן את אביו לראשונה, שוחח עמו על אירנה, המתעקשת להמשיך לגור בבית הרחוק, על אף הצעותיה של דוריה פיודורובנה לגור עמה באוונני פוש. מר קלמן נדהם מהאינטימיות שנכפתה עליו על-ידי בן העשרים, שעמד כדיבורו ונפגש עם אביו אחת לשבוע לארוחת-צהריים, גם אחרי שסיים לימודיו בבית-הספר התיכון והיה לסטודנט ודחה את הצעות אביו למימון שכירת דירה בעיר, "כדי לחסוך את בזבוז הזמן שבנסיעות הארוכות" מבילוי למכללה שמאחורי הפנתיאון. אביו אמר לו אז, כי הציע לאירנה מספר פעמים לבחור לעצמה דירה כלשהי בפריס, אם הדירה בוויקטור הוגו לא מוצאת חן בעיניה בגלל סיכות כלשהן, "אבל אמא שלך היא עקשנית במידה שהיא גאה", ואין להניח כי תסכים לקבל עזרה ממישהו, אפילו לא מפיודורובנה.

היתה זו דרכה של אירנה ב"נקמנות מוצדקת", שכוונה אל משפחת פאיר ואל קלמן כאחד. לדעת אביו של אלן, אין לך דבר גועלי ובלתי-יהודי יותר מהנקמה. לדעתו, הגיעה היהדות לשיא התפתחותה הרוחנית של האנושות, כאשר המציאה בנוסף "לשלטון החוק על החיים גם את שלטון הסליחה הנוצרית על החוק". בזמנו היו הדיבורים הללו מקוממים את אלן, כמו רוב הדברים שאמר לו אביו בשעת ארוחות-הצהריים הללו. התמיד להגיע אליהן כמו "קורבן חובה", אולי החובה היחידה שהכתיב לעצמו, חובה של הבטחה, שלא ידע ממי יוכל לקבל היתר להפירה. בתקופת משפט אייכמן הפכו המריבות הנימוסיות לחריפות. אביו נופף בשמחה לאיד בהאשמות של כובר וחגה ארנדט נגד מדינת ישראל, שהפכה ל"טרויסט בינלאומי" מתוך יצר נקמנות.

לדעת אלן היתה זו דוגמה קלסית של "אשמת הסליחה", שבגללה הלכו אנשים כאייכמן חופשי בעולם שבו הונצחו משטרים קומוניסטיים ופשיסטיים על-ידי מדינות המערב, שיכלו לחסלן בסוף מלחמת העולם השנייה. היה זה אחד הנושאים הבורדוים, שבהם נגרר אלן לוויכוחים רגשיים עם אביו. לא יכול היה להבין את העיוורון של אנשים אינטליגנטיים כאביו, שלא הבינו כי סלחנות לפושעים ולפשעי הטוטליטריות והטרור הם ביטויים של רצון התאבדות של הדמוקרטיה המערבית. על אף הרוגע האינטלקטואלי, שבו ניסה אביו להצדיק את עמדותיו הקיצוניות, כי אין להגן על הדמוקרטיה בשיטות לא דמוקרטיות מבלי לאבדה מן העולם — הרגיש אלן כי אביו נהנה מהעימות, מרגיש כמוהו כי היו אלה רגעי הקרבה היחידים, שבהם ידע האב כי אכפת לבנו מה הוא תושב או אומר.

ביום-ההולדת השלושים שלו נתן לו אביו במתנה את תרגומו של דוהרם

לתנ"ך, ואלן החל לקרוא בו בפעם הראשונה בחייו. פיליפ התברך, כי קפיטן גינזבורג'ה עובר "קריו דה ז'ודאיזם", העשוי לסכן את האיזון הנפשי שהוא זקוק לו בעבודתו. אירנה חשבה שזה משעשע מאוד, כי בנה מגיע ליהדות המקורית דרך "המיסטיציזם הפסאודו-נוצרי של קלמן". אך בשביל אלן היתה זו התחלה של לימודים ספוראריים בשיעורים שנתנו בקולג' דה פרנס בתחומי הדתות של המזרח התיכון. כל מה שקרא ולמד מאז חיזק אותו בהתנגדותו לאביו. היה משוכנע יותר מתמיד, כי צדק ניתן להשליט רק תוך נאמנות לעליונותו המוחלטת של החוק, כביהדות. הסכים עם אמו, כי קיימת "אשמת סליחה" — אך לא יכול היה להמשיך להאשים את משפחת פאיו, המבקרת מדי שבוע את בתה המטורפת.

ידע כי אירנה מחכה בסבלנות זועמת, כל עוד היא רואה את מדאם פאיו מדברת אל בנה, העונה לה כנראה "בנימוס האירופי הצבוע, המטשטש בעקביות את ההבחנה בין אנשים טובים לרעים, עד שקונצאקיס מטיל ספק בכלל אם הבחנה כזאת אפשרית". ידע כי אמו מקווה עדיין לשובם של משפחת גרוס-צימר כדי להביא את משפחת פאיו לבית-דין, שאינו מכיר בחוקי ההתיישנות. כשפתח את דלת הכניסה לדירתה, קמה בוריוזת מהכורסה, צועדת לקראתו בחיוך של שמחה, המוחה כחמיד את שרידי הזעם שהרגישה בוודאי מאז שראתה אותו נכנס בשער.

נא

כבר שלושה שבועות עברו מאז שביקר אותה לבדו. בדיעבד שמחה על כך. נישואיו הנוזריים למריאן היו לדעתה חטא בלתי-שפוי. בשנים שחלפו, מאז נכנסה סוזן לגור דרך-קבע בדירתם, החלה אירנה לחשוש כי אלן משלים עם הבדידות במחיצת שתי הנשים הללו מתוך אדישות גוברת לחייו האישיים, שהתפתחה בו עם הפנאטיות שבה התמכר לעבודתו, באמונה כי המשטרה היא המחסום האחרון נגד אכזרנה של החירות.

גם הפעם הביא לה אלן, כבכל שבוע, עיתוני אופנה וכתבי-עת של נשים — ידע שהיא קוראת בהם בלהיטות, על אף דברי הברז והלעג שהשמיעה נגד "עיתונות של המין הנחות" ונגד הרצינות שבה עסקו בכל ההיבטים של תחזוקת החיים. כשעלעלה בכתב-העת לראות את צילומיה האחרונים של מריאן, שעליהם סיפר לה אלן, האריכה לעיין בסדרת צילומי הנערות עם חזאיות הספרמיני, שואלת, תוך עיון, אם אלן יודע מה תפקידו של הלבוש הזה, אומרת כי חבל שאיכות הצילומים של מריאן מתדרדרת "מאז שהיא מצלמת לא מה שהיא רואה אלא מה שהיא חייבת להראות", אומרת כי לדעתה הזנות המקצועית גרועה מהמינית, ביחוד לאנשים המתמסרים לה כמריאן, "כמו כל מי שמתמסר למקצועו בפנאטיות המנוונת את כוח הרצון והמחשבה כגלל המעשיות המופרזת".

היתה זו הפעם הראשונה במשך השבועות האחרונים שדיברו באשתו. מאז שהופיעה רחלי, הפסיקה אירנה להתעניין במריאן. היה משהו בישראלית הקטנה עם הפנים הגלויות מדי, שזעזע את אירנה בהתרגשות שלא ידעה אותה שנים רבות. כשהיו נפגשות דיברו על דברים של סתם, על כתים בתל-אביב, "שאומרים שהם מכוערים כמו הבתים באתונה", או על מכרות של אירנה שעברו לירושלים, כמו ציירת האיקונון הרוסית, שהיתה הראשונה שעודדה אותה ואת דוריה פיודורובנה להציג את תערוכתן בירושלים — "על אף החשש שלי מפני המסתורין והטירוף של העיר הזאת — כמו בירושלים של סלמה לגרלף". אירנה הופתעה שרחלי הכירה את הספר, קראה אותו בעברית, שאלה פרטי-פרטים כשרחלי סיפרה על צאצאי המשפחה הגרים עדיין בירושלים ומנהלים את "המושבה האמריקנית". אהבה את הביטחון, שבו דיברה רחלי על כל נושא, על אף הצרפתית שהיתה נעשית מגומגמת כשהתלהבה, ביחוד כשניסתה להפריך את דעותיו של אלן על הצורך בהשלמה עם חוסר-האפשרות לפתרון כלשהו במזרח התיכון בעתיד שניתן לשערו.

אירנה דיברה עם בנה יוסי-יוסם בטלפון. היה מטלפן אליה בצהריים או בערב, מדברים על עיסוקי יומו, ובייחוד על הספרים שקרא והיה מכיא לה מדי שבוע.

כשסיפר לה כי הוא ורחלי חייבים לבטל את הטיול שלהם לפרוכנס בגלל משהו שקרה בעבודה, אמרה לו שהוא יכול לנחש מה דעתה על סולם העדיפויות שלו, אך נרגעה כשאמר שרחלי החליטה להישאר לגור בדירתו לפחות עד תום שבוע הטיול. אמרה לדוריה, כי בינה לבין עצמה החלה לחשוש בזמן האחרון, כי "ההומוסקסואליות של מריאן היא מחלה מידבקת". לדעתה נתמזל מזלו, והפעם אין הדברים תלויים בו בלבד. גם דוריה התרשמה כי רחלי אינה מסוגלת ליחסים אפלטוניים ממושכים, למזלו של אלן. אירנה סיפרה לה כי אביה היה נוהג לומר, שהיהדות פוסלת את כל סוגי הנוזירות המינית, כיוון שזה מעליב את אלוהים כשלא עושים שימוש נכון ביצרים ובאיברים שברא, אמר לה שאפילו בתלמוד יש אזהרה בפני ניוון מעשי האל, שהרי "איבר הוא כאדם: משיעו רעב, מרעיכו שבע".

כשסיפרה לו על השיחה הזאת עם דוריה, אמרה שהיא מקווה כי אינה מזעזעת את הפוריטניות של הנכד בגלותה לו את דברי סבו. קיוותה לערער את השלווה הגויית שסיגל לעצמו הבן שלה, את הסבלנות שבה קיבל את כל דכריה ודאגותיה לגבריות שלו, אפילו את דבריה על הצורך הפסיכולוגי הרחוף בגירושין ממריאן, כדי להוציא אותן מברץ הסובלנות החולנית, שהוא שוקע בו ללא ידיעתו. רחלי נראתה לה תחילה צעירה מדי. במשך הזמן, כשאיירנה הצליחה לשמוע ממנה בתשובה לשאלותיה, "מתוך סקרנות של מי שכבר מזמן לא היתה ילדה", שמות של גברים רבים שעמם נפגשה בעיסוקים הרבים שלה, נחה דעתה. אמרה לדוריה שנדמה לה כי היא התאהבה בילדה הישראלית ביום שראתה דמעות בעיניים שלה, כשהביטה בתמונות של משפחת גרוס-צימר. כשישבה עם אלן בקפטריה של פרינטאס וראו את רחלי קרבה אליהם מתא הטלפונים הציבוריים שבקצה השני, אמרה לו: "איזה בן-אדם יפה".

מאז שעברה רחלי לגור עם אלן, היו מדברים בעיקר בצעריים. היה מדבר עם אמו מהדירה שאליה החל לחזור בהפסקות. נהנתה מקולו, שחייך בטלפון כשענה על שאלותיה על רחלי. קיוותה כי רחלי תגאל אותו מהיאוש מהדור הצעיר, שהיה לרעתו מוכן לוותר על העתיד הקולקטיבי, ובלבד שלא יצטרך להסתכן אישית בהגנה עליו. לדעתה של אירנה היה אלן מאוהב ברחלי באהבה שהיתה אסורה, לדעתו, בגלל פולחן החובה והאחריות ששעבד את חייו ורצונו.

אירנה אהבה לדבר עם רחלי. כשמצאה תירוץ סביר היתה מטלפנת לה בבוקר, שואלת אם היא מכירה את לשכת המודיעין של הכנסיות הנוצריות שנחנכה בשער יפו, ואשר דוריה פיודורובנה קיבלה מהם מכתב, כי הם מוכנים להציג את תערוכת הצילומים העתיקים של ירושלים באולם הכניסה שלהם הפונה לכיכר, מול מגדל דוד. רחלי אמרה שזה מקום מצוין, ביקרה שם לפני שבועות מספר, אחד הבניינים העתיקים שחודשו אחרי המלחמה, בית-דואר אוסטרי מימי התורכים, על-יד הכנסייה האנגליקנית, שבאכסניה שלה נוהג אבא של רחלי לגור לפעמים

כשהוא לן בירושלים. לפני נסיעתה לפריס הזמין אותה שניאור בבלות עמו יומיים של שוטטות בירושלים. ביקרו גם בלשכת המודיעין הנוצרית, שהציגה תערוכה של ציירי איקונין ירושלמים.

אירנה אהבה את ההתלהבות, שבה היתה רחלי מספרת על משפחתה ופרטי הפרטים על מקומות ואירועים בישראל. כמו ביקשה להסביר משהו שאלן סירב להקשיב לו. כשאכלו כאן לפני יומיים, אמרה רחלי כבודך-אגב, כי הגישה בקשת דחיית גיוס לשגרירות הישראלית, סיפרה על פגישה מקרית שהייתה לה במסדרונות הנספחות הצבאית עם ידידה של אחיה, קצינה לשעבר שהבטיחה להשתדל למענה, אולי תצליח ורחלי תוכל להישאר עוד מספר חודשים בפריס. אירנה ראתה כיצד החמירו פניו של אלן. נדמה היה לה כי שמע על כך לראשונה. ידעה כי יתנגד, יחשוש מהחלטות חפזות. היה לה בן זקן. אירנה אמרה שאם תקבל את הדחייה ויהיו לה בעיות מגורים בפריס, תוכל תמיד לקבל חדר בדירתה בבלווז, ולכמה זמן שתצצה. כשדיברה, הביטה בעיניה של רחלי, כאילו אינה רואה כלל את בנה, כאילו אין הדבר נוגע לו. אירנה אמרה שיש לה חוזה חכירה על הדירה הזאת לתשעים ותשע שנים, אחר-כך תצטרך רחלי להסתדר בעצמה. רחלי מיהרה לשאול על משפחת פאיו, ניסתה להוציא את אלן מהמבוכה שאמו ביקשה להכניסו אליה. שאלה איך קיבלו אותו כשחזר מהכנסייה והתגלה כי הוא יהודי?

אחר-כך אמרה אירנה לפיודורובנה בטלפון:

"כמוכן שאלן מתנגד לביקשה שהגישה, אם ייענו לביקשתה, יש סכנה רצינית שיהיה לו טוב פתאום, ואת זה כמוכן אסור להרשות".

פיודורובנה הסכימה שאי אפשר עוד להישאר נאמנה לכללי חוסר-ההתערבות, שאירנה נהגה לפיהם כל השנים האלה. לפעמים לא האמינה עוד אירנה, כי ניתן להפסיק את תהליכי ההרס העצמי, שאלן התמכר להם זה שנים רבות מבלי שירגיש בכך. פקחותו היתה קטנה מחוכמתו, לדעתה. הודתה, כמוכן, שהיא שמחה שזה לא להפך. חשדה כי ירש את חוסר-הפקחות שבארגון חייו מאביו. אומנם לא גילו עדיין את הגנים של הפסימיות העוברים כירושה מאב לבן, אך ידעה באינטואיציה שהם קיימים. אלן היה הוכחה מובהקת לכך. ידעה כי אלן גאה ברחלי, שמח לשיחות הארוכות שהיו להם יחד עם אירנה בעת הארוחות של סופי-השבוע, מביט חליפות בפניו אמו וכפניה של רחלי כשהפליגו בשיחותיהן על ילדותה בטטרורגוד. אירנה סיפרה לה על בוריס יעקובלביץ', מתור שלה, כשהיתה בת ארבע-עשרה, גימנזיסט וקומוניסט עם דעות, המזכירות לה את מה שרחלי מספרת על עמנואל. ניסה לשכנע את אירנה כמה אביה ריאקציונר ובורגני ועוד נוסף לכך קלריקל, "היה ילד נחמד אך חולה בפנאטיות ההורסת את האידיאליזם ואת האידיאליסטים". רחלי אמרה שהיא דווקא מעריכה אנשים, המגייסים את כל תייהם למען דברים שהם מאמינים בהם באמת, אפילו אם איש מלכדם אינו מאמין בהם, כמו אחיה המשלם על כך בבדידות נוראה, "ומה שעוד

יותר גרוע — הוא משלים עם זה כמו עם גורל שאין לשנותו". אירנה הביטה בעיניו של אלן, תמחה אם הוא יודע במי דברים אִמורים. אלן התעלם ממבטה. אמר שלדאכנו מצויים רוב האנשים "המגייסים את תייהם לאמונתם" בצדם של הברברים החוררים לאירופה כמו השבטים הגרמניים, שהרסו את שלטון החוק כשהרסו את האימפריה הרומית. אירנה הסכימה עמו ביחס לגודל הסכנה לחברה המערבית — אך לא היתה בטוחה כי החברה המערבית ראויה שיצילו אותה. עדיין האמינה כי רק פירוק כל הממסדים הצנטרליסטיים, "כפי שהאמין קרופוטקין", הוא הדרך היחידה להצלתה של האנושות מהתפוררות תרבותה. אמרה שהיא יודעת כמה זה מסוכן להפיץ תעמולה אנרכיסטית בנוכחותו של שוטר בינלאומי, "הממונה על המלחמה נגד אנרכיסטים כדי להציל את עורם של צדיקים גמורים כמו ניקסון או פומפידו". רחלי צחקה מאוד. אירנה שאלה אם אלן לא הזהיר אותה בפני אמו, "הרי בגלל כך הם מחזיקים אותי בפרוור מבודד, כדי שלא ייודע בפרפקטורה איזו אם מסוכנת יש לאמו של הקצין החוקר. למזלם אני לא יותר מסוכנת מהגיבורים הזקנים והעצלים של קונרד בהסוכן החשאי. לדעתה, היתה זו אחת הסאטירות העצובות ביותר שנכתבו על תקוותיהם של אנשים המגייסים חייהם למטרה.

לו רק אפשר היה להכריח את בנה לחשוב, כי חייו אינם פחות חשובים מהתפקיד שהם ממלאים בחייהם ובמותם של אחרים. קיוותה כי כשבועות האלה עם רחלי נודע לו, כי לחייו יש חשיבות לא רק מפני שהם ממלאים תפקיד. כשטלפנה אליו הבוקר וביקשה כי יבוא אליה, "אם אפשר לכדור", הבטיחה לו כי לא קרה לה שום דבר, והיא בריאה ושלמה, בדיוק כפי שהיתה שלשום בשעת הארוחה; אלא שסתם תקפו אותה געגועים חזקים מהרגיל. "זה קורה לפעמים וראוי לטיפול לא פחות ממחלה, אתה לא חושב?"

ידעה שאין סיכוי שיאמין לה, אבל "הבוקר כדאיים לי כל השקרים", אמרה, כשהחזיקה עכשיו את ראשו בידיה, נושקת אותו על עיניו, כפי שנהגה לעשות בכל הפגישות שלהם מאז אותו ערב, כשהוחזר לה על-ידי הכומר הדומע משמחה. אהבה את שפתיו הנלחצות אל לחייה כשחיבק אותה, קצת חזק מדי, שוכח את גילו של גופה, מביט בעור פניה ששמר עדיין על השמנונית שמשחה עליו בהשכמה, משתיירת בנקבוכיות העור, על אף הרוח היבשה והקרה שטפחה עליו בטיוול הבוקר שלה בשבילים המובילים ליער סן קלו.

אלן שאל אם באמת שום דבר לא קרה לה, היתה לו הרגשה שהיא מעמידה פנים. אמרה שזה היה קל מאוד, אין לה הרבה הזדמנויות לומר פשוט אמת, ולמה דווקא אז אין מאמינים לה? שאלה אם הוא רוצה מרקחת דובדבנים מהסוג שרחלי התפעלה ממנה כל-כך, הכינה צנצנת חדשה, מהדובדבנים שגבת פאיו הביאה לה מ"העץ שעל-יד הגדר התחתונה, סוף-סוף נתן פרי השנה". וכבר היתה בדרך למטבח, להכין תה ולחמם את הפשטידה, ואלן שהתלווה אליה ישב באחת מכורסות-העץ המגולף, שדוריה סירבה לקחת אתה כשחזרה לדירתה.

ניסה להפסיק את הפטפוט הבלתי־נסבל של אמו על הדובדבנים של מדאם פאיו, ידע שאינה מתכוונת לדבר על זה. הצליח לפלוש אל הרווח הקטן שהשאירה במקרה בין שני משפטים, שבהם תיארה את הפריחה והכפור שהועיל לפרי. לא התכוונה להפסיק, היתה כפופה אל התנור, בודקת את לחם התבלינים החום שבתבנית המוארכת, שעמדה במרכז תנור־האריחים אשר במרכז המטבח. ידע כי אמו טיפסה הבוקר במדרון התלול אל מרכז העיירה, אל החנות הקטנה שלייד תחנת־הרכבת, שכה היה אלן נוהג לקנות את לחם התבלינים הזה בשובו מכית הספר בסופי השבוע. אמר:

“רצית לדבר על רחלי?”

“מה יש לדבר על רחלי? אתה הרי יודע שאני קצת מאוהבת בה, אבל מה יש

לדבר על זה?”

“מנין לך שאני יודע?”

“כנראה שלא. כנראה שאינך מסוגל להכין נשים שאוהבות אותך באמת.”

אמר שנכון. הוא באמת אינו מבין אותה. מה היא רוצה שיעשה? שינסה לשכנע את רחלי להישאר אצלו ולערוק מהצבא אחרי שלושה שבועות של היכרות עם גבר זר ומבוגר כמוהו? “אני יודע שאין סיכוי לדחיית הגיוס שלה, גם הם אוהבים אותה מאוד.”

אירנה אמרה שזה בכלל לא חשוב אם תהיה דחייה או לא, מה שחשוב באמת זה שהוא התנגד לבקשת הדחייה של רחלי, וזה מדאיג אותה, אולי גם את רחלי. זה פשוט נגד השכל הישר. כמוכן שאין לאירנה זכות להתערב בעניינים כאלה, והיא באמת לא מתערבת כפי שהוא רואה, אבל פשוט הבוקר לא יכלה עוד לטבול את השתיקה של עצמה. שלושה שבועות היא שומעת כל יום כמה רחלי נפלאה ומבוגרת וחכמה, ועכשיו נשאר לה רק להיפרד בנימוס בעוד שלושה ימים כשיעברו בביתה בדרכם לשרה־התעופה, “רק לקחת כוסי־ת”, כפי שאמרה לה רחלי בטלפון בצרפתית החדשה שלה, כי “לא אלן אין חופש ביום חמישי”. הוא לא חושב שזה גוזמה?

אלן אמר, שכידוע לה אין לו דבר נגד התערבות, אפילו שלה, אבל במקרה זה פשוט אין מה לעשות. לדעתו זה היה בלתי־אחראי מצד שניהם, אילו נשארה רחלי עכשיו לגור אצלו בפריס, מבלי שתוכל אפילו לחשוב על מה שקורה לה.

“אתה לא חושב שיותר מדי זהירות היא מרשם לאסון? מה יכול להיות פחות

אחראי מפרידה בין שני אנשים דווקא כשהם רוצים להיות יחד?”

אלן אמר שזו תהיה פרידה קצרה, בקרוב ייסע לבקר את מעבדות משטרת ישראל, פיליפ סידר לו ביקור במסגרת תוכנית חליפין.

שאלה מתי. ופנתה מהתנור וחייכה, כאילו היא מחכה לו מזמן בפניה הזאת. העמידה את התבנית עם לחם התבלינים החם על שולחן־העץ שלייד חלון המטבח שניבט, כמו אלן, אל המדרון המיוער המתרומם מעבר לרחוב לעבר מרכז העיירה.

כשישבה סוף-סוף ממולו והחלה למזוג את התה לכוסות החרוטות בפיתוחי פרחים, נתונות בטלונני-כסף עם ידידות רקות וגבוהות, אמרה שהיא נורא מצטערת שביקשה ממנו לבוא לשיחה הזאת, פשוט לא ידעה שהוא מתכוון לנסוע לישראל. "אבל כשאוהבים עושים לפעמים שטויות, אולי זה בגלל הגיל, שוכחים לחכות". הוא מוכרח להודות כי עד עכשיו לא התערבה בענייני נשים שלו. היתה מקבלת את גזרי-הדין גם כשנראו לה מוגזמים מאוד, כמו המשך הנישואים לכאורה עם מריאן. אבל כשהתעוררה מרוב חרדה כלילה שעבר, אמרה לעצמה: "זה לא מוטרי לשמור על כללי אי-ההתערבות אם אוהבים באמת, אחרת זה יהיה כמו צרפת בימי מלחמת האזרחים בספרד".

שמחה שחייך סוף-סוף. אמרה שאין לו מושג כמה אור יש לו בעיניים כשהוא עם רחלי. היתה מוכרחה לדעת אם זה בגלל שטוב לו באמת.

אמר שהרבה יותר מטוב. אבל דווקא מפני כך זה כל-כך מורכב. פשוט לא מתקבל על הדעת שהתאהבות של שלושה שבועות הופכת כל-כך גורלית בחיי שני בני-אדם, שלא ידעו בכלל שהשני קיים בעולם.

"פתאום כל מה שהיה כל-כך ודאי בחיים שלה עלול להתמוטט. זה יהיה נורא אם זה יקרה לה בגלל שגיאיה או התלהבות של אהבה כחופשה". בעצם הוא שמח שקראה לו לדבר על רחלי. שמח שהיא מתערבת בעניינים לא שלה, כמו האמהות מהספרים שלא קראו ספרים ומתערבות, כי לא יודעות מה אסור לאמא לעשות. זה, על-כל-פנים, הרבה יותר נעים לו מהשתיקה שבה נהגה במריאן כשבא אתה מלונדון. גם הוא היה רוצה, כמובן, שרחלי תוכל להיות בפריס עוד כמה שבועות, אבל אי-אפשר — "אין מה לעשות נגד עובדות".

"כמו עובדת רגשות החובה הקדושה שיש לשניכם?"

"אולי להפך. בגלל העובדות יש לנו רגשות חובה כאלו".

אמרה שהיא יודעת שהוא כנראה צודק, אבל היא לא יכולה להשלים עם זה, שאנשים נבונים לא מוצאים דרך להתפשר עם החובות שלהם. יש כל-כך מעט אנשים נבונים בעולם שיכולים להיות מאושרים, שזו שערורייה בעיניה כי דווקא הם מקריבים את עצמם למען החובה.

אלן שתק אל מול החלון הרחב. אירנה אמרה שהיא יודעת שהיא מגזימה. אולי דברים יסתדרו, כמו בסוף המלחמה, או אפילו בסוף הפגישות עם אבא שלו, כסופו של דבר אסור לה לדאוג. הביטה במחוגי שעון-הקיר של המטבח. ידעה כי רחלי תחכה לו לארוחת-הערב שלהם במסעדת בוואר, מול בית-הספר. הצטערה שאינה גרה קרוב יותר לדירתו של אלן. על שהיא רואה את אלן לעתים רחוקות כל-כך. הודתה לעצמה שזה בגלל רגשות החובה, שבהם היא מאשימה אותו. אמרה לו את זה. צחקה על החומרה שבה היא שופטת אותו כל השנים הללו, כאילו היא חפה מחטא.

נב

כשראתה את המכוננית נעלמת במעלה דרך פאנורג', ניסתה אירנה לסלק מעצמה מחשבותיה על עמנואל. כששאלה על רחלי, הפליג אלן פרטי-פרטים על הסרט שעמנואל מכין. היום חזר אליהם, כפי שנהג לדבר בעניינים שנודעו לו בעבודתו ואשר ידע כי הם מעניינים אותה, כמו כל מה שהיה לו מגע עמו. ידעה שהפעם אינו מספר עליהם כיוון שמנסה לעניין אותה או להרחיקה מדיבור על חייו. דיבר כאילו עמנואל וכל הנוגע בו נראה לו סתום ותמוה, ידע את כל הפרטים ולא ידע את העיקר.

אם עמנואל הוא באמת אחת הדמויות הראשיות הפועלות בקרב השמאלנים הקרובים לקבוצות השוליים האלימות, אם הוא מייסדה וראשה של תנועה ל"רצינוניזציה של ישראל ושחרור המזרח התיכון מלאומנות", כפי שהסביר לו — איך זה שאלן לא ידע עליו דבר לפני שהכיר את רחלי? ואולי ידע? אולי מפני כך הכיר אותה? אולי מפני כך הוא מתענה בסירובו לקבל את אהבתה?

כששאלה אותו אירנה אם לדעתו עמנואל הוא איש מסוכן, אמר שקשה להתרשם מהשיחה שהיתה ביניהם, אך נדמה לו כי הוא הרכה יותר קיצוני בשמאלנות שלו ממה שרחלי מתארת לעצמה. "יש בו משהו מזועזע, כמו היסטריה שקטה של

אמונה עמידה, כי כל הקיים יתפורר ורק הבלתי־אפשרי יקום ויהיה". לדעת אלן, עמנואל הוא אחד מהאנשים המוסרים חייהם על תיקונה של ההיסטוריה, "מין אמונה תמימה באידיאה שלא תרשה למציאות לעמוד בינה ובין הגשמתה". ידעה כי הוא מתכוון להגדרה של ברגסון, שהיה מרכה לצטט, על פוג'ה, שהיה איש נפלא כיוון שלא הרשה לאידיאה לעמוד בינו לבין המציאות. אלן אמר על עמנואל: "הוא קיצוני בדעות שלו כמעט כמוך, אבל את לפחות לא עושה דבר כדי להגשימן".

שאלה מה עמנואל עושה כדי להגשים את שלו.

אלן אמר שאינו יודע. הרגישה כמו תמיד את הפסקנות המקצועית חודרת לקולו. מדייק מאוד, מסתיר דברים שאסור לאיש לדעתם, ואמר בבהירות את הידוע לו אם אין סיבה להסתירו. כשחזר לגור עם אמו, לאחר סיום בית־הספר לקצינים, התנה עמה כי לא תשאל אותו שאלות אסורות, ולא תיעלב לעולם אם לא יענה לה על שאלות שייראו לה תמימות. כשהיה חוזר בשנים הראשונות "מעולמו של מייגרה", בצפונה של פריס, לא הצליחה לשמור על נדריה ושאלה. בעת ארוחות־הלילה שהכינה עבורו בכל שעה שחזר, דיברה בבקיות על כל הרחובות שסביב פיגאל, שרכשה בקריאה שיטתית של הסופר השווייצרי, כדי להכיר את האזורים והפרשיות האפשריות שבהן מצוי אלן. אלן היה משעשע את אמו בסיפורי חשדות זוננות וסרסורים ובריונים ששאפו למעלת רוצחים מפורסמים — אף שאותו עצמו שיעממו רוב המקרים הללו "כגלל המונוטוניות ותוסר־הדמיון־והשכל", שצייץ לדעתו את רוב הקליינטים, שבהם נאלץ לטפל בשנות ההתנסות הראשונות שלו במשטרה הפלילית. אירנה, לעומתו, שהיתה מאוהבת בכל דברי הרכילות, "אפילו הם אנונימיים, ובלבד שיהיו אמיתיים", האמינה ככלזק, כי המילייה של העולם התחתון הוא המקום שמשוה קורה בו באמת. כיוון שבימים ההם היה לו זיכרון טוב לשמות ורחובות ועלילות, היתה חוזרת ושואלת אותו לגורלם של אנשים שהיו מעורבים בפרשיות, שבהן טיפל לפני שבועות, כשהיא מנהלת מעקב שיטתי אחר הפושעים שהכיר. לעתים קרובות התחרט אלן על שהתגייס למשטרה הפלילית. התבררה המערבית משקיעה, לדעתו, הרבה יותר מדי באחוז קטן כלי־כך מאויביה. כשהועבר סוף־סוף למשטרה הפוליטית, חזר לשתיקתו ככל מה שנגע לעבודתו; וכשהתחיל שוב לספר לה סיפורי־לילה על החשודים החדשים שלו, הורה כי אינו עומד בפני הסקרנות החתרנית שלה, אמר שלדעתו שתל אותה מישוהו בחייו בשלב מוקדם מאוד שלהם, כדי לחשוף את סודותיה של צרפת בפני אויבים שאפילו הוא אינו יכול לשערם.

היתה מציעה לו לברוק מהימנותם של כל ידידיה ומכריה בחוג המצטמצם והולך, בסלון של גברת אלטדורף העיוורת, שעדיין המשיכה לנהל את המלון שבו עבדה אירנה בראשית דרכה כפריס ושבו הכירה את דוריה. מאז שהחלה לגור בבלויז ידעה כי לא תכיר עוד אנשים נוספים, מלבד אלה שהיתה פוגשת בערכי

קבלת הפנים של הגברת אלטדורף, שהיתה מקפידה לשלוח את הנהג המאהב שלה להביא את אירנה מבדידותה הזוהרת אל מרכז הציוויליזציה שבאואזיס אשר בחוריה, מאחורי משרד הקבלה של המלון. לפי האגדה שרווחת בקרב הרוסים הלבנים, שהכירה באמצעות דוריה, קרבינסקי, הרפב לשעבר של משפחת אלטדורף, הפך נהג טקסי בזמן המהפכה כדי שיוכל להעביר את אהובתו העיוורת מקרים לאיסטנבול בזמן הנסיגה הגדולה של נאמני המלך ממבצריהם האחרונים בררום. כשעברה לפריס העלתה הברונית אלטדורף את הנהג שלה למעלת קניאז לשעבר ונעזרה בו בהנהלת המלון שקנתה תמורת הכשיטייה, כשהיא מציעה לציירים לגור משך חודשים בחינם בחדרים הגדולים של מלונה תמורת ציורי קיר ותקרה, שבהם קישטו את ארמונה החדש. מדאם אלטדורף התגאתה באוסף הציורים "הגדול ביותר שאספה אשה עיוורת מאז ומעולם". פיוטר קרבינסקי היה מסיע אותה לפתיחות של תערוכות, שבהן השתתפו "הציירים שלה", מהנה אותה בדיווחים על מבעי התדהמה על הופעתה בהם. פעמיים בשבוע היתה מדאם אלטדורף מארחת את ידידיה הרוסים והאוקראינים הלבנים — מימי המהפכה ומימי המלחמה השנייה. כשאיננה שאלה את אלן אם המשטרה עדיין חוקרת אחרי תנועותיהם של פושעי מלחמה אוקראינים על שיתוף-פעולה שלהם עם שלטונות הכיבוש הנאצי בצרפת, הבטיח לה אלן להתעניין ולא לספר לה ממצאיו. היה מספר לה על פרטי מעקב וחקירה רק של תיקים שנסגרו או הובאו למשפט. הופתעה לדעת כי היה מעורב במעקב וחקירה של ישראלים בפריס, שהיו מעורבים בעזרה לתנועת השחרור האלג'ירית. היתה עוד יותר מופתעת כשנודע לה, כי היה בין האחראים למאסרם של מנהיגי הרשת אשר ניסתה לחסל את דה גול, כשזה מסר "גם את אלג'יריה הצרפתית לידי הערבים", כפי שנאמר בירחון הרוסים הלבנים, שדוריה היתה מביאה לה. עכשיו תהתה ממתי הוא עוקב אחרי עמנואל, איך זה שפגש את רחלי כבר ביום הראשון לבואה לפריס?

כשנשלח אלן לפתע ללימודים בלונדון, וידיד שלו בא למסור לה כתובת דואר של בנה באנגליה — ידעה כי חייו בסכנה. דוריה הראתה לה את המאמר על "הקצינים הצרפתים הבוגדנים, שקנו את אמון חבריהם על-ידי הצטיינות במלחמה נגד האף-אל-אן", וניצלו אותו "כדי לתקוע סכין בגב הפטריוטים הצרפתים שלחמו בממשלתם, כיוון שגירשה את כל הצרפתים תושבי אלג'יריה. זה דורות רבים". אירנה ודוריה ביקרו את אלן ומריאן כעבור שנה בדירתם בקמדן טאון, הביאו להם את אוסף גזרי העיתונות שהוקיעה אותו ואת ידידיו כאויבי המולדת הצרפתית.

משחזרה מהביקור בלונדון, כבר ידעה אירנה כי החל למעשה שלב הבדידות התמידית שלה, שנגדו הזהירה אותה דוריה פינורוכונה, כשחידשה מדי שבועות מספר את הצעותיה למגורים משותפים בטענה כי הזקנה אינה גרועה כל-כך, לולא היתה כרוכה בדרך-כלל בבדידות. כשנישא אלן למריאן, ידעה כי

נגזר דינה סופית. עדיין חששה מנקמתם של חסידיו סוסטל והימין הצרפתי, אשר רבים מהם שירתו לצדו של אלן בפרפקטורה, בכל פעם שהיה נוסע ממנה. לאחר הביקור השבועי ידעה כי שוב יהיה לה שבוע של ימי בדידות וחרדה בין טלפון יומי אחד למשנהו. לחרדתה היה לפחות מוקד, לבדידותה לא היתה מטרה כלשהי, רק ציפייה חסרת-תוחלת למישהו ממשפחת גרוס-צימר.

דוריה פיודורובנה טענה, כי היא מציעה לאירנה את מחצית דירתה מסיבות אנוכיות ומגעגועים למגורים המשותפים שלהן בזמן המלחמה — "השנים הטובות ביותר בחיי". כשמלאו לאירנה שבעים, החלו סירוביה לדוריה לאבד כל משמעות גם בעיניה. היתה חוזרת על מלות הסירוב כמו על השבעה שהיא חייבת להשביע את עצמה, רואה בעיני דוריה אין-אונים של הכנה, ניצנים של תוסר-אמן, נימה של אירוניה שהחלה להרצין כשאמרה שהיא יודעת, שלאירנה קשה לגור עם מישהו מגזע פוגרומצ'יקים כמו שלה, וכל מה שעשתה או תעשה לא יוכל למחוק מההיסטוריה האישית שלה את הכתם הזה של "מוצא אנטישמי הדבק בדמותה של הגרפינה בעיני בת הרב". והיא אפילו מבינה את זה, כי "איך אפשר להתעלם מהחינוך שאדם קיבל מהוריו ומהכנסייה ומהתרבות שעיצבה לפחות חלק מאישיותו? איך אפשר לשכוח את השנים, שבהן לא יכלה בת גרף פיודור ברשניקוב לדעת כי 'יהודים הם בני-אדם'?"

את השאלה היתה מפנה אל הזקנים האחרים שמסביב שולחן הארוחה של מדאם אלטדורף בסלון הפרטי שלה, מאחורי המחיצה, שהפרידה אותו משולחן הקבלה של המלון, מבקשת אותם שיסבירו לה מדוע אירנה מעדיפה לגור עם משתפי פעולה עם הנאצים במקום בביתה של חזרת בתשובה רוסייה כדוריה פיודורובנה?

אירנה לא ידעה להסביר מדוע. שנאה את הבדידות ושנאה את משפחת פאיו ושנאה את החיוכים והנימוסים והדיכורים הקטנים, שהיתה מחליפה יום-יום כמעט עם מדאם פאיו, כמו שנשאה את זכר השתיקה ששתקה בימי המשפט. עכשיו הסבירה לעצמה כי ניסתה לשמור על אנושיותה בתוך סערת ההיסטוריה הצרפתית נגד משתפי הפעולה, שבה ניסו הכול להיטהר על-ידי האשמת זולתם. לו העידה אז, היו מחרימים כנראה את רכושם של פאיו וכולאים לפחות אותו לשנים מספר. די היה אילו מנתה אירנה את שמות האורחים, שהיו באים לקבלות-הפנים שערכו בבית פאיו, ושבהם ביקשו מהגרפינה ברשניקוב להשאל את המשרתת שלה להכנת הסעודות לקציני ההספקה הגרמנים והצרפתים שעסקו עמם. דוריה ואירנה היו מקבלות בתמורה מצרכים נדירים, שהיו מעבירות לביתו של הכומר ונעשו לדעת אירנה, בדיעבד, שותפות לעברה. בעת המשפט לא ידעה עדיין אירנה אם תוכל לקבל חזרה לידיה את הדירה הקטנה שנתן לה קלמן. רצתה להבטיח מקום לאלן וידעה כי פאיו לא יעשו דבר לפנותה, כל עוד יהיו מעוניינים בשתיקתה — על אף ההפתעה והמבוכה שנגרמה להם, כשנודעה להם הוזהר האמיתית של אירנה ושל זמר הסולו הקטן במיסה של יום ראשון של

פסחא בכנסייה, שאליה הלכו בקביעות בכל שבוע.

"למה, אם כן, מעורדת בת הרב החכמה את בנה-יחידה לנסוע לישראל?"
מה יהיה אם יחליט להישאר שם, והיא תזקין באמת ולא תוכל עוד לעלות את ארבעים ושתיים המדרגות הלולייניות במגרל המוביל לדירתה? אפילו הטיוול היומי, במעלה המדרון לחנות המכולה שליך הרכבת, החל כבר לעייף אותה, עד שבהסתר מאלן החלה להימנע ממנו בימים שבהם הרגישה חולשה בבקרים. כשאלן היה רואה את ככרות לחם-התבלינים שהיתה מחממת למענו בתנור, ידע כי טיפסה הבוקר על ההר ולא הזכיר את הדבר בשיחתם, מנסה לשמור כמוה על כללי אי-ההתערבות, אף שידע כי אינו בטוח אם היא עושה בחוכמה.
"הבן שלי. רק שלי. עכשיו אולי קצת של רחלי, אבל לא של קלמן". בפעם הראשונה בחייה רצתה כי יהיה לא רק שלה.

נג

עמנואל עזר לערוך את השולחן בדירה של מרתה ל"סעודה האחרונה", כפי שקראה לארוחת-הערב שלו ושל נעמי. ממעלית ההגשה, שדלתותיה מגולפות בסגנון המפואר של "המוסד שהיה כאן עד שהקומוניסטים אסרו על בתי-הוונות והעבירו

את שירותי המין למדרכות הרחוב למען כבוד האשה בפרט, והאדם בכלל", כפי שביארה לו מרתה, הוציאה כלי חימום שנשלחו לה מהמטבח שבמסעדת המרתף. גם בעבר גרה בדירה זו מנהלת המוסד, "אך אז לא היו מקבלים כאן אורחים המסכנים את אושרה של בעלת הבית או של ידידת-הנפש שלה". אמרה שלדאבונה הבטיחה לנעמי לא להשתתף בארוחה שלהם, קיוותה כמו תמיד כי תהיה זו ארוחת הפרידה האחרונה, אם כי גם הפעם לא היה לה ספק כי תתבדה, כיוון "שנעמי שלך אינה מוכנה לקבל החלטות נבונות, יש לה לב עקבי עד טמטום, בלי הפתעות. כמו נזירה העונדת טבעת נישואיה לישו, לא רק על ידה".

בעודה מדברת הכינה מרתה את הפתילות בכלי הנחושת על אצטבת הבישול שעל שולחן-ההגשה, סמוך לשולחן הקטן והמקושט שערכו באמצע "הסלון-בודואר", כפי שקראה מרתה לחדרה. הקרבה בין מרתה לעמנואל היתה עמוקה ויציבה מאז "לילות הגיטרה של האורח מאפריקה". לדעתה, נשארו ידידים קרובים כל-כך, על אף כל מה שהיא חושבת עליו ועל הנזק שהוא מביא לנעמי, כיוון שהצליחו להימנע במשך כל שנות היכרותם מ"הרפתקה גופנית", על אף הפיתוי המרושע לגוררו אליה בלילות, כשהיה נשאר ללון בתדר הזה אחרי שיעורי הנגינה. אמרה שרק מעטים מהגברים שהכירה בחייה לא ביקשו לשכב אתה. אמרה שאפילו החרדה הארוחת בה, כשהוא משמיע את ההשקפות המזוורות שלו על הטורר כמעשה חסד גורלי שאין העושים אותו יכולים להימנע ממנו — לא היה מונע ממנה להיענות לו או להביאו למיטתה. אולי רק הנאמנות הבלתי-מוכנת וחסרת-ההצדקה שלה לנעמי גרמה לה להימנע מכך. עכשיו היא מודה לאלוהי הידידות שזה לא קרה להם. נדמה לה כי לנעמי לא נשאר אדם בעולם שיעזור לה להתגונן בפני עמנואל, וטוב שמרתה יכולה לעשות זאת ללא רגשות אשמה, "תחום שאני מתמחה בו להפתעתו ולהפתעת כל מכריי, שאינם חושדים בי בדרך-כלל בכשרון הזה".

עמנואל הציץ בה מדי פעם בסלחנות, שבה היה מקבל זה שנים את המונולוגים המטיפים של מרתה, שהאשימה אותו תמיד כי הוא "טרוריסט חסר מצפון בנפשך, אם לא במעשיך". הניח את גביעי-היין משני צדי הצלחות, על מפה משובצת לבן ואדום, על השולחן הערוך לשניים. מרתה אמרה שלפעמים נדמה לה, כי ההסבר היחיד להתנהגותה של נעמי בעקביות, שבה היא ממשיכה להיפגש ולפתח תלותה בעמנואל, הוא במזוכיזם לטנטי שבה, "כמו סוורין בָּל דה ז'ור, מאוהבת בניגוד לרצונה כבריון עם שיניים של ברזל ומנטליות של רוצח — ראית את הסרט? נכון שנפלא?"

עמנואל אמר שכן, גם לדעתו הסרט הוא נפלא, "אחת הדוגמות הנדירות של ספר מגוחך, ההופך לסיפור קולנועי מעולה". כאילו ביקשה ממנו דעה של מומחה לקולנוע.

עיניה של מרתה היו בעיניו לרגע קטן, אחר-כך מיהרה לחזור למזלגות

ולכפות-הכסף שהניחה על המפה, ליד צלחת-העץ, משני עברי בקבוק הקיאנטי האדום. עמנואל אמר אחרי שתיקה קצרה כי אולי היא צודקת, אולי יש בה בנעמי משהו מסוורין, אחרת אין הסבר לסליחה שהיא סולחת לו כל השנים האלה על הכאב שהוא גורם לה, גם אם אין דבר שהוא מנוגד יותר לרצונו.

"אולי הדבר הנפלא ביותר בסרט של כונואל זו התגלית של הכפייתיות, שבה אנשים מתמסרים למה שמזיק ומכאיב להם, כאילו היתה זו תמצית האהבה".

מרתה אמרה שחבל שהיא לא סטודנטית שלו, תמיד הוא מצליח לומר לה דברים שלא ציפתה לשמוע אותם, והוא לא מתאר לעצמו כמה זה נדיר בחייה.

"מה נדיר כל-כך בחיים שלך?"

נעמי שאלה בעליות, תוך כניסה פתאומית לסלון מחדר-המדרגות הפנימי, נושקת על לחייה של מרתה, שואלת לשלומו של עמנואל, מסירה את המעיל ומשליכה אותו על הספה — הכול ברצף אחד של עליות מתרוננת, מפתיעה את עצמה על שאין זו העמדת-פנים. מרתה אמרה שהיא מאושרת, כי האורחת שלה במצברוח מדומם כל-כך דווקא בערב הפרידה מידידיה הטובים ביותר, ובגולשה לצרפתית הקנדית שלה אמרה בקול מתנגן של שירות מלצרי מסור, כי היא מאוד מקווה שהאדון והגברת יהיו מרוצים מהארוחה שהכינה עבורם, וכי יש להם כל הדרוש, ואם יודקו שלא יהססו לטלפן לה, היא נמצאת רק ארבע קומות מתחתם. בדברה חייכה חיוך מזויף של מלצריות, מכיטה בעיניה של נעמי כמבט מזוגג, כאילו אינה זוכרת דבר מהשיחה הטלפונית שהיתה להן, רכונה אל מסעד כסאו של עמנואל שהרשה לה לנהוג בו מנהג אורח, כשהיא מקרבת לו כסאו בהתיישבו. הודה לה כשהחלה לצאת לחדר-המדרגות, אך נעמי אמרה "רגע" חפוז ומיהרה אחריה.

מבעד לדלת שנשארה פתוחה מעט שמע עמנואל את שיחתן, בקולות נמוכים, כשמרתה מצליחה לדכא את הרטט בקולה, אומרת שעמנואל יראה לנעמי את הגלידה שהשאירה להם במקרר. אך לא יכלה להתאפק ועברה ללחש מבויש, אמרה ששמחה מאוד כשיברו בטלפון, "כבר דאגתי לך, גם עמנואל", וקולה — אהבה ללא תקווה, כמו לפני יומיים כשאמרה פתאום בלילה, שהיא שמחה לפחות שהעצב שלה הוא בגלל נעמי.

מרתה הסירה בתנועות ענייניות את המקטורן האדום מהקולב שלידי הדלת, היתה לובשת אותו בערבים כשניהלה את המועדון. אמרה כשפניה אל הקולב, כי אם הם מתכוונים לצאת שיגידו לה, אפילו בטלפון, וידה כבר על ידית הדלת המרופדת, שחיברה את מסדרון הכניסה הקטן עם חדר-המדרגות. נעמי דיברה בקול רם שנשמע בכיורם מבעד לדלת. אמרה שאינה מתכוונת לצאת הערב, ואיך זה שמרתה שכחה כי נדברו שנעמי תישן כאן בלילה האחרון לפני הנסיעה?

מרתה הציצה בה בחטף ומיהרה לצאת, כשהיא אומרת: "או להתראות בקרוב מאוד", והחלה יורדת במדרגות במהירות, לא מחזירה מבטה אל נעמי שנשארה עומדת, מאזינה להקשבתו של עמנואל.

כשחזרה לחדר, לא אמרו פניו של עמנואל כי שמע. החל לספר על פגישתו עם גוטפריד והלה, על-כך שעמנואל משוכנע עכשיו כי עוקבים אחריו ואפילו אינם מנסים להסתיר את זה, כמו האיש בעל הזקן ששוב הבחין בו בחצר "אליאנס פרנסייז", וכשראה בפניה של נעמי את הפליאה, אמר:

"אין דבר, מחוגלים, נדמה שאין מישוהו המכיר אותי ולא חושד בי כמשהו, פשוט לא מאמינים כי אני שייך. אולי כשיראו את הסרט יבינו".

נעמי סיפרה על פגישות שהיו לה ביוזמת מרתה, על קפה "מריניאן" שהפך להפתעתה לפיצריה ענקית, מצירה על הקלות שהיא משקרת בה, גולשת לשאלות על תוכן שיחתו עם גוטפריד, אם יש חדשות שנתחדשו בצד הגרמני. עמנואל אמר שלגוטפריד אין אף פעם חדשות. לו יש. סיפר לגוטפריד כי ביאנשון הסכים פתאום להיות שותף בהפקה. רק לא לשאול אותה דבר על עצמה. לא רצה לדבר על החלטתה להישאר דווקא כלילה האחרון שלהם בביתה של מרתה. נזכר שגוטפריד הציע כי יפתחו את הצילומים ברומא, "אפשר להטיס יום-יום, לדעת גוטפריד זה חוסך כסף וחשיפה לצנזורה המתנרכת של טכנאים ישראלים". נעמי שאלה אם תמיד השיחות שלו עם גוטפריד הם על עניינים טכניים. אמר שהפעם דיברו בעיקר על הלה. גוטפריד הכיר אותה ואת בעלה עוד בגרמניה. "אשה משונה — מטפחת את המסכנות שלה כמו סקס-אפיל".

סיפר שנשג בחדר-האיפור שלה את אחד המאהבים שלה כנראה — "עקור וחופשי מאורחות לאומית", כפי שהוא מציג את עצמו. נעמי שמעה על שיקלורסקי, הזכירו אותו בספרו של עיתונאי אמריקני על שחרור המחנות.

שניהם הרגישו כי זו שיחה, שבה שניהם מצליחים לדבר מבלי לומר דבר. בעת נסיעתה לכאן במונית החליטה כי לא תמסור יותר דבר לסמי. עכשיו רצתה לומר לעמנואל כי כבר אין לו מה לדאוג, אם יקרה לו משהו — לה לא תהיה כל נגיעה בדבר. ידעה כי כמעט עברה את הגבול, שבו נאמנות הופכת בגידה. עכשיו רצתה לחזור.

עמנואל נהג כמארת. מזג יין מהקראף לכוסה ולכוסו, נטל מצלחות-הנחושת שעל לוחות החימום והגיש לה, דיבר על הטבח המרסייאני של מרתה והאופן שבו הוא מכין את פרי הים. בדברו היו פניו מחויכות בצער תמיד — כמו החליט שלא להאשימה, בכל מקרה. שאלה אם הוא עדיין חושש מהפגישה עם הארץ אחרי כל השנים הללו. אמר שזה הרבה יותר מתריד אותו ממה שנדמה היה לו בתחילה. כייחוד עכשיו, כשכבר אי-אפשר לסגת.

"בגלל הפגישה עם הניה?"

"למה רק הניה? וסתם רחוב זה לא מפחיד? רחלי חושבת ששכחתי אפילו את שמות הרחובות ליד בית-הספר שלי או ליד קפה הרלינגר".

נעמי אמרה שאין כבר קפה הרלינגר, הכניסו לשם חנות רהיטים רומנית, נדמה לה. אמר שהוא יודע, אכא שלו סיפר לו על-כך בצער. ישב שם עשרים שנה, יום-יום — ולפתע סגרו.

כשדיבר, הביט בה כשואל מה היא רוצה לדעת. אמר שאולי היא צודקת, אולי זה בעיקר אמא שלו. חמשה-עשרה שנה כמעט לא שמע ממנה. שניאור אומר כי היא שואלת עליו כשהם נפגשים, הופתע ששניאור עוד פוגש אותה לפעמים. לנעמי סיפר על כך שניאור מזמן. לפעמים נדמה לה כי הוא עדיין אוהב את הניה באהבה המיוחדת רק לה. לחגיית לא היה מושג על כך. עמנואל אמר:

"אתמול חלמתי שאני עומד בכיכר צינה דיזנגוף, ועוד אין בתים או דשא או כבישים, רק חישוק-כטון ענק בתוך משטח החול שמשני צדיו, וכתוכו צלחות-עפר חפורות וילדים מגן-חיה שברחוב בן-יהודה משתתפים בטקס הגטיעה הראשון. פתאום ידעתי שזה בכלל לא חול, רק אבק הריסות כל הבתים שהיו כאן סביב. זכרתי שעוד לפני שהגעתי לארץ היתה הפצצה על תל-אביב, אבל לא תיארתי לי שההרס כל-כך גדול. שניאור עמד מחוץ לחישוק-הבטון, מביט בי כאילו מתקשה להכיר אותי בין כל הילדים, פתאום התייאש ופנה והלך משם, לא הפנה ראשו. כשהתעוררתי לא ידעתי מגין הזיכרון. אני יודע שזה לא מן הילדות. חשבתי — אולי זה מהנסיעה לארץ ביחס לסרט, שזה עתה חזרתי ממנה? רק בקושי נזכרתי שעוד לא נסעתי בכלל. וזה רק אחד."

"אחד מה?"

"אחד מחלומות הוועה. כמעט כל לילה. ניסיתי לרשום אותם. חשבתי שאצא מזה אם יהיו מלים על הנייר — אבל זה עוד יותר גרוע. עכשיו אני זוכר את הכתוב גם כשאני ער. שלוש שעות דיברתי עם רחלי על תל-אביב אחרי שאלן חזר לפרפקטורה."

"אתה מאוהב בה?"

"ברחלי?"

"גם. אבל גם בתל-אביב?"

"אולי. אני מרגיש כמו בסוף של דילוג ענקי, לא מאמין שאנחת בכלל." "גם אני לא האמנתי שאתה תחזור פעם לארץ, גם עכשיו רק בקושי. אני אפילו לא יודעת אם זה יותר טוב."

אמר שזה משונה לשמוע את זה ממנה, אבל הוא חושב על זה כל הזמן. איך אפשר כל-כך לרצות לנסוע וכל-כך לפחד מזה? כבר ניסה למצוא דרך נסיגה מכל העניין, אבל יותר מדי אנשים מעורבים בזה. ויניג'ר טלפן היום, אמר כמה שהגרמנים מאושרים שהכול הסתדר עם ביאנשון, אמר שידאג לכך שהאושר יעלה להם עוד כמה אלפי מארקים.

נעמי שאלה מה היה עושה לו השתחרר פתאום מהסרט ומהכול. החיוך שלו נעשה חיוך ממש כשאמר:

"הייתי כותב רומן על העבר, משהו שלא מחייב אף אחד."

"על מי?"

"על אבא ואניטה, למשל. ידעת שהיא שכבה אתו בכל פעם שהיתה נוסעת

לארץ ללוות חיירים? זה התחיל עוד לפני שהכרתי אותה, כשהיתה שומעת שלו בשיעורי האוניברסיטה האידישאית שלהם, בזכותו קיבלתי כנראה את החדר אצלה. הוא לא מדהים, הידיד שלך?"

נעמי ידעה כי מיגבן טועה, ולא ייתכן להשאיר את סמי לבדו במאמצים להוכיח את זה. מה שהעיק עליה ברגע זה לא היו השקרים ששיקרה לעמנואל. זה היה תמיד קל יותר מכל דבר אחר לתירץ מבחינה מוסרית. שניאור היה אומר, כי לא במקרה השמיט משה מהדיברות את האיסור על שקר: "מי שהתחיל את הקריירה הפוליטית שלו ברצח ובהטמנת הגופה בחול, הבין כי אי־אפשר לחייב בני אדם לדבר תמיד אמת". המועקה התחילה מחדש כשעלה על דעתה, כי היא חייבת בכל זאת להיענות לסמי כדי לעזור לעמנואל. מה שיכול היה, כמובן, להיות המלכודת שסמי שיער כי תיפול בה. לפני שהתחיל עמנואל מדבר בשניאור, חששה כי לא תעמוד בזה ותזהיר אותו — ממישהו, אולי מגוטפריד או מסמי או מעצמה. עכשיו נמצא להם פתאום מפלט. אמרה ששום דבר לא יכול להפתיע או להדהים אותה כשמדובר באבא שלו. עד היום ממשיך שניאור לספר, לכל מי שרוצה לשמוע, על הרפתקות האהבים שלו בפירוט, הגורם לכל שומעיו להאמין כי זה שקר או התרברבות. עמנואל שאל אם שניאור סיפר לה פעם על אריקה, המלצרית עם הדוקטורט לספרות אנגלית. היה שולח לה כל שבוע פרחים כיוון ש"היא כלי־כך בודדה", והיה לומד בחדר שלה אנגלית, מאחורי תריסים מוגפים, שעמנואל היה עובר לידם בלילות, שבהם חזר מפעולות בתנועה דרך רחוב ויתקין, והיה מנסה לשמוע. אחרי שנישאה המשיך שניאור לשלוח לה פרחים. היה האיש היחיד בתל־אביב עם חשבון אשראי בחנות פרחים. על אריקה שמעה נעמי משניאור כשפגשו אותה במקרה ברחוב, בירושלים. אמר לה שזאת היתה מורה לאנגלית של עמנואל כשהתכוון לבחינות — "בגיל מסוכן לשניהם". אמר שהיתה גם ידידה קרובה של שניאור, "בייחוד אחרי שנישאה". אבל את אניטה לא הזכיר אף פעם. היו לו חוקי דיסקרטיות משונים מאוד, אולי גם מערכת אשמות בלתי־מובנת לשניהם.

ראתה את פני עמנואל משתנים, כמו תמיד כשדיברו באביו. היה חוזר פתאום אל מישהו רחוק בתוך עצמו, מעונה, מאוהב מחדש באיש שבגללו אולי עזב את הארץ. אמרה:

"אתה לא מתאר לך כמה אתה איש אחר, כשאתה מדבר על שניאור או על עצמך ולא על העולם".

"הצרה שלנו היתה תמיד, שגם בעינייך היה העולם חשוב יותר ממך או ממני". נעמי אמרה שהוא טועה. לא עזבה אותו בגלל העולם. פשוט לא יכלה עוד לשאת את הריב. ברחה ממנו כדי להציל את שפיותה. מתוך לשעות הריב שלהם לא היה איש בעולם שהיה טוב אתו כמו עם עמנואל.

אמר שאינו מאמין כי למישהו יכול להיות טוב אתו. אולי לרגע קטן וחולף, כמו שקרה להם לפעמים אפילו בביקור הזה שלה; אבל כששמע אותה אומרת למרתה

שהיא נשאת כאן הלילה, ידע כי גם זה נגמר. הוא יודע שהוא בלתי־נסבל.
"מאז שנודע לי כי יש לי חלק באשם על הקמת המדינה היהודית, נעשיתי
בלתי־נסבל. כשבאתי הנה, חשבתי להפוך את הפריסאיות ללאומיות חדשה
שלי, כמו כל מהגר. אולי בגלל זה פעלתי עם האלג'יריים, כמו כל השמאל".
המצוד הבריחו לטנג'ר עם תעודות פולניות, בעזרת ידידה שלו, אהובתו של
איש מקורב לבן־כלה. היה יכול להתחיל לעבוד ביחידת ההסרטה החדשה של
המדינה האלג'ירית, אבל ברגע האחרון הזהיר אותה הידיד שלה, כי אסור
שתיוודע הזהות הישראלית של עמנואל, היו יותר מדי חמומי־מוח שראו ככל
יהודי מרגל ציוני ואימפריאליסטי. גם קלרה נאלצה לעזוב את אהובה, נודע להם
שהיא יהודיה. הבריחה את עמנואל, שהוצג כבנו של קומוניסט יהודי מפולניה.
עמנואל ברח למולדישן. עד היום הוא מתבייש בהתחפשות שלו. אולי מפני שאז
התבייש בישרצלויות שלו "או ביהודיות".
"את מבינה למה אני מדבר על זה פתאום? אני לא. אף פעם לא סיפרתי לך
על זה".

נעמי אמרה שהיא מצטערת שלא הספיקה לספר לו קודם כי היא נשאת הערב
אצל מרתה, הבטיחה לה. לא חשבה שזה יפגע בו.
הניח ידו על זרועה. אמר שלא תשים לב, הרי היא יודעת שכל דבר בעולם
פוגע בו. הוא מגלה את עיקר גאונותו באמנות החמלה העצמית — יורדת
לפעמים למחתרת אבל לא נעלמת, עדיין התשובה הטובה ביותר שמצאו בני־
אדם לאגרסיביות. אך אפילו הליברלים והשמאלנים נגעלים מחמלה ומעריצים
אגרסיביות. החמלה העצמית מעוררת את זעמם — כאילו יש עוד מישהו שאדם
מוסמך לרחם עליו, פרט לעצמו.

אמר שהוא יודע היטב כי חייו הם כישלון, אף שלכאורה לא הוא אלא היהודים
והערכים נכשלו, כיוון ששאפו לעצמאות לאומית בעידן שבו הדבר איננו אפשרי
עוד. מה שנותר לו הוא הנחמה, כי גם סוקרטס היה בודד בצדקתו "והוצא להורג
לפי כללי הדמוקרטיה".

"כמובן שהיהורה שבהשוואה בין סוקרטס לביני מביישת אותי ומהווה עוד
הצדקה ניצחת לחמלה העצמית. עכשיו התחלתי להשוות את עצמי גם ליוספוס
פלוויוס. בבית־הספר חשבו אותו כולם בטעות לבוגד, ואת אנשי יבנה — לפחדנים
גלותיים עלובים, שהעדיפו את התורה על הממלכה היהודית. כשאמרתי את זה
באספה ברי דה רווייה, רצו לרגום אותי. כשהתחלתי לדבר על הצורך בשלום,
אפילו תמורת ההכרה באופי הדולאומי של מדינת ישראל שהכיבוש מנציח
אותו, קיבלתי את הסכין בלחי. תאמיני לי שאני לא יכול להבין איך את חיה
עם זה. מאה שנות מלחמה זה לא מספיק?"

כמו תמיד השתמט מהדיבור על עצמו ברגע שהחל לכאוב. כמו תמיד הפכו דבריו
להאשמתה בהשלמה עם שובניזם ולאומנות — אך הפעם נשמעו לה הדברים
המופרכים כדברי ייאוש של מי שאינו מאמין עוד כי נותר משהו

לעשותו. סמי ימצא מחר כשדה־התעופה, יאמר שעבר במקרה, לא ישאל אבל יצפה למידע שיכלה לקבל במשך הלילה.

כשענתה היה קולה מיואש כמו שלו. כמו בטקס, שבו חייבים להיאמר הדברים בכל פעם שמישהו מהם פולש לתחום שהצליחו להימנע ממנו ברוב פגישותיהם. אמרה שאם המלחמה בין יהודים וערבים התחילה אומנם לפני מאה שנה, הרי אין לזה כל קשר עם מדינת ישראל. אולי יותר לאנטישמיות המוסלמית, שאלבר ממי מיטיב כל־כך לתארה, הרי כל ריבונות יהודית תעורר ממילא את התנגדותם הלוחמת של נוצרים ומוסלמים. "יהודים נסבלים רק כשהם על הצלב, אז מוכנים אפילו להערץ אותם או להפוך אותם לאלוהים", זוכר?

כמובן שזכר. היה זה נאוומו השירי של שניאור על "הביאה השנייה" — ההשוואה בין הציונות ובין הנצרות, כשתי מהפכות יהודיות פנימיות, שלא השלימו עם דחיית ימי המשיח לאחרית הימים וביקשו להגשים את המשיחיות מיד וכאן. שתי תנועות אשר בגלל נסיבות בינלאומיות, שאינן קשורות ביהודים דווקא, הפכו לבעלות משמעות מכרעת לרוב העמים בעולם. ישו לא יכול היה לשער את זה, כשהתנבא כנביא יהודי אל היהודים בלבד; על דעתו של הרצל זה לא עלה, כשהציע פתרון ליהודים ולמחלת האנטישמיות כאחד. ההיסטוריה הפתיעה את שניהם. האנטישמיות לא רק שלא נחלשה על־ידי הנצרות והציונות — היא התעוררה מחדש בעקבותיהם, כאילו בגללם. על־כן אמר שיהודים נסבלים רק על הצלב.

סיפרה לו על מכתב שכתבה לניו־יורק טיימס, כשקיבלו את ערפאת באומות המאוחדות. במשך שלושת השבועות של שהייתה בפריס לא דיברו אף על אחד מהדברים האלה — עכשיו היה חשוב לה פתאום כי יידע כמה דבר לא השתנה אצלה. כתבה במכתבה, כי אנשים הרוצים "שלוש ככל מחיר ועם כל אויב הם ביטוי עליון לדהומניזציה של הפוליטיקה, כמו אלה שהשלימו עם סטלין והיטלר גם אחרי שעשו ברית ביניהם לשעבוד העולם". תוך כדי דיבור התחרטה על שהיא מדברת, אך אמרה לעצמה שאסור לה להצטרף לחמלה על עמנואל, כאילו הוא נכה ואטור לרגש אותו בדברי אמת. הרגישה כי החרון השקט תודר לקולה ומסלק את שרירי הנימוס וההשלמה. נבהלה כשירעה שאפילו הצער הולך ונעלם בה. איך ייתכן שאדם משכיל כעמנואל לא שמע על עמים משועברים למנהיגיהם, כמו העם הפלשטיני, הסובל משך דורות בגלל המשך המדיניות הנאצית של חג' אמין? כבר לא הצטערה על הסרקזם או על השתיקה, שהשתררה כשלא ענה על השאלה שלה. רק אכלה והביטה בו מדי פעם, מצפה לתשובה.

עמנואל שאל מתוך השתיקה:

"מי זה ארלט חזן?"

"אסיסטנטית של שניאור, לומדת באוניברסיטה".

"ירושלמית?"

"כן, עולה חדשה ממצרים. בוגרת האוניברסיטה של אייקס אן פרווננס. חגית

יזמה את הסטנוגרמות האלה. כבר אינה מאמינה כי שניאור יסכים לכתוב ספר; החליטה להכין לפחות את ההרצאות שלו להוצאה לאור.

“מתי זה קרה?”

“אחרי התקף-הלב: כשיצא מבית-החולים אמר שכתב הודיה לחיים, בייחוד על כל הטוב שזכה לו בחייו עם חגית, על ההבטחה שלא היה בה עוד ספק כי יחיה גם אחרי מותו, אם לא חיי עולם, לפחות כל עוד יאהבו אותו בני-אדם כחגית ורחלי ואתה, וזה על אף הספרים שלא יכתוב לעולם.”

“חגית סיפרה לך?”

“כן. התקרבו בשנים האחרונות. כשאני באה לתל-אביב, אנחנו נפגשות גם בלעדיו. אמרה ששניאור מדבר על מה שיישאר ממנו אחרי מותו, כמו וידוי על פחד שלא יישאר ממנו דבר. סיפרה לו שמצאה מימון לסטנוגרמות, והוא מצא את ארלט.”

במשך כל הימים שהיא כאן לא שאל אותה עמנואל דבר על שניאור. אמר שאיננו יודע מדוע.

“אני חושב על זה כל הזמן ולא יודע לשאול — יותר גרוע מהתם והרשע כאחד. נכון שיש סכנה שיפטר אותו מהמכון? אמר לי משהו בביקור האחרון כאן, לא לקחתי את זה ברצינות. רק על הבריאות שאלתי אותו. אמר שאין מה לדאוג, אפילו הרופא הסכים אתו כי יוכל לוותר על שיעורי השחייה בים הצפוף מדי לדעתו. חגית חושבת שזה הדבר שהוא פחד ממנו ביותר — הצפיפות. אפילו בחיי המשפחה הוא טובל בעיקר מזה. אמרה לי בנוכחותו, כי בעצם לא מתאים לו לחיות חיי נישואין, אבל כיוון שהוא חלש מכדי לעמוד נגד האהבה — הוא מסתבך ואינו יודע איך להשתחרר.”

עמנואל לא רצה לשמוע את דעותיה של חגית על שניאור. הרגיש תודה על שנעמי לא שאלה אותו מדוע לא הגיע לארץ, כשחגית טלגרפה לו על התקף-הלב של אביו. כל-כך הרבה דברים רצה שלא יישאלו. אולי לזה קורא שניאור צפיפות. גם אחרי שארלט החלה לפענח ולהעתיק את הסטנוגרמות שלה מהרצאותיו, המשיך שניאור להשתמט מהתחייבותו לערוך אותן ולהתקינן להוצאה לאור. מוטב היה לדעתו להכין הרצאות חדשות, “ממילא תהפוכה את הראשונות למיושנות ובלתי-ראויות לפרסום”. דברים מודפסים יוצאים, לדעת שניאור, מרשות האומר אותם, והוא נעשה אחראי לדברים שאינו רוצה לאומרם עוד. נאווה גולן, מנהלת המכון, מתלמידותיו של שניאור בסמינר הקיבוצים מהתקופה שבה התאהב כחגית, שכפלה כמה מהסטנוגרמות של ארלט, כדי להפריך את טענות הרבנים מקליבלנד; שלפיהן מתמסר שניאור “להשמצת אבות האומה, כשהוא ממומן על-ידי תורמים אמריקנים תמימים, התומכים במוסד בגלל חלוציותו בהכשרת מורים להשכלה גבוהה”. הרבנים טענו בהצהרם, שהתפרסמה בג'רוזלם פוסט, כי שניאור העליב אותם אישית, כשהציג את אברהם אביהם כמי שמשכיר את אשתו לפרעה למספר יילות עבור האתון, כפי שלטענת שניאור מתואר בתנ"ך.

שניאור נהנה מהשערורייה שפרצה אחרי פרסום מכתבם של הרבנים מקליבלנד. ממכתבי מחאה נגד המכתב למדור קוראי העיתון בארץ, כי הוצאותיו של שניאור זכו לפופולריות רבה דווקא בין אנשי אוניברסיטה יהודים בעיר בגלל "הניסיון השיטתי והעקבי לפרשנות אתאיסטית של בראשית, שכל יהודי חופשי זקוק לו כדי לתרש את זיקתו לקלסיקה של תרבותו".

עמנואל שאל אם פירושו של דבר כי ארלט היתה אתו בקליבלנד ועשתה גם שם את הסטנוגרמות של הרצאותיו. נעמי אמרה שהיא מניחה שכן, שניאור לא דיבר על כך, אבל זה נראה לה מובן מאליו. עמנואל שאל מה נעמי יודעת עליה, פרט להיותה אסיסטנטית וסטנוגרפיסטית. אמרה שלא הרבה. ארלט סיפרה לה כי היא בת למשפחת סותרים מאלכסנדריה, שנאלצה להגר למרסיי כשנאצר הגלה את בעלי הרכונים היווניים. יש לה ארוש הלומד הנדסה בטכניון, עולה חדש מרוסיה, אך כיוון שהחליט לעבוד על הדוקטורט שלו, הם דוחים את החתונה שלהם עד גמר לימודיו. עמנואל שאל איך היא נראית.

"מרשימה מאוד, לא יפהייה אבל פנים חזקות, כהות מאוד, שניאור אומר:

'מצריות — את לא חושבת?', לא סיפר לך עליה כשנפגשתם?'

עמנואל אמר שהיתה להם פגישה קצרה מאוד. שניאור הפסיק נסיעתו מקליבלנד לארץ רק לעשרים וארבע שעות. קבע פגישה עם עמנואל במרתף-הבאר של קפה "מריניאן". שניאור אהב את האווירה החשוכה, את רשת המבטים של הגושים הבודדות שישבו ליד שולחנות-השיש, מצפות, משימות עצמן שאינן מכירות איש מהגברים שליד השולחנות האחרים. "הדבר הקרוב ביותר לאווירת הבורדל ההיסטורי שניתן עדיין למצוא כפריס במקום פומבי". שניאור היה במצב-רוח מבורח כשדיבר על המחלקה לטיפול נמרץ, "שנועדה למדוד כל מה שאפשר בתהליך גוויעתו של אורגניזם משומש מאוד ועמיד בהרבה מכל מנגנון אחר שהומצא בידי אדם". מבטיו שוטטו מדי פעם אל פני היושבות ליד שולחנות השיש. עמנואל לא ידע את מי מהן הכיר אביו מביקוריו הקודמים בעיר, תוהות על האיש הצעיר שהביא עמו הפעם לאולם המפגשים שלהן.

מאז שיצא מבית-החולים, נראה לו כל יום כהדרן חינם שהחיים מציעים לו. מדי פעם היה מבטו חוזר אל פניו של בנו לבדוק את מצב חוש ההומור שלו. העיר תשומת-לבו של עמנואל להתנהגותם הנכונה של אורחים חדשים, שירדו במדרגות מהאולמות העליונים של "מריניאן", מחפשים כביכול מקום ישיבה, כאילו לא היו רוב שולחנות-העץ ליד הקירות פנויים ומצפים לאנשים מסוגם. במשך כל הערב לא נתן הזדמנות לעמנואל לכאר מדוע לא הגיע כשקיבל את המברק של חגיית על התקף-הלב, מדוע לא טלפן במשך שלושת הימים, שבהם היה שניאור במחלקה לטיפול נמרץ, לא לחגיית ולא לרחל.

לא רק על ארלט לא סיפר לו. לא היה מדבר אתו על חייו אלא באמצעות סיפורים על אנשים ונשים זרים שהכיר, מבלי לומר מתי ואיך. היה נזהר מכל גילויי אהבה. לכנו, פרט להתפרצויות-פתאום שהפתיעו גם אותו עצמו. אותו

לילה, כשחזרו לדירתו של עמנואל, טרם הדליק את האור, נשק אותו אביו לפתע בחוזקה נשיקה אחת, כשהוא מחבקו בכוח בידו האחת, ידו השנייה על המתג שמנע הדלקת האור, שואל אם עמנואל זוכר את האותיות "ונקבנ", שחרט הופמן על עט ה"פרקר" שנתן שניאור לבנו כשסיים את בית-הספר, "כמו שנאמר על יעקב ובנימין — ונפשו קשורה בנפשו".

שניאור לא ביקש לראות את העט. עמנואל לא סיפר לו כיצד אבד. ישבו בחושך משני צדי השולחן הקטן, המואר באור הרחוב שמתחתם החודר מבעד לשמשות הארוכות. שניאור דיבר על אמונתו בהישארות בנפשם של אוהביו, חלק בלתי-נפרד "מאמונות האתאיזם החרדי" שלו. הישארות-הנפש המותנית באהבה, "בזכותה תוכל להשתוות בנפשם של אוהביך — כל עוד יאהבך — ומי רוצה להישאר בנפש שפסקה לאהוב?"

עמנואל חזר על המלים של שניאור בפליאה על שהוא מעז לאומרם. אפילו לנעמי. שנים כבר לא היו קרובים כל-כך. פניה חזרו מאישהו, צופות בפליאתו, יודעות כי גם מה שקורה ביניהם כרגע נמצא כבר מעבר לאבדן שאין לו תיקון.

נד

כשהועברה רחלי ליחידת הגדר האלקטרונית שבבקעת הירדן, היו רוב הימים שרכ. רק בשעה הזאת של טרם שחר עוד אי-אפשר היה לנחש את עוצמת החום. הלכה בשביל מצריף החיילות, בין בתי-הקיבוץ אשר כמה מחלונותיהם כבר הווארו. השומר ליד השער עזר לה להיזי את הקונצרטניה של חוטי-התיל. מכאן ועד העמדה הצופה אל הנהר היה עליה לעבור רק שלוש מאות מטרים, לפחות במחציתם לא תיראה עליידי השומר שלידי השער. מאוחר מדי נזכרה כי היה עליה לדרוך את ה"עזי" שעל כתפה. כבר היתה קרובה מדי לעמדת הבטון, חששה שמישהו מציץ בה מבעד לאשנבים.

כשבוע שעבר, מאז שחזרה מחופשה ראשונה שלה בתל-אביב, היה הגבול רגוע יותר. הקרבות, שבהם טבחו חיילי ירדן בלוחמים הפלשתינים ובמשפחותיהם במחנות שבעמאן, דעכו עם הגירוש של רוב הארגונים מן הממלכה. עדיין היה חשש ממחבלים בודדים שינסו לעבור את הירדן כדי להימלט מרורפיהם, והכוננות היתה עדיין בשיאה.

בימים הראשונים אחרי סיום הקורס לא הורשתה רחלי להפעיל את המכשירים. כמשך כל שעות המשמרת ישבה על כורסת-הקש שלידי מיחם הקפה, מתבוננת במסך, מקשיבה באוזניות, מתפעלת ומקנאה בביטחון העצמי של הבנות המפעילות את המכשיר לעיניה, אינה מאמינה כי תוכל לקבל על עצמה אחריות כזאת לגזרת הגדר שבפיקוחן — ודאי תפעיל את האזעקה בגלל כל עז שתעבור כשטת.

כל טעות עשויה להסתיים ברצח המוני. בקושי דיכאה בה שוב את החרטה על שהתגדבה לקורס כשהגיעה לטירונות. גם עכשיו ניהלה כדמיונה ויכוח עם מישהו שמיאן להשתכנע, כי אסור להטיל אחריות כזאת על ילדות בנות שמונה-עשרה. זה לא רק מסוכן. זה לא הגון.

זה שלושה ימים שהיא מפעילה את המכשיר באופן עצמאי. הופתעה כששמעה לראשונה את קולה באוזניות, מדקלמת מספרים ואותיות בקוד שהתחלף בתכיפות, קולה רגוע, כאילו אינו שלה. איש מהשומעים ברשת לא יכול היה לנחש את חדרתה מפני ההתמוטטות, שתבוא עליה בוודאי בכל רגע. על-כל-פנים — לא יאחר מחצי שעה מעכשיו, לפני שתתחלף עם בת-הזוג במשמרת, ותוכל לשוב לכורסת-הקש.

שלושם באו חגית ושניאור לבקר אותה. כמו למחנה עבודה. ישבו על המיטה של נועה בחדר שבצריף החיילות. דיברו על עמנואל העומד להגיע בעוד יומיים. הביטו בשתיקה, כשקראה את המכתב של אלן שהביאו אתם. כשקראה חשבה: מה שאני מחייכת יותר בשעת קריאה, כך הם דואגים יותר. מסכנים. ידעה ששניאור רק מעמיד פנים כשאמר שזה בסדר שלא תיקח חופשה ולא תבוא אתו לשדה-התעופה לקבל את פניו של אחיה. אמרה שהיא אוספת ימים. אלן עומד להגיע בשבוע הבא. ישהה כאן לפחות חודש ימים בסיור לימודי, במעבדות של המשטרה. הרי ספרה להם על זה כשחזרה מפרס. כנראה שכחו. אין דבר. ידעה שאינה יכולה להסתיר את האושר שעל פניה. נרמה לה שחגית שמחה כשמחתה.

חודשים עברו מאז שנפרדה מאלן באורלי. עדיין לא היה בטוח אם יתקבל אישור לנטיעת-הלימודים שלו בסתיו. במכתב שהחזיקה בידה סיפר כי הכול סודר כמתוכנן. כתב שמאשרים, רק שאלו אותו אם לא כדאי לדחות את זה לאביב, אך פיליפ הסכים עמו שלא כדאי.

כשאסתי נגעה בכתפה ברגע של דממה ברשת, פינתה לה רחלי את מקומה, ממשיכה להקשיב באוזניות, מוזגת קפה לשתייהן, יושבת על כורסת-הקש. המראות המרצדים על המסך והקולות מעמדות רחוקות ברשת נסוגו לרקע, אך עדיין קינאה באסתי על האיפוק שגילתה, כשהנקודה השחורה הלכה והתקרבה אל קו המים. "תן או צבוע". רחלי היתה גורמת בוודאי לאזעקת-שווא. כמו נועה אחמול. צחקו ממנה, כשבאו שני קציני הסיור לביקור בעמדה שלהן. לא כליכך חוקי, אבל מי יאמר להם משהו. "בגלילות אומרים שזה הקפה הטוב ביותר בקו". אחר-כך הודו שלמעשה באו לראות את פני הקול הנמוך והיפה, שהקפיץ אותם לשווא מהמיטות שלהם, כשמפקד הגורה דרש תגבורת.

גם בחדר-השינה של אלן היו החלונות אטומים, אפילו יותר מאשר בעמדה הזאת. על אף המחאות שלה היה אלן מכסה את שמשות החלונות של חדר-השינה בוילונות הקטיפה, לפני שיכבה את האור. לא רצה כי תראה את פניו כשנאק בתחינה מעונגת, מתמסר כמו למרות עצמו לאהבת שפתייה את עורו

סירבה להפסיק. נדמה כי רק בשבוע האחרון, כשנודע לה כי הסירוב לבקשת הדחייה שלה הוא סופי, פסקה בה הבושה, ואלן היה כולו שלה. במשך הלילות האלה שכחה את הפחד שליווה אותה כלילות הראשונים, כשנשארה בביתה, לאחר שהטיול נדחה. פחדה שאינה טובה לו. שהיא אשמה בגופו הנחפז אליה ומאמלל אותו. כלילות של השבוע האחרון לפני הנסיעה נעלם הפחד והיה לחדווה. בתמונות מחיי נישואים נאמר, כי "החטא ההרסני ביותר הוא עודף ההתחשבות". היתה זו השיחה הראשונה שהזכירו בה את המלה "נישואים". כשנפרדו באורלי אמרה לו, שזה היה חודש הנישואים הטוב ביותר שאפשר, "על אף עודף ההתחשבות".

בחדר-החיילות היו ארבע מיטות. אף פעם לא סיימה לכתוב לו מכתב מבלי שמישהי תפסיק אותה באמצע משפט. כתבה לו באנגלית. כתבה שרק עכשיו היא מבינה כמה היה נפלא לכתוב לו מכתבים בעברית מהקפה שלייד השוק ברי דה סין "אחרי חמש-עשרה שנות נישואים לשוטר צרפתי".

כשנעמי נסעה, והמזכירה של הנספחות טלפנה לרחלי והודיעה לה כי אין כל סיכוי לקבל אישור לדחיית גיוס, הפכה אהבתה של רחלי לאלן פראית, כמו ייאוש. היתה מאושרת כשמעיה את קולו מתענה בעינוגיה. כבר לא התביישה לדבר על זה. אפילו עכשיו אינה מאמינה שאמרה את המלים האלה, כשישבו בכורסות-קש כמו זו על מדרכת "קפה דה מאגרו", מול הכנסייה העתיקה המכוסה פיגומים, שעונים אל הקיר שמאחוריהם מתחת לחלונות בית-הקפה, "תשושה מן הלילה הטוב בחיי". היה בוקר של יום ראשון. רק עכשיו העמידו את הכורסות והשולחנות על המדרכת. המלצרים עדיין לא הגישו. עמדו לחגוג הבוקר את יום מלאת שלושה שבועות לפגישתם בנוטרדס. רחלי אמרה שהוא לא מתאר לעצמו כמה זה נפלא פתאום להתבגר ולא להתבייש לענג את מישהו כמו שאת רוצה באמת. ראתה את מבטו מתרומם אל הפיגומים שעל גג כנסיית סן ז'רמן.

אמר שאצלו התהליך כנראה ממושך יותר, "אני עדיין כגיל ההתבגרות". לאור מנורת-הקיר הקטנה, שהאירה את המפות, קראה רחלי שוב כי הוא מגיע בשבוע הבא, אפשר היה להמשיך לכתוב לו.

"תגיד לאמא שלך שלא הספקתי לחזור לירושלים, כפי שהבטחתי לאחות מתיקה-קליר מלשכת המודיעין הנוצרית שלייד שער יפו. אירנה יודעת מי זה. כתבתי לה עליה, כשהייתי בשבוע שעבר בירושלים אצל נעמי. אני מקווה כי אירנה ודוריה תסכמנה להצעה שלה. היה לי קשה נורא להסביר לה את הקשר בין אירנה לביני. שאלה אם גם אני רוסיה אורתודוקסית. חאר לך מה היה לו הייתי?"

נה

שניאור ריחם על עמנואל בעיקר בגלל "איכוד חוש ההומור, הכרוך בהתמסרות מחשבתו לשינויים החד־משמעיים שיש להכניס במציאות". חוש ההומור, לדעת שניאור, אינו שייך לאנשים פרקטיים, רק לריאליסטים, כמוהו. אנשים פרקטיים לא יכולים לעשות דבר והיפוכו, במשך הזמן הם שוכחים אפילו לחשוב את זה. מבחינה זו דומים מהפכנים ומדינאים לסוחרים ולמדענים. כל דבר הוא מועמד לתמורה בעקבות פעולתם, ופעולה דורשת תפישה חד־משמעית של המציאות. אולי מפני כך אין עמנואל קורא עוד רומנים וסיפורים, "שמורת־הטבע של המחשבה הריאליסטית, המתבוננת בחיים ומגלה בהם את האמביוולנטי תמיד, במציאות שאינה מהווה אתגר לשום פעולה".

זכר את חיוכה האירוני של נעמי למשמע ההצהרות החכמניות, שבהן שטף אותה אתמול בארוחת־הבוקר בקפה "אלסקה". משהו מסלחנות שבחמלה החל להתגנב לאחרונה בחיוכיה, כשהוא מרכר אתה על עמנואל. מאז שתזרה מפריס תלה בה תמורה שעדיין לא עמד על טיבה. ביקורתה על עמנואל היתה חריפה אפילו משלו. שניאור ניסה להתעלם מהניחושים שעלו בו. ידע כי אניטה מסוגלת לכול. בייחוד אם החלה חוששת מנעמי בגלל נסיעתו של עמנואל לארץ.

מ"אלסקה" הלכה אתו נעמי למכון שברחוב די נואס לשמוע המשך הרצאתו על הריאליזם התנ"כי. אחר־כך חזרו לדבר בעמנואל, "בכשרון הנדיר שלו להבין הכול ולא להתחשב בשום דבר מציאותי, בגלל הפרקטיות שהיא היפוכו של הריאליזם".

נעמי אמרה:

"המלים מוליכות אותך למקומות וגזומות, שלא התכוונת להגיע אליהם. זה לא רציני".

ענה לה שאולי, אבל זה יותר פורה משעבוד כל המלים לביצוע משימות שכבר עלו במחשבתנו מלכתחילה. "אין סיכוי אז שיתגלה לדובר משהו חדש, זה לא משעמם אותך לומר מה שאת כבר יודעת?"

נרמה היה לו שהיססה כשלא ענתה. לא היה רגיל לשתיקות של נעמי. תחילה לא חשב שיש קשר בין השתיקה הנכונה כמעט לכין הודעת־פתאום שלה, שלא תגיע לשדה־התעופה.

מדי פעם היה מרים עיניו אל מסך הטלוויזיה שמעל דוכן המודיעין של "אל על" באולם ההמתנה המחודש של שדה־התעופה. היה כרוז כי הטיסה שיצאה בזמן מפריס תתאחר, לא ידעו בכמה זמן. כשהביט סביבו פגש רק מבטיהם של זרים. לפני עשרים שנה זה לא יכול היה לקרות. אפילו לפני עשר. היה פוגש מכרים בכל מקום. לא ידע אם שמח יותר על האלמוניות, שהגנה עליו

מפני הפלישות הגסות לפרטיותו, שמהן סבל מאד הגיעו לתל-אביב בשלושים וחמש, או שהצטער על הזרות, שהחל לדחוק רגליו של צוותא של מכרים שהיו נאספים בכל מקום ציבורי, בכל קרן-רחוב כמעט, עד לפני שנים מעטות.

היה ישוב על כורסת-פליטיק ירוקה צהבהבת, מכריח את עצמו להפטיק את המחאה המתמדת נגד גועליותו של הצבע, האהוב כל-כך על אדריכלי הפנים ושאר כוהניו של פולחן המודרניות והטעם הרע. כמו החלונות הצהובים של מלון "מוריה" החדש בירושלים. נאווה גולן אמרה לו שיפטיק להגוים — "מי בכלל שם לב לצבעים של חלונות? רק איסטניסטים חולניים כמוך". אמרה שעל-כן היא אוהבת אותו, אבל אפילו לא מנסה להכין אותו. לולא חגית היתה כנראה מתאהבת בו ברצינות, ולא רק מעריצה אותו, כפי שהיא מעידה על עצמה, "בפיק-כרכיים של ילדה בת תשע-עשרה", בדברה על הימים הרחוקים ההם, כשנפגשו לראשונה בסמינר הקיבוצים בארבעים ושבע.

"אם הנערה ככובע-הסירה המגוחך תרים עוד פעם את עיניה מדוכן המודיעין לפגוש את עיני — לא תהיה לי בררה ואצטרך לגשת אליה, להמציא שאלה על אווירון". כמוכן שלא יוכל לשאול אותה אם הוא מכיר אותה מאיזה שהוא מקום. אי-אפשר להיות בן חמישים ותשע ולהתנהג כמו ילד. "תתפלא — אבל אפשר, תכף תראה".

התאפק ולא קם. חזר לחשוב כנעמי ובשאלה ששאל אותה, להפר את שתיקתה. רצה לדעת אם לדעתה עמנואל יודע ממה הוא מתרגש לקראת בואו לארץ. אמרה שנדמה לה שזה בגללו, "אין לך מושג איך הוא מדבר עליך". אולי על-כן החליטה להישאר בירושלים. ידע שאי-אפשר להפוך את הפגישה הזאת לפגישה נורמלית, על אף שהתראו בפרים רק לפני חודשיים. שמע את זה בקולו של עמנואל, כשטלפן לומר שהוא מקדים את בואו ביומיים, רוצה להספיק להיות קצת עם שניאור לפני שצוות ההפקה שלו מגיע. אמר שלא כדאי להטריח ולבוא לשדה-התעופה, יש לו תקציב הוצאות, ייקח מונית, שניאור מכיר את מלון "פארק"? שניאור אמר שכמובן שמכיר. לא אמר כמה מכיר. כבר ארבע שנים לא היה שם. קיווה כי פקיד הקבלה של הבוקר לא יכיר אותו. תמיד היה מחייך אליו, כששניאור היה מגיע לביקורי הבוקר שלו. מאז שלח לאניטה את הפרח הבודד עם שמו, היה הפקיד מחייך אליו חיוך דיסקרטי בכל פעם שהיו נפגשים.

כששמע את קולו של עמנואל בטלפון, אחר שחגית מסרה לו את השפופרת מהעבר שלה של המיטה הזוגית הרחבה, זכר את פניו החוורים ב"מריניאן". לא הרגיש, כנראה, במבטיה של מאריז, שישבה כדרכה על-ידי המדרגות, משיטה את מבטה על-פני כל השולחנות והגברים שבאולם, כאילו אינה יודעת על נוכחותו של שניאור במקום הזה. העריך את המקצועיות שלה. עמנואל לא שם לב אליה או אף לאחת מן הנשים האחרות שבאולם הנמוך. היה עסוק מדי בהסתרת רגשות האשם שלו על "שנעדר מן הארץ בחגיגות התקף-הלב", ואולי דאג

באמת כשביקש לדעת את כל הפרטים על חדר הטיפול הנמרץ.

כבר שלוש עשרה שנה ששניאור אומר לעצמו כי עמנואל "נעדר". כאילו מגורים בארץ אחרת הם פעולה מתמדת של היעדרות, כיוון שאינו יכול לקבל את העובדה כי בנו הוא פשוט תושב של ארץ אחרת, "איש שאינו גר כאן עוד" ואינו מתכוון לשוב ולגור כאן. לא עריק או נעדר או יורד או פליט — אלא פשוט זה, תושב פריס הבא עכשיו לביקור קצר, כמו כל תייר המגיע לכאן מסיבה כלשהי. כמה זמן יחזיק שניאור באמונה התפלה, כי אדם ממשיך להיות בן רק כיוון שאין לנו שם אחר לסטטוס המשתנה של בנות או אבהות, על אף התמורות הקיצוניות החלות בסטטוס זה בכל גיל ועידן, עם כל התקת מגורים מעיר לעיר או מארץ לארץ? אפילו אחיו של יוסף לא הכירוהו כשפגשו אותו בארץ אחרת.

"אבל הוא בכה".

יוסף בכה, לא שניאור. רק לא זה. לא דמעות ולא מלודרמה ולא בן חוזר למכורתו. עיניו חזרו ללוח המודיעין שמעל הנערה עם כובע-הסירה של דיילות "אל על". הגיה פשוט לא באה לפגוש את בנה. אמר לה בטלפון כי עמנואל מגיע באווירון של עשר. אמרה שהיא מקווה שתהיה להם פגישה טובה. שניאור התפעל מכוחה של האשה הזאת. תמיד עשתה מה שרצתה, ותמיד רצתה מה שחשבה לראוי לרצותו. מנין יודעים בני-אדם מה רוצים באמת? איך אפשר להבחין בין מה שרוצים למה שנרמה לך שאתה רוצה, אבל אינך בטוח?

לדעת הגיה, לא ידע שניאור להבחין בגבולות. תמיד נודע לו על הגבול אחרי שעבר אותו. אחרי כל השנים הללו לא ידע איזה גבול עבר ביחסיו עם בנו, רק ידע שעבר. לא היה סיכוי לשכנע אותו לשוב ולגור כאן.

"למה לשכנע? מה גרועה ישיבת פריס משיבת תל-אביב?"

להגיה היה ברור, כי זו פשוט בגידה בכל הערכים. שניאור לא הסכים עמה, אך לא יכול היה להיפטר מהרגשת-התמיד כי בנו נעדר. שנא מלים נפוחות וידע כי מחשבתו אינה יכולה להיפטר מהן. כשירדע שעמנואל לא ישוב לארץ, אמר לעצמו כי בעצם אין הבדל בין זה לבין "נטישת הספינה הטובעת, כשיש עוד סיכוי להצילה". עכשיו כבר אין צורך. שלוש שנים אחרי הניצחון המדהים של שישים ושבע אין צורך בהצלה. אומנם הניצחון לא הגדיל את הסיכוי לשלום, ומבחינה זו הוא גרוע יותר: פתאום נראה לכול כי השלום אינו חיוני כלל לקיומה של המדינה. שלום אינו עוד תנאי לשרידות או לעמידות. כמו גרמניה המערבית והמזרחית. כמו קוריאה הצפונית והדרומית. טוב שלא אמר את זה אף פעם לעמנואל. אפילו לא לרחלי. ודאי לא לחגית. רק ארלט מסוגלת לשמוע אותו אומר דברים מביישים כל-כך ולחייך, כמעט בהשתתפות בצער, על שהוא לוקח דברים ברצינות רבה כל-כך. כמו הצורך להשלים עם קיומן של בעיות ללא פתרון, עם מציאות שאין בה היגיון. "רק שאלות הנובעות מהחשוכה מייצגות פתרוֹנות מלאכותיים, כמו כל פתרון של בעיה לוגית". בנו יאמר שזה רק תירוץ

לתמוך בממשלת תנועת העבודה, שהקימה את ההתנחלויות כסיני ובחברון. הנערה הגבוהה מדוכן המודיעין של "אל על" צעדה לקראת שניאור על עקבים גבוהים, בחצאית צרה וקצרה של מדי "אל על" כחולים. כשהושיטה ידה, חייכה כמצפה, שואלת אם כאמת אינו נזכר שהכיר אותה. לפני שסיימה את המשפט אמר פתאום: "זיוה!" וזכר — למדה עם רחלי עד לפני שנתיים, ביקרה כמה פעמים בביתם, רחלי עזרה לה בהכנת שיעורי אנגלית, היתה ילדה יפה מאוד, "מגונדרת מדי", לדעתה של רחלי. עכשיו כבר לא היתה יפה בל־כך, רק גבוהה מאוד. "האשה המרשימה ביותר כאולם הזה", אמר כשהסביר את "ההצתה המאוחרת, כפי שאתם אומרים". איך יכול היה להכיר בה את הילדה הקטנה שלמדה עם רחלי? עכשיו זכר אפילו כי אביה היה נספח מסחרי, בבואנס איירס, נדמה לו, "דייוויס, נכון?"

זיוה חייכה בהנאה, אמרה: שסן פאולו, אבל זה די מרויק, מדהים איזה זיכרון שיש לו. שאל אם היא מתכוונת כי דייק בהערכתו שהיא האשה המרשימה ביותר כאולם. צחקה וישבה כשהיא שוכלת רגליים על הכורסה בצבע כתום-זעקה שלידו, אמרה שביקשה שיחליפו אותה לכמה דקות, כבר חצי שעה שהיא מצפה כי ייגש לדוכן, הציעה לו סיגריה מחפיסת "קנט" ארוכה, סירב לסיגריה אך מיהר לשלוף "רונסון" ישן והדליק את שלה, אמר שהוא שומר אותו להזרמנויות נדירות כאלה, כשבניגוד לכל הכללים הוא נהנה לשרת אשה יפה, כיוון שהיא יפה. הביטה בעיניו בהתהוות מופגנת, בשתיקה שהתארכה שניות מיותרות, שאלה אם הוא מחכה לרחלי או שהיא כבר מגויסת. אמר שכן ואם ידוע לה משהו על האיחור של אווירון "אל על" מפריס. אמרה שאסור לה להגיד את זה לקהל, אבל האווירון נחת באתונה בגלל אזהרת חבלה, אבל עכשיו הודיעו שהבדיקות הסתיימו ועומדים להמריא, בעוד רגעים מספר יודיעו על מועד נחיתה חדש בלוד. שוב הביטה בעיניו בחידתיות תוהה, אמרה שהוא בוודאי מתפלא על שהיא כאן, אבל נאלצה לדאבונה לוותר על השירות הצבאי, ועיניה נצטעפו בסוד שמוטב לא לשאול עליו. כשקמה אמרה שהוריה חזרו לסן פאולו, והיא גרה לבדה בדירתם בשדרות רוטשילד, והיתה דווקא "רוצה להתיעץ עם מישהו בעל ניסיון על לימודים ובכלל", ואם יהיה לו זמן פעם להתפנות, "אתה לא מתאר לך כמה זה חשוב לי לדבר עם איש מבוגר", ומבטה חזר לעיניו ספק-מפתה ספק-לועג לעצמה או לו, ופנתה והתרחקה לעבר הדוכן, שמעליו הופיעו האותיות הצפופות על מיצג המידע, מבשרות כי "אל על" מאה ועשר מפריס ינחת בעוד חמישים דקות. עכשיו חזרה לשבת במקומה, הביטה בו מרחוק, ושניאור לא ידע אם הוא מצטער או שמח על פער הגיל, העובר אולי את גבול המותר אפילו לדידה של זיוה, ואולי לא. כמו תמיד יתווקו הספקות מעמד, עד שימצא את מספר הטלפון של דייוויס בשדרות רוטשילד. ניסה לרכז תשומת-לבו בעבודות השיפוץ של תקרת אולם-ההמתנה הגדול, שמספר התיירים העוברים בו הוכפל מאז מלחמת ששת הימים. ראה את ראשה של

זיוה רוכן מעבר לדופן הדוכן, היו לה אוזניות לראשה, בין השערות המתולתלות אפריקנית כאופנת ניו-יורק. ידע שהמהלך הבא הוא שלו, שעליו להימנע ממנו, שייחכן כי לא יימנע, שהצרה היא שכמעט אין סיכוי שתסרב, שהוא אשמאי זקן והיא ניחשה את זה מיד, ושלא יכול לעלות על דעתה כי הוא מחייך עכשיו לזכר סיפורו של אביו, בבית-המדרש במינסק, על הצדיק הישישי, זכר-יר, גיבן ומצומק, שחסידיו פוגשים אותו בגן-עדן כשהוא משגן תלמודו, ובחיקו בתולה עירומה ויפה כשיר-השירים; שאלוהו: "רבי, זה גן-עדן שלך?" אמר להם: "שוטים שבעולם, זה רק גיהנום שלה".

היתה זו תחבולה בדוקה להפסיק באחת את זרם ההזיות המסוכנות, שבהן כיכבה כבר זיוה "במהלך הבא". שניאור ניסה להמשיך לחשוב על הסיפור באופן שירחיקו מתוכנו, יקרכו למחשבה שבו על רבי'שמעותו של העולם, שאפילו מפגשי אהבה גנעדניים שבו נראים זרים זה לזה מנקודות המבט של המשתתפים. כמעט השתמש בסיפור בהרצאה האחרונה ששלח לעמנואל, כרגע האחרון מחק. פחד שבנו לא יתייחס לכך כנימוק רציני נגד הראייה החד-צדדית, שבה האשימו בוויכוח התמיד שנמשך ביניהם כבר למעלה מעשרים וחמש שנים. עכשיו יתחדש הכול, בעוד ארבעים וחמש דקות. בקושי עצר בו את השמחה שהחלה למלא אותו מכיוונים שונים, לובשת תמונות טיול שיטייל עם עמנואל ברחוב בן-יהודה, על-יד קפה הרלינגר לשעבר, אולי יתפנה לנסוע עמו לכפר שמריהו, להלך בשבילים שהפכו רחובות אל הים, להפוך זכרונות להווה.

נו

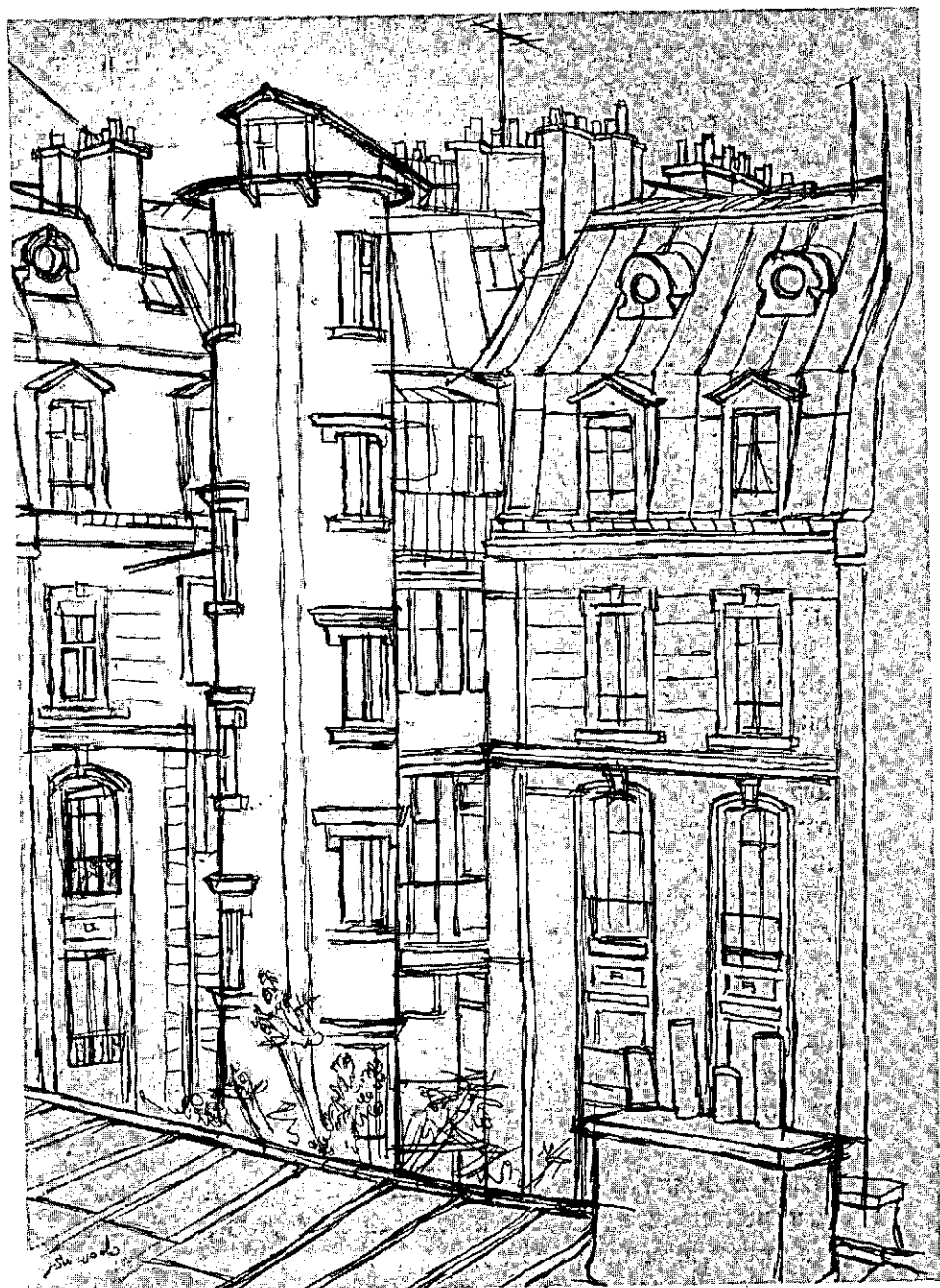
נעמי נהגה בזהירות רבה בכביש הצר היורד מקרית-ענבים, כדרכה בכל בוקר שבו היא מביאה את דנה לבית-הספר שכראש הגבעה. בהתקרבה לכביש הראשי, כשהיא עוברת את אבו-גוש, המשיכה להסס אם תפנה ימינה ותצטרף אל שניאור, המחכה שם כנראה לבדו. ידעה שאין איש בעולם היכול ליעץ לה מה תעשה. כשהתקרבה לצומת, נעצרה. עדיין לא ידעה לאן תפנה, אחרי-כך הפנתה את ההגה שמאלה, לחצה על הדוושה ונכנסה לשיירת המכוניות הארוכה שטיפסו לעבר ירושלים. ידעה שגם רחלי לא תהיה בלוד, "בחיר-לבה מגיע בשבוע הבא, והיא שומרת לו את החופשות שלה", הסביר שניאור בטלפון.

כשהחיפושית הכחולה של נעמי נכנסה לרחוב יפו הצפוף, הנראה כרחובה הראשי של עיירה מזרחית מפגרת, התעוררה בנעמי אהבתה לעיר הזאת מחדש. גודש אוטובוסים ומשאיות ומכוניות מכל הגילים עברו על פניה בכיוון מערב, מצליחות להתקדם במעבר הצר והמפותל בין שורות הבתים הנמוכים שחזיתות וחנויות שלהם לא השתנו מאז נכנס אלנבי לעיר הזאת בימי התורכים. רק שוק

מתנה יהודה נשאר זר ומפחיד, אף פעם לא העזה לקנות בו דבר. אחד השרידים האחרונים של פולחן ההיגינה האמריקני שלה. כשנעצרה באור האדום בצומת יפו וקינג ג'ורג' החמישי, נהנתה מהאנרכיה המסודרת, החוגגת בצעדה המהירה של מאות הולכי-רגל העוברים את הצומת בבת-אחת לכל הכיוונים בפחות משלושים שניות, בתצוגה של כל הלבושים והפנים שנאספו מכל היבשות והדתות, נתפזים מאוד, מתנגשים זה בזה, מחליפים כיוון בהיותם כאמצע פרשת הדרכים, מביטים ולא רואים את הנעשה סביבם, חותרים להגיע ליעד שבעבר השני של נהר האדם, כשהאוטובוסים מאיצים את מנועיהם ברעם גלגליהם העצבניים מתחילים לנוע אל עבר האנשים הממהרים יעוד טרם הספיק האור להוריק ברמזורים.

מאז הסירו את קיר-המגן לאורך הגן הציבורי שברחוב קינג ג'ורג', כשסרה סכנת הכדורים של חיילי הלגיון הערבי מעל החומות שבתוך ירושלים, היה הרחוב לסניפו של הגן. הכול החל להירגע פתאום, הרחובות מתרחבים ברחבת טרה סֶנְטָה, ואפילו רחוב בלפור הצר יותר נוסך שלוה של רווחה עוד מימי הדיירים העשירים, שבנו בתים אלה בימי המנדט. לבניין הדיירות שלה ברחוב מרקוס היה שם פרטי, מוסתר בשיחים הגבוהים שבערוגות שהפכו את הרחוב לשדרה. בתיבת-המכתבים העשויה עץ מהגוני מלוטש חיכה לה מכתב של מרתה. נעמי ניסתה להתגבר על ההתרגשות שאחזה בה. האטה תנועותיה, ניסתה לדבוק בכל פריט משגרת הבוקר שלה, מנסה להתעלם מהגיאות שהרגישה בתוכה כשעלתה במדרגות, והמכתב והמפתחות בידה. הניחה את המכתב על השולחן, הכינה לעצמה קפה במטבח שהיה גדול ומרווח כחדרה של דנה, סידרה את המיטה מחדש, חזרה אל המטבח, מזגה לעצמה והביאה עמה את הספל הגדוש קפה אל מכתבה של מרתה, כשהיא ישובה על הכורסה גבוהת המסעד, מול החלונות הפונים אל עצי הרחוב. דיו סגולה על דפים דקים. דיבורים על הצער המתלווה לזכרונות האושר מליל הפרידה המפתיע. אומרת שהיא ערשה מאמצים עליונים לשכנע את עצמה, כי נעמי באמת לא מתחרטת על מה שקרה. אמרה שאינה זוכרת משהו שזעזע אותה כל-כך כמו הלילה ההוא. "אף פעם לא הייתי מאוזנת פחות בשבועות האלה, הגדושים בזכרונות העדנה". הצער, אמרה, מתחרה בחדווה משוגעת, הדוהרת בה ורומסת אותה ברגעים בלתי-צפויים של היום, "כשהלילה ההוא ממלא אותי פתאום, ואני נעלמת בו עד שאינני עכשיו". אמרה שיודעת כי כל מה שנאמר כלילה ההוא אינו הבטחה "אלא משהו כמו שיר שלך", אבל איננה יכולה שלא לחזור לעצמה על המלים, חוזרת ומבטיחה לעצמה לא לקוות, יודעת שאושר אינו נמדד בזמן, רק בהיות.

נעמי לא ידעה כמה זמן ישבה במקומה, לאתר שהניחה את הדפים על השולחן העשוי עץ אורן כהיר, לכן כמעט. בכל יום שעבר מאז, ידעה פחות מה תאמר למרתה, כשאחת מהן תתגבר על החרדה ותעזו לטלפן. זה יכול היה לקרות בכל שעה ביום. בכל פעם שהמכשיר נצטלצל, הרגישה בתאוצת לבה.

תחילה לא הכירה את קולו של סמי. אמר שהכול סודר כמתוכנן ויעבור ללא תקלה. שתקה. אמר שמוכן שהופתעו כשעמנואל הקדים לפתע את בואו ביומיים — אך גם על זה התגברו. המשיכה לשתוק. סמי מסר לה מספר בתל-אביב, אמר שתוכל להשיג אותו שם בכל שעה שתרצה, שאין לה מה לדאוג, "לאיש אין כוונות רעות בעניין הזה". כשהמשיכה לשתוק, שאל אם היא רוצה לראות אותו היום או מתי. אמרה שהיא מודה לו מאוד שצלצל. סמי אמר: "אז להתראות", וטרק.

עכשיו ידעה שהם יעצרו את עמנואל ברדתו מהאווירון. תקוותו של פורסטור היתה לשווא.

נד

כעת החנייה הפתאומית באתונה קנה עמנואל את פיגרו, עיתון-הבוקר היחיד בצרפתית שיכול היה להשיג בקיוסק שבאולם-ההמתנה הלוהט. עדיין לא ידע למה נחתו כאן לפתע. כשחזרו והמריאו, עיין שוב בעיתון שנשאר מקופל בידו, לאחר שסקר עמודיו הראשונים. במשך כל שנות מגוריו בפריס לא קרא בעיתון השמרני הזה, שדחה עדיין דיווח אירועים מקומיים לעמודיו הפנימיים. בעמוד שנים-עשר היו דיווחים על מעשי רצח מאמש. בכותרת על שלושה טורים, כפינה הימנית של העמוד, נאמר:

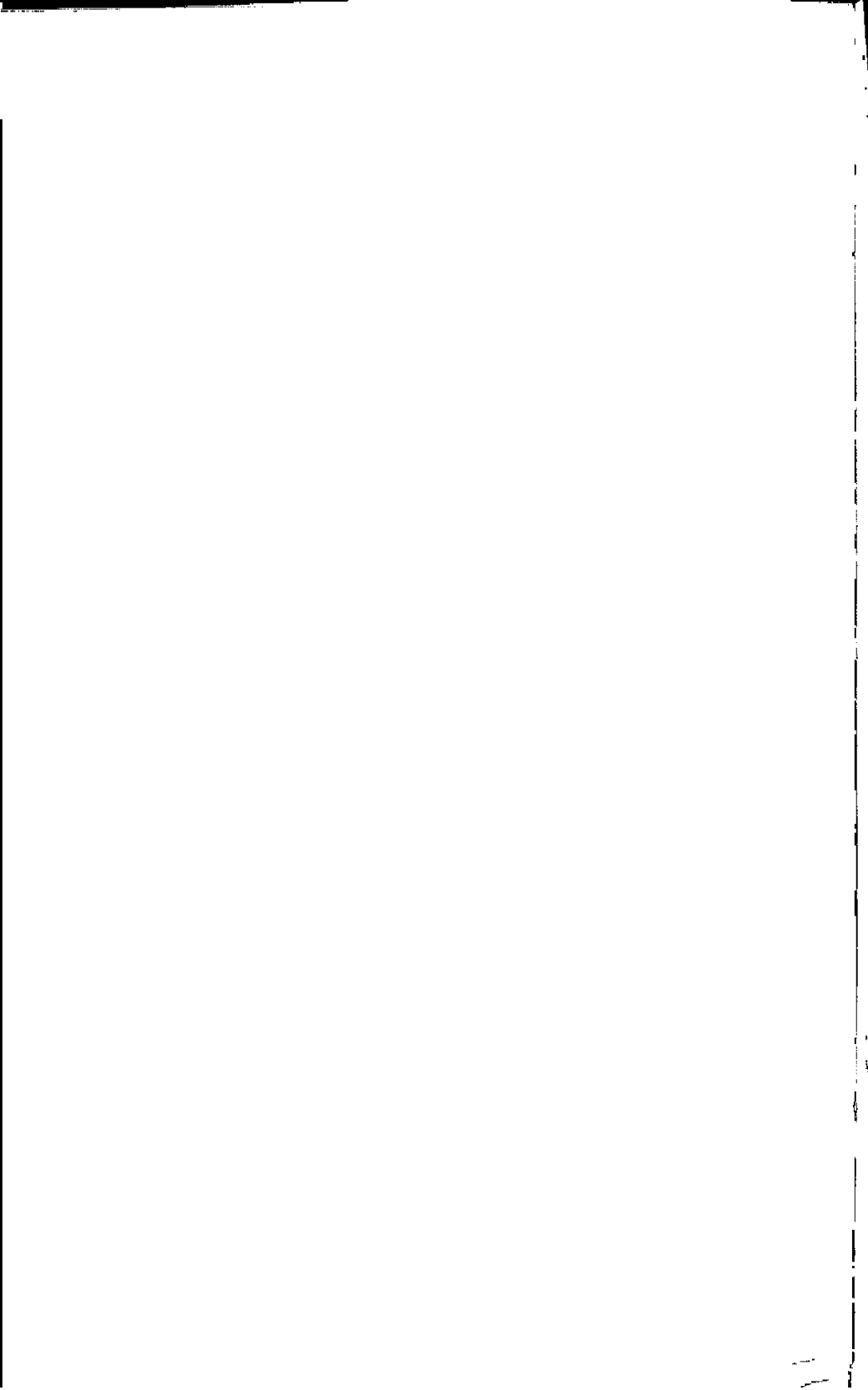
"קצין אינטרפול צרפתי נמצא הרוג ברחוב ריבולי".

עוד לפני שידע על כך, הכחין בשם שהופיע בכותרת-המשנה:

"קפיטן אלן גינזבורגיה, בן 35, 'הוצא להורג' לפי ידיעה טלפונית, שהתקבלה במערכת פיגרו עוד טרם נמצאה הגופה ברחוב בין הרובע האלגריי ליהודי". מעל הכותרת — תמונה שצולמה בפלש וטשטשה את תווי-הפנים של אלן, אך הבליטה את הכתובת על גליון הנייר המקומט שעל גוויתו: "מוות ליהודים". עמנואל הכריח את עצמו להמשיך לקרוא את המאמר, שנכתב על-ידי הרפורטר-הצלם שהגיע למקום דקות ספורות לפני מכונית המשטרה. נדמה היה כי התרגשותו עוררה את תשומת-הלב של שכניו בשורת הכסאות הצפופה שכאווירון. הרגיש זיעה על מצחו ושיניו מתהדקות כמו מפחד או שנאה. בלע והשתיק בכוח יבבה שעמדה בגרונו. אתמול אמר לו שניאור בטלפון, כי רחלי לא תוכל להגיע לשדה-התעופה, "צוברת חופשות".

עיניו השתמשו מחיוכה המקצועי של הדיילת שפגשה את עיניו במקרה, תוך הדגמת השימוש במסכת החמצן, אשר הרמקולים הסבירוהו בעברית ובצרפתית. המאמר בפיגרו היה כתוב בטון לקוני של דיווח פלילים. הגופה ומצאה "ברחוב ריבולי, ממזרח לבית-העירייה, בקרבת המונומנט שהוקם כאן לזכר השואה". לדעת המשטרה, הועברה הגווייה לכאן ממקום הרצח. לדעת הפתולוג, נרצח קפיטן גינזבורג'ה בשעות הערב המוקדמות, לפחות שלוש שעות לפני שהגיעה ההודעה הטלפונית על מקום הימצאו. הכתובת "מוות ליהודים" על הגווייה יכולה, לדעת חוקרי המשטרה, "להיות אחד מאמצעי ההטעיה הרכיס, שבהם השתמשו רוצחיו של קציין המשטרה, שעבד לאחרונה במחלקת החקירות של האינטרפול". פיגרו סיפר את תולדות חייו של אלן, את היותו בנו "מחוץ לנישואים" של הבנקאי ז'ן-פייר קלמן, אשר סירב להגיב. רוב כיווני החקירה הם, לדעת העיתונאי של פיגרו, "פוליטיים, לא אנטישמיים". בשנות שירותו הרבות "במחלקות השונות של המשטרה הצרפתית הצטיין גינזבורג'ה במבצעי חשיפה של ארגוני טרור זרים, צוין לשבח על-ידי מפקדיו כשהסתגן לשורות האורא-אס בעת ארגון ההתנגשויות בחייו של דה גול". את אשתו של קפיטן גינזבורג'ה לא הצליח העיתון לאתר עד חתימת המהדורה. סופר פיגרו הוסיף, כי המשטרה סירבה לומר דבר על מבצעי החקירה שהיה מעורב בהם לאחרונה, אך נודע לו כי המנוח "עמד להמריא לישראל כימים הקרובים, ולפי השערות מסוימות יש לראות את הרצח כהקשר".

הדמעות שטטשו את האותיות הקטנות, שבהן היה כתוב המשכו של המאמר. כצילום נראו לו האותיות "מוות ליהודים" ברורות יותר בין קמטי הנייר. עמנואל חזר לעיין בצילום, בכותרות, בכתובת שמחתת לצילום, כאילו עמד לגלות עוד משהו שלא ידע.

שלוש נשים היו בחייו של עמנואל, במאי סרטים ישראלי החי בפריס מאז שהוכרז כעריק. בקיץ 1970 נמצאות שלושתן בפריס. אניטה, בעלת-ביתו ואהובתו של עמנואל, פעילה עם בעלה בסקציה היהודית של המפלגה הקומוניסטית ובסוכנות הנסיעות הגדולה שלהם. רחלי, בת אביו של עמנואל, באה להתארח אצל אחיה בחופשת ערב הגיוס שלה, בתקווה לרפאו מהאנטיציונות שלו, שהיא רואה אותה כמחלת-נפש. נעמי, המגיעה לפריס לביקור קצר, והחושדת כי מישהו מנצל אותו ואת סרטו לצורך מסע צילומים שישרת גורמים באינטרנציונל הטרור. עמנואל, המתקרב לגיל ארבעים, יודע כי בזכותה של אניטה ניתנת לו הזדמנות חייו ליצור סרט ארוך שתפוצתו מובטחת, ודעותיו ויכולתו יוצגו בו לראשונה מחוץ לגטו השמאלני שבו חי. האם בגלל זה הוא מנסה להתעלם מהחשדות? מהחשד שאולי לא במקרה פנה אלן, קצין האינטרפול, אל רחלי אחותו? אולי לא במקרה הגיעה נעמי דווקא עכשיו לפריס ולחייו הנכונים לה תמיד?

יעקב מלכין, מרצה לספרות, תיאטרון וקולנוע
בין ספריו, שראו אור בהוצאת "מסדה": "אמנות כאהבה-מסה
באסתטיקה", "איכות החיים ותחיית הקהילה", "אומנות ההרצאה", "לכסיקון
האמנויות" (עורך שותף). בהוצאות אחרות: "יונה ג'ונס", מחזה תנ"כי ושירים
(הוצאת חיפה), "ספרות התסריט" (הוצאת הקיבוץ המאוחד), "מבוא לצ'פלין
ולברכט" (פאן) ועוד.

פליס פזנר מלכין, ציירת
אחרי לימודיה באקדמיה לאמנויות בפילדלפיה עלתה לארץ ב-1949. מאז הציגה
את תמונותיה בתערוכות בתל-אביב, ירושלים, חיפה, לונדון וניו-יורק. שישים
מציוריה מצויים בספר "אמנות כאהבה" בהוצאת "מסדה". ציירה כרזות
לתיאטרון ואיירה ספרים רבים. עורכת שותפה של "לכסיקון האמנויות", שראה
אור בהוצאת "מסדה".